NOVÝ
VELKÝ ILUSTROVANÝ
SLOVNÍK NAUČNÝ

SVAZEK VIII.

Fuse—Hertvík.

V PRAZE 1930.

Fuse (lat.), obrazně spojení různých zájmů; politicky sloučení stran. Přenesení celého majetku nějaké akciové společnosti na jinou společnost akciovou nebo komanditní. Po fusi jest nutno spravovati majetek rozpuštěné společnosti odděleně až do té doby, až jsou všichni věřitelé ve svých nárocích uspokojeni.

Fusetto, dýka benátských námořníků v 15. stol.

Fusinato Arnoldo (1817—88), it. básník. Sp.: Poesie complette (1881). Ukázky podal Jar. Vrchlický.

Fuskamin, barvivo, složením m-aminofenol, barví bavlnu na hnědo.

Fuss František (1747—1805), odb. spisovatel hospodářský v Praze, psal něm.

Fussdorf, ↗ Rantířov.

Füssen, bavor. okr. m. a výletní místo, s (1925) 6125 ob.; má klášter a zámek ze 14. stol., a v blízkosti sirnaté lázně. Ve F. byla 1745 mírem ukončena válka o rakouské následnictví.

Füsser (Fysser, Fiesser) Tomáš, malíř v Praze ok. r. 1752.

Füssly Hans Caspar (1707—81), švýc. malíř, historik umění. Sp.: Geschichte der besten Künstler der Schweiz, 4 sv.

Fust Johannes (* 1466), pův. kupec, který J. Gutenbergovi poskytl peníze na zařízení první tiskárny. Když Gutenberg nemohl platiti, soudně F. tiskárna přiřčena a tam společně s Petrem Schöffrem tiskl knihy.

Fustanella (albán. fustan, pás), sukně, nošená muži k slavnostnímu kroji u Řeků a Albánců a sáhající až ke kolenům, z bílé jemné vlny s četnými hlubokými záhyby.

Fustanella.

Fustel de Coulanges Numa Denis (1830—1889), francouz. historik. Sp.: Historire des institutions politiques de l'ancienne France (4 sv., 1875—90). La Gaule romaine (4 sv., 1888—1891).

Fusti (ital.), stopky, srážka na váze při zboží, znečištěném kamínky, prachem a j.

Fustibalus (lat.), v římských císařských dobách přístroj k vrhání, skládající se z tyče dlouhé 1.25 m s koženým prakem na konci.

Fustie, dcera bělocha a mulatky.

Fustin, glykosid, obsažený v škumpě žlutivé (Rhus cotinus), rozkládá se v cukr a fisetin $C_{15}H_{10}O_6 + 4\,H_2O$. Dřevo škumpy žlutivé slouží k barvení vlny a kůže na žluto, též k vydělávání kůže.

Fustuarium (lat.), trest holí, končící smrtí; byli jím u starých Římanů trestáni vojíni, neplnící své povinnosti.

Futa Džalon, franc. ochranný stát ve franc. Guinei, 110.000 km² s asi 700.000 ob., bohatý na železo a měď. Řeky obsahují zlato. Lesy dodávají dřevo, kaučuk, kolu. Četné jsou opice, divocí vepři, sloni, antilopy a pštrosi. Obyvatelstvo jest mohamedánské a provozuje chov dobytka. Hl. m. jest Timbo s 2500 ob.

Futa Toro, bývalý stát Fulbů na Senegalu, náleží nyní k franc. Guinei, má asi 170.000 mohamedánských ob., zčásti Fulbů, zčásti t. zv. Toucouleurů (od angl. two colours, dvě barvy, míšenci Fulbů a praobyvatelů). Pěstuje se tam hovězí dobytek a malí koníci.

Futurismus, ve výtvarném umění směr v ↗ impressionismu, snažící se znázorniti visi, duševní stránku dynamickými rytmy odděleně od tělesnosti. Jeho stoupenci byli zvl. Italové: Boccioni, Severini a Russolo. — V hudbě směr, zavrhující výsledky dosavadního vývoje. — Futuristické hnutí v literatuře počalo v Italii (Marinetti); později přešlo v expressionismus a v dadaismus.

Futurum (lat.), budoucí čas slovesný (přijdu, budu míti). Namnoze bývá vyjádřen pomocným slovesem (čes. býti, něm. werden, angl. shall a will, fr. je donner-ai).

Futurus, pseud. Ladislava Kunte.

Fux Adolf (1845—1924), český pedagog; 1904 ředitel a katecheta učitelského ústavu na Kladně, vydal spisy o metodice vyučování.

Fux Antonín (1837—1908), český spisovatel, pražský magistr. rada; pod pseud. Protiva Liška psal do Květů, vydal O tajné mluvě v mytech a při obřadech hellenských (1905).

Fux Antonín, obrozenský básník; přispíval do Hromádkových Prvotin pěkných umění (Vídeň, 1813—1817).

Fux Boleslav, JUDr. (* 1873), min. rada min. fin., soukromý docent čsl. finančního práva na Karlově univ. (od r. 1923), odborný spisov. Napsal: K otázce procesuálního postavení eráru před soudem, Reforma přímých daní ve státě čsl. (1923) a j.

Fux Hans, malíř v Praze II., kolem r. 1590.

Fuxová Vanda, PhDr. (* 20. 10. 1901), operní pěvkyně (altistka), od r. 1927 členem divad. sdruž. měst východočeských.

Fylaktický (řec.), obranný, ochranný, hl. v lékařství.

Fylarchos, řec. historik ve 3. stol. př. Kr. Ve svých Historiích popisuje dobu od 272 do 220. Zlomky vydal Jacoby: Fragmente der griechischen Historiker II. (1926).

Fylé (řec.), kmen, část národa společného původu, svaz několika fratrií s vlastním společenstvím kultu. Jonové měli na př. v Attice 4 fyly: Geolonty, Hoplety, Aegikoreisy a Argadeisy; v čele stáli fylarchové. Kleisthenes rozdělil 508 obyvatelstvo do 10 umělých fyl, 306 př. Kr. přistoupily k nim nové dvě a 123 po Kr. přibyla třináctá nazvaná na počest císaře Hadriána, Hadrianis. U Dorů byly tři fyly (Hylleové, Dynamové, Pamfylové), které byly základem politického a vojenského života. ⚲ hesla: Attika, Demos.

Fyllis, oblíbené město starořeckých pastýřských básní. V řec. mytologii thrácká princezna, která zemřela touhou po Demofóntovi.

Fylogenie, učení o ústrojenstvu a jeho vývoji.

Fylom (řec.), ⚲ list.

Fyr, o. na Slov., okr. Stará Ďala, 1167 ob. (14 čs.).

Fysiater (řec.), přírodní lékař.

Fysiatrie (řec.), přírodní lékařství. Zvláště se f. rozumí hippokratovské lékařství, jehož středem jest nauka o přirozenosti, která působí harmonií zdravého těla. Lékař má jen napomáhati přírodním silám, aby docílily svého účelu.

Fysický (řec.), přírodní.

Fysika, původně nauka o přírodě (řec. fysis), nyní věda o jevech neživé přírody, hl. o formách energie, zatím co látkové přeměny studuje chemie. Přesnou hranici mezi fysikou a chemií nelze stanoviti, přechodný obor nazývá se fysikální chemií. Fysika dělí se na tyto části: Mechaniku, která studuje rovnováhu a pohyb těles; má pododdělení podle skupenství hmot pevných, tekutých a plynných, statiku a dynamiku, hydrostatiku a hydrodynamiku, aerostatiku a aerodynamiku. Thermiku (kaloriku, nauku o teple) a thermodynamiku, která studuje vztahy mechanických forem energie. Se stanoviska molekulární teorie jest možno přiřaditi thermiku k mechanice; pak mluvíme o molekulární fysice neb o fysice hmoty, k čemuž opak tvoří fysika étheru, do které řadíme elektricitu, magnetismus a záření. Mechanická záření neb vlnění, která působí zvuk, řadíme do akustiky, elektrické paprsky, vyvolávající světlo a fysiologie těchto vjemů patří do oboru optiky. Podle metod rozeznáváme experimentální fysiku, která získává své poznatky pozorováním, pokusy, tedy zkušeností, a teoretickou, která z jednotlivých pokusů logickou cestou buduje systém vědy. Poněvadž používá velmi mnoho matematiky, nazývá se i fysikou matematickou. Praktická fysika zabývá se prováděním fysických měření. Dále rozeznáváme fysiku čistou a užitou, která obrací teoretické znalosti k praktickému využití neb slouží jako podklad jiným vědám, čímž vzniká fysika technická, kosmická, astronomická (astrofysika), geografická, meteorologie, elektrotechnika a j. — Dějiny. Zakladatelem fysiky jest Aristoteles, jehož knihy o fysice používalo se jako učebnice skoro 2000 let. V Alexandrii pěstovali f. Ktesibios a Heron. F. tvořila v antice s etikou a dialektikou podstatnou část filosofie; metoda její byla spekulativní. Ale i induktivní metoda nebyla Řekům neznáma; používal jí Aristoteles, Archimedes, Ptolemaios, Pappus. Po stěhování národů prostředkovali Arabové mezi antikou a středověkým lidstvem. Práce středověkých učenců se omezovala na komentáře k Aristotelovi. Ve fysice pracovali Albertus Magnus a Roger Bacon. Učiněné vynálezy: kompas, brejle. Na konci středověku vynikli Georg Peuerbach, Joh. Müller (Regiomontanus), Novara z Bologny a Leonardo da Vinci, jehož výtečné spisy neměly však vlivu. Novověk zahájili ve fysice Hartmann, Stevin, Gilbert, Galilei, Janssen, Lippershey, Kepler, Torricelli, Halley, Pascal, Guericke, Huygens, Richer, Mariotte, Boyle, Snellius, Descartes, Wallis, Bartholinus, Hooke, Grimaldi, Römer, Nuñez a Morin. Newton svým epochálním dílem Philosophiae naturalis principia založil moderní fysiku. Po něm pracovali v mechanice Bernoulli, Euler, d'Alembert, Lagrange, Laplace, Papin, v optice Huygens, Bradley, Bouguer, Lambert, v thermice Fahrenheit, Réaumur, Celsius, v nauce o elektřině Gray, Dufay, Jürgen, v. Kleist, Cunäus, Franklin, Diviš, Canton, Wilke, Black, Volta, Rumford, Coulomb; v meteorologii pracoval Saussure, v aeronautice Montgolfier a Charles, moderní akustiku založil Chladny. V 19. stol. pěstovali fysiku jak teoreticky, tak i prakticky Galvani, Nicholson, Anchry, Carlisle, Davy, Ritter, Dalton, Gay-Lussac, Leslie, de la Riche, Bérard, Dulong a Petit, Herschel, Young, Fresnel, Malus, Frauenhofer, Oerstedt, Arago, Seebeck, Ampére, Ohm, Faraday, Gauss, Weber, Becquerel, Daniell, Grove, Bunsen, Riess, Hansteen, Humboldt, Kämtz, Dove, Buys-Ballot,

August, Geissler, Jolly, Cagniard de la Tour, Savart, Scheibler, Mayer, Helmholtz, Joule, Clausius, Thomson, Andrews, Cailletet, Pictet, Maxwell, Ruhmkorff, Hittorf, Plücker, Holtz, Töpler, Siemens, Bell, Meucci, Reis, Scott, König, Edison, Kirchhoff, Secchi, Huggins, Lockyer, Janssen, Zöllner. V moderní době změnila strukturu fysiky nauka o elektricitě, pak elektronová teorie Lorentzova (1883), teorie kvant (Planck), nejvíce však teorie relativity, o kterou trvá ještě spor, která však kdyby zvítězila, změnila by radikálně veškeré fysické pojmy. (Spisy a vynálezy jednotlivých fysiků ↘ pod jednotlivými jmény.) — Literatura: Müller-Pouillet: Lehrbuch der Physik (1905—1914). Handbuch d. Physik (Geiger-Scheel), 1926—28, 20 sv. Hb. d. Experimentalphysik (Wien-Harms), 1926 —1928, 8 sv.

Fysikální chemie, souborný název, pocházející od Du Bois-Reymonda (1882), a rozděluje se na tato odvětví podle druhu energie, jejímiž přeměnami se věda zabývá: elektrochemie (↘), fotochemie (↘), thermochemie (↘), chem. statika a mechanika (↘), chemie koloidů (↘), chem. kinetika (↘), thermodynamika (↘). Jak z uvedeného patrno, tvoří fys. chemie základ nejnovějších výzkumů chemických.

Fysikální terapie, část lékařství, která používá jako hojících prostředků vody, masáží, elektroterapie, tepla, chladu, vzduchu, světla, Röntgenových a radiových paprsků.

Fysikoteologie (řec.), přirozená teologie, opak zjeveného neb positivního náboženství; v užším smyslu pokusy z pořádku, krásy a zákonitosti dokázati existenci Boha, jako Stvořitele a Zachovatele světa. Operuje hl. t. zv. důkazem fysikoteologickým a teleologickým.

Fysikum, zkratka pro tentamen physicum, přípravné discipliny pro studium lékařství (5 semestrů): anatomie, fysiologie, zoologie, botanika, fysika a chemie.

Fysikus, znalec, učitel fysiky, dříve lékař-nechirurg, pak titul obvodního lékaře; městský fysik-lékař, dohlížející na zdravotní poměry. Úřad jeho slove fysikát.

Fysilír (franc. fusil = ručnice na křesací kámen), dříve pojmenování vojáka, ozbrojeného lehkou ručnicí s křesacím zámkem, na rozdíl od mušketýra, ozbrojeného těžkou doutnákovou n. kolečkovou mušketou. F. bojovali v šiku rozptýleném jako střelci, mušketýři jako řadová pěchota.

Fysilovati (franc. fusiler), popraviti někoho zastřelením.

Fysiogeografie, ↘ fysikální zeměpis.

Fysiognomie (řec.), vzezření člověka, země, krajiny; v užším slova smyslu tvar a výraz obličeje; rysy a posunky jako projev charakteru.

Fysiognomika (řec.), znalost a umění z tvaru údů a obličeje určiti povahu člověka. Ještě Schack (1890) zastává názor, že z útvaru obličeje, který připomíná vlka, lišku, dravce atd., možno souditi na podobné l. vlastnosti. Na stejném podkladě spočívala Gallova nauka o lebce. Práce Bellovy a Gratiolettovy dokazují, že ve f. přichází v úvahu jen obličej, který přímo stojí pod duševními vlivy. Jisto jest, že určité projevy povah zanechávají stopy v mimice obličeje, takže jest možno stanoviti přibližně charakter podle nich. — Patologická fysiognomika studuje fysiognomii nemocných, aby lékař již z výrazu tváře mohl souditi na nemoc. — Literatura: Günther: Rassenkunde Europas (1926); N. Čapek: Typologie (1925); Baumgärtner: Krankenphysiognomik (n. vyd. 1928).

Fysiografie, (řec.), popisování přírody.

Fysiokracie, (řec.), zvládnutí přírody.

Fysiokraté, přívrženci fysiokratického systému národohospodářského.

Fysiokraté, zastánci národohospodářské teorie v 2. pol. 18. st., která učila, že všechno dění hospodářského života závisí na přirozeném řádě, jemuž nemůže nikdo odporovati. Bůh prý ustanovil tento řád, aby všichni lidé byli šťastni. Jest nutno, aby stát nechal každého volně jednati (známá jejich zásada: laissez faire, laissez passer), čili zaručil každému naprostou svobodu jednání. F. byli tudíž naprostí zastánci individualismu v pravém slova smyslu. Jejich teorie o státě hlásala, že hospodářský základ státu tvoří čistý výnos zeměděl. výroby, která jediná vytváří daleko více statků nežli jich spotřebuje. Výroba průmyslová jest však prý neproduktivní, ježto toliko zpracovává statky jiné, ale obyčejně nevytváří nové. Proto jest třeba, aby jedině zemědělství bylo zatíženo daní, z které by stát hradil všechny svoje výlohy. Toliko vlastník půdy byl by daňovým poplatníkem, nikdo jiný. Zdanění zemědělcovo by však nebylo příliš vysoké, protože úkoly státu by byly co nejmenší. Stát se má starati jedině o udržení základu přirozeného řádu a tímto základem jest právo vlastnické. K tomuto úkolu státu přistupují jako úkoly vedlejší: zřizování a udržování cest a vzdělání lidu. Obchodu dávali f.

naprostou volnost a byli i zde proti jakémukoliv poručníkování se strany státu. Avšak jejich vyvyšování zemědělství vedlo je k tomu, že považovali průmysl i obchod za neplodný a obchod dokonce nazývali nutným zlem nebo pomocí z nouze. — Školu f-ů založili Francouzi jako protějšek a reakci k merkantilismu, který vznikl za Ludvíka XIV., dával přednost výhradně obchodu a vybavil stát nařizovací mocí, co kdo má dělati. Z předních zastánců fysiokratismu jest nutno jmenovati MUDr. Fr. Quesnaye s jeho žáky, který v r. 1758 vydal hlavní své dílo Tableau économique. Další význační f. byli Victor de Mirabeau, Mercier de la Rivière a Jacques Turgot, žák Quesnayův a ministr financí krále Ludvíka XVI. (1727—1781).

Fysiokratický systém, národohospodářská theorie, pokládající půdu a její vzdělávání za výlučný pramen národního blahobytu. Založil ji po 1750 Fr. Quesnay jako reakci proti výstřelkům merkantilismu a tehdejšího státního a společenského života. Podle teorie poskytuje jen země nových statků, řemesla a průmysl jen látky zpracovávají a obrábějí. Podle toho dělí se společnost na 3 třídy: 1. třídu produktivní, stav živitelský, rolnictvo. 2. třída vlastníků půdy, kteří dbají o kultivaci svého majetku a řídí hospodářskou politiku státu. 3. třídu sterilní, kterou tvoří příslušníci tříd ostatních. — Polní hospodářství po odečtení výloh poskytuje zisk, který jest novou hodnotou na národním jmění. (Produit net.) Tento zisk vzniká přirozeně, nezapomenutelnou činností přírody, darem jejím, která ostatním odvětvím výdělečným chybí. Proto také řemeslná práce nerozmnožuje cenu produktů, neboť řemeslník přidá jim jen tu výši ceny, kolik činí jeho mzda. Přirozenou mzdou sterilní třídy buď tedy existenční minimum (má-li snad příjmy větší, pak to svědčí o nezdravých poměrech). Produit net rolnictví budiž odváděn rolníky vlastníkům půdy, kteří jej obrátí k novým investicím kapitálovým. Jak vlastníci naloží s kapitálem, na tom závisí zdar hospodaření. F. potírá přepych, neboť je škodlivo, aby vládnoucí vrstvy kupovaly více výrobků řemeslných než hospodářských. Poněvadž jen půda skýtá zisk, má nésti také jen ona daně. Takováto daň jest případná, spravedlivá a snesitelná. — Nejznámější přívrženci systému jsou: Mirabeau (La philosophie rurale, 1763), Dupont de Nemours, Mercier de la Riviére, Turgot (Réflexion sur la formation et la distribution des richesses, 1766), Iselin, Schlettwein, Springer, Smalz, Krug. Markrabě Karl Friedrich Bádenský pokusil se uskutečniti fysiokratický ideál ve vesnicích Dittlingen, Bahlingen, Themingen, avšak pokus zklamal.

Fysiokratismus, (řec.), názor, že příroda jest nejvyšší princip moci na světě; uplatnil se hl. ve fysiokratickém systému.

Fysiologie (řec.), ve starověku a středověku nauka o přírodě vůbec, dnes věda o životních jevech. A) Obor vědy. Historický vývoj vedl k tomu, že životními projevy zabývali se kromě zoologů a botaniků i lékaři. Slouží-li čistě přírodovědeckým účelům, bez užití k medicině, nazývá se biologií. Oba pojmy však se nedají přesně ohraničiti. F. jakožto nauka o životních pochodech používá morfologie a anatomie, nauky o stavbě živoucích organismů (biodynamika jako opak ku biostatice). Všeobecná f. studuje základní podmínky života a okolnosti společné všemu živoucímu, specielní pak studuje určité orgány určitých organismů (rostlin, zvířat, člověka). K účelům medicinským vyvinula se v moderní době srovnávací f. Opak fysiologie zdravých organismů jest f. pathologická neb pathologie, nauka o f. organismů nemocných. Jest v úzkém vztahu s naukou o léčebných prostředcích a hygienou. F. jest velmi důležitou vědou pomocnou pro psychologii, noetiku, pedagogiku a filosofii. — B. Methody. Poslední cíl f. jest najíti obdobu k životním projevům v přírodě neživé. Proto je f. do jisté míry závislá na fysice, chemii a fysikální chemii. Nové období zahajuje zavedení fysické metody, a po r. 1850 i metody chemie (biofysika, biochemie), což vedlo k vytvoření fysiologické chemie a po r. 1900 pracuje f. v úzkém vztahu s fysikální chemií. Stejně studium anatomie prohloubilo značně f., která dnes používá mikroskopie, ultra- a polarisační mikroskopie a röntgenospektroskopie, přístrojů fysických (kymografion, oscilografu, galvanometru a j.). — C) Historie. Ve starověku zabýval se f. Galenos. Moderní f. založil Harvey svým dílem o oběhu krevním, v XIX. stol. vynikli Müller, Ludwig, Du Bois Reymond, Brücke, Helmholt, Bernard. — Nejnovější doba rozkvětu f. počíná obdobím, kdy byly zřizovány samostatné stolice universitní pro f. a f.-cké vědecké ústavy, biologické pozorovací stanice. (Institut Marey v Paříži, Rockefellerova nadace pro fysiologická studia, Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft v Berlíně a j.) Každé 3 roky koná se kongres pro f. (1926 Stockholm, 1929 Boston). Lit.: Hermann: Hdb. d. Ph. (1879—1883); Bethe, Bergmann, Embden, El-

linger: Hdb. der normalen u. pathol. Ph. (1925—28, 12 sv.); Mareš: Fysiologie (1906—11); Němec: Anatomie a fysiologie rostlin a j., díla Stoklasova.

Fysiologie humorální (lat.-řec.), nauka o účincích látek, obsažených v tekutině krevní a mízní, na průběh životních pochodů. Patří sem poznatky o účinku chemicky většinou neznámých látek, které odevzdávají žlázy s vnitřní sekrecí (odměšováním) do krve (⚲ vnitřní sekrece a hormony). Dále sem náleží zkoumání vlivu t. zv. doplňovacích látek výživných (⚲ výživa a vitaminy) a t. zv. specificky-dynamického účinku (⚲ výměna látek) některých produktů výměny látkové na celkovou přeměnu látek a badání o významu minerálních (nerostných) solí, v krvi rozpuštěných, pro četné životní děje.

Fysiologus, (řec.), ve středověku hl. dílo o zoologii, částečně prosaické, částečně veršované, zachované v arménštině, řečtině, latině, ethiopštině, syrštině, anglosaštině, staroangličtině a starofrancouzštině. Vzniklo ve 2. stol. po Kr. a podle křesťanské věrouky vykládá vlastnosti zvířat (někde bájkovitě) v alegorickém smyslu. — Literatura: Lauchert: Geschichte des Ph. (1889).

Fytogeografie zabývá se zeměpisným rozšířením rostlinstva na zemském povrchu.

Fytologie, (řec.), nauka o rostlinách, botanika.

Fytopaleontologie (z řec.), věda, která se zabývá předvěkou florou podle zkamenělých zbytků, v zemských vrstvách nalezených. ⚲ paleontologie.

Fytopathologie, (řec.), nauka o chorobách rostlin.

Fytosteriny, látky podobné živočišnému cholesterinu, které přicházejí nejčastěji v semenech a klíčcích rostlin. Svým chemickým složením jsou to vysoko molekulární přirozené alkoholy, které se vyznačují některými zvláštními reakcemi. Jsou v přírodě velmi rozšířeny a tvoří podstatnou součást každé buňky. Náleží sem: sitosterin, $C_{27}H_{45}OH$ v klíčcích obilných, stigmasterin, $C_{30}H_{47}OH$ v bobech sojových a kalabarských, ergosterin, $C_{27}H_{41}OH$ v námelu, kvasnicích a pod.

Fytotomie, anatomie rostlin.

Fytotoxiny, rostlinné jedy.

Fytozoa, ⚲ láčkovci.

Fz, zkratka forzato, silně (v hudbě).

Fzz, zkratka forzatissimo, velmi silně (v hudbě).

G

G, osmě písmeno v č. abecedě, měkká hrdelní hláska. Řec. pojmenování gamma pochází ze semit. Gimel (velbloud, podle tvaru). Z Γ vzniklo řím. C a z tohoto pak za II. punské války G. — g = gram, ve fysice = gravitace, G = Gajus, G = garni (zlatotepectví), G = pojmenování jednoho ze 7 tónů, pak klíč (g sol).

Ga, chem. značka pro 1 atom gallia.

Ga, zkr. severoamer. státu Georgia.

Gã, jazyk neger. obyv. mezi Akrou a dol. Voltou.

Gaard (dánsky), dvůr, statek.

Gába František (1829—1896), čes. těsnopisec, 1891 farář ve Skrbeni, při konkursu vypsaném 1853 obdržel cenu za úpravu stenografické soustavy Gabelsbergerovy pro češtinu. Lit.: Těsnopisné Listy XIII. a XVI.

Gabalové (Gabali), galský kmen v Akvitanii, v nyn. kraji Gévaudan.

Gabalovský Alexius (1702—1775), český historik a zeměpisec, 1720 piarista; vydal Compendium historiae sacrae et profanae, geographicae et heraldicae in usum scholarum (1755).

Gabardina, těžká, nejlepší česaná příze, též však čistě hedvábná látka na oděvy s kolmým keprem.

Gabarić Vilko (* 25. III. 1889, † 11. VIII. 1915 při železniční katastrofě v Záhřebě), chorvatský básník a publicista, redaktor listů Hrvatski Djak a Obzor. Društvo hrvatskich književnika vydalo jeho literární práci časopisecky uveřejněnou jako 54. knihu „Savremenih hrvatskih pisců“ pod názvem Stihovi i proza (1920). Pseudonym Jermolov.

Gabašvili Besarin (1749—1791), gruzínský národní básník (pseud. Besiki).

Gabašvili Jekatěrina Revazovna (* 1851), gruzínská nár. spisovatelka povídek a románů ze života gruzínského venkova, jehož charakteristiku, zvyky a obyčeje mistrně vystihuje.

Gabbro (euphotid), hrubozrnná, zřídka vláknitá hornina; skládá se ze živce sodno-vápenatého a diallagu, obsahuje často olivin nebo též amfibol, granát a zirkon. Odrůdy: vlastní gabbro (skládá se z plagioklasu a diallagu), amfibolické g. (z plagioklasu a amfibolu), olivinické g. (z plagioklasu, diallagu a olivinu). Živec je v gabbru často přeměněn v saussurit (saussuritové g. a labradorit čili anorthosit). Ke gabbru počítají se též horniny, které místo diallagu obsahují bronzit nebo hypersthen (norit, olivinický norit, hypersthenity). G. nalézá se hlavně v starých formacích. Olivinické g. přechází zpravidla v serpentin. — Italské gabbro bylo již v starověku používáno v sochařství. Labradoritů používá se pro pomníky, náhrobky, desky; jest polodrahokamem.

Gabel, ↪ Jablonné.

Gabelsberger Franz Xaver (1789—1849), zakladatel něm. graf. těsnopisu. Uveřejnil „Anleitung zur deutschen Rederzeichenkunst oder Stenographie“ (1834) a jeho systém setkal se s ohromným rozšířením i pokud jde o jiné řeči. Do češt. převedl ↪ H. J. Heger a první český těsnop. spolek založen r. 1859 v Praze Jindř. Fügnerem.

Gábes, hl. město prov. Arad v Tunisu, as 10.000 ob., u zálivu a v oase G.; obchod datlemi, halfou, vlnou, obilím, olejem, kožemi a mycími houbami.

Gabii, st. město v Latiu, na býv. Gabinském jez. Podle pověstí byl zde vychován Romulus.

Gabima (Habima), ruské divadlo, hrající hebrejsky a žargonem. Vzniklo 1918 v Moskvě z dřívějšího ochotnického kroužku „G.“ (hebrejské slovo, značící „tribuna“). Po změně ve stálé divadlo došlo přízně Moskevského uměl. divadla a spolupráce vynik. režiséra E. Vachtangova. Hraje hry autorů židovských i klas. a moderní repertoir cizí. Pinského Věčný žid, Golem a konečně Anskiho Dybuk ve skvělé režii Vachtangově získaly tomuto divadlu jméno a zájem i za hranicemi a veliký úspěch při turné

r. 1926, uspořádaném do zemí v západní Evropě a do Ameriky.

Gabinius Aulus († 47 př. Kr.), řím. státník a vojevůdce.

Gablenz Ludwig (1814—74), rak. generál za války r. 1866.

Gabler, pseud. Václava Rošického.

Gabler Vilém (1821—97), ředitel vyšší dívčí školy v Praze. Činný politicky v době Havlíčkově. Studoval francouzské dějiny. Jeho bohatá knihovna nyní v Nár. Museu.

Gablonz, ↘ Jablonec n. Nisou.

Gabmayer Jan (* 1867 v Oujezdě na Mor.), český publicista, farář v Dalešicích, psal o positivismu (Museum 1891). Lit.: Podlaha, Bibl. 2181.

Gaboltov, o. na Slov., okr. Bardejov, 456 ob. (455 čs.).

Gabon, stupeň písma o 12 bodech = cicero.

Gaboriau Emile (1835—73), fr. spisovatel, romanopisec. V češt. Akta (V. Štverák 1928), Pan Lecoq (V. Unzeitig 1927), Ženy oklamané (J. Pašek 1908, 1916) a j.

Gabourek Jan, sochař a jeho bratr (?) Filip rovněž sochař, r. 1770 v Praze.

Gabričevskij Georg. Norb. (1860—1907), vynikající ruský bakteriolog, prvý prof. bakteriologie na univ. v Moskvě, žák Ehrlichův, Kochův a j.; napsal řadu vědeckých prací z oboru bakter.

Gabriel (hebr., „boží hrdina"), hebr. příjmení; žid.-křesť. archanděl, podle církve prvý po Michaelovi.

Gabriel (1014—15), bulharský car; válčil s byzantským císařem Basileiem. Byl zavražděn uchvatitelem trůnu Janem Vladislavem.

Gabriel Adolf (* 1859, † 17. 8. 1903 v Plzni), č. herec. Po začátcích u venk. společ. krátce členem Nár. div. v Praze, rok v Brně. 1898 v divadle Uranii, pak v Pištěkově divadle, od r. 1902 v novém Měst. divadle v Plzni.

Gabriel Jan (1830—1890), český historik církevní, 1867 katecheta v Jindřichově Hradci; napsal řadu článků do programů gymnasia jindřichohradeckého. Lit.: Vlast 1890, 639.

Gabriel Josef Alois (1814—1870), český pedagog, 1841 profesor bohosloví v Hradci Králové, psal stati do „Školníka". Lit.: Blahověst 1870, 61.

Gabriel Josef Ambrož (1820—1880), čes. spisovatel, vydavatel Klicpery, Šimona Lomnického, překladatel francouzských dramatiků. Napsal sbírku básní Jiřinky (1848) a četná díla o topografii Sušicka.

Gabriel Václav (* 1836), č. spisovatel a učitel. Napsal: Dějiny a místopis m. Kouřimi (1862) a různé spisy pedagogické.

Gabrijan Jurij (1800—1882), slovinský kněz, politik a spisovatel, autor první známé, radikálně národní básně Kranjska Slovenije. Psal básně do časopisů, překládal hry pro vipavskou scénu a založil tam čítárnu. Byl též pilným zemským poslancem.

Gabrilovič Grig. Semenovič (* 1863), ruský kritik hudební a divadelní, referent mnoha petrohradských novin, redigoval od r. 1893 Těatralnyj Mirok a r. 1894 založil vlastní časopis Russlands Musik-Zeitung; přeložil též několik div. her a složil několik menších skladeb klavírních.

Gabrilovič Ossip Salomonovič (* 1878), ruský klavírní virtuos světového jména, od r. 1914 v Americe, kde se oženil s dcerou spisovatele Mark Twaina.

Gabrščček Andrej (* 1864), slovinský politik a vydavatel, dříve učitel. V Gorické Soči založil tiskařský podnik Goriška Tiskarna a připojil vydavatelské knihkupectví. Vydával Novu Soču (1889—1891) a Soču u Gorici (1891—1915).

Gabryl Franciszek (1866—1914), prof. filosofie v Krakově. Sp. Logika, Noetyka, Filozofja religijna w Polsce.

Gabun (fr. Gabon), část ↘ Franc. Rovníkové Afriky.

Gace Brulé († 1212), franc. středověký trouveur, velice oblíbený.

Gacki Józef (1805—76), probošt v Jedlni a pol. círk. historik. Sp.: O rodzinie Jana Kochanowskiego (1869).

Gačina (od r. 1922 Trockoje), město v rus. gub. Leningrad, asi 12.000 ob., j.-z. od Leningradu, želez. stanice, zámek vystavěný knížetem Orlovem v r. 1770.

Gačinović Vladimir (1890—1917), vůdce předválečné omladiny jugosl.; za anekční krise přeběhl do Černé Hory a odtud do Srbska, odkud organisoval rev. omladinu v Bosně. 1913 studoval v Lausanne, za svět. války sloužil jako dobrovolník u franc. námořnictva, operujícího na Jadranu, a pak podnikl propag. cestu do USA. K ukončení svých studií vrátil se pak do Švýcar, kdež i zemřel.

Gadara, město v Palestině (nyní Mukes), j.-v. od jez. Genezaretského.

Gaddi Agnolo (1327—89), italský círk. malíř ve Florencii.

Gade Niels Wilhelm (1817—90), dán. komponista a dirigent, psal předehry, skladby pro smyč. orchestry, symfonie, komorní a klavírní skladby.

Gadidae, ↘ treskovité.

Gadolin Aksel Vilemovič (1828—1892), znamenitý ruský geolog a mineralog, vynikající profesor technologie na mihajlovské dělostřelecké akademii.

Gadolin Johan (1760—1852), finský chemik. Pracoval hl. ve studiu vzácných zemin, spec. ve skupině prvků yttriových.

Gadolinit, nerost, křemičitan yttria, železa a beryllia, obsahuje něco ceru, lanthanu a j. Nachází se zrnitý nebo v jednoklonných, sloupcovitých krystalech, černý, tv. 6,5—7, v Krušných Horách, na Harcu, ve Švédsku a v Norsku.

Gadolinium, chem. zn. Gd., prvek ze skupiny vzácných zemin, objevený roku 1880 Marignacem a prostudovaný Lecoq de Boisbandranem, který jej nazval podle jména finského badatele Gadolina (↗). At. č. 64, at. v. 157; jako kov není dosud znám, pouze jako kysličník gadolinitý Gd_2O_3. Nalézá se v nerostu samarskitu.

Gadomski Jan (1859—1907), pol. spisovatel a novinář. Sp.: Larik.

Gadomski Walery (1834—1911), sochař a prof. Szkoły Sztuk Pięknych v Krakově.

Gadon Ludomír (1831—1908), pol. historik a bibliotekář polské knihovny v Paříži. Sp.: Z życia Polaków we Francji (1883), Emigracja polska (1902).

Gadon Michał (* 1855), maršálek okr. telszewského na Žmudzi a topogr. spis.

Gadon Włodzimierz (* 1842), pol. emigrant v Nancy. Sp.: O reformie Izraelitów polskich (1835).

Gadosa, mast; připravuje se z jater mořských tresek, obsahuje cholesterinový a cerylalkoholový ester mastných kyselin.

Gadulka, dvoustrunný bulharský nástroj hudební.

Gadus, ↗ treska.

Gaea, ↗ Gaia.

Gaede Hans (1852—1916), něm. generál; byl na poč. svět. války velit. arm. oddílu v Hor. Alsasku, odrazil útoky gen. Pau na Mylhúsy, hájil pak Sundgau.

Gaelové, 1. větev Keltů, obývajících nyní Irsko, Škotsko a ostrov Man; — 2. v užším smyslu kelt. obyv. škotské vysočiny a záp.-škot. ostrovů.

Gaertner Antonín (1708—1771), stavitel varhan v Praze (varhany u sv. Víta).

Gaertner Eduard (* 1880), český malíř v Praze.

Gaertner Josef (* 1796, † 30. V. 1863), dvorní stavitel varhan v Praze; měšťanem pražským od r. 1820. Sp.: Belehrung über die Einrichtung der Orgeln (1832).

Gaeta, na dalmatském pobřeží používaná rybářská lodice s 2 plachtami.

Gaisa, j.-tuniská oasa v údolí Wed Baiaš v Sah. Atlasu, 10 km², as 5000 ob.; důl. dopravní bod, fosfát, datle, vlna.

Gagarin Jan Xaver (1814—1882), z rodu knížecího, ruský unionista; 1843 jesuita, založil 1858 časopis Oeuvre des Sts. Cyrille et Méthode za účelem unionistickým, vydal řadu spisů o ruské církvi Lit.: Podlaha, Bibl. 2181.

Gagarinové, knížecí rod ruský. Vynikli: Aleksander Ivanovič, velitel na Kavkaze, zavražděn 1857. — Pavel Pavlovič (1789—1872), státník, zasloužil se o zrušení poddanství. — Grigorij Grigorjevič (1810—93), carský hofmistr a byzantolog. — Ivan Sergějevič (1814—82), diplomat, usiloval o smír pravoslaví a katolicismu.

Gagat (gagatové uhlí, černý jantar, angl. jet), černé, lesklé, na bitum bohaté uhlí, vyskytující se zvl. v Anglii a v již. Francii; používá se k výrobě ozdobných věcí. Napodobuje se sklem, asfaltem, gumou a pod. Obsahuje až 75% C.

Gagatkiewicz Walenty (1750—1805), dvorní lékař krále Stanisława Augusta a zakladatel chirurgické školy.

Gagatko Andrej, JUDr. (* 1884), polit. pracovník na Podk. Rusi a býv. poslanec N. S. za stranu trudovou. Advokát v Užhorodě.

Gagginy Dominik, moravský štukatér, žil v Olomouci, 1677 pracoval na štukové výzdobě klenby chrámu na Svatém Kopečku u Olomouce. Lit.: Uměl. poklady Čech. I., 54.

Gagneur-Mignerot Louise (1832—1902), franc. spisovatelka. Autorka četných románů s tendencí sociální, z nichž nejzn. Croisade noire (1864) a Droits du mari (1876).

Gagra (Gogra, Yarjú), řeka v Indii, pramenící v Himalajích na hranici Nepalu ve výšce 6000 m a ústící po toku 1036 km do Gangu.

Gagvin (Gaguin) Robert (kol. 1440—1501), fr. humanista a diplomat. Napsal: Epistolae et orationes (1496), Compendium de origine et gestis Francorum (1497).

Gahn Johann Gottlieb (1745—1818), švédský chemik; objevil r. 1780 prvek mangan a používal první dmuchavky k chem. rozborům.

Gahnit (automolit, zinkový spinel), nerost, hlinitan zinečnatý, $ZnAl_2O_4$, obsahuje často železo a hořčík, modrý nebo zelený, lesk mastný, tv. 8, vrostlý v břidlici mastkové (Švédsko), v žule (Connecticut) a j.

Gährich Václav (* 16. IX. 1794 v Cerhovicích, † 15. IX. 1864 v Berlíně), hudeb. skladatel; studoval práva, věnoval se pak hudbě a byl prvním houslistou král. orchestru v Berlíně; složil hudbu k několika baletům Taglioniho (Aladin, Don Quichotte, Korsár a j.); 1845—60 dirigen-

tem baletů král. opery. Složil též řadu symfonií, skladeb vokálních a dvě opery.

Gahura Frant. (* 10. X. 1891 ve Zlíně), arch. a sochař. Díla: radnice ve Zlíně, Masarykovy školy ve Zlíně, regulační plán Zlína a veškeré objekty T. & A. Baťa ve Zlíně.

Gaia (Gé), řec. bohyně země, povstala podle Hesioda z Chaosu a zplodila sama Urana (nebe) a Pontos (moře). S Uranem byla matkou Titanů, Kyklópů a Hekatoncheirů, dále Erinyí, Gigantů a melských Nymf. Byla též matkou draka Pythóna a Autochtonů.

Gaidarov Vladimír (* 14. III. 1895 v Poltavě na Ukrajině). Zprvu přední člen Moskevského uměleckého divadla (Stanislavského), nyní výhradně věnoval se filmu, pracoval v atelierech ruských a od r. 1921 v atelierech německých.

Gaillarde, v knihtisku petit podle Didota s 8 metr. body.

Gaillardia, rod rostlin složnokvětých, rostoucí v Americe a u nás v zahradách pěstovaný. Nejznámější druh G. pulchella Fg.

Gaîment (fr.), označení hudeb. přednesu: živě, vesele.

Gainsborough Thomas (1727—88), angl. malíř, žák Haymanův, oblíbený malíř-portrétista londýn. vznešeného světa, silně pod vlivem van Dycka. Jako krajinář byl v osvětlení a v barvě vzorem jiným a založil krajinářskou školu. Lit.: W. Th. Whitley, Thomas G. (1915).

Gaisberg, hora v Solnohradských Alpách, vých. od města S., 1286 m vys., na níž vede ze Solnohradu nová automobilová silnice. Ozubená dráha zrušena.

Gaismayer Michael, tyrolský sedlák, zosnoval povstání 1526 a spiknutí 1527 proti císaři Ferdinandu. Byl zavražděn kolem 1530.

Gaissler Bernardin, malíř v Plzni kolem r. 1667.

Gaîté, Théâtre de la (Divadlo veselosti), pařížské operetní a revuální divadlo.

Gaj Ljudevít (1809—72), chorvat. spisovatel a politik, zakladatel t. zv. illyrismu, jenž se snažil vlivem Šafaříkovým a Kollárovým sjednotit Jihoslovany společnou spisovnou řečí (spis Kratka osnova hrvatsko-slovonskoga pravopisanja). Toto hnutí bojovalo především proti maďarisaci. R. 1848 vymohl volbu Jelačiće za chorv. bana. Ale pak jeho vliv byl stále menší. Lit.: V. Oeželić, Dr. L. G. (1910).

Ljudevít Gaj.

Gája František (* 1883 v Zahnašovicích na Mor.), český historik, katecheta ve Vsetíně, psal o otázce Honoriově (1908), o unionismu. Lit.: Podlaha, Bibl. 2181.

Gajarik Igor, pseud. O. Parmy.

Gajary, o. na Sl., okr. Malacky, 3601 ob. (3551 čs.).

Gajda Rudolf (* 14. II. 1892), býv. gen. čsl. Přeběhl jako rak.-uh. vojín 1915 k srbské armádě, pozd. k černohorské, účastnil se konečných bojů v Srbsku 1915 a ústupu Albanií na Korfu; 1916 vstoupil do srbské divise (Hadžićovy), jež vynikla jako část rus. arm. při tažení v Dobrudži (podzim 1916); od 1917 v čes. legiích na Rusi u 2. střel. pl. (Jiřího z Poděbrad) jako velit. roty, později praporu a pluku ve všech bojích té doby, zejm. v bitvě u Zborova. R. 1918 přeložen jako velitel k 7. tatranskému pl. 2. střelecké divise, od června plukovník, prodělal ústup z Ukrajiny na Sibiř, kde se stal velit. vých. fronty proti rus. rudé arm. Od září 1918 jako gen.-major převzal velitelství všech vojsk východosibiřské, pak sev. uralské fronty, nakonec skupiny jekatěrinburské. Ježto tehdy adm. Kolčak prohlášen vladařem vých. Sibiře a organisoval odpor proti bolševikům, nabídl mu 1919 G. svoje služby, což schváleno tehdejším čs. ministrem Štefánikem; G. povýšen na rus. generála-poručíka a s rus. armádou provedl úspěšné sibiřské tažení, jímž zabezpečil veliké prostory před sovětskými vojsky. Ale ještě téhož roku, nesouhlase s Kolčakovou politikou, vystoupil z rus. služeb a odjel 1920 do vlasti. — R. 1920—22 na École de guerre v Paříži; pak velit. 11. pěší divise, 1924 první zástupce náčelníka hl. štábu, 1926 náčelník; byl však pro podezření, že svého času jednal o vstup do sovětské arm., zbaven svého úřadu i hodnosti a dvakráte postaven před kárný výbor; o výsledku vyšetřování se nelze dosud definitivně vysloviti. R. 1928 zvolen poslancem. Sp.: Moje paměti (1921) a společně s dr. Karlíkem: Válka a my (1927).

Gajděburov Pavel Alexandrovič (1841—1893), vynikající ruský novinář a spisovatel, r. 1869 se skupinou spisov. počal vydávati beletr. Týden (Nedělja), který brzy zaujímal čelné místo v ruském novinářství; od r. 1875 byl jeho vlastníkem a vydavatelem. Psal povídky a verše do mnoha listů a beletr. časopisů.

Gajděburov Pavel Pavlovič (* 1877), ruský herec, režisér a div. ředitel, v r.

1905 podnikl se svým divadlem turné do dálných končin Sibiře. Chotí jeho je dram. umělkyně N. F. Skarskaja (sestra vynik. rus. herečky V. F. Komisarževské). Vydal knihu veršů.

Gajděburov Vasilij Pavlovič (* 1866), ruský spisovatel dekadentního směru a vyd. časopisu „Rus". Pseud. Garri.

Gajdek Tomáš (1809—1886), národní buditel chorvatský, 1862 kanovník, pracoval v literárním Družstvu Svatého Jeronyma. Lit.: Vychovatel 1886, 82.

Gajdel, o. na Slov., okr. Prievidza, 2144 ob. (27 čs.).

Gajdoš, o. na P. R., okr. Užhorod, 569 ob. (2 čs.).

Gajdoš Tomáš, pseudonym Fr. S. Procházky.

Gajdušek František (* 1872 v Lazech na Sl.), český biblista, katecheta gymnasia ve Vyškově; psal stati do programů gymnasia a do časopisů moravských. Lit.: Podlaha, Bibl. 2181.

Gajdy, malé dudy na mor. Valašsku a Slovácku, také u jižních Slovanů. Gajdoš, kdo hraje na gajdy; svého času býval g. velmi vyhledáván a požíval velké vážnosti.

Gajer Jan (* 1885—1918), kapitán in memoriam ruských legií. R. 1916 vstoupil dobrovolně do čsl. legií a od té doby zúčastnil se všech bojů našich legií. Zejména se vyznamenal u Bachmače a u Samary, kdež padl.

Gajevskij Viktor Pavlovič (1826—1868), ruský historik, povol. advokát v Petrohradě. Zabýval se hl. dobou Kateřiny II. a Puškinovou a uveřejnil z této doby četná díla, hl. Baron Dělvig i jego trudy (1853).

Gajewski Franciszek z Błociszewa (1792—1868), plukovník. Naps. Pamiętniki.

Gajret, družstvo pro kult. povznesení bos. a herceg. mohamedánů, založ. r. 1903 v Sarajevě, které vydržuje stud. konvikty (7 m. a 2 ž.) a založ. r. 1917 kult. čas. Gajret. Za svět. války činovníci G. internováni v Aradu.

Gajsler Justyn Feliks (1848—1910), pol. historik. Sp.: Rys dziejów czeskich (1888—1892), Dzieje Węngier w zarysie (1898), Przeszłość Chorwatów (1907).

Gajus (zkr. C), starořím. příjmení.

Gajus, řím. právník za Hadriana, A. Pia a M. Aurelia. Zachoval se spis Institutionum comentarii IV. (161 po Kr.).

Gakobert Kristian v l. 1665—1690 malíř v Praze.

Gala (špan.), slavnostní šat, v monarchiích zvl. šat, předepsaný dvorní etiketou. Zaveden původně na dvoře burgundském (en parade).

Galac (rum. Galati), po Braile nejdůl. dunajský přístav rum., v Moldavě, as 75.000 ob., na l. bř. Dunaje; loděnice, doky a skladiště. Nejdůl. předmětem vývozu je obilí, dále mouka, prkna, dříví; dovoz tvoří látky, železo, ocel, dříví, ryby, jižní plodiny, olej, chem. výrobky a j. Živý průmysl (drobné žel. zboží, svíčky, klobouky). Ač je G. vzdálen 148 km od moře, platí za námořní přístav. Byl zal. v 17. st.

Galaeidae, druh živorod. žraloků, ☞.

Galafrés Elsa Marg. (Hubermann), (* 1879), vynikající něm. herečka, předtím klavírní virtuoska, od r. 1894 u předních divadel německých, též ve dvor. divadle berlínském, pak v Hamburku a ve Vídni.

Galagan Grigorij Pavlovič (1819—1888), ruský politik; pracoval o zrušení poddanství.

Galaginae, rod poloopic, ☞ ušouni.

Galachov Aleksěj Dimitrijevič (1807—1892), ruský liter. historik a prof. petrohradské university. Hl. jeho dílo: Istorija russkoj slovesnosti drevněj i novoj (1865—1880).

Galaktana, gumě podobné látky, obsažené v různých rostlinách, poskytují působením zředěných kyselin galaktosu.

Galaktorrhoe (řec., -roe, výtok mléka), nadbytečné vytékání mléka během doby kojení nebo po ní; dítěti škodí pro možnost nadvýživy, matku oslabuje. V případě prvním často pomůže odstavení dítěte, ve druhém svedení do střeva (projimadly), tlakové obvazy, jodid draselný.

Galaktosa, $CH_2OH . (CHOH)_4 . CHO$, isomer glukosy, cukr, vzniká spolu s glukosou vařením mléčného cukru s kyselinou sírovou; jest krystalická, otáčí na pravo, redukuje Fehlingův roztok, je schopna kvašení, oxydací mění se v kyselinu slizovou, redukcí v dulcit.

Galalit, umělá látka ze sýroviny, různě zbarvená; je formována do desek, hůlek, trubiček a slouží za náhradu rohu, celuloidu, jantaru, korálů, slonové kosti; nepáchne, není lehce zápalná.

Galán (špan.), nastrojený, vkusný, záletný. Na Moravě milý, milenec. Galánka, galánečka, milá, milenka. Choditi na galandu, choditi na zálety. Galániti, milkovati se.

Galanda Mikuláš (* 1895), slovenský malíř.

Galanta, okr. m. na Sl., 3666 ob. (472 čs.); okr. soud, berní úřad.

Galanterie (fr.), uctivé, rytířské chování vůči ženám, jež bylo již za doby troubadurů požadavkem cti; podstata galantnosti, galantní jednání a řeči. — Též

ozdobné věci, šperky (⇨ galanterní zboží).

Galanterní zboží, luxusní předměty, sloužící k ozdobě a k okrášlení: hedvábné stuhy, kapesníčky, krajkové šátky, rukavičky, vějíře, šperky. krabičky, jemné předměty kovové a j.

Galanthomme (fr.), světák, jemně vychovaný muž.

Galanthus, ⇨ sněženka.

Galantina (it.), studený masitý pokrm z jemného masa (ptáků).

Galantní (fr.), šlechetný, čestný; též zdvořilý, ochotný, zvl. k ženám; potom tolik jako zamilovaný, záletný.

Galantní básnictví, namnoze frivolní básnictví barokní a rokokové doby, nahrazující výraz skutečných pocitů odvážnou hrou forem a obrazů.

Galantní listy, označení pro rytiny a kresby z 18. st.; zobrazující frivolní, milostné a pastýřské scény.

Galantní styl, volný styl v klavírní hudbě, vytvořený v 18. st. Couperinem a Ramenauem, převážně homofonní a zavádějící hned více, hned méně hlasů.

Galantuomo (it.), čestný muž; Rè-galantuomo, král-čestný muž, přídomek krále Viktora Emanuela II.

Galapagos (Želví ostrovy, Colónské ostrovy), skupina ostrovů v Tichém oceáně, patřící od 1832 k Ecuadoru, 7640 km², jen asi 2000 ob., pod rovníkem, 950 km od pevniny. Největší je Isabela (4278 km²), dále Fernandina (650), San Salvador (574), Santa Cruz (1023), San Cristóbal (430 km²). Jsou vulkan. původu. Podnebí je poměrně chladné a suché. Rostlinstvo tvoří v nízkých polohách kakty a drobné křoviny, bohatší je na vyšších a vlhčích místech. Příznačnou zvěř tvoří velké želvy a leguáni (Amblyrhynchus a j.), zvl. hmyz a pavouci; stáda zdivočelé domácí zvěře. Obyvatelstvo (bílé) pěstuje dobytek a provozuje zemědělství a zahradnictví. Hl. m. je Progreso na ostrově San Cristóbal (as 400 ob.).

Galasiewicz Jan (1849—1911), polský spisovatel a herec.

Galaš Josef Heřman Agapit (1156—1840), morav. buditel a polyhistor., lékař a spisovatel; založil lidovou knihovnu a v duchu básnické školy Puchmajerovy psal Muzu Moravskou, Tajemný dub, Sjezd bohů arkadských. Lit.: Bačkovský, Zevrubné 1886.

Jos. H. Galaš.

Galata, městská čtvrt v Istambulu.

Galata Burun (Mys Galata), předhoří na pobř. Černého moře v Bulh., ovládá voj. Varnský přístav.

Galatea, v řecké báji mořská nymfa, dcera Nerea a Doridy.

Galatové, řecká forma jména Keltů čili Galů. 280 př. Kr. pronikla jich část Thracií a tři kmeny, Tolistobojové, Trokmové a Tektosagové, se usadily v Lydii, Mysii a Frygii. Z měst jimi zal. je též Ankyra (Anhyra, nyní ⇨ Angora, od roku 1930 Ankara). Graje Galaty osídlené byly pojmenovány Galatia.

Galatský dopis (dopis Galatům), poselství apoštola Pavla, pravděpodobně na třetí mision. cestě (r. 56 n. 57), adresovaný převážně pohansko-křesťan. obcím, v nichž emisaři židovské strany hlásali závaznost Mojžíšova zákona též pro křesťanstvo.

Galba Servius Sulpicius, římský císař, * r. 5. př. Kr., 33 po Kr., konsul, pak místodržitel v Aquitanii, Germanii, Africe a Hispanii, 68 byl od galských legií provolán císařem proti Neronovi; pro lakomství však ztratil přízeň vojska, pročež byl Othónem 69 svržen a usmrcen.

Galbanum (galbanová pryskyřice), gumová pryskyřice, ztvrdlá míza druhů ferula, zvl. f. galbaniflua v Persii, aromatické vůně; používá se v lékařství (náplasti).

Galbavý Ján (1800—1884), slov. buditel. Studoval v Trnavě a v Ostřihomě, po vysvěcení na kat. kněze byl dvorním kaplanem u rodiny Benčíkovy ve Fíši, pak ve Velkých Levárech, Modre a Kuchyni a od r. 1838 farářem v Jablonovém. Byl jedním z nejčilejších členů Tatrína a Matice Slovenské, psal do různých časopisů a nejvíce se zasloužil jako drobný pracovník mezi svými farníky, jež vedl k racionálnímu hospodaření a jež vzdělával ze své vlastní velké knihovny. Vzpomínaný je také jako zachránce života Ľudevíta Štúra, když ho maďarská revoluční vláda prohlásila za velezrádce a odsoudila k smrti. Tehdy ho Galbavý skrýval po tři dni na své faře a doprovodil ho na rakouské hranice, odkud se Štúrovi podařilo na falešný pas dostati se do Vídně. Galbavý psal také učebné knihy, z nichž některé zůstaly v rukopise.

Galbulidae (leskovcovití), rod šplhavých ptáků, s dlouhým, rovným zobákem a s kovově lesklým peřím. Obývají tropické lesy jižní a střední Ameriky. Nejznámější leskovec jakamar (Galbula

viridis L.) v Guayaně, Venezuele a na Amazonce.

Galbula viridis.

Galea (lat.), kožená přilba starořímská; g. aponeurotica v lékařství (↗ hlava).

Galeasa, galjas (franc. galéasse, angl. galeas), nyní pobřežní plavidlo v Severním a Baltském moři s hlavním a zadním stěžněm a čeleněm; v XVI. a XVII. století největší druh galeje (↗), až 1000 tun, se 3 stěžni, takže mohla křižovati pod větrem, užívajíc vesel (30 po každém boku) jen v boji.

Galecki Antoni (* 1882), prof. fysikální chemie na univ. v Poznani. Sp.: Świat atomów (1923), Życie materji (1926), Laboratorium chemiczne dawniej a dzisiaj (1926).

Gałecki Tadeusz (pseud. Strug Andrzej) (* 1873), pol. spisovatel. Píše hl. novely a romány.

Gałeczka Jan (1766—1845), probošt v Byczyně a lidovýchovný pracovník v Horním Slezsku.

Galej (it.), válečná loď plachetní i veslařská, používaná až do konce 18. stol. Veslaři byli trestanci.

Galejní otroci (g. trestanci), zločinci a otroci používaní k veslování na galejích. Ve Francii od 1791 náhrada za přikování (peine des fers), po r. 1852 nahrazeno vyvezením do kolonií.

Galen Augustin (* 1870 v Münsteru), unionista, 1899 benediktin v pražských Emauzích, vydával časopis „Bonifatius Korrespondenz" pracuje s úspěchem v oboru unionismu. Lit.: Vlast 1908, 457.

Galenismus, středověká teorie tělovědná. Podle ní zdraví závisí na souhlase 4 základních šťav v těle obsažených; nesouhlas působí nemoc. Jméno má od antického lékaře Galena.

Galenit, nerost, leštěnec olověný, ↗.

Galenské léky, léky získané mícháním, rozpouštěním nebo vylučováním drog (na př. extrakty, tinktury, mixtury), na rozdíl od chemikálií; pojmenováno podle Galena.

Galeona (gallione), 1. špan. a portug. válečná veslice v pozdním středověku a na počátku novověku. Z malých plavidel vznikly v 15. st. lodi i o 1000 t s těžkými i lehkými děly; měly 3—5 stěžňů. Byla to neobratná plavidla, špatně snášející nepohodu. 2. Druh galéry.

Galeopithecus, ↗ letuška.

Galeopsis L., konopice, rod rostlin pyskatých (Labiatae) se zvonkovitým kalichem, otevřeným za plodu; jednoleté, rozloženě větvité, chlupaté, s pilovitými listy, nesoucími vrcholíky s přisedlými květy (žlutými, rudými neb pestrými). Druhů G. jest mnoho (12), rostou hojně po celé Evropě a Asii, z nichž nejznámější G. villosa (konopice huňatá), známá také pode jménem herba galeopois ochrolencae jako domácí lék proti slabosti plic (čaj blankenheimský). Ze semen G. se tlačí olej.

Galeopsis L.

Galeopsis, ↗ konopice.

Galera, místo v Perú, na trati do Oroyaž, jež zde ve výši 4834 m prochází tunelem Kordilerami.

Galéra, veslová válečná loď, s počátku na Středozemním moři (k. r. 1000) jako válečné lodi it. námoř. měst: štíhlá veslice o 2—3 stěžních s latinskými plachtami, dl. as 40 m, šir. as 5 m, výtlak as

Galéra.

200 tun. Na každé straně bylo 24 vesel, z nichž každé bylo obsluhováno 3—4 muži. Výzbroj tvořila děla (24—36liber.). Koncem středověku vznikly značně větší galéry (až 1000 t), mající posádku 200—300 mužů a děla až 60liberní. Po pol. 18.

stol. byly nahrazeny válečnými plachetnicemi.

Galerie, dlouhá, úzká místnost v budově, používaná jako chodba nebo výstavní prostora (malířské g.). — V divadle nejvýše položená část hlediště. — Na lodích otevřená chodba kolem celé lodi. — V hornictví a stavbě tunelů tolik jako štola, trať.

Galerita cristata, ⚲ chocholouš.

Galerius, řím. císař Gajus G. Valerius Maximianus Augustus († 311), původem pastýř; 297 porazil perského krále Narsa. Pohnul 303 Diokletiana k pronásledování křesťanů.

Galerne, s.-z. vítr v s.-z. Francii.

Galerita Simeon Vojtěch (* v druhé polovici XVI. věku v Ledči), bohoslovec katolický, 1609 farář v Počepicích, přeložil 1610 pro Polyxenu Lobkovicovou z Pernštýna z latiny modlitební knížku Štít víry, jejíž rukopis chová knihovna roudnická. Lit.: Podlaha, Bibl. 2181.

Galette (fr.), koláč z máslového těsta, podobný mazanci.

Gałęzowski Józef (1834—1916), polský plukovník a emigrant v Paříži. Byl vykonavatelem odkazu Wł. Platera z r. 1889 na zřízení národ. musea v Rapperswylu.

Gałęzowski Ksawery (1832—1907), pol. lékař v Paříži, znamenitý okulista.

Gałęzowski Seweryn (1801—78, polský lékař, cestovatel a emigrant v Paříži. Činnost filantropická.

Galganový olej (oleum galangae), získává se destilací vodní parou z rozemletých kořenů galgánu obecného (Alpinia offic.), rostoucího v Siamu. Je barvy nazelenalé, chuti hořké, páchne kafrovitě, sp. v. 0·915, rozpouští se v alkoholu. Obsahuje m. j. cineol a eugenol a používá se v lékařství jako stomachicum.

Gáll Matěj († 1758), slovenský bohoslovec augšpurského vyznání, 1747 farář v Přítrži; přeložil z němčiny duchovní píseň pro Třanovského „Cytharu".

Galla Jaroslav (* 1875), býv. čsl. konsul v Kaunasu (Kovno), nyní v MZV. v Praze. Profesor voj. škol v Rusku a dlouholetý předseda čsl. spolků v Sibiři. Vynikající hudebník. Po návratu s čsl. legiemi byl přijat do služeb ministerstva zahr. věcí.

Galicia, býv. království v sz. Španělsku, jež obsahovalo nyn. provincie: La Coruña, Lugo, Orense a Pontevedra. 29.153 km² s 2,138.067 (1923) obyv. zv. Gallegos. Jsou spřízněni spíše s Portugalci než se Španěly. Zvláštním královstvím byla G. za Suevů (až 585) a pak 1060—71, načež připadla Kastilii. ⚲ Španělsko.

Galickij Alexandr Vasiljevič (1863—1921), lékař saratovský, známý ruský šachista.

Galičica, jihosrbské pohoří u jezera Ochridského, vys. 2040 m. Hranice srbsko-řecká.

Gálik ⚲ Martin Lauček.

Galilaea, za dob Kristových pojmenování sev. Palestiny západně od Jordánu, mezi pohořím Karmel a ř. Litani. Dělila se na horní a dolní s bohatým zemědělstvím a chovem dobytka. Mimo Israelity žili v horní G. i pohané (Féničané, Asyřané, Arabové, Řekové). Města: Tiberias, Sepphoris, Josapata (Tel Džefât), Nazaret. Lit.: Guérin: Description historique, géogr. et archéol. de la Galilée (1880).

Galilei Alessandro (1691—1737), italský architekt; povolán papežem Klimentem XII. do Říma, kde zbudoval skvělou façadu chrámu S. Giovanni in Laterano (1735), kapli Corsini v tomto chrámě a façadu chrámu S. Giovanni dei Fiorentini.

Galilei Galileo (1564—1642), it. fysik a astronom; objevil 1583 zákony kyvu, činil pokusy o určení spec. váhy a těžiště různých tělesných figur. 1592—1610 pracoval o teorii pohybu (Galileovy zákony 1602 a 1604), vynalezl thermoskop a proporcionální kružítko. Zbudoval dalekohled a používal ho k astronom. badáním; 1610 nalezl trabanty Jupitera, trojosobnost Saturnovu, Venušina a Marsova období, pravděpodoně i sluneční skvrny. 1611 zjistil, že se planety otáčejí kolem slunce. Brzy potom seznal otáčení slunce kolem osy. Pro své hájení Koperníkova učení byl donucen inkvisicí uchýlit se do ústraní. 1633 byl postaven před soud a musel se tohoto učení slavnostně zříci. Největším dílem je Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze (1658). Lit.: Fahie: G., his Life an Work (1903); Paolo: La scuola di G. nella storia della filosofia (1900) a j.

Galilei Vincenzo (1533—1591 ve Florencii), otec slav. astronoma Galileo G., znamenitý hudebník, hudeb. skladatel a znalec starořecké hudby.

Galimatyáš (fr. galimatias), nesmyslná řeč, žvanění.

Galimberti-Provázková Marie, malířka, učitelem jejím byl Francouz expressionista F. Léger. Manžel byl italským malířem. Krajinářka, řada prací má původ svůj v Bavořích a již. Čechách.

Galina-Ejnërlingova Gafira Adolfovna (* 1873), spisovatelka ruských pohádek (Skazki, Stichotvorenija).

Galindi, litevský kmen u dnešního Gumbinnen. Válčil proti Římanům a podmaněn Goty ve IV. stol. po Kr.

Galium, ⚲ svízel.

Galion (fr. poulaine, angl. figure-head), zove se též zobák na přídi lodi, ozdobený obyčejně ženskou figurou.

Galiona (galeona, franc. glion, angl. galleon), vys. loď španěl. v XVI.—XVII. stol.; odpovídala sev. Kogge (⚲); měla 3—4 stěžně, přední s příčními ráhny, zadní s latinskými plachtami; dobrá plavkyně, nesla děla v kryté palubě a na vrchu v kastelích. Užívali jich (500—1000 t) hl. Španělé při obchodu s Amerikou („stříbrná loďstva").

Galiota (fr. a něm. galiote, angl. galíot), dvoustěžňová lodice, hl. v sev. vodách, předchůdce schooneru. Galiotes à bombes, franc. dělové (moždířové) lodice k pobřežní obraně s lanovím schoonerovým, do pol. XIX. stol.

Galkin Nik. Vladimirovič (1856—1906), ruský virtuos na housle; koncertoval v Německu, Francii, Belgii, Holandsku a Rusku, od r. 1877 v orchestru baletu Petrohr. car. div., 1895 dirigentem div. Alexandrova a symf. koncertů v Pavlovsku, profesor petrohradské konservatoře, komponista skladeb houslových a romancí.

Gall Augustin Kašpar, kol r. 1737 malíř v Praze.

Gall František Josef (1758—1828), německý anatom a zakladatel frenologie (leboznalectví).

Gall Ivan, pseud. Jána Hally.

Gall Jan, malíř v Praze kolem r. 1731.

Gall Jan (1856—1912), polský skladatel. Skládal hlavně písně, které vynikají velkou melodičností.

Galla, křesť. svatá († k. 550), patronka vdov. Svátek: 5. října, 6. dubna.

Galla Jan Nepomuk (1806—1891), český liturgik, 1830 člen řádu Maltézských rytířů, vydal Obřadové církevní (1845). Lit.: Podlaha, Bibl. 2181.

Galla Jan (* 1881), pravotár v Bratislavě. V r. 1910 promován v Budapešti. Po převratě nastoupil veřejnou službu jako županský náměstník v Bratislavě, kde 3. I. 1919 zaujal svůj úřad a připravil cestu první vládě Šrobárově. Zorganisoval administrativní službu celé bratislavské župy. Nejvíce na sebe upozornil hájením Tuky v jeho velezrádném procesu, v r. 1930 vedeném.

Galla Karel, PhDr. (* 19. VIII. 1901), český filosof a sociolog, žák prof. Foustky. Popularisuje sociální vědy četnými přednáškami. Napsal: Filosofie dějin (1929); Třídy ve společnosti a třídní boj (1930); Pokrok a jeho idea a společenská skutečnost (1930).

Gallae, ⚲ duběnky.

Gallaekové (Callaeci), bojovný iberskokelt. kmen ve staré Hispanii, mezi Durirem a oceánem, od r. 137 př. Kř. římský. Kraj se nazýval Gallaecia (nyní Galicie). Dělili se na C. Bracarenses a C. Lucenses.

Gallait Louis (1812—87), belg. malíř; studoval Rubense a van Dycka, maloval církevní a histor. obrazy a stal se zakladatelem velkého belg. histor. malířství, jehož vliv pronikl i za hranice.

Gallas Jan, JUDr. (* 23. IX. 1885 v Hranicích), řed. Všeob. pens. ústavu. Pracuje teoreticky v sociální politice. Red. Přehledu.

Gallas Josef, moravský sochař, žil v Hranicích, žák Jezerského, 1770 zhotovil sochy pro kostely ve Starém Jičíně, Blansku, Jedovnici a jinde.

Gallas Matyáš, hrabě z Campa, vévoda z Lucery (1584—1647), cís. generál; bojoval s Valdštýnem, účastnil se jeho pádu.

Gallasovský palác v Husově třídě na Starém městě Pražském čp. 158, mistrovské dílo barokní podle plánů vídeňského dvorního stavitele Jana Bern. Fischera z Erlachu, v letech 1715—1722 pražským stavitelem Janem Dominikem Canevallem vystavěné. Sochařské práce jsou od Matyáše Brauna: grandiosní koncepce obou portálů, při nichž dva a dva giganti nesou hlavice toskánských sloupů, na nichž spočívá balkon zdobený vásami a pulty. Původní dům, který zde stál (majetek Vchynských ze Vchynic), byl v 30leté válce darován Matyáši hraběti z Gallasu na Campu, jehož vnuk Jan Václav hrabě Gallas tento palác vystavěl a rod povznesl. Když tento vymřel, stal se dědicem příbuzný posledního Filipa Gallasa Kristian Filip svobodný pán z Clamu, jenž přijal i jméno Gallasů a povýšen byl do stavu hraběcího. Od té doby jméno Clam-Gallas. Po převratu palác byl zabrán pro účely ministerstva financí.

Gallat Alois (1827—1901), český spisovatel a humorista v Chrudimi; velmi plodný i na poli nár. hospodářství.

Gallat Jaroslav (* 25. března 1855 v Chrudimi), český humorista.

Gallay Cyril (1857—1913), slov. básník. Studoval v Revúci učitelský ústav a po jeho zavření přijal místo výpomocného učitele v Radvani a v Čáčově, načež po složení zkoušky tam působil jako církevní učitel do r. 1909, kdy odešel na odpočinek do Senice. R. 1882 vydal v Praze sbírku veršů Slzy osudu, jež však byla kritikou přijata nepříznivě. Větší význam má jako pěstitel literatury pro mládež. Přeložil Tisíc a jednu noc a pohádky Grimmovy. Napsal také fysiku pro evang. lidové školy a přispíval do dětských časopisů Zornička a

Noviny malých. Mezi pozůstalými rukopisy našla se i činohra Vzkriesenie.

Galle, jméno několika rytců nizozemských. Dlabač uvádí z nich tři, kteří byli činní také v Praze, a to: C. ok. r. 1690 (ryt. Mat. Berlichius, sv. Margarita), G. (ryt. Salvator Mundi) a Jan (ryt. sv. Konstancie).

Gallé Émile (1846—1904), průmyslník franc., zakladatel továrny uměleckého zboží v Nancy (1874).

Galle Henryk (* 1872), pol. lit. historik.

Galle Jan (* 1883 v Tvarožné), básník, katecheta v Tuřanech, spolupracovník brněnského Musea.

Galle Johann Gottfried (1812—1910), ředitel vratislavské hvězdárny a objevitel Neptuna (1846).

Gallegos, ř. v již. Patagonii, as 300 km dl., ústí do Atlant. oceánu. Od Los Morros je splavná.

Gallein, ftaleinové barvivo; vzniká z kyseliny gallové a pyrogallolu zahříváním s anhydridem kyseliny ftalové, slouží k barvení chromované vlny.

Gallen-Kalleli Akseli (* 1865), finský malíř; jeho obrazy ze selského života ukazují vliv Bastiena-Lepages; později se připojil k symbolismu.

Galler Konstantin Petrovič (1845—1888), ruský vynik. hudební kritik a spisovatel odbor. a pedagog. liter. hudební, sběratel nár. písní gubernie petrohradské, skladatel písní, kantát a oper. Náruživý lovec-sokolník, autor odb. spisů o lovu sokoly a chovu sokolů.

Galleria mellonella L., ♀, zavíječ včelový.

Galli (lat.), sluhové syrských a maloasijských božstev, na př. Kybéle a Attisa, žijící jako žebraví kněží a proroci.

Galli-Bibiena Ferdinando (1653—1743), it. malíř-architekt. Pracoval na dekoračních malbách a zhotovil návrhy pro korunovační divadlo v Praze.

Galli David, též „Havlův" (* v druhé polovici XVI. věku v Žluticích), luteránský bohoslovec, farář v Budyšíně, 1625 vystěhoval se z vlasti, vydal Rozjímání lodičky Krista Pána a o vlnobití jejím (1620).

Galli Edward Marjan (1813—1893), pol. lékař a spisovatel. Novely a dramata, souborně Pisma (3 sv., 1842).

Galli Jan, básník luterské orientace, * koncem XVI. věku v Sušici, 1621 odešel do Bavor, kde v Kulmbachu †; přeložil sedm písní a napsal původní Za krále švédského pro otcovu sbírku Písně duchovní (1633). Lit.: Svoboda, Z kraje Hradeckého.

Galli Jiří, utrakvistický bohoslovec, * v druhé polovici XVI. věku v Chrudimi, 1620 děkan v Sušici, 1625 odstěhoval se do Řezna, 1633 do Kulmbachu, kde †; skládal latinské básně, vydal Písně duchovní (Kulmbach 1633).

Galli Marié Célestine (Marié de l'Isle, provd. Galli) (* 1840 v Paříži), dcera oper. pěvce, † v říjnu 1905 v Nizze, franc. operní pěvkyně, od r. 1862—77 člen pařížské Komické opery, slavená zvláště jako Carmen a Mignon.

Galli Pavel Petr Duchoslav, český homiletik, * počátkem XVII. věku v Kaňku, 1648 děkan v Kolíně, kde † 1662, zanechal rukopis dvou svazků kázání nedělních a svátečních (univ. knihovna).

Galli Šebestian, malíř v Praze v 2. pol. XVIII. stol.

Gallicismus (lat.), chybné napodobení a používání charakter. francouzských výrazů a obratů v jiných jazycích.

Gallia (Gallie), země Gallů, kelt. národa ve starověku; zaujímala nynější Francii, Belgii, Lucembursko, Holandsko již. od rýn. delty, Německo záp. od Rýna, větší část Švýcar a nyn. hor. Italii až k Aesis (Ankoně). Gallia Transalpina (též G. braccata nebo comata) byla oddělena od Cisalpina Alpami a ř. Varus, měřila as 640.000 km². Hl. pohoří byla: Pyreneje, Alpy, Cebenna, Jura, Vosagus a Silva Arduenna. Zvlášť důležité byly splavné řeky: Garumna (Garonné), Liger (Loire), Sequana (Seine) s Matrona (Marne) a Isara (Oise), Sumina (Somme), Scaldis (Šelda), Rhenus (Rýn), Rhodanus (Rhône), Saucona (Saône) a j. Složení půdy bylo v zásadě stejné jako nyní, toliko na sev. bylo více lesů a bažin nežli dnes. Důležité bylo pěstování obilí, ovoce (na j. oliv), prosa, méně vína; chovali se koně a psi. Dobývalo se železo a olovo, též zlato. Mimo vodní cesty byla důležitá silniční síť, za římské doby velmi dobře udržovaná. Obyvatelstvo se dělilo na praobyvatele a kelt. přistěhovalce; po době Caesarově vytvořila se v městech slabá it.-lat. vládnoucí vrstva, jíž se počalo poromanštění země. K praobyv. patřili na j.-z. iberští Akvitánci, Sordoni ve vých. Pyrenejích, Ligurci vých. od ústí Rhôny, zvláště v Alpách. Hl. kelt. kmeny za Caesara byli Averni, Aeduové, Sekvani, různé větve Belgů, Aremorikové, Helvetiové, Allobrogové. Za Caesara se dělila mimořímská Gallie na tři části: Aquitania až k ř. Garonne, Celtica k Seine, Marne a hor. Rýnu, Belgica severněji, mezi Rýnem a pobř. Augustus utvořil 4 prov.: Aquitania (Vasconia), Gallia Narbonensis, G. Lugudunensis a Belgica. Za Diokletiana byl počet prov. rozmnožen na 17. Důl. města byla v G. Narbonensis:

Narbo Martius (Narbonne), Massilia (Marseille), Geneva (Ženeva) a j.; v Aquitania: Burdigala (Bordeaux) a j.; v Belgica: Argentoratum (Strassbourg), Colonia (Kolín n. R.) a j.; v Lugudunensis: Lugudunum (Lyon), Lutetia Parisiorum (Paříž) a j. Cisalpinská Gallie (též G. togata nebo circumpadana), ležící na it. straně Alp, zaujímala horní Italii k Ankoně a k Apeninám, as 50.000 km². Řeky: Ticinus (Ticino), Addua (Adda), Ollius (Oglio), Trebia (Trebbia) a j. Půda byla velmi úrodná a pečlivě obdělávaná. V 5. a 4. st. př. Kr. vnikli tam Keltové (Insubrové, Cenomani, Bojové a Senoni). Města: Augusta Taurinorum (Turin), Mantua, Bononia (Bologna), Ariminum (Rimini) a j. Hlavní silnice (Via Aemilia) vedla z Arimina do Placentia (Piacenza). Za Augusta byla připojena k Italii jako VIII. a XI. regio. Správa starých galských kmenů byla aristokratická, vykonávali ji náčelníci, volení šlechtou, jejichž moc byla omezena kněž. kastou druidů. Drobné kmeny se spojovaly s většími. Při sporech šlechty a nepokojích utiskovaného lidu bylo Římanům poměrně snadno zmocniti se nadvlády. Galové bojovali pěšky, koňmo nebo pomocí válečných vozů. Měli rádi krásnou výzbroj, broznové pancíře, často pozlacené, měděné meče, později též železné. Měli velkou postavu, světlou pokožku, červenavý vlas. Žena byla podřízena muži, těšila se však velké úctě. Pletené chaty byly kulaté se špičatou střechou, domácí nářadí jednoduché. V boji byli krutí; práce konali otroci. Půda patřila obci a každý rok se dělila znovu. Středního stavu nebylo; jen šlechta a čeleď, zčásti potomci podrobeného praobyvatelstva. Řeč byla keltická a udržela se až do IV. st.; byla vytlačena latinou. Hl. bohové byli: Teutates, Esus, Taranis, Belenos, Belisama a jiní. Největšího rozkvětu dosáhla země za římského panství, takže na konci starověku byla sídlem latinského ducha. Gallia transalpina byla obsazena Galy asi v VI. a V. stol. př. Kr. a kolem r. 400 počalo pronikání do sev. Italie. V bojích s Římany nastal rozhodný obrat

Ludovijská socha Galla.

r. 225 a 193 byla G. cisalpina celá římská. Galové pronikali i na východ, bojovali s Řeky; dostali se do M. Asie, kde utvořili Galatii. Řím. výboje v transalpské Gallii počaly se zajišťováním pozemní cesty do Španělska obsazením pobřeží, což bylo dokončeno kol. roku 120. Caesarovi se r. 58 podařilo zmocniti se celé Gallie. Romanisace rychle pokračovala a po dvě století panoval celkem klid. V pol. 3. st. počaly nájezdy Franků a Alemanů; poč. 5. st. nesetkali se již Alani, Suevové a Vandalové s nijakým skutečným odporem. 413 objevili se Západní Gotové a obsadili střední Rýn. Nápor Hunů 451 byl zadržen. Po r. 454 útoky pokračovaly, na sev. pobřeží se usadili Britové. Střední Gallie stala se 486 kořistí Franků. Lit.: Jullian: Histoire de la Gaule romaine (1921) a j.

Galliéni Joseph Simon (1849—1916), maršál a kolonisátor franc.; sloužil u námořní pěchoty, pak v koloniích, zkoumal tok horního Nigru, pak na Martinique; 1887 guvernér Horního Senegalu, kde získal Francii cenná území, 1893—95 sloužil v Tonkingu, 1896 gen. guvernérem Madagaskaru, jejž pacifikoval a velice povznesl. 1906 velit. XIV. sboru v Lyoně; 1914 po vypuknutí války, ač již za hranicí stáří, jmenován generálním guvernérem Paříže, kterou se energicky rozhodl hájit. Zpozorovav první, že arm. Kluckova odbočila ze svého směru pochodu na východ, takže Paříž zůstala mimo její operační prostor (3. IX.), ustanovil se využíti této příležitosti, aby ji obchvátil 6. armádou (Maunoury), jež mu byla podřízena, a přesvědčil o tom též Joffrea (⚲) který jinak měl úmysl svésti rozhodující bitvu až na Seině. Joffre vydal 5. IX. svůj historický rozkaz k vratné ofensivě spojeneckých armád, stojících už za Marnou, kde došlo k bitvě, za jejíhož průběhu G. nepřestával podporovati Maunouryho posilami z pařížské posádky, ke kterémuž konci rekviroval na tisíce automobilů, až do konečného vítězství, jímž Němci zatlačeni až k Aisně a Paříž zbavena nebezpečí. V říjnu 1915 jmenován min. války v kabinetu Briandově; snažil se, ač marně, o jednotu velitelství; musil však již v březnu 1916 pro nemoc resignovati a zemřel 27. V. — 1921 jmenován posmrtně maršálem. Sp.: Mission d'exploration du Haut Niger 1879—81 (1885); Deux campagnes au Sudan français (1891); Trois colonnes au Tonkin (1899); Neuf ans à Madagascar (1908), Mémoires du gén. Galliéni; défense de Paris (1920).

Gallienus, řím. císař Publius Licinius Egnatius G. Augustus (253—268), od-

půrce senátu; bojoval s četnými proticísaři (Třicet tyranů), byl zavražděn před Milánem.

Galliera Marie, vévodkyně (1812—88), provdala se za Rafaela Ferrariho, železničního magnáta. Je známa svými ohromnými dary (Paříži, Janovu a j.).

Gallifet Gaston Alexandre Auguste, markýz (1830—1909), franc. generál; sloužil u jezdectva, bojoval u Sevastopolu, v Alžíru, Italii, Mexiku, kde se vyznamenal v různých bojích; 1870 jako velit. brigády v Sedanu vedl 30. VIII. ráno známou ataku proti prus. XI. sboru a odpoledne, přejav Marguerittovu divisi, dvě ataky celé kavalerie s velikým hrdinstvím vždy v čele svého pluku. Po válce potlačil v Paříži komunu (↘); zastával pak různá velitelství, řídil často jezdecké manévry a reformoval tuto zbraň ve všech směrech; 1887 armád. inspektor, 1899—1900 min. války v kabin. Waldeck-Rousseau; snažil se vymýtit z armády politiku (Dreyfussova aféra) a upevnit kázeň.

Gallikánská církev, jiż ve středověku používané označení fr. státní církve (ecclesia gallicana, église catholique gallicane). K prvým rozporům s papež. stolicí došlo v době velkého rozštěpení církve (1408); tehdy vznikl názor, že papež je pouze nejvyšším, církvi podřízeným hodnostářem (gallikanismus). Poslední zbytky byly odstraněny Vatikánským koncilem (1870).

Gallinacei, ↘ kurovití ptáci.

Gallinago, ↘ sluky.

Gallinulla chloropus, ↘ slípka zelenonohá.

Gallipoli, 1. okr. hl. město v it. prov. Lecce, as 11.000 ob., zal. Řeky (Gallipolis), na skaln. ostrově v Tarentské zátoce; vývoz oleje a vína, rybolov; chráněný přístav. — 2. Hl. m. sandžaku ve vilajetu Adrianopolském, as 7900 ob., na záp. pobřeží G. poloostrova; vývoz ryb, vína, koženého a hrnčíř. zboží.

Gallipolský poloostrov na j.-v. části balkán. poloostrova při úžině Dardanelské. Důležitý přechod z Evropy do Asie.

Gallipolské operace za svět. války 1915, vznikly z podnětu velkoknížete Nikoláje, jenž žádal koncem 1914 angl. vládu, aby ulehčila rus. armádě na Kavkaze diversí nebo demonstrací v Dardanelách, čímž by Turecko donuceno odvolati vojsko z Arménie k Cařihradu. Ježto námoř. min. Churchill již dříve chtěl ohrožením Cařihradu krýt Egypt, postavil se energicky za tuto myšlenku. Strategické důsledky opanování Cařihradu a tím Balkánu a přerušení spojení s tur. armádou v Asii, jakož i otevření cesty ku pomoci Rusku byly by bývaly dalekosáhlé, snad rozhodující pro celou válku, mimo to ochrana Egypta, Indie, Perského zálivu zajištěna. Chybou bylo, že výprava nebyla promyšlena; stanovena zprvu jen jako námořní, bez užití vojska; a nehleděno k námitkám franc. a angl. generálního štábu (špatná koordinace vedení války); nebyla technicky dostatečně připravena (lovení min, ochrana před torpedováním, pomůcky k rychlému zastřelování děl atd.) a konečně ani dost důsledně provedena, neboť některé rozhodující osobnosti v admiralitě (lord Fisher) byly proti ní a vojenské autority, když už bylo usneseno provésti akci kombinovanou, nechtěly poskytnouti vojska včas (lord Kitchener). Nadto spojenci již v listopadu zcela zbytečným bombardováním krajních tvrzí upozornili Turky na to, odkud jim hrozí nebezpečí, a zanedbané baterie a miny byly pak narychlo dávány do pořádku, něm. gen. Liman van Sanders a adm. Usedom a Souchon byli dáni Turkům k disposici. Bombardování stále odkládáno až na 25. února (adm. de Robeck) a po nedostatečném účinku zase až na 18. března, kdy skončilo potopením tří spojeneckých obrněnců minami a poškozením několika dalších palbou. Vojsko (gen. Hamilton) vysazeno na břeh až 25. IV. v jižním hrotu poloostrova; ježto Turci tehdy už měli na G. celou armádu, neproniklo dále do vnitrozemí, kde by zaujalo ovládající posice, nebyvši nadto podporováno loďstvem, jehož spojenci po příchodu něm. ponorek už nechtěli riskovati. Přesto, že armáda zesílena nakonec na více než 150.000 mužů, nepodařilo se ani v krvavých bitvách 6.—21. VIII. 1915 dobýti klíčové posice Sary-Bajru a po velkých ztrátách, zejm. též nemocemi, usneseno vyklidit bojiště, což se stalo téměř beze ztrát 18. XII. 1915 a 9. I. 1916. Vojsko dovezeno většinou do Soluně a Egypta; Srbsko a Rusko nebyly zachráněny.

Gallisin, v prodejném cukru hroznovém obsažená dextrinovitá, nezkvasitelná látka.

Gallium, Ga, vzácný prvek, kov o atomové váze 69,72, at. č. 31, v množství velmi nepatrném jest obsažen v četných rudách, má barvu modrobílou, lesk kovový, dá se kovati a ohýbati, taje při 30°; rozpouští se v kyselině solné, v horké kyselině dusičné a v draselném louhu, sp. v. 5,96. Svými chemickými vlastnostmi podobá se hliníku. Objeven r. 1875 Lecoqem de Boisbaudran.

Gallmeyer Christian (1816—1867), něm. herec v letech 1861—2 působil též v Praze u něm. divadla.

Gallmeyerová Josefina (1838—1884), nevlastní dcera předešl., kdysi populární a vynikající subreta vídeňská; začínala uměl. dráhu v Brně, poté v Uhrách, 1862 přišla do Vídně k divadlu na Vídeňce, po třech letech ke Carlovu divadlu, 1874 s nezdarem pokusila se o vlastní divadlo, pak hostovala s pronikavým úspěchem v Německu, ne tak již v Americe, a po návratu do Evropy již jen zřídka kdy vystupovala. Napsala dramat. parodii na Saru Bernhardtovu a její pohost. hry ve Vídni, několik novel a divadelní hru Aus purem Hass.

Galloflavin, vzniká oxydací alkoholického roztoku kyseliny gallové vzdušným kyslíkem; tvoří zelenožluté lístky, slouží k barvení chromované vlny.

Gallokyanin, oxazinové barvivo; připravuje se z nitrosodimethylanilinu a kyseliny gallové, barví chromovanou vlnu modře. Zahříváním gallokyaninu s anilinem a sulfonací vzniká delfinová modř. S kyselinou gallaminovou poskytuje nitrosodimethylanilin modř gallaminovou.

Gallomanie (gallikomanie, frankomanie), přemrštěná záliba ve všem francouzském; galloman, přítel franc.

Gallon (zkr. gel), angl. dutá míra = 4.5434 l; pro suché věci o 2 pottles, pro tekutiny o 4 quarts. V USA. rovná se gal. vína 3.786 l a gal. ale 4.621 l; v Costarice má 5 botellas = 5.08 l a v Perú = 3.36 l; v Uruguayi a v Argentině galón = 3.805 l; ve Španělsku galón de vino = 8 pintas = 3.785 l.

Gallová kyselina (3, 4, 5-trioxybenzoová), $C_6H_2(OH)_3 \cdot COOH$, nachází se v duběnkách, škumpě, čaji a j., je součástkou četných tříslovin. Vzniká hydrolysou tanninu nebo kvašením duběnkového extraktu. Tvoří hedvábně lesklé krystaly, rozpouští se snadno ve vroucí vodě, chlorid železitý barví temně modře. Její soli (gallany) podléhají na vzduchu snadno oxydaci, při čemž hnědnou až černají. Kyseliny gallové používá se ve fotografii jako redukčního činidla a při výrobě barviv.

Gallové (Oromo, silní), hamitský národ ve vých. cípu africkém, převážně chovatelé skotu, tmavý až světle hnědý, na sev. mohamedáni, na j. pohané. Dělí se na Ala-G., Arussi-G. a Borana-G.

Galloway, kraj v j.-z. Škotsku, osídlený v 9. a v 10. st. Gaely z Irska; zaujímá Wigtown- a Kirendbrightshire.

Gallský kohout (coq. gaullois), franc. nár. odznak, používaný za revoluce r. 1830 a obnovený za třetí republiky.

Gallus, 1. řím. císař (251—253), provolán vojskem, padl v boji proti Aemilianovi. 2. Syn Julia Constantia, přežil jediný s Julianem Apostatou vyvraždění rodu Konstantina Vel. 354 jako césar byl odsouzen Constantiem II. k smrti a popraven.

Gallus, malíř v Praze. R. 1587 maloval pro pana Viléma z Rožmberka a kolem r. 1612 maloval čtyři obrazy k poctě kr. Matyáše, znázorňující Rudolfa II. jako podporovatele umění, jeho abdikaci a slavnostní nastolení Matyášovo.

Gallus (Havel) mistr, kanovník a prof. matematiky a hvězdářství v Praze okolo r. 1365. Znamenitý hvězdář svého věku. Veřejně přednášel o polohách hvězd. Napsal podle udání Lupáčova mnoho knih, není však dokázáno, byly-li vytisknuty.

Gallus Balt. Septior, malíř v Praze III. od r. 1656.

Gallus Gajus Cornelius (70 př. Kr., 26 po Kr.), římský básník, přítel Virgiliův, prvý římský elegik.

Gallus Jakob (* 1550 v Kraňsku, † 18. VII. 1591 v Praze), kapelník a skladatel, vzdělaný hudebně v mnoh. klášterech a ve Vídni. Jako „kantor" (dirigent) prošel Rakousko, Moravu, Slezsko a Čechy, v Praze pak byl do smrti kapelníkem u sv. Jana na Břehu. — Díla: Slavospjev (1579), Selectiores quaedam missae (1580), Opus musicum harmoniarum (4 sv., 1586—1590), Harmoniarum moralium, quibus heroica... admixta sunt (3 sv., 1589), Epicedion harmonicum... Caspari abbatis Zabrdovicensis ac Syloensis a Ambrosio Teleczeno abbati Zabrdovicensi legitimo illius successori (1589), Moralia (tištěno až 1596). V rukopise zanechal ještě 4 mše, 15 motett a 3 německé písně. Zkomponoval více než 500 děl.

Gallus Pavel, luteránský bohoslovec, 1680 český kazatel v Drážďanech, kde † 1686, vydal český překlad Lutherova Katechismu (Drážďany, 1685).

Gallus Zbraslavský, cisterciácký opat, jemuž se připisuje „Malogranatum", dílko ve středověku velmi oblíbené, ve kterémž na způsob rozmluvy otce se synem pojednává se o duchovních věcech člověka, prvotisk je z roku 1480, ukázky do češtiny přeložil Josef Fořtel (⚲).

Gallwitz Max von (* 1852), něm. generál; sloužil u dělostřelectva; na poč. svět. války velit. gardového reservního sboru, s nímž dobyl Namuru (25. VIII.), pak na

rus. frontě počátkem 1915 velitel arm. skupiny, jež operovala v Mazursku proti 1. rus. arm. (Litvinov); za veliké ofensivy do Ruska v létě 1915 velit. 12. arm., operující na Narev; nemohl však vzíti silné narevsko-boberské linie, až teprve když mu postup jižní skupiny otevřel cestu (počátkem srpna). V září velit. 11. arm. proti Srbsku, pod vrchním velením Mackensenovým, přešel po silné dělostřelecké přípravě u Bělehradu přes Dunaj a operoval směrem na Mitrovicu. Za ofensivy na Verdun (únor—červenec 1916) velit. armádní skupiny na levém břehu Mósy, s níž provedl boje na Mort Homme a Cumières. Od července 1916 velel 1. armádě (již. od Peronne) v bojích na Sommě proti Fayollově 6. arm. franc.; v pros. 1916 opět u Verdunu velit. 5. arm. (po korunním princi), v únoru 1918 velitel celé skupiny armád u Verdunu. Po válce nacionál. poslancem (1920—24).

Galoč, o. na Sl., okr. Velké Kapušany, 504 ob. (3 čs.).

Galoubet (fr., galubé), malá provençálská zobáková flétna, podobná flageoletu (⌕).

Galovany, o. na Sl., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 214 ob. čs.

Galović Fran (* 19. VII. 1887, † [padl] 26. X. 1914), profesor, básník, novelista, dramatik, redaktor Mlade Hrvatske (1908—9, 1912). Díla: aktovky: Tamara, Grijeh (1907), trilogie Mors regni (1908), Mati (1916), mystická hra Pred smrt a mysterium Marija Magdalena (vyšla až 1923); novela Začarano ogledalo (1913), vise Ispovijed (1914). V projektu román Mrtva domovina.

Galperin Mojžíš (* 1886 ve Zločově v Haliči), ruský básník židovský, od r. 1908 žije v New Yorku, spoluzaklad. liter. skupiny žid. spis. Mladá Amerika, autor řady svazků veršů lyrických i sarkastických.

Galské sochy, antické sochy z druhé pol. 3. st. př. Kr., jež dal postavit Attalos I. z Pergamonu na Akropoli na oslavu vítězství nad Gally (235).

Galsko-románské nazývají se jazyky vzniklé z vulgární latiny v Gallii; ⌕ fr. jazyk.

Galsuintha (Galsvintha), dcera visigotského krále Athanagilda, 567 zasnoubena s králem Chilperichem, zavražděna pochopy, najatými Fredegundou.

Galsworthy (gaolsworth, též géls-) John (* 1867), angl. spisovatel a dramatik. Studoval v Harrowu a Oxfordu. Pak právní zástupce. Kritisuje v četných svých dramatech (The Silver Box, 1906, Joy, 1907, Justice, 1910, The Pigeon, 1912, The Skin Game, 1926, Loyalties, 1912, Windows, 1922, atd.) angl. společnost. Jeho romány (Tre Island Pharisees, 1904, The Country House, 1907, Fraternity, 1909, The Patrician, 1911, The Dark Flower, 1913, The Freelands, 1915, Belond, 1917, The Forsyte-Saga, 1906 a 1922) vynikají jasnou stavbou, skvělým líčením povah a krásným, zasněným a lehce satyrickým slohem. I ve svých essayích a ve svých časových úvahách prokazuje svoji aristokratickou duši, která splývá s jeho vřelým demokraticko-idealistickým světovým názorem. Přel. Bratrství (Z. Franke, 1917), Patricij (Č. Syrový, 1921), Sága domu Forsytů (B. Kubertová-Zítková, 1926 a d.), Tmavý květ (E. Havlasová, 1928), Útěk (F. Tetauer, 1927), Vybrané novely (K. Mušek, 1916).

Galština, jednak celá jazyková větev keltická (dialekty irské, skotské a na ostr. Manu), nebo v užším smyslu řeč obyv. skotské vysočiny a záp.-skotských ostrovů. Do Skotska se dostala v 5. stol. s irskou kolonií a ještě dnes jí používá as 200.000 Skotů. Galská literatura byla až do 17. stol. závislá na irštině a tvořily ji většinou balady. Teprve reformace znamenala roztržku a v 17. a 18. stol. nastal rozkvět (milostné písně, vlasten., náboženské a satirické básně). Hlav. představiteli jsou: A. Macdonald († k. 1780), D. B. Macintyre (1724—1812), satirik R. Mackay (1714—78) a nábož. básník D. Buchanan (1716—68). Od pol. 19. st. používají škot. básníci stále více angličiny. Lit.: Gramatika Maclennanova (1925), Fraser: Scottish Gaelic (1924), M. Macleod: Modern Gaelic Bards (1902).

Galton (gaolton) Sir Francis (1822—1909), angl. spisovatel a cestovatel. Vynikající antropolog a spisovatel četných antrop. děl. Tvůrce první isochronní mapy (⌕). G. vypočetl vztahy mezi rodiči a dětmi (nejprve pro tělesnou výši u lidí), podle nichž se odchylují potomci méně od pravidla než rodiče, a odchylují-li se přece, pak tímže směrem. Tato statisticky zjištěná pravidelnost byla později vyložena jinak.

Galtonova křivka, symetrická křivka, která vznikne, vyjádříme-li geometrický vztah mezi počtem jednotlivců určitého druhu a některou jich vlastností. Její vrchol vyjadřuje průměr. Slovy vyjádřen značí, že odchylky jednotlivců určitého druhu od normálu některé vlastnosti kolísají rovnoměrně kolem určité střední hodnoty. Lit.: Galton, Natural Inheritance (1889).

Galus Jakob, ↘ Gallus Jakob.

Galubok Vladislav Josipovič (* 1882), herec stát. běloruského divadla, od r. 1920 ředitel samost. kočujícího bělorus. divadla, sám též autor her, režisér, herec, dekoratér a hudeb. skladatel.

Galvani Luigi (Aloisio) (1737—1798), ital. lékař a anatom, zakladatel nauky o bioelektřině, 1762 prof. anatomie v Bologni. 1780 objevil galvanismus. Díla jeho vyšla 1841—42. — Lit.: Alibert: L. G. (1806).

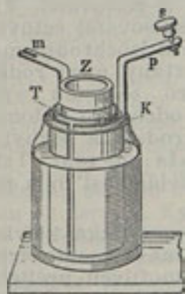
Galvanická jiskra. Spojíme-li nebo rozpojíme-li galvanický řetěz, vzniká jiskra. Při rozpojení ukazuje se jen při vysokém napětí jako slabý světelný úkaz, může však potom přejíti, nenalezne-li vysokého odporu, do světelného oblouku (↘ elektr. vybíjení a světelný oblouk). Při spojení je jiskra silnější a jeví se i na větší vzdálenost, neboť napětí řetězu jest zesíleno samoindukcí (↘ elektrická indukce).

Galvanická lázeň, 1. v elektroterapii lázeň galvanickým proudem napájená; 2. galvanoplastika (↘).

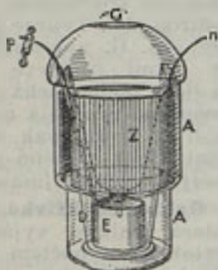
Galvanický, vztahující se ke galvanismu (↘), zakládající se na něm, příslušející k němu.

Galvanické rytí, t. j. galvanokaustika, též glyfotografie nebo galvanografie.

Galvanický článek, zařízení sloužící k přeměně energie chemické v energii elektrickou. Postavíme-li zinkovou desku do rozředěné kyseliny sírové, vzniká na ploše dotyku rozdíl napětí, rozdíl potenciálů: zinek stává se záporným, kyselina kladnou (↘ galvanismus). Vložíme-li do kyseliny ještě desku měděnou, stává se i ona kladnou. Spojíme-li obě desky drátem, počne se rozdíl napětí proudem vyrovnávat; poněvadž však napětí stále

Daniellův článek.

Meidingerův článek.

vzniká, vznikne i v drátě stálý proud. Tento pokus, který sestrojil první Volta (1800), trpí však velkým nedostatkem; proud rozkládá na zinkové desce kov a vylučuje na měděné desce vodík (↘ elektrolysa). Tento proces zoveme (galvanickou) polarisací, jež snižuje elektromotorickou sílu proudu. Proto lze

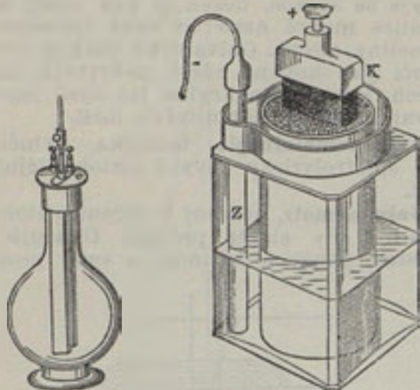
Něm. telegraf. článek.

Normální článek.

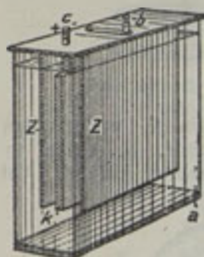
prakticky upotřebit jen článků nepolarisujících, u nichž je znemožněno vylučování vodíku. Nejdůležitější jsou tyto: Článek Daniellův: zinek je vnořen do rozředěné kyseliny sírové, měď do roztoku modré skalice. Tekutiny se stýkají uvnitř porésní hliněné stěny. Vodíkové iony vyloučí z měďného sulfátu měď, jež se usazuje na měděné desce, jejíž povrch se tím nemění. Elektromotorická síla Danielova článku činí 1—1·5 voltů. Článek Meidingerův sedí v súžujícím se kovovém pouzdře a má tvar ballonů (proto i článek ballonový). Nad roztokem skalice měďné navrství se specificky lehčí roztok hořké soli. Vlastní článek tvoří měděný prsten a zinkový válec. Podobný je i německý článek telegrafní. Danielův článek je čl. reversibilním. Pochody při vzniku proudu lze zvrátit, vedeme-li čl. proud protivného směru. Tím se článek „nabíjí" a může dodat nový proud; slouží jako akumulátor (↘). Reversibilními jsou i t. zv. čl. normální, které slouží k měření elektromotorických sil. Vyrábí přesně známá neměnící se napětí, elektromotorická síla činí u Clarkova normálního čl. při 18^0 = 1,4292 voltů a klesne s každým přibývajícím stupněm asi o $^1/_{1000}$ voltu; Westonův normální článek vyvíjí sílu 1.0187 voltů a jest na teplotě téměř úplně nezávislý. Oba tyto články jsou depolarisovány. Ze starších článků sluší uvést čl. Groveovův a Bunsenův. I tyto netrpí polarisací, nejsou však reversibilní. Elektromotorická síla = 1.9 voltů. Bunsenem byl vytvořen i další článek, jenž obsahuje kyselinu chromovou (kaliumdichromat v zředěné kyselině sírové). Tento článek má jméno Grenetův článek láhvový a vyniká tou výhodou, že lze zinek po upotřebení vyzvednout z kyse-

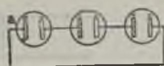
liny a upevnit na víku. Leclanchéova čl. užívá se zvláště pro elektrická zvonková zařízení. Jeho elektromotorická síla činí 1.4—1.5 voltů, brzo se sníží, ale obnoví

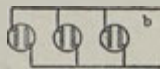
Láhvový článek. Leclanchéův článek.

se zanedlouho v klidu. Existuje v mnoha variacích, často jsou přidávány látky hygroskopické (vodomilné), které mají znemožniti jeho vyschnutí (čl. suchý). Nádoba ze zinkoviny je často současně i kladnou elektrodou. Většího napětí dosáhneme spojením několika článků v elektr. sloup (galvanický sloup Q,

a) spojení za sebou.

Kupronův článek. b) spojení vedle sebe.

galvanický řetěz Q), t. j. spojíme-li vodivě zinek prvního Daniellova čl. s mědí druhého, zinek tohoto s mědí dalšího atd. Volná měděná deska prvního čl. je pak kladným pólem, zinek posledního čl. záporným pólem sloupu. Napětí je u n. č. n-násobné. Stejně však se sčítají i vnitřní odpory jednotlivých čl., pročež se doporučuje toto řadové zapojení jen při značném odporu vnějšího proudového okruhu (Q elektrický odpor). Proto je často výhodnější t. zv. zapojení souběžné (paralelní), kde je spojena deska zinková s deskou zinkovou a deska měděná zase s deskou měděnou. Zde je napětí celkové rovno napětí čl. jediného, avšak vnitřní odpor je snížen na n-tý díl odporu jediného čl. Podle Voltova sloupu (Q galvanismus) byl vytvořen sloup Zamboniho (sloup druhý), jehož se používá k nabíjení elektroskopů stálým vysokým napětím. Zinek se vždycky amalgamuje, čímž se dosáhne stejnoměrného neznečištěného povrchu a znemožní vznik vedlejších, t. zv. „místních proudů".

Galvanický kovový papír, slitiny mědi a niklu vyrobené elektrolytickou cestou v tenkých listech. Slouží jako obal.

Galvanický lak, roztok dusičnaté buničiny s přísadou kovového prášku. Nátěry s g. l. jsou náhradou galvanických sraženin pro ochranu před vlivem počasí.

Galvanisace, užití galvanického proudu pro léčebné účely.

Galvanismus, nauka o elektřině, vznikající při dotyku různorodých látek (dotyková n. kontaktní elektřina voltová n. galvanická elektřina) a o zjevech jí způsobených. Objevena Galvaniho pokusy na žabím stehýnku, které se pohnulo, jakmile byly kovem spojeny mícha a stehenní svalstvo. Objevem Galvaniho se obíral i Volta, který poznal, že elektrická síla má svůj původ v dotyku dvou různých kovů. Volta konal četné pokusy (pokusy fundamentální = základní), jimiž se snažil dokázati, že při dotyku dvou různých kovů dochází k rozštěpení elektřiny kladné a záporné, jež se nahromadí každá v jiném kovu, aniž by jim bylo možno se spojit. Volta seřadil kovy v řadu, v níž kovy předcházející stávají se při dotyku s následujícím kladné, zatím co tyto se stávají záporné. Při tom vzrůstá s odlehlostí v řadě i napětí. Řada vyhlíží takto: zinek, olovo, cín, antimon, vismut, železo, měď, stříbro, platina. Napětí (potenciální diference) závisí jen na druhu látek, ne na jejich tvaru, velikosti a jejich dotykové ploše, nemění je ani třetí kov, který bychom mezi ně vřadili. Napětí vznikající při dotyku kovu A a D rovná se tudíž součtu napětí vznikajících na př. mezi kovem A a B, B a C, C a D. (Voltův kvantitativní zákon.) Z toho vyplývá dále i to, že se napětí rovná při stejné teplotě v uzavřeném kruhu, vytvořeném jen z vodičů výše uvedené řady, nule. Volta zpozoroval i to, že rozředěné roztoky kyselin a zásad sice vedou elektřinu, že však jejich dotyk s kovy nevzbuzuje napětí. Na tomto podkladě, vloživ na desku zinkovou desku měděnou, na tuto plstěný kotouč namočený v rozředěné kyselině atd., vytvořil t. zv. galvanický sloup,

s tím výsledkem, že vzniklo při n-skupinách n-násobné napětí vlastní skupině jediné. Podle Volty bylo napětí tekutinami přenášeno nezměněně. Bylo však dokázáno, že zde mají i tekutiny svou úlohu, neboť dotykové napětí mezi kovy mizí téměř úplně, odstraníme-li vzduch a vlhkost. Závisí na okysličování a síle s oxydační schopností kovů. Jiný výklad než teorie dotyková podává osmotická teorie galvanická, pocházející od Helmholtze a Nernsta. Je to teorie převážně chemická (☞ elektrolysa). Spotřeba 1 gramového ekvivalentu elektrodové hmoty uvádí v pohyb elektřinu v množství 96.549 coulombů. Podkladem g. jsou zde iony, které jsou kovy vysílány do tekutin, čímž se nabíjí tekutina i kov, a proti dřívějšku protikladnou elektřinou, a to každý jinou. Tento pochod trvá až nastane vzájemnou přitažlivostí obou elektřin rovnováha s rozlučující silou. Čím větší roztokový tlak kovu, tím větší je i počet ionů vnikajících do tekutiny. Ponoříme-li dvě desky různých kovů do téže nebo dvou, porésní stěnou oddělených tekutin, závisí výsledek na obém roztokovém tlaku. Spojíme-li nyní oba kovy vně tekutiny drátem, nastane vyrovnání protikladných elektřin a iony v tekutině jsou uváděny elektrickými silami v pohyb: vzniká elektrický proud, jenž se pod vlivem stále působících osmotických a roztokových tlaků nemění.

Galvanit, hmota ze solí kovů, sloužící k čištění kovových předmětů. Natírá se vlhkým hadříkem.

Galvanoglyfie, výroba tiskacích desek galvanoplasticky, hl. pro podtisky při bankovkách a cenných papírech.

Galvanografie, způsob rozmnožování hlubotiskem a to bez rytí a pod., vynalezena 1840 Kobellem. Kresba se nanese na stříbrnou neb postříbřenou (měděnou) desku a podrobí se galvanisaci, jíž dostaneme desku hlubotiskovou.

Galvanochromie, grafická technika barevného tisku, buď z několika desek, neb z desky jedné, zhotovených galvanicky.

Galvanokaustika, v lékařství upotřebení platin. drátu rozžhaveného galva-

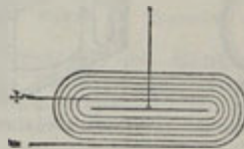

Galvanokauster.

nickým proudem (galvankauter) k žíhání tkání cevnatých, zvláště v ústech, nosu, hrtanu a pod. Používá se kličky, méně často nože, jehly a hořáku. Přístroje mají držadlo, jež jest spojeno s póly článku. — V technice je g. (galvanické rytí) galvanickým leptáním velmi slabým leptadlem. Do krycí barvy vryje se kresba, deska se pak vnoří do skalice modré nebo do silně rozředěné kyseliny sírové. Galvanický pochod rozloučí pak kov na všech nekrytých místech. Postupným krytím lze nyní regulovat hloubku jednotlivých míst.

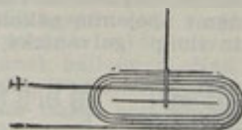
Galvanometalurgie, technika, vylučující elektrolyticky kovy z roztoků jejich solí.

Galvanometr, přístroj k určení přítomnosti a síly elektr. proudu. Ukazuje-li přístroj pouze přítomnost a směr prou-

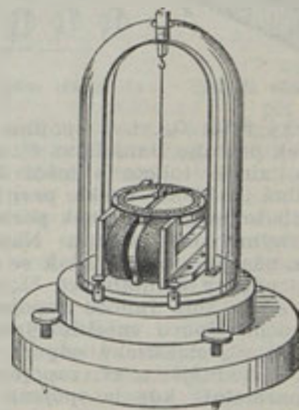
Obr. 1. Jednoduchá jehla.

du, nazývá se galvanoskopem. Měřicí zařízení u něho chybí. Galvanometry se zakládají na výkyvu magnetky elektric-

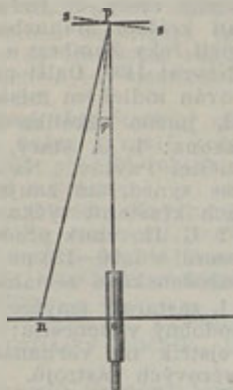
Obr. 2. Astatická dvojitá jehla.

kým proudem. Isolovaný vodicí drát se obtočí kol jehly (obr. 1), která výkyvem ukazuje potřebné údaje. Cit-

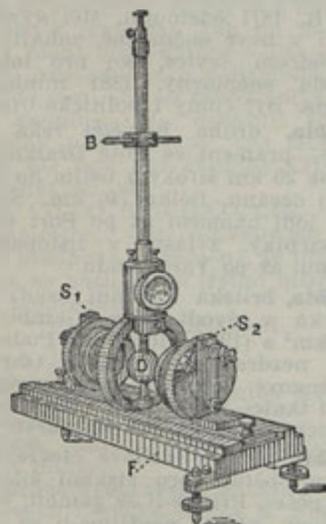
Obr. 3. Galvanometr s astat. dvojitou jehlou.

livost se zvýší, když místo jednoduché jehly zavedeme astaticky jehlový pár. Jsou to dvě rovnoběžné, nad sebou umístěné jehly, pevně spojené, avšak se

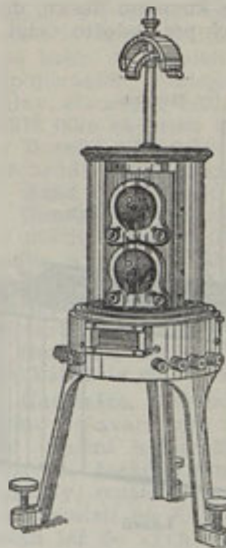
Obr. 4. Odpočítání na zrcadlovém galvanometru.

stejnojmennými póly na opačných stranách (obr. 2). Proud otáčí obě jehly v jednom směru, avšak působení zemského magnetismu se téměř vylučuje, takže i sebe slabší proud stačí k výkyvu. V obr. 3 je takové zařízení. Pozoro-

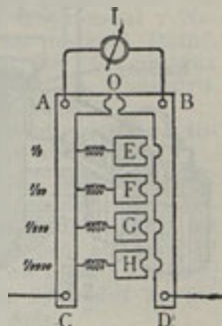

Obr. 5. Wiedemannův zrcadlový galvanometr.

vání a odečítávání malých úchylek se děje zrcadlovým odečítáním (obr. 4). V obr. 5 je znázorněn zrcadlový galvanometr Wiedemannův, jehož lze použíti jako diferenciálního galvanometru. Obě jehly se vykyvují opačně, zůstanou-li v klidu, máme proudy stejné síly. Abychom galvanometrem mohli měřiti proudy různé síly, zavádíme systémy před-

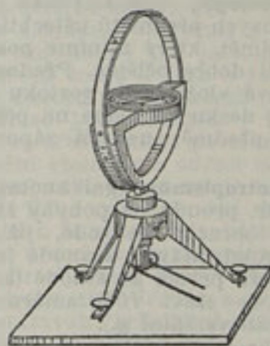

Obr. 6. Zrcadlový galvanometr. (Paschen a Rubens.)

Obr. 7. Vedlejší pobočné zařízení.

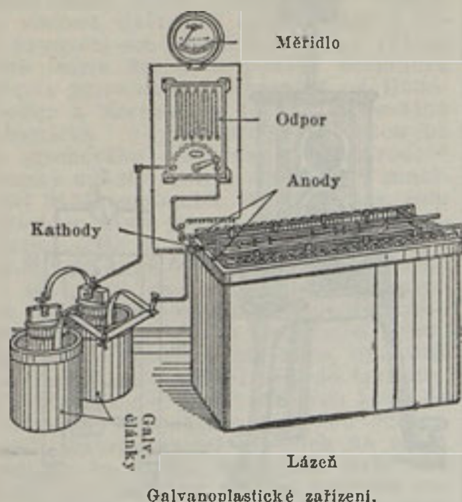
řaděných odporů podle obr. 7. K absolutnímu měření proudu slouží tangentová busola (obr. 8). Kruhová plocha stojí kolmo k vodiči v magnetickém poledníku. V jejím středu je uložena magnetka.

Obr. 8. Tangentová busola.

Proudovodič je vytvořen jako měděný pas. Zavedeme-li proud, magnetka se vychýlí o určitý úhel, jehož součin s redukčním faktorem přístroje nám udává sílu proudu.

Galvanoplastika, výroba kovových otisků elektrolyticky, objevená Jakobym (1838). Originál vloží se do solného roztoku toho kovu, který se má vylučovati a proti němu vložíme kovovou desku, do které zapneme kladný pól, kdežto originál připojíme na záporný pól. Na originálu usadí se nám kovová vrstva, kterou možno snadno odděliti, čímž vznikne negativ otisku. Tato znovu se pokrývá vrstvou kovovou, čímž vzniknou positivy. Originál může býti z jakékoliv hmoty, musí však býti potřen vodivou hmotou, obyč. tuhou.

Galvanoplastické zařízení.

Galvanostegie, elektrolytické pokovování kovových předmětů ušlechtilou vrstvou. Předmět, který míníme pokovovati, musí býti dobře očištěn. Předmět i deska kovová vloží se do roztoku neutrálních solí, desku zapneme na pól kladný (anodu), předmět na pól záporný (katodu).

Galvanotropismus (galvanotaxe), účinek elektr. proudů na pohyby živočichů. Pulci se obracejí ve vodě, jíž protéká elektr. proud, hlavou k anodě (anodický g.). Někteří prvoci ke katodě (katodický g.). Jiní se staví vůči směru proudu svisle (transversální g.).

Galvanotypie, galvanoplastická výroba tiskařských desek (↷ štoček).

Galvanované stříbro (okysličené stříbro, ↷ barvení kovů).

Galvanované železo, železo pozinkované.

Galvanovati, elektrisovati galvanickým proudem (↷ elektroterapie).

Galycus, malíř v Praze v 2. polovině XIV. stol.

Gama Vasco da Dom, hrabě z Vidigueiry (1469—1524), portug. mořeplavec, objevitel vodní cesty do Indie. R. 1498, kdy vyslán králem Manuelem, dosáhl 24. ledna ústí řeky Zambezi a 20. května Kalkuty. Návrat 1499. Další plavba 1502. 1524 jmenován indickým místokrálem.

Gamaliel, jméno několika židovských učitelů zákona: 1. G. starý, prý vnuk Hillelův, učitel Pavlův. Na jeho radu rozhodlo se synedrium zaujmouti vůči obci prvních křesťanů vyčkávací stanovisko. — 2. G. II., vnuk předešl., patriarcha v Jamnii v l. 90—120 po Kr., zavedl vhodná náboženská a sociální zařízení.

Gamba, 1. zastaralý smyčcový hudební nástroj, podobný violoncellu; — 2. osmistopový rejstřík na varhanách, mající barvu smyčcových nástrojů.

Gamba Karel (* 1890), český bohoslovec, kaplan ve Vyškově, spolupracovník brněnského Musea. — Lit.: Podlaha, Bibl. 2181.

Gambetta Léon (1838—1882), francouzský státník, 1859 pařížský advokát, v parlamentě mluvčí krajní levice, roku 1870 proklamoval odstoupení Napoléona III., stal se ministrem vnitra, uprchl z obležené Paříže balonem, postavil se jako diktátor v čele t. zv. „války lidu". R. 1871 odstoupil. Měl vynikající místo i v nové sněmovně, zahájil, stále jsa vůdcem levice, boj pro laicisaci. Předseda sněmovny, 1881 ministerský předseda. Byl činný i politicko-literárně.

Gambia, druhá největší řeka Senegambie; pramení ve Futě Džallonské a vlévá se 20 km širokým ústím do Atlantického oceánu. Délka 740 km. Splavná je pro lodi námořní až po Port George. Pro parníky, zvláště v listopadu až v červnu, až po Yarbatendu.

Gambia, britská korunní osada západoafrická v úvodí řeky Gambie (↷). 10.706 km² s (1921) 210.530 ob. Podnebí je velmi nezdravé a vlhké. Obyvatelé (Mandingové, Sererové) jsou zemědělci a obratní tkalci. Vývoz koží, plodin lesních a polních. Hlavní město Bathurst.

Gambit, ve hře šachové otevření hry, jímž se obětuje pro získání silnějšího útoku pěšec. Přijme-li se gambit, béře se gambitový pěšec, nepřijme-li se, nechá se na místě.

Gambo, ↷ ibišek.

Gambrinus, podle pověstí král piva, kt. je vynalezl a stal se privilegovaným číšníkem Karla Vel. Vyobrazuje se s pěnící sklenkou piva v ruce. Domněnka, že slovo G. vzniklo zkomolením z Jan pri-

mus (Jan I., vévoda brabantský), není odůvodněna.

Game (angl., géjm), vyražení, žert; jedna hra v lawn-tennisu.

Gamélión (řec., měsíc sňatků), sedmý měsíc attického kalendáře (půle ledna až únor), zván „měsícem sňatků" podle toho, že jich bylo uzavíráno nejvíce v tomto měsíci.

Gamenolový olej, éterický olej, voní a chutná po kafru a mátě peprné; spec. v. 0,908—0,922 při 12°, obsahuje cineol, terpentineol a pinen.

Gamety, u jednobuněčných zvířat a nejnižších rostlin pohlavní buňky, jichž splynutím vzniká gygota (kopulace). — Gametogonie, množení se gametami. ⚲ řasy a protozoy.

Gamin (fr., gamén), učedník, zvláště zednický; pařížský uličník. Gaminství, uličnictví.

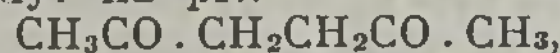
Gamma, pseud. Gustava Jaroše.

Gamma, třetí písmeno řecké abecedy (Γ, γ). ⚲ G. — V hudbě bylo G. dříve názvem tónu g, podle něhož — nejhlubšího tónu — byla ve Francii tónová stupnice nazvána „gamme".

Gammalogie, nauka o manželství.

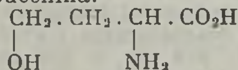
Gamma paprsky, ⚲ radiové paprsky.

Gamma sloučeniny, různé organické sloučeniny, kde poloha význačných skupin ve strukturním vzorci jest označena písmenou γ (gamma). Tak na př. diketony, v nichž obě skupiny —CO— spolu sousedí, označují jako α-diketony, diketony, kde mezi oběma skupinami CO jest jedna skupina CH_2, označují se jako β-diketony, a sloučeniny, kde mezi skupinami CO jsou dvě skupiny CH_2, jako γ-diketony: na př.:

$$CH_3CO \,.\, CH_2CH_2CO \,.\, CH_3,$$

acetonylaceton, jest γ-diketonem. Všeobecně předpona γ znamená, že příslušná skupina se nachází na třetím místě. Tak na př. sloučenina:

$$\underset{\displaystyle OH}{CH_2} \,.\, CH_2 \,.\, \underset{\displaystyle NH_2}{CH} \,.\, CO_2H$$

jest α-amino-γ-hydroxymáselná kyselina.

Gammarus, ⚲ blešivec.

Gamme, chata Laponců, zhotovená ze dřeva a hlíny.

Gampeová-Švagrovská Milada (* 9. IV. 1884), česká herečka, žačka K. Šimanovského. Jeden rok byla členem Nár. div., opustila na čas divadlo, ale 1905 opětně se vrací na prkna u Pištěka, od r. 1906 pak trvale ve Švandově divadle na Smíchově.

Gamrat Piotr (1487—1545), arcibiskup ve Hnězdně, straník polské královny Bonny (⚲).

Gamsbauch, na konci XVI. stol. módní špičaté vycpání mužského kabátce, dodnes zachovaného v kroji Policinella.

Gančev, bulh. gen.; konal různá diplomatická poslání, tak vedl voj. vyjednávání o vstup Bulharska do svět. války po boku ústředních mocností, byl pak spojovacím důstojníkem mezi němec. hlav. stanem a bulh. gen. štábem; 1917—1918 jako zástupce Bulharska při jednání v Brześci Litowském vymohl odstoupení Dobrudže Bulharsku.

Gand (gan), franc. jméno Gentu.

Gandak, jméno několik. sousedících řek v úvodí Gangu. Velký G. pramení v Nepalu a ústí do Gangu naproti Patně. Prudký a nesplavný. Bur G. protéká souběžně s V. G. a ústí u Monghiru. Splavný pro bárky 50tunové.

Gandara, úzká, poněkud zakřivená turecká šavle starověká a středověká.

Gandhára, staroindické jméno pro rovinu pešavarskou; též gandhárské umění (umění helenisticko-budhistické), jež užívalo řeckého umění pro budhistické motivy; rozšířilo se i na okolní krajiny; v 1. století po Kr. přes východní Turkestan též do východní Asie.

Gandharvové, v indické mytologii druh nadpozem. bytostí, obývajících vzduch a nebesa, strážci nápoje bohů, žádostiví žen, později nebeští hudebníci; v literatuře budhistické je G. duše určená k narození. — G-ový sňatek, reforma sňatku, spočívající na volném spojení milenců.

Gándhí Mohandás Karamačand, Dr., nazvaný Mahatma, t. j. vznešený, velká duše, * 2. X. 1869 v Porbandaru z bohaté rodiny, patřící sektě Jainů. V 19 letech přišel do Londýna studovati práva, složiv před tím slavný slib jainský: že nebude požívati masa a vína a že zachová pohlavní čistotu. Po ukončení práv. studií usadil se jako advokát v Bombayi, ale záhy se zřekl tohoto povolání, rozdal svoje jmění chudým a odešel do Natalu (1893) povzbuditi tamní svoje krajany a zabrániti jich vykořisťování britskými úřady. Stává se znovu advokátem a hájí politickou a sociální rovnoprávnost Indů heslem: Proti násilí lásku, proti válce mír; odpírejte zlu! Vězněn a týrán, všemožně snižován britskými úřady, nemešká ale, a za burské války organisuje Červený kříž, za moru v Johannesburku zřizuje nemocnice a za vzpoury domorodců pomáhá raněným. Bojuje zde až do r. 1913, kdy konečně Indům africkým se dostává volnosti a spravedlnosti. Před svět. válkou vrací se G. do vlasti; věře angl. slibům, podporuje vládu po celou dobu války, ale po jejím ukončení, když

se nedostává mu splnění daných slibů, organisuje r. 1919 odbojné hnutí a zakládá sdružení Satyâgraha (satyâ, spravedlivý; graha, pokus), jehož cílem jest: triumf pravdy silou duše a lásky; r. 1920 podává vládě ultimatum. Současně vyhlašuje G. t. zv. nonkooperaci, jakýsi druh generální stávky. Indové zříkají se hodností, titulů, úřadů atd. G. propaguje dále ještě hnutí t. zv. Swadeši, t. j. národní neodvislost hospodářská. Odmítá všecky cizí výrobky, navrhuje návrat k prostému životu předků a propaguje zpěv („Hudba značí pořádek") a práci na ručních stavech. Zakládá též v Ahmedabadu universitu ve formě kláštera, kdež propaguje svoje zásady. Roku 1921 zvolen vůdcem všech Indů; cestuje po celé Indii a připravuje vše k pasivnímu odporu. V listopadu 1921 vypukly po příjezdu angl. kor. prince velké nepokoje a G., ačkoli nesouhlasí s touto taktikou, zatčen a pro pobuřování ke vzpouře odsouzen na 6 let do vězení. Ale po propuštění z vězení pracuje znovu a organisuje dále nekrvavé povstání, které vypukne elementární silou v r. 1930, kdy Indové za vedení G. porušují solný monopol a provádějí boykot angl. zboží. G. opětně zatčen i s ostatními vůdci tohoto hnutí, které ale nepřestává, nýbrž mohutní dále. Za jeho nepřítomnosti se vedení vymyká z jeho rukou a nekrvavá revoluce indická se ponenáhlu mění v krvavý odpor. Sp.: Young India (1922), Speeches and Writtings 1896—1922 (1923), Hind Svaraj (1921). Lit.: Gándhí (syn), G. a Sketch of his Life and Work (1924).

Gandolfo Giuseppe († 1926), ital. generál, který se častěji vyznamenal ve svět. válce; vrchní velitel fašistické milice a její organisátor.

Gandža, ↪ Jelizavetpol.

Ganějzer Eug. Adolfovič (* 1861), ber. úřed. na Kavkaze, ruský spisovatel, od r. 1890 přisp. do Sbor. věd, 1904 v redakci Syn otěčestva, 1906 v red. Strana; psal povídky, hru Zakljata Krynycja maloruským jazykem, a překládal hojně z polštiny.

Ganelon, zradil Rolanda (↪) v bitvě roncesvalské.

Gandert Jan Arnošt (1716—1784), církevní historik, 1741 premonstrát na Strahově; vydal Series romanorum pontificum (1755 a 1756).

Ganéša („pán komonstva" svého otce Šivy), pozdější brahmanské božstvo učenosti, jež jest vzýváno vždy na počátku knih a písemností. Znázorňuje se jako tlustý muž se sloní hlavou, sedící na lotosovém květu nebo jedoucí na potkanu.

Gangelov Alexandr Semenovič (1801—1891), ruský děkabrista, 1825—32 vězněn, napsal Vzpomínky, uveřejněné 1886 v Ruském archivu, líčící historii hnutí děkabristů.

Gängerhof, o. v Č., okr. Teplá, 527 ob.; pěstování lnu.

Ganga, zázračný lékař afr. kmenů černošských.

Ganges (Gangá), hl. řeka Přední Indie; pramení jako Bágírati s ledovce v sev. Himalajích (okr. Garvál) ve výši 4500 m. Po spojení s četnými přítoky nazývá se za Deoprájagem G. Nížiny dosahuje u Hardváru. Spád se zde zmírní, zato se řeka rozšiřuje a prohlubuje (u Benares při nízkém stavu 425 m šir. a 7.5 m hluboká, pod Bághalpurem 1500 m široká). Hloubka později klesá (na 1.5—0.5 m). Po vstupu do Bengálska tříští se v četná ramena, vzniká delta, jejíž krajní přepony tvoří jednak Hugli, ústící pod Kalkutou, jednak hlavní rameno G. Megna spojivší se u Goalandy s Brahmaputrou. Délkou (2700 km) nedosahuje G. Indu a Brahmaputry, předčí je však velikostí úvodí (1 mil. km²), množstvím vody (před vytvořením delty 7700 m³ za vt. průměrně a 50.000 m³ maxim.) a množstvím ukládacích látek (asi 200 mil. m³ ročně); tyto látky zbarví moře ještě 100 km za ústím. G. je bohatý na ryby, želvy a krokodily (gaviály). Splavný je při vysoké vodě až 2000 km. Pro námořní lodi 160 km. Důležitý je jeho průplav (1305 km, 5¾ mil. £ nákladů). G. je Indům posvátný, jeho voda očišťuje prý od hříchů; dříve byly mrtvoly pohřbívány vhozením do G., dnes se vhazuje jenom jejich popel.

Ganganelli L. ↪ Klement XIV., papež.

Ganghofer Ludvík Albert, PhDr. (1855—1920), něm. spisovatel dramatický. Po promoci byl dramaturgem Okruž. div. ve Vídni 1881, pak do r. 1892 redaktorem feuilletonu Wiener Tagblattu, nato věnoval se výhr. literatuře. Vedle řady svazků veršů, povídek a románů psal dramata a lidové hry v bavorském nářečí. 1909 vydal ve Štutgartě svou autobiografii: Lebenslauf eines Optimisten.

Gangl Alojz (* 1859), slovinský sochař a profesor v Lublani. Od něho pochází Vodnikův a Valvasorův pomník v Lublani a četné jiné sochy.

Gangl Engelbert (* 1873), osvětový inspektor v Lublani a organisátor jugosl. Sokolstva i učitelstva. Napsal také několik dramat. prací (Sin, 1899; Sad greha,

1901), a mnoho spisů pro mládež; vydavatel časopisu pro mládež Zvonček a j.

Ganglia (řec.), nervové uzloviny, vysílající nervová vlákna, jimiž jsou vzájemně spojena. Podle toho, kolik vysílají vláken, rozeznáváme jednoplolární, dvoupolární a vícepolární g. Hlavní vlákno se stává nervem (nuerit), ostatní (dendrity), jsou menšího významu. G. buňky jsou nositeli pohybových impulsů, reflexů, pocitů a představ. U zvířat nižších tvoří ústřední nervový systém.

Gangliové buňky.

Gangolf, malíř, ↷ Herlingar Gangolf.

Gangolf, kř. svatý a poustevník, zavražděn 760. Svátek 11. V. a 6. VIII.

Gangótrí, slavné poutní místo Hindů poblíže pramenů Gangu, obchod posvátnou vodou Gangu. 3144 m n. m.

Gangri (ledovec), tibetské označení hor, pokrytých věčným sněhem. V evropských dílech označuje G. jeden jihotibetský horský řetěz, sev. od svatých jezer (↷ Mansoravar), část Transhimalají (↷) se „svatou horou" Kailas (↷).

Ganiči, o. na Sl., okr. Ťačevo, 2281 ob.; 3 mlýny.

Ganivet Angel (1862—1898), špan. spisovatel franc. původu; konal srovnávací studia o duši národů severských a středomořských a pokusil se oživiti Senekovu filosofii.

Ganne Louis Gaston (* 1862), franc. hud. skladatel.

Gánóczy Antonín, slovenský historik církevní, * v první polovici XVIII. věku v Košicích, kanovník v Bratislavě a Varadíně, kde † 1791; vydal De usu calicis (Trnava, 1765).

Ganova Jelena Andrejevna (1814—1842), ruská spisovatelka povídek; psala pod pseud. Zinejida R-va.

Gánovce, o. na Sl., okr. Poprad ve Spiš. Sobotě, 417 ob. čes.

Gans David (1541—1613), něm. astrolog a hebreista. Žil a zemřel v Praze, kde pracoval s Tychem de Brahe a Keplerem. Byl nazýván David Husa. —

Ganswind (1775—1807), č. virtuos na violu d'mour a skladatel.

Ganš Alexandr Fedorovič (* 1873), současný ruský malíř-krajinář a divadel. dekorací.

Gantang (gantom, gantam), dutá míra a váha na mnohých ostrovech Zadní Indie: v Pulo Pinangu = 4.45 l, na Malace pro měření rýže = 2.95 kg, v Singapuru = 4.73 l, v holandské Indii = 8 batokům = 8.554 l; = 10 katti (6.175 kg) ve střední a východní Javě 5 katti; v Straits Settlements = 1 gallonu = 4 chupakům = 4.54 l.

Gantner Hans (1853—1914), malíř v Jindř. Hradci; žák víden. akademie.

Gantung, vysoký průsmyk v Himalajích, z Kanavaru do Tibetu.

Ganymédés, v řec. mytu syn dardanského krále Troa a nymfy Kallirrhoë, byl pro svou krásu unesen orlem Diovým do Olympu, kde zastával úřad číšníka bohů. Později byl identifikován s bohem Nilu a přesazen do hvězd jako souhvězdí vodníka. — V řeckém umění často použitý námět.

Ganymédés.

Ganz Hugo, PhDr. († 1922), něm. spisovatel a novinář, víd. dopisovatel Frankfurter Ztg. Zaujímal k našemu národnímu boji stanovisko objektivní.

Ganzen Petr Gotfridovič (* 1847), ruskodánský spisovatel a překladatel. Hl. dílo: Trudovaja pomošč v Skandiv. gosudarstvach (1900).

Gaň, o. na Sl., okr. Galanta, 410 ob. (332 čs.).

Gaňdža (angl. gunja), špičky indického konopí, jež se kouří a z nichž se připravuje hašiš (↷).

Gapon Georgij Apollonovič (1873—1906), rus. kněz. Organisoval v Petrohradě r. 1904 Spolek rus. továrních dělníků za souhlasu policie. Koncem r. 1904 po zeslabení soc. dem. organisací stal se G. vůdcem dělnictva, v jehož čele přitáhl 22. I. 1905 k Zimnímu paláci, chtěje odevzdati carovi memorandum dělnických požadavků. Průvod však byl rozehnán vojskem, načež G. prchl za hranice, kde se spojil se stranou soc.-revoluční (↷ eserů). Usiloval o to, aby se domohl význačné role v revolučním hnutí, ale mar-

ně. Vrátil se proto r. 1906 do Ruska, kde vstoupil ve styk s rus. tajnou policií. Usvědčen eserem Rutenbergem, byl zabit vlastními druhy. — Lit.: Ainzaft S.: Zubatovščina i gaponovščina, 4. vyd. Moskva, 1925. Gapon G.: Istoria mojej žizni, 2. vyd. Leningrad 1925.

Gaprindašvili Valerian Ivanovič (* 1890), současný básník, spisov. a kritik gruzínský.

Gara, maď. šlechtický rod. Vynikl Ladislav († 1459). Hájil práva Ladislava Pohrobka, odpůrce Matyáše Korvína. Vyjednával s Jiřím Poděbradským, kterého si přál míti uherským králem proti Bedřichu III.

Garachas (šp., —čās), červená, sladká a těžká španělská vína z Aragonie a Katalonie.

Garamond Claude (1500—1561), franc. rytec, známý svými slavnými písmy, řezanými pro královskou knihtiskárnu. Podle něho nazývá se jeden stupeň písma garmond (☞).

Garancie, záruka, ručení, rukojemství, zabezpečení, zajištění. Slovo frc. právnické terminologie užívá se u nás jen v právu mezinárodním (☞ garanční smlouva) a veřejném (g. železniční, t. j. stát zaručuje soukromým společnostem minimální úrok z vloženého kapitálu). G. v právu soukromém zove se ručení, záruka.

Garanční fond, fond, do něhož veliké průmyslové podniky a banky ukládají si kapitálové přebytky, aby jimi kryly v budoucnosti nepředvídané ztráty.

Garanční pojištění uzavírá zaměstnavatel, aby byl chráněn proti ztrátám se strany zaměstnanců, způsobených jemu buď jejich úmrtím, nemocí neb nepoctivým jednáním.

Garanční smlouva, mezinárodní smlouva, jíž si státy, uzavírající smlouvu, vzájemně zaručují zachování určitého stavu nebo pomoc při plnění mezinárodních povinností, uložených jinému státu. Předmětem g. s. jsou dědická posloupnost, územní stav, plnění finančních závazků. O kolektivní záruce (garancii) mluvíme tenkráte, převezme-li záruku více států, a to tak, že jest plnění jen společné.

Garanční zákon italský z 13. května 1871 obsahuje jisté záruky (garancie), podle nichž upraven poměr papežův ke státu po zrušení círk. státu. Stanoví nedotknutelnost osoby papežovy, uznává čestná jeho práva, přiznaná mu katol. suverény, papežští vyslanci a vyslanci u papež. dvoru mají stejná práva jako členové diplomat. sboru, papež má úplnou volnost vykonávati svůj úřad a korespondovati s celým katol. světem. Stát ital. zaručil papež. stolci stálou, nezcizitelnou a daně prostou roční rentu 3,225.000 lir, které ovšem papežové nikdy nepřijali. Obnovením círk. státu r. 1929 pozbývá přirozeně g. z. platnosti.

Garansek, o. na Sl., okr. Báňská Bystrica, 267 čs. ob.

Garaň, o. na Sl., okr. Báňská Bystrica, 1221 ob. (821 čs.).

Garas (groš), uherská mince, 100 g = 1 pengő (uherská měnová jednotka) = 5.84 Kč.

Garašanin Ilija (1812—1874), srb. ministr, stoupenec Alexandra Karadjordjeviče; prosadil v krymské válce srbskou neutralitu. 1857—58 znovu ministrem vnitra, 1852—67 minister. předsedou.

Garašanin Milutin (1843—1898), srbský politik. Nejprve, za tureckých válek, počal kariéru vojenskou, pak politickou. Byl ze zakladatelů Napredne stranke, posléze její vůdce. Byl poslancem, několikráte ministrem, předsedou sněmovny, vyslancem ve Vídni a v Paříži do své smrti. Psal v pokrokářském Videlu a Pogledu, který r. 1889 založil. Samost. vydal Dokolice, 1892. Od r. 1893 člen Srpske kralj. akademije.

Garat Dominique Josephe (1749—1833), franc. filosof materialistického směru. Za revoluce ministr spravedlnosti, vyhlásil rozsudek nad Ludvíkem XVI. Za Napoléona min. vnitra. Hl. dílo: Mémoires sur la révolution (1795).

Garay Juan de (1528(?)—1583), špaň. dobyvatel; zúčastnil se dobytí Peru, založil 1572 Santa Fé, 1580 Buenos Aires; první generální místodržitel kraje Rio de la Plata.

Garáž (z fr. garage), místnost pro úschovu automobilů. Rozeznáváme: 1. jednoduché, pevné nebo rozložitelné z dřeva, železa nebo železobetonu; 2. ploché, jež se pro velkou spotřebu místa staví ve vzdálenějších částech měst; 3. poschoďové, vysoké stavby, domy neb věže s výjezdy nebo výtahy; 4. podzemní ve sklepeních pod veřejnými náměstími a ulicemi.

Garbo (ital.), slušné chování; con g., v hudbě, lehce, půvabně.

Garborg Arne (1857—1924), norský spisovatel volnomyšlenkářského směru se silnou tendencí sociální. Hl. díla: Bondestudentar (1883), Mannfolk (1885), Traette maend (1891), Fred (1892). V románech svých líčí zhoubný vliv náboženství na charakter člověka. Psal lidovým nářečím norským a hájil neodvislost Norska od Švédska. Přel.: Mír (Peták, 1899), Muži

(Kosterka), Selští studenti (Kosterka), U maminky (Kosterka), Umdlené duše (Kosterka), Zaprodán čertu (Kosterka, 1921).

Garbure (fr., gārbyr), gaskoňská polévka ze zelí a cibule.

Garce (gārs), východoindická míra obilí na Ceyloně = 50.85 hl, v Madrasu 49.16 hl rýže; v obchodě solí 4.406 kg.

Garcie (garthja), jméno několika kastilských, navarrských a leónských králů: G., král Galicie, vypuzen svým synem Sanchou II., zajat 1071 Cidem. Jeho osudy byly často zpracovány epicky. — G. Sánchez, král navarrský, vítěz nad Araby.

Garcia (garttja) Gregorio (1560—1627), špaň. dějepisec a dominikánský misionář v Perú a Mexiku.

Garcia Manuel del Popolo Vicente (1775—1832), pěvec světové pověsti a komponista. Později v Paříži učitel zpěvu; jeho žákyněmi byly i jeho dcery Marie Malibran (↘) a Pauline Viardot-Garcia (↘).

Garcia Manuel (1805—1906), syn předešlého, učitel hudby, známý teoretik zpěvu (Traité complet du chant, 1841, atd.). Vynálezce hrtanového zrcadla.

Garcilaso de la Vega (garthilaso) (1503—1536), jeden z nejslavnějších španělských básníků. U dvora Karla V. počal pod vlivem Almogávera studovati klasiky a Vlachy. Život jeho byl pln protivenství a změn. Jest vynálezcem t. zv. lirského verše. Jeho básně vynikají libozvučností a otištěny v Clásicos Castellanos (1910).

Garcilaso de la Vega (1537—1616), špaň. dějepisec, zvaný podle svého královského perúánského původu Inka. Napsal dějiny objevení Floridy a Perú (1606).

Garcinia, ↘ třezalkovité.

Garçon (fr., garsōn), mládenec, sklepník. Garçonlogis (—lōží), mládenecké obydlí.

Garczyński Stefan (1805—1834), pol. básník z okruhu Mickiewizova. Sp.: Wacława dzieje, Wspomnienie z czasów wojny narodowej polskiej 1831 r., Sonety wojenne.

Garčk, dřevěná huculská miska.

Gard (gár), franc. řeka, pravý přítok Rhône, 140 km dl., pramenící v Cevennách.

Gard, jihofranc. departement, 5881 km² s 396.169 ob., sídlo franc. protestantismu. Hl. m. Nîmes.

Garda (z fr.), stráž, zvláště pro ochranu vojevůdce nebo vládce. Z dějin známe hetairy Alexandra Vel., 10.000 nesmrtelných perských králů, římskou praetorskou kohortu republiky a praetoriány císařů, turecké janičáry (↘), ruské střelce (↘), francouzské a vatikánské Švýcary, postupimskou g. dlouhých mužů Friedricha Viléma pruského, starou a mladou g. Napoléonovu, rakouskou tělesnou g., oranžovou g. selskou za Stambolijského. Rudou g-ou zvala se bolševická vojska v Rusku, Maďarsku a Bavorsku, bílou g-ou jejich protivníci.

Gardavská Marie (* 17. III. 1871 v Kojetíně), mor. malířka národní, hl. hanácká.

Garden Mary (* 20. II. 1877 v Aberdeenu), operní zpěvačka (sopran); vyrostla v Americe, 1900 po prvé vystoupila v Paříži jako Louisa a ihned angažována ke Komické opeře.

Garde nationale, revoluční vojenská organisace (1790), kde sloužili všichni občané schopní zbraně od 16 do 60 let. Postupem doby věková hranice klesala. Zanikla až za II. císařství, pak na 1 rok obnovena 1870—71.

Garden Cities & Town Planning (angl.), umělecký měsíčník londýnský, oficielní orgán Mezinárodní federace pro stavbu měst.

Gardenia ↘ mařinovité.

Garden Party, odpolední čaj, podávaný v zahradě neb v parku.

Garderoba (z fr.), 1. šatník s několika odděleními; — 2. pokoj pro oblékání a úschovu šatstva; — 3. souhrn šatstva, jež někdo vlastní, zvláště u herců. V divadlech existuje pro g. herců, půjčovanou zpravidla ředitelstvím, zvláštní personál (garderobiéři, —rky).

Gardez (fr., gardé), pozor, chraňte! (dámu v šachu, ↘).

Gardin Vladimír Rostislavovič (* 1879), současný ruský kinorežisér, dříve herec, od roku 1929 činitel leningrad. Sovkina; učitel vynikajícího kinorežiséra V. Pudovkina.

Gardina (it. cortina), opona, závěs, záclona.

Gardiner Samuel Rawson (1829—1902), angl. historik, člen Král. české spol. nauk a přítel Gindelyho. Zabýval se studiem reformace a revoluce anglické.

Gardiner Stephen (1493—1555), angl. biskup a kancléř, odpůrce reformace. Proti králi vydal spis: De vera oboedientia (1534). Byl pro své přesvědčení vězněn, avšak za Eduarda VI. propuštěn.

Gardista, člen gardy.

Gardonyi Géza (1863—1922), dramat. spisovatel maďarský.

Gardowski Ludwik (* 1890), pol. malíř a grafik, prof. Wyżs. szkoly sztuk pięknych ve Varšavě.

Gardské jezero (Lago di Garda, podle vsi Garda, u Římanů Benacus lacus, proto nyní též Benaco), největší ital. jezero, 55 km dlouhé, 4—17 km široké, až 346 m hluboké, 370 km², 65 m n. m. Na severu jsou břehy blízkostí Alp skalnaté, u východního pobřeží leží Monte Baldo (2217 m), k jihu se jezero rozšiřuje, zde jsou zbytky morén, západní břeh (Riviera) subtropicky úrodný. Na břehu jezera leží tato lázeňská místa: Riva, Gardone-Riviera a Fasano. Hlavními přítoky jsou Sarca, Ponale a Toscolano. Odtokem je Mincio. Jezero vyniká bohatstvím ryb a živou parníkovou dopravou.

Gareis Ant. ml. (* 1837 v Praze). Jevil již v 15 letech talent malířský a ve 20 l. měl prvou výstavku vlastních prací. Přispíval i jako ilustrátor do časopisů.

Gareis Ant. Jan (1791—1863), malíř portretů a kostelních obrazů. Vyučoval kreslení v Praze.

Garfein-Garska-Posnerowa (* 1872), pol. spisovatelka a referentka o severských literaturách. Pseud. Marja Zabojecka.

Garfein-Garski Stanisław (* 1868), pol. advokát a filosof. Sp.: Zagadnienie filosofji narodowej polskiej (1911).

Garfield James Abr. (1831—1881), amer. politik a president USA. (1880), zabit od Ch. Guiteau 2. VII. 1881. Pův. nádeník, pak kočí, lodník, advokát a senátor, v obč. válce generálem Unie (1863).

Gargagno Monte (v starověku Mons Garganus), krasové, spoře osídlené pohoří na východním břehu Italie, kde tvoří „ostruhu" Italie. Nejvyšší hora je Monte Calvo, vysoká 1055 m.

Gargantua, obr ve stejnojmenném románu od Rabelaisa.

Gargas, Zygmund (* 1876), pol. národohospodářský spisovatel. Sp.: Statystyka, jej istota i znaczenie (1900), Stosunki polskie z Ameryką (1909).

Gargilius Martialis Quintus (240 po Kr.), řím. spisovatel a autor velkého zemědělského a zvěrolékařského díla.

Garibaldi Giuseppe (* 4. VI. 1807 v Nizze, † 4. VI. 1882 v CaprePe), italský národní hrdina. Původně námořník, zúčastnil se spiknutí Mazziniho (1834); uprchl do Francie, dlel delší dobu v Tunisu a Jižní Americe, vrátil se 1848 do Evropy a bojoval hrdinsky ale bezúspěšně proti Rakušanům. V témže roce hájil Říma proti Francouzům, odrážel útoky Neapolitánů, byl však konečně donucen uprchnouti do Piemontu. Odtud (1850) vypověděn, vrátil se do Ameriky. 1854 se vrátil do Sardinie na ostrov Caprera, byl Cavourem povolán do Turina a zahájil 1856, jako sardinský generál, válku proti Rakousku. V r. 1860, chtěje osvoboditi Sicilii, přistál s 1000 muži u Marsaly a zajal královská vojska v Palermu. Ujal se diktatury jménem Viktora Emanuela. Pak se přeplavil na pevninu, dobyl Neapolska, vyhnal Bourbony, a složil diktátorskou moc ve prospěch Vikt. Emanuela. 1862 nastoupil pochod proti Římu, zraněn a zajat u Aspromonte, po amnestii se usadil znovu na Capreře. 1866 nový pokus o dobytí Říma, u Mentana poražen a zatčen, pak zase propuštěn. 1870 zúčastnil se se svými syny ve Francii bojů proti Němcům, ale bez valného úspěchu. V parlamentě se obíral na sklonku svého života hospodářskými problémy. Jeho hrob na Capreře jest národním místem poutnickým. Napsal i několik proticírkevních románů. Jeho vzpomínky vydal jeho syn pod názvem Memoire autobiografiche (1888).

Garibaldi Menotti (1840—1903), nejst. syn předešl., it. generál a účastník bojů za sjednocení Italie.

Garibaldi Ricciotti (1847—1924), ital. generál za svět. války propagoval připojení Italie k Dohodě. Jeho syn Giuseppe (* 1879), nazv. Peppino, it. generál. Bojoval za balk. války na straně řecké. Za svět. války velitel it. dobrovolníků ve Francii, od 1917 generál Alpinů.

Garibaldiáni, nepravidelná vojska Garibaldiho (⤷) v Italii, 1870 ve Francii, též ital. legie vytvořena vnukem Garibaldiho za světové války (v době ital. neutrality), která bojovala v r. 1915 v Argonnách. Část tradičního obleku G. byla i červená košile, kterou odtud převzalo Sokolstvo, horující pro ideál svobody a demokracie, representovaný tenkráte G.

Garin N. (Nik. Georg. Michajlovskij, 1852—1906), ruský inženýr a spisovatel-revolucionář.

Garizim, hora v Palestině, na níž stával samarit. chrám. Nyní se nazývá Džebel-es-Sumara.

Garland Hamlin (* 1860), amer. spisovatel, velmi oblíbený, líčící ve svých románech život farmářů.

Garmond, druh písma, o 10 bodech, jenž dostal své jméno od Garamonda. V jižním Německu a Rakousku označuje se také jménem korpus (⤷ stupně písma).

Garnat, čeleď korýšů, ⤷ korýši.

Garněc (garnica), bývalá ruská obilná míra = 3.274 l.

Garniec, bývalá polská prostorová míra = 4 kvarty = 4 l.

Garnier Charles (1825—1898), vynik. franc. architekt; projektoval Novou operu v Paříži, Casino v Monte Carlu a j.

Garnier Robert (1534—90), franc. dram. básník, jehož tragedie Les juives jest nejlepší dram. prací 16. st. Předchůdce Corneillův.

Garnier-Pagès Étienne Joseph (1801—1841), franc. politik a advokát, poslanec a odpůrce Ludvíka Filipa.

Gernier-Pagès Louis Ant. (1803—1878), franc. politik a historik, r. 1848 člen prozatímní vlády a min. fin., později člen vlády Nár. obrany. Sp.: Histoire de la révolution de 1848 (1861).

Garnierit (numeait), vodnatý křemičitan hořečnato-nikelnatý, obsahuje až 45% kysličníku nikelnatého; důležitá ruda niklová, nachází se v zelených, stalaktitických kusech, slouží též jako ozdobný kámen; nalézá se v Nové Kaledonii.

Garnirovati (franc.), opatřiti veškerým příslušenstvím, zařízením, vyzdobiti.

Garnisona (franc.), stanoviště vojska v době míru, pak toto vojsko samotné, posádka.

Garnitura (franc.), vnější úprava částí oděvu atd., pak několik podob. věcí, jež tvoří dohromady celek, na př. stolní nádobí z porculánu nebo fayence, jež jsou různé velikosti, avšak mají jednotnou výzdobu. — V technice určitý počet nářadí, patřících k sobě; u parních kotlů také armatura.

Garo, tibetskobirman. kmen v hornatých, hustě zalesněných G. Hills (distrikt v britsko-ind. prov. Assam); jsou malé postavy, stateční a zabývající se zemědělstvím.

Garonne (lat. Garumna), důležitá řeka v jihozápadní Francii, pramení ve výši 1872 m ve španěl. pyrenejském údolí Val d'Aran, u Toulouse vstupuje do rozlehlého údolí a teče v dolním toku směrem severozápadním. Ústí, spojené s řekou Dordogne, jest široké 4—7 km, jmenuje se Gironde a jest splavné pro lodi. Celý tok je dlouhý 650 km. Častými záplavami řeky jsou způsobeny značné škody. K podpoře plavby lodí slouží Canal latéral à la G. (dlouhý 193 km).

Garonne Haute, jihofranc. departement, 6365 km² s 434.482 ob. Hl. m. Toulouse.

Garovi František, moravský architekt, původem z Bissone; vystavěl v Dačicích volně stojící chrámovou věž o sedmi poschodích, zakončenou nahoře renesančními tvary, 1591 zemřel v Dačicích.

Garrick David (1717—1779), angl. herec a básník; na jeviště vstoupil pod jménem Lyddel, vynikal jako tragéd i v komických rolích. Uvedl znovu hry Shakespearovy na scénu.

Garrick Eva Marie, roz. Veigel (1724—1822, rodem z Vídně), angl. tanečnice a choť sl. Davida G. Půvabná krasavice, prohlašovaná za nejpodivuhodnější a nejctnostnější ženu své doby.

Garrison William Lloyd (1805—1879), severoamer. lidumil, v Bostonu; vydával list „The Liberator", kterým bojoval za osvobození černošských otroků.

Garros Roland (1888—1918), franc. letec, majitel četných leteckých rekordů. Padl ve svět. válce jako pilot při útoku na něm. escadrillu.

Garrotte.

Garotte (franc., špan. garrote, šroub na škrcení), zařízení, kterým se ve Španělsku vykonával trest smrti uškrcením.

Garrulus, ♀ sojka.

Garstin Sir William Edmund (1805—1879), angl. inženýr; provedl stavby údolních přehrad v Egyptě.

Garšin Jevgenij Michajlovič (* 1860), ruský archeolog. Hl. díla: Kurgany (1888), Novgorodskija drevnosti (1891).

Garšin Vsevolod Ivanovič (1855—1888), ruský spisovatel. Ve svých pessimistických dílech zabýval se otázkou podstaty zla. Do češ. přel.: Červený květ (Mrštík, 1894), Povídky (Mrštík, 1896), Válka (Herbenová, 1913).

Gartenlaube, Die, ilustrov. rodinný časopis, jejž založil Arnošt Keil r. 1853; vychází týdně, od r. 1918 zároveň s časop. Die weite Welt a Vom Fels zum Meer v Lipsku.

Gartman Viktor Aleksejevič (1834—1873), ruský architekt a propagátor staveb v národním slohu ruském.

Gartnař Jan Jiří (1806—1858), hornolužický učitel a spisovatel, spolupracovník učitele K. A. Šolty při vydání poučné knížky o správném chovu psů (1830).

Gärtner Josef (1796—1863), ze známé rodiny stavitelů varhan, jichž velký počet postavili Gärtnerové v pražských kostelích a jinde.

Gärtnerová (Romanová) Marie, vynik. česká operní pěvkyně na scénách německých, primadona opery ve Štrasburku, známé též z pohost. her v Nár. divadle, kde r. 1908 vystupovala v řadě svých partií s velkým úspěchem.

Gartnerův kanál, ♀ pohlavní ústrojí.

Gartny Ciška (Dim. Fedorovič Žilunovič, * 1887), běloruský spisov., básník a

veřejný činitel, účastník revoluč. hnutí v r. 1904.

Garuda, mytická bytost u Indů, představuje se jako opeřený muž s ptačí hlavou, pokládá se za nepřítele hadů.

Garum (lat.), proslulá rybí omáčka u starých Římanů.

Garumna, starořímské jméno řeky Garonne.

Garvay Andor (1875—1926), maďarský spisovatel dramatický.

Garve Bernard Karel (* 1763 v Jeinstenu, † 1841 v Herrnhutu), českobratrský básník; vydal Českobratr. zpěvník (1827).

Garve Christian (1742—1798), eklektický filosof německý. Vyšel z něho český filosof Vincenc Zahradník.

Garvey Marcus (* 1875), vůdce amer. černochů. Pořadatel černošských kongresů a zakladatel Černého kříže, který má za úkol přesídlení černochů do Afriky. Jest svými stoupenci nazýván presidentem Afriky.

Garycki Bonifacy (1742—1822), prof. práva v Krakově. Sp.: O prawie przyrodzonem.

Gascogne, bývalá provincie v jihozápadní Francii, zaujímala přibližně dnešní departementy Landes, Gers a Hautes-Pyrénées, jakož i jižní část Haute-Garonne, Tarn-et-Garonne a Lot-et-Garonne. Obyvatelé (Gaskoňci), v počtu asi 1 milionu, jsou malé postavy, zavalití, živí a podnikaví, vznětliví, ješitní a chlubiví. — Pův. část ostrogotského království, r. 602 dobyto Franky, obdrželo od Karla V. vlastní vévody. R. 872 oddělilo se od Francie, do 1050 k vév. aquitánskému, 1154 patřilo Anglii a r. 1453 postoupeno Francii.

Gascoigne Georg (1535—1577), vynik. básník, dram. spis. a liter. kritik angl.; prvý psal v Anglii komedie v prose a satiry.

Gasconnade, chvastounství, velikášství, chlubivost, vlastnosti, jimiž prosluli Gaskoňci.

Gąsianowski Józef (1764—1840), pol. plukovník a pisatel: Pamiętników z r. 1793—4 (1860).

Gąsiorowska Natalja, pol. histor. spisovatelka. Sp.: Górnictwo i hutnictwo v król. Polskiem 1815—30. Historja powszechna. Przegląd literatury historycznej popularnej a j.

Gąsiorowski Ludwik (1807—63), pol. lékař v Poznani. Sp.: Zbiór wiadomości do historyi sztuki lekarskiej w Polsce, 4 sv. (1839—56).

Gąsiorowski Wacław (* 1869), pol. hist. spisovatel. Sp.: Haragan, Czarny Generał, Ugodowcy, Bem, Babilon a j. Užívá pseud. Sclavus. Do češt. přel. Napoléon (B. Prusík, 1904).

Gaskonáda (☞ gasconnade),

Gasolin (gazolin), obvyklý název pro lehčí benziny, hust. 0·64—0·70, vroucí při 70° C. V Americe těží se destilací t. zv. zemních plynů, unikajících z naftových ložisk, u nás destilací surového benzinu. Používá se k pohonu letadlových a automobilových motorů.

Gasometr, ☞ plynoměr.

Gaspardi, pseud. Jos. Vl. Kašpara.

Gasparin Aganor (1810—1871), franc. politik konserv. smýšlení, zastánce svobody černého plemene a zakladatel četných humánních ústavů.

Gasparin Thomas Augustin (1754—93), franc. politik; podporoval jako člen ústavodárného shromáždění a výboru pro obecné blaho rozvoj vojenství a podporoval vřele Napoléona Bonaparta.

Gasparri Pietro (1852—1930), ital. kardinál, 1914—1929 státní tajemník papežský, znalec kanonického práva. Napsal: De matrimonio (1904), De S. Eucharistia (1897), De S. Ordinatione (1894).

Gaspé, poloostrov a okres kanad. prov. Quebec, 11.600 km², asi s 30.000 ob., až 1211 m vys. náhorní planina, pustá, drsná.

Gassendi Petrus (vl. jm. Gassend), (1592—1655), francouzský filosof, od r. 1645 profesor matematiky na Collège Royal v Paříži; svými Exercitationes paradoxicae adversus Aristoteleos (1624, 1659) potíral aristotelsko-scholastický svět. názor, dílem Objectiones ad meditationes Caretsii se stavěl proti názoru Descartesovu; sám rozvinul materialistický systém na základě obnoveného atomového učení Epikurova; Boha však ponechal za první příčinu.

Gassmann Florian Leopold (1729—1774), hudební skladatel. Ve věku 12 let prchl z domova, putoval jako harfenista do Bologne, kde byl po dva roky žákem slavného Padre Martini. 1764 přišel do Vídně jako komponista baletů, 1771 jmenován dvorním kapelníkem. Složil na 22 oper italských, oratorium, mnoho skladeb církevní hudby. Jeho dcery Marie Anna a Marie Terezie (Rosenbaum) byly ve Vídni kdysi slavenými operními pěvkyněmi.

Gassner Jan, malíř v Praze 1787..

Gastaldi Giacomo († po r. 1565), ital. kartograf. Nakreslil r. 1562 mapu Polska.

Gastein, pravé pobočné údolí Salzachu v Solnohradech; prostírá se na severní straně Vysokých Taur a protéká jím Gasteinská Ache. Údolím vede Taurská dráha; údolí tvoří soudní okres G. se

4 obcemi, 21 osadami a (1923) 5479 obyv. Nejvýše položeným místem je Böckstein, 1127 m n. m. Mezi prvním a druhým stupněm údolním, při dvou vodopádech, leží Badgastein, 1012 m n. m., jedno z nejvýznamnějších lázeň. míst v Evropě, s (1923) 2240 obyv. Známá horká zřídla sestávají z 18 pramenů od 36.2—49.6°, předpisovaná proti rheumatismu a nemocem nervovým. Níže leží obce Hofgastein (869 m n. m.) a Dorfgastein (836 m n. m.).

Gaster, ↷ žaludek.

Gastěv Alexandr Kapitonovič (* 1882), ruský revolucionář a básník proletářský; r. 1920 organisoval v Moskvě centrální ústav práce. Odb. knihy: Kak nado rabotat, 1927; Ustanovka proizvodstva metodom, 1927; Rekonstrukcija proizvodstva, 1927, a j. Beletrii píše pod pseudonymem J. Dozorov: Poezija rabočego udara, 1918; O tendencijách proletarskoj kultury, 1919, a mn. j.

Gaston Humbert, pseud. Jiřího Gutha.

Gastrální (řec.), co patří k systému žaludečnímu a střevnímu.

Gastrická horečka při žaludečních chorobách, ↷ tyfus.

Gastroenteritis (řec.), zánět žaludeční a střevní.

Gastroenterostomie (řec.), umělé spojení mezi žaludkem a střevem, ↷ chirurgie žaludku.

Gastrointestinální, týkající se současně žaludku a střeva.

Gastrokrise (gastrická krise), záchvaty silných bolestí žaludečních s vrhnutím, přicházející v průběhu úbytí míšních (tabes).

Gastrolichenes, dříve řád lišejníků, ve skutečnosti pravé houby (břichatky, Gastromycetes, ↷ houby).

Gastromant (řec.), jasnovidec, který předpovídá podle baňatých (břichatých) nádob, naplněných vodou.

Gastronom (řec.), labužník; také kuchař nebo hostinský.

Gastronomie (řec.), vyšší kuchařské umění, věda patra a jazyku. Gastrosofií se nazývá umění užívati rozkoše jídla moudře, t. j. s ohledem na zdraví, pružnost a krásu. Lit.: Brillat-Savarin, Physiologie du goût (1825).

Gastrophilus equi, ↷ střeček koňský.

Gastroptosis, ↷ žaludek.

Gastroskop (řec.), elektrický osvětlovací přístroj, sloužící k osvětlení nitra žaludečního. ↷ osvětlovací přístroje lékařské.

Gastrula, vývojové stadium mnoha zvířat; vzniká pochodem gastrulace z blastuly (↷ vývojové dějiny, epibolie a delaminace).

Gastrusové larvy, sedící často na žaludečních stěnách koně, většinou jsou neškodné.

Gasztowt Wacław (1844—1920), polský emigrant a redaktor v Paříži. Red. Bulletin Polonais. Překládal i české básníky do franc. a polštiny. Sp.: La poésie tchèque contemporaine (1889).

Gaszyński Konstanty (1809—1866), pol. básník a publicista ve Francii. Vedle básn. spisů otiskl paměti na r. 1831 a cestopisy. Výbor básní přel. J. Nečas (1883).

Gašachar (Hašachar), měsíčník psaný jazykem starohebrejským; vycházel v letech 1868—1886.

Gašinský Matouš z Gašina, kulturní pracovník moravský, původem Polák, probošt augustiniánského kláštera ve Šternberku na Moravě, kde † 1618; proslul jako mecenáš umělců.

Gašpar Tido Jozef (* 7. III. 1893 v Rakově), slov. spisovatel, jeden z vůdců slovenské moderny dnešní doby; studoval obchodní akademii v T. Sv. Martině, od 1911 námořní důstojník na Adrii, později v ministerstvu války ve Vídni. Po převratě se přihlásil ke službám v slovenské Národní radě a byl přidělen k redakci Národních Novin, odkudž přešel začátkem roku 1919 za župního tajemníka v Turč. Sv. Martině. R. 1922 přidělen k tiskovému referátu býv. ministerstva v Bratislavě, kde působí dodnes jako ministerský komisař u zemského úřadu. Vydal pět knih povídek: Hana (1920), Deputácie mrtvých (1922), Buvi buvi (1924), Karambol (1924) a Pri Kráľovej studni (1928). Byl také dramaturgem Slovenského Národního divadla v Bratislavě.

Gašparovič Štefan (1854—1907), slov. buditel; působil v Hochšteině od r. 1882 jako řím.-kat. farář. Budil tam národní vědomí, rozšiřoval knihy, agitoval při volbách za slovenštinu a byl za to nejednou maďarskou vládou pronásledován. Povznášel též hospodářský život svého lidu a vysazoval ovocné stromky v obci. Je jedním z těch málo katolických kněží v blízkosti Bratislavy, kteří si i za těžkých dob útisku zachovali národní přesvědčení.

Gašperík Jan (1876), centr. inspektor čsl. st. drah v Bratislavě. Pův. úředník král. uher. železnic v Budapešti, po převratu organisátor dopravy na Slovensku. Jest též předsedou Svazu zemských ústředí včelařských.

Gatcuk Aleksěj Aleksějevič (1832—1891), ruský archeolog a lit. historik.

Gath (Gitta Josefova), jedno z pěti hlav. měst Filištínských, podle pověsti domov obra Goliáše.

Gattamelata Erasmo (* asi 1370, † 1443), it. náčelník (nazv. „skvrnitá kočka"). Od r. 1427 ve službách Martina V. a Evžena IV., bojoval 1434 na straně Benátských až do uzavření míru v Cavrianu. Donatellův jezdecký pomník postaven G. v Padově.

Gatti Kajetán (* 1756), český právník církevní; vydal O povinnostech stavu manželského u Škarnicla v Olomouci (1798).

Gatz Aron, Dr., ps. Edvarda Cmunta.

Gau (něm.), ↪ župa.

Gau Franz Christian (1790—1853), architekt a archeolog franc.; opravil mnohé kostely pařížské a navrhl kostel sv. Clotildy. Ředitel archit. školy v Paříži.

Gau Jan (* koncem 17. věku v Kadani), český zvonař; v letech 1713—1735 slil zvony pro Březno a Hrušovany.

Gauckler Paul (1866—1911), franc. archeolog v Tunisu. Sp.: L'archéologie de la Tunisie (1898).

Gauč, též Gautsch Vilém (1816—1866). Nar. v Praze, absolvoval práva, načež byl v advokátní kanceláři ↪ Ad. Pinkase. Účastnil se horlivě radik. hnutí českého r. 1848 již jako člen ↪ Repealu, potom jako jednatel ↪ Slovan. lípy, zvolen též za poslance. Význačnou činnost revoluční vyvinul za příprav k t. zv. májovému spiknutí r. 1849, kdy zvolen i do prozat. vlády revoluční, začež odsouzen r. 1853 k smrti. Dostav milost, byl uvězněn v pevnosti olomoucké. Amnestován 1857, ale ze žaláře si odnesl zárodek choroby, jíž též podlehl. Vedle spolkové činnosti zabýval se též novinářstvím, studoval zejména otázky národohospodářské. Lit.: Kazbunda K.: České hnutí r. 1848 (Praha, 1929), Matoušek J.: Karel Sladkovský a český radikalism za revoluce a reakce (Praha, 1929).

Gaudanin, v chirurgii. sterilní kauč. roztok k pružným ochran. povlakům.

Gaudeamus (lat., „veselme se, radujme se"), začátek st. stud. písně. 1781 ji přepracoval literát Kindleben a v této úpravě dochovala se dodnes.

Gaudentius Svatý, česky Radim, z knížecího rodu Slavníkovců, mladší bratr sv. Vojtěcha, jehož doprovázel na jeho misionářských cestách, 1000 první arcibiskup hnězdenský, 1007 † v Hnězdně, odkudž jeho ostatky 1039 přeneseny do Prahy k sv. Vítu.

Gauermann Friedrich (1807—1862), německý malíř, žák víd. akademie; nejen malby, ale i jeho lepty jsou ceněny.

Gaugaméla, místo v Asyrii, s.-z. od Ardely, nyní Tell Gomel. Zde zvítězil Alexandr Velký v říjnu 331 př. Kr. nad Dareiem III.

Gauguin (gogä) Paul (1848—1903), fr. malíř. Od 1871 byl v bankovním domě Bertin v Paříži, kde nabyv jmění, sestavil sborník prací fr. knihtiskařů, jenž ho povzbudil k vlastn. malířství. S počátku působili na něho Pissarro a Degas. 1886 usadil se v Bretani. 1887 navštívil G. ostrovy Martinique; 1884—90 pracoval všestranně v Pon-Aven (Bretaň), kde se jeho dekor. stil za vlivu Cézannova široce rozvinul, a v Arles společně s van Goghem. 1891 přesídlil na Tahiti a žil tam s domorodci primit. životem, o čemž svědčí jeho kniha Noa-Noa a množství obrazů. Jeho výstava v Paříži 1893 neměla úspěchu, vrátil se proto 1895 opět na Tahiti a 1901 přesídlil na St. Dominique, kdež i zemřel. Na mladou generaci měl G. vliv, zvláště na Muncha a Maillola. Je považován za otce exoticko-primitivního směru v expresionismu. — Lit.: M. Dénis, L'influence de P. G., Volné Směry, 1906, 2.

Gauche (main g., fr., mägöš), levá (ruka).

Gauchos (gaučos, z araukánského cauchu = kamarád), neciv. obyv. pamp státu La-Plata, ponejvíce míšenci bílých kmenů s Indiány; pasou koně a skot větších dvorů a bydlí v hlinou lepených chatrčích. Nosí mimo kazajku a šir. kalhoty vlněné poncho (↪), širák a boty s velkými ostruhami. Zbraně: lasso a bolo, dlouhý nůž a pistole.

Gaulois (golua), Gall, obyv. st. Gallie; esprit g. (äspri), nazývá se ve fr. literatuře rozpustilý, nevázaný duch, jehož považují za dědický podíl st. Gallů; jeho hl. zastáncem je Rabelais. Opak je: esprit précieux.

Gaulois, Le (lö-golua), paříž. monarch. kler. deník (zal. 1868) vyšších, zvl. šlechtických kruhů.

Gaulonitis, krajina ve st. Palestině, pojmenovaná podle města Gaulan (Golan), vých. od hor. Jordánu a jezera Genezaretského; nyní Džolan.

Gaulrapp Erhart, malíř dvorský v Praze IV.; r. 1570 maloval na Hradčanech.

Gault (gaolt, Galt), oddíl spod. kříd. útvaru, pův. angl. míst. označení pro šedou hlínu nebo slín s hlízami kyzu a fosforitu.

Gaultheria, rod rostlin vřesovitých (↪).

Gaultheriový olej (zimostrázový olej), éterický olej, připravený z listí Gaultheria procumbans, voní silně aromaticky, spec. v. 1,180—1,187, bod varu 218—221°; skládá se z methylesteru kyseliny salicylové, nějakého aldehydu nebo ketonu a ze zvláštního esteru, který jest příči-

nou charakteristické vůně. Používá se v lékařství a kosmetice.

Gauner, slovo vzniklé v Německu v 17. st., označující člověka řemeslně provozujícího podvod a zlodějství.

Gáur, ⚲ tur džunglový.

Gáurišankar, vrcholek v Himálajích, 7140 m vysoký, do r. 1904 zaměňován s Mount Everestem.

Gauss Karl Friedrich (1777—1855), něm. matematik a hvězdář. Jako student našel již teorii dělení kruhu. 1801 uveřejnil Disquisitiones arithmeticae, zákl. dílo moderní teorie čísel.

Gaussova výprava, 1901—03, ⚲ námořní vědecké výpravy.

Gautamah (ind.), 1. vlast. jm. Buddhovo (⚲); 2. spisovatel nejst. indic. právn. učebnic; 3. zakladatel logické školy Nyayova systému (⚲).

Gauterit, trachytu podobná hornina; obsahuje sanidin, augit, plagioklas, biotit, amfibol a j.

Gautier de Coincy (gotie-de-kuänsi), ⚲ Franc. písemnictví.

Gautier Judith (1846—1917), dcera G. Th., překlad. čín. básn., spis. románů, divad. her; přel. Wagnerova Parsifala a napsala memoiry (Le collier des jours). V češť. Princezny lásky (1908).

Gautier Léon (1832—1897), fr. učenec, od 1871 prof. paleografie na École des Chartes; seznamuje nás ve svých spisech o slepém uctívání středověku: Les épopées françaises, La Chevalerie, Histoire de la poésie liturgique, Portraits du XIXe siècle, Chanson de Roland.

Gautier (gotie) Théophile (1811—1872), fr. básník a uměl. kritik. S počátku malíř, pak spisovatel, přívrženec V. Huga a romant. školy; obrátil se proti jejich subjektivismu a šel objektivnějším směrem, při čemž holdoval zásadě l'art pour l'artismu. Byl lyrikem, spis. románů a novel, cestopisů, duchaplný uměl. kritik. Souborně vydány Nouvelles, Théâtres, Poésies complètes, Histoire de l'art dramatique en France depuis 25 ans, Histoire du romantisme, L'Orient. Do češť. hojně překl.: M. Majerová, M. Kolářová, A. Bortlíková, A. Sychravová, J. Krecar, S. Malec, J. Vorel, J. Poch, O. Frank, J. Hart, A. Velhartický. J. Klička, J. Brožek.

Gautier z Arrasu, starofranc. romanopisec, ⚲ Franc. písemnictví.

Gautové (st.-nord. Gautar, šv. Götar, jötar), dřív. obyv. dnešn. záp. Gotlandu (Švédska), pravděpodobně totožní s Beowulfovými Geaty. Jejich vlast je současně pravlastí Gotů, jejichž jméno však úplně nesouhlasí se jménem G.

Gautsch von Frankenthurn Paul (1851—1918), rak. ministr vyučování od r. 1885—1893. Provedl řadu oprav ve školství, sleduje cíl centralistický. Některé prospěšné jeho zásahy byly naopak vyváženy méně šťastnými, jako na př. byly t. zv. „ordonance G-ovy", nařízení z roku 1887, jímž byly zrušeny méně navštěvované ústavy střed., což se citelně dotklo i čes. školství. Naproti tomu opět r. 1886 byla povolena stavba nové budovy pro lékař. fakultu čes. univ. a r. 1891 dokonáno rozdělení univ. zřízením čes. fakulty teologické. R. 1890 povýšen G. do stavu baronského. Úřadu se vzdal r. 1893, načež byl jmenován ředitelem Tereziánského ústavu a r. 1895 členem panské sněmovny. K aktivní politice se vrátil znovu r. 1897 v čele úřednického kabinetu, smutně proslulého jazykovými nařízeními (horší ⚲ Badeniových), která však dlouho nepotrvala v platnosti. Jméno G. se ozvalo v politickém světě ještě r. 1905 ve spojení se zavedením všeobec. hlasov. práva do říšské rady.

Gauvain Auguste (* 1861), franc. spisovatel. Byl 1893—1903 tajemníkem Dunajské komise, od r. 1908 zahran. redaktor listu Journal des Débats, ve kterém za svět. války hájil náš boj za svobodu. Sp.: Les origines de la Guerre européene (1915), La Question Yougoslave, L'Europe au jour le jour (1922).

Gavacherie (Gabacherie, gavášri), fr. jazykový ostrov v provenc. území mezi Dordogne a Gironde. Když po moru, v této krajině zuřícím, byla 1524—25 znovu kolonisty z fr. jaz. území osídlena, kolem bydlící Gaskoňci přezdívali jim gavachos n. gabachos (žrouti).

Gawan n. **Gavin** (fr. Gauvain, govä), synovec Artušův (⚲ pověst o Artušovi) a dvorný, nepřemož. rytíř družiny Kulatého stolu; hraje v Parsifalu důlež. úlohu.

Gavarni (gavarny) Paul (vlast. Sulpice Guillaume Chevalier), (1804—1866), franc. malíř; byl pro své duchaplné obrazy v časop. z paříž. a lond. velkoměst. života z nejsl. satir. malířů svého věku. Výbor dřevorytů s textem J. Janina, Gautiera, Balzaca a j. vydán jako Oeuvres de G., jiný pod názvem Perles et parures par G. G. ilustroval m. j. též Sueův spis Juif errant.

Gave (gav), horské bystřiny sev. úbočí záp. Pyreneí, spojují se v ř. G. de Pau. Tato pramení na svazích ledovce, tvoří vodopád Gavarnie, žene elektrárnu u Soulumu na výrobu 15.540 kW a vlévá se do Adouru. Důležitější přítoky: G. de Cauterets a G. d'Oloron.

Gavelot (gavlo), opeřené házecí kopí IX.—XII. stol.

Gaveston (fr. gavästo n. angl. gävistn) Petr šl., syn rytíře gaskoň., oblíbenec angl. kr. Eduarda II., povýšen na hraběte z Cornvallu. Když byl králem opuštěn, baroni angl. ho zajali a 19. června 1312 popravili.

Gaveve, vymř. indián. kmen na Tocantins (Brazilie); vynikal smyslem pro ozdobování nářadí.

Gavlovič Hugolín (1712—1787), slov. spisovatel. Psal nábožné spisy, zachované v rukopisech u M. Rešetky. Nejdůležitější je z nich Valaská škola mravov stodola z r. 1755, vydaná 1830—1831 Rešetkou ve dvou dílech v Trnavě. Gavlovič ještě před Bernolákem uváděl do spisovného jazyka slovakismy.

Gavotta [gavotte, gavot(e)], vážný tanec st. Gavotů v jižní Francii, popsaný již 1589 J. Tabouretem v jeho Orchéografii, v Dauphiné je zdomácnělý, v 18. st. uveden na jeviště. Gavoty, též některé st. písně.

Gavrila Emil, Dr. (* 17. IV. 1861 ve Velkém Bečkereku), advokát, bojovník za svobodu srbochorvatského i ostatních nemaďarských národů v Uhrách, člen několika národnostních kongresů, autor memoranda o samosprávě, hlavně ve věcech církevních a pod. Zakladatel listů Glas, bosenské Srpske Riječi a redaktor jiných. R. 1921 veliký župan v Bečkereku. Zredigoval a vydal Spisi islamskog naroda v Bosne i Hercegovine u stvari vjersko-prosvjestnog uredjenja i samouprave.

Gavrilov Alexandr Hypolitovič (1856—1888), ruský sběratel národ. písní hlavně guberníí poltavské, kijevské, charkovské, černigovské a jekatěrinoslavské. Byl zemským lékařem gubernie poltavské.

Gavrilov Matvěj Gavrilovič (1759—1829), prof. slov. literatury na universitě moskevské, vydavatel Nov. leksikonu na něm., franc., lat., it. a ros. jazykach.

Gavrilović Andre (* 1864), srbský literát a literární kritik, profesor v. v. v Bělehradě. Psal básně, histor. romány, povídky a množství brožur, rozprav, cau serií, článků, feuilletonů, referátů a pod. o literárních a osvětových otázkách a tématech. Hl. spisy: Pismą v književnosti u Slovenaca (1895), Sv. Sava (1900), Dositej Obradović (1900), Istorija srpske i hrvatske književnosti (4 kn., 1910—13), Beogradska velika škola (1902), Dositije u Srbiji (1902), Slovenska putovanja (1922). Je spoluzakladatelem Srpske književne Zadruge a časopisu Iskra.

Andre Gavrilović.

Gavrilović Milorad (* 1861), přední srbský tragéd, vrchní režisér i dočasný ředitel bělehradského Národního divadla. Stvořil řadu předních rolí charakterních, společenských a tragických, od Armanda Duvala do postav Shakespearových a Ibsenových. I jinak významný zjev bělehr. kulturního života a poradce ministerstva osvěty.

Gawalewicz Marjan (1852—1910), pol. spisovatel a redaktor. Psal většinou drobnou prosu. V češť. přel. Královna nebeská (F. Kahlík a R. Parma 1895), Zuzana (F. Vondráček 1895).

Gawalowski Karel, MUDr. (* 1890), ordinář české dětské nemocnice, docent dermatologie a syfilidologie na univers. Karlově.

Gawarecki Wincenty Hipolit (1788—1852), pol. historik a topograf.

Gawęda, pol. název pro nenáročné, prosté povídání, spojené s malými žerty. Pěstoval je Mickiewicz. W. Pol, W. Syrokomla, K. Wł. Wójcicki.

Gawełek Franciszek (1886—1919), pol. folklorista. Sp.: Bibljografja ludoznawstwa polskiego (1914), Bibljografja ludoznawstwa litewskiego (1915).

Gawiński Antoni (* 1876), pol. malíř a ilustrátor.

Gawiński Jan (* 1684), pol. spisovatel. Sp.: Sielanka i różne nagrobki, Sielanki nowo napisane, Venus polska a j.

Gawroński Andrzej (* 1885), pol. profesor na univ. ve Lvově. Studies about the Sancrit Buddhist literature (1919).

Gawroński Franciszek Salezy (1787—1871), pol. plukovník a pisatel pamětí z let 1830—1.

Gawroński Rawita Franciszek (* 1846), pol. historik. Sp.: Rok 1863 na Rusi, Konferencja narodu polskiego 1876 r. Henryka Pustowójtówna. Żydzi w poezji ludowej a j. Kromě toho psal romány.

Gawroński Wojciech (1868—1910), pol skladatel. Opery: Marja, Pojata.

Gay Jakób (1800—1849), pol. architekt a stavitel ve Varšavě.

Gay John (1685—1732), angl. spisovatel dramat. a hud. skladatel t. zv. baladopera (angl. opera písní, popěvků). Jeho Beggars opera z r. 1728 s lidovými popěvky, písněmi a zpopularisovanými operními ariemi, měla tehdy velký úspěch satirou děje, břitce časovou, druhá práce v témž stylu, Polly, z r. 1729 byla zakázána pro příliš odvážnou satiru. V nové úpravě něm. hud. skl. Kurta Weila provedena B. O. 1928 pod titulem Drei Gro-

schen Oper a byla pravou sensací operních scén celé Evropy. Česky provedena na Měst. div. na Vinohradech 1930.

Gay Lilian (Karola v. Fiebrich-Ribke), * 26. XI. 1906 v Budapešti, dcera maďarského generála, filmová herečka ateliérů vídeňských a mnichovských.

Gay-Lussac (ga-lüsak) Joseph Louis (1778—1850), franc. chemik a fysik, 1808 prof. fysiky na Sorbonně, 1809 chemie na École polytechnique a 1832 také na Jardin des plantes, prozkoumal 1809 poměry prostoru při spojení plyn. těles, pracoval o rozšiřování plynů teplem, o roztažitelnosti tekut. těles, o vypařování atd. Společně s Aragem, A. z Humboldtů a s Thénardem vydal spisy z oboru chemie a fysiky. Byl též poslancem a od r. 1839 senátorem.

Gay-Lussacova věž, zařízení, používané při technické výrobě kyseliny sírové, ↗ chemický průmysl.

Gay-Lussacovy plynové zákony. Objem plynů, udržujeme-li je pod stálým tlakem, roste úměrně s teplotou. Jinými slovy: zahřátím plynu o 1° při kterékoli teplotě t vzroste jeho objem o tentýž zlomek objemu v_0, který plyn zaujímá při teplotě 0° (pod tlakem p_0), což matematicky lze vyjádřiti rovnicí $v_t = v_0 (1 + \alpha t)$. Objemový zákon Gay Lussacův pak praví, že tepelný koeficient roztaživosti má pro všechny plyny tutéž hodnotu, $\alpha = 0{,}003660 = 1/273.2$. Dosazením objemového zákona G. L. do zákona Boyle-Mariotteova (↗), $pv = \text{konst.}$, dostaneme $pv = p_0 v_0 (1 + \alpha t)$, což je t. zv. spojený zákon Boyle-Mariotte-Gay-Lussacův, z něhož plyne, že rovněž $p_t = p_0 (1 + \alpha t)$, čili slovy tlak plynů roste úměrně s teplotou a tepelný koeficient rozpínavosti má pro všechny plyny tutéž hodnotu (tlakový zákon G. L.), rovnající se tepelnému koeficientu roztaživosti. — Zákony G. L. lze psáti ve formě jednodušší, zavedeme-li místo teploty Celsiovy t. zv. teplotu absolutní, měřenou od —273.2° C.

$$1 + \alpha t = 1 + t/273.2 = \frac{273.2 + t}{273.2} = T/273.2,$$

kdež T znamená teplotu absolutní, a zákony G. L. lze pak vyjádřiti rovnicemi:

$$v = \frac{v_0}{273.2} \cdot T = k_1 T \text{ (za konstantního tlaku)},$$

$$p = \frac{p_0}{273.2} \cdot T = k_2 T \text{ (za konstant. objemu)},$$

t. j. za konstantního tlaku objemy a za konstantního objemu tlaky jsou přímo úměrny absolutní teplotě. Podobně spojený zákon Boyle-Mariotte-G. L. lze vyjádřiti rovnicí:

$$pv = \frac{p_0 v_0}{273.2} \cdot T = rT$$

(stavojevná rovnice, ↗). Konstanty k_1, k_2, r závisí pouze na molekulár. množství uvažovaných plynů (↗ zákon Avogadrův).

Gaya ↗ Kyjov.

Gaya scienza (Gay saber, provenc. resp. katalon., „veselá věda") nazývalo se básnictví pěstované mistr. pěv. školou, zal. 1324 v Toulousu.

Gayard Raymond (1777—1858), franc. sochař; žil v Praze r. 1837.

Gayer Jan Josef Jiří (1746—1811), čes. skladatel; působil v Praze, proslul oratoriem Anděl, člověk a nepřítel.

Gayer Kryštof Karel (* koncem 17. st. v Praze, registrátor při apelačním soudu v Praze, kde † 1734, od 1705 kapelník chrámu svatovítského.

Gayot de Pitaval Francois (1676—1743), franc. advokát a spisovatel. Napsal a vydal v Paříži 20 svazků zajímavých kriminálních případů pod názvem: Causes célebres et intéressantes. Ohromná obliba a úspěch této sbírky způsobily, že záhy našel P. následovníky a v různých zemích vydávali spisovatelé podobné sbírky a tak světově popularisovali jméno Pitavala do té míry, že jménem tím se dnes prostě označuje každá podobná sbírka. U nás vydává spis. Jar. Schiebel Plzeňského Pitavala (5 svazků).

Gayzler Ludwik (1831—1911), pol. novinář v Poznani. Byl vládou pruskou pronásledován.

Gáz (franc.), řídká, lehká tkanina buď z bavlny neb z vlny, též z hedvábí; tká se ze dvou osnov a jednoho outku. Používá se v lékařství (sterilisovaná) a klade se přímo na ránu, z níž ssaje tekutinu (krev, hnis). Napouští se také různými látkami (dermatol, jodoform). Černého gázu používá se při smutku.

Gáz lesklý, tyl potřený roztokem vyziny nebo kollodia, neprostupný prachu a průsvitný, slouží k zakrytí obrazů a pod.

Gáza (arab.), svatý boj proti nevěřícím, tažení do boje.

Gazar Petr, pseud. Jaroslava Hanky.

Gazda (slov.), hospodář, rolník, sedlák.

Gazda Vojtěch (* ve Vyšním Kubíně, † 1817 v Žilině), slov. spisovatel; proslul jako znamenitý kazatel a círk. spisovatel. Knihy: Fructus maturi, to jest zralé ovoce slova božího (Trnava, 1796), Dvanáctero kázání (Skalice, 1798), Hortus florum, t. j. zahrada kvetná (Trnava, 1798), Bolestné sťažování pre nás trpícího Krista (Trnava, 1799). Je jedním z prvých slov. spisovatelů, píšících bernolákovštinou.

Gazdina (slov.), hospodyně, selka.

Gazel (ghasel) u Peršanů a Turků oblíbená forma lyrické básně, přejatá od

Arabů. Jeho rým odpovídá schematu aa, ba, ca, da atd. Přípustná jsou všechna metra, totéž metrum musí však býti přísně provedeno. Počet veršů je 10—20, nanejvýše 30. V čes. lit. pěstoval gazel Vrchlický, Borecký, Šolc, Furch a j.

Gazela, ☞ antilopa.

Gazelí řeka, ☞ Bahr-el-Chazál.

Gazetta (it., fr. gazette, gasät), buď od slova gazza (straka) jako znak řehotavosti neb od benát. mince g. jako cena za noviny. Franc. slovo journal zatlačil skoro úplně slovo g.

Gazetta Polska, deník varšavský v letech 1826—1832. Její pokračování byla Gazeta Codziena.

Gazetta Warszawska, nejstarší polský list, založ. 1775, nyní deník nár. demokr.

Gazetta ufficiale del Regno d'Italia (-uffičale-del-reňo-, Oficielní noviny království Italského), zal. 1866, v Římě denně vycházející vládní list pro uveřejňování zákonů, nařízení, úředních vyhlášek atd.

Gazette de Prague, franc., spol. Orbis v Praze vydávaný poloúř. týdeník pro informaci ciziny. Založ. 1920.

Gazette des Ardennes (gasät-de-ardän), polní válečné noviny, vydávané Němci za svět. války v obsazeném území franc.

Gází (arab.), čestný titul mohamed. knížat a vojevůdců, znamenající vítězný.

Gazinić Ivan Petar (1740—1823), biskup na dalm. ostrově Rábu a vydavatel hlaholského breviáře (1791).

Gazkavi Abraham Jakovlevič (1839—1919), ruský orientalista, ředitel hebrejského odd. a odd. východních rukopisů petrohradské carské knihovny; m. j. Skazania musulman. pisatělej v Slavjanach i Russkich.

Gazon (franc.), trávník, krátce sestříhaný; drn.

Gažík Marek, JUDr. (* 1887), od r. 1915—1918 župní práv. poradce v Trenčíně, kde si otevřel r. 1919 advokátní kancelář. Poslanec N. S. za stranu ludovou. Později přesídlil do Bratislavy. Při vstupu lud. strany do vlády byl jmenován ministrem unifikací.

Gbelany, o. na Sl., okr. Žilina, 555 ob. (512 čs.).

Gbelský J., pseud. Jozefa Matejky.

Gbely, o. na Sl., okr. Skalica, 3360 ob. (3249 čs.); nedaleko veliké naftové státní prameny.

G. C. B. (angl.), zkratka: Grand Cross of the Bath, velkokříž bathského řádu.

Gd, chem. zn. pro 1 atom gadolinia.

Gdánská nížina, severozáp. část svob. st. Gdánska, 465 km², 31.602 ob., s vesnicemi Bohnsack, Gottswalde, Gross-Zünder, Käsemark a Wotzlaff, táhne se na východ k frísskému námoří, kde jsou vesnice Stutthof a Steegen.

Gdanské námoří, úzký, nízký, dílem úrodný a obdělávaný pás země ve svob. st. Gdánsku, mezi vých. mořem a oběma rameny Visly.

Gdánsko (polsky Gdańsk, něm. Danzig), svob. stát (město) pod ochranou Společnosti národů, 1953 km², asi 384.000 ob., část býv. prus. okr. G., leží na Gdanském zálivu. Ohraničeno je pol. koridorem a Vých. mořem. Protéká jím Visla, Nogat, Motlava a Raduna. V pahorkatině je 16 jezer (480 ha), největší je Marianské. Svob. stát je rozdělen na pět okresů. Většinu ob. tvoří Němci; evangelíků je 57.5%, katol. 36.7%; podle zaměstnání je na prvém místě průmysl, řemesla, obchod a doprava. — Půda je většinou velmi úrodná (131.000 ha), důl. je chov dobytka. Lesů je jen 8.7%. Měnovou jednotkou je gdanský zlatý = ¼ libry šterl. Dopravní linky slouží hl. k průchodní dopravě. — G. vzniklo mírovou smlouvou versaillskou, připojení k Polsku bylo však znemožněno. Státní záležitosti řídí president, státní rada a parlament. Od r. 1921 má pol. residenta a patří k pol. celnímu a hosp. území. Ve Gdyni bylo Polsku povoleno zříditi válečný přístav. — G d á n s k o, hl. město svob. státu G., asi 206.500 ob., na G-ském zál. Vých. moře; význačné průmyslové, obchodní a příst. město. Průmysl: hl. stavba lodí, pak železn. dílny, tov. na stroje, žel. konstrukce a tovary. chem. prům., cukrovary a j., dřevní prům. Obchod: dříví, cukr a j. Lodní provoz 1924 (zámořské lodi): doplulo 1,635.000 reg. tun, odplulo 1,648.000 reg. tun; dováží se kamen. uhlí, sur. železo, rudy, koks, obilí, koloniál. zboží a j., vyvážejí se cizí zeměděl. produkty, cukr, obilí, mouka, líh.

Gdánský hovězí dobytek z nížiny, holandského původu, strakatý, těžký a žírný, dává hojnost mléka.

Gdánský vévoda ☞ gen. Lefébvre F. J.

Gdánský záliv ve Vých. moři u Gdánska, 105 km široký, při ústí řeky Visly; na vých. okraji zálivu jantarové pobřeží, severní část zálivu je v zimě dlouho zamrzlá. Majáky u míst: Brüsterort, Pillau, Neufahrwasser, Oxhöft, Hela, Heisternest a Rixhöft.

Gdonle ☞ kdoule.

Gdovský Zikmund, český bohoslovec, rodilý Polák, karmelitán, 1625 farář u sv. Haštala v Praze, kde r. 1626 vydal dva české spisky asketické.

G-dur (it. sol maggiore, madžóre, fr. sol majeur, mäžér, angl. G-major, dži

medžer), G s velkou tercií. Akord G-dur: g h d. Tonina G-dur (označena ♯) ○ tonina.

Gdynia, válečný a obchodní přístav polský ve vojvodství pomorském. Mořské lázně.

Ge, chem. zn. pro 1 atom germania.

Ge Ivan Nikolajevič (1849—1893), ruský dramatik, svého času značně oblíbený.

Ge Nikolaj Nikolajevič (1831—1894), ruský malíř nábož. obrazů s motivy biblickými, přítel Tolstého.

Geatas, ve staroangl. prosaických spisech jméno starých západoněmeckých Jutů (z dnešního severoněm.-dánského Jutska); v něm. bájesloví pravděpodobně označení pro Gauty.

Geb, egyptský bůh, zplodil s královnou nebe Nut Osirise a Isidu.

Gebauer Bohuslav (* 1868), rada zem. soudu. Zabýval se po stránce sociální českým harfenictvím. Sp.: Východočeské otrokářství (1906).

Gebauer Jan, PhDr. (* 8. X. 1838 v Úbislavicích, † 25. V. 1907), univ. prof., český filolog. Po středoškolské profesuře stal se 1880 univ. profesorem v Praze. Byl vůdčím českým filologem, jenž jazyk

PhDr. Jan Gebauer.

český prozkoumal od základu metodou historickou a srovnávací. Byl od počátku redaktorem Listů filologických (1874), kdež uveřejnil řadu svých bohemistických studií. Objevil zákon jotační a dvojí negace. Souhrn jeho badání představuje Historická mluvnice jazyka českého (1894) a Slovník staročeský (1901—1907), ale obě díla zůstala nedokončena. Napsal též praktickou mluvnici pro střední školy. Jeho přednášky ze staré české literatury nebyly vydány. Zasáhl do boje o pravost rukopisů Královdvorského a Zelenohorského a po jazykovém rozboru přešel trvale od zastánců k odpůrcům pravosti. Svůj názor vyložil v několika statích a publikacích. Vydal též některé starší spisy: Flaškova Nová rada (1876), Žaltář Wittemberský (1880) a posmrtné vyšlo O životě a spisích Tomáše ze Štítného (1923). Lit.: J. Zubatý v Almanachu Č. akademie (1908), E. Smetánka a A. Novák v Listech filologických (1907).

Gebauer Jan, PhDr. (1884—1908), český historik, úředník zem. archivu v Praze.

Gebauer Jan (* 1889), podplukovník dělostřelectva a docent balistiky na čes. vys. škole techn. v Praze, profesor tohoto předmětu na čsl. voj. akademii v Hranicích. Četné práce z oboru balistiky.

Gebauerová Antonie (* 1871), řed. měšť. školy v Kroměříži a organis. pracovnice českých učitelek.

Gebauerová Marie (* 1869), č. spisovatelka a řed. měšť. školy v Praze. Napsala zdařilé povídky z dětského života (Jurka, 1901, Peťa pes, 1916, Z malých začátků), román Rod Jurija Klemenčiće, 1918, a vydala dílo Bož. Němcové a soubor její korespondence. Rodinné vzpomínky na Jana Gebauera, I., II.

Gebej Peter, Msgre (* 1864), řecko-katolický biskup v Užhorodě. Vysvěcen na kněze 13. XI. 1892 a na biskupa povýšen na Velehradě 3. VIII. 1924.

Gebeller Michal, malíř v Praze r. 1596.

Gebhard Jan Nepomuk (1802—1882), č. bohoslovec, 1848 kanovník vyšehradský; vydal spis o pašijovém týdnu (1848).

Gebhardi Ludwig Albrecht (1739—1802), něm. historik; zabýval se studiem dějin slov. národů. Jeho spisy ovšem jsou stranicky zabarveny, poněvadž čerpal pouze z pramenů německých. Sp.: Geschichte aller wendisch-slavischer Völker (1785).

Gebhardt Adam Vojtěch, malíř v Praze III. v letech 1678—79.

Gebhardt Eduard von (1838—1925), něm. malíř; maloval hl. bibl. osoby jako středověké Němce.

Gebhardt Tobiáš (1569—78), mincmistr budějovický, později pražský (do 1583).

Gebhardt Ulrich (Utz), mincmistr jáchymovský v 16. st., jehož nejlepší prací jest posmrtný tolar Štěpána Šlika. Žil potom v Lipsku.

Gebler (Gebeler) Michal, malíř v Praze III. v l. 1598—1601.

Gebühr Otto (* 29. V. 1887 v Hülsenbuschu), německý herec divadla Lessingova, pak Reinhardtova, k filmu přiveden rolí císaře Bedřicha, po jejímž úspěchu hrál řadu dalších velkých rolí (Starý Fritz, Waterloo, Císařův detektiv, Svatá lež, Křižník Hessen a mn. j.).

Gecan Vilko (* 1893), vynikající chorv. malíř a grafik, žijící v Americe.

Gecelovce, o. na Sl., okr. Rožňava, 245 ob. (209 čs.).

Geča, o. na Slov., okr. Košice, 529 ob. (492 čs.).

Geča, o. na P. R., okr. Berehovo, 406 ob.

Gědan Ondřej (1728—1783), hornolůž. spisovatel. Narodil se v Cyžecích a po vystudování učit. semináře v Klukši působil jako kantor a učitel na několika místech v Horní Lužici, posledně v Bartě. Byl z prvních odchovanců semináře, založeného pod vlivem osvícenského proudění hr. Kašparem z Gersdorfu, příznivcem lužic. Srbů. S přispěním této hraběcí rodiny vytiskl G. řadu luž. knih nábožensky-výchovného obsahu: O křesťanském životě (1766), se soudobými symbolickými nadpisy jako O řekách toho života (1770), O medových kapkách (1771), O pravé zbožnosti věřícího, v jehož srdci Kristus sídlí (1777) atd., většinou díla upravovaná z pramenů německých, ale přes to dobrá, poněvadž podávala poučení v jazyku lužickém lidu, který tehdy ještě německy ani neuměl.

Gedeon (Gideon), soudce lidu israelského; zbořil sochu Báalovu a hrdinně bojoval proti Amalekitům.

Geděonov, starobylý šlecht. rod ruský, z něhož vynikl: Štěpán Alexandrovič (1816—1877), historik (Varjagi i Rus, 1786).

Gedevanišvili Josef (* 1873), gruzínský spisovatel dramatický, hud. skladatel a básník.

Gedike Alexandr Fedorovič (* 1877), ruský hud. skladatel, varhaník a klavírista, syn znamenitého moskev. varhaníka a učitele hudby F. K. Gedike; složil tři symfonie, skladby klavírní, houslové, varh. s prův. orch. a mn. j.; od roku 1909 profesor moskevské konservatoře.

Gedult Josef, sochař v Praze r. 1770.

Géduš František (* 1863 ve Švabenicích na Mor.), hudební estetik, děkan ve Sloupě; vydal O českém chorálu (Brno, 1886).

Gedymin, od r. 1316 velkokníže litevský, zakladatel Vilna a státu litevsko-ruského. † 1341 a jeho říši si rozdělili jeho synové.

Geefs Willem (1806—1883), belg. sochař, pův. pekař, 1834 profesor na akademii v Bruselu; vytvořil náhrobek hr. Bedř. z Merode (katedr. v Bruselu), pomník padlých hrdinů v revoluci 1830 v Bruselu, sochu Rubensovu v Antverpách a j.

Geer Dick Jan de, JUDr. (* 1870), nizoz. státník, advokát a od r. 1907 poslanec. Vůdce křesť. histor. strany, od března 1926 min. předseda.

de Geer Ludwig (1587—1652), holandský boháč a majitel švédských dolů. Dodavatel zbraní č. kr. Bedřichu Falckému a zakladatel tiskárny, kdež se tiskly i české reform. knihy. Pozval roku 1641 Komenského do Stockholmu.

de Geer Vavřinec, syn předešl., amsterodamský kupec. Po požáru lešenském pozval J. A. Komenského i jeho rodinu, který u něho ztrávil poslední dny svého života.

Geers Augustin (1766—1829), registrátor stavů českých.

Gefion, bohyně ze sever. bájesloví, uctívaná na dán. ostrově Sjellandu, jak dokazují tamní místní jména. Podle pozdějšího islandského bájesloví patřila mezi Asy (12 bohů), byla ochranitelkou panen a manželkou dánského krále Skjolda.

Gegečkori Alexandr Alex. (1887—1928), gruzínský činitel sovětský.

Gegečkori Eug. Petrovič (* 1880), gruzínský revolucionář, člen 3. dumy, v době demokrat. republiky gruzínské ministrem zahranič., po připojení Gruzie k sovět. Rusku v emigraci horlivě agituje proti sovětské vládě.

Geger Christofor Daniel, malíř v 17. st. Od něho jsou oltář. obrazy na Slovensku.

Geguš Jan, slovenský bohoslovec, 1825 kazatel v Očavě; překládal z němčiny a vydál kázání (Pešť, 1836).

Gehenna (hebr. Gé-Hinnom), údolí j.-z. od Jerusaléma, býv. sídlo kultu Molochova (☞). Nyní název pro peklo a místo zavržených, hl. v islamu.

Gehrcke Ernst (* 1878), něm. fysik, pracující hl. v oboru radiologickém. Objevitel anodových paprsků a interferenčního spektroskopu (spolu s Lummerem).

Geiger Abraham (1810—1874), něm. židovský teolog, předbojovník reformace židovství.

Geiger Adalbert (1866—1919), něm. spisovatel. Znám jako básník svými veršovanými romantickými dramaty.

Geiger Ferdinand (* v polovici 17. st. v Praze, † 1715), český řezbář; zhotovil oltáře pro Klatovy a Choteč, 1714 dvě sošky na víko křtitelnice ve Svatováclavské kapli.

Geiger Jan, řezbář v Praze 1748.

Geiger Nikolaus (1849—1897), něm. sochař, pracoval na poli monum. a dekor. plastiky.

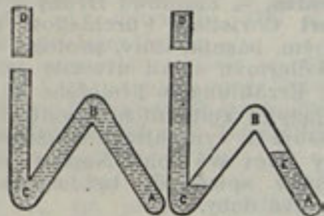
Geiger Wilhelm (* 1856), něm. orientalista, pojednává v mnoha spisech o iránské a indické filologii a vydával texty.

Geijer Erik Gustav (1783—1847), švédský historik, profesor univ. upsalské a hudební skladatel. Získal si hl. zásluhu

sbíráním švédských nár. písní. Napsal obsáhlé Dějiny Švédska.

Geijerstam (jajer-) Gustav af (1858—1909), švédský básník; vůdce směru realistického ve Švédsku (sebrané spisy vyšly 1909—14); psal romány a cykly novel. Přelož. do češtiny: Hlava Medusina (J. Schulz 1919), Kniha o bratříčkovi (K. Vetter 1910), Komedie manželství (J. Schulz), Láska (V. Šuman 1919), Les a jezero (V. Šuman 1921), Nepochopení života (H. Kosterka 1896), Otcovražda (O. S. Vetti 1907), Síla ženy (V. Šuman 1921), Stará alej (V. Šuman 1918), Šlo štěstí kolem (H. Kosterka 1921), Thora (V. Marald 1913), Věčná hádanka (V. Šuman).

Geisir, periodické horké prameny, do výše tryskající, nazvané tak podle gejsirů islandských. Jejich hlavním znakem jest vytryskování proudů vody v pravidelných nebo nepravidelných přestávkách. Voda g. jest slabě alkalická, obsahuje chlorid sodný a draselný. Z četných teorií o vzniku g. jest nejdůležitější Bunsenova, jež vysvětluje vznik g. tím, že se v rouře g. nashromáždí voda velmi zahřátá a pod tlakem. Dosáhne-li přehřátá voda bodu varu na některém místě, tu promění se rychle v páru, a tato vyrazí nad ní se nalézající vodu z roury. Náhlým snížením tlaku promění se i ostatní voda v páru a postup se opakuje tak, že zpět padající voda je stále z roury vyrážena. Teprve, když voda jest na tolik ochlazena, že se další pára netvoří, končí zjev a nastane klid, až do doby, kdy vzniknou opět právě vylíčené podmínky. Oblasti g. jsou na Islandě, v Yellowstonském Nár. parku v USA., na Novém Zélandě, v Mexiku, v Japonsku, u nás v Herlanech u Košic.

Vysvětlení působení geisirů podle Langa.

Geisler Jindřich (1849—1927), národní buditel moravský, 1918 prelát v Olomouci; vynikl znalectvím a propagací církevní i světské hudby, spolupracovnictvím s Křížkovským, vydal varhanový průvod k duchovním písním Zvuky nebeské (1878), 1880 založil pěvecký spolek olomoucký Žerotín; buditel typu Wurmova, stál r. 1872 u kolébky Matice školské. Lit.: Našinec, 1927, 65.

Geisler Josef, výrobce papíru a měšťan pražský 1770, rodák z Postupic.

Geisler Josef, MUDr. (* 1888), primář ve Dvoře Králové n. L. Otiskl mnoho článků v odb. lékařských časopisech.

Geislersfeld, o. ve Sl., okr. Frývaldov, 401 ob. n.

Geissler Bedřich (1819—1881), buditel a homiletik moravský, 1860 regent semináře v Brně, 1872 lokalista v Sokolnicích, sušilovský buditel kněžského dorostu a vynikající homiletik. Lit.: Hlas, 1881, 17.

Geissler Eduard († 1862), český učitel a pedagog. spisovatel.

Geissler Friedrich Jakob Kurt (* 1859), spisovatel a komponista, prof. gymnasia; napsal matematická, filosofická a pedagogická díla a též několik dramat.

Geissler Heinrich (1814—1879), mechanik; nejznámější z jeho vynálezů jsou po něm pojmenovaná trubice a rtuťová vývěva.

Geissler Ludvík, malíř ze Svitav na Moravě. Od něho tamtéž dva oltářní obrazy z r. 1742.

Geisslová Irma (1855—1912), česká spisovatelka, která psala svoje povídky hl. ze života železničního. Též básně dramatické (Nápadníci) a vlastenecké.

Geith Jan, český lidumil, probošt kapituly v Budějovicích, kde 1842 založil nadaci pro chudé žactvo budějov. škol.

Geitler Leon (* 20. IX. 1884), čes. oper. pěvec (tenorista), působí od r. 1907; byl čl. div. v Brně, ve Varšavě (1913—14), Sdruž. m. východočes., v Plzni, Mor. Ostravě, Bratislavě, od r. 1929 u Nár. div. v Praze.

Geitler Leopold Václav, PhDr. (1847—1885), znamenitý slavista a redaktor Nár. Listů; psal referáty o kulturním životě slovanských národů. R. 1874 stal se prof. slavistiky v Záhřebě; procestoval Makedonii, Egypt, Sinai. Sp.: Litauische Studien a Beiträge zur litauischen Dialektologie (1885), objevil v sinaiském klášteře dva hlaholské rukopisy.

Geizkhofler z Geilenbachu Görg (1526—1577), mincmistr jáchymovský od 1563.

Gejša, jap. zpěvačky a tanečnice k obveselování hostí na slavnostech soukromých nebo veřejných.

Gejza Angyal (* 24. 12. 1888 v Kremnici), slov. malíř, grafik. Díla: Východ z bane (mědiryt, 1910), Banici (olej, 1920), Kremnické krajiny (1925—28).

Gekl Matěj Václav, sochař v Praze r. 1694.

Gekoni (Geckonidae), čeleď trop. ještěrů s tlustou hlavou, velikýma očima a menším tělem, pokrytým šupinami. Na spodní straně prstů má zvl. přidržovací řasy. Plachá, noční zvířata, živící se hmyzem a malými tvory.

Gél, rosolovitá sraženina koloidu (↘).

Gela, dórské město na jižním pobřeží sicilském, u nynějšího města Terranova, r. 689 př. Kr. Kréťany založené, dosáhlo od r. 504 vládu nad celou téměř Sicilií, Zde zemřel básník Aischylos r. 456 př. Kr. G. byla zničena r. 405 Karthaginci a r. 282 Mamertiny.

Gelanski Jan († 1767), hornolúž. učený sedlák a cestářský mistr, polyglot, jenž prý ovládal 38 řečí. Bývá uváděn jako doklad luž. bystrosti. Psal o něm Jenč do Łužičana 1870 a největší luž. básník Ćišinski mu věnoval znělku ve sbírce Wysk a stysk r. 1910.

Gelanthum, ve vodě rozpustná látka z želatiny, tragantu a glycerinu. Používá se v lékařství.

Gelasius (řec., smějící se), jméno papežů: 1. G. I., svatý, 492—496, obnovil moc římského biskupa nad patriarchou cařihradským, pronásledoval pelagianismus a manicheismus; — 2. G. II. († 1119), dříve mnich na Monte Cassino, dosazen na papežský stolec císařovými nepřáteli; musel prchnout před císařským vojskem. Zemřel v klášteře v Cluny.

Gelastus (Havel) z Vodňan († 1577), mistr Karlovy akademie, od 1599 probošt koleje u Všech svatých. Přelož.: Direktář exercitií P. Jana Polanca (1560).

Gelatina (franc. geler), čistý klih, bezbarvý, bez chuti a bez zápachu, připravovaný hl. z kostí a kůží telecích. Rozpouští se v horké vodě.

Gelatosy, vznikají vařením klihu s vodou, účinkem pepsinu nebo trypsinu nebo hnitím.

Gelder (chelder) Aert de (1645—1727), holandský malíř, žák Rembrandtův; maloval historické obrazy.

Gelderland (g = ch), nizoz. provincie, 5081 km², (1925) 776.363 ob., ⅔ protestantů; hraničí se Zuiderským mořem, Westfálskem a Rýnskou provincií. Hl. město je Arnheim. Dříve německé území na obou stranách dolního Rýna, vévodství od r. 1339, přešlo na vévody Jülišské, po jejich vymření přešly na Habsburky. Sever G. přešel k Utrechtské unii 1579, jih zůstal španělským. Tato část připadla 1713 Prusku, později Francii; r. 1814 rozdělena mezi Prusko a Nizozemsko.

Gelée (franc., želé), kuchařský a cukrářský výrobek v polotuhém stavu. Ovocná želé se připravují z ovocných šťav s cukrem, jiná se připravují z želatiny, na př. rosol, aspik. Tohoto se užívá jako podkladu k masitým jídlům, na př. rybám. Jeho druh je též huspenina, směs rosolu a kousků masa.

Gelgerova Jekatěr. Vasilevna (* 1882), vynikající ruská tanečnice za školy moskevského baletu.

Gelfmanova G. Mir. (1853—1882), ruská revolucionářka, židov. původu; zúčastnila se činně příprav k atentátu na cara Alexandra II. r. 1881, odsouzena k smrti provazem, protože byla těhotna, dostala milost, trest změněn v doživotní žalář. Po narození děcka brzy zemřela, organismus její podlehl útrapám žalářním.

Gelimer, posl. vandalský král v Africe (530—534). Pronásledoval kat. křesťany a proto mu cís. Justinián (533) vypověděl válku; jeho vůdce Belisar G. zajal a odvezl do Cařihradu. Vandalové se pak rozutekli a splynuli s okolními národy.

Geller Melich. († 1697), sochař v Praze.

Gellenius, ↘ Zikmund Hrubý z Jelení.

Gellert Christian Fürchtegott (1715—1769), něm. básník, univ. profesor v Lipsku; Gellertovu slávu utvořily jeho Fabeln u. Erzählungen, přeložené do všech téměř jazyků kulturních národů. V těchto popisuje G. vynikajícím způsobem měšťanský život své doby. Napsal ještě řadu jiných spisů. G. byl vynikajícím mužem své doby.

Gellert Jan, malíř krajinář (1821—46), v Praze na Malé straně, syn Františka, lobkovického sekretáře.

Gellius Aulus, římský gramatik. Napsal kol r. 175 po Kr. Noctes atticae, které obsahují cenné výtahy z děl řeckých a římských spisovatelů, důlež. pro dějiny, literaturu, starožitnictví a gramatiku.

Gellivara, hora ve švéd. Län Norrbotten, obsahuje ohromné množství železné rudy a obsahuje až 69% železa.

Gelner František (* 19. VI. 1881 v Mladé Boleslavi, zahynul v září 1914 kdesi u Tomaszova za světové války), čes. básník a kreslíř. Lyrik krutého životního cynismu a sociální hořkosti. Vystoupil s literární družinou vitalistického a anarchistického básníka S. K. Neumanna, seskupenou kolem Nového kultu, a byl v ní nejvýznačnějším talentem. Jeho poesie má výrazné známky židovského původu, ale jako u jeho vzoru H. Heina, zdroj zdravých pudů a silných citů jest rozrušen a otráven stejně prudkou skepsí. Myšlenkově soustředěné a zpěvné verše,

frivolně výsměšné i teskně zjihlé, jsou formovány s elegantní pohotovostí v plastice slova i vulgární neomalenosti. Vydal za svého života pouze Po nás ať přijde potopa (1901) a Radosti života (1903), třetí chystaná sbírka Nové verše (1919) vyšla až po jeho smrti. Komedie Přístav manželství nebyla přijata, epická báseň Don Juan vycházela v Lidových Novinách (1912). Soubor spisů vydal M. Hýsek (1926—28). Jako kreslíř jest G. jedním z prvních moderních českých karikaturistů. Jeho kresby byly zprvu jen příležitostné jako výzdoba jeho knih nebo ilustrace do časopisů. Později, když sklon k bohémskému životu odvedl jej od studií na technice a na báňské akademii, jal se studovati malířství v Mnichově. v Paříži a v Drážďanech. Přispíval do kreslířských listů pařížských a byl posléze redaktorem Lidových Novin. Neklidný jeho život obráží se v románu M. Majerové Náměstí Republiky.

Gelnhausen, krajské město v Hessensku-Nassavsku, se 4749 obyv., zachované měst. hradby a románské památky. Kdysi svobodné město říšské.

Gelnica, okr. m. na Sl., 3737 ob. (1123 čs.). Závody železářské.

Gelón, samovládce Gely a Syrakus, † 478 př. Kr.; zvětšil moc Syrakus a omezil moc Karthaginců na Sicilii.

Gelonida, tabletky z formaldehydové želatiny s různými léčivy.

Gelsenkirchen, město ve Vestfálsku, 207.153 ob., na průplavu Rhein—Herne s přístavem, zcela mladé město, vyrostlé náhle z hornictví; tvoří s městy Essenem, Buerem a Wattenscheidem jediné velkoměsto. G. je vysloveně hornické s nejdůlež. doly v rurské pánvi .

Gemelin Jan, pražský sochař, 1638 zhotovil šest velikých soch patronů českých pro oltář kostela svatého Salvatora, které později umístili do schodiště jesuitské koleje.

Gemer, o. na Sl., okr. Tornaľa, 1239 ob. (44 čs.).

Gemerská Panita, o. na Sl., okr. Tornaľa, 715 ob. (20 čs.).

Gémier Firmin (* 1865), franc. herec a zakladatel Mezinár. div. společnosti.

Gemini (z lat., dvojčata), souhvězdí blíženců.

Geminidy, vyzařování padajících hvězd v souhv. blíženců počátkem prosince.

Geminger Jan, malíř v Praze okolo r. 1595. Maloval pokoje na některých císařských zámcích.

Geminos z Rhódu, řecký matematik († r. 70 př. Kr.); napsal knihu, obsahující základy tehdejší astronomie.

Gemma, pseud. Jakuba Arbesa.

Gemma (z lat.), drahokam; hvězda α (druhé velik.) v Sev. Koruně; poupě (↗ gemmy).

Gemmoglyptika (z řec.), umění řezání gemm, ↗ gemmy.

Gemmulae (lat.), zvl. útvary sladkovodních hub, sloužící k rozmnožování. G. představují skupinu buněk (archaeocytů), povlečenou dvojitou membránou, v níž u některých druhů se ukládají pevné destičky (amfidisky). Přečkávají zimu neb vysychání vod a za příznivých podmínek každá buňka dává vznik nové houbě. U některých mořských hub se vyskytují shluky „archaeocytů", povlečené pevným obalem, upomínající na gemmulae.

Gemmy (z lat. gemma), drahokamy vůbec, poté zvl. tvrdé leštěné kameny s vyřezanými obrazy do hloubky (it. intaglio, lat. gemmae exculptae) a s reliefní řezbou kamene (cammeo, gemmae caelatae). Rytí kamenů dosáhlo již v starověku vysoké úrovně umělecké; zprvu g. byly nošeny v prstenech pečetních,

Cammeo Gonzaga
s ptolemejskou král. dvojicí
(15 cm vys.).

poté převážně jako ozdoba ženských úborů, přezek, amuletů atd. Podle Herodota nosil prý při sobě každý Babyloňan pečetní prsten, tyto pak ve válkách perských zobecněly v Řecku. Používáno bylo orient. drahokamů i polodrahokamů. K řezbě kamejí dávána přednost slojovým kamenům (onyxu, sardonyxu, karneolu) s nejtmavější vrstvou za podklad a nejsvětlejší k odstiňování reliefu. Z řeckých umělců v řezbě vynikl zvláště Pyrgoteles. I v Etrurii kvetlo toto umění a známy jsou etruské druhy brouků (skarabeje). Veliké sbírky zakládány (daktyliothéky) a za největšího rytce té

Gemmy a kameje.

Perská gemma.
(Granát.)

Řecká kamej z 2. stol. př. Kr.
(Museum v Neapoli.)

Gemma
od Giov. Pichlera.
(18. stol.)

Byzantská gemma.
(Sv. Jiří.)

Egyptská kamej.
(Sardonyx.)

Starořecká gemma.
(Chalcedon.)

Římsko-starokřesť
gemma.

Tiberiova kamej s apotheosou cis Augusta.
(Sardonyx., 34 cm vys.)

Řecká kamej.
(Zeus.)

Řecká gemma
od Aspasia.
(Jaspis.)

Gemma
od K. B. Jeuffroye
s hl. Minervinou.
(18.—19. stol.)

Gemma od Guaye.
(Karneol.)

Gemma od Giov. B. Cerbara.
(Karneol.)

Etruská gemma.
(Karneol.)

doby slynul Dioskurides za cís. Augusta. Z antických g. dochovaných velikostí a umělecky nejcennější je onyxová kameje Gonzaga v petrohradské ermitáži s portrety Ptolomeje Filadelfa a ženy jeho Arsinoi, dále augustovská kameje ze sardonyxu ve Vídni, pařížská kameje s rodinou Augusta atd. Antické g. byly napodobovány ve skle. S koncem řím. císařství zanikala glyptika, zájem pro ni vzbudila renesance a tak dán byl vznik bohatým, dodnes dochovaným sbírkám it. šlechty a svět. museí. Moderní umění málo pěstuje již glyptiku.

Gena, ⚲ tvář.

Genč, o. na Slov., okr. Rožnava. 328 ob. čs.

Gendorfer z Gendorfu Krištof (1497—1563), nejvyšší horní hejtman království Českého, horní hejtman v Jáchymově. Založil četné doly v Čechách.

Gêne (franc., žén), ostych, tíseň, který sobě nebo druhému přičiňujeme; genírovati, překážeti, obtěžovati koho; genírovati se, ostýchati se; genantní (ženantní), obtížný, tísnivý, nepohodlný.

Genealogie, ⚲ rodopis.

Genée (žené) 1. Richard (1823—1895), něm. hud. skladatel, kapelník víd. divadel; napsal libreta k operet. J. Strausse, Suppé, Millöckera. Sám složil četné operety a písně. — 2. G. Rudolf, bratr G. R., spisovatel, shakesp. herec a div. kritik; vydal sbírku veseloher, scénicky upravil díla Sheridanova, Kleista a zvláště Shakespeara, o jehož době, životě a tvorbě napsal četná pojednání.

Genelli (dženelli) Bonaventura (1798—1868), něm. kreslíř a malíř, žák berlínské akademie; působil v Římě a od 1836—60 v Mnichově. Především jako kreslíř je mistrem v komposici, vytvořil 36 listů k Dantově Božské komedii, 48 listů k Homéru, a četné velké komposice pro hr. Schacka v Mnichově: mnoho obrazů z jeho pozůst. je v majetku víd. akademie umění.

Genera (z lat.), mn. č., jedn. č. genus = rod, druh; generální, celkový, všeobecný.

Generace (z lat.), 1. plození; 2. v rodokmenovém pořadí každý člen: rodiče, děti, vnuci atd. 3. pokolení, současníci. V staré chronologii život. cyklus měřen obyč. 30letním obdobím a vystřídáván byl novými g. Podle Rümelina béře se za základ střední věk ženitby mužů s připočítáním polov. doby manž. plodnosti.

Generál, důstojník nejvyšší hodnosti; pův. ten, který velel víc než jednomu druhu zbraně, tedy „en général". Zv. kdysi capitaine général, kterýžto titul dosud trvá u někt. rom. národů (Špaň., kde znamená capitan-general tolik co maršál). Nynější stupně této hodnosti jsou: brigadýr-generál (jen v Anglii); generálmajor; generál poručík; generál pěchoty, jezdectva, dělostřelectva (tento zv. též polní zbrojmistr v Rak.-Uher.), n. krátce generál; generál plukovník; vyšší stupeň generála je maršál (polní m.) (⚲). Všecky státy nemají všech těchto stupňů, tak Francie zná jen generála brigády (= generál-major) a generála divise (= generál-poručík). Čsl. má brigádního, divisního a armádního g., Švýcarsko jen jednoho generála, atd. Zvl. čestná hodnost byla v Rus. generál-adjutant a v Rus. a Německu general à la suite, čímž měl být označen vztah g. k panovníkovi. Generál-admirál značil v XVII. st. služebně nejstaršího admirála; dnes, pokud titul ještě existuje, admirála v hodnosti maršála (velký admirál, admirál loďstva a p.). It. generale d'armata nebo d'esercito značí maršála. Général-en-chef (angl. general-in-chief) značí vrchního velitele armády n. několika armád (skupiny armád), nehledě k jeho generálskému stupni. Generalissimus značilo pův. generála, vybaveného zvl. plnou mocí, zástupce hlavy státu (Valdštýn); v Rak. nepodléhal na př. rozkazům dvorské vál. rady; nyní tolik, co g.-en-chef všech armád (Foch na př. na sklonku svět. války). — Titul g. mají nejen důstojníci zbraní, kde je původní, nýbrž i důstojníci služeb, jakmile dosáhnou tohoto stupně hodnosti, tak jest: g. lékař, g. intendant, g. auditor, g. inženýr, jako generálská hodnost důstojníků zdravotnictva, intendance, justiční služby a technických zbraní. — V úřadech správy státní a soukromé slovo generál značí významem tolik jako nejvyšší, hlavní, na př. generální státní zástupce, g. ředitel, g. jednatel atd. Dále jako nejvyšší představený duch. řádu, generál-velmistr, podřízený přímo papeži.

Generale d'esercito (dženerále dezerčito), nejvyšší voj. hodnost v král. italském, spojená s hodností pol. maršálka, propůjčovaná pouze za války.

Generálie (z lat. generalia), věci všeobecné, zvl. ve všeob. úředních záležitostech služebních vydávané v generálních aktech, opak věcí jednotlivých (speciálie) v mezích agendy dotyč. úřadu úřadu v speciálních aktech. — G. zove se též předmět všeobecně kladených otázek před průvodním líčením při výslechu svědeckém v soudnictví.

Generalisace (z lat.), zevšeobecňování cestou indukce, při níž dospíváme od individuelních jednotl. případů ku všeob.

pravidlu; generalisovati, zevšeobecňovati, stanoviti všeob. pravidla. — V kartografii zmenšením měřítka podmíněné zjednodušení obsahu mapy zeměp. (↗).

Generalissimus (z lat.), dříve velitel, který vedle vladaře (nejvyššího velitele branné moci) měl vrchní velení nad veškerými vojsky země (na př. Valdštýn, Suvorov, ve svět. válce Nikolaj Nik., Joffre [1914], Foch [1918]).

Generalita, sbor všech generálů v armádě neb v jednotlivé části její.

Generálka, generální mapa, ↗ mapy.

Generállajtnant (něm. Generalleutnant, franc. lieutenant-général), byl v XVI. a XVII. stol. nejvyšší hodností u říšských vojsk; byl zástupcem císaře v poli (odtud jméno) a nadřízen polním maršálům a polním zbrojmistrům, měl tedy funkci a práva generalissima. Ve Francii až do revol. nejvyšší stupeň po maršálovi. Nyní totéž, co generál poručík (↗ generál).

Generální bas (Bassus generalis), v hudbě basový hlas s předepsanými číslicemi, který zkráceně vyjadřuje všechny hlasy skladby. Dnes používá se jen v harmonii k účelům instruktivním. G. vznikl v XVI. stol. k ulehčení notace pro varhaníky, kteří pak mohli míti na zřeteli všechny hlasy skladby, aniž by musili opisovati a čísti rozsáhlé partitury. V XVII. stol. psali i skladatelé své skladby g. b. Za vynálezce se pokládá Ludovico Viadana. Pravidla g. b. jsou tato: Každý interval obdržel číselný výraz (3 značila tercii, 4 kvartu) v poměru k tónu základnímu. Tónický akord se nečísloval. Značily tudíž číslice nad notou: $\begin{smallmatrix}6\\4\\3\end{smallmatrix}$, že k základnímu tónu dlužno připojiti akord, sestávající z tercie, kvarty a sexty. Názvy kvartsextakord, terckvartsextakord a pod., které se dodnes v harmonii používají, vznikly z g. b. Měl-li se tón snížiti neb zvýšiti, přidával se k číslu křížek neb b. Moderní učebnici g. b. napsal Riemann.

Generální inspektor, u někt. armád v míru ustanovení důstojníci pravidlem gen. hodnosti, kteří mají dohlížeti na způsob a stav výcviku mužstva a ústavů buď celé armády (g. i. vojsk), neb určité zbraně (g. i. jezdectva, dělostřelectva atd.), neb všech zbraní v jedné oblasti arm., která se pak jm. generální n. armádní inspektorát. Tito armádní i-ři jsou obyč. určeni předem za velitele armád, utvořených ve vál. z vojsk jejich inspektorátu (tak ve Francii, v Německu před svět. válkou). V čsl. armádě je g. i. vojsk, jímž je nyní gen. Podhajský.

Generální kapitola, shromáždění zástupců nábož. řádu, které volí ze sebe generála řádu a které rozhoduje o otázkách, jež se týkají celého řádu.

Generální nájemci (fermiers généraux, fermié ženéró), ve Francii v době Františka I. dvorští oblíbenci a vypočítaví nájemci stát. monopolů, kteří se obohacovali z plynoucích přebytků pronájmu. Pro bezohledné vykořisťování a vydíravé vymáhání dávek byli lidem nenáviděni. Pronajímání zrušeno 1790 nár. shromážděním a jmění g. n. konfiskováno.

Generální pojištění, ↗ pojištění.

Generální prokurátor (procureur général, prokyrér ženéral), ve Francii první funkcionář stát. zastupitelství (ministère public) při dvorech odvolacím a kasačním, odpovídající v ČSR. úřadu generálního prokurátora se svými zástupci (gener. advokáty) u nejvyš. soudu. Působnost g. p. obmezuje se na to, aby intervenoval při jednáních kasačního soudu. G. p. není orgánem veř. obžaloby, ani stranou procesní. Proto také není povinen zastávati se obžaloby, nýbrž má dbáti jen toho, aby rozhodnuto bylo podle zákona. Vůbec je g. p. podle našeho trestního řádu strážcem zákona (jako státní zástupce v právu franc. vůbec). Proto také má zejména i právo podávati zmateční stížnost pro zachování zákona, k tomu účelu, aby kasační soud uznal, že některým rozsudkem, rozhodnutím neb opatřením trest. soudu byl porušen zákon. Lit.: Prof. dr. A. Miřička: Trestní řízení, Praha 1923.

Generální přestávka (generální pausa), v hud. u děl instrument., zvl. orchestrálních,, všeobecná, nejméně 1 takt trvající pomlka všech nástrojů. G. p. náhle přerušuje plynnost hudby a tím dociluje výrazné působivosti.

Generální rada (Conseil général, konsej ženéral), ve Francii zastupitelstvo departementu na zákl. zák. z 5. IV. 1881, volené týmiž voliči, již volí rady municipalit a poslance říšské.

Generální sněm čes., histor. název pro společný sněm zemí koruny čes., obesílaný zástupci jednotlivých zem. sněmů k rokování o věcech společ. celé koruně, jako na př. o válce, volbě krále zejm. z nové dynastie a pod.

Generální sněm poslanců ze zemí čes., název pro sněm zem. i říš. poslanců z Čech, Mor. a Slez., svolaný z podnětu praž. politiků na 6. leden 1918 do Prahy. V protest proti prohlášení rak. zahran. min. hr. Černína při mír. jednání v Brestu Litevském, vydal g. s. památnou ↗ deklaraci tříkrálovou, jíž — dovolá-

vaje se práva sebeurčení — prohlásil čes. otázku za mezinárodní a proto žádal, aby Čechové sami směli hájiti svých práv na mírovém kongresu. Jménem čes. národa žádali pak jeho zástupci vlastní stát, „stát svrchovaný, plnoprávný, demokratický, sociálně spravedlivý, v hranicích histor. zemí a sídel svých a své větve slovenské". — Lit.: Sychrava-Werstadt: Českoslov. odboj (Praha, 1923); E. Beneš: Světová válka a naše revoluce II. a III. (Praha, 1929).

Generální stávka, přerušení práce veškerého dělnictva na území celého státu, ↗ stávka.

Generální stavy (états généraux, étá žénéró), od 1302 říš. sněm franc., složený ze šlechty, duchovenstva a měst; získaly značný vliv právem povolování daní. Od 1614 nebyly g. s. více svolávány; sněmovaly teprve 5. V. 1789 po finanč. zhroucení a změněny v nár. shromáždění.

Generální štáb (něm. Generalstab, fr. état-major général, angl. general staff), výraz, jenž má dvojí význam: 1. soubor důstojníků, majících určité vzdělání (válečnou školu) a zkušenosti (přidělení k různým zbraním, cvičné cesty a p.), kteří tvoří pomocníky a rádce vyšších velitelů (poč. od brigády), odlišují se buď zvl. uniformou n. odznakem od ostatních t. zv. vojskových důstojníků. Z nich se pravidlem (ne vždy) vybírají vyšší velitelé. 2. Zvl. orgán ve správě armády, buď nezávislý na ministerstvu voj. nebo mu podřízený (Franc., ČSR.), jenž se skládá z gen. a jin. důst., vybraných většinou ze sboru jmenovaného pod 1. a řídí organisaci a výcvik arm. a přípravy státu pro válku; dnes většinou v součinnosti s kruhy civilními (průmysl, finance). Tento g. š. je v růz. armádách různě organisován, ale vždy stojí pod náčelníkem (chef, chief) g. š., jenž referuje buď přímo hlavě státu, neb ministrovi voj., bývá za války buď přímo velitelem nebo pomocníkem velitele všech armád a mívá 1—2 zástupce (podnáčelníky, sous-chefs, deputy-chiefs). — Čsl. g. š. (úř. zv. hlavní štáb) se dělí na 4 oddělení a výchovný odbor: a) organisační, projednávající otázky osob, materiálu, peněžních prostředků a tvořící mobilisační plán; b) zpravodajské, jež sbírá informace o cizích armádách, zabývá se službou vyzvědačskou a protivyzvědačskou a vhodnou propagandou; c) operační, tvořící nástupový a operační plán a stanovící pravidla (předpisy atd.) pro výcvik armády; d) etapní, jež se stará o zásobování a dopravu vojsk; e) výchovný odbor, jemuž jsou podřízeny voj. školy, tělesná a osvětová výchova voj. vůbec a jenž tvoří a normalisuje vojen. názvosloví. G. štábu čsl. jsou podřízeny Vojenský zeměpisný ústav a Památník Osvobození (↗). — Důstojníci g. š. u všech armád musí absolvovati s prospěchem válečnou školu a získati její diplom (odtud franc. breveté d'état-major, angl. P. S. C. [passed Staff-College]), konají pak zvl. službu u voj. těles, v diplomacii (voj. attaché), učí na voj. školách a tvoří štáby armád. — ↗ též štáb.

Generální ubytovatel (němec. Generalquartiermeister, franc. quartier-maître général, angl. quarter-master general), dříve první pomocník vrchního velitele, obyč. v gen. hodnosti; dnes důstojník gen. hodnosti, mající na starosti buď operace (Ludendorff u Hindenburga), nebo věci, týkající se materiálu a dopravy vojsk (v angl. arm.) v gen. štábu neb v hl. stanu. — Štáb generálního ubytovatele (Generalquartiermeisterstab) v Rak. od 1757 do 1866 tolik jako generální štáb (↗).

Generální velitel četnictva ČSR., nejvyšší voj. orgán četnictva, podřízený min. vnitra, bdící nad vojenskou výchovou a kázní četnictva.

Generální velitelství, zavedené v rak.-uh. armádě až do r. 1869, v jehož čele stál velící generál. Později vystřídána zemskými voj. velitelstvími.

Generální vikář (vicarius generalis), náměstek biskupa v duchov. a svět. řízení diecése s výjimkou biskupské soud. pravomoci. Podle stávajícího práva vykonává g. v. své úkoly mocí svého úřadu, v mimoř. případech pak ze zvláštních rozkazů.

Generální zkouška, v divadelnictví a hudbě poslední zkouška před veřejným vystoupením neb představením. V cizině jsou div. gen. zkoušky přístupny i širší veřejnosti a mají ráz našich premiér.

Generální zpověď, opakování všech dřívějších zpovědí, byla-li některá z nich z jakéhokoliv důvodu neplatnou.

Generatio (z lat.), plození; g. aequivoca neb spontanea, prvoplození.

Generátor (lat., vyraběč), 1. stroj k vyvozování plynu neb páry, t. j. zplynovač; 2. parní kotel; 3. vyvíječ ledu v strojích zimotvorných; 4. stroj k pohonu strojů (dynam) na výrobu elektr. proudu.

Generelní (z lat.), povšechný, všeobecně platný, opak speciálního. V logice souhrn shodných případů individuelních.

Generický (lat.), týkající se celého rodu; na př. znak.

Generosita (z lat. generosus), velkomyslnost, šlechetnost, nezištnost, štědrost; člověk těchto vlastností zove se generosní.

Genesis, genese (z řec.), zrození, povstání, původ, dále vypravování a zpráva o něm. Po příkladu řeckého překladu bible (Septuaginta) název I. knihy Mojžíšovy.

Genesius, křesťanský svatý, herec, domnělý mučedník za Diokletiana; svátek 25. srpna.

Genetický (z řec.), vztahující se k původu nějaké věci, povstávající.

Genetika (z řec.), věda, jednající o vzniku plemen a druhů; ↘ dědičnost.

Genetrix, příjmení Venuše.

Genève, ↘ Ženeva.

Genevská konvence, ↘ konvence.

Genezareth ↘ Tiberias.

Genf, ↘ Ženeva.

Geniální (lat.), tvůrčí, nadaný, znamenitý.

Geniálnost (franc. genie [žéný] z lat. genius), v smyslu přeneseném nejvyšší stupeň duševních vloh, v sm. konkr. člověk tvůrčí a nadaný sám. Geniální schopnosti pro více oborů duševní činnosti jsou výjimečné a projevovaly se zřídka v děj. umění, na př. u Michelangela a Leonarda da Vinci. Genius je většinou jednostranný a mimo své působení je podprůměrný nebo nezpůsobilý. G. různí se od talentu (vloh), poněvadž svými výkony daleko předstihuje. G. je vždy originelní, tvoří věci nové, řeší problémy, považované za nerozluštitelné a udává směry novým údobím. Význačný je při tom způsob tvoření: tvoří mimo nadání, bezděky. V nové době pokoušejí se moderní filosofové (Moreau de Tours, Lombroso) prokázati vědecky spřízněnost g. se šílenstvím, o čem již náznaky činili Platon, Aristoteles, Shakespeare a Schopenhauer, na př. Tasso, Swift, Lenau, Schumann, Smetana, Haller, Nietzsche, šílenství byli blízcí Byron, Rousseau, Newton a j. v. Jako protiklad je veliký počet zdravých duševních geniů Platon, Kepler, Komenský, Leibniz, Darwin, Goethe, Gladstone, Clémenceau a j., což činí vratkými názory Lombrosovy o geniálnosti jako psychose v oblasti epilepsie, proto i padly v moderní psychiatrii.

Génie (fr., žený), ↘ ženijní vojsko.

Genippi, alpské druhy bylin Achillea a Artemisia, chuti hořkokořenné, používané v žaludečních kapkách, čajích (švýc. čaj) a likérech pro zvýšení trávení (pelyněk klasnatý, řebříček zakrslý atd.).

Genisa (z novohebr., archiv, klenotnice), místnost při synagogách ku chránění poškozených vetchých rukopisů, knih atd. 1896 objevil Salomon Schechter (↘) v g. synagogy v Kairu vědecký materiál (asi 100.000 fragmentů), jenž uložen v čelných evropských a amerických knihovnách.

Genista, ↘ kručinka.

Genitalie, ↘ pohlavní ústrojí.

Genitiv (genetiv), druhý pád ve skloňování.

Genitor (lat.), rodič.

Genitrix (lat.), rodička.

Genius, veleduch (mn. č. geniové, z lat. gignere), v mytol. řím. božské ztělesnění působících sil, vyššího a vnitřního já v člověku, ochranné božství, provázející člověka životem ode dne zrození. G. uctíván byl žertvami ve výroční dny narození. Posvátným symbolem byl had. G. pánův byl též g. domu. Socha genia římského národa (g. publicus, g. populi romani) stála na foru, oběti přinášeny jemu byly 9. října. Kult g. císařova slaven byl rovněž okázale. V novém umění g. zpodobován jest jako okřídlené nižší božství.

Genius morbi (z lat.), podle názoru staré mediciny (Sydenham) vlivy, způsobující disposici každé choroby, zvl. v době epidemií přijímati formu její.

Gennadi Grigorij Nikolajevič (1826—1880), ruský liter. historik, vydavatel ruských slovníků bibliograf.

Gennadij Svatý († 1565), zakladatel rus. kláštera na Surském jezeře.

Gennadios, byzant. novořečtí filosofové a diplom. 1. G., svatý, patriarcha cařihr. (458—471), nást. sv. Anatolia, spis. círk. pravosl. — 2. G. Jiří Scholarios, řecký teolog, kol 1400—1468, obhajoval na koncilu florent. unii obou církví. Po dobytí Cařihradu, 1453, jakožto patriarcha cařihradský. R. 1453—59 dosáhl na sultánu Mohamedu II. toleranci ve věcech církve pravoslavné; zanechal přes 100 spisů obsahu filosof. a bohosl. — 3. G. Georgios (1786—1854), řecký patriot a učitel, zakladatel rizarionského řec. duch. semináře. Sepsal a překl. knihy pedagogické. — 4. G. Jan (* 1844), syn G. G., diplomat, řec. vyslanec v Londýně, pěstoval řecko-angl. styky a byl liter. činným jako historik.

Gennaeus nycthemerus, ↘ bažant stříbrný.

Genouillère (franc., žnujär), kolenice, kopna u brnění.

Genoux (žnů) Claude, fr. vynálezce papír. stereotypie, která byla 1829 paten-

tována; uplatnila se po prvé v londýn. listě Times za válek krymských.

Genova, ⊶ Janov.

Genovefa (franc., Geneviève, žénviév) svatá (* kol 422—512), patronka Paříže, řeholnice; založila chrám Saint Denis. Výročí 3. ledna.

Genovefa (fr. Geneviève), vév. brabantská, choť falckrabí Siegfrieda, chotěm zapuzena na nařčení správce Golona z nevěry, žila po 6 let v lese, živíc syna svého mlékem laně, kdež chotěm opět nalezena. Legenda zpracována byla v poesii, dramat. i v opeře.

Genre (žanr), rod, druh, způsob.

Genrové malířství, odvětví malby, které znázorňuje individua jakožto typy svého druhu, s vyloučením jiných (na př. historických) hledisek. Ve franštině značí slovo genre, každý druh malířství (na př. genre historique, g. du paysage). Do g. m. se dále počítají obrazy zvířat, květin, zátiší, obyčejně v malém měřítku. Ve starověku pracovali v g. m. Peiraikos, Antifilos. Zcela jinak se však vyvinulo g. m. zavedením oleje. Moderní g. vytvořil J. van Eyck, P. Brueghel. G. se věnovala téměř celá holandská škola. V Německu vznikl g. dřevoryt, ve Francii v XVIII. stol. dostupuje vrcholu. Dnes je velmi oblíben ve Francii a v Anglii.

Gens (lat., množ. č. gentes), rod, t. j. spojenectví všech příslušníků společného původu. Ve st. Římě tvořily gentes kurie a jádro lidu (občanstva); k této privilegované kastě, patres či patriciů, přibyli později plebejové, kteří během doby stali se rovnoprávnými s oněmi. Členové g. sluli gentiles, jejich rodový svazek gentilitas, s rod. koncovkou -ius: Fabricius, Valerius, Claudius atd. Úzký vztah mezi náboženstvím a práv. zřízením stát. ukládal gentilitě práva a povinnosti (iura gentium), na př. povinnost účasti na výročních společ. obětech (sacra gentilica), práva dědická atd. V době císařů g. pozbývala významu právního a nábož.

Gens d'armes (fr., žandarm), doslovně: lidé branní, jízdní sbor těžkooděnců čili gendarmerie, vzniklá za Karla IV. roku 1445. I v jiných zemích vznikly takové sbory pro veřejnou bezpečnost. ⊶ četnictvo.

Gensfleisch, ⊶ Gutenberg.

Gensonné Armand (1758—1793), franc. advokát, vášnivý girondista a hl. tvůrce zákona konfiskačního; předseda Nár. shromáždění. Popraven od Jakobínů guillotinou.

Gent (fr. Gand, vlámsky Gend), hlav. m. belgické provincie Východ. Flander, (1925) 163.738 obyv., při vtoku ř. Lysu do Šeldy s četnými říčními rameny a zátokami. Staré město má z památných budov radnici, soukenickou tržnici, četné kostely (obrazy vlámských mistrů), soudní palác, universitu, kláštery a obnovený zámek. G. slyne po staletí textilnictvím a zahradnictvím (vývoz palem), je důlež. křiž. železn. a městem přístavním. Zátokami udržuje spojení s Ostende a Zeebrügge, po moři nak pravidelnou plavbu s belg. městy, Rotterdamem, Anglií a zámořím. Kromě četných veř. a vých. ústavů stávají v Gentu stát. universita (450.000 sv. kn.), museum a akad. výtv. umění, konservatoř, vlámská akad. slovesnosti. Dějiny: V 13.—15. st. důl. střed. obchodu soukenického. V G. po spojení sev. a již. prov. vyhlášen g. pacifikací 8. XI. 1576 odboj proti Španělsku, jež bylo vypuzeno. Od 1814 patřil k Nizozemí, od 1830 připojen k Belgii. Za světové války byl již v září 1914 Belgičany vyklizen a bez boje obsazen 9. něm. záložním sborem. V listopadu 1918 při ústupu něm. armády opuštěn a 6. XI. opět v rukou spojeneckých armád.

Znak města Gentu.

Gentelova zeleň, t. j. cínatan mědný ($CuSnO_3 . 3 H_2O$); miner. barva, jedovatá.

Genth Fred. August. (1820—1904, severoamer. mineralog a prof. univ. ve Philadelphii. Sp.: Minerals of North Carolina (1875).

Gentiana, ⊶ hořec.

Gentianová modř, $C_{20}H_{16}(C_6H_5)_3N_3$, též hořcová modř, ⊶ anilinová modř.

Gentil (fr.), jemný, ušlechtilý.

Gentile da Fabriano di Niccolo di Giovanni Massi, italský malíř kolem 1370—1427, praroval ve Florencii, Benátkách, v Římě. Vytvořil obraz Sv. tří králů (florenc. akademie), fresky u Sv. Jana v Lateráně, Santa Maria Nuova (Řím), Madonna se svatými v Benátkách. Jediný zachovaný fresk. obraz jest v katedrále v Orvietu.

Gentile Giovanni (* 1875), univ. profesor v Římě, státník a filosof. Byl prvním fašistickým min. vyučování, reformátor středošk. studia a fašist. školství. Odpůrce Marxův.

Gentile nomen (lat.), jméno rodné, příjmení.

Gentilhomme (fr., žantijom), šlechtic, kavalír, pak vzdělaný člověk uhlazených způsobů vůbec.

Gentilia (nomina gentilicia, jedn. č. nomen gentilicium, lat.), ☞ gens.

Gentilly, jižní předm. pařížské se 14.030 ob., ležící na ř. Bièvre. Velký blázinec Bicêtre. Průmysl potravin (biscuits).

Gentisin, žluté barvivo v kořenech hořce, monomethyléter gentiseinu (trioxyxanthon); barví mořené bavln. tkanivo světložlutě.

Gentleman (džentlmen, z angl.), pův. člen gentry, t. j. panstva, nižší šlechty; později v širším významu každý, mající svým postavením, vzděláním a jměním přístup do „dobré" společnosti, tedy všeobecně člověk mravů uhlazených a čestného charakteru.

Gentlemanlike (angl., džentlmenlajk), jako gentleman, ctihodný, počestný.

Gentry (angl., džentry), v Anglii nižší šlechta, též úřednictvo, vzdělanci atd., na rozdíl od živnostníků.

Gentsch Josef A., kreslíř v Praze r. 1724.

Gentská pacifikace, spolčení nizozemských států r. 1576 proti přehmatům španěl. vlády Filipa II., zejm. proti řádění španěl. soldatesky v obsazených krajích.

Gentský mír uzavřen byl mezi USA. a Anglií v prosinci 1814, ve kterém Amerika uznala stav, jaký byl před válkou.

Gentský systém, druh pojištění proti nezaměstnanosti, spočívající v tom, že veřejné korporace (obyčejně stát), vyplácejí nezaměstnaným příspěvek k tomu, co vyplácí odborová organisace z vlastních prostředků podle svých stanov. Název má původ v tom, že s touto formou podpory bylo započato nejprve v r. 1901 v Gentu. Postupně byl zaveden g. s. v Belgii, Německu, Dánsku, Norsku, Švýcarsku, Holandsku a Španělsku. Jest to náhrada za zákonné pojištění proti nezaměstnanosti. — ČSR. se musila zabývati problémem nezaměstnanosti ihned po převratu a zákonem ze dne 10. XII. 1918, č. 63 Sb. z. a n. zavedla systém státní podpory, který v roce 1921 nahradila g-ým s-em, zákonem ze dne 19. VII. 1921, č. 267 Sb. z. a n., který platil od 1. IV. 1925. Podle tohoto zákona se vyplácel nezaměstnaným po dobu 13 týdnů v roce státní příspěvek k oné podpoře, kterou dostávali od odborových organisací. Ode dne 1. V. 1930 platí zákon ze dne 5. VI. 1930, č. 74 Sb. z. a n., který původní zákon z r. 1921 podstatně změnil, zvláště pokud jde o výši stát. příspěvku a dobu, po kterou jest vyplácen. Nyní se totiž stát. příspěvek rovná trojnásobku podpory, kterou podporovanému vyplácí ze svých peněz jeho odborová organisace. U ženatých členů nebo provdaných členek, kteří prokáží alespoň jednoroční dobu členství v odborové organisaci a u svobodných členů i členek, kteří prokáží pětiletou dobu členství v odbor. organisaci, činí stát. příspěvek čtyřnásobek toho, co vyplácí odb. organisace. Ministr soc. péče má právo, aby přiznal čtyřnásobek organisační podpory i takovým svobodným členům a členkám, kteří sice neprokázali pětileté členství, ale pečují o své děti, na něž nedostávají odnikud pravidelné alimentace, nebo se starají o své rodiče, starší než 65 let, s nimiž žijí ve společné domácnosti. Jsou-li v jedné rodině podporováni současně oba manželé odborovou organisací, může nárok na vyšší výměru stát. příspěvku (čtyřnásobek místo pravidelného trojnásobku) uplatňovati toliko jeden z nich, a to ten, u kterého by byl stát. příspěvek vyšší. Je-li v jedné rodině podporován jeden manžel a druhý jest současně výdělečně činný tak, že jest jeho výživa zajištěna, nebo dostává-li druhý manžel nemocenskou podporu, posuzuje se prvý manžel pokud jde o nárok na vyšší stát. příspěvek jako osoba svobodná. Osoby ovdovělé, rozloučené nebo rozvedené, pokud se nemusejí starati o děti z předchozího manželství nebo o dřívější manželku (příp. o dřívějšího manžela), posuzují se stejně jako osoby svobodné. Stát. příspěvek k podpoře, kterou vyplácí odb. organisace ze svých peněz a která nesmí býti nižší nežli Kč 0.75 denně, nesmí převyšovati denně Kč 18.—, při čemž však součet podpory a stát. příspěvku nesmí převyšovati dvě třetiny poslední mzdy nezaměstnaného. Prokáže-li nezaměstnaný, že jeho poslední zaměstnání bylo toliko přechodné a proto také hůře placené a že netrvalo déle nežli tři měsíce, jest nutno při posuzování poslední mzdy říditi se výší mzdy v zaměstnání, které předcházelo toto přechodné a špatně placené zaměstnání. Nárok na stát. příspěvek v nezaměstnanosti přísluší ode dne, kdy se o něj nezaměstnaný hlásil, trvá-li nezaměstnanost nejméně sedm po sobě jdoucích dnů. Příspěvek se vyplácí nejdéle po dobu 26 týdnů v jednom kalendářním roce. Avšak člen odborové organisace, který ještě nenabyl nároku na podporu v nezaměstnanosti podle stanov odb. organisace nebo který ji již vyčerpal a jest dále bez své viny následkem déle trvajících nepříznivých poměrů na trhu práce bez zaměstnání, jsa tím ohrožen na výživě své i na výživě své rodiny, má nárok na mimořádnou podporu a na stát.

příspěvek po dobu 13 týdnů v jednom kalendářním roce. Podpora, vyplácená takto v době mimořádné nezaměstnanosti, musí činiti nejméně Kč 0.25 denně a stát. příspěvek nejméně Kč 1.75. Nárok na ni jest podmíněn tím, že se nezaměstnaný bezvýsledně hlásil o práci u příslušné zprostředkovatelny práce a předloží o tom potvrzení. Ministr soc. péče může z prostředků, určených k čelení nezaměstnanosti, podporovati nouzové práce, jež provádí stát, země, okres, obec nebo veřejnoprávní osoba právnická ve veřejném zájmu. Při takovýchto pracích jest nutno především zaměstnávati osoby, které dostávají podporu v nezaměstnanosti a stát. příspěvek. Stát přispívá na mzdu osob, přikázaných nebo přivzatých k nouzovým pracím z řad nezaměstnaných, částkou Kč 10.— denně veřejnému stavebníkovi. Podrobnosti tohoto ustanovení jsou upraveny vlád. nařízením ze dne 20. VI. 1930, č. 79 Sb. z. a n.

Genttner Jaroslav (* 8. VIII. 1885), čes. herec a režisér, po absolv. dram. školy Želenského od r. 1907 u divadla, od roku 1923 režisérem Mor.-slez. národ. divadla v Moravské Ostravě.

Gentz Friedrich von (1764—1852), něm. publicista a rak. státník, s počátku vyznavač Rousseaua a Kanta, byl později fanatickým nepřítelem nových směrů a franc. revoluce. Hlásal ideje angl. parlamentarismu a současně horoval pro pruský monarchismus. 1802 vstoupil do služeb Rakouska, sestavil 1809—1813 manifesty válečné, byl oporou a nástrojem reakční politiky Metternichovy a uplatňoval svůj rozhodující vliv na vnitřní politiku Rak. Byl prvním tajemníkem vídeň. kongresu, kde redigoval všecky manifesty a sestavoval další deklarace. Stein nazval ho člověkem „s vyschlým mozkem a shnilým srdcem“. Zuřivě bojoval proti osvoboz. snahám rak. národů. Zanechal mnoho spisů, jež vydány souborně s jeho pamětmi.

Genu (lat.), koleno; g. valgum, nohy do x, zv. „pekařské“; g. varum neb extorsum, nohy šavlovité, nohy do o.

Genua, ↘ Janov.

Genuinní (lat.), vrozený, přirozený, pravý.

Genus (lat.), rod. — V gramatice rozeznáváme 3 rody: g. masculinum, r. muž., g. femininum, r. žen., g. neutrum, r. střed., někt. podst. jména jsou však dvojího rodu v řeč. n. lat. (na př. lat. canis, pes n. fena). Většina jazyků označení rodové nezná. Semitské a hamitské řeči sev. Afriky mají jen rod muž. a žen., vyjádřují je také ale třetí osobou slovesa.

Genz, ps. Josefa Müldnera.

Geobotanika, ↘ botanika.

Geocentrický systém Ptolemaiův, astronomický systém, podle něhož Země je centrem vesmíru. Je to v podstatě názor Pythagorův (560—490 př. Kr.) a Platonův (429—348 př. Kr.). Rozšířil se hlavně zásluhou spisů Aristotelových (384—322 př. Kr.) a byl vědecky vypracován Claudiem Ptolemaiem (žil ve II. stol. po Kr. v Alexandrii) v klasickém díle: Megale syntaxis tés astronomias (velký souhrn astronomie), známém pod latinským názvem: Syntaxis matematica nebo Constructio matematica. Spis byl přeložen do arabštiny a má název: Tablir al maghesti, zkráceně Almagest. Podle Ptolemaea je středem světa pevná Země, obklopená obrovskou světovou koulí, na níž jsou upevněny všechny stálice (jsou tedy stejně od země vzdáleny). Tato sféra stálic otočí se kolem světové osy jednou za den. Slunce, Měsíc a planety jsou upevněny na jiných křišťálových sférách a mají ještě vlastní pohyby kolem Země po kružnicích jako nejdokonalejších uzavřených křivkách. Rovnoměrný kruhový pohyb byl tenkráte považován za nejpřirozenější. Pořad sfér byl: sféra Měsíce, Merkura, Venuše, Slunce, Marta, Jupitera, Saturna a pak sféra stálic. Země není ve středu sféry měsíční a sluneční, nýbrž je excentricky postavena. Planety pohybují se v malých kruzích (epicykly), jejichž střed rovnoměrně postupuje po kruhu hlavním, jehož středem je Země. Výstředním postavením Země a epicykly vyloženy byly zvláštnosti zdánlivého pohybu Slunce, Měsíce a planet. G. s. udržel se do XVI. stol., kdy slavný toruňský hvězdář Koperník vyměnil jednoduše místa Země a Slunce a vypracoval svůj heliocentrický systém. Systém tento byl přijat jen po těžkých bojích; sám Tycho Brahe, dánský hvězdář císaře Rudolfa, hájil nehybnost země.

Geocentrický, 1. vzhledem k zemskému středu, 2. počítaný od středu země. Na př. geocentrická poloha souhvězdí.

Geocyklický (řec.), závislý, vztahující se na oběh země (kolem slunce).

Geodesia (řec., zeměměřictví), nauka o tvaru a podobě zeměkoule. Tak zv. vyšší geodesie zkoumá podobu země z přesně určených poloh naproti sobě ležících bodů, jež jsou podkladem pro změření větších krajinných celků. K vyšším pracím geod. je třeba velmi přesných přístrojů, jakož i důkladné znalosti matematiky a astronomie.

Geodetické křivky, nejkratší křivky, procházející dvěma body na povrchu

zemském, v širším smyslu nejkratší křivky, procházející dvěma body na libovolné prostorové ploše. Nejdůležitější g. k. jsou poledníky (jež jsou následkem sploštění země elipsy), a rovnoběžky (jedině tyto jsou kružnice). Oskulační roviny (roviny křivosti) g-ých k-ek obsahují normály plochy. Analytické rovnice těchto křivek určí se počtem variačním.

Geodetický, patřící, náležející geodesii.

Geodetik (řec.), ten, jenž z povolání zabývá se geodesií. Zeměměřič je jmenován také geometrem; ten, jenž zhotovuje snímky, jmenuje se topograf, a ten, jenž je pověřen triangulací urč. země, trigonometr.

Geoffrin (džofrén) Marie Thérèse Rodet (1699—1777), jedna z nejduchaplnějších franc. žen XVIII. stol.; podporovala finančně vydání Encyklopedie.

Geoffroy Julien Louis (1743—1814), pař. kritik, příjmením Terrible (strašlivý); člen redakce Journal de l'Empire.

Geoffroy Saint-Hilaire (džofroa sentiler) Etienne (1772—1844), znamenitý fr. přírodovědec, obhajující důrazně nauku o všeobec. plánu v organisaci rostlin. — G. S.-H. Isidore (1805—1861), syn jeho, prof. zoologie; založil 1860 Société d'acclimatisation.

Geofon, poslouchací zařízení, podobné seismografu; sestává z olověného závaží, zavěšeného mezi deskami, a ze sluchátka. Veškeré zvukové vlny zemí přicházející (do 700 m) zachycuje a reprodukuje v sluchátku. Po prvé ho bylo použito ve světové válce.

Geofysikální kutání ↗ kutání.

Geognosie (řec.), zastaralé označení pro geologii; geognostik, tolik jako geolog.

Geografické homologie, podle Agassize podobnosti v obrysech a povrchu světadílů, které se pravidelně vyskytují. Dnešní věda se však domnívá, že běží jen o náhodné shody. Lit.: Penck: Geographische H. (1889); Morphologie der Erdoberfläche (1884).

Geografie, ↗ zeměpis.

Geochemie, ↗ chemie.

Geokarpní rostliny jsou ty, jejichž plody uzrávají v zemi. Tvoří 3 skupiny: 1. rostliny kvetoucí i zrající v zemi, na př. Stylochiton hypogaeum Lepr. v západní Africe a jiné Araceae; 2. rostliny, jejichž květy se rozvíjejí normálně nad zemí, po odkvětu se však nezralý plod zavrtává do země, kde dozrává: Linaria cymbalaria Mill., Arachis hypogaea L. (↗ průmyslové rostliny); 3. rostliny s dvojími květy a plody; jedny kvetou a zrají nad zemí, druhé pod zemí; jsou to mnohé motýlokvěté, na př. Lathyrus amphicarpus a Vicia amphicarpa Dorthes. Tato vlastnost se nazývá amphicarpie. Geokarpie má ten význam, že plody jsou v zemi lépe chráněny před suchem, mrazem a býložravými zvířaty. Většina těchto rostlin roste v suchých krajinách.

Geokronit, síroantimonitan olovnatý (nerost), 5 PbS . Sb_2S_3, zrnitý nebo v kosočtverečných krystalech.

Geologie, věda o stavbě a vývoji země. Fysická g. zkoumá dnešní stav země podle velikosti, formy, teploty, hustoty (geofysika) a vlastností povrchů (orografie). Dynamická g. zabývá se studiem změn, které na zemi působí síly exogenní a endogenní, přimyká se k ní věda o horninách (petrografie). Historická g. zkoumá vývoj země (geogenie, nauka o formacích, stratigrafie), životní podmínky a změny v různých g. dobách (palaeobiologie, palaeontologie), rozdělení moří a pohoří v dřívějších periodách (palaeogeografie), stejně jako jejich podnebí (palaeoklimatologie). Experimentální g. snaží se napodobením mechanických a vulkanických pochodů o vysvětlení g. jevů. Regionální g. studuje g. poměry jednotlivých zemí. Pomocné vědy geologické jsou: mineralogie, petrografie, geomorfologie, botanika, zoologie, fysika a chemie. Zároveň však tvoří geologie podklad zeměpisu, půdoznalství, technice (stavba silnic, železnic, tunelů, průplavů, artézských studní). (Praktická, technická geologie.) — Dějepis. Ve starověku dělo se jen málo g. pozorování; g. byla pod vlivem filosofie a teologie. Teprve 1517 Leonardo da Vinci a veronský lékař Fracastoro zkoumali podstatu g. jevů, objevivše též zkameněliny, jejichž organický původ však Agricola a Lister popírali. Teprve nauka Stenova (1669) o vrstvách postavila g. na pevný základ. V 18. stol. zabývali se g. popisnou Knorr, Walch, Füchsel, Charpentier. Zakladatelem vědecké geologie jest G. Werner (1750—1817), který učil, že většina dnešních nerostů vznikla působením moře (neptunismus). Rozeznává: prahory (granit, porfýr, rula, svor a j.), přechodný útvar (naše starší palaeozoikum), naplaveniny (kamenouhelné formace), usazeniny (čtvrtohory). Proti jeho teorii neptunismu postavili se Voigt (1788), který dokázal, že bazalt vznikl plamenem a vodou, a založil směr plutonismus. Hutton ve své „Theorie der Erde" (1788, 1795) zakládá vulkanismus. Učil, že země vznikla z ohnivé tekutiny. Jeho žák Buch studoval vyhaslé sopky; ovlivnil pozdější geology. Humboldt, Laplace,

Naumann, Freiesleben, Elie de Beaumont, Lamarck, Cuvier, Brongniart studovali hl. stáří vrstev a přinesli mnoho cenného materiálu. V 19. stol. vládly teorie, někdy velmi fantastické, až konečně zvítězila zásada Bischofova: Naše země jest veliká chemická laboratoř (1847). Lyell našel metody pro studium současných geol. jevů, Sorby, Vogelsang, Zirkel, Rosenbusch zavedli do g. mikroskopická pozorování mikrochemických reakcí. Dnes vládne v geologii princip aktuality, který učí, že všechny geologické pochody a změny byly způsobeny týmiž silami, které vládnou dodnes. Systém moderní g. podal E. Suess (1831—1914) ve svém životním díle „Antlitz der Erde". Lit.: Hummel, Geschichte der Geologie (1925). Geol. mapy: Internacionální geol. mapa Evropy 1 : 1,500.000 (1894—1913); Geolog. mapa Čs. republiky 1 : 400.000 (1925); Geolog. Map of North America 1 : 5,000.000 (1911). Učebnice: Kayser, Lehrbuch der G. (1923—1925), 4 sv.). — Vcldřich, Geologie. — Keilhack, Lb. d. prakt. G. (1921). Časopisy: Neues Jb. für Mineralogie u. G. (od 1807); Bulletin de la Société géolog. de France (od 1830); Transactions (od 1811); Proceedings (od 1851); Geological Magazine (od 1864); Journal of Geology (od 1893); Palaeontographica (do 1851); Geolog. Zentralblatt (od 1894). ⚲ hesla: horniny, palaeontologie, sopky atd.

Geologické mapy, kartografické znázornění rozšíření geolog. útvarů a rozvrstvení na zeměkouli. Podle měřítka rozeznáváme mapy přehledné a speciálky (1:25.000). Sjezd geologů navrhl také k znázornění určitých geol. formací různé barvy. Dobrým doplňkem k mapám geologickým jsou pak geolog. profily, které, jsou-li řezy geol. vrstvami vedené podél vrstev, jmenují se profily podélnými, jsou-li však vedeny příčně, profily příčnými.

Geologické společnosti, vědec. společnosti za účelem prozkoumání geol. poměrů jednotlivých zemí, jsou téměř ve všech větších kulturních státech. Nejstarší a nejdůležitější geol. společnosti jsou: v Německu (Deutsche geol. Gesellschaft in Berlin, 1848), v Rakousku (Geol. Gesellschaft in Wien, 1907), ve Finsku (Geologiska Föreningen v Helsinkách) 1887), ve Francii (Société Géologique du Nord a S. G. de France), v Anglii (Geological Society of London, 1807), v Italii (Società Geologica Italiana v Římě, 1881), v Nizoz., v Belgii, Dánsku, Norsku, Švédsku, Maďarsku atd. Také již. Afrika, Sev. a Střed. Amerika, Čína a Japonsko mají své geol. společnosti. První mezinárodní kongres geologů se konal 1878 a od té doby se koná v tříletých přestávkách ve větších městech Evropy a Ameriky. V ČSR.: Čsl. společnost pro mineralogii a geologii.

Geologické ústavy, mají na starosti plánovité geologické mapování země, sbírání a upotřebení geolog. důkazů; částečně vydávají také samy geol. mapy. První takové ústavy vznikly v Severní Americe v prvé třetině 19. st., následuje pak Velká Britanie (1835), Indie, Bavorsko a Rakousko (Geol. Reichsanstalt in Wien, 1849). Dnes již skoro všechny evropské státy mají své geolog. ústavy. v ČSR. založ. r. 1919 Státní geolog. ústav českosl. republiky. Také v ostatních dílech světa jsou zřízeny geolog. ústavy, z nichž na prvém místě jsou ústavy severoamerické, z nichž nejvýznamnějším jest United States Geological Survey ve Washingtoně, 1879.

Geologické útvary (též formace). Veškeré horniny dělíme v jednotlivé oddíly, které řadíme podle relativního stáří ve skupiny.

A r c h a i k u m. (Prahory, starší prekambrium.)

Náležejí sem krystalické horniny nejstarších formací, v nichž nejsou nalezeny žádné ústrojné zbytky. Proto byly dříve označovány co azoické. Nelze zcela popírati možnost objevení se zkamenělin také v archaiku a proto jest lépe používati označení archaikum, zavedené po prvé Danou. Původně byly tímto názvem označovány všechny předkambrické útvary, nyní však řadí se k němu jenom nejstarší část prekambrických krystalických hornin. Nutno odlišovati jaderná pohoří od prahor, což dříve bylo zaměňováno. Později se vysvětlilo, že mnohé komplexy jaderných pohoří (krystalické horniny různého druhu — svory, fylity, amfibolity, křemité břidlice a j.) — jsou mladší než archaikum, t. j. jsou i paleozoické a mladší. Jen ty oblasti hornin mohou býti označovány jako archaické, jejichž staroprekambrické stáří jest dáno stratigrafickou polohou vzhledem k nadloží. V archaiku značného rozšíření doznávají migmatity. Na př. ve Finsku a v Sev. Americe jsou velice rozšířeny. Jsou typické pro nejhlubší oblasti.

Archaikum Fenoskandie je vyvinuto v Baltickém štítu: Skandinavie, Finsko, východní Karelie a poloostrov Kola a vykazuje typy: svionský, botnický a ladožský.

Typ svionský: vedle krystalických hornin jsou tu zastoupeny vulk. tufy, tufo-

genní sedimenty, metarhyolity nebo metatrachyty, svory, křemité břidlice, kvarcity, leptity (jemnozrnné, živci bohaté břidlice), lože vápenců — v nich vápenec a serpentin vytváří t. zv. Eozoon canadense, dříve pokládaný za výtvor organismů. Svionský typ skýtá švédské železné rudy: Dannemora a j.

Botnický typ vykazuje mimo jiné krásně vyvinuté konglomeráty, fylity, křížové zvrstvení, metamorfované vulkanické horniny a tufy. Vakovité nebo rourovité výplně ostře ohraničené uhelné hmoty ve fylitech jsou popsány Sederholmem jako problem. zkameněliny, pravděpodobně rostlinného původu, pod jménem Corycium enigmaticum. Fylity jsou asi 2000 m mocné (nadloží také asi tolik). Křemence v botnickém typu, zdá se, že zcela chybějí, vápence jen skrovně se vyskytují. Metabasalty.

Ladožský typ: svory, fylity, křemité břidlice a dolomitické vápence s vloženými diabasy. Pravé vulkanické horniny a tufy zdají se tu býti vzácnými (mocnost asi mnoho tisíc metrů). Podloží u Lagody tvoří „Katarchaikum".

K archaiku bývá řazeno i Kalevium, tvořené konglomeráty, stojící na rozhraní archaika a proterozoika. Někdy jest Kalevium a Lagodium čítáno již k proterozoiku.

Kürunavaara — magnetity s apatitem — odpovídá typu botnickému nebo kalevienu.

T. zv. postkalevienské žuly s jinými mladoarchaickými žulami jsou označovány za žuly serarchaické. Část jich jest však i postjatulská, proterozoická (viz proterozoikum).

Ve Velké Britanii a v Irsku vystupuje archaikum na jednotlivých místech: v s.-z. Skotsku ruly, řazené k t. zv. Lewisianu, spolu s kvarcity, vápenci atd.; ve skotském pohoří Moinské břidlice = metamorfované, velmi staré, snad archaické sedimenty. Na v. tvoří podobné horniny t. zv. Dalradianské břidlice. V Irsku a na ostrově Anglesey vystupují archaické žuly a migmatity.

V Americe archaiku náleží t. vz. kanadský štít, jehož pokračování je předkambrická oblast Grónska. V americkém archaiku lze rozeznávati nejméně dva veliké cykly.

V Asii jest to t. zv. východoasijský štít, zabírající amurskou oblast, Koreu, s.-v. Čínu a jižní Sibiř.

Dále vystupuje archaikum v Přední Indii a více méně sporné je archaikum australské, jihoafrické a jihoamerické.

P r o t e r o z o i k u m (archaeozoikum, algonkium). Proterozoikum je tvořeno převážně klastickými horninami a obsahuje v nejvyšších částech velice vzácně zkameněliny. Proto je oddělováno od archaika. Někdy je označováno také názvy: eozoikum, agnotozoikum, kryptozoikum, progonozoikum, algonkium. Chybné je označení prekambrium nebo antekambrium, ježto prekambrické jest i archaikum. V některých oblastech jest mezi archaikem a proterozoikem zřetelná diskordance, jinde jsou na sobě uloženy konkordantně a nelze je pak náležitě odlišiti, ježto chybějí zbytky organismů.

Proterozoikum nejlépe jest vyvinuto v Sev. Americe (v něm bohatství železných rud) a zastoupeno je tu spodním huronem o mocnosti asi 850 m, nad nímž diskordantně uložen jest svrchní huron, mocný až 8000 m. Výskyt metamorfovaných jílovitých hornin v jednotlivých oblastech, jejichž zvrstvení odpovídá glaciálním jílům, dovoluje předpokládati ledovou dobu již v této periodě. Nadložím svrchního huronu jest animikská soustava, někdy pokládaná za nejvyšší část svrchního huronu, někdy pokládaná za samostatný stupeň. Nad animikským stupněm následují pak červené pískovce a slepence s četnými vulkanickými basickými horninami, označované za Keweenawan (15.000 m mocné), v nichž u Hořejšího jezera přicházejí rozsáhlá ložiska mědi v mandlovcích. Bezprostředně přes Keweenavan transgreduje kambrium.

V břidlicích proterozoika v Rocky Mountains v Montaně byly objeveny zbytky korýšů, které Walcott popsal co Beltina Danai, dále stopy po lezoucích Annelidech atd. a zjev, označený Willisem jako korál Cryptozoon frequens.

V Ontariu ve vápencích, náležejících buď spodnímu proterozoiku neb svrchnímu archaiku, nalezen houbovitý organismus radiálně paprsčitý, pojmenovaný Walcottem Atikokania lawsoni.

Proterozoikum na Novém Foundlandě vyvinuto jest co t. zv. Avalonská skupina. V Jižní Americe v proterozoiku je množství železné rudy v jižní Brasilii.

Proterozoikum přichází v různých částech Velké Britanie a stejného stáří jest Briovérien v Bretagni. Cayeux nalezl v nich radiolarie. Dále vyvinuto je v Německu a v Čechách (fylity, křemence, droby atd.). Torridonské pískovce ve Skotsku velice upomínají na Keweenavan (na nich po donudačním období

transgreduje diskordantně kambrický olenellový stupeň).

Proterozoikum Fenoskandie ve vých. a sev. Finsku a ve vých. Karelii vyvinuto jest v t. zv. jatulské formaci — v ní nalezen Carelozoon jatulicum, upomínající na Tabulata. Jatulské formaci odpovídá švédská dalská formace. Křemence proterozoického typu vystupují také v Norsku.

Pojatulskému erosivnímu období náležejí finské a švédské žuly rapakivi a labradority (anorthosity). Mezi jatulium a jotnium vkládá se na jihu švédská formace Almesåkra nad níž vyvinuté jotnium je tvořeno většinou červenými pískovci s hojnými mandlovci a diabasy. V okolí Kyjeva na Ukrajině je komplex labradoritů, žul rapakivi a pískovců, upomínajících na jotnický stupeň.

Značného rozšíření doznává proterozoikum v Jižní Africe; na basi je vyvinut Witwatersrand se zlatonosnými konglomeráty; nad ním pak Ventersdorp s basickými vyvřelinami a tufy; přes něj diskordantně transgreduje Potschefstroom s dolomity — jsou bez zkamenělin.

V Číně je v prov. Shan-Si. Mladšímu proterozoiku náležejí východoasijské žuly a u Bajkalského jezera přichází typická žula rapakivi. V Přední Indii transgreduje diskordantně přes archaikum puranská skupina. Spodní stupeň, Gwalior, upomíná na animikský stupeň, svrchní, diskordantně uložený Vindhyan, upomíná na Torridonian a Keweenawan. Nejvyšší vrstvy mohou náležeti i staršímu paleozoiku.

K a m b r i u m. Není tu sice prvý život, jsou tu však prvé velké skupiny organismů, ač jest většinou chudé organickými zbytky. Radiolarie, známé již v algon-

Lingula prima (kambr.).

Agnostus pisiformis (kambr.)

Lingula antiqua (kambr.).

kiu, přecházejí do kambria. Z foraminifer jest ojediněle zastoupena skupina Perforata. Vzácné jsou zbytky hub, břichonožců a hlavonožců. Ryby, sladkovodní a suchozemská zvířata a rostliny z kambria nejsou známy. Z rostlin byly tu nanejvýš řasy, kdežto Eophyton a Oldhamia, pokládané dříve za rostliny, jsou nejspíše neústrojného původu. Korále jsou zastoupeny skupinou Archaeocyathidae již od spodního kambria. Ve spodním kambriu setkáváme se se zástupci Scyphozoí. Zaručené zbytky krinoidů nebyly doposud v kambriu nale-

Atrypa reticularis (Ord., gotl., dev.)

Vnitřek ramenonožce.

zeny. Naproti tomu setkáváme se zde s jablovci a ve středním kambriu Britské Kolumbie přicházejí i Holothurie. Z ostatních význační jsou zástupci hvězdic (Palasterina), červů, primitiv. břichonožců a pteropodů. Hlavonožci zastoupeni jsou ve spodním kambriu nejstarším typem, čeledí Volborthella. Korýši význační jsou zejména vývojem trilobitů, z nichž nejdůležitější jsou rody Paradoxides, Elipsocephalus, Olenus, Olenellus, Agnostus. Z ramenonožců, ač v rozvoji zůstávají daleko za trilobity, význačné jsou rody Lingula a Obolus s rohovitou skořápkou, kdežto rody Orthis, Leptaena a j. se skořápkou vápnitou jsou vzácné.

Kambrium vyvinuto je v Čechách (co příbramské droby ve spodním stupni, střední stupeň vyvinut je co paradoxidové břidlice v oblastech skrejské a tejřovické, svrchní stupeň vyznačen je vulkanickou činností), ve Fogtlandu, v Anglii, Švédsku, Norsku, ve východním Pobaltí, zejména v Estonsku, v Ardenách, ve Španělích, Polském Středohoří, Slezsku, jižní Francii, na Sardinii, v sev. Americe, v sev. Africe, v Palestině, ve vých. Asii, na Sibiři, v Indii, v Australii a v Jižní Americe. Kambrium na severní polokouli vykazuje celkem tři oblasti: 1. atlantickou, zaujímající Evropu, s.-v. Asii až do oblasti Lény a východní část Sev. Ameriky; 2. pacifickou, jíž náleží kambrium největší části Sev. Ameriky; 3. čínskou, zaujímající Čínu, Mandžurii, Japonsko, Koreu, Indii a Australii.

V Evropě lze děliti kambrium na základě trilobitů na tři stupně: 1. olenellový, 2. paradoxidový, 3. olenový. Ze srovnání spodního kambria záp. části Sev. Ameriky s evropským vyplývá, že

Sigillaria (karb.).

Pentremites (karb.).

Syringodendron (karb.).

Calamites Suckowi (karb.).

evropské spodní kambrium jest jen část tohoto stupně, charakterisovaná rodem Olenellus a je lépe označiti celé sp. kambrium co stupeň mesonacinový (= olenellidový). Kambrium severoamerické vykazuje odlišný vývoj oblasti atlantické, východní od oblasti pacifické, západní, v níž kambrium je vyvinuto ve značné mocnosti a mnohem úplněji než kambrium oblasti atlantické i evropské. V pohoří Apalašském dosahuje mocnosti až 4000 m oproti 300 m v Rocky Mountains a vyvinut jest zde i nejspodnější stupeň nevadiový, který v Evropě chybí. Evropskému olenellovému stupni odpovídá tu Georgian, paradoxidovému Acadian, olenovému Saratogian. Kambrium spočívá tu diskordantně na archaiku nebo proterozoiku.

V sv. Sibiři, mezi Jenisejem a Lenou, vyvinuto je kambrium diskordantně na archaiku. Archaeocyathové vápence vyvinuty jsou na Altaji.

V Jižní Americe vyvinuto jest na východním svahu Kordiller střední a svrchní kambrium.

Vulkanismus v kambriu byl celkem nepatrný po ohromných sopečných pochodech algonkických. V Evropě projevil se v Čechách, v Sev. Walesu, ve Skotsku a v provincii Sevilla.

O r d o v i k. Označení Ordovician, ordovik, jest dáno spodní části siluru a odděleno dnes co samostatný útvar. Jméno odvozeno jest od jména zaniklého národa Ordoviků, kteří obývali v době římského císařství Wales.

Ordovické usazeniny jsou téměř výhradně mořské, uložené konkordantně (souhlasně) na kambriu. Kde chybí nejvyšší kambrické vrstvy jest hiát.

Kambrium končí zánikem olenové zvířeny (↘ kambrium), načež ordovik začíná objevením se prvých graptolitů, především druhu Dictyonema flabelliformis ze skupiny Dendroideí, což v četných oblastech spojeno je s mořskou transgresí. Konec ordoviku vyznačen jest zánikem Asaphidů. Živočišstvo ordoviku jest oproti kambriu značně obohaceno a setkáváme se tu s četnými tvary zcela novými. Protozoa nemají v ordoviku žádného významu. Ze Silicispongií vystupují ve značném množství Lithistidae v Pobaltí. Stejně Hexactinellida vykazují rozmanité tvary. Z Anthozoí po prvé přicházejí v ordoviku Tetracoralla a Tabulata. Na přechodu ke Gotlandienu dochází v Norsku k vytvoření prvých korálových útesů, na jejichž stavbě se zúčastňují značnou měrou i Stromatopory. Veliký rozvoj graptolitů a ohromné jejich prostorové rozšíření je dáno způsobem jejich života. Vyvinuli se z dendroidní (keříčkovité) formy (Dictyonema) na tvary planktonní (vodou unášené), zprvu s nestálou osou (Bryograptus), později s pevnou osou (virgulou), z nichž pak pro ordovik význační jsou dvouřadí graptoliti, kdežto vznik jednořadých spadá až do Gotlandienu. Ostnokožci jsou zastoupeni v ordoviku četnými lilijicemi (zejména v ordoviku severoamerickém) a značně rozšířeni jsou jablovci (Cystoidea), zejména v pobaltském ordoviku, v Estonsku — na př. Echinosphaerites aurantium, Hemicosmites a j. — stejně jako hvězdice. Poupěnci (Blastoidea) chybějí úplně. Mechovky přicházejí v ordoviku po prvé a doznávají značného rozvoje hlavně v Sev. Americe a v Baltiku. Ve vyšších vrstvách ordoviku tvoří téměř útesy. Zvláště bohatě jsou vyvinuti ramenonožci a jsou zastoupeni hojnými rody, jež možno považovati za přechod mezi ramenonožci bezzubými a zubatými (Brachiopoda Inarticulata a Articulata), Orthis, Leptena, Strophomena a j. Jiné, jako Obolidae, vymírají během ordoviku. Vyvíjejí se však některé typy z Inarticulat, které pak nezměněny setrvávají podnes: Lingulidae, Discinidae, Crania. Typičtí zástupci mlžů jsou ještě řídcí. Veliký rozvoj břichonožců, z nichž některé skupiny mají svůj vznik již v kambriu, lze sledovati v Sev. Americe již v tremadoku v Evropě o něco později. Hlavonožci —

Kambrium, ordovik a gotland.

Phycodes circinnatus. O.

Cyathocrinus ramosus. G.

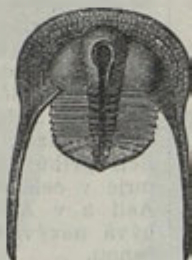

1. Didymograptus murchisoni. O.
2. Monograptus turriculatus. G.

Echinosphaerites aurantium. O.

Coenograptus gracilis. G.

Diplograptus palmeus. O.

Trinucleus goldfussi. O.

Halysites catenularia. G.

Strophomena depressa. G.

Calymene blumenbachii. G. (stočený).

Agnostus pisiformis. K.

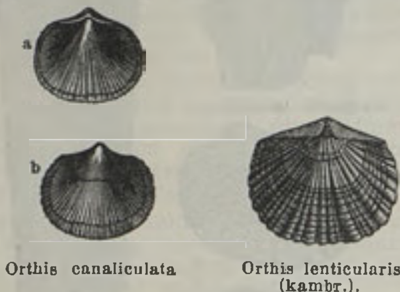
Gardiola interrupta. G.
a) svrchu,
b) se strany.

Orthoceras Sp.

Nautiloidea, zejména v Sev. Americe nabývají ohromného rozvoje a rychle se rozrůzňují v nejrozmanitější typy: Orthoceras, Endoceras, Lituites, Nautilus. Trilobiti v ordoviku dosahují vrcholu svého vývoje. Za zaniklé kambrické tvary vznikají nové, vysoce organisované, z nichž význačni jsou Asaphidae, omezení jen na ordovik; Illaenidae, vysoce organisovaný rod Trinucleus a j., přecházejí do Gotlandienu. Setkáváme se zde po prvé se skrovnými zbytky obratlovců, a to ryb v ordoviku estonském a severoamerickém.

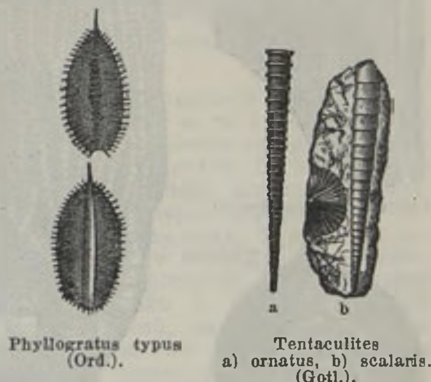
Z rostlin vystupují ve skrovném rozvoji tvarů mořské řasy, v estonských kuckersitech byla stanovena sinná řasa Gloeocapsa morpha prisca. V angl. Skiddaw slates přicházejí rostlinné zbytky, pokládané za nejstarší suchozemskou květenu.

Silur po prvé popsán byl jako celek v Anglii a zde dáno prvé rozdělení, s nímž pak porovnávána jsou rozdělení jiných oblastí. Nové rozdělení anglického ordoviku, vyvinutého ve čtyřech oblastech: 1. jižní Skotsko, 2. Lake Distrikt (severní Anglie), 3. Wales a Shropshire, 4. Irsko, je dáno Marrem a vykazuje od spoda: 1. Tremadoc, 2. Skiddavian, 3. Llandeilian, 4. Caradocian, 5. Ashgillian. Ze starého rozdělení odpovídá: Tremadoc tremadoku, Arenig a spodní část Llanvirnu Skiddavianu, svrchní č. Llanvirnu a Llandeilo Llandeilianu, Bala či Caradoc a spodní část Wenlocku (řazeno dříve ke Gotlandienu) Caradocianu a Ashgillianu. Skandinávský ordovik, vyvinutý v Norsku a ve Švédsku, odpovídá anglickému asi takto: 1. Ceratopygový

Orthis canaliculata Orthis lenticularis (kambr.).

stupeň tremadoku, 2. Asaphový stupeň Skiddavianu a Llandeilianu, 3. Chasmopsový stupeň Caradocianu, 4. Trinucleový st. a 5. Harpesový st. Ashgillianu. Dále vyvinut je ordovik ve východním Baltiku v Estonsku, v Polském Středohoří, v Čechách (tremadoku odpovídá $d\alpha$, $d\beta$, Skiddavianu [Arenigu] $d\gamma_1$, Llandeilianu $d\gamma_2$, $d\delta$, Caradocianu $d\varepsilon$, Ashgillianu $d\xi$), v Německu, ve Východních Alpách, v Ardenách a Belgii, Bretagni a Normandii, jižní Francii, Sardinii, Iberském poloostrově, v Sev. Americe (zde rozeznávány jsou 3 stupně: sp. ordovik čili Canadian [Tremad. a Skidd.], stř. ordovik čili Champlaining

Phyllograptus typus (Ord.). Tentaculites a) ornatus, b) scalaris. (Gotl.).

[Llandeilian a Carad.], svrchní ordovik čili Cincinnatian [Ashgillian]), v Jižní Americe, Číně a Mandžurii, Sibiři, Centrální Asii, Australii a N. Zélandě.

Stejně jako kambrium i ordovik vykazuje faunistické oblasti: 1. atlantickou oblast, graptolitovou, zabírající východ Sev. Ameriky a značnou část Evropy, 2. Islandské moře, severně od této oblasti, bez graptolitů. Ordovická graptolitová facie nalézá se v Australii a na N. Zélandě. 3. Balticko-polská (britsko-baltická) oblast, vyznačená Illaeny, Asaphy, jich příbuznými a ramenonožci, vystupuje v celé severní, střední a východní Asii a v Australii a v Již. Americe a bývá nazývána také severoasijskou zvířenou.

Vulkanismus projevil se podmořskými výlevy v anglické a v české geosynklinále. Maxima dosáhl v Llandeilu.

Gotland. Gotland (Gotlandien, Gotlandium, Silur) je označení pro útvar, označovaný dříve za svrchní silur. Od ordoviku odlišuje se faunistickými poměry a v některých oblastech, jako v Anglii v krajině Shorpshire a v Americe v Apalašských Horách diskordantním (nesouhlasným) uložením. Gotland vyznačen jest objevením se Monograptidů, t. j. jednořadých graptolitů, které koncem gotlandu zanikají. Gotland vyznačen jest nepřítomností Asaphidů, význačných pro ordovik, oproti devonu nepřítomností Goniatitů. Ani Protozoa, ani Porifera nedoznávají zřetelného pokroku

Devon.

Cupressocrinus crassus.

Cephalapsis lyelli.

Asterolepis (Pterichtys) cornuta.

Haplocrinus mespiliformis, svrchu, se strany, ze spodu.

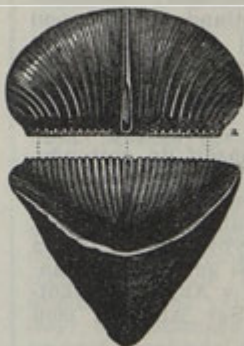

Spirigera concentrica.

Phacops latifrons (a stočený).

Calceola sandalina.

Entomis (Cypridina) serratostriata.

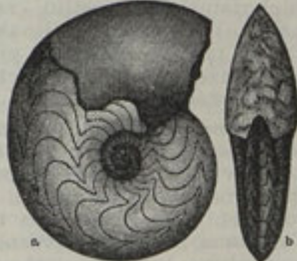

Rhynchonella cuboides.

Cyathophyllum ceratites.

a-b. Goniatites intumescens.

a-b. Spirifer speciosus.

Orthoceras regulare.

Průřez ramenonožcem.

Macrocheilus arculatus.

ve vývoji. Korále skupin Tabulata a Tetracoralla, jichž vznik spadá do ordoviku, dosahují v gotlandu vrcholu svého vývoje. Stejně jako v ordoviku i v gotlandu Tabulata (Favositidae, Halysites) tvoří spolu se Stromatoporami útesy. V útesech vyššího gotlandu přistupují k nim Tetracoralla, žijící v koloniích, Cyathophyllidae. Z ostnokožců velkého rozvoje dosahují lilijice na místě jablovců (Cystoidea), kteří zanikají. V severoamerickém gotlandu objevují se první poupěnci (Blastoidea). Mechovky (Bryozoa) ustupují do pozadí. Z ramenonožců v gotlandu největšího stupně vývoje dosahují Pentamerus, Atrypa, Spirifer, Rhynchonella a j. Mlži značného rozvoje dosahují na přechodu k devonu. Zejména Lunulicardiidae a Praecardiidae s význačným kosmopolitickým (všude rozšířeným) druhem Cardiola interrupta jsou důležity pro gotland. Z pteropod (ploutvonohých plžů) význační jsou tentakuliti. Nautiloidea jsou vyvinuta v ohromném množství. Z trilobitů nepřichází sem již žádný z kambrických tvarů. Kdežto Asaphidae v ordoviku vyhynuly, Illaenidae přecházejí do gotlandu. Význačný jest kosmopolitický zástupce Calymmenid Calymmene blumenbachi; značného rozvoje dosahují Cheiruridae. Z obratlovců jsou to ryby, které zejména v Dawtonienu (nejvyšší gotland) na Saaremaa (Oesel), u Oslo, v Anglii, ve Skotsku a ve vých. části Sev. Ameriky jsou velmi hojné.

V gotlandu nalezeny nečetné zbytky suchozemských rostlin, zejména v Kanadě (Psilophyton). Jinak v gotlandu stejně jako v ordoviku převládají mořské usazeniny, kdežto suchozemské jsou velice vzácné.

Gotland Britského souostroví členěn jest podle nového rozdělení, daného Lapworthem na tři stupně: Valentian (jemu odpovídá ve starém Murchisonově rozdělení Llandowery (= Llandowery + Tarannon); Salopian (Wenlock = sp. Salopian; sp. Ludlow = svrchní Salopian), Dawtonian (= Clunian), (svrchní část Ludlow). Vyvinut je tu jako jílovité břidlice, vápence a pískovce. V Irsku Valentian a Salopian má četné vložky rhyolitických výlevů a tufů. Norský gotland (u Oslo) je převážně vápencový s pobřežním živočišstvem a anglickému rozdělení odpovídá tu: stupeň 6. spodnímu Valentianu, st. 7. svrch. Valentianu, st. 8. sp. Salopianu, st. 9. svrch. Salopianu, st. 10. Dawtonianu. Hodně metamorfovaného gotlandu (fylity) jest v norském pohoří. Dále vyvinut je gotland ve Švédsku a na ostrově Gotlandu a na Bornholmu, v Estonsku, v Timanské oblasti, v Polském Středohoří, v Německu (Porýní, Harc, Smrčiny, Francký les, Duryňsko, Sasko, Sudety), v Čechách (podle A. Borna odpovídají: sp. Valentianu spodní č. $e\alpha_1$, svrchnímu Valentianu svrch. $e\alpha_1$ a sp. $e\alpha_2$, sp. Salopianu svrch. $e\alpha_2$, svrch. Salopianu $e\alpha_3$, Dawtonienu $e\beta$ a $e\gamma$), ve Východních Alpách, v Bulharsku, na Kavkaze, v Podolí, v Belgii, Vogesách, sev. Francii, Bretagni a Normandii, již. Francii, Sardinii, Iberském poloostrově, Africe (Maroko a Střední Sahara), Asii, Australii, Sev. Americe (zde odpovídá sp. gotlandu Oswegan, střednímu Niagaran a svrchnímu Cayugan), v arktických oblastech a v Jižní Americe.

Faunisticky rozlišeny jsou dvě oblasti: česko-mediteranní a britsko-baltická.

Vulkanismus projevil se jednak výlevy na dně mořském a slabými intrusemi, jednak intrusemi velikých těles, vázanými na kaledonské vrásnění.

D e v o n. Tímto názvem označeno jest období, vymezené na jedné straně zánikem graptolitů (gotland) a objevením se rodů Productus a Pericyclus (karbon) na druhé straně. Útvar pojmenován podle anglického hrabství Devonshiru. Téměř všechny usazeniny devonské jsou mořského původu, „Old Red Sandstone“ = „červený pískovec“, dříve pokládaný za suchozemský, jest usazen v lagunách (zbytky ryb). Většina usazenin vznikla v mělkém moři.

Phacops latifrons (devon).

Stringocephalus burtini (devon).

Živočišstvo dosahuje nesmírného rozvoje. Prvoci vykazují doposud jen nečetné zástupce dírkonožců a mřížovců, houby jsou ojedinělé, křemité i vápnité, četné jsou však korále s čeleděmi, zastoupenými již v gotlandu a hojné jsou zejména rody Cyathophyllum, Cystiphyllum, Favosites, Heliolites. Z korálů význačných jen pro devon jest Calceola — korál s víčkem, Pleurodyction a j. Četné jsou lilijice jako Cococrinus, Hexacrinus a j., jen pro devon význačné jsou Haplocrinus, Cupressocrinus, Ctenocrinus. Jab-

lovci vymírají a nastává vývoj poupěnců, který vrcholí v karbonu. Z ramenonožců četné rody vyhynuly, jiné dosahují mohutného rozvoje, jako rod Spirifer, Rhynchonella, Athyris, Spirigera, Atrypa. Po prvé se objevují pro devon charakteristické rody Stringocephalus a Uncites Rovněž mlži dosahují značného rozvoje, břichonožce zastupují starobylé rody Murchisonia, Bellerophon, Pleurotomaria a j. Ploutvonožci vyvinuti jsou ve značném množství a zastoupeni především rody Tentaculites a Styliolina. Hlavonožci zastoupeni jsou jednak starými rody Orthoceras, Cyrtoceras, Gomphoceras, Phragmoceras a nově vystupují Gyroceras a Hercoceras z Nautiloideí. Z Ammonoid je význačný náhlý rozvoj pro devon charakteristických Goniatitů s rody Chiloceras, Clymenia a j. Trilobiti jsou ve svém vývoji na ústupu a zastoupeni jsou rody Cheirurus, Bronteus, Proetus, Lichas a j. a četnými tvary z čeledi Phacopidae, jako Phacops, Dalmanites a j. Korýši skořepatí vyskytují se ve značném množství, zejména ve vyšších vrstvách, zvlášť rod Entomis (dříve uváděný co Cypridina — podle něhož označeny Cypridinové břidlice). Obratlovci zastoupeni jsou jen rybami. Ze staré skupiny Hypostomata jsou to rody Asterolepis (Perichthys), Cephalaspis a j., z dvojdyšných Coccosteus, Ceratodus a j. Zbytky suchozemských rostlin jsou četné, a to rostlin tajnosnubných cévnatých, příbuzných přesličkám: Sphenophyllum, Annularia a j., příbuzných plavuňovitým: Lepidodendron a Sigillarie s oddenkovými částmi Stigmariemi.

Devon dělí se ve tři oddělení a každé z nich ve dva stupně: spodní: Gedinien, Coblenzien, stř.: Eifelien, Givetien, svrch.: Frasnien, Famennien.

V Evropě rozeznáváme tři pásma ve vývoji devonu: I. Severoatlantické (transgreduje diskordantně) na ostrovech Shetlandských, Orknejích, na sev. Skotska a v Anglii (Wales, Herefordshire a Shorpshire), II. anglicko-rýnské (transgreduje diskordantně): Anglie (Devonshire), Ardenny v Belgii, břidličnatá vysočina porýnská, Sasko, vých. Duryňsko, Harc, Morava, Slezsko, Ještědské pohoří, III. česko-armorické (transgreduje souhlasně, konkordantně. Devon, ležící tu souhlasně na gotlandu, spojen jest s ním přechody a toto přechodní souvrství, v němž jest dosti těžko stanoviti přesné rozhraní obou útvarů, je nazýváno Hercyn. Toto pásmo jest vyvinuto v Čechách, v Německu (v Kellerwardu a u Marburgu), dále náleží sem západní Francie, Pyreneje, Španěly (na spodu pískovce se železnými rudami, bez zkamenělin — Gedinien), Baleáry (Minorca), Sardinie, Elba. Dále vyvinut je devon v Alpách, Podolí, východním Pobaltí, vých. a stř. Rusku, Rumunsku, u Bosporu. Hojný je v Asii, východní Australii a na N. Zélandě. Hojně je vyvinut devon v Sev. Americe, kde rozdělení jeho je dáno podle výskytů ve státě newyorském, a to: sp. devon: Helderbergian, Oriskanian, stř.: Ulsterian, Erien, svrch.. Senecan, Chautauquian.

V Jižní Americe vystupuje zejména v Brasilii, Bolivii, Peru, Argentině a na ostr. Falklandských; v sev. Africe, zvl. v sev. Sahaře, má vztahy k evrop. skému devonu.

Devonské usazeniny lze přisouditi čtyřem mořím: 1. Eurasijské (Tethys neb Mesogée), 2. severoamerické, 3. antarktické, 4. severoatlantické.

Během celého devonu byla sopečná činnost velice silná. Vyvřely diabas, andesit, porfyrity, keratofyr a j. V červených pískovcích severních krajin jsou hojné diabasy, melafyry a jejich zvrstvené tufy.

K a r b o n. Karbon ukládá se až na malé výjimky souhlasně na devon, s nímž tvoří přechody. Většinou jsou usazeniny karbonské suchozemské, čemuž odpovídají také rozsáhlé pánve uhelné, jejichž vznik umožnily rozsáhlé lesy. Suchozemské rostliny, v karbonu po prvé dosahující značného rozvoje, byly vesměs tajnosnubné cévnaté a rostoucí v močálech a na rašeliništích. Kromě toho setkáváme se s usazeninami, kde střídají se vrstvy suchozemské a mořského původu, v t. zv. paralických pánvích a konečně s usazeninami mělkých moří. V těchto jest pak dosti obtížné stanovení rozhraní s devonem. Karbon pak jest vyznačen výskytem ramenonožce Productus a goniatita Glyphioceras. Stejně tvoří karbon pozvolné přechody k nadložnímu permu. Zde v mořských usazeninách permu jest odlišen výskytem pro perm charakteristického Ammonita Medlicottia. Tam, kde rozlišování na základě hornin a zkamenělin jest nesnadné, mluvíme o permokarbonu jako o společném útvaru, označovaném také „terrain anthracolithique".

Tajnosnubné cévnaté rostliny zastoupeny jsou skupinami: 1. Pteridophytae s čeleděmi: a) Archeopteridae, b) Sphenopteridae (Sphenopteris, Mariopteris), c) Pecopteridae s rody: Alethopteris, Pecopteris, Odontopteris a j., d) Neuropteridae. 2. Lepidophytae, podobnými pla-

vuňovitým (Lepidodendron, Sigillaria, Stigmaria). 3. Calamariae, přesličkovité: Calamites, Annularia, Sphenophyllum, Asterophyllites, Asterocalamites. 4. Cordaitae, příbuznými Cycadeím a Ginkgoaceím. Gymnospermy — nahosemenné ustupují do pozadí. V karbonu a v spodním permu sice se již vyvíjejí, hlavní rozšíření spadá však až do svrchního permu. Také Cycadophyta vznikají snad již ve svrchním karbonu a ve spodním permu. Stejně Ginkgo. Jehličnaté zastoupeny jsou již ve svrchním produktivním karbonu a v červené jalovině rodem Walchia.

V karbonu objevují se první suchozemští čtvernožci; počínají se vyvíjeti nízko organisovaní plazi (Naosaurus); zanikají štítnaté ryby (Tristychius arcuatus) a rozmáhají se skelnošupinaté ryby jako Paleoniscus, Acrolepis, Platysomus; nastává silný rozvoj pražraloků a žraloků, kteří sestupují ze sladkých vod i do moří. Z obojživelníků objevuje se význačná skupina krytolebců Stegocephala s rody Anthracosaurus, Branchiosaurus, Keraterpeton a j. Dírkonožci vystupují ve velikém množství a ve tvarech znač. rozměrů: Fusulina, Schwagerina. Charakterističtí z vymřelých korálů jsou Michelinia, Lithostrontion, hojní jsou Chaetetes, Zapherentis a j. Hojné jsou lilijice Cyathocrinus, Actinocrinus, Rhodocrinus, z poupěnců hlavně rod Pentremites. Vzácné jsou ježovky (Palaeechinus); ramenonožci upadají — význačné jsou rody Productus, Chonetes, Spirifer a j. Mlži jsou hojní — Posidonia, Conocardium, Cypricardinia, Aviculopecten, sladkovodní Anthracomya a j. Plži vedle rodů Pleurotomaria, Bellerophon, Euomphalus, Chiton a j., vykazují po prvé také rody plicnaté: Pupa, Zonites. Hlavonožci vynikají značným rozvojem goniatitů, kdežto staré rody Orthoceras, Cyrtoceras zanikají. Trilobiti zastoupeni jsou jenom rody Phillipsia a Griffithides. Hojní jsou korýši skořepatí, lupenonozí, stejnonozí a desetinozí — Anthracopalaeomon a Bostrichopus. Na souši vzniká primitivní hmyz, četné stonožky a pavouci.

Spodní karbon ve vývoji suchozemském obsahuje uhelné sloje, v mořském vývoji kamenouhelné vápence a je pak označen jako kulm. Svrchní karbon suchozemský je t. zv. produktivní karbon, mořský je t. zv. mladší kamenouhelný či fusulinový vápenec. Spodní karbon dělí se na Dinantien (tento na Tournaien a Viséen) a kulm, svrchní karbon na Sudétien či Namurien, Westfalien či Moscovien a Stéphanien či Uralien.

Pro karbon význačna jest mohutná činnost horotvorná, t. zv. hercynské vrásnění (jímž vytvořeny v Evropě dvě horské soustavy: armorikánský a variský hřbet). Také vulkanická činnost byla velmi intensivní — výlevy diabasů, porfyritů, melafyrů atd. a jejich tufy, jakož i mohutné intruse žul (také jaderná pohoří) jsou toho důkazem.

Karbon vyvinut je v ČSR., v Německu, Polsku, Jugoslavii, Belgii, Francii, Velké Britanii, Španělích, Portugalsku, Italii, Rusku, Svalbardu, na Altaji, v Amurské oblasti, Číně, Sev. Americe, Čile a jinde.

Jižní polokoule byla snad již v karbonu zaledněna.

P e r m. Jméno podle města Permu v permské gubernii v Rusku. (Někdy je též označen jako dyas „dvojice" — možno jej rozlišiti ve dva stupně.)

Stejně jako v karbonu i v permu souše měla značnou rozlohu a vyvinulo se proto dosti suchozemských a sladkovodních usazenin. Zejména mohutné usazeniny ledovcové na jižní polokouli jsou význačny pro perm. Permské usazeniny namnoze spojeny jsou přechody s karbonem a označujeme pak tato souvrství jako permokarbon, „terrain anthracolithique". Ve spodní části permu květena velice se podobá kamenouhelné. Z kapradin hojné jsou Callipteris conferta, Pecopteris, Neuropteris, Callipteridium a j. Plavuňovité upadají. Z nahosemenných jsou význačné jehličnaté Walchia. Cordaity jsou ještě dosti vyvinuty — hynou však. Pro Cycadophyta význačné jest Pterophyllum a j. Květena svrchního oddílu, Zechsteinu, převahou nahosemenných, má již ráz květeny druhohorní a klademe sem hranici mezi paleofytikum a mesofytikum. Přesličkovité a plavuňovité chybí. Z kapradinovitých zůstávají nečetné zbytky Sphenopteris a j. Objevují se hlavně jehličnaté Ulmannia, Voltzia a z Ginkgoaceí Baiera. Na jižní polokouli květena vyznačena je rodem Glossopteris, s nímž přicházejí i Gangamopteris, Rhipidopsis a j.

Spirifer undulatus (perm).

Ze zvířeny význačný jest vývoj plazů z řádu Theromorfa. Mohutně jsou vyvinuta Stegocephala, z nichž význační jsou na př. Branchiosaurus a Archego-

Kamenouhelný útvar.

Goniatites sphaericus, 1/1.

Phillipsia, 1/1.

Spirifer striatus. ½.

Pupa vetusta, ½

Anthrapalaemon gracilis, ½.

Lepidodendron dichotomum, ½.

Sphenophyllum Shlotheimi, 1/1.

Alethopteris Serli, 1/1.

Pecopteris dentata, ½.

Chiton priscus, 1/1.

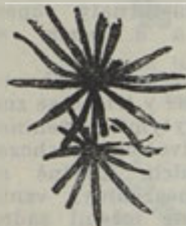

Fistulina cylindrica,

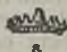

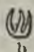

Conocardium aliforme,

Annularia radiata, 1/1

Protolycosa anathracophila, 1/1

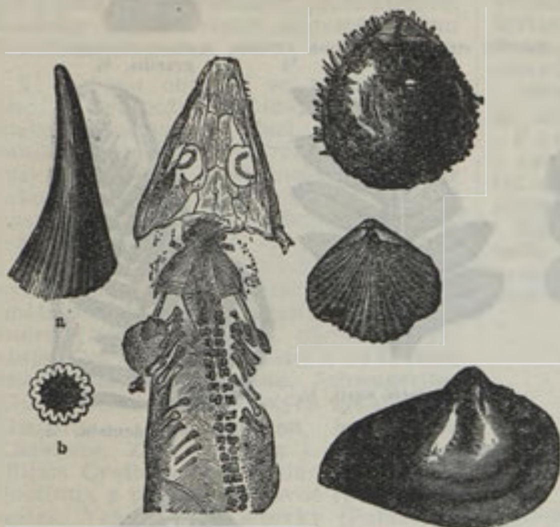
Tristychius arcuatus, 1/1

Posidonomya becheri, ½

Zaphrentis cornucopiae, 5/4

Branchiosaurus salamandroides, ½;

saurus (druh decheni). Ryby jsou převážně ganoidní (skelnošupinaté) a pramenoploutvé: Paleoniscus, Platysomus, Amblypterus, Acanthodes. Z korýšů je charakteristický na př. Gampsonyx fimbriatus. Trilobiti vymírají v permu docela. Z hlavonožců zanikají nautilové a orthoceři. Naproti tomu goniatiti vyvíjejí se k ceratitům a ammonitům. Z plžů jest nejhojnější Bellerophon. Beze změny zůstávají mlži. Největšího rozšíření v permu dosahuje Pleurophorus. Hojné jsou

Archegosaurus decheni, a) zub, b) průřez (perm.).

Strophalosia goldfusi (perm.). Camarophoria schlotheimi (perm.). Schizodus obscurus (perm.).

Schizodus, Gervillia, Avicula, Pseudomonotis, Arca. Z ramenonožců zejména v Zechsteinu jsou hojní Productus, Strophalosia, Camarophoria, Spirifer. Značného rozvoje dosahují znovu mechovky, hlavně Fenestella, Acanthocladia. Z dírkonožců zachoval si důležité místo rod Fusulina.

Perm dělí se na spodní oddíl, označovaný v Německu Rotliegendes, u nás červená jalovina (jemu odpovídají stupně Artinskien a Saxonien, v záp. Anglii „lower new red sandstone") a svrchní oddíl, Zechstein (jemuž odpovídá Thuringien).

Perm vyznačen jest značným zaledněním, které zaujímalo jižní polokouli.

Perm zastoupen je v: ČSR., Německo, Anglie (četné výlevy vyvřelin ve sp. permu), Francie, Pyreneje, Rusko, Alpy (sp. perm červené pískovce grödnerské a slepence verrucano; porfyry, melafyry), Sicilie, Balkán, Sev. Amerika, Přední Indie (v horstvu Salt Range), Čína (v provincii Šansi antracitová pánev). V Asii na četných místech je rozšířena ledovcová hlína Talchers v Kašmíru a Simle. v jižní Africe utvrdlá ledovcová hlína, t. zv. tilit, tvoří polohu t. zv. Dwyka conglomerát, která je podložím permskému souvrství Karoo Formation. V rostlinstvu zastoupena je čeleď kapradinovitých Glossopteridae, provázející ledovcové zjevy. Glossopteridová květena zastoupena jest také v pískovcích a břidlicích s ledovcovým štěrkem v Již. Americe v Brasili a v Uruguay, dále na Falklandských ostrovech, v Indii a v Australii, kde ve Viktorii ledovcová hlína tvoří vrstvy Bacchus Marsh, dále v Queenslandu Bowenformation s glossopteridovou květenou a v Novém Jižním Walesu, kde mořské usazeniny chovají štěrk pozměněný ledovcem.

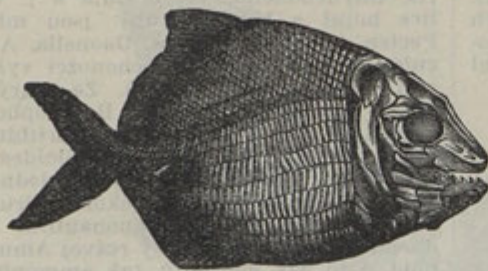
Sopečné pochody jsou pokračováním karbonských a vyznačeny jsou křemitými porfyry, melafyry, porfyrity.

Konec permu a tím i prvohor jest vyznačen značným ústupem moře.

T r i a s. Označení trias (trojice) zavedl v. Alberti a značí, že lze tento útvar v některých oblastech rozlišiti ve tři charakteristické stupně: 1. pestrý pískovec (Buntsandstein), 2. lasturnatý vápenec (Muschelkalk) a 3. pestrý slín (keuper).

Ježto koncem permu značně ustoupilo moře, setkáváme se v triasu se značnými rozlohami pokrytými uloženinami se zbytky rostlin a živočichů suchozemských a sladkovodních. Značně rozšířeny jsou také usazeniny, vzniklé v lagunách, provázené ložemi sádrovce, vzniklého odpařováním mořské vody a usazeniny mělkých moří (neritické) s mohutnými útesy vápnitých řas, korálů, lilijic, mlžů a j. To jest t. zv. germánský ráz triasu (suchozemský, pozemní), s uloženinami suchozemskými, brakickými (smíšená voda mořská se sladkou), limnickými (jezerními) neb eolickými. Naproti tomu alpský ráz triasu, rovněž značně rozšířený, vyznačen jest velkým množstvím zkamenělin mořských živočichů, poukazujících na větší hloubky moře, zejména zvířata pelagická (volně plující nad značnými hlubinami). V tomto rázu vyvinuty jsou

Permský útvar.

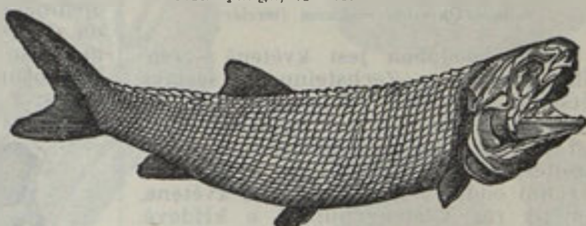

Platysomus striatus, $^1/_8$.

Pleurophorus costatus, ½—$^1/_4$; nahoře Gervillia ceratophaga, ½—$^1/_1$. Fenestella retiformis,

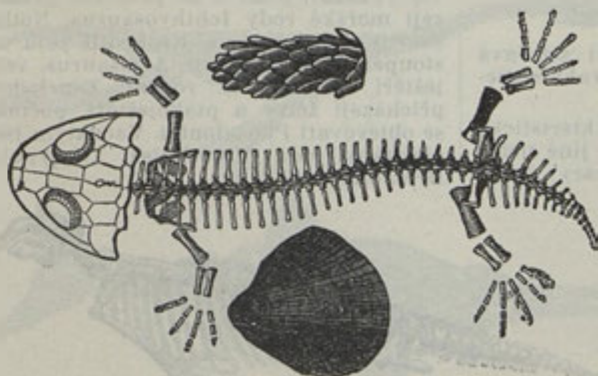

Arca striata, ½—$^1/_1$. Nahoře: Palaeoniscus freieslebeni, ½—$^1/_1$.

Dole: Acanthodes gracilis, $^1/_8$. Productus horridus, $^1/_8$—½.

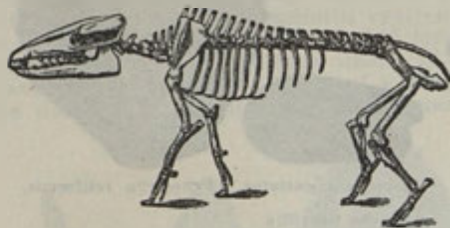

Uprostřed: Branchiosaurus amblystomus, nahoře: Ullmannia Bronni, ½—$^1/_1$, dole: Pseudomonotis speluncaria.

Gampsonyx fimbriatus, ½—$^1/_1$.

jednak usazeniny bathyální (značných hloubek), význačné přítomností přečetných misek mlžů Daonella a Monotis, jednak usazeniny abyssální (největších hloubek) s křemitými konkrecemi (hlízovitými tvary), přeplněnými schránkami mřížovců.

Anthracotherium magnum (terciér).

Květena podobna jest květeně svrchního permu — Zechsteinu, a sestává většinou z Cycadeí; význačné jsou Pterophyllum a Nilssonia a z jehličnatých — rod Voltzia. Chybí Lepidodendron a Calamites, setrvává však ještě Sigillaria. Svrchní oddíl, zejména rhätská květena, má již ráz květeny jurské a křídové. Z jehličnatých jsou zde příbuzné Araucarií a Taxodií a nejstarší zástupce čeledi

Cerithium plicatum (terciér).

Hydrobia acuta (terciér).

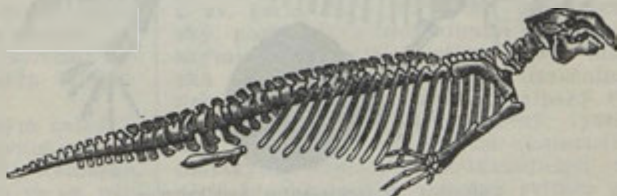
Abietineae. Na jižní polokouli setrvává květena Glossopteridová, charakteristická pro permské zalednění.

V živočišstvu četné charakteristické tvary paleozoické již zanikly, jiné ustupují do pozadí a vznikají tvary úplně nové. Úplně vymřeli trilobiti, jablovci, starobylí pouděnci a zanikají starobylé ježovky. Zanikají čtyřčetní koráli a rozvíjejí se šestičetní; zastoupeni jsou houby, hlavně vápnité, láčkovci Stromatoporida, lilijice jsou omezeny jen na několik druhů: Encrinus liliiformis, Dadocrinus gracilis, dosti značně jsou zastoupeni ramenonožci rody Spiriferina, Athyris, Rhynchonella, Terebratula a j. Velice hojní a bohatí druhy jsou mlži: Pecten, Monotis, Halobia, Daonella, Avicula, Megalodon a j. Břichonožci vykazují velké množství druhů. Ze starých tvarů jsou tu Murchisonia, Bellerophon; k nim přistupují nové rody: Cerithium a j. Z hlavonožců vymírají Nautiloidea — rod Orthoceras zastoupen je posledním zástupcem, rod Nautilus několika druhy (nejrozšířenější je Germanonautilus bidorsatus) a nastává veliký rozvoj Ammonoid, a to, jak goniatitů, tak ammonitů: Ceratites, Tirolites, Choristoceras, Trachyceras, Tropites, Ptychites, Pinacoceras, Arcestes. Belemnoidea jsou ještě ojedinělá. Z ryb jsou hojní žraloci (zejména ve sladkovodních uloženinách německého triasu): Acrodus, Hybodus; skelnošupinaté (ganoidní) ryby: Semionotus; z dvojdyšných Ceratodus a při-

Aceratherium incissivum (terciér).

chází i kostnatá ryba (Teleostei) Leptolepis. Obojživelníci dosahují v triasu vrcholu svého vývoje. Náleží většinou skupině Labyrintodontae se zuby složenými do záhybů: Trematosaurus, Mastodontosaurus, Metopias a j. Značný rozvoj vykazují plazi a po prvé zde přicházejí mořské rody Ichthyosaurus, Nothosaurus, Plesiosaurus. Krokodili jsou zastoupeni rody Belodon, Aetosaurus, veleještěři (Dinosauři) rodem Zanclodon; přicházejí želvy a ptakoještěři, počínají se objevovati Placodontia. Vačnatým jsou přičítány rodu Microlestes, Triglyphus, Dromotherium a j.).

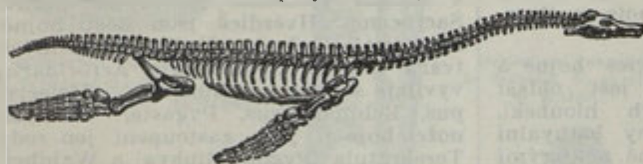

Halitherium schinzi (terciér).

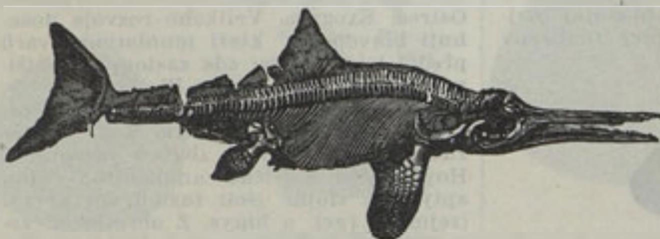
Jurský útvar.

Archaeopteryx macrura, 2/7.

Plesiosaurus, asi 1/30.

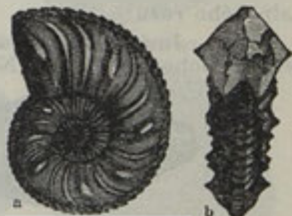
Ichthyosaurus quadriscissus, 1/12.

Gryphaea arcuata.

Trigonia navis.

Amaltheus margaritatus; a) se strany, b) ze předu.

Arietites bucklandi (bisulcatus); a) se strany, b) ze předu.

Terebratula numismalis.

Ichthyosaurus.

Kdežto v triasu byl téměř naprostý klid po stránce horotvorné, činnost sopečná byla dosti značná a zanechala nám melafyry, diabasy, diority a j.

Mořský či alpský ráz triasu rozšířen jest v oblasti Středozemního moře, v Asii jižní, východní a sev., v záp. části Sev. Ameriky, v Mexiku, Peru, na Nov. Zélandě, na australských ostrovech. Trias rázu germánského vyvinut je v Německu, na Helgolandě, v Anglii (new red sandstone), v jižním Švédsku, ve Francii, Sev. Americe, Jižní Africe (tvoří svrchní část Karoo Formation — ↘ perm), v Asii (ve Východní Indii střední polohy souvrství soustavy Gondwanské) a j.

V porovnání rozčlenění germánského a alpského rázu odpovídají si: pestrému pískovci germánské facie skythský stupeň alpského rázu; lasturnatému vápenci středního triasu germ. rázu aniský a ladinský stupeň alpského rázu, keupru (pestrému slínu) svrchního triasu germ. rázu stupně karnický, norický a rhätský alpského rázu.

J u r a. Jméno útvaru dáno podle Jurského pohoří v jižním Německu.

Koprolit Ichtyosaura.

Jurské usazeniny jsou většinou mořského původu, jen ojedinělé jsou suchozemské. Proto také rostlinné zbytky ustupují do pozadí. Jinak jurská květena pojí se ke květeně svrchního triasu. Z kapradin jsou zde Gleichenia, Dicksonia, Osmunda, z cykadeí: Zamia, Williamsonia, z jehličnatých Araucaria, Widdringtonia, Pinus, Sequoia, z Ginggoacei Ginkgo, Baiera a j.

Zato živočišstvo bylo velice hojné a rozmanité. Nejrozšířenější jest oblast moří neritických (mírných hloubek), dosti hojné jsou usazeniny bathyální (větších hloubek), vyznačené některými ammonity, jako Phylloceras, Lytoceras a j. Sporné jsou usazeniny abyssální (největších hloubek). Zato velice rozšířeny

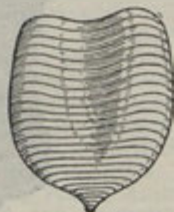

Pygope diphya (jura).

jsou lagunární usazeniny, chybí však téměř usazeniny limnické (vnitroz. jezer). Suchozemské uloženiny jsou v Sibiři, Indii, Australii a jižní Africe (Angara, Gondwana, Karoo) a vyznačeny jsou bo-

Exogyra virgula (jura).

Amaltheus spinatus (jura).

hatstvím zbytků plazů. Z protozoí po prvé přicházejí nummuliti (význační mohutným rozvojem až v eocénu). — Hou-

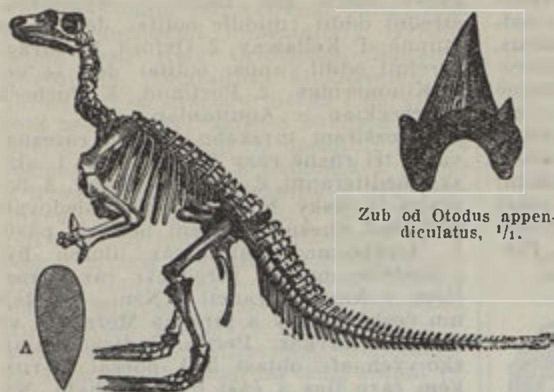
Macrocephalites macrocephalus (jura).

Belemnites digitalis (jura).

by, zejména vápnité, tvoří ve svrchním juře útesy stejně jako korále rodů Thamnastrea, Astraea, Thecosmilia; mechovky jsou hojné zejména v doggeru — netvoří však útesů. Lilijice zanikají (Millericrinus, Apiocrinus v malmu). V malmu význačná jest volně plující Saccocoma. Hvězdice jsou dosti hojné. Rozvíjejí se ježovky. Vedle pravidelných tvarů Cidaris, Hemicidaris, Acrocidaris, vyvíjejí se tvary souměrné — Holectypus, Echinobrissus, Pygaster. Ramenonožci hojněji jsou zastoupeni jen rody Terebratula (Pygope diphya) a Waldheimia. Mlži jsou hojní, zejména Gryphaea, Ostrea, Exogyra. Velikého rozvoje dosahují hlavonožci, kteří množstvím tvarů předčí trias a jsou zde zastoupeni většinou novými rody, jako: Phylloceras, Lytoceras, Arietites, Harpoceras, Cosmoceras, Perisphinctes, Oppelia a j. a dále značným množstvím zbytků belemnitů. Hojná jsou i víčka ammonitů, zvaná aptychus. Hojně jsou zastoupeni korýši (zejména raci) a hmyz. Z obratlovců velice hojné jsou ryby, zejm. kostnaté (Te-

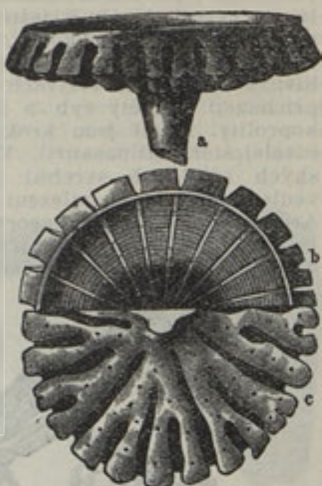
Křídový útvar.

Iguanodon bernissartensis, 1/130.

Zub od Otodus appendiculatus, 1/1.

Coeloptychium incisum, ½.

Hippurites radiosus, ½;
a) vrchní skořápka se strany,
b) vnitřek spodní skořápky.

Ancyloceras matheronianum asi ¼.

Ananchytes ovata, ½.

Orbitolina concava;
a) zespoda, b) svrchu,
c) průřez.

Inoceramus concentricus, 6/7.

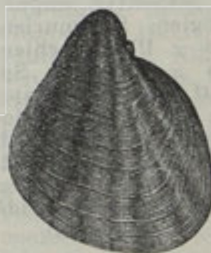
Baculites anceps, 2/3. Belemnitella mucronata, 2/3.

Caprina adversa. 1/3.

Zub od Ptychodus latissimus ⅔.

Exogyra columba, asi 2/3.

Caprina adversa, asi 1/4.

leostei). Ze skelnošupin. ryby s ploutví pasouměrnou zaujaly místo skelnošupinatých s ploutví nesouměrnou. Vrcholu ve vývoji dosahují ještěři, žijící jednak v moři: Ichthyosaurus, Plesiosaurus, jednak létající: Pterosaurus, Pterodactylus; v některých vrstvách velice hojně přicházejí výměty ryb a ještěrů, t. zv. koprolity. Hojní jsou krokodili a želvy i veleještěři (Dinosauři). V solenhofenských břidlicích svrchní jury (malm) vedle Pterodactyla nalezeni i první ptáci Archaeopteryx a Archaeornis. Hojnější jsou i zbytky ssavců (vačnatých): Plagiaulax, Triconodon, Stylacodon.

Pterodactylus (jura)

Jurský útvar dělíme ve tři oddělení: 1. černý jura, lias, 2. hnědý jura, dogger, 3. bílý jura, malm. Každé oddělení dále ve 3 oddíly a ty v jednotlivé stupně: spodní lias = Hettangien, Sinémurien, Lotharingien; stř. lias = Pliensbachien, Domérien; svrch. lias = Toarcien. Sp. dogger = Aalénien; stř. dogger = Bajocien; svrch. dogger = Bathonien, Callovien, Oxfordien. Sp. malm a část střed. malmu = Lusitanien; svrch. část střed. malmu = Kimmeridgien; svrch. malm = Portlandien. Přechodní vrstvy ke křídě označovány jsou jako titon (Tithon).

Jura v Anglii jest rozdělován jen ve dva stupně, a to: 1. lias, zabírající ještě Aalénien, a 2. oolith (ostatní dogger a malm). Oolith dělíme opět na spodní, střední a svrchní. Spodní oddíl (lower oolite) s mocnou polohou vápencovou — great oolite čili Bath — uprostřed; střední oddíl (middle oolite) dělí se ve stupně: 1. Kellaway, 2. Oxford, Coralrag; svrchní oddíl (upper oolite) dělí se ve: 1. Kimmeridge, 2. Portland, 3. Purbeck (Purbeckian = Aquitanian).

V rozšíření jurského útvaru rozeznáváme tři různé rázy či provincie: 1. alpsko-mediteránní, 2. středoevropský, 3. boreální či ruský. Můžeme v nich sledovati přibližně dnešní rozlišení podneb. pásů. 1. Alpsko-mediterální ráz uložen byl v hlubším moři. 2. Středoevr. ráz je rozšířen v Anglii, Francii a Něm., náležejí mu české útržky a jura na Moravě a ve Slezsku, Kavkaz, Persie, indicko-malajsko-vých.-afr. oblast. 3. V boreál. či ruském rázu lias a část malmu chybí. Nepřicházejí zde korálové útesy a chybí ammoniti Lytoceras, Phylloceras a Simoceras, jejichž místo zaujímají Perisphincti: Virgatites, Simbirskites, v Callovienu Cadoceras, na rozhraní malmu Quenstedtoceras a Cardioceras. Ruský ráz zaujímá boreální oblasti, střední a vých. Rusko, západní část Ameriky, Mexiko a j., sever Asie, Kamčatku, Himalaje.

Jurské horotvorné pohyby byly podřadného rázu — t. zv. kimmeridské vrásnění. Silná byla sopečná činnost: Karpaty, Alpy, poloostrov Jihovýchodní mají jednotlivé výlevy liasových diabasů a j. Střední a západní Alpy mají hojné výlevy. Střední jura v Dauphiné a na Krymu má melafyry. V Piemontě vyvřely v juře gabbro, diabas a j. Velice mohutně projevila se sopečná činnost v juře na západní straně Severní i Jižní Ameriky, kde vystupují v hojné míře žuly, gabbra, diority, tufy jurského stáří.

Křídový útvar. Nazván tak podle výskytu psací křídy v někter. oblastech a stupních tohoto útvaru.

V křídovém útvaru převládají mořské usazeniny nad brakickými, sladkovodními a suchozemskými (tyto jsou značně rozšířeny jenom v Severní Americe při atlantickém pobřeží a ve vnitrozemí). Sladkovodní uloženiny při atlant. pobřeží tvoří souvrství zv. Potomac s četnými zbytky ještěrů, upomínajících na jurské. Kde jsou na spodu usazeniny mořské, je přechod od titonu, nejsvrchnějších to usazenin jurských, bez ostré hranice: S terciérem hranice bývá ostrá.

Rostlinnými zbytky jest křídový útvar poměrně velmi chudý. Ač v křídě vyskytuje se rostlin mnoho druhů, nehromadí se tak, aby tvořily uhelné flece, jichž těžení by se vyplácelo. Význační jsou

první zástupci dvojděložných: Credneria, Ficus, Laurus, Platanus, Eucalyptus a j.

Velmi bohatá jest zvířena. Ohromného rozvoje doznávají foraminifery (zvláště hojné jsou rody Orbitolina, Bolivina, Textularia, Dentalina, Globigerina — zúčastňují se značnou měrou i na vytvoření psací křídy). Mořské houby a korále pokračují ve vývoji a dosahují značné rozmanitosti tvarů. Z ostnokožců lilijice a hvězdice ustupují ježovkám, které doznávají značného rozvoje. Z jury přecházejí do křídy pravidelné ježovky. V mladších vrstvách převládají ježovky nepravidelné (souměrné) — Toxaster, Echinoconus, Micraster, Spatangus, Discoidea, Ananchytes. Mechovky budují útesy. — Membranipora, Melicertites, Stomatopora. Ramenonožci stojí na témž stupni vývoje jako v juře. Jsou vyvinuti ve značném množství jedinců, avšak v málo druzích. Značného rozvoje lze sledovati u mlžů a plžů, kteří v křídě již převládají. Zejména některé rody jsou význačny pro křídu: Exogyra, Trigonia, Inoceramus a j. Zvláště význační jsou rudisti (Hippurites, Radiolites, Caprotina, Caprina, Monopleura a j. V úpadku a na ústupu jsou hlavonožci, jak belemniti (Actinocamax, Belemnitella), tak Ammonoidea, vytvářející v křídě nejrozmanitější tvary: věžovitý Turrilites, volně vinuté ulity mají Crioceras, Ancyloceras, Scaphites a vývoj zakončen tvary úplně rovnými — Baculites. Z korýšů jsou hojní dlouhorepí i krabi dosahují značného rozvoje. Z obratlovců ustupují ganoidní ryby kostnatým (Teleostei) a žralokovitým (Otodus, Ptychodus). Rozvoj plazů je ukončen. Jsou zde poslední zbytky čeledi Ichthyosauridae, Plesiosauridae a řádu Pterosaurií. Veleještěři (Dinosauria) zde dosáhli značných rozměrů: Iguanodon na 16 m dlouhý, Brontosaurus, Atlantosaurus 25—40 m. Krokodili a želvy však prodělávají stále svůj vývoj — k nim řadí se vymřelá čeleď Mosasauridae s plazy značných rozměrů, z nichž nejvýznačnější byl dlouhý mořský ještěr Mosasaurus. V Kansasu nalezen byl ohromný létající ještěr (Pteranodon) a ozubení ptáci (Odontornity), stojící mezi plazy a jurským Archeopteryxem, v nichž nutno rozeznávati běžce Hesperornis a letouny (Ichthyornis). Zbytky ssavců jsou hojnější, ač ještě stále řídké jako v juře.

V křídě ještě jasněji než v juře vystupují rozdíly podnebí a můžeme rozeznávati dvojí ráz, daný odlišnou zvířenou. Jižní (mediteranní, alpská) oblast (Karpaty, Alpy, Španěly, jižní Francie, Řecko, Malá Asie, Indie, Severní Amerika, Texas, Brasilie) vyznačena jest hl. značným rozvojem čeledi Chamidae, zastoupené ve spodní křídě rody Caprotina a Requienia, ve svrchní křídě rudisty čeledí Hippurites, Radiolites, Sphaerulites a útesotvorných korálů a nepatrným počtem ammonitů, kdežto severní oblast, zaujímající ostatní křídu, vyznačena jest rozvojem ammonitů a belemnitů.

Turrilites catenatus (křid.). Hesperornis regalis (křid.). Hippurites conuvaccinum (křid.).

Křídový útvar dělíme na spodní a svrchní oddíl. Rozdělení křídy dáno jest rozdělením francouzské křídy, ježto ve Francii jsou zastoupeny všechny její stupně, a rozeznáváme od spodu nahoru tyto stupně: neokom (ten dělí se na: Valanginien, Hauterivien, Barrêmien) a gault (Aptien, Albien), jimiž zastoupena jest spodní křída. Svrchní křídě náležejí: cenoman, turon, senon. Senon dělí se na: Coniacien (emšr), Santonien, Campanien, Maestrichtien, Danien.

Na spodu je stupeň neokom, vrstvy s faunou do jisté míry upomínající na zvířenu jurskou. Nejspodnější usazeniny neokomu v sev. Německu vyvinuty jsou jako sladkovodní tmavé jíly a pískovce se slabými uhelnými slojemi (pískovce mají zbytky koster ještěra Iguanodona); stupně Valanginien a část Hauterivienu

v Anglii jsou vyvinuty jako sladkovodní písky a pískovce s lavicemi vápnitými a s otisky suchozemskými (Wealden) a stejně sladkovodní Valanginien vyvinut je v Bologne. Gault je vyznačen rozvojem inoceramů a trigonií a stejně jako v neokomu zastoupeni jsou tu hojně ammoniti.

Ve svrchnokřídových usazeninách převládají mořské ježovky a mlži, z nichž nejvýznačnější jest rod Inoceramus. Cenoman vyznačen jest namnoze lupky s florou, senonu náleží mimo jiné i psací křída s pazourky.

Transgredující cenoman, vyvinutý v rázu pískovců a slepenců s ústřicemi a s množstvím malých zkamenělin bývá označován ve Francii jako Tourtia.

Rozdělení anglické křídy jest poněkud odlišné od rozdělení francouzského. Odpovídá tu Wealden stupňům Valanginienu a části Hauterivienu. Lower Greensandu odpovídá Barrêmien a Aptien. Albien pojmenován v Anglii starým označením gault. Cenomanu odpovídá Upper Greensand a část Lower Chalku. Middle Chalk odpovídá turonu, Upper Chalk senonu.

Mořské uloženiny něm. neokomu jsou někdy označovány názvem Hils a chovají na spodu slepence, Hilsconglomerat, nad nimi jíly, Hilston.

Potomac je označení pro spodnokřídové sladkovodní uloženiny v Sev. Americe při atlantickém pobřeží, chovající četné zbytky plazů a otisky rostlin. Z Texaské křídy odpovídají evropským stupňům přibližně: Trinity stupni: Morrison Valanginienu, Kootanie Barrêmienu, Cheyenne Aptienu; Kiowa Albienu; Dakota Cenomanienu; Colorado: Benton Turonienu, Niobara Coniacienu; Montana: Fox Pierre a Fox Hils Santonienu, Campanienu, Maestrichtienu; Laramie Danienu.

Transgresse v cenomanu a v turonu zatopila značnou část souše, která se ke konci křídy znovu vynořuje.

Horotvorné pohyby v křídě jsou značných rozměrů. Mohutnými příkrovy vytvořena pásemná pohoří, postižená znovu terciérním „alpským" vrásněním. Sopečná činnost projevuje se horninami výlevnými (eruptivními) a to dosti vzácně — pikryty, těšinity ve vých. Moravě a ve vých. Slezsku. Ve větším měřítku jsou zastoupeny vyvřeliny křídového stáří v Dekkanu v Indii.

T ř e t i h o r y (terciér, kaenozoikum). Terciérní uloženiny jsou rozšířeny po celém povrchu zemském. Jsou velice rozmanité po stránce petrografické. Vznikly většinou v mělkých mořích (neritické) nebo poblíže pobřeží (litorální), čemuž nasvědčuje časté střídání se uloženin z vod brakických a sladkovodních (z vnitrozemských jezer). Jen ve spodních polohách vyskytují se ještě pevné horniny, jako vápence, křemence a břidlice (bez zkamenělin — bathyální = ze značných hloubek). Ostatní vrstvy sestávají většinou ze sypkých hornin — sliny, jíly, písky, štěrky nebo rozpadávající se slepence a vápence (Molassa, Nagelfluh, flyš atd.).

Organické zbytky třetihorní již značně se přibližují rázu dnešní zvířeny. Nastala značná změna tvorstva oproti křídovému útvaru, což možno vysvětliti poklesem teploty na povrchu zemském. Přesto teplota jednotlivých míst v terciéru byla značně vyšší než teplota dnešní.

V rostlinstvu význačné místo náleží jehličnatým: Pinus, Taxodium, Cupressinocylon, Sequoia. Pryskyřice jehličnatých dala vznik jantaru (význačná jsou naleziště jantaru na Baltu s četným, krásně zachovaným hmyzem subtropického rázu). Jehličnaté spolu s palmami, kafrovníky, fíkovníky, neopadavými duby, magnoliemi, platany, akaciemi, vavřiny, myrtami a jinými zástupci dvojděložných vytvořily také uhelné sloje hnědouhelných pánví.

Z živočišstva pro terciér jsou význačni někteří zástupci dírkonožců (foraminifer), z nichž zejména v eocénu dosahují největšího rozšíření rody Nummulina a Assilina, a dále hojně zastoupeny jsou rody Orbitolites, Alveolina, Operculina, Miliola a p. Pro mladší terciér (neogén) jsou charakteristické Heterostegina, Orbitoides a j. rody dodnes žijící. Koráli tvoří útesy jen v nejjižnějších krajinách. Ježovky vykazují mohutný rozvoj nepravidelných tvarů (souměrné). Paleogén charakterisují rody Spatangus, Echinolampas, Conoclypeus a j., neogén Clypeaster, Schizaster a j. Četné jsou mechovky. Ramenonožci a lilijice jsou vzácni. Velice hojní jsou mlži (zejména s plášťovým výkrojem) i břichonožci. Z mlžů jsou některé rody velmi hojné: Ostrea, Arca, Pectunculus, Cardita, Lucina, Cyrena, Venus, Corbula, Leda, Congeria, Dreissensia a j., vymřeli rudisti, Inoceramus a Trigonia. Z břichonožců rozmohly se tvary se sifony: Pleurotoma, Fusus, Conus, Pyrula, Strombus, Cerithium a j., vyhynul rod Nerinea. Sladkovodní jsou Melania, Hydrobia a j. Z hlavonožců vyhynuli ammoniti a belemniti a zůstali jen někteří zástupci Belem-

Plistocén.

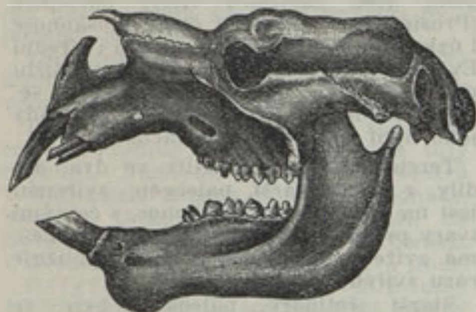
Spelaearctus spelaeus.

Destička mamuti stoličky.

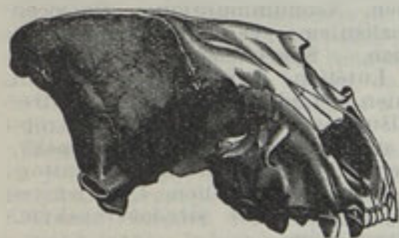
Stolička Elephas antiquus.

Diprotodon.

Megaceros hibernicus.

Hyaena spelaea.

Astarte borealis

Pupa muscorum.

Succinea oblonga.

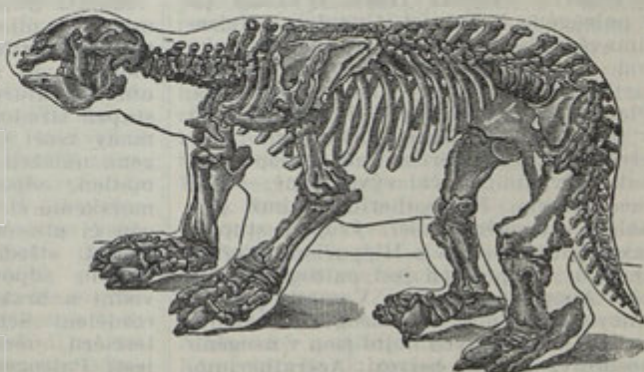
Paludina diluviana.

Helix hispida.

Mamuti stolička.

Megatherium cuvieri.

noideí: Belosepia, Vasseuria, Beloptera. Rozšířili se korýši krátkorepí (krabi): Psammocarcinus, Lobocarcinus, Coeloma a j. a dlouhorepí (raci). Z ryb rozmnožily se značně kostnaté ryby: Meletta a Amphysile — a žraloci: Carcharodon, Otodus, Notidamus a j. Pro neogén všechny tyto skupiny živočišstva mají řády totožné s nynějšími. Plazi, velice hojní ještě v křídě: veleještěři, ptakoještěři, Ichthyosauři, Mosasauři, v terciéru nepřicházejí. Obojživelníci, bezvýznamní pro paleogén, mají v neogénu některé charakteristické rody ze skupiny obojživelníků ocasatých: Andrias, Cryptobranchus a j. Neogénní plazi odpovídají nynějším rodům. Stejně i ptáci — jen Phororhacus, běžec z patagonského miocénu, vymřel. Význačné pro třetihory jest náhlé vystoupení a značné rozšíření ssavců s placentou. Starší větev ssavců bez placenty byla rozšířena po celém povrchu zemském. Jest však menšího významu. Druhohorní typ ssavců podřádu Allotheria s rody Neoplagiaulax, Polymastodon, Bolodon a j. jest jen v nejstarších vrstvách paleogénu. Již v paleogénu vystupují kytovití — Cetacea: Halitherium, Zeuglodon. Chudozubí byli zastoupeni hlavně vymřelými tvary lenochodů. V paleogénu četní byli prahlodavci. Z hlodavců veverkovití, křečkovití a vymřelý rod Eocardia. Hmyzožravci byli řídcí. V neogénu jsou ojedinělí netopýři. Z paleogenních prašelem Creodonta je hojný Arctocyon velikosti medvěda, Anacodon, Pachyaena, Mesonyx, Palaeonictis. Z šelem pravých v paleogénu význačné jsou psovité, Cynodictis, kunovité Plesictis, pucholovité Amphictis, vymřelé kočkovité Praelurus. V neogénu starší tvary šelem jsou přechodné, některé pak jsou zvlášť významné, jako Machaerodus, který žil také v diluviu. Nejvíce tvarů vykazují již v paleogénu kopytníci (Ungulata). Nejzajímavější jsou vymřelí Toxodontia, jako rod Nesodon a prakopytníci, Condylarthra jako Periptychus, Phenacodus, Pleuraspidotherium. Z lichokopytníků v paleogénu přicházejí primitivní tvary přechodní, Protapirus, Pachynolophus a pak rody, jimiž začal vývoj koně — Hyracotherium, Palaeotherium, jimž pak náleží v neogénu další vývojové stupně, jako Anchitherium a Hipparion. Z předchůdců sudoprstých jest paleogénní (eocén) Anoplotherium a j. Vymřelý podřád Ancylopoda má v paleogénu několik rodů. Z lichoprstých hojní jsou v neogénu nosorožci rohatí i bezrozí: Aceratherium, Diceratherium, Atelodus, Coelodonta, Rhinoceros a j. Ze sudoprstých v paleogénu jsou primitivní a vymřelé tvary, jako hrochu podobné Anthracotherium magnum, dále Xiphodon, Coebochoerus; v neogénu přicházejí mohutní hroši, obrovský divoký vepř, velbloudi, žirafy, jeleni, antilopy a skot. Vymřelá skupina praslonů, Amblypoda, čítá v paleogénu některé ohromné tvary, jako Dinoceras, Pantolambda, Coryphodon, Uintantherium. V neogénu hlavními zástupci slonů jsou Mastodon a Dinotherium. Elephas, objevující se v neogénu, dosahuje největšího rozvoje ve čtvrtohorách. Přechodní tvar jest Stegodon. V paleogénu dosti zástupců čítaly poloopice (Prosimiae), v neogénu opice ploskonosé i úzkonosé byly rozšířeny v jižní i střední Evropě — Mesopithecus. Zvířena jižní polokoule byla odlišná od zvířeny severní polokoule. V Australii již tehdy jako nyní žili téměř jen vačnatci.

Terciér můžeme rozlišiti ve dva oddíly, z nichž starší, paleogén, zvířenou jest na přechodu od druhohor, s četnými tvary primitivními. Mladší oddíl, neogén, má zvířenu, která se značně přibližuje rázu zvířeny dnešní.

Starší třetihory, paleogén, byly ve Fracii označeny také jako Système nummulistique a dělí se dále na paleocén (Suessonien, Eonummulitique), eocén (Parisien, Mesonummulitique), oligocén (Tongrien, Neonummulitique). Paleocén pak rozlišujeme ve stupně: Montien, Thanetien, Sparnacien (Londonien). Eocén: Lutétien, Auversien, Priabonien (Bartonien + Ludien) a na základě zvířeny rozlišujeme dva rázy: 1. severoevropský či anglo-pařížský a 2. jihoevropský, středozemní. Oligocén: Tongrien (Lattorfien, Latdorfien), Rupélien, Chattien — s rázy: 1. severo- a středoevropským, 2. jihoevropským.

Mladší třetihory, neogén, dělí se na miocén a pliocén. Do miocénu jest řazen nyní (Schaffer) i Aquitanien, doposud kladený do svrchního oligocénu. Nad ním jest Burdigalien = I. mediterán, I. stupeň středomořský. Oba stupně dohromady tvoří sp. neogén. Střednímu neogénu náležejí: Helvetien, Tortonien, Sarmatien, odpovídající II. stupni středomořskému či Vindobonienu. Svrchní neogén či pliocén zastupuje Plaisantien = III. st. středomořský a mladší vrstvy Astien, odpovídající Pontienu (sladkovodní a brakický). Toto jest nejnovější rozdělení Schafferovo. Starší rozdělení terciéru, téměř všeobecně používané, jest: Paleogén dělí se na: a) paleocén se stupni: Montien, Thanétien, Sparna-

cien (Londonien); b) eocén: Yprésien, Lutétien (Parisien), Bartonien (Priabonien); c) oligocén: Tongrien, Rupélien, Aquitanien. Neogén dělí se na: a) miocén se stupni: Burdigalien = I. st. středomořský, Tortonien (Helvetien + Vindobonien) = II. st. středomořský, Sarmatien = st. sarmatský, sarmat; b) pliocén: 1. Pontien (Messinien) = st. pontický, = st. kongeriový = pont; 2. Astien = st. thrácký; 3. Arnien = st. levantinský = st. paludinový = levant. Jiné starší rozdělení neogénu (Počta) má stupně — v miocénu: Aquitanien, Burdigalien, Vindobonien; v pliocénu: Sahelien, Plaisantien, Astien.

Teplota v terciéru byla značně vyšší než dnes. Teprve ke konci terciéru bylo podnebí podobné dnešnímu.

Velice značné byly v terciéru pohyby horotvorné, které sledovaly střednokřídovým vrásněním daná pásemná pohoří.

Také sopečné pochody byly značných rozměrů, čemuž nasvědčují lávy a tufy rhyolitů, trachytů, andesitů a čedičů v Karpatech, Alpách, v Eifelu, Čechách, Slezsku, Italii, Arménsku, Habeši, na Kavkaze, ve Skotsku, na Faröerách, v Grónsku, na s.-z. Sev. Ameriky a jinde.

P l i s t o c é n (pleistocaen, diluvium). Již koncem neogénu lze sledovati značný pokles teploty. Tento pokles pak ještě výrazněji se projevuje v plistocénu. V souvislosti s tím nastává značné zalednění zejm. na sev. polokouli. Centrem zalednění pro Evropu byla Skandinavia a Finsko, odkudž souvislá ledová pokrývka zasahovala od severu přes Německo až k českým pohraničním horám, na vých. do Ruska, na záp. až do Anglie a k ústí Rýna.

Kromě toho byla zaledněna i jednotlivá pohoří: Alpy, Karpaty, Urál, Kavkaz, Balkán, Pyreneje, Vogésy, Černý les, Krkonoše, Krušné hory, Šumava a j., z nichž jazyky ledovců sestupovaly hluboko do podhůří. Zaledněna byla i Sev. Amerika, v Jižní Americe Kordilliery, Patagonie; v Africe Kilimandžaro, Kenya, Ruvenzori; Asie, Australie.

Ledovce přinášely hojný materiál: bludné balvany, štěrk, písek, jíly atd. a ukládaly je v morenách. Za roztávání ledovců při jejich ústupu mohutné toky, mající původ v ledovcích, přemísťovaly částečně znovu morénový materiál a tyto přemístěné uloženiny označujeme jako fluvioglaciální. Kromě toho jsou v plistocénu mohutné uloženiny rašelin a mohutné navátiny — spraš (löss, loess). Nepatrně jsou zastoupeny v plistocénu mořské uloženiny, většinou litorální a neritické. Význačné jsou říční terasy, odpovídající zvýšené vodnatosti toků.

Květena i zvířena plistocénu velice se podobají nynějším. Zvířena vyznačena jest dosti náhlým vystoupením a rozšířením se velkých ssavců, a to: rodů Elephas, Equus a Bos. Ze slonů nejrozšířenější jest mamut Elephas primigenius, pak E. antiquus a E. meridionalis, v Americe E. columbi. Význačni jsou nosorožci (Coelodonta, Rhinoceros, Elasmotherium sibiricum a j.), pokrytí stejně jako mamut hustou srstí. Dále význační jsou hroch (Hippopotamus), veledaněk (Megaceros giganteus), koně (Equus caballus fossilis a j.), sob (Rangifer tarandus), medvěd jeskynní (Spelaearctus spelaeus), Trogontherium, hyena jeskynní (Hyaena spelaea), svišť a j. V severoamerickém plistocénu přichází Mastodon giganteus. Význační jsou: pásovec Glyptodon, lenochodi Megatherium a Mylodon z pamp, dále veliký, bezkřídlý pták Dinornis z Nového Zélandu a australský vačnatec Diprotodon.

Nejvýznačnější jest objevení se člověka. Přítomnost člověka v neogénu (mladší terciér) jest spornou otázkou. V plistocénu však nacházíme jak části lidských koster, tak i jeho výrobky.

Z mlžů a břichonožců význačni jsou pro plistocén: Helix, Pupa, Succinea, Paludina, Astarte, Yoldia, Leda, Arca a j.

Zalednění nebylo jednotné. Nastal několikráte větší pokles teploty, což projevilo se postupem ledovců, oteplení jich částečným ústupem. Jednotlivé postupy ledovců jsou pak označovány co ledové doby, ústupy co meziledové. Ve stanovení ledových dob není jednotný názor. Nejrozšířenější jest názor Penckův a Brücknerův pro alpské zalednění, kteří stanovili 4 maxima zalednění a nazvali je: 1. Günz, 2. Mindel, 3. Riss, 4. Würm.

Se stanoviska prehistorické archeologie, založené na nálezech výrobků předhistorického člověka, odpovídá plistocénu paleolit (palaeolith), alluviu neolit (neolith). Někdy jest oddělována mladší část paleolitu jako mesolit (mesolith).

Činnost sopečná v plistocénu byla mohutná — Island, střední plošina francouzská, Čechy (Železná a Komorní Hůrka), Morava, Santorin, Porýní, Eifel, Sev. Amerika: Sierra, Skalisté hory, Washington, Oregon.

H o l o c é n (alluvium). Plistocénem nekončí geologické útvary, nýbrž vývoj pokračuje i dále do našeho období a projevuje se jak geologickými jevy, tak i ve vývoji tvorstva. Z geol. jevů jsou to na př.: pohyb kor zemských (Skandinavie, Atlantické pobřeží, Anglie, Holandsko, Německo, Balt), prohlodání Lamanšského průplavu (tím přiblížení Golfského

proudu sev. Evropě — oteplení), stoupnutí břehu Jižní Ameriky a vysýchání sev. Afriky a Asie, vzdalování se kontinentů (Afrika a Jižní Amerika — Wegener), roztržení mostu mezi Australií a j.-v. Asií. Pokračuje sopečná činnost téhož rázu jako v plistocénu. Její doznívání z minulých dob je dáno horkými prameny a plynovými emanacemi (S, C): Yellowstonský park, Island, Nový Zéland.

Novým faktorem holocénním je činnost lidská: prokopávání průplavů; vysoušení vlhkých oblastí: umělé (Holandsko), bezděčné odlesňováním (zpustnutí okolí Středozemního moře); změny na povrchu zemském, vzniklé těžením užitkových i stavebních hmot nerostných; umělé stepi, způsobené nadměrným pěstěním obilnin.

Vývoj tvorstva a rostlin pokračuje až do doby nejnovější, jeví se jednak zaváděním organismů do oblastí dříve jimi neobývaných přičiněním člověka, jednak jich zánikem neb jich vyhubením, zaviněných člověkem. Ze zvířat vyhynulých v holocénu jsou to: Rhytina stelleri — kapustňák v Behringově úžině, pták Aepyornis a poloopice Megaladaspis na Madagaskaru, Didus ineptus na ostrovech Maskarénských, Equus quagga v jižní Africe, kachna Comptolaemus labradoricus, rod Equus a Mastodon v Americe, Alka velká (Alca impennis) a skalní ibis (Geronticus eremita) v Evropě.

Přehled geologických útvarů. Určitý odstavec ve vývoji zeměkoule, vyznačený souvrstvím se stejnými vlastnostmi, zejména se stejnou zvířenou (zkamenělinami) nazýváme útvar, formace, systém, franc. terrain. Několik útvarů nad sebou se shodnými vlastnostmi, zejména s příbuzným tvorstvem, tvoří skupinu.

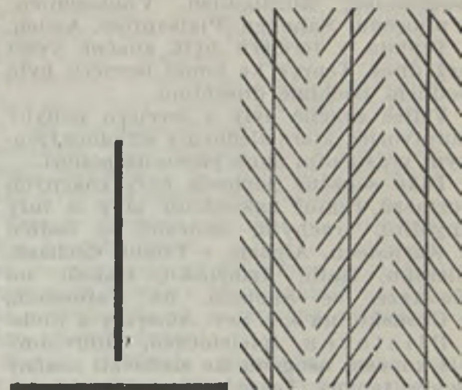
Skupině útvarů dobově odpovídá věk, éra; útvaru doba, perioda. Útvary dělíme na oddělení, serie, sekce, dobově epochy; oddělení dělíme ve stupně či étages a sous étages, tyto v pásma či zony, časově fase. Pásma skládají se z vrstev, horizontů, niveaux.

Skupiny útvarů jsou: I. Archaikum, II. Proterozoikum, III. Paleozoikum a) starší s útvary: kambrium, ordovik, gotland, b) mladší: karbon, perm. IV. Mesozoikum: trias, jura, křída, V. Kaenozoikum, VI. Anthropozoikum: plistocén, holocén.

Geomantie (řec.), umění věstiti podle různých obrazů a čar, jež byly bez určitého úmyslu vkresleny do písku. G. je rozšířena nejvíce v Arabii.

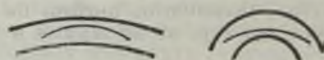
Geometrické místo, geometrický útvar, jehož všechny body vyhovují dané podmínce a mimo tyto žádný bod podmínce té nevyhovuje. Elipsa na př. je geometrické místo bodů v rovině, majících od dvou pevných bodů stálý součet vzdáleností. Koule je g. m. bodů v prostoru, stejně vzdálených od pevného bodu (středu).

Geometricko-optické klamy. Pojem zavedený Oppelem r. 1854 pro ony normální klamy očního odhadu, jež možno pozorovati na geometrických obrazech.

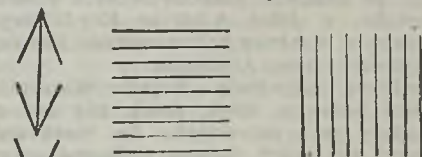

Obr. 1. Obr. 5.

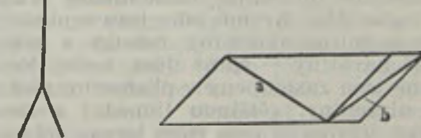
Obrázky znázorňují nejdůležitější klamy tohoto druhu. Na prvním obrázku jeví se nám kolmá úsečka delší než vodorovná, ač jsou obě stejné. Na druhém obrázku účinkem kontrastu jeví se oblouček

Obr. 2.

Obr. 3.

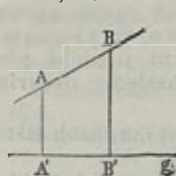
Obr. 4. Obr. 6.

mezi mírně zahnutými oblouky silněji zahnut, než mezi silně zahnutými. Obr. 3 znázorňuje dva čtverce úplně shodné, avšak první se jeví prodloužený ve směru vodorovném, druhý kolmém. Na obr. 4 jsou obě kolmice stejně dlouhé, avšak dolní jeví se delší. Je důležité, zda klamy potrvávají, postavíme-li se jinak (na př. obrazec 1). Tušíme, že v tomto případě spočívá podstata klamu v mechanismu pohybu oka. V ostatních případech se klam změní. To je poukaz na to, že se jedná o zúčastnění vnímacího orgánu. Ke klamným zjevům náleží i zdánlivé obrácení reliefu, které snadno nastane, myslí-li pozorovatel, že světlo přichází z opačné strany než ve skutečnosti.

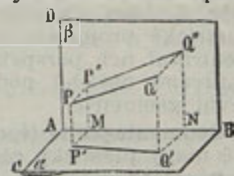
Geometrický střed dvou úseček je strana čtverce rovnoplochého s obdélníkem, jehož rozměry jsou dané úsečky. Geometrický střed z a a b je tudíž $\sqrt{ab}$.

Geometrie (řec.), zcela obecně je odvětví matematiky, zabývající se útvary prostorovými (rovina jest považována za dvojrozměrný prostor). G. je buď teoretická nebo praktická, která přejímá výsledky g. teoretické (měřictví). Teoretickou g. dělíme na ryzí (syntetickou) a na analytickou geometrii. První vyšetřuje geometrické útvary v názoru, druhá (analytická g.), zpracovaná po prvé Descartem, přiřazuje bodům útvaru čísla a z číselných vztahů určuje vlastnosti útvaru. Starší anal. g. řešila svoje problémy elementární algebrou a teprv aplikací vyšší analysy (počtu diferenciálního a integrálního) vzniklo nové odvětví, g. diferenciální. Syntetická geometrie dělí se na g. rovinnou (planimetrie) a prostorovou (stereometrie). Základní problémy g. byly zpracovány už Euklidem. V novější době dosáhla velikého rozvoje a důležitosti geom. polohy nebo také projektivní geom. zvaná (Poncelet, Jak. Steiner v. Stadt). Kromě euklidovské g. máme ještě dva druhy metrické g., t. zv. neeuklidovské: g. Bolyay-Lobatschevsiho a geom. Riemannova, které, ježto nezachovávají všechna axiomata g. euklidovské, dospívají k odlišným výsledkům. Geometrie projektivní nám dovoluje pojímati tyto geom. s obecného hlediska a považovati jednotlivé geometrie za speciální případy geom. obecné. V nejnovější době jeví se snaha počítati s body, přímkami a rovinami jako s jejich souřadnicemi a dále se zavádí pojem prostoru libovolného rozměru (n rozměrný prostor). Na rozhraní mezi geometrií ryzí a aplikovanou je deskriptivní geometrie, jež učí útvary prostorové znázorňovati průměty na více rovin (Q,). — Přísně matematická geometrie je logický systém, vybudovaný na systému axiomatických postulátů, avšak vždycky se uvažovalo o úplnosti nezávislosti axiomat a to vedlo právě k vzniku geometrií neeuklidovských.

Geometrie polohy jest ona část geometrie, která se zabývá zobrazením pro-

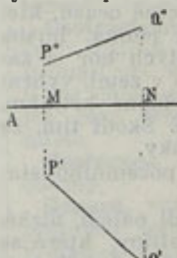

Obr. 1.

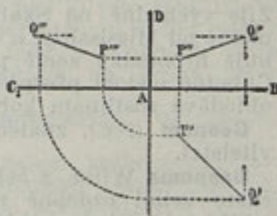

Obr. 2.

storových útvarů (bodu, přímky, roviny, tělesa) v rovině. Vzniklé obrazy nazýváme průměty, celkový nákres pak

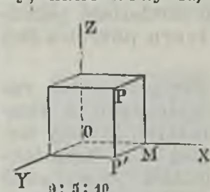

Obr. 3.

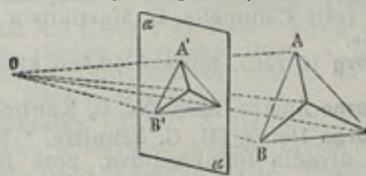

Obr. 4.

rysem. Počínáme si tím způsobem, že z bodů A a B, které se nalézají na přímce (obr. 1.), vedeme kolmice na rovinu a průsečníky těchto kolmic A_1 a B_1, spolu spojeny, podávají nám pak průmět přímky, dané body A, B. Můžeme ovšem sestrojiti také průměty nějakého prostorového útvaru na roviny dvě, vzájemně k sobě kolmé a sice na rovinu vodorovnou (půdorys) a svislou (nárys). V obr. 2. zobrazena projekce přímky PQ, a sice půdorys body P' a Q', jakož i na nárys P'' a Q''. Sklopíme-li pak obě roviny kol přímky AB do roviny

Obr. 5.

Obr. 6.

jedné (půdorysné), vidíme (obr. 3.), že přímka jest svými průsečíky přesně určena. Kolmise pak, spuštěné z obou bodů na osu A B, nazýváme jich souřadnicemi. Často promítáme též útvary prostorové ještě do roviny třetí, ležící kolmo k oběma rovinám prvním (bokorys). Tato třetí projekce (obr. 4.) P''' Q''' jest nepostrádatelnou hlavně v technice. Obr. 4. nám ukazuje tak zvané axonometrické promítání a obr. 5. promítání centrální neb perspektivní, o nichž promluveno obšírně pod heslem: deskriptivní geometrie.

Geomontografie (řec.-lat.), způsob tištěné mapy plasticky raziti.

Geomyidae (pytlonoši) jsou čeledí hlodavců. Hořejší řezáky jsou s rýhou ve středu, uši ohnuté. Typickým zástupcem je Geomys bursarius Shaw., zv. Gofer (pytlonoš kanadský). Je menší než křeček, dlouhý asi 35 cm včetně ocasu, který sám má 6·5 cm. Srst jemná, hustá. Žije východně od Skalistých hor a západně od Mississippi a to v zemi, vyhrabuje hromádky země podobné krtinám. Chladné období přespává. Škodí tím, že ohlodává rostlinám kořínky.

Geonom (řec.), znalec pozemního stavitelství.

Geonoma Willd., z čeledi palem, nízké, často velmi ozdobné rostliny, které se hodí k pěstování ve skleníku. Asi 80 druhů je domovem v jižním Mexiku, na Antillách a hlavně v Brasilii.

Geonomie (řec.), nauka o druzích nebeských těles; znalost pozemního stavitelství. Epstein navrhl r. 1888 jméno g. pro matematický zeměpis, jež se však neudrželo.

Geopolitika, nauka o závislosti politiky určitého národa na tvaru povrchu jím obývaného území.

Geoponici (řec., lat. Scriptores rei rusticae), klasičtí spisovatelé řečtí a římští, kteří psali o hospodářství. Z doby Sokratovy se nám zachoval spis Xenofontův Oikonomikos. Nejstarší spisovatelé římští jsou: M. Portius Cato Censorius, jenž napsal De agricultura, Terentius Varo (De re rustica) a Virgilius, jenž básnicky opěvuje venkov ve svém spise Georgica. Kromě těchto o hospodářství psali ještě Columella, G. Martialis a Palladius.

Georg (z řec.), mužské jméno křestní: Jiří.

George Amara, básnířka, ↘ Kaufmann.

George Heinr. (H. G. Schultze, * 1891), člen divadla Reinhardtova, poté herec filmový v rolích charakterních.

George Lloyd David, ↘ Lloyd George David.

George Stefan (* 1868), něm. básník a liter. kritik; studoval filologii a dějiny umění v Paříži, Berlíně a v Mnichově. Mnoho cestoval. Svými Blätter für die Kunst vytvořil G. směr novoidealistický (1892). Vydal mnoho sbírek básnických a essayí, znamenitý překladatel.

Georgenfeld Jan, mědirytec v Brně r. 1780.

Georger Jan, malíř v Praze r. 1620.

Georges, pseud. Jiřího V. Klímy.

Georgević (Đorděvič) Vladan (* 1844), srbský politik a spisovatel, jako sekční šéf zreorganisoval srbské zdravotnictví.

Georgiev Michal (1854—1916), bulh. povídkář z družiny Iv. Vazova. Vystudoval v Čechách, působil jako učitel v rodném městě, později v Lomu a v Sofii, od r. 1891 zastával úřednické místo v diplomatické službě v Bělehradě. Od osvobození vytiskl porůznu řadu povídek z venkovského života bulh., s dobrými postřehy typů i prostředí, ale s příliš povrchním líčením, v němž se nepouští do hlubších rozborů ideových, ani psychologických, ačkoliv v povídce Pestrý svět měl možnost ukázati své umění v poměru venkovanů k městu. Ale neučinil tak. Oblibě jeho povídek napomáhají někdy humoristické scény, mimo to snaha o přesné napodobení mluvy lidové. Soubor jeho povídek, majících určitou cenu pro poznání bulh. venkova, života i jazyka, vyšel teprve posmrtně ve dvou svazcích v Sofii 1919 a 1921.

Geoda (druza), dutina v hornině, vyplněná vedle sebe vyrostlými krystaly.

Geofagové, „jedlíci hlíny", hlavně kmeny černochů v kraji Dedugů v západní Africe, kteří jedí spodní hlínu a dělají si za tím účelem chodby pod zemí. Hlína, kterou domorodci požívají, je druh jílu, jehož vrstvy na horním Senegal-Nigeru jsou mocné. Některý domorodec sní denně 3—4 kg hlíny. Zvyk jísti hlínu je rozšířen téměř po celé zeměkouli.

Geofysika, věda, pojednávající o fysik. vlastnostech země a její atmosféry (zjevy magnetické a elektrické, tepelné, meteorologické, zemětřesení, hustota atd.).

Geoid, označení pro zemský tvar; plocha, na které svislý směr vždy má polohu kolmou. (Listing, 1872.)

Geometr (řec.), zeměměřič, inženýr, zabývající se měřením pozemků.

Geometridae ↘ píďalky.

Geomorfologie, oddělení zeměpisu, zabývající se vznikem a vývojem povrchu zemského.

Georgia, ⌕ Gruzínsko.

Georgia (džordža, zkráceně Ga.), jeden ze 13 starých států v USA., 153.490 km². Na západě rozkládá se hornatina, na východě atlantická nížina. Řeky, které při přechodu do nížiny tvoří vodopády, mění se v nížině ve veliké lesní basény (swamps). Pouze Savannah a Cossa jsou po regulaci splavné. Hornatinu pokrývá většinou listnatý les. Podnebí, kromě bažinatých nížin, je zdravé. Roční teplota 16.2° a průměr. ročních srážek 1273 mm. Obyvatelstvo (1920) 2,895.832 (19 na km²). Pův. obyvatelstvo byli dnes vyhynulí neb zatlačení Maskokové a Čerokesi. Hlavním zaměstnáním obyv. je zemědělství, provozované mnoho černochy. Hojně se sklízí bavlna; kromě toho kukuřice, oves, pšenice, ovoce, burské oříšky, rýže a cukrová třtina. Vyvinut je také obchod a chov dobytka. Hl. město Atlanta. Podle ústavy z r. 1877 volí se guvernér, senátoři a členové representační komory na 2 roky. Stát se dělí na 160 krajů (counties).

Georgia Augusta, jméno university v Gotinkách, založené roku 1734 králem Jiřím II.

Georgian Bay (džordžu bé), veliký záliv Huronského jezera (Sev. Amer.), ve kterém jsou roztroušeny četné ostrůvky; tento záliv dělí od hlavního jezera daleko vyčnívající poloostrov Bruce a několik větších ostrovů, obzvláště Great Manitoulin.

Georgica, Virgiliova poučná báseň o rolnictví.

Georgiev Michajl (* 1854), bulh. lidový povídkář.

Georgillus (Jiříček) Samuel, rodem z Klatov, č. spisovatel a bakalář v druhé polov. 16. stol. Vydal první učebnou knihu pro mládež: Život dětinský.

Georgina, ⌕ jiřina.

Georgios, časté řec. jméno; vyskytuje se u těchto byz. spisov.: G. Pisides, napsal „Hexaëmeron", didakt. báseň o stvoření světa, která měla zn. vliv na jihosl. literaturu. — G. Synkellos, napsal v 1. pol. 7. stol. světovou kroniku (končí 284 po Kr.). — G. Monachos, napsal svět. kroniku do r. 843, hl. pramen pozd. byz. a slov. kronikářů. — G. Kedrenos, mnich 11. a 12. stol., sepsal kroniku do r. 1057. — G. Pachymeres (1242—1310), dějepisec a polyhistor; hl. jeho dílo jedná o dobytí Malé Asie Turky.

Georgov Ilja, pseud. Ant. Sovy.

Georgswalde, o. v Č., okr. Šluknov, 7482 ob. (135 čs.); tov. plát. „Rumburské veby", bavl., tov. na opánky, na piana, tkal. stavy, tužky, stroje.

Geosot, složením guajakolový ester kyseliny valerové, používá se při léčení tuberkulosy.

Geosynklinály (řec.), části kůry zemské, které se nalézaly během dlouhých dob v neustálém klesajícím pohybu. Pozdějším stlačením těchto vrstev povstávají horské řetězy. Tak na př. Alpy a Andy povstaly podobně.

Geostatika (řec.), nauka o rovnováze pevných těles. Také nauka o nosnosti a využití základny.

Geotektonika, ⌕ tektonika kůry zemské.

Geotermický stupeň, hloubka, při které se zvýší teplota, pozorovaná v nitru zemském o 1° C. Obvykle 33 m, menší v blízkosti uhel. slojí (i pod 10 m), teplých pramenů. Jinak závislý i na složení vrstev, úklonu, tvaru povrchu zemského a pod. Důležitý v hornictví a při hnání tunelů.

Geotropismus (řec.), vlastnost žijících částí rostlin, že pod vlivem zem. tíže zaujímají urč. směr vzrůstu n. urč. polohu. G. se objevuje také u mnohých zvířat, jež jsou připoutána na určité, pevné místo.

Geotrupes stercorarius, ⌕ chrobák obecný.

Gepard, rod šelem kočkovitých, svojí postavou připomínají však psy. Žijí v Asii a Africe; barvy žluté s černými skvrnami. Užívá se jich od dávných dob hlavně k lovu gazel.

Gepidové, germ. kmen gotsko-vandalský. Kolem r. 250 po Kr. sídlili na Dol. Visle a kolem 370 podrobili se Hunům, s nimiž pak spol. bojovali. Po smrti Attilově (453) stali se svobodnými a usídlili se na Tise mezi Dunajem a Alutou. R. 567 byli podrobeni langobard. králem Alboinem.

Znak města Gery.

Gera, největší město v Durynsku, 80.666 ob.; silně průmyslové (slévárny, strojírny, tabák. a cigaret. továrny, dřevařství), hojné vzděl. ústavy, školy, městské museum, divadla, výstaviště.

Gerajovci, krymská dynastie, kterou založil Azi Gerej v 15. století. Roku 1787 dobyt chanát krymský Rusy a poslední chán Šakin-Gerajovec uprchl do Turecka, kdež r. 1787 popraven.

Géraldy Paul (* 6. III. 1885 v Paříži), franc. spisovatel. Napsal divadelní hry: Les Noces d'argent (1917), Aimer (1921), Les grands garçons (1922), Robert et Ma-

rianne (1925), román: La guerre, Madame (1916), básně: Les petites âmes (1908), Toi et moi (1920), Le Prélude (1924). Do češtiny přeloženo: Milování (H. Hackenschmied, 1923), Robert a Marianna (J. Hořejší, 1926), Svatební dny (K. Sládek, 1927), Kdybych chtěla (dr. Klusáček, 1927), Preludium (dr. Ota Dubský, 1928).

Geraldton, přístavní m. v záp. Australii, spojené drahou s murchisonskými zlatodoly.

Geraniol, $C_{10}H_{18}O$, alifatický terpenový alkohol, bezbarvá kapalina, voní po růžích; zahříváním s vodou mění se v isomérní linalool, oxydací přechází v citral; jest obsažen v četných éterických olejích.

Geraniový olej, éterický olej z lístků a květů Pelargonium odoratissimum, P. capitatum a P. roseum, získaný destilací s vodou, bezbarvý až nahnědlý, voní jako růže, spec. v. 0,889—0,905, vře při 216—220°, sestává hlavně z geraniolu a citronellolu. Těží se ve Francii, Španělsku, Alžíru a j. Slouží k parfumování šňupavého tabáku, hlavně ale jako přísada do růžového oleje.

Geranium, červené dehtové barvivo, připravuje se z matečných louhů po vykrystalování fuchsinu, obsahuje m. j. též fosfin.

Geraniaceae, ↘ kakostovité.

Gerant (fr.), obchodvedoucí, jednatel.

Gerant responsable (f.), zodpovědný redaktor.

Gérard de Nerval, ↘ Labrunie.

Gerard (džererd) Dorothea (* 1855), angl. spisovatelka, líčí život východní Haliče v románech a novelách.

Gérard Étienne Maurice, hr. (1773—1852), franc. maršál; zúčastnil se všech napoléonských tažení od r. 1791 a vytrval věrně po boku Napoléonově až do r. 1815. R. 1822 zvolen poslancem a za Ludvíka Filipa jmenován min. války a maršálem. Vypudil v srpnu 1831 Holanďany z Belgie a obsadil v prosinci 1832 Antverpy. V letech 1838—1842 velel Národní gardě. Napoléon III. jmenoval ho senátorem a kancléřem Čestné legie.

Gérard François, baron de (1770—1837), franc. malíř, žák Davidův. Oblíbený malíř-portrétista hl. vyšší aristokracie. Z jeho histor. obrazů jsou nejznámější: Vjezd Jindřicha IV. do Paříže (Versailles), Dafnis a Chloe (Louvre), Napoléon jako císař (Drážďany), Madame Récamier (Petit Palais) a j. Sbírku svých portrétů uveřejnil pod titulem: Collection des portraits historiques r. 1826. Cenná jest jeho Correspondance, vydaná r. 1867.

Gérard James Watson (* 1867), amer. diplomat a vyslanec v Berlíně (1913—17). Velmi zajímavé a důležité jsou jeho Mémoires hl. z dob válečných.

Gérard Jules (1817—1864), důstojník spahiů, nazv. lvobijce (Tueur de lions) Odvážný lovec, který vyčistil Alžír od lvů, jež tam dělali obrovské škody.

Gérard Kujavský, politik církevní 13. věku, odpůrce polské politiky krále Václava II. a později Jana Lucemburského, † 1323 v Avignoně.

Gérard Rosemonde (pseud. choti básníka Edm. Rostanda), franc. spisovatelka. Napsala spol. se svým chotěm div. hru La marchande d'allumettes a knihu básní Les Pipeaux.

Gerardus (Gerardi), malíř a člen řádu cisterciáckého. Maloval 2 oltářní obrazy pro kostel v Peruci r. 1677 a 2 se sv. Bernardem pro klášt. kostel v Plasech.

Gerarchia cattolica, ročenka s přehledem veškeré hierarchie, papežských úřadů a ústavů, vycházející neúředně od 1871 v Římě do 1911, kdy místo ní vydáván úřední Annuario Pontifico.

Gerasimus, jméno několika svatých pravoslavné církve.

Gerasimus vologodský († 1178), založil klášter vologodský.

Gerasimus bodlinský († 1554), zakladatel kláštera bodlinského.

Gerbeľ Nikolaj Vasiljevič (1827—1883), ruský básník a překladatel Byrona, Shakespearea, Goethea a Schillera.

Gerbel Nikolaj Vasiljevič (1827—1883), ruský básník a překlad. Byrona, Goetheho, Schillera, Shakespeara, Hoffmanna atd. do ruštiny.

Gerber Ernst Ludwig (1746—1819), hud. historik a autor díla Histor. biograph. Lexikon der Tonkünstler (1791), jakož i jeho doplňků Neues histor. biograph. Lexikon der Tonkünstler (1812).

Gerber Václav Jan (1857—1896), český biblista, 1886 profesor Karlovy university; psal o hebrejské mluvnici starozákonní. Lit.: ČKD 1896, 573.

Gerbert de Montreuil (žerber de montrej), franc. básník v XIII. stol., napsal pokračování ke grálovému románu Christian de Troyes a Roman de la Violette.

Gerbič Frant. (1840—1917), slovinský hudební skladatel a operní pěvec (tenorista), byl též členem Prozat. div., poté hrdinným tenorem záhřebské opery, posledně ředitelem Glasbena Matice v Lublani. Jako skladatel a kapelník dal základ slovinské opeře a jeho přičiněním v Lublani provedeny po prvé české opery na jevišti a na koncertech české skladby.

Gerčeľ, o. na Sl., okr. Trebišov, 496 ob (437 čs.).

Gerd, v islandské básni Skirnismál krásná dcera obra Gymira a později choť boha Freyra, kterou mu kouzly získal jeho sluha Skirnir.

Gerdan, barevné korálky našité v ornamentech na barevné stuhy, dívčí ozdoba karpatoruská i haličská.

Gerdt Pavel Andr. (1844—1917), vynikající ruský tanečník a baletní mistr carského baletu petrohradského, kde působil od r. 1860 až do své smrti. Byl též znamenitým učitelem tance; z jeho školy vyšla celá generace slavných tanečníků a tanečnic (V. Pavlova, T. Karsavina, E. Gerdtova, jeho dcera, M. Fokin a mn. j.).

Gergelak, o. na Sl., okr. Sabinov, 500 čs. ob.

Gergensohn Jindřich, malíř v Praze r. 1703.

Gerco-Vinogradskij Semen Titovič (1848—1902), ruský spisovatel. Pro odvážný způsob svého psaní vypověděn do Sibiře.

Gerhard Karl Abraham (1738—1821), něm. přírodovědec a báňský rada. Napsal dílo o mineralog. bohatství Čech a Slezska.

Gerhard von Minden, děkan, pravděpodobně původce sbírky esopských bajek z r. 1370. Pozdější, brzy po r. 1400 sepsané, rovněž zpracování dolnoněmecké, vydal r. 1878 W. Seelmann.

Géricault (žerikó) Théodore Jean Louis André (1791—1824), franc. malíř a litograf, žák Vernetův a Guérinův, vzbudil pozornost svým Chasseur à cheval de la garde imperiale (1812). Původně jsa klasikem, věnoval se později směru naturalistickému.

Gerich Josef Andělín, český básník, * kol polovice 18. věku v Mor. Ostravě, kněz diecése vratislavské, 1803 farář v těšínských Domaslovicích, vydal sbírku písní „Kůr angelský" v Olomouci.

Geringer August (* 1842 v Březnici, † 1930 v Chicagu), č.-am. knihkupec, nakladatel, knihtiskař, novinář a vzácný národní pracovník. Povoláním původně učitel, vystěhoval se i se svou chotí Antonií r. 1869 do Chicaga, kde si založil společně s Durasem nejdříve závod knihařský a papírnictví, později ve spolku s Oliveriusem i knihkupectví a tiskárnu. R. 1875 získal k spolupráci Fr. B. Zdrůbka, jenž mu zůstal věrným druhem až do smrti. Téhož roku začal vycházeti týdeník Amerikán a 8. října 1875 deník Svornost, nejrozšíř. nyní české noviny v Sev. Americe. G. vydával později české školní knihy, mluvnice, slovníky, romány, týdeník Duch Času a kalendář Amerikán, který je pravou kronikou českých pionýrů v Americe. Za své úspěchy děkoval G. jen své železné píli a vytrvalosti. R. 1917 dal postaviti palácový dům pro své podniky, jež stály za války vesměs ve službách naší revoluce.

Geringer Karel (* 1839), český historik církevní, farář v Modré Hůrce, psal odborné stati do revue „Method". Lit.: Podlaha, Bibl. 2182.

Geringer Vladimír, syn G. A., právník a odborný ředitel podniků G., byl po válce v Praze komisařem amer. min. obchodu. Napsal mnoho odb. článků o ČSR. do vládní revue Commercial Reports.

Gerke Jan (* 1895), legač. tajemník a býv. mezinár. tajem. Čsl. Lawn-Tennis. Assoc. v Praze. Byl r. 1919 tajemníkem mimořád. plnomocníka ČSR. pro Dálný Východ v Charbině a r. 1920 tajemníkem vládního delegáta F. V. Krejčího na cestě kolem světa. Jest členem výboru Čsl. Lawn-Tennisové Associace.

Gerlach, ○ Jarloch.

Gerlach Milevský (1165—1228), český kronikář, zvaný „Jarloch", premonstrát želivský, 1187 opat kláštera v Milevsku; napsal Kroniku českou let 1167 až 1198. Lit.: Prameny dějin českých II. 1875.

Gerlache (žerlaš) Etienne Constantin, Baron de (1785—1871), belg. státník a spisovatel, advokát v Paříži až do spojení Belgie s Nizozemskem.

Gerlachov, o. na Slov., okr. Bardějov, 417 ob. (3 čs.).

Gerlachov, o. na Sl., okr. Poprad, ve Spiš. Sobotě, 719 ob. (515 čs.).

Gerlachovský Štít (dříve Franz-Joseph Spitze), nejvyšší hora Vys. Tater a ČSR (2663). Dnes nazývá se Štít legionářů.

Gerle Volfgang Adolf (1783—1846), prof. italštiny na konservatoři v Praze, syn knihkupce Volfganga G. Žurnalista a něm. básník.

Germain Mikuláš, malíř porculánu v Praze v l. 1810—1816.

Germania, deník německého centra, vycházející od 1871 v Berlíně, od 1921 třikrát denně za red. Hermanna Ortha, nákl. akc. spol. Germania, jež vydává též ilustr. týd. Die Welt, časopis Kathol. Volkszeitung a brožury Flugschriften zur Lehr und Wehr.

Germanin, (Bayer 205), chemoterapeutický prostředek, sodná sůl komplikované aromatické sulfokyseliny močoviny. Tvoří bílý, ve vodě snadno rozpustný prášek a používá se v lékařství se značným úspěchem.

Germáni, s jazykozpyt. hlediska kmen Indoevropanů, příbuzný Keltům. Pravlastí G. jest asi severoněmecká nížina a již. Skandinavie. Plemenné znaky

G. jsou: vysoký, silný vzrůst, podlouhlá lebka, světlý vlas i pokožka, modré oči; avšak smíšením s jinými národy ztratili G. do jisté míry tyto znaky. G. dělí se na tři hlavní skupiny: Severní G. (Švédi, Dáni, Noři, Islanďané), Angličané a Němci včetně Nizozemců (Holanďanů a Vlámů). Toto rozdělení jest od stěhování národů (⇘); předtím se G. dělili na Severo- a Východogermány a na Západogermány. Východogermáni již úplně vymizeli. Na pokraji sidlišť se G. hojně mísili se sousedními národy, tak na východě Slované, na záp. a jihu Keltové a Římané. Angličané si uchovali nejvíc svůj čistý, původní ráz. G. se značnou mírou zasloužili o vytváření státních celků, tak Východogermáni a Frankové na troskách říše Římské, Severní Germané (Vikingové, Normani) obsadili Island a Gronsko a přechodně drželi i sev. Francii, Britanii a již. Italii. Angličané kolonisovali Sev. Ameriku a Australii, Holanďané již. Afriku. Germánský státotvorný vliv zasahoval i do států slovanských.

Staří Germáni a Germánci.

a) Jméno. Bezpochyby keltské jméno Germáni vyskytuje se po prvé u Řeka Poseidonia (135 až 50 př. Kr.) jako označení národa rozdílného od Keltů, sídlícího mezi Rýnem a Odrou (dnešní Německo), později toto jméno uvádí Sallustus a Livius. Bylo to asi původně pojmenování pro Tungry v Belgii sídlící. Teprve Caesar vymezil jasně rozdíl mezi Kelty a G. Název G. jako souhrn všech národů této skupiny jest původu vědeckého.

b) Rozšíření. Ze svých prasídlišť získali G. nová území hlavně na úkor Keltů, a to po překročení středního a dolního Rýna po r. 300 př. Kr. První G., kteří přišli do styku s ant. kulturou, byli Bastarnové a Skirové, kteří se kol 200 př. Kr. usídlili u Černého moře. Z jutského poloostrova pocházející Cimbrové a Teutoni obsadili v letech 113—101 př. Kr. Galsko, Španělsko a Italii. Na svém pochodu zatlačili keltské Helvety z již. Německa, které bylo obsazeno Suevy. R. 72 př. Kr. překročili G. pod Ariostem Rýn a usadili se v Alsasku a ve Falci, byli však zadrženi Caesarem r. 58 př. Kr. Rýn tvořil nyní hranici mezi G. a Římany. Pro nápor Římanů odtáhli Markomané a Kvádové do Čech a na Moravu, Burgundové a Gotové na pravý břeh Visly. Císař Augustus chtěl z G. udělat římskou provincii, avšak vítězství Arminda nad Varem a Germanikem zkřížilo jeho plány. Teprve Domitianovi a jeho nástupcům se podařilo překročit Rýn a zavádět do g. osad řím. kulturu. Tehdejší osady byly: Aquae Mattiacae (Wiesbaden), Lopodunum (Ladenburg), Aquae (Baden-Baden), Sumelocenna (Rottenburg), Arae Flaviae (Rottweil) a j. Kol 260 byli však Římané opět zatlačeni za Rýn.

c) Kmenové rozdělení. Tacitus (⇘) uvádí pověst, podle níž G. odvozují svůj původ od boha na zemi zrozeného jménem Tuisto; jeho syn Mannus měl tři syny a podle nich se jmenovaly hlavní kmeny g. Ingvaeoni, Istvaeoni a Herminoni. Z těchto se pak vyvinuly další kmeny, takže kol 100 po Kr. byl stav asi tento: v Porýní sídlili záp. G. (Tribokové, Wangioni, Ubierové, Batavané, Mattiakové, Salierové a j. v.); na pobřeží moře Německého Friesové a Chaukové; na jutském poloostrově Sasové, Anglové, Euti a j.; jižně od Baltského moře Langobardi, již. od nich Cheruskové, mezi Labem a Odrou Semnoni, v Durynsku a Sasku Hermunduři, v Čechách Markomani, na Moravě a sev. Uhrách Kvádové. Vých. od Odry sídlili Gotové (Burgundi, Rugierové, Vandalové). Sev. G. na Skandinavském poloostrově (Švédové, Gantové, Dánové, Norové a j.). Všech G. bylo as 3—4 mil.

Kol r. 300 se sídliště G. značně mění. Objevují se nová jména (Alemani, Frankové, Sasové, Bavoři). Mnoho g. kmenů dobylo území v Galii, Španělsku a Italii, kde pak splynulo s románským obyv. Území na vých. od Labe a Odry, Čechy, Rakousy a Alpské země byly obsazeny Slovany. G. zůstaly tedy pouze: dnešní Skandinavie, Anglie a Německo.

d) Kultura a stát. zřízení. První přesnější zprávy o G. zanechali: řec. kupec Pytheas, zvláště pak Caesar, Tacitus a Ptolemaeus. Kraj byl pokládán za vlhký a studený, močálovitý a lesnatý. Obyvatelstvo statečné, dobrodružné, ale i dobrosrdečné, rytířské, pohostinné, svobodomyslné, ale i polit. rozdrobené. Oblek mužů byl vlněný plášť, sukně, krátké neb dlouhé kalhoty, šněrovací sandály; oděv žen: plášť, sukně s kapsářem, spodní oděv a sandály. Potravu skýtala obdělaná pole a chov dobytka (ovcí, koz, vepřů, koní, hovězího dobytka a husí), též lov a rybolov. Známost pěstování ovoce přinesli až Římané. Za Caesara byla veškerá půda společným majetkem, majetkem jednotlivců byl pouze dobytek a zbraně. Za Tacita byla již i půda rozdělena jednotlivým rodům. Dům byl o jedné místnosti, která byla jak obytnou místností tak i stájí. Byl vystavěn z klad utěsněných hlinou s vysokou střechou. Sidliště byla osamělá neb v dědi-

nách, města nebyla známa. Za nebezpečí se utíkalo obyv. do hradišť. Zpracování kovů znali G. od Keltů, velké řemeslné dokonalosti dosáhl zejména potulný kovář, vyrábějící zbraně, nářadí, ale též předměty okrasné. Značný obchod uspíšil rozvoj komunikačních linek.

Hlavním zaměstnáním mužů byla válka. Veškerý národ tvořil armádu, jejíž jádro byli pěšáci. Jízdní oddíly byly sestaveny z urozených, bohatých mladíků. Ozbrojeni byli G. kopím, mečem, později sekyrou, štítem a přílbicí.

Stavovsky se G. dělili na svobodné a poddané. Mezistupněm byli usedlíci poutaní k hroudě a propuštěnci. Mezi svobodnými tvořila zvlášt. skupinu šlechta, která držela vládu ve svých rukou. Stát byl rozdělen v obvody (Gau) a tyto zase na setniny (útvar rázu spíše vojenského). Setniny sestávaly z rodů (Sippe), které měly za povinnost chránit, po př. mstít své příslušníky. V čele obvodů stála knížata, nad celým státem vládl král. Výkonnou moc mělo národní shromáždění všech svobodných mužů kmene.

e) Vzdělanost. První písmo „runy" povstalo as teprve kol 300 po Kr. podle vzoru písma řec. a lat. abecedy. Básnictví bylo rázu náboženskо-mystického nebo epického. Náboženství bylo založeno na víře v přírodní síly a duši. Kněží tvořili zvláštní stav, který měl též moc soudcovskou. Bohové byli uctíváni v posvátných hájích, chrámy stavěny nebyly. Mrtví byli spalováni, teprve od stěhování národů se začalo i pohřbívati.

Lit.: K. Zeusz, Die Deutschen und die Nachbarstämme (1837; nové vyd. 1925); L. Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme (1904—11); K. Helm, Altgerman, Religionsgeschichte (1913); G. Steinhausen, Germanische Kultur in der Urzeit (1917); Wels, Die german. Vorzeit (1923) a j. v.

Germania, zosobněný symbol spojených německých zemí, povstal v letech 1840—1870. První zlidovělá představa G. od malíře L. Clasena.

Germanicus, čestný titul řím. císařů-vítězů nad Germány. Po prvé udělil tento titul římský senát ⚯ Neru Claudiu Drusovi, s něhož přešel na jeho syna Germanica Julia Caesara. Tento nedobyl valných úspěchů proti Germánům (⚯ Arminius) a byl proto odvolán a poslán do Orientu, aby tam udělal pořádek. Zemřel náhle v Syrii. Byl též literárně činným.

Germanicum et Hungaricum, kolej v Římě, založená 1552 Juliem III. k vědecké a církevní výchově kněží německých, 1573 svěřena jesuitům, 1580 spojena s ní kolej uherská; řídí se stanovami z r. 1584 a vychovala vědecky mnoho katolických Čechů.

Germanisace, poněmčování, získávání lidí neb půdy němectví, hlavně kulturní poněmčování krajů vých. od Labe, osídlených od stěhování národů Slovany. Počátky g. bylo dobývání slovanských krajů a zakládání německých panství v nich za Otty I. a Jindřicha II. Pak následovala kolonisace dosud slovanských území německými kněžími a kolonisty, čímž byl dán počátek pro g. kulturní. Dalším stupněm bylo zakládání osad podle něm. vzoru a přejímání něm. práva (právo magdeburské ve městech). Původně bylo kolonisováno dnešní Slezsko, kde vládla knížata z rodu Piastova, a Prusko (řádem něm. rytířů). Později se šířila kolonisace něm. i do Čech. Kolonisace a tudíž i g. byla značně podpořena přízní panovníků slovanských.

Germanismus (novolat.), něm. zvláštnost jazyková v negermánském jazyku, hlavně ve středověké latině.

Germanistika (něm. filologie), metodické zkoumání něm. jazyka a literatury, stalo se začátkem 19. stol. samostatnou vědou. Pokusy o g. vyskytují se již v 17. stol. (Melchior Goldast, Frant. Junius), v 18. stol. zabývali se gramatici (Jan Jiří Eckhart, Jan Schilter, Bodmer a Breitinger) hornoněmčinou. Nového rozvoje doznala g. za romantismu (Herder) a osvobozeneckých válek. Pevným základem pro veškeré další zkoumání stala se Deutsche Grammatik (1819) Jac. Grimma, v jehož díle pokračovali: W. Grimm, Fallersleben, Uhland, Haupt, Bartsch, Heyne, Scherer, Paul, Vogt, Braune, Heusler, Kauffmann, Naumann, Sievers, Wrede a mn. j. Nového rozvoje dosáhla pak g., když F. Beopp zavedl srovnávací jazykozpyt, kterého použil Jac. Grimm ve svém díle Geschichte der deutschen Sprache (1848).

První naučný slovník pochází z r. 1834 (C. G. Graff: Althoch-deutscher Sprachschatz). Po něm následovala díla Müllera, Zarnckeho, Weinholda, Paula a j.

První mluvnice měly býti učebnice pro psaní a čtení (V. Ickelsamer: Teutsche Grammatica 1534, F. Frangk: Orthographia 1531). První skutečnou mluvnicí bylo dílo Gottschedovo z r. 1748. Jiné gramatiky pocházejí od Adelunga, Heyseho, Jac. Grimma, Bechera, Sütterlina, Wunderlicha, Rücherta a j.

Prvním slovníkem bylo Vocabularius teuthonista Gherarda de Schuerena z r. 1475. Byl to slovník něm.-lat. s připojeným slovníkem lat.-něm. Teprve později vyskytuje se rýmovaný slovník Erasma

Albera i slovníky jiné. Základ pro slovník moderní položili opět bří Grimmové. Synonyma sbíral Eberhard, Weigand, Meyer a j.

Z dosud vycházejících literárních časopisů jest nejstarším Zeitschrift für deutsches Altertum u. deutsche Literatur, který vydávají Schröder a Roethe od r. 1841.

Germanita (lat.), příbuzenský svazek sourozenců, mající společné rodiče.

Germanos (1771—1826), arcibiskup v Patrasu, organisoval povstání proti Turkům 1821.

Germánská mytologie, tolik jako německá mytologie.

Germánské jazyky, velká skupina jazyků indoevropských, příbuzná lat. a keltským. Germánské jazyky se dělí na východo-, severo- a západogermánské. Východogermánské čili gotské jazyky již úplně vyhynuly (↘ gotský jazyk). K jazykům severogermánským čítáme východoseverní (dánština a švédština) a západoseverní (norština a islandština). K jazykům západogermánským patří anglosaština, fríština, němčina a holandština. Od ostatních jazyků rozlišuje se g. hlavně přízvukem na první slabice, kterému byla i přejatá cizí slova přizpůsobena. Původní řeč obsahovala výrazy denního života: zemědělské, pastýřské, vojenské a náboženské. S pronikající cizí kulturou (hlavně římskou) se přejímala i cizí slova a tvořily se novotvary podle potřeby. Hlavní rozlišení g. jazyků nastalo po stěhování národů. První g. gramatiku úplnou a soustavnou sepsal J. Grimm (Deutsche Grammatik, 1819—37), novější díla: Kluge, Grundriß der germanischen Philologie (1915); Loewe, Germanische Sprachwissenschaft (1918); W. Streitberg, Urgermanische Grammatik (1896), F. Kauffmann, Deutsche Altertumskunde (1913) a j. v.

Germánské národní museum v Norimberce, založ. 1852 svobodným pánem v. Aufsess, vlastnictví něm. národa za vrchního dohledu bavorské vlády. Jest to přehled něm. starověku a kulturního vývoje Německa. Zvláštního rozvoje dosáhlo za ředitelství architekta Essenweina. Jest rozděleno na tato oddělení: knihovnu se 300.000 svazků, s grafickými sbírkami a archivem a umělecké a kulturně dějinné sbírky.

Germanium, Ge, chem. prvek v atom. váze 72,60, atom. č. 32, jest obsažen a argyroditu Ag_4GeS_4, jako vedlejší součást v četn. jin. minerálech. Ge tvoří tmavošedý prášek nebo šedobílé, kovově lesklé osmistěny, jest velmi křehký, spec. v. 5.77 při 20°, taje při 958°, nerozpouští se v kyselině solné, kys. dusičná a horká koncentrovaná kyselina sírová oxydují jej na kysličník germaničitý GeO_2, rozpouští se v lučavce královské. Jest dvojnebo čtyřmocný. Ge bylo předpověděno Mendělejevem na základě jeho periodické soustavy prvků (ekasilicium) a objeveno Winklerem r. 1886.

Germanova Maria Nikolajevna (* kol 1884), člen Moskevského uměleckého divadla. Vynikající representant hereckého umění. Od r. 1919 emigrovala z Ruska a hostuje v hlavních městech záp. Evropy.

Germanus Donnus (z Dominus, Don) Mikuláš (dříve též nesprávně zván Mikuláš Donis), něm. duchovní, kosmograf a kartograf florentské školy, vydal ulmské Ptolomaeovské vydání 1482 v dřevorytech, které doplnil o nové mapy Španělska, Italie, sev. zemí, Francie a Palestiny. Toto vydání bylo základem všech pozdějších vydání atlasů.

Germany (angl., džermen), Německo.

Germář Rudolf, Ing. (* 1875), řed. Ringhofferových závodů v Praze a odborník ve stavbě železničních vozů.

Germinal (franc., žerminal, klíčení), sedmý měsíc franc. revoluč. kalendáře.

Germinatio (lat.), období klíčení v životě vyšších rostlin.

Germisan, dobře působící mořidlo osení o poměrně malé jedovatosti.

Germiston, město v Transvaalu (jižní Afrika), 60.000 obyv. Bohaté zlatodoly.

Gerner Adam, malíř v Praze 1631—44.

Gerner Josef (* 1749 v Bürgensteinu), výrobce perspektivů v Praze 1770.

Gero, markýz, z Bezručových básní populární přezdívka rak. arciv. Bedřicha, známého germanisátora na Těšínsku.

Gero, zkratka jména Gerold, Gerlard a pod.

Gero, pseud. G. R. Opočenského.

Gero (asi 900—965), markrabě, později vévoda, správce t. zv. Východní marky, proslulý hubitel polab. Slovanů, mezi nimiž šířil mečem křesťanství a hlavně panství německé. Chtěje se zabezpečiti před povstáním ↘ Luticů, dal jejich 30 kmenových knížat po hostině zavražditi (r. 939). Slované odpověděli na to povstáním, jímž Němci zatlačeni až na l. břeh Labe. Ale zradou kníž. ↘ Havolanů Tugumira, již pokřtěného a žijícího mezi Němci, Gero přece jen zvítězil. Nového krvavého vítězství dobyl r. 955 — rok po vítězství nad Uhry — po boku cís. Oty I. v Meklenbursku nad tamějšími Slovany, poštvanými proti Otovi jeho nepřítelem, velmožem saským Vichmanem.

V boji tom padl vůdce Slovanů Stojgněv. R. 963 přinutil Gero k uznání německé svrchovanosti Lužičany i jejich pomocníka, pol. knížete Měška. G. sám těžce zraněn, ztratil tehdy jediného syna Siegfrieda. Uzdravil se však, načež podnikl pouť do Říma. Po návratu zemřel. Paměť jeho žila však dlouho v pověstích a písních lidu. U nás oživena pěvcem Slezských písní ↘ Bezručem.

Gerō Gustav (* 1889 v Diarge, Slov.), malíř-krajinář. Vzdal se studia práv a přešel na malířství. Studoval v Pešti, kde dosáhl titulu profesora kreslení. Za války byv zajat, shlédl Vladivostok a poznal malířství ruské a japonské. Vynikl také v malbě na hedvábí.

Gerock Friedrich von (* 1854), německý generál, známý marnými útoky jako velitel XXIV. zál. sboru a j. oddílů v bitvách u Ypres (říjen—listopad 1914) a vítězným vedením arm. oddílu v ofensivě proti Rumunsku (23. XII. 1916 — 7. I. 1917) v bitvě u Putny a Ojtožského průsmyku.

Géromé (franc., žéromé), výborný poloměkký sýr z franc. Vogés, prodávaný v krabicích.

Gérôme (žérom) Jean Léon *1824—1904), franc. malíř a sochař, pracoval 1841—44 v Paříži u Delaroche, cestoval s ním do Italie, později cestoval po Orientu, odkud čerpal náměty pro svá nejlepší díla.

Gerometta Evžen (* 1819 v Žilině, † 1887 v Nitranské Středě), slov. spisovatel a buditel, studoval teologii v Pešti, byl kaplanem na několika farách a pak farářem v Nitr. Středě. Jako vrstevník Štúrův zasloužil se v bojích o spisovnou slovenštinu svými vzletnými řečmi a články v novinách. Nejvýznamnější je jeho pojednání Slovanou náklonnosť ku slobodе v Hurbanových Slovenských Pohľadech.

Gerometta Ignác (* 1820 v Žilině, † 1883 v Pešti), spisovatel, bratr předešlého, zprvu hospodářský úředník, pak profesor ve Skalici a nakonec úředník ministerstva kultu v Pešti. Napsal Kurze Reflexionen über Verschiedenes (1872 v Pešti, také maďarsky), a zůstavil v rukopise několik politických a filosofických spisů.

Gerometta Jan (* 1823 v Žilině, † 1900 v Kremnici), slov. kněz kat. a spisovatel, bratr předešlých. Byl farářem ve Špavé Dolině a Staré Hoře a od r. 1872 v Lovči. Horlivě se zastával práv slovenských a psal do katolických časopisů i Národních Novin. Důležitá je jeho brožura Aeltere und neuere Magyarisirungsversuche in Ungarn, mit besonderer Rücksicht auf die Slovaken (1876).

Geronti (řec., staří), jméno nejstarších z národa, u Homéra rádcové Agamemnona. V historické době vyskytuje se to jméno hlavně v dórských státech. Ve Spartě tvořili radu g., gerusii, volenou z mužů nad 60 let v počtu 28, která omezovala moc králů.

Gerov Najden (1823—1900), bulh. spisovatel a lexikograf, významný buditel a učitel v polovici min. stol. Jako rodák koprivštenský studoval v Rusku a náležel k prvním Bulharům, jimž se v době obrozenské dostalo vyššího vzdělání. Stal se ruským státním poddaným, ale vrátil se do vlasti, působil v rodišti jako učitel, po osvobození zastával místo rus. vicekonsula v Plovdivě a účastnil se tu velmi živě všech bojů o bulh. církev a školu. Zachovaná jeho bohatá korespondence, vydaná ve dvou svazcích Bulh. akademií nauk v Sofii (1913), je nejlepším dokladem všestranného zájmu a činnosti G. Lit. činnost začal 1845 nár. eposem Stojan a Rada, ale v téže době již všechen svůj zřetel obrátil k složení velikého Slovníku bulh. jazyka, o němž pracoval po celý život. Toto klasické dílo, obsahující poklad živého jazyka bulh. od nejstarší doby po dobu současnou, vyšlo v šesti svazcích v l. 1895—1904. Je nevyčerpanou a nevyčerpatelnou studnicí pro poznání bulh. řeči. G. při tom stále usiloval o blízký vztah novobulhar. jazyka spisovného s jazykem starobulh., cyrilometodějským, čehož hleděl docíliti řádně upraveným pravopisem etymologickým. Věnoval tomu celou řadu úvah a vytvořil dokonce svou pravopisnou školu, nazvanou plovdivskou.

Gerovit, poh. bůh staroslovanský, ↘ Herovit.

Gerrha (dnes Džera'a), význačné přístavní město ve starověku, chaldejského původu, na vých. pobř. Arabie.

Gerris ↘ Limmotrechus, vodoměrka.

Gerron (řec., množn. čís. gerra), kosočtverečný štít starých Peršanů.

Gersdorf Josef (1821—1869), mědirytec v Praze.

Gerschingen (Geschingen) Hanuš ze Solnohrad, malíř. Povolán arcikn. Ferdinandem do Prahy r. 1548 a působil tu do r. 1569.

Gerson Jan, bratrský kněz, přeložil s Bartolomějem Justinem v Uh. Brodě Hemmingiovu homiletiku (1570).

Gerson Josef z Mor. Ostravy, farář v Bludovicích r. 1792 a Domaslovicích na Těšínsku. Napsal: Kůr angelský aneb nábožné písně k Nejsv. svátosti oltářní.

Gerson (žersō) Jean Le Charlier (1363—1429), scholastický teolog, žák Aillyho,

1395 kancléř university pařížské, působil na koncilu v Pise a Kostnici pro odstranění schismatu a pro církevní reformaci. Protivník Husův a Jeronýmův.

Gerson Jiří, pseud. Josefa Řezníčka.

Gerson Wojciech (1831—1901), polský malíř, působil jako profesor na malířské škole ve Varšavě. Náměty pro své obrazy bral hlavně z polských dějin.

Gerson, židovská rodina pražská, založ. v XVI. stol. první hebrejskou tiskárnu v Praze (t. zv. Kazovskou).

Gersuny Robert (* 1844 v Teplicích), něm. lékař-chirurg, ředitel vídeňské nemocnice.

Gerstäcker Friedrich (1816—1872), německý spisovatel a cestopisec. Podnikl cesty po Americe, Africe a kolem světa. Hlavní spis: Streif und Jagdzüge durch die Vereinigten Staaten (1844); Reisen um die Welt (1847), Achtzehn Monate in Süd-Amerika (1862). Do češ. přel.: Útěk přes Kordillery (E. Lešehrad, 1913); Dobrodružství malého velrybáře (J. Žemla, 1920); Oběti moře (J. Turnovský, 1920); Překonaná lest (D. Jam, 1920); Strašlivá služba (D. Jam, 1920); Vrak (J. Zvonař, 1920), Džunka (P. Staněk).

Gerš (tur. gruš, franc. guerche [gerš], albansky groš), arab. označení tur. stříbrného piastru o 40 pará, v Egyptě asi 0·20 Kč, v Turecku a Syrii poněkud méně. V Abesynii asi $^1/_{16}$ Ber (Tereziánský tolar, Q).

Geršenson Michajl Osipovič (1869—1925), lit. hist. ruský. Absolvoval moskev. gymnasium, načež po dvouletém studiu technickém v Německu oddal se proti vůli otcově studiu filologie v Moskvě. Vydal vedle řady článků mnoho materiálu ke kult. historii ruské (Rus. propylaie, Sp. a korr. Čaadajeva a j.) i samostatné spisy: P. Čaadajev, život a myšlení, Dějiny mladého Ruska, Gribojedovská Moskva a j. Své lit. studie zasazoval do hist. rámce doby, sleduje též podrobně její myšlenkové proudy.

Gerstner Franz Anton (1793—1840), pražský inženýr a průkopník železnictví v Evropě. Postavil trať z Budějovic k Dunaji (1824) a první ruskou železnici z Petrohradu do Carskoje Sěla (1832).

Gerstner Franz Joseph (1756—1832), otec předešl., inženýr a matematik. Na jeho návrh založena r. 1806 pražská polytechnika a G. jmenován jejím ředitelem. Jmenován r. 1811 ředitelem vodních staveb v Čechách. Navrhl též r. 1807 spojení koňskou železnicí mezi Vltavou a Dunajem, což provedl pak jeho syn. Četné spisy odborné.

Gerštorf, o. v Č., okr. Chomutov, 183 n ob.

Gerštorf, o. v Č., okr. Liberec, 2070 ob. (289 čs.).

Gerstorf z Gerstorfu, hraběcí rod lužický, zakoupil se r. 1426 na Liberecku. Jeho členové hráli významnou roli v českých dějinách. Jiří z G. byl r. 1609 hejtmanem kraje chrudimského, Oldřich z G. za Rudolfa II. zemským správcem († 1620). Rod vymřel v 17. stol.

Gertruda, staroněm. žen. jméno. 1. G. Nivellská, křesť. světice († 659), patronka cestujících, svátek 17. března. — 2. G. Velká, křesť. světice († asi 1302), psala věštby a vidění. — 3. G. van Oosten, blahoslavená († 1358), svátek 6. ledna.

Gertruda čes., manželka Vladislava II., dcera Leopolda Rak. Byla svému choti skutečnou družkou života, chápající zcela jeho snahy, takže Vladislav II. nalézal v ní oporu i pro své plány politické. Též v ohledu kulturním byla mu významnou pomocnicí, zejména při zakládání klášterů, jako strahovského, litomyšlského, sedleckého a plasského. Sama založila ženský premonstrátský klášter v Doksanech. Uznání její zbožnosti se jí dostalo i od papeže. † 1150, pohřbena na Strahově. Lit.: V. Novotný: České dějiny, I., 2.

Gerullis Georg (* 1888), profesor slovanské jazykovědy v Lipsku a litevský jazykozpytec. Sp.: Die alspreußischen Ortsnamen (1922).

Gerundium (lat.), forma latinského slovesa, označující věc, kterou třeba vykonati (ad faciendum, k vykonání). Je-li g. pojato adjektivně, pak nazývá se gerundivum, které vyslovuje nutnost nějakého konání. (Liber legendus est — kniha, kterou nutno čísti.)

Gervais (franc., žervé), ve Francii připravovaný smetanový sýr.

Gervasius a Protasius, křesť. světci, prý mučedníci. Ambrosius Milánský našel r. 386 jejich ostatky a převezl je do své basiliky (dnes San Ambrogio). Svátek: 19. června.

Gervasius Pražský, český učenec 12. st., děkan metropol. kapituly pražské, působící kolem roku 1120, muž věhlasný, jemuž Kosmas věnoval první knihu své kroniky.

Gervasius z Tilbury (tilberi, G. Tilberiensis) (1150—1235), angl. dějepisec, vyučoval kanonickému právu v Bologni, později se přestěhoval do Burgundska k Ottovi IV., pro kterého napsal Otia imperialia.

Gervasius Vyšehradský, český politik, probošt kapitoly vyšehradské, roku 1156 kancléř český; účastnil se výpravy Vladislava II. proti Milánu, † 1178 ve službách knížete Soběslava.

Gervex (žärvä) Henri (* 1852), franc. malíř; vyšel od akademického směru Fromentina a Cabanela a přiklonil se později k realismu.

Géryonés, v řec. mytologii obr se třemi těly, bydlící na ostrově Erytheia. Herkules mu uloupil jeho stáda a zabil ho.

Ges (ital. sol bemolle, franc. sol bémol, angl. g. flat [dží-flät]), znakem ♭ snížené g. Akord ges-dur = ges, b, des; akord ges-moll: ges, heses, des, ☞ toniny.

Ges (šes), velký indiánský jazykový kmen východobrasilský, sahá na západ až ke Xingu. Dělí se na: 1. Vých. Ges: Botokudové, Apinagové, Aponegierenové, Bugrové, Coroadové, Kaingangové, Tapuyové; 2. Kayapóové a Suyové; 3. Akuaeové a Akroaové. Liší se od ostatních brasilských Indiánů jazykem, neznalostí hrnčířství, plavectví, plování a j.

Gesar, druhorozený syn Indrův, na návrh Budhův na zemi poslaný, aby konal dobro a mír. Jeho boje opěvá národní středoasij. budhistická sága (7 knih), pravděpodobně na Tibetu vzniklá, jež obsahuje hojně budhistických prvků.

Geseman Gerhard, PhDr. (* 16. XII. 1888 v Lichtenbergu, Brunšvicko), řád prof. slov. řečí a literat. na něm. univ. v Praze. Napsal: Das Deutschtum in Südslavien (1922), Charakterologie Gogol's (1924), Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama (1925), Studien zur südslavischen Volksepik (1926), Volkscharakterologie der Serbokroaten (1928), Sočivica (1929). Redaktor Slavische Rundschau.

Geschmeid Martin (* 1807 v Č. Budějovicích, měditiskař v Praze.

Gesneriaceae, ☞ srostloplátečné rostliny.

Gessay Ignác (* 17. VI. 1874 v Tvrdošíně, † 12. VIII. 1928 v Bratislavě), slov. buditel v Americe. Studoval v Trstenné a Spišském Podhradí a po absolvování učitelského ústavu v Jágru stal se učitelem na východním Slovensku. Jako stoupenec pokrokových směrů byl však vládě nepohodlný a nemoha snésti pronásledování, poslechl rady Karla Kálala a odešel do Ameriky, kde po krátkém působení jako učitel vstoupil do redakce Rovniankových Amerikánských slovenských novin v Pittsburku, kde působil 13 let. Devět let byl pak hlavním redaktorem Slovenského deníku, prvého denního časopisu amerických Slováků a pak 9 let v Národních novinách. Roku 1913 vstoupil do redakce New-yorského deníku a r. 1915 založil s Pankuchem v Clevelandě Denný hlas, jejž redigoval až do r. 1918. Významná je též jeho činnost v americké Slovenské lize, pro niž založil výborný list Nové Slovensko. Za války dal podnět ke sbírkám na československou osvobozovací akci. Byl generálem Štefánikem jmenován jedním ze šesti referentů, kteří měli úkol organisovat slovenské legionáře v Americe. Psal také spisy beletristické, vydal Dějiny USA. a redigoval slovenské kalendáře. Po převratě byl Slov. ligou vyslán do vlasti jako její plnomocník a zasloužil se v této funkci jako horlivý zastánce vrátivších se Američanů.

Gessmann Albert, PhDr. (1852—1920), bibliotékář víd. univ. knihovny a křesť.-soc. politik dolnorakouský. Od r. 1891 poslancem na radě říšské a r. 1908 první ministr veřejných prací.

Gessner Salomon, básník, malíř a rytec, nar. 1. dubna 1730 v Curychu, kde jeho otec byl knihkupcem a členem vysoké rady. Gessner pobyv v r. 1749 nějaký čas v Berlíně a v Hamburku při knihkupectví, navrátil se do rodného města, kde věnoval se úplně umění. Jako básník získal si své doby dosti zvučného jména svými něžnými idylami z antického ovzduší podle vzoru řeckého Theokrita, ovšem v moderní formě, z nichž vyzařuje tklivá ctnost, nevinnost, láska a prostota života při nazírání bukolickém (pastýřském). Líčen je v nich však svět vysněný, neskutečný, bez silných karakterů jednotlivých postav. Vedle četných idyl vytvořil větší díla básnická: Lied eines Schweizers, Daphnis první plavec a Tod Abels, idylické hrdinné epos v prose. Obě poslednější básně byly přeloženy do franštiny. Sebrané spisy jeho vyšly v Curychu v letech 1777 a 1778 a nové jejich vydání v Lipsku r. 1841 (2 svazky). Gessner měl nemalý vliv na naše básníky družiny Puchmajerovy, zejména na Jana Nejedlého, který četné jeho idyly do češtiny převedl, později též na Langra („Selanky") a na jiné. Jako malíř-krajinář vynikl G. jemným smyslem pro přírodu a zvláštním nadáním pro krajinové detaily, jako zahrádky, loubí, potůčky a lesní zákoutí. Nejvíce však vynikl G. jako ryjec. Vytvořil mnoho krásných rytin ponejvíce krajin švýcarských. Velmi krásné jsou též jeho rytiny, jimiž vyzdobil své básně. Zemřel 2. března 1787 v Curychu, kde má na promenádě pomník.

Gessopainting (ital.-angl.), malba v sádře, v XIX. st. od anglických malířů znovuvzkříšená technika ital. středověku a renesance, spočívající ve spojení malby a plastiky. Postavy se zlatí, stříbří nebo pokládají barvami.

Gest, o. na Sl., okr. Nitra, 352 ob. (9 čs.).

Gesť, o. na Sl., okr. Galanta, 479 ob. (465 čs.).

Gesta Dei per Francos (lat., Skutky boží pomocí Francouzů). Vypravování o prvním křižáckém tažení, hlavně jihoitalská Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum (1095—1099) a Historia Hierosolymitana (1095—1110) opata Guiberta z Nogentu.

Gesta et acta, název úř. protokolů ve st. Římě.

Gesta Romanorum (lat. Skutky Římanů). Název latinské sbírky, obsahující 1300 legend, povídek a říkání, moralisující tendence, pocházející pravděpodobně z Anglie. Sběratel neb spisovatel jest neznámý. Gesta R. byly dříve do mnoha řečí přeloženy a do 16. stol. velice oblíbeny. Česká středověká G. R. vydal J. V. Novák (1895). Mnoho básníků čerpalo z nich látku ke svým spisům (Hans Sachs, Burkhard Waldis atd.).

Gestikulace (lat.), posunky, pohyb rukama ke zdůraznění řeči, hl. u hluchoněmých.

Gestor (lat.), nosič, vůdce. G. negotiorum, obchod vedoucí.

Getaldićové, patric. rod dubrovnický, známý již od r. 1247.

Gétové (Getae), mocný nár. kmen, příbuzný Skythům a Thrákům, který bydlel za časů Herodotových na levé straně dunajské. Asi ve IV. stol. po Kr. překročili Dunaj a obsadili kraje nynějšího Rumunska. Za stěhování národů splynuly s Góty, což vedlo k chybnému názoru, že Gótové jsou jejich nástupci.

Getsemanská zahrada, na z. úpatí hory Olivetské u Jerusaléma, známá ze života Ježíšova. Je nyní majetkem františkánů.

Getting Milan (* 1878 v Bytči), redaktor slov.-amer. Sokola, kulturní a revol. pracovník mezi amer. Slováky; nyní čsl. konsul v Pittsburku. Byl vůdcem strany pokrokové.

Getto (ital. ghetto), židovská čtvrť, kde židé do té doby, než byli postaveni na roveň všemu ostatnímu obyv., byli nuceni žíti. Označení toto pochází (r. 1516) z Benátek, kde židé žili odděleně ve svém Ghetto nuovo, a stalo se r. 1556 všeobecným, když papež Pavel IV. zřídil g. také v Římě. Také v jiných městech (Praha do r. 1848) byli židé nuceni žíti v g. Život židů v g. popsalo mnoho žid. spisovatelů (Bernstein, G. Meyrink, Kompert, Kohn, Zangwill, Schalom Asch, Abrahamovitz, Perez a jiní). — Pražské g. bylo zrušeno asanací a zůstaly pouze synagogy a starý židovský hřbitov v Praze V. — Lit.: Pražské ghetto. Společnou prací Ign. Herrmanna, Jos. Teige a Z. Wintra (Praha, 1902).

Gettysburg, m. v Pennsylvanii, USA., sev. od Washingtonu. Za amer. občanské války vpadl vůdce již. států Lee se 70.000 muži v červ. 1863 po druhé do Pennsylvanie, aby ohrozil Washington; gen. sev. států Meade snažil se mu se 105.000 muži překazit ústup na jih, i došlo ke třídenní krvavé bitvě (1.—4. VII. 1863) u G., kde Lee po poč. úspěchu přinucen k ústupu, čímž zahájen obrat ve válce v neprospěch jižních států. Ztráty každé z armád asi 23.000 mužů.

Geum L.

Geum L., kuklík; rod rostlin z řádu Rosaceae (růžovitých), s pohárkovitou květní číškou s četnými pestíky na suchém lůžku. Obojaké květy jsou na lodyze jednotlivě neb ve vrcholcích. Známo asi 36 druhů, z toho 3 u nás; nejznámější G. urbanum (kuklík obecný), asi ½ m vys. s mnohalet. tlustým kořenem, páchnoucím hřebíčkem a používaný v lid. lékařství proti špatnému trávení.

Geulincx Arnold (1624—1669), hol. filosof. Od r. 1646 prof. univ. v Lovani, sesazen ale pro svoje útoky na schol. filosofii r. 1658. Přestoupil ke kalvinismu a stal se r. 1665 znovu prof. v Leydenu. Jeho hl. díla jsou: Metaphysica vera (1691) a Ethica (1666). — Lit.: L. Bruleg, Hol. Philosophie (1926).

Geusové (franc. „žebráci"), spolek nizozemských šlechticů proti násilné vládě Filipa II. Když 5. dubna 1566 podalo přes 400 nizozem. šlechticů protest proti zavádění inkvisice vladařce Markétě z Parmy, uvítal je hr. Barlaymont slovy: „Ce ne sont que les gueux!" („To jsou jen žebráci!") Jméno Geusové přijali pak tito šlechtici jako označení své strany. — Vnovější době se tímto jménem nazývají vlámští příslušníci liberální strany strany v Belgii. — Lit.: Moke, Les Gueux (1885).

Gevaert François Auguste (1828—1908), belg. hudeb. skladatel a spisovatel, dvorní kapelník a ředitel stát. konservatoře v Bruselu. Složil četné kantáty, requie, operety i opery. Nejdůlež. jeho dílo jest: Histoire et théorie de la musique de l'antiquité (1875—81).

Geyer Martin, malíř v Praze ok. r. 1726. Maloval s V. V. Reinerem v kostele sv. Vincence ve Vratislavi.

Geysír, ↘ správně gejsír.

Gezelle Quido (1830—1890), jeden z nejznámějších vlámských lyriků 19. st.; žil jako farář a učitel v Brügge. Nepronikl ihned svými básněmi, až o 30 let později došel uznání. Je především jemně cítící znalec přírody, plný lásky pro svoji vlast a národ. Nejznamenitější sbírka jeho básní Volledige Gedichten (1900, 6 d.).

Gezer, staré královské, později levitské město v Palestině, důležité zvláště v době makkabejské. Vykopávky tam počátkem XX. stol. podnikané odkryly zbytky 7 osad a mnoho jednotlivostí z doby kamenné. Lit.: Macalister, Bible Side-Lights from Mound of Gezer (1906).

Gezo Strahovský, kulturní pracovník pražský; vstoupil do řádu Premonstrátů, 1143 první opat premonstrát. kláštera na Strahově, kde † 1160.

Gezzinger Ondřej, malíř ok. roku 1700. Od něho jest oltářní obraz se sv. Václavem v kostele bývalého kláštera louckého u Znojma.

Ghaďames (Rhadames), pohran. oasa na záp. hranici italské africké kolonie Libie, náležející k Tripolisu. Rozloha 1.6 km², 8000 ob., hl. Berberů. Jest to důležitý uzel několika karavanních cest od Alžíru, Tunisu a Tripolisu. Vyvážejí se datle a jiné ovoce, jakož i kožené zboží a proslulé vodní měchy. Na vyvýšenině jihozápadně od oasy jsou zříceniny starého města G. U Římanů nazývána tato oasa Cydames.

Ghandi, ↘ Gándhí.

Ghazel, ↘ správně gazel.

Ghasnavidové, první mohamedánská dynastie, která vládla ve Vých. Indii. Pojmenována podle města Ghasni. Jejím zakladatelem byl Turek Alptegin, který, původně otrok, byl od r. 955 místodržitelem v Heratu, musil však uprchnouti, ale v Ghasni se udržel. Po něm vládl jeho zeť Sebuktegin. Dvůr jeho i jeho syna Mahmuda oplýval bohatstvím a byl střediskem slavných učenců a básníků. Říše jejich sahala až k Bagdadu. Za jejich nástupců se ale rozpadla a popravou posledního vládce Malika (1191) dynastie vymřela.

Ghassanidi, jihoarabský šl. rod, který vládl svého času v Syrii. Byli monofysitickými křesťany. Jejich kultura byla vyšší než okolních nepřátel, čímž nad nimi vynikali. Nejslavnějším z nich byl Harith ibn Džabala (529—569 po Kr.).

Ghats (ind., schody), vyvýšeniny na vých. a záp. pobřeží Přední Indie, uzavírající krajinu dekanskou. Rozdělují se na část východní, dosahující výše až 2000 m, a část západní, jejíž nejvyšší hora je přes 1500 m vysoká.

Gháza (gasa, Ghazze), město a přístav v již. Palestině, 17.400 obyv., jeviště činů Samsonových. G. jako pohran. město trpělo mnoho vpády Asyřanů, Egypťanů, Peršanů i Římanů. Dobyto Alexandrem Vel. (332), rychle se pořečtilo. Táhly tudy karavany, býval zde trh na otroky. — Za světové války dvě bitvy: 1. přepadení turecké posice u G. vojsky gen. Dobella a Chetwode 26. III., odraženo tur. armádou Džemala paši; 2. nový pokus 17.—19. IV. se rovněž nezdařil; G. vzata však 7. XI. 1917 armádou Allenbyho za operací po vítězství u Biršeby (31. X.—1. XI.) a Turci zatlačeni k Jerusalému a Jaffě.

Ghega Karl, ryt. (1802—1860), italský inženýr, projektant četných alpských železničn. tratí, hl. dráhy na Semmering r. 1848.

Gheluvelt, belg. vesnice, 7 km vých. od Yprů, středisko četných útoků německých v říjnu a listopadu 1917.

Ghéon Henri Léon (* 1875), francouzský básník, lékař, konvertita ke katolictví, psal hry ze života světců, do češtiny hojně překládané. Lit.: Odvalil, Člověk narozený z války, 1923.

Gherardesca, toskánská šlecht. rodina z X. stol. Hrála počátkem XIII. stol. významnou úlohu ve veřejném životě v Pise. Nejslavnější byl Ugolino della G. hr. Donoratico, jehož tragickou smrt hladem (1289) vylíčil Dante ve své Božské komedii.

Ghetto, ↘ getto.

Ghiberti Lorenzo (1378—1455), ital. sochař a zlatník. Proslavil se jako tvůrce dvojích bronzových dveří v battisteriu florentském, z nichž druhé dokončil jeho syn Vittorio r. 1452. R. 1414 vytvořil pro kostel Or San Michele velkou bronzovou sochu Jana Křtitele, dále Matouše a Štěpána. Byl také literárně činným a důležitá jsou jeho sdělení o florentinských umělcích této doby.

Ghiberti Vittorio (1416—1496), syn předešlého, pokračoval v pracích svého otce a m. j. vytvořil mosaznou skříňku na relikvie ve florentském dómu.

Ghil René (* 27. IX. 1862 v Tourcoingu, † 15. IX. 1925 v Niortě), symbolista, zabývající se problémem hudebnosti. Zahájil liter. tvorbu sbírkou básní Légende d'âmes et de sangs (1885), již následovali: Le geste ingénu (1887), Le Voeu de vivre (1891), L'Ordre altruiste (1909), Les images du monde (1912), La tradition de poésie scientifique (1919). Do češtiny pře-

kládali jeho básně Em. Lešehrad a K. Čapek.

Ghika Joan (1817—1897), rum. politik, profesor matematiky v Jassech a odpůrce Rusů. Zúčastnil se r. 1848 revolučního hnutí a svrhl Bibesca. Prozatímní vláda vyslala jej jako zplnomocníka do Cařihradu. R. 1856 jmenován Turky knížetem a muširem ostrova Samu. R. 1866-67 byl za krále Karla min. předsedou a potom zúčastnil se znovu v hnutí revolučním roku 1870; 1881—89 byl vyslancem v Londýně.

Ghirlandajo Domenico di Tomaso Bigordi (1449—1494), ital. malíř, žák Baldovinettiho. Z jeho prvních známých fresek uvádíme: Povolání Petra a Ondřeje (1481 Sixtinská kaple v Římě), sv. Jeroným a sv. večeře Páně (1480 Florencie), Apotheosa sv. Zenobia (1485 Palazzo Vecchio) a život sv. Františka (Saffetiova kaple v Santa Trinità). Pak následuje vymalování chóru Santa Maria Novella s výjevy ze života Panny Marie a sv. Jana Křtitele. Jeho žáky byli Michelangelo a jeho bratři David Gh. (1452—1525) a Benedetto Gh. (1458—97).

Ghirlandajo Ridolfo (1483—1561), ital. malíř, syn předešlého, žák svého otce a strýce Davida Gh. Obrazy, v kterých se odrážejí vlivy jeho učitelů, jsou nejlepší.

Ghisi Giorgio (1520—1582), ital. mědirytec; byl z nejlepších rytců 16. st.

Ghiseh, ↘ Gizé.

Ghislandt (1655—1743), ital. malíř, zvaný také Frà Vittore, Frà Paolotto (podle ř. sv. Františka di Paola) nebo Frà Galgario (podle jména jeho kláštera v Bergamo). Byl snaživý malíř a pod vlivem Tizianovým vzdělal se a hleděl spojiti benátský způsob malby s polostíny rembrandtovskými.

Ghon Anton, MUDr. (* 1866), profesor patol. anatomie na něm. univers. v Praze.

Giacomotti Félix Henri (1828—1909), franc. hist. malíř.

Ghulâm (gulâm, arab., hoch, sluha, otrok), páže; u Peršanů též název úředního posla neb poštovního kurýra.

Giacomino Veronský, italský básník XIII. stol., člen řádu sv. Františka. Napsal 2 didaktická básnická díla o Ráji a pekle ve veronském dialektu, která, ačkoliv drsné formy, jsou považována za předchůdce Danteovy Božské komedie. Poslední vydání od Mussafia 1864.

Giaconda (dža—) Mona Lisa, 3. manželka Francesco del Giaconda; známý obraz v Louvru Leonarda da Vinci (↘).

Giacosa Giuseppe (1847—1906), ital. dramatik a novelista. Hry Il marito amante della moglie (přel. Jar. Vrchlický), Il conte Rosso (1880), Tristi amori (1888), Il più forte (1903).

Gialdi Jiří, sochař a stavitel na Moravě, 1586—1623.

Giallo (ital.), žlutý. G. di Napoli = neapolská žluť. G. di terra = okrová žluť. G. antico = žlutý numický mramor, ve středověku často používaný na pomníky. Dobývá se nyní v Alžíru a Tunise. G. e nero (antico) = žlutý, černě skvrnitý mramor. G. di Siena, G. di Verona = žlutý, různě zbarvený mramor.

Giannone Pietro (1676—1748), italský dějepisec. Napsal proti římské kurii obšírný spis Storia civile del regno di Napoli (1723), za což dán do klatby. Uchýlil se do vyhnanství, žil v Ženevě, Vídni a Benátkách, až v Turině od kněží uvězněn a ve vězení zemřel.

Giardinetto (ital.), mísa s ovocem, sýry a cukrovinkami. Podává se po večeři.

Giaur, ↘ džaur.

Gibboni (Hylobatidae), rod úzkonosých opic, velice se podobajících lidem. Nemají ohonu, ale velmi dlouhé přední končetiny. Jsou obyvateli pralesů indických a přilehlých ostrovů. Žijí na stromech a pohybují se s velkou obratností, houpajíce se; na zemi chodí vzpřímeně, udržujíce rovnováhu rukama. Živí se rostlinami a malými zvířaty a jsou velice plaché. Při východu a západu slunce vydávají hlučné skřeky, proto se nazývají také vřešťouni.

Gibbons Alfréd Saint-Hill (1858—1916), angl. důstojník a africký cestovatel. Procestoval zemi Barotsů, jakož i území na horním Zambezi. Pronikl přes jezero Tanganjika a Viktoriino až k Bílému Nilu. R. 1905 navštívil znovu Brit. Vých. Afriku. Napsal: Exploration and Hunting in Central Africa (1898), The Nile and Sambesi System as Waterways (1901), Afrika from South to North through Marotseland (1904, 2 d.).

Gibbons Grinling (1648—1721), angl. řezbář a sochař. Jeho řezbářská díla nalézají se ve Windsoru, Londýně, Oxfordu a j. Pomník Jakuba II. v Saint James Park jest rovněž jeho prací.

Gibbons James (1834—1921), am. kardinál-arcibiskup.

Gibbsit, ↘ hydrargillit.

Gibbsův záchranný přístroj, kyslíkový dýchací přístroj s regenerací vydýchaného vzduchu. Kyslík stlačen na 150 atm. v ocelové bombě. G. z. p. používá se zvl. na dolech anglických.

Gibeľ, o. na Sl., okr. Spišská Nová Ves, 149 ob. čs.

Gibellinové, ve středověku v Italii jméno strany cís. čili Hohenštaufovské,

na rozdíl od Guelfů, přívrženců papežových. Boj mezi oběma stranami byl od r. 1150 hlavně v horní Italii velice vášnivý, ponenáhlu ale ztrácel na svém významu. Také název G. nebyl od 14. st. více používán.

Gibeon, staré m. v Palestině, s.-z. od Jerusaléma. Zde bojoval Josua proti Kanaánským (Jos. 10, 12) a nablízku leželo rodiště Saulovo, Gibea. Nyní se nazývá El Džib.

Gibiš Hynek (* 1871), generál čsl. armády a důstojník od r. 1891. Dostal se do zajetí r. 1915 a vstoupil do ruských legií. R. 1917 odešel na záp. frontu a r. 1918 vyslán do Italie, kdež organisoval čsl. vojsko, hl. čsl. domobranecké prapory. R. 1921 velel první pěší divisi a r. 1922 odešel do výslužby.

Gibraltar, poloostrov na již. pobřeží španělském, vytvořený hluboce zabíhajícím zálivem Algeciraským (Bai de Algeciras), na němž se vypíná vápencovitá skála, 425 m vysoká, rozsahu 4·9 km², která na východní straně přímo spadá do moře. Na západní straně při patě skály leží město G., souvisící se španělskou pevninou, 1 km širokou úžinou, na které se nalézá 500 m široké, neutrální a neobydlené pásmo (la Linea), tvořící současné hranici. Severněji leží špan. město Linea de la Concepción. Na jižní straně hory se nalézá mys Punta de Europa (36°6′ s. š., 5°21′ v. d.) s majákem. G. je britskou korunní kolonií, mající v čele guvernéra. Od r. 1704 jest nedobytnou pevností, stále zdokonalovanou, která střeží úžinu G. a válečný přístav. Město i pevnost G. s posádkou (3480 mužů) čítá 20.623 většinou španěl. obyv.; rozkládá se terasovitě na záp. straně hory; sídlo katol. a angl. biskupství, soudního dvoru atd. V r. 1924 dojelo do G. 5143 lodí se 7,242.000 reg. t.; obch. loďstvo činilo 38 parních l. s 13.000 reg. t. V jeskyních na vých. straně hory žijí poslední evropské opice. — G. skála se nazývala ve starověku Calpe a jest jedním ze dvou sloupů Herkulových (druhým Avila u Ceuty na afr. pobřeží). Římané zde založili Colonia Julia Calpe. R. 710 tu přistáli Maurové a jejich vůdce Târik ibn Zijad postavil na skále pevnost Džebel al Târik, od čehož povstalo pozdější jméno města i skály. Roku 1492 G. připadl Španělsku. R. 1704, ve španěl. válce, obsadil admirál Rooke angl. loďstvem G. a r. 1729 byl G. defin. Anglii postoupen. Španělsko se sice několikráte pokoušelo tento trn ve svojí patě odstraniti, ale marně. Anglie pevně drží ve svých rukou klíč ke Středozemnímu moři a její děla ovládají stále úžinu G. Lit.: Drinkwater: History of the Siege of G. (1785); Sayer, History of G. (1862); Gilbard, History of G. (1882).

Gibraltarská úžina (špan. Estrecho de G., Fretum Herculeum ve starov.), tvoří spojení mezi Atlant. oceánem a Středozemním mořem a jest na nejužším místě 14·6 km široká a na jednotlivých místech jen 350 m hlub. R. 1894 předložil J. B. Berlier plán podmořského tunelu mezi Tarifou a africkým pobřežím, dosud ale se uskutečnění jeho se strany španělské vlády staví značné překážky, ač již od r. 1919 se o tomto projektu vážně jedná.

Gibson Thomas Milner (1806—1884), angl. státník, od roku 1837 konserv. člen dolní sněmovny. Byl pro svobodný obchod a pro emancipaci židovstva.

Gibson Vivian (* 14. V. 1898 v Liverpoolu), zprvu herečka berlínských divadel, r. 1925 debutovala ve filmu Hraběnka Marica, po jehož úspěchu hrála v dalších filmech hlavní role: Milkování, Orlov, Moderní Casanova, Bílá sonata, Jarní vášně, Lovec srdcí, Nanetta dělá všecko, Rozvodový advokát a mn. j.

Gibus, pařížský kloboučník (1835) a vynálezce t. zv. klaku neb gibusu.

Giddings Josef Ralph (1795—1864), am. státník a spisovatel, zapřisáhlý nepřítel otroctví.

Gide André (* 22. XI. 1869 v Paříži), franc. spisovatel velké erudice a všestranných schopností. Napsal básně: Les cahiers d'André Walter, 1891; Les Poésies d'André Walter, 1892; Paludes, 1895; Le Voyage d'Urieu, 1896; Les Nourritures terrestres, 1897; pak: L'Immoraliste, 1902; La Porte étroite, 1909; Isabelle, 1912; Les Caves du Vatican, 1913; Le Prométhée mal enchaîne, 1914; La Symphonie pastorale, 1919; román: Les Faux-Monnayeurs, 1926; pro divadlo: Saul; Le Roi Candaul; různé spisy: Amyntas, 1905; Le Retour de l'enfant prodigue, 1907; Souvenirs de la Cour d'assises, 1913; Dostoïewsky, 1924; Incidences, 1924; Corydon, 1924; Si le grain ne meurt, 1924; Journal des Faux-Monnayeurs, 1926; Numquid et Tu? (1926); Voyage du Congo, 1927; Le Retour du Tchad, 1928. Do češtiny: Filoktétes (A. Procházka, vydal Lešehrad, 1899); Těsná brána (Procházka, 1911); Narkissos, Prometheus (Procházka, 1912); Imoralista (J. Fleischner, 1913); Král Kandaulos (Procházka, 1914); Saul (J. Marek, 1918); Oscar Wilde. In memoriam (O. Levý, 1918), Návrat ztraceného syna (Levý, 1919); Isabella (Procházka, 1919); Betsabé (St. K. Neu-

mann). Studie o Gideovi: Paul Souday: A. G. (1927), L. P. Quint: A. G. (1928).

Gide (šid) Charles (* 1847), franc. národohospodář a dějepisec. Politik levice, předseda konsumních družstev franc.

Gideon, soudce israelský, který zbořil sochu Baalovu.

Giedroyć Franciszek, MUDr. (* 1860), pol. lékař a spisovatel. Sp.: Ekspertyza lekarska w dawnych sądach polskich, Słownik lekarski polski do działu chorób skórnych i wenerycznych, Zródla biograficzno-bibljograficzne do dziejów medycyny w Polsce.

Gierdziejewski Ignacy (1826—1860), pol. hist. malíř ve Varšavě.

Gierg, malíř. V l. 1592—95 maloval v pokojích nové části paláce v Jindř. Hradci a v altáně.

Giersbergův záchranný přístroj, dýchací přístroj se stlačeným kyslíkem a pohlcováním vydýchané kyseliny uhličité; používán zvl. na uhelných dolech, předchůdce moder. přístrojů Drägerových.

Gierymski Aleksander (* 1849), polský malíř a ilustrátor.

Giessbach, prudká horská bystřina švýcarská s četnými nádhernými vodopády.

Giessen, hl. m. hesenské, 33.600 obyv., žel. uzel trati Kassel-Frankfurt a letecký přístav.

Znak města Giessenu.

Giese Ernst Friedrich (1832—1903), německý architekt. Postavil hlavní nádraží v Držďanech.

Giesshübel Sauerbrunn, → Kysibl Kyselka.

Gieseking Walter (* 1895), německý pianista, propagátor mod. hudby.

Giesecke Christian Friedrich (1793—1850) založil s J. G. Scheltrem slévárnu písem v Lipsku, která trvá posud a hotoví moderní písma.

Gieysztor Jakób (1827—1897), pol. státník a organisátor povstání na Litvě roku 1863. Po odpykání vězení založil ve Varšavě antikvariát a napsal své paměti z let 1857—65 (vyšlo r. 1913).

Gig (angl.), 1. dvoukolý otevřený vůz s vidlicovitou ojí pro jednoho koně, k vlastnímu řízení, tudíž obyčejně s malým sedadlem pro sloužícího za hlavním sedadlem; 2. malá loďka.

Giganti, v řeckém mytu národ obrů, synové Gey z krve kleštěnce Urana; vedli prudký boj (Gigantomachia) proti olympským bohům a byli pomocí Herkulovou zničeni. Umění je znázoňovalo v lidské podobě a vyzbrojené, později s divokým vzezřením, hadíma nohama nebo mocnými křídly.

Gigant v boji s Artemidou. (Vatikán.)

Gigantografie (řec.), způsob, jak zvětšovati obrazy na plakáty a pod. Diapositiv pokládá se na rastr autotypický a zvětšuje se procházejícím světlem na fotografickou desku.

Gigantomachie, → giganti.

Gigantosaurus, východoafrický Dinosaurus z křídového útvaru.

Gigantostraca, → Palaeostraca.

Gigas librorum, rukopis Vulgaty a necrologia kláštera Podlažického z poč. XIII. stol., → Codex giganteus.

Gigi, pseud. G. R. Opočenského.

Gigantostraca, → Palaeostraca.

Gigliato (džiljato), st. zlatá mince toskánská z konce 13. st.

Giglio (džiljo), ostrov v moři Tyrrhenském, patří k ital. provincii Groseto, 21·7 km², má maják, je velmi úrodný.

Giglioli, Enrico Hillyer (1845—1909), it. zoolog., prof. ve Florencii.

Gigolo, vydržovaný milenec, placený tanečník.

Gigoux (žigu) Jean François (1806—1894), franc. malíř a litograf; byl prvním ilustrátorem a zal. styl franc. ilustrace knižní.

Gigrle (z něm. Giege, Giegel, hejsek), název pro modního blázna z vídeňského dialektu kol r. 1890.

Gigue (franc.), 1. název viole podobného hudeb. nástroje s kýtovitým tělem; 2. starší hudba taneční v taktu drobných krůčků, vzácněji v $^{4}/_{4}$-taktu.

Gihl Josef (1692—1746), čes. filosof, 1707 jesuita, profesor filosofie v Olomouci a

v Praze; vydal několik latinských spisů filosofických.

Gihon (hebr. gichon), podle Mojž. 2, 13 jeden ze čtyř veletoků ráje; též pramen u Jerusaléma, dnešní pramen mariánský.

Gichtel Johann Georg (1638—1710), advokát v Řezně a zakladatel holandské sekty Gichteliánů neb Andělských bratří, kteří hlásali úplnou askesi a pohlavní čistotu. Udrželi se dlouho v Německu a v Holandsku.

Gil Polo (chyl) Gaspar (* kolem 1535, † 1591), špan. básník. Nejznámější dílo: Diana enamorada (1564).

Gil Vicente (1475—1536), slavný dram. básník portugalský a autor četných komedií, jež psal v jazyku kastilském. Psal dramat. hry s vlastními skladbami vložek zpěvných a tanečních. Jeho sebr. díla vyšla r. 1834.

Gil y Zárate (chil-i-tharate) Antonio (1793—1861), špan. dramatik, profesor dějepisu v Madridě.

Gila, severoamer. řeka, pramenící v Novém Mexiku a protékající pouští v již. Arizoně. Vlévá se u Yumy po toku 950 km dl. do Colorada. V létě často vysýchá.

Gilán, perská provincie, na j.-z. pobřeží Kaspického moře. Je to oblast 200—300 km šir., nezdravého podnebí, ale velmi úrodná, lesnatá, v lesních houštích žijí tygři, leopardi, divoká zvěř. Obyvatelstvo 150.000—200.000, hl. šiitských mohamed., pozůstává z domorodých Iránů a přistěhovaných Kurdů a Turků. Pěstuje se rýže, pšenice, ječmen, vyrábí se olej růžový a chová se ovce, malý skot a malí, ale vytrvalí koně. Hedvábnictví je všeobecné. Železárny v Massule.

Gilbert Cass (* 1859), amer. architekt a projektant mrakodrapů v New Yorku, Bostonu a j.

Gilbert Eugène (1889—1918), franc. letec; docílil četných rekordů hl. v dálkových letech.

Gilbert Jean (Max Winterfeld) (* 11. II. 1879 v Hamburku), populární skladatel operetní, do r. 1910 kapelník divadel v Bremerhavenu, Hamburku a divadla Apollo v Berlíně.

Gilbert Seymour Parker (* 1892), am. finančník, 1921—23 podsekretář stát. pokladu a od r. 1924 reparační gen. agent v Berlíně.

Gilbert William Schwenk Sir (1836—1911), oblíbený londýnský spisovatel veseloher; docílil největších úspěchů libreta ku komickým operám, k nimž hudbu složil Arthur Sullivan (↗) a z nichž i u nás známá Mikado (1885).

Gilbertovy ostrovy (souostroví Kingsmillové), leží přímo pod rovníkem mezi 3° 22′—2° 40′ s. š. a 172°—177° v. d., 430 km² vel., sestávající ze 16 nízkých korál. ostr. v řadě a 2 stranou ležících ostrovů fosfátových Paanopa a Nauru. Mají zdravé podnebí a jsou bohaté na kokosovníky; fauna je chudá. Obyvatelů (1921) 23.318 a 75 bělochů. Mužové nosí přes boky pletené rohože, ženy trávové zástěry; tetují se, zbraně jsou posázeny zuby žraloka. — Souostroví bylo objeveno Gilbertem a Marshallem (1788), později prozkoumáno Duperreyem a Hudsonem. Patří k říši britské; vládní komisař residuje na Paanopě.

Gilda (confraternitates), staroněmecké středověké bratrstvo ku vzájemné podpoře a hájení svých zájmů určené. ↗ hansa.

Gildas mudrc (* kol. 500, † 570), nejstarší britský dějepisec. Založil klášter Rhuys u Vannes v Bretagni a stal se tam opatem; později vyhlášen za sv.

Gildní socialism, směr v anglickém socialist. hnutí, založ. r. 1915. Chce osvoboditi výrobu od pout vykořisťujícího kapitálu tím, že by dělnictvo pracovalo přímo pro spotřebitele na způsob družstev. K sjednocení nového směru po stránce polit. došlo teprve r. 1922, kdy utvořena National Guilds Council. Nejv. úspěchu dosahuje myšlenka ve stavebnictví. ↗ Guildy.

Gilet (franc.), vesta, t. j. kazajka bez rukávů. Také hra podobná pokeru.

Gilewski Karol, MUDr. (1832—71), pol. lékař a odb. spisovatel. Prof. lékařství v Krakově.

Gilferding Aleksandr Fedorovič, ↗ Hilferding.

Gilg Adam (* 1653), český zeměpisec, 1670 jesuita, 1686 misionář v Mexiku, napsal slovníky nářečí „Pima" a „Eudeve", dvě zprávy o kmenech Serenů a Tepoků otiskl v Stökleinově Weltbote (1687 a 1692).

Gilgal, osada v Palestině, mezi Jordanem a Jerichem, byla prvním táborem vtáhnuvších židů. Dnes Tél-Dželdžul.

Gilgameš, pověstný král nejstarší dynastie urucké v jižní Babylonii, hrdina g. eposu, se známou povídkou o potopě světa.

Gilia Ruiz et Pav., byliny patřící do rodu Polemoniaceae (jírnicovité) jedno-

leté, asi 90 druhů v subtrop. Americe, zejména v Kalifornii. U nás se pěstuje v zahradách zejména G. tricolor s květy v latách žlutě a fialově zbarvených.

Gilia tricolor.

Gill Louis Alexandre Goset de Guines, zvaný André (1840—1885), franc. básník a malíř, kreslič karikatur. Zemřel v blázinci. Napsal knihu veršů La muse et bibi. Do češtiny přeložil ukázku j. básní Vrchlický (Mod. bás. franc.).

z Gillerů Adolf, č. básník; otiskl překl. poesie staroasyrské „Potopa“ (Museum, 1909).

Giller Agaton (1831—1887), pol. historik. Sp.: Opisanie zabajkalskiej krainy w Syberji (3 sv.), Historja powstania narodowego (4 sv.).

Giller Stefan (1834—1918), pol. učitel a básník v Kaliszu. Psal pod pseud. Stefan z Opatówka.

Gillich František, malíř v Praze III. ok. r. 1798—1803.

Gilliori Isaiáš, dvorní malíř v Praze kol r. 1603.

Gillmetti Marek Antonín, stavitel klatovský, 1694 stavěl kostel sv. Vavřince v Klatovech, 1712 poutní kostel sv. Anny u Kdyně.

Gilles (fr.), lat. Aegidius, č. Jiljí (⚲).

Gillowski Pavel (1534—1595), polský ev. kněz, nepřítel Českých bratří, se kterými na sjezdech v Krakově a Sandoměři sváděl tuhé boje.

Gimel (hebr.), 3. písmeno hebr. abecedy i hebr. 3. řadové číslo.

Gindele Vojtěch (* 1813 ve Vídni), fotograf v Praze.

Gin (angl., džin), destilát jalovcových bobulí, silný likér vyráběný v Anglii.

Ginani Alexander de Pisauro, moravský buditel, původem Vlach, 1632 probošt augustiniánských kanovníků ve Šternberku, kde znovuzřídil klášter, 1642 opat v Olomouci, † 1658.

Gincburg Ilja Jakovl. (* 1859), ruský sochař, autor mnoha pomníků (Stasova, Gogola, Ajvazovského), sošky V. Vereščagina, L. Tolstoje a j.

Gindely Ant. (1829—92), čes. dějepisec, zem. archivář a prof. dějin na univ. pražské. Pocházel z českoněm. rodiny, což vysvětluje jeho poměrnou vlažnost národní. Psal též více něm. a r. 1882 přešel na něm. universitu praž. K historii přešel od teologie. Jeho práce se vyznačují značnou pílí ve sbírání materiálu, což mu vyneslo přízeň Palackého, takže si ho přál za pokračovatele svého díla, ač jinak kritičností stál G. daleko za Palackým i za W. W. Tomkem. G. se zabýval hl. 16. a 17. stol. po stránce nábož., politicko-diplomat. a válečné, z čehož zůstává v jeho pracích ještě dnes mnoho cenného, byť i poslední práce našich historiků mnohé názory G. změnily (⚲ Goll, Vl. Klecanda, Hrejsa, Hrubý). Vedle učebnic a sbírek materiálu historického (zejm. 7 dílů Čes. sněmů) napsal Geschichte d. böhm. Brüder (2 sv.), Gesch. d. Gegenreformation, Gesch. d. 30-jährigen Krieges, Rudolf II. u. seine Zeit a j. Čes. vyd. Dějiny čes. povstání. Též vydal studie o Komenském a Blahoslavovi. Lit.: Krofta K. ve IV. sv. Zpráv zem. archivu král. čes.

Gindl František Antonín (1786—1841), biskup brněnský (1831); nabádal bohoslovce k učení češtině a povzbudil k založení české knihovny v alumnátě. Lit.: Vlast, 1909, 724.

Gindter Samuel, malíř v Chrudimi v l. 1665—85. Maloval obraz sv. Bartoloměje pro kostel v Kočí u Chrudimě (r. 1680), výplně pro kazatelnu s podobami círk. učitelů pro kostel sv. Michala v Chrudimi (1682), hl. oltář v kostele sv. Kříže tamtéž, sv. Václava v kostele v Mikulovicích u Pardubic a j.

Ginevra (Ganièvre), manželka krále Artuše.

Ginevra, ital. jméno ⚲ Ženevy.

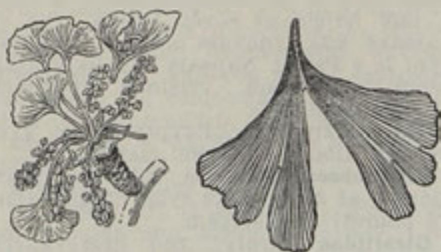
Ginger-Beer (angl.), pěnící lihový nápoj, kvašený a ještě dodatečně kvasící, cukerní roztok s obsahem zázvoru.

Ginghámet, pestře proužkovaná látka indického původu, potištěná kvítky.

Ginchy (žemši), franc. osada, nyní úplně zničená, s.-z. od Péronne, depart. Somme. Za svět. v. středisko četných bojů; v bitvě na Sommě (12. IX. 1916) vyrvána Angličany z rukou něm., 25. III. 1918 opětně německými vojsky dobyta, v srpnu však opuštěna.

Ginkgoales, ⚲ nahosemenné.

Ginn Edwin (1838—1914), amer. filantrop a mecenáš; věnoval milionové obnosy na propagaci mírovou a založil četné nadace.

Ginkgo biloba.
a) větev se samčími jehnědami. (z doby terciérní).

Ginkgo biloba.
b) větev s plody.

Ginori-majolika (dži—), kamenina, pocházející z továrny na porculán, založené markýzem Ginori v Doccia u Florencie. Předměty značkovány: GINORI neb dvěma hvězdičkami.

Ginsburg Abr. Mojs. (* 1878), ruský novinář a odborový pracovník, v l. 1912—18 red. Kijevskoj Mysli.

Ginsburg Grig. Romanovič (* 1904), součas. rus. klavírní virtuos, na mezin. konkursu klav. ve Varšavě získal čtvrtou cenu 1927.

Ginsburg Mojs. Jakovlevič (* 1892), současný ruský architekt, prof. moskev. techniky, redaktor časop. Sovremennaja architěktura, stoupenec moderní konstr. archit. — Knihy: Rythmus v arch., Styl a doba a j. a články ve Wasmuth. Monatshefte f. Baukunst, Die Baugilde a j.

Ginsburgova Sofie Mich. (1863—1891), ruská revolucionářka-teroristka, od roku 1882 účastna revoluč. práce v kruzích vojenských a mezi mládeží, ve styku s emigranty v Paříži a v Berlíně. Pro účast při atentátu na cara Alexandra III. 1. V. 1889 byla odsouzena k smrti, trest změněn na doživotní káznici. 7. I. 1891 skončila sebevraždou v žaláři ve Šlisselburku.

Ginter Jan František, malíř v Praze r. 1734.

Gintl Friedrich Wilhelm (1843—1908), něm. chemik a profesor něm. tech. pražské, býv. zemský poslanec.

Gintl Julius Wilhelm (* 1804 v Praze, † 1883), něm.-rak. fysik a prof. univ. štyrskohradecké. Vystavěl první telegrafická spojení v Rakousku. 1849—63 ředitel st. telegrafů.

Gintl Zdeněk, pseud. Grygar (* 1878), č. spisovatel a úředník Ústř. knihovny hl. m. Prahy. Překladatel Molièra a Shakespeara. Napsal populární spisy o svob. zednářích a o katol. knězích z doby buditelské.

Ginungagap, v islandské mytologii označení pro ledové období před stvořením světa.

Ginzberg Ašer (* 1856), pod pseud. Achad-haam, známý hebrej. spisovatel, tvůrce duševního zionismu.

Ginzel Jakub (1792—1862), malíř podobizen a oltář. obrazů. Studoval na pražské akademii za vedení Berglerova a potom v Drážďanech. Obesílal výstavy v Klementinu v Praze a zřídil si tu i kreslířskou školu. V museu libereckém od něho Podobizna dámy se zlatým čepcem (1824).

Ginzel Jan (1660—1743), čes. zeměpisec, 1676 jesuita, 1694 misionář v Brasilii, psal tři dopisy o zemi i lidu do Stökleinova Weltbote.

Ginzel Josef (1804—1876), profesor semináře v Litoměřicích, č. zemský a říš. poslanec. Sp.: Geschichte der Slavenapostel Cyrill u. Method (1857), Theolog. Studien in Österreich und ihre Reform (1873) a j.

Ginzkey Franz Karl (* 1871), něm. básník a spisovatel v Solnohradě. Píše romány, novely a básně.

Gioberti (džo—) Vincenzo (1801—1852), ital. filosof a státník, stoupenec panteismu s myšlenkami Saint-Simonistů, žil po vypuzení z Piemontu (1831) v Paříži a Bruselu.

Giobertit, ⤷ magnesit.

Giocoso, též gioioso (ital., džo—), označení hudeb. přednesu: žertovně, laškovně.

Gioja Flavio, ital. námořník v Amalfi, žil ve 14. stol., zavedl první busolu k používání při plavbách a připisoval se mu též vynález kompasu.

Giolitti (džolity) Giovanni (1842—1930), ital. státník, právník, 1889 za Crispiho min. financí, 1892 min. předs., 1901 min. vnitra. Za svět. války stoupenec italské neutrality; uzavřel smlouvu rapallskou o otázce jaderské. Vydal svoje paměti (1922). 1920 pověřen utvořením nov. kabinetu, do něhož povolal učence Croce.

Giona, nejvyšší hora středního Řecka v aitólských Alpách, 2512 m.

Gionina Simone (* 1655), benátský malíř, maloval fresky ve Žďáře a Jaroměřicích. R. 1724 byl dvorním malířem.

Giordani Pietro (1774—1848), ital. spisovatel, mistr prósy, autor četných polit. pamfletů.

Giordano (džordano) Luca (1632—1705), ital. malíř, žák Ribesův, později Pietra da Cortona. Navštívil význ. m. v Italii, 1690 odešel do Španěl, kde ho Karel II. povýšil na rytíře. Pro svoji hbitost v malbě nazýván Fa Presto (Dělej rychle!).

Giordano Umberto (* 1867), ital. hud. skladatel, známý svými melodickými operami: Andrea Chenier (1896), Fedora (1898), Madam Sans Gêne (1915) a Giove a Pompei (1921).

Giorgi (džordži), ↘ Gjurgjevič Ignjat.

Giorgio (džordžo) Francesco di (1439—1502), ital. stavitel, sochař, malíř, činný v Orvietu a od 1463 v Sieně, zde hl. ve stavbě pevností. 1490 zhotovil model pro kopuli milán. dómu, jíž provedl 1493 Giovanni Antonio de Gessato. Při obléhání Neapole prý vynalezl miny.

Giorgio, vlastně G. Andreoli, um. hrnčíř a malíř majoliky 15. stol.; proslul svop majol. malbou ve žluti a rubín. červeni.

Giorgione da Castelfranco (džordžone da kastelfranko) (1478—1510), ital. malíř (vl. Giorgio Barbarelli), žák Giovanni Belliniho. G. přivedl do rozkvětu benát. malířství. Věnoval se círk. malbě a opravil v Benátkách fresky na fasádách, nyní již valně sešlé.

Giornale d'Italia, Il (džornale), svobodomyslný it. deník, vychází v Římě, zal. Bonninem 1901, dnes fašistický.

Giotto di Bondone (džoto) (* 1266 nebo 1267, † 1337), ital. malíř a arch. Koncem XIII. stol. pracoval G. v Římě; pro kardinála Stefaneschiho zhotovil 1298 mosaik. obraz: Zachránění Petra a jeho druhů před bouří, jenž je nyní ve chrámě sv. Petra v Římě pod jm. Navicella di San Pietro. Vymaloval fresky v kapli Serovegni v Padově. Měl styky s nejslav. muži své doby: Dantem, Petrarkou. Byl pův. zakl. it. mal., zvl. tosk. mal. fresek.

Giovanni di Stefano da Siena (asi 1446—1506), ital. sochař a odlévač v bronzu, činný v Sieně a Urbině. Hl. dílo: 4 bronzoví, světla nesoucí andělé, na tabernakulu v dómě sienském.

Giovanni Jean Juan, pseud. Jana Červenky.

Giovine Italia (džovine), mladá Italie.

Giovinezza (ital., džovinedca, mládež, mládí), titul pochodu fašistů.

Gip L., pseud. Františka Pigla-Vožického.

Gippius Zinaida Nikolajevna (* 1869), ruská spisovatelka, choť spisovatele a dramatika D. S. Merežkovského, s nímž r. 1920 odjela ze sovět. Ruska; žila ve Varšavě, kde vydávala protisovětský list, nyní je v Paříži. Napsala několik svazků veršů a románů, většinou vydaných mimo Rusko.

Gipsy (džipsi, vl. „Egypťan", řec. gyptis, tur. kibdi), angl. jm. cikánů.

Gira obecná (Smaris vulgaris), pražmovitá, až 3 dm velká ryba, žijící hlavně na pobřeží dalmatském.

Giraffidae (žirafy), rod přežvýkavců řádu Pecora, s dlouhým krkem, s dozadu prudce se sklánějícím tělem s chlupatými rohovými výběžky (Vellericornia) na

Okapia L.

čele. Známe pouze dva druhy, žijící v trop. Africe jižně od Sahary. Okapia Lauk. s kratším krkem, méně do zadu spadajícím hřbetem, s rohovými výrůst-

Giraffa Briss.

ky, které ve stáří prorážejí kůži. Po prvé nalezena r. 1901; 1½ m vys., s dlouhýma ušima, tmavě hnědá s bílými pruhy na nohách. Žije v pralesích mezi jezerem Albertovým a Kongem. Druhý druh, žirafa (Giraffa Briss.) s dlouhým, hřívna-

tým krkem, s krátkým, ale silně skloněným tělem (2·25 m dl., 5—6 m vys.), jemnou hlavou a velkýma očima. Na žlutém podkladě hnědé, nepravidelné skvrny. Rozeznáváme: kapskou ž. (G. capensis), sudanskou (G. camelopardalis) a somalskou (G. rothschildii). Žijí vesměs v Afr.

Giraltovce, o. na Slov., okr. Kapušany, 1127 ob. (773 čs.).

Giralda, zvonice v Seville.

Girandole (fr., it. girandola), při slavn. ohňostrojích ohn. sloup, sestavený z raket se světel. koulemi, chumáči a zlatým deštěm, též ohňostroj vůbec, hlavně ale onen, vypalovaný na první červnovou neděli v Římě na Monte Pincio. — G. též stříbrný neb bronzový mnohoramenný svícen; náušnice posázené drahokamy.

Girant (z it. girando), převodce, ↷ žiro.

Girard Philippe Henri de (1775—1845), franc. mechanik, vynálezce tkalcovského stavu na strojové předení lnu, achromatické čočky a rotačního parního stroje.

Girard Stephen (1750—1831), americký mecenáš a zakladatel koleje, po něm nazvané, ve Filadelfii.

Girardi Alexander (1850—1918), herec dvorního divadla ve Vídni, komik.

Girardin (žirardän) Emile de (1806—1881), franc. publicista, autor románu Émile; oddal se žurnalistice a založil La Presse. 1851 vypověděn z Francie, 1856 důvěrník Napoléona III., 1867 zal. Liberté. Od 1871 hájil v L'Union fr. přetvoření Francie ve federat. republiku. Napsal rom. a divad. hry. Zavedl v novinách román. přílohu.

Girardinus, drobná rybka, ↷ živorodka.

Girardon (žirardon) Francois (1628—1715), franc. sochař, 1659 profesor, 1695 kancléř Akad., vynik. umělec své doby. Ozdobil m. j. svými sochami versaillský park.

Girart de Roussillon (žirar-dö-rusijon), chanson de geste z již. Poitou, z konce 12 st., podle st.-burgund. vzoru; co do látky stýká se s starofranc. chansonem Girart de Viane (novofranc. přeložil P. Meyer, 1886).

Giraudoux Jean (* 29. X. 1882 v Bellacu v Limousinsku), fr. spisovatel. Chef zpravodajské služby v minist. zhraničí v Paříži. Napsal romány: Provinciales, 1909; L'école des indifférents, 1912; Amica America, 1918; Lectures pour une Ombre, 1918; Simon le Pathétique, 1918; Elpénor, 1919; Adorable Clio, 1920; Suzanne et le Pacifique, 1921; Siegfried et le Limousin, 1922; Juliette au Pays des hommes, 1924; Bella, 1926. Do češtiny přel.: Dívka na území mužů (J. Hejduk, 1926), Městečko (M. Jirda, 1926), Zuzanka a Tichý oceán (J. Zaorálek, 1927), Siegfried a Limousinsko (R. Thonová, 1927).

Girei (Gerai), dynastie krymských chánů v 15.—18. století, její zakladatel Hadži-Girei-chán byl nezávislým vládcem poloostr. krymského, poslední byl Šagin-Girei-chán (do r. 1873, kdy Krym připojen k Rusku); žil krátce v Rusku, pak v Turecku, kde byl zabit.

Girgas Vladimír Fedorovič (1836—1887), ruský orientalista, prof. arabského jazyka a literatury na univ. petrohradské od r. 1873. Četné odb. spisy, z nichž nejdůl.: Slovarj k arabskoj chrestomatiji i koranu (1881), Kratkij obzor istoriji liter. arabskoj (1874).

Girdwojń Michal (* 1841), pol. znalec rybářství. Sp.: Anatomja pszczoty (1875), O hodowli ryb i przyrządzie wylęgowym własnego pomyslu (1881).

Girgelová Alžběta (* 1819), kreslířka obrázků v Praze.

Girgenti (džirdženty), it. prov. na Sicilii, 3044 km², 419.905 ob. Hl. m. G. (stv. Agrigentum), biskupství, kostely z 13. a 14. st., zříc. st. chrámu. Přístav v Porto Empedocle (↷).

Girgl Frant. (1822—1864), č. žurnalista a profesor, oddaný přítel Havlíčkův, účastník rev. hnutí v r. 1848. Pro velezrádu odsouzen r. 1851 k dlouholetému žaláři.

Girk, pseud. Jana Jireky.

Girkl, malíř v 2. pol. 14. stol.

Girl (görl, angl.), dívka.

Girl Guides, světová organisace skautek, založ. Agnes Baden-Powellovou pro dívky mezi 8.—18. rokem, čítající přes 350.000 členek. Za svět. války se osvědčily jako poslice v různých úřadech a v nemocnicích.

Girlanda (franc. guirlande, girland, z it. ghirlanda, gir-, věnec), pletivo z květin nebo z listí jako slavnostní ozdoba sloupů, dveří, ulic a j.

Girlo (rus., hrdlo, krk), j. rus. název podmořských toků ř. Donu a Dunaje.

Giro (it.), převod, ↷ žiro.

Girové konto, ↷ žirový účet.

Girometti (džiro-) Guiseppe (1779—1851), it. brusič drahokamů a ryjec medalií; věnoval se sochařství, pak vhlubování obrazů, v čemž brzo proslul po celé Evropě. Portretoval Napoléona I., Alexandra I., Washingtona, angl. a sardin. krále a j. Pracoval hl. v mincovnictví.

Gironde (žirond), str. girondistů (↷).

Gironde, La, význač. liber. deník jižní Francie, zal. 1852, vychází v Bordeaux.

Girondisté, v první franc. revoluci mír. strana rep., jejíž vůdcové (Guadet, Gen-

sonné, Verguiaud) pocházeli z dep. Gironde; viděli ve zřízení republiky osvobození vlasti. Když král rozpustil min., vyvolali revoluci. Ludvík XVI. zbaven moci a g. provedli neschválené zákony. Založili nové minist., do něhož povolán Danton. G. hlasovali sice pro královu smrt, ale chtěli ho odvoláním se k lidu zachovati. Byli Robespierrem obžalováni z vlastizrady a vyvoláno proti nim povstání. 31. října 1793 bylo jich 37 popraveno.

Girs Dimitr Kontantinovič (1836—1886), ruský spisovatel a žurnalista. Četné povídky a romány z voj. života pod pseud. Konstantinov. Nejznámější: Staraja i novaja Rossija (1868), Zapiski vojennago, Kalifornskij rudnik (1872). Redig. list Russkaja Pravda (1878—80), často konfiskovaný.

Girsa Jos. (* 1874 v Šepetovce na Rusi), zplnomoc. zástupce ČSR. v Moskvě. Byl na Rusi ředitelem panství a cukrovaru, za revoluce žalářován až do konce r. 1920, kdy vyměněn. Od 28. VI. 1921 předseda čsl. misse obch. v Moskvě, od roku 1922 zplnomoc. zástupce ČSR. pro SSSR.

Girsa Václav, MUDr. (* 1875), ministr a vyslanec, člen Čs. komitétu v Kijevě, předseda druhého kijev. sjezdu r. 1917, předseda Správy čsl. spolků na Rusi, člen odbočky Čs. národní rady v Rusku, plnomocník vlády ČSR. v Sibiři. R. 1911 šéfem chirurg. oddělení zemské nemocnice v Kijevě. Hned na začátku světové války zvolen za člena Českého komitétu. Byl delegátem obou kijevských sjezdů. V nedlouhé době stal se předsedou Svazu čs. spolků na Rusi. S čes. vojskem odešel na Sibiř a po odchodu B. Pavlů vedl celou politickou agendu čs. sibiřské armády sám. Po návratu do republiky zaujímal důležitý úřad čsl. zahraniční politiky až do r. 1926, načež byl jmenován vyslancem ve Varšavě.

Girsch F., řezbář v Praze r. 1713.

Girsztowt Polikarp (1827—1877), polský lékař a prof. chirurgie ve Varšavě. Sp.: Chirurgia ogólna i szczególowa (1870).

Girth Tomáš Josef (1712—1751), český homiletik, kanovník lateránský, opat na Karlově, vydal Radostné narození královny nebes (1739).

Giržík (Jiřík), malíř v Žebráce, † 1560.

Gis (it. Sol diesis, franc. Sol dièse, angl. g. sharp (džišarp), g. zvýšené ♯; akord Gis-dur = gis, his, dis; akord Gis-moll = gis, h, dis. ↗ tonina.

Gisalový tisk, způsob rozmnožování čárkov. kreseb na fotogr. papír průkresný, z nichž se zhotovuje snímek na aluminiové desce, potažené vůči světlu citlivou kolodiovou vrstvou.

Gisborne, přístavní město novozélandské, 15.700 ob. Středisko vývozu másla a zmrzlého masa. R. 1769 zde po prvé přistál Cook.

Giseh, ↗ správně Gizéh.

Gisela (hůl, šíp), něm. jméno žen.

Gisela, císařovna něm., dcera vévody Hermanna II. Švábského, třikrát provd., po třetí za pozd. císaře Konráda II.

Giserich (kolem 390—477), král vandalský, následoval po svém bratru Gunderichovi, přivedl r. 429 Vandaly do Mauretanie, uzavřel 435 smlouvu s cís. Valentianem III., 439 obsadil Karthago a učinil je středem své říše. R. 455 vyplenil Řím, podrobil si Sicilii, Sardinii, Korsiku, Baleary, Pithyusy a j. S císařem Zenonem uzavřel r. 476 mír.

Gish Doroty, mladší sestra násl., rovněž známá americká film. herečka.

Gish Lilian (de Guiche) (* 1896), americká filmová herečka; hlav. role v mnoha filmech režiséra D. Griffita.

Gisiler, hubitel polabských Slovanů. 971 biskup mersebürský, 981 arcibiskup magdeburský, † 1004 v Triburu.

Gisis, dvěma ♯ dvakrát zvýšené g.

Giskra (vl. Jiskra) Karl (* 29. I. 1820 v Mor. Třebové, † 1. VI. 1879 v Badenu u Vídně), rak. státník, 1848 člen frankfurtského parlamentu, 1860 adv. v Brně, 1866 starostou, 1867 předsedou sněmovny, od prosince 1867 min. vnitra (za knížete Auersperka) až do dubna 1870.

Gislason Konrád (1808—1891), islandský badatel a profesor staronord. řečí na universitě kodaňské. Vydal staronordické texty: Gislasaga, 1849, a Njala, 1875.

Gismondin, nerost skupiny zeolithů, křemičitan vápenato-hlinitý, nachází se ve světle šedých, jednoklonných prorostlicích tetragonálních v drůzách basaltických hornin na Capo di Bove, na Etně, ve Vogelsberku atd.

Gisternitz Zigmund (k 1816 v Libni), akad. malíř v Praze.

Gitano, ↗ cikáni.

Githago, ↗ Agrostema githago, koukol.

Gitzendauer Benedikt Havel, něm. malíř r. 1722—1723 v Praze.

Giudecca, ostrov jižně od Benátek, od města odděl. průplavem (Canale de G..)

Giulio Romano n. Giulio Pippi, vlastně Giulio di Pietro de' Gianuzzi (1499—1546), it. malíř a arch., vynik. žák Raffaelův, jehož půvab přijal, ale později se mu odcizil. Vlastním oborem mu byly eroticky zabarvené motivy ze st. mytologie. G. maloval v Římě za Raffaela v Stanza dell' Incendio, ve Farnesině a v Sala di

Constantino. Dohlížel na provádění bibl. scén ve vatikán. lóžích podle Raffaelových maleb. Konečně provedl mnoho tabulových obrazů podle mistr. návrhů. Po R. smrti žil G. ještě několik let v Římě a maloval fresky mytol. a histor. obsahu a některé oltářní obrazy. 1504 pozván G. do Mantovy, kde byl činný po 22 roků. Přestavěl a freskami ozdobil téměř celý vévod. zámek. Vrchol. dílem G. je Palazzo del Te, do jehož interieurů snesl všecko bohatství svého umění.

Giulov Damian, unionista italský, kapucín, misionář v Sofii, 1924 zúčastnil se IV. sjezdu na Velehradě.

Giunta (Giunti, špan. Junti, Junta n. Juncta, též Zonta), rozvětv. rodina knihtiskařů: Lucantonio G. († asi 1537) založil tiskárnu v Benátkách, která přešla na jeho syna Tommaso a byla v chodu pod jménem Apul Juntas až do 17. stol. Ve Florencii založil tiskárnu Lucantoniův bratr Filippo G., jehož synové Benedetto a Bernardo G. († 1551), a pak jejich děti vedli oficinu až do 1623. Tisky těchto písmem a papírem vyrovnají se téměř tiskům Manucciovým a bibliofilové je cení jako Giuntiny nebo Juntiny. Méně významná je oficina, zal. 1520 Jacopem d' G. v Lyoně (do 1592). Ostatní členové rodiny tiskli v Burgos, Salamance a v Madridě. Lit.: Renouard, Notice sur la familie des Junte (s bibliografií, 1834).

Giurgiu (bulh. Giurgevo), rum. město kraje Vlasca, ležící na Dunaji proti Ruščuku, 20.800 ob., s velkým přístavem na ostrově Ramadamu a s vyvinutým obchodem. V 14 a 15. st. hrad, o nějž bylo Turky často bojováno. Ve svět. válce dobylo 27. XI. 1916 bulhar. vojskem.

Giuriati Giovanni (* 1876), it. fašistický politik, radikálně nac. směru. Zúčastnil se po boku Annunziově obsazení Rjeky a jmenován tamtéž velitelem. R. 1921 zvolen poslancem. Od r. 1925 it. ministrem veř. prací.

Giuseppe P., pseud. Jos. Blažka.

Giusti (džusty) Giuseppe (1809—1850), it. satirik; bojoval proti všem extremním stranám. Jeho básně vydány souborně pod titulem Versi, 1845.

Giustina (džustyna), benát. stříb. peníz, ražený v upomínku na námořní bitvu u Lepanta. Přední strana: dože klečící před okřídleným lvem, zadní strana: sv. Justina.

Giusto (džusto), vhodně, přiměřeně, správně; tempo g. (přiměřené tempo), v hudbě: ve vhodném, charakteru kusu přiměřeném tempu.

Givenchy-en-Gohelle, vesnice u Arrasu, 1860 ob. Doly uhelné. Od 5. X. 1914 v rukou německých, později bylo zde urputně bojováno, hl. od 6. května 1916 a v dubnu 1917.

Givenchy-lès-La Bassée, vesnice u La Bassé; dobyta 13. X. 1914 6. německou armádou.

Givet, město a pohraniční pevnost ve franc. dep. Ardennes, 7519 ob., na obou březích Másy. Záp. od G. jest pevnost Charlemont, dobytá 31. VIII. 1914 24. saskou zál. divisí za pomoci rak. moždířových baterií. V listopadu 1918 Němci vyklizena.

Gizéh (Gizeh, Ghizeh, Giza), provincie (mudirieh) hornoegyptská, 24.716 km² s 544.350 ob. (1917) na obou březích Nilu.

Gizéh, hl. m. stejnojmenné provincie, 17.000 ob., na levém břehu nilském a na dráze do Siutu. 406 m dlouhý železný most. Východisko k výpravám na blízké pyramidy.

Giżycki Franciszek Ksawery (1786—1850), pol. geolog. Sp.: Badania w przedmiocie rzeczy przyrodzonych w Galicji, w Królestwie Pol., na Wołyniu i Podolu.

Giżycki Jan Marek (* 1844), pol. spisovatel, prof. gymnasia v Mitawie. Psal histor. pojednání pod pseud. Wołyniaka

Gjaja Jovan (* 1846), srbský státník, min. vnitra a později vyslanec v Sofii.

Gjalski Ksaver Šandor (* 1854), ↘ Babić Ljub.

Gjellerup Karl Adolf (1857—1919), dánský spisovatel. Z nejrázovitějších zjevů pokrokové družiny, seskupené kolem Brandesa. Napsal povídku Idealista (1878), kulturně historický román Antigonos, román Učeň Germánů, studentský román Venkovská práce Rudolfa Steva, novely Romus a G-dur, knihy Rok pouti a Klasický měsíc, vzniklé pod dojmem cest, tragedii Brynhild, dramata Thamyris, Hagbard a Signe, sbírku lyriky Kniha mé lásky, vědecké dílo o R. Wagnerovi a j. R. 1917 obdržel liter. cenu Nobelovu. Do češtiny přel.: Poutník Kámaníta (M. Lesná-Krausová, 1920), Poutníci světem (M. Lesná-Krausová, 1928).

Gjevgjelia, jihosrb. město na hranici řecké, zn. svým hedvábnictvím, 4000 ob.

Gjölbaši (stará Trysa), vesnice v maloasijském vilajetu Konia, 10 km vzdál. od zřícenin staré Myry (↘). Naleziště četných starožitných skulptur.

Gjonović Jovan (* 1883), černohorský politik a novinář; poslanec skupštiny.

Gjorgjević Jovan (1826—1900), spisovatel srbský a autor srbské nár. hymny. Zakladatel srbského Nár. divadla.

Gjorgjevič Vladan, Dr. (1844—1930), ↳ Đorđević Vladan.

Gjorgjić, ↳ Gjurgjević Ignjat.

Gjurgjević Ignjat (Ignazio Giorgi), básník dubrovnický. Pocházel z patricijského rodu dubrovnického; člen řádu benediktinského. Z jeho spisů se zachovaly: Uzdasi Mandalijene pokornice (1728), Saltijer slovinski (1718), Razne pjesme a j. Zajímal se také o archeologii.

Gjurgjević Vasa (1841—1915), chorv. politik a advokát v Osjeku. Od 1878 členem hrvatského Saboru, za jehož předsedu zvolen r. 1897.

Gjurić Dimitrije (1838—1893), srb. generál a vojenský spisovatel. Byl několikráte min. vojenství.

Gjurić Miloš, ↳ Djurić Miloš.

Gjurić Gjorgje (* 1882), srbský právník a prof. bělehradské university. Člen reparační komise a od roku 1925 vyslanec v Londýně.

Gjurić Milenko (* 1894), malíř a grafik srbský, žák pražské Akademie, zakladatel revue Umjetnost. Vyniká hl. v dřevorytech.

Gjuričić Marko (* 1861), srbský právník a politik, poslanec skupštiny od r. 1893 za Valjevo. Byl několikráte ministrem spravedlnosti a soc. politiky. Autor trestního zákoníka jugosl.

Glabella (novolat.), 1. ponejvíce holé místo mezi brvami, 2. antropometr. měř. bod na tomto místě.

Głąbinski Stanisław, Dr. (* 1862), národohospodář, politik, prof. univ. ve Lvově. Ministr žel. r. 1911 ve Vídni, první ministr zahran. 1918 v Polsku, ministr osvěty r. 1923.

Glace (franc., glas), led, zmrzlina, též zrcadl. sklo, velké zrcadlo; odtud glacerie (glaserie), lijárna zrcadel. — O g. v kuch. umění ↳ poleva.

Glacé (franc., glase), lesk, poleva, hlaz. látky n. vyhl. výrobky, pak zkrác. označ. hlaz. rukavic (glacés); rukavice z hlaz. kůže (↳).

Glaciální (lat.), týkající se ledu; glaciální perioda, ↳ ledová doba.

Glacis, v opevňování sluje násyp před zevním krajem příkopu, svažující se povlovně do předpolí; jeho účel jest, umožniti metnou palbu na útočníka, snažícího se dosáhnouti kontereskarpy (zevní zdi příkopu).

Gladiátoři (z lat. gladius, meč), u Římanů zápasníci, kteří ve veřejných zábavách nebo hrách zápasili na život a na smrt. Amfiteátr bavil ukrutné Římany hnusnými výjevy. Muž proti muži, zástup proti zástupu, pěšky nebo koňmo zápasili tu podle pravidel g. nebo šermíři. Byli to za dob republiky zločinci k smrti odsouzení, zajatci, otroci, později lidé námezdní, kteří se cvičili ve školách s krutou přísností. — Podle výzbroje rozeznávalo se několik druhů g. Výzbroj

Gladiátoři.
a) Secutor, b) Retiarius, c) dozorce.

jejich pozůstávala z helmy s hledím, z kožených rukávů se železnými šupinami na pravém rameni, kov. pásu na zástěře, zakrývající spodní část těla, velkého štítu a krátkého meče. Před zahá-

Gladiátorské meče.

Gladiátorská přilba.

jením her vyšli g. v plné zbroji slavn. průvodem do arény, posypané pískem. Šermy začaly se tupou zbraní, brzy však rozzuřili se zápasníci a někdy zápaseno tak dlouho, pokud se neukázala první krev. Kdo nemohl déle zápasiti, sklonil zbraň a zvedl prst na znamení prosby o milost. Máváním šátků dávali diváci na jevo udělení milosti; zaťatá pěst s palcem dolů obráceným (pollice verso) označovala smrt. Vítězové obdrželi věnce i peněžité dary. G., kt. se několikráte po sobě osvědčili, obdrželi na žádost rapír (rudis) jako znamení, že jsou osvobozeni od další služby.

Gladiolus (mečík) z čeledi rostlin kosatcovitých (Iridaceae), je jedním z nejbohatších rodů. Vyznačuje se hroznovitým květenstvím, v němž stojí vždy po jednom květu v úžlabí každého listenu. Květy jsou souměrné. Listy dvouřadé, osní podzemní hlíza. Celý tento rod má na 150 zástupců, z těchto však v Evropě

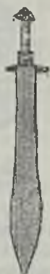
je jen 8 zástupců ve Středomoří a z těch dva zasahují až k nám. Mečík bahenní (G. paluster Gd.) svými klasy fialově nachových květů s prohnutou trubkou

Gladiolus paluster.

Gladiolus gandavensis van Houtte.

okvětní. Krášlí teplé labské louky. Podobný je G. imbricatus L. (m. střechovitý), který je na lesních paloučcích. Ve středozemí roste G. communis (m. obecný), který má veliké, jasně červené květy. V zahradnictví je dnes oblíbený G. cardinalis a G. psittacus. Dávají původ četným různobarevným křížencům, kteří pro svoji velikost květů a bohatost hroznů patří dnes k nejozdobnějším okrasám zahrad.

Gladius, římská zbraň, pravděpodobně galského původu.

Gladius.

Gladkov Fedor Vasilj. (nar. 1883), současný spis. a básník ruský, začal psáti již v dětském věku, z r. 1899 jsou jeho první povídky pod vlivem M. Gorkiho. Jeho romány Ogněnnyi kon z dob občan. bojů, a zvláště Cement (vyšel ve 12 vyd. a přeložený do ciz. jazyků), zařadily G. mezi přední spisovatele současného Ruska.

Gladstone Herbert John viscount (* 1854), angl. státník liberálního směru, první guvernér jihoafr. Unie od r. 1910.

Gladstone William Ewart (1809—1898), anglický státník, spolupracovník Peelův; snažil se dosáhnouti nejužší spolupráce státu s církví; v souvislosti s Peelovou finanční reformou vypracoval nový celní tarif. Po Peelově smrti 1850 přešel pozvolna od konservativců k liberálům a spolu s nimi dokončil 1852 Peelovu finanční reformu. Byl proti krymské válce a 1855 vzdal se úřadu a věnoval se studiu Homéra. 1859 byl opět kancléřem pokladu a po vystoupení Disraeliho přešel definitivně k liberálům. Navrhl reformu volebního práva a anglikánské církve. Hlavním úkolem jeho prvního ministerstva (1868—74) byla irská otázka, reforma školství, správy a vojska. Mírová politika přivedla ho k pádu. Druhé jeho ministerstvo (1881—84) provedlo irské agrární zákonodárství, ale úpadek britské vážnosti v cizině a politika radikálů způsobily rozklad liberalismu. Třetí G. ministerstvo (leden—červenec 1886) pokusilo se opět a řešení irské otázky; toto se však nepodařilo ani za posledního kabinetu (1892—94) a posléze požadavky admirality byly příčinou jeho definitivní porážky. Lit.: J. Morley: Life of W. E. G. (1904, 3 sv.).

Gladysz Jan (1762—1830), pol. malíř reduty varšavské.

Glaetzl Jan Josef (1689—1757), církevní historik, probošt augustiniánského kláštera ve Šternberku; napsal dějiny lateránských kanovníků augustiniánských na Moravě, rukopis chová se v zemském archivu v Brně.

Glafey Adam Friedrich (1692—1753), něm. filosof a historik. Sp.: Pragmatische Geschichte der Cron Böhmen (1729), Anecdotorum S. R. J. historiam ac jus publicum illustrantium collectio (1734).

Glagolice, slov. azbuka, které používá část Jihoslovanů v církevní liturgii a jež liší se od cyrilice; svým původem sahá asi do 10. st. V Čechách používali glagolice slov. mnichové v ↗ Emauzích; jako vzácná památka toho zachovala se v t. zv. Remešském evangeliu.

Glagolita Clozův, jedna ze šesti obsažnějších památek staroslověnských, psaných písmem hlaholským, zbytek většího kodexu knížat Frangepani na ostrově Krku, chovaný v Tridentě; Kopitar vydal památku ve Vídni (1836), Vondrák v Praze (1893).

Glagol Sergěj (pseud. Golouševa Serg. Serg.), (1855—1920), ruský grafik a kritik umělecký, zakladatel grafické školy Stroganovské, původním povoláním lékař.

Glagolin Boris Sergjějevič (* 1879), souč. ruský herec a režisér petrohradského Malého těatra; hl. v rolích veseloherních; po revoluci v divadlech moskevských a na Ukrajině.

Glaive (franc., něm. gleve n. gläfe), středověký název rytířského kopí, později kopí vůbec i pěchotního; v přeneseném smyslu (něm. též Lanze) organisační jednotka rytířského vojska, skládající se z rytíře, jeho zbrojnoše (panoše), obou plně obrněných, několika jiných bojovníků (střelce, sudličníka) a 1—2 sluhů; dohromady 3—9 mužů. Obyčejně byli všichni na koních, neúčastnili se však vesměs boje, někteří konali jen služby pomocné. Karel VII. franc. utvořil z glév r. 1448 t. zv. ordonanční kompanie (↗), první to státní stálou armádu nové doby.

Glaize Auguste (1807—93), franc. malíř; přiklonil se k romant. směru; později sledoval moralist. tendenci.

Glaize Léon (* 1842), syn G. A. a žák Gérônův; maloval historické obrazy.

Glandula (lat., oříšek), ↗ žláza.

Glandula suprarenalis, ↗ nadledvinka.

Glandulae versiculares, žlázy v pohlavním ústrojí ssavců muž. rodu; jejich sekrety se mísí se semenem.

Glâne, jméno dvou řek ve švýc. kantonu Freiburg: Vel. G. je přítokem řeky Sarine, Malý G. řeky Broye.

Glans (lat.), žalud; g. penis, žalud pyje.

Glareanus Henricus (vl. jm. Heinrich Loris, 1488—1563), švýc. humorista. Vydával staré klasiky a psal filolog. spisy; z jeho básní lze jmenovat Helvetiae descriptio (1514).

Glärnisch, horská skupina v Glarnských Alpách, záp. od údolí Linu, ohraničená hlub. údolími. Nad Glarusem je Přední G. (2331 m), dále Stř. G. (2907 m) s ledovcem Brenerisgärtli a posléze Zadní G. (Ruchen 2910 m, Bächistock 2920 m).

Glarnské Alpy, jedna z největších skupin švýc. záp. Alp (↗ Glärnisch, Sardona, Tödi).

Znak kantonu Glarus.

Glarus, kanton ve východ. Švýcarsku, 685 km², as 33.900 ob. (Němců), 75% reformovaných, zbytek katolíci. Prostoupen je Glarnskými Alpami, snižujícími se k jez. Waliensee, Curyšskému a v lintskou rovinu. 72.3% půdy je plodné (ornice, zahrady, louky a pastviny 388 km², lesy 107 km²). Pěstování obilí je nemalé; chov dobytka opět stoupá; důležité sýrařství. Hlavním pramenem výživy je průmysl (přádelny, tkalcovny, tov. na stroje), pracující hl. na vývoz. — Správu vede státní rada, volená jednou ročně. — Hl. m. G., as 5000 ob., na úpatí Před. Glärnische; st. dráhy; značný průmysl.

Glasberg, o. v Č., okr. Kraslice, 394 ob. n.

Glaserit, nerost, síran sodíku a draslíku; tvoří vodojasné, obyčejně tabulkovité šesterečné krystaly na ložiskách kamenné soli na Sicilii a j.

Glaser Eduard (1855—08), českoněm. cestovatel po Arabii a Africe.

Gläser Franz (1798—1861), českoněm. hud. skladatel a dvorní kapelník v Kodani.

Glaser Janko (* 1893), slovinský básník lyrický a profesor v Mariboru. Sp.: Pohorske poti (1919), Slov. nar. lirika.

Glaser Karol, PhDr. (1845—1913), slovinský lit. historik a středoškolský profesor. Přeložil do slov. Kalidásova dramata a uveřejnil četné odb. články o literatuře ind. Také z češtiny překládal.

Glaser Stefan (* 1895), pol. právnický spisovatel a prof. univ. ve Vilně.

Glaser Vilém, mědirytec v Praze r. 1850.

Glaserova štěrbina (fissura Glaseri), úzká trhlina na lebce (↗) u vyšších ssavců a člověka; prostupuje jí struna bubínková (chorda tympani, ↗).

Glasert, o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 303 ob. n.

Glasnik, sborník církevních zpěvů v církvi pravoslavné, složených na základě osmi církevních tónin, odkudž zván též oktoich nebo osmoglasnik.

Znak města Glasgowa.

Glasgow, město a měst. hrabství v Lanarkshire (Skotsko), první obchod. a tov. město skotské, asi 1,057.000 obyv., na ř. Clyde; skládá se ze Starého města a předměstí Calton, Bridgeton, Camlachie, Govan, Partick, Pollokshaws. a j. Průmysl a obchod podporuje splavná řeka Clyde, jakož i okolní doly na uhlí a železo (přádelny, tkalcovny, železárny, ocelárny, stavba lodí, sklárny, továrna na tabák, porculán). 1924 činil lodní provoz: doplulo 6,057.000 registr. tun, odplulo 6,319.000 reg. tun. Univ. založ. roku 1450 (4530 posluch.). Město spravuje Lord Provost (vrchní starosta), a rada se 113 členy. Sídlo arcibiskupství ř. kat. od roku 1491 a protest. biskupství.

Glashütte, město v saském Rudohoří, 3140 ob., známé výrobou přesných hodinek a počítacích strojů. Největší továrna na výrobu hodinek ve střední Evropě. (F. A. Lange, 1845).

Glass Grzegorz (* 1869), pol. novinář a spisovatel ve Lvově. Pseud. Avanti.

Glassberger Mikuláš (1450—1508), církevní historik, 1472 minorita; psal o dějinách františkánského řádu v cenné Kronice řádu (1485).

Glassbrenner Adolf, pseud. Ad. Bremsglas, (1810—76), něm. spisovatel, vůdce demokratů; psal obrázky z berlínského denního života a satyr. básně.

Glasura, sklovitá nebo emailová hmota, kterou se potahují hliněné a kovové předměty, aby byly chráněny před škodlivými účinky a měly lepší vzhled. Rozeznáváme: 1. Zemité glasury, průhledné skloviny, připravují se z kysličníku křemičitého, hlinitého, vápence, barytu a žiravin; tají velmi nesnadno, používají se pro porculán a kameninu, jsou velmi trvanlivé a vzdorují dobře roztokům kyselin a solí. 2. Olověné glasury, průhledné olověné skloviny, které obsahují často ještě kysličník boritý; tají při teplotě poměrně nízké, používají se pro kameniny, fajans a obyčejné hliněné zboží. 3. Emailové glasury, bílá nebo barevná, neprůhledná hmota, skládá se z kysličníku olovnatého, draselného, křemičitého a cíničitého, taje snadno, používá se pro fajans a kovy. Obsahuje často ještě kysličník boritý a arsenitý. 4. Solné glasury, v podstatě zemité a alkalické glasury, tvoří velmi tenký povlak, používají se hlavně pro kameniny. Dobré glasury vzdorují mechanickým a chemickým vlivům, neoddělují se od podkladu a nepraskají. Minerální látky, z nichž má vzniknouti glasura, rozmíchají se s vodou. Do této lázně ponořují se porovité hliněné předměty. Voda vsakuje se do porů a strhuje s sebou v ní obsažený prášek, který utvoří na povrchu stejnoměrný povlak, předměty se pak po vysušení vypálí. Hmota, která nepohlcuje vodu, opatřuje se glasurou tak, že rozmělněný glasurový prášek míchá se s vodou, až se utvoří hustá, stejnoměrná kaše, která se na povrchu předmětu stejnoměrně rozprostře. Hrubé zboží opatřuje se glasurou ještě za vlhka posypáváním rozmělněným leštěncem olověným, klejtem a pod., které s podkladem v žáru utvoří sklovinu. Solná glasura vzniká tím způsobem, že do pece ke konci pálení hodí se něco kuchyňské soli a zeleného dřeva. Páry kuchyňské soli rozloží se vodní parou v kys. solnou a hydroxyd sodný, který utvoří s křemičitanem hlinitým na povrchu hliněných předmětů sklovinu. Dnes nanáší se glasurová kaše často zvláštními rozprašovacími stroji. Glasura obyčejného hliněného zboží jest z hlíny a leštěnce olověného vzniklé olověné sklo, které při správném poměru použitých látek a po důkladném vypálení v obyčejných, při přípravě pokrmů přicházejících kyselinách se nerozpouští, avšak při špatné přípravě i zředěná kys. octová rozpouští z něho značné množství škodlivého olova. Proto před používáním nových hliněných nádob doporučuje se vyvařiti je nejdříve v silné kys. octové, čímž odstraní se z glasury nedokonale vázané olovo. O glasurách kovů ↘ email. Umělecké glasury (↘ keramika). Barevné výzdoby nacházejí se na glasurovaných předmětech pod glasurou, na glasuře nebo mezi dvěma vrstvami glasury. Původně používalo se pouze malování na glasuru. Umělecké glasurování prováděly nejdříve porculánové továrny v Kodani a v Sèvres, později v Berlíně.

Glasurové trhliny (vlasové trhliny), trhliny vznikající v glasuře hliněného zboží.

Glatt, 1. levý přítok švýc. ř. Thur. — 2 levý přítok Rýna v kant. curyšském, pramení jako Aa a ústí u Rheinsfelden.

Glatz, ↘ Kladsko.

Glatz Jakub (1776—1831), slovenský bohoslovec evangelický; vydal řadu spisů asketických.

Glauber Johann Rudolf (1604—1668), něm. lékař a chemik, objevitel chloridů některých kovů a síranu sodného, nazýv. podle něho G. solí. Také o sklářství a výrobu dřevného lihu si získal zásluhy. Sp.: Opera omnia (1661, 7 dílů).

Glauberit, bezbarvý nebo žlutý, až cihlově červený nerost, tv. 2·5—3, bezvodý síran vápenato-sodný; nachází se v jednoklonných krystalech spolu s kamennou solí hlavně ve Španělsku.

Glauberová sůl, síran sodný ↘ Sodné slouč.

Glaucium L., růžkatec, rod rostlin z řádu mákovitých (Papaveraceae). Z 21 druhů středozemských nejznámější G. flavum Crantz a G. corniculatum Curtis, kterých se používá jako okrasných květin zahradních.

Glaucium flavum L.

Glauchau (Gluchov), saské město, as 27.400 obyv.; značný textilní průmysl, tov. na stroje a papírny.

Glaukodot, nerost, kyz kobaltnatoarsenatý, obsahuje 16—25% kobaltu, cínově žlutý, nachází se v Chile, ve Švédsku a na Slovensku.

Glaukochroit, nerost, křemičitan manganato-vápenatý, tvoří s monticellitem isoformní krystaly, modrozelený, New Jersey.

Glaukom (zelený zákal), jedna z nejvíce nebezpečných nemocí očních, nazvaná podle zelenavého odlesku ze zorničky v některých zastaralých případech. Hlavní známkou je zvýšení vnitroočního tlaku (normálně 12—30 mm Hg, ⚲ vyšetřování zraku), který může se dostaviti buď náhle s bouřlivými zjevy zánětlivými (glaucoma acutum, prudký g.) nebo znenáhla bez bolestí a zrudnutí oka (g. simplex, prostý g.). Prostý g. začíná zmenšením zrakového obzoru, počínajícím obyčejně ve vnitřní polovině a zvětšením slepé skvrny, která ponenáhlu pokračuje a způsobí úplnou slepotu, často bez jiných obtíží. Oko ztvrdne jako kámen, přední komora je zúžená, zornička rozšířená; očním zrcátkem vidíme, že pupilla zrakového nervu je silně vyhloubena (exkavace). Zpravidla onemocní i druhé oko; nemoc může trvati mnoho let. Při prudkém g. dostaví se kromě popsaných příznaků jako následky náhlého stoupnutí tlaku silné žilní překrvení zevního oka, zkalení rohovky a velmi prudké bolesti. Nemocní vidí kolem světel kruhy duhově zbarvené. Obyč. dostavuje se prudký g. ve více záchvatech. nejprve mírných, později se zhoršujících. I zde vznikne nakonec exkavace. Slepota dostavuje se spíše po stavu více chronicky-glaukomovitém než po jednom záchvatu. Před 30. r. je g. vzácný; u žen je častější než u mužů. Někdy se objeví při jiných chorobách očních (g. sekundární, druhotný). Léčení: léky zúžující zorničku (myotica), snížení vnitroočního tlaku iridektomií (vyříznutí kousku duhovky). Dále se používá cyklodialysy (vynětí úhlu přední komory) a trepanace (utvoření otvoru) sklery. — G. vyskytuje se i u zvířat.

Glaukonit, drobná zrnka zelená, nalézající se v pískovcích a slínech v českém křídovém útvaru. Směs různých křemičitanů a kysličníků.

Glaukos, 1. v řec. bájesloví mořský démon, pův. boiótský rybář. — 2. Syn Minósa kretského a Pasifaie, zemřel jako hoch a byl vzkříšen Polyeidem. — 3. (G. z Potniae), uctívaný na Isthmu jako Taraxippos. — 4. Pravnuk předešl., kníže Lykiů, spojenec Trojských, byl zabit Aliem.

Glaux maritima.

Glaux, sivěnka, rod rostlin řádu prvosenkovitých s jediným druhem Glaux maritima L. (s. slatinná) s malými bílými květy, rostoucí na březích středomořských a použív. jako zelenina.

Glavinič Fran (* 1586 v Kanfanaru v Istrii), horlitel pro glagolštinu církevní, františkán. provinciál jihoslov.; dal podnět k tisku hlaholských liturgických knih; proslulý kazatel. † 1650.

Glavkomtrud (rus. zkratka pro Glavnyj komitět vseobščej trudovoj povinnosti): Hlavní úřad všeobecné pracovní povinnosti.

Glavkoncesskom, rus. sovětská zkratka pro Glavnyj koncessionnyj komitět, úřad sovětské vlády, pečující o získání mezinárodního kapitálu k průmyslovému podnikání a udělování příslušných koncesí.

Glavlit, rus. sovět. zkratka pro hlavní úřad, dozírající a pečující o literaturu a vydavatelství knih, při komisariátu osvěty.

Glavnauka, rus. sovět. zkratka pro úřad (při komisariátu osvěty), jemuž

přísluší záležitosti vědy, musei, uměleckověd. ochrana přírody a p.

Glavpolitprosvět, rus. sovět. zkratka pro hlavní polit.-vzdělávací komitét (při komisariátu osvěty), pečující o vzdělání dospělých.

Glavsocvos, rus. sovět. zkartka pro úřad, pečující o soc.-polit. vzdělání škol. dětí a ochranu neplnoletých (při komisariátu nár. osvěty).

Glayre Maurice (ok. 1743—1819), polský diplomat krále Stanislava Augusta ve Švýcarsku. Lit.: E. Mottar, Stan. Poniatowski et Maurice Clayre, correspondance relative aux partages de la Pologne (1897).

Glazenap Sergěj Pavlovič (* 1848), rus. astronom, prof. petrohradské university; napsal řadu vědeckých knih astronom. a populárních učebnic.

Glazunov Alexander, inž., Dr. (* 20. I. 1888 v Petrohradě), prof. vysoké školy báňské v Příbrami. Hl. díla: Index lomu binárních systémů (1913); O daltonovských a nedaltonovských chem. sloučeninách (1926); O bertholidech (1926); O dobývání zlata z mořské vody (1929); Stanovení makrostruktury cestou elektrochemickou (1929); Une nouvelle méthode d'analyse rapide des alliages, sans destruction de l'échantillon (1930).

Glazunov Alex. Konstantinovič (* 10. 8. 1865 v Petrohradě), vynikající současný ruský hudební skladatel, představitel monumentálního stylu v ruské hudbě. Nadání hudební projevilo se u něho již v dětském věku 10 let. V 16 letech již složil první symfonii (E-dur), jež po čtverém přeinstrumentování vyšla 1885 tiskem (po úspěšném provedení Balakirevem 1882 a Lisztem 1884 ve Výmaru). Komposici učil se G. u Rimského-Korsakova 1879—81, a vliv učitele, zvl. jeho melodičnost, zůstal patrný na všech skladbách. Od r. 1900 profesorem instrumentace na petrohrad. konserv. 1909—12 ředitelem téže a členem ředit. hudeb. nakladat. Bělajeva a ruské carské společnosti hudební. Složil 8 symfonií, 6 ouvertur, symf. báseň Stěnka Razín, hudbu k dram. básni Král židovský (od velkokn. Konst. Konst.), k Wildeově Salome a Lermontovu Maškarnímu plesu, balety Raymonda, Russes d'amour, Čtvero roč. časů, napsal z paměti ouverturu k Borodinově opeře Kníže Igor, dokončil a instrumentoval tuto operu společně s Rim.-Korsakovem. Bohatá je jeho celková činnost skladatelská všech druhů (písně, tance, skladby koncertní, komorní atd.). R. 1922 vyznamenán byl čestným titulem národního umělce republiky. — Liter.: A. V. Ossovskij: A. K. Glazunov, jeho život a dílo, z r. 1907; Bělajev: Glazunov (prameny k jeho biografii), 1922; A. V. Lunačarskij: Ke čtyřicetiletému působení A. K. Glazunova, 1924.

Gleba, houby břichatky.

Głębocki Adrjan (1833—1906), pol. malíř, prof. kreslení ve Varšavě. Archeologické kresby.

Głębocki Józef Teodor (1810—1886), pol. vojenský historik. Sp.: Rys dziejów wojennych, jako wstęp główny do umiejętności sztuki wojowania (1852), Napad Karola Gustawa na Polskę 1655—7 (1861).

Glěb, jméno ruských knížat: 1. Vladimirovič, svatý (* kolem 984), ruský prvomučedník; 2. Svjatoslavič († 1075), kníže novgorodský; 3. Vseslavič († po r. 1120), kníže minský; 4. Georgievič († 1172), syn Georgia Dolnorukého, kníže kijevský; 5. Rostislavič, kníže rjazaňský od r. 1146; 6. Rostislavič, syn Rostislava Jaroslaviča († 1177); 7. Svjatoslavič, syn smolenského knížete Svatoslava Ivanoviča, padl r. 1399 v bitvě proti Tatarům; 8. Svjatoslavič, syn Svatoslava Jaroslaviča černigovského, zabit r. 1070; 9. Vasilkovič (1237—78), kníže bělozerský.

Glěbov Anatolij Glěbovič (* 1899), současruský spisov. dramatický, píše agitačně propagační hry, v důsledku toho poněkud uztrnulé stavby dramat. (Kanun, Zagmuk, Vlast, Sprut, Inga a j.). Hry jeho provedeny na divadlech moskevských i venkovských.

Glěbov Igor, pseudonym současného ruského hudebního kritika a učence B. V. Asavjěva.

Glěbov Leonid I. (* 1827 nebo 32), maloruský spisovatel (Gromada, Mirošnik, Dva kuma).

Glěbov Štěpán Bogdanovič (1672—1718), favorit první choti Petra I. (býv. carevny Jevdokie Lopuchinové), odsouzen k smrti a umučen.

Gleckner Zachariáš, komorní malíř v Praze ok. r. 1598.

Glee, v Anglii zpěvy pro tři nebo více solových hlasů (hl. mužských) a capella. Styl je prostý, s lyrickými caesurami. Lit.: Barrett: English Glees and Part-Songs (2. vyd., 1889).

Glegjević Antun (1659—1728), chorv. básník dubrovnický, autor satir. a erot. básní, oblíbený dramatik.

Glechoma L. (budra, openec, zádušník), rod pyskatých rostlin. Přízemní

rostlina s modrými nebo fialovými květy, šest druhů v Evropě a Asii. G. hederacea, openec obecný ve střední Evropě. V Německu užívá se co ochrana proti kouzlům.

Glechoma hederacea L.

Gleichen hrabata duryňský šlechtický rod, známý již ze 12. st. Kol. r. 1400 rozdělil se rod na Tonnaiskou a Blankenhainskou větev. Patřil jim též Bečov v Č. (15. stol.)

Gleicheniaceae, ↘ Filicales.

Gleichen-Russwurm, 1. Emilie (1804—1872), Schillerova dcera, napsala cenné příspěvky o životě svého otce a jeho ženy. — 2. G.-R. Heinrich Ludwig (1836—1901), něm. malíř krajin, připojil se později k naturalismu. — 3. G.-R. Karl Alexander (* 1865), něm. spisovatel románů a monografií (Schiller a j.).

Gleichenberg, Lázně ve Štyrsku, as 800 ob., 300 m n. m., 16 km jižně od Feldbachu; léčivé prameny.

Gleichmann Václav (1827—1866), učitel hudby v Praze.

Gleiwitz, ↘ Glivice.

Gleixner František (1718—1783), český filosof, 1733 jesuita; vydal spis o filosofii aristotelské (Praha, 1751).

Gleixner Tomáš, český zvonař XVII. věku, 1652 lil dva zvony do kostela v Bedřichovicích.

Gleizes Albert (* 1881), současný franc. malíř-kubista, hlavně figurální, autor řady teoretických knih: Du cubisme, 1912; La mission créatrice de l'homme dans le domaine plastique, 1922; La peinture et ses lois; Ce qui devait sortir du cubisme, 1924; Tradition et cubisme, vres une conscience plastique, 1927.

Glejt (z něm. Geleite), ve středověku bezpečný doprovod oděnci. Později nahrazován listem, ověřeným panovníkem, který zaručoval majiteli bezpečný průchod cestou, nebo v případě odsouzení, že nemusel se podrobiti trestu. Známý g. Husův od cís. Zikmunda. ↘ bezpečný průvod.

Glen Alfred Edmundovič (1858—1926), znamenitý ruský čelista, prof. moskevské konservatoře; vychoval celou řadu znamenitých čelistů současných.

Gléva, halapartně podobná dl. zbraň z 12.—16. st., byla používána zvl. jízdou.

Gleych, ↘ Kleych.

Gleyre Charles (1806—74), franc. malíř; maloval náboženské, histor. a mytologické obrazy, spojující romant. nálady s přísnou formou.

Gliczner-Skrzetuski Erazm (1535—1603), polský pedagog. Sp.: Książki o wychowaniu dzieci, Taniec i rozmowa o nim, Chronicon Regum Poloniae.

Glier Reinhold Moricevič (* 11. I. 1874), souč. vynikající ruský hudební skladatel (žák Taněјeva a Ippolita-Ivanova). Od r. 1914—20 prof. a ředitelem kyjevské konservatoře, od r. 1920 prof. komposice na moskevské kons. Složil: 3 symfonie (Ilja Muromec, na námět ruských bylin), koncertní skladby smyčcové (2 kvarteta, 3 sexteta, 1 oktet), symf. básně Sirény, Zaporožci, Tryzna, skl. pro čelo, klavír, a na 100 písní a romancí, jež mu získaly velké popularity za hranicemi, balety: Chrysis, Rudý mák, hudbu k Lysistratě, operu Šach-Senem, hudbu k Puškinovým Egypt. nocím, pochod rudé armády, Na svátek Kominterna a mn. j. R. 1925 byl vyznamenán čestným názvem zasloužilého umělce republiky.

Glicher Antonín, malíř v Praze r. 1731.

Glinka Alex. Serg. (* 1878), současný rus. literární kritik, píšící pod pseud. Volžskij.

Glinka Fedor. Nikol. (1786—1880), rus. spisov., důstojník; psal verše a povídky, jež vyšly 1869—72 ve 3 svazcích.

Glinka Michajl Ivanovič (1804—1857), ruský hudební skladatel, tvůrce ruské národní školy hudební; nejznámější jeho opery: Život za cara (1836, sehráno v Národ. divadle v Praze 21. IX. 1888), Ruslan a Ludmila; složil též mnohé písně, mezi nimi ruskou nár. hymnu, díla hudby komorní, fantasii Kamarinskaja a j. — Lit.: Fouque, M. J. G. etc. (1880). Křička Ruská hudba (1922).

Glinka Vasil Alexandrovič (1790—1831), ruský architekt, typický představitel empiru; řada jeho staveb v Petrohradě.

Glinka Serg. Nikolajevič (1776—1847), ruský spisovatel a překladatel moskevského divadla, napsal řadu divad. her; důležité jsou jeho literární vzpomínky.

Gliński Antoni Józef (1817—66), polský etnolog a vydavatel lidových pověstí: Bajarz polski (4 sv., 1853). Překl. Č. Semerád (1928) a B. Prusík (1914).

Gliński Kazimierz (1873—1918), prof. anatomie na univ. krakovské. Odb. spisovatel a organisátor služby lékařské za války světové.

Gliński Kazimierz (1850—1920), polský spisovatel; psal básně a dramata, z nichž

sluší zaznamenati: Almanzor, Boleslav Śmiały, Anna Firlejówna, dějepisné romány a povídky (Kněžna Anna) a j.

Gliński Mateusz (* 1892), pol. skladatel a hud. kritik. Red. časop. Muzyka.

Glinskij Michajil Lvovič, kníže (* 1534), člen litevsko-ruského rodu knížecího, původu tatarského, oblíbenec krále Alexanlra Polského. Přešel k caru Vasiliji III., dobyl 1514 Smolensk; později uvržen do žaláře, kde zemřel.

Gliom (glioma, z řec. glia, tmel), nepřesně ohraničený nádor, vycházející z bujení pojivové hmoty (neuroglie), v níž jsou uloženy nervové součásti mozku. Složen je pouze z neuroglie a z jader nervů (↘ mozek). Vyrostou-li tato ve větší vřetenovité buňky, vznikne gliosarkom. Je-li mezibuněčná hmota nádoru slizovitá, jde o myxogliom. G. přichází v mozku, míše a v oku. Svým sídlem a krvácením může být nebezpečným.

Glion, lázeň. horské místo nad Montreux (ve Švýcarsku).

Glires ↘ hlodavci.

Glis ↘ plch.

Glissade (franc.), v tanečním umění t. zv. klouzavý krok, v šermu útok, vyrážející soku zbraň.

Glissando (též glissato, glissicato, fr. glisser), klouzavě, plynule, hladce; v hudbě hladký, klouzavý přednes bez vyrážení jednotlivých tónů, u smyčc. nástrojů klouznutí prstů po struně a jedním tahem smyčce, u klavíru jedním prstem, jehož nehtem přejedou se spodní klávesy.

Glisson Francis (1597—1677), sl. angl. lékař, prof. v Cambridge a badatel v oboru křivice.

Glissonova klička, přístroj k narovnávání páteře při poraněních, zápalech a zkřiveninách; dvě kličky z vycpaného řemene, upevněné na bradě a záhlaví, na železném oblouku s vytahovacím zařízením.

Gliczczyński Artur (1869—1910), polský dramatik a básník.

Gliszczyński Michał (1814—1874), pol. učitel a spisovatel. Sp.: Znaczenie i wewnetrzne życie Zaporoża (1849), Hus i Husyci (1859).

Glišić Milovan (1847—1908), dramatik srbský, ředitel srbské Nár. knihovny v Bělehradě. Překl. z ruštiny a franštiny. Sp.: Dva cvancike (1882), Podvala (1885).

Glivenko Ivan Ivanovič (* 1868), vynikající rus. literární historik, prof. západ. liter. na moskevské universitě, součas. vynik. sovětský znalec italského jazyka a literatury, autor chrestomatií liter. a studií liter.-historických.

Glivice (Gleiwitz), prus. město v hornoslezském průmysl. území, as 81.600 ob., středisko hornoslez. průmysl. a hornického distriktu. Město patřilo od r. 1532 k Čechám, od r. 1742 k Prusku.

Gliwic Hipolit (* 1878), polský národohospodář a znalec hornictví. V l. 1919—1925 byl poradcem vyslanectví ve Washingtoně, r. 1926 ministrem průmyslu a obchodu. Napsal několik spisů národohospodářských.

Gll zkr. pro gallon (↘)

Globa Andrej Pavl. (* 1888), ruský souč. básník a dramat. spisov., zvláště jeho hra: Věnčanijě Gjuga, z r. 1924, jako satira na monarchismus a církevní obřadnosti, došla velké pozornosti.

Globaria, ↘ pýchavka.

Globe, Le (zeměkoule), franc. pol. časopis, zal. 1824, známý ve franc. lit. svým bojem proti klasicismu.

Globe, The, nejstarší londýnský konservativní večerník (zal. 1803), čtený hlavně na venkově.

Globe Theatre, londýnské divadlo, postavěné r. 1599, s nímž spjata činnost Wil. Shakespeara. Stálo na levém břehu Temže, zničeno požárem 1613, znovu vybudováno a uzavřeno puritány 1644. Shakespeare byl spolupodnikatelem divadla a provedeny tu po prvé mnohé jeho hry: Jindřich V., Jindřich VIII., Jak se vám líbí, Hamlet, Makbeth a j., dále hry Fletchera, Ben Johnsona a j. Nynější Gl. Th. v Londýně zřízeno 1868.

Globetrotter (angl.), posměšné označení cestujících, kteří putují světem pro ukrácení času, bez hlubšího zájmu (světoběžník).

Globic Samuel Rafael z Butčína (1634—1662), malíř. Syn Samuela G. z B., měřiče zemského. Od r. 1656 byl žákem Škrétovým, který ho chválil jako velmi nadaného. Odešel do Říma.

Globularia cordifolia.

Globigerina ↘ kulovinka.

Globulariaceae (koulenkovité), čeleď z řádu Tubiflorae. Vytrvalé byliny s růžicí přízemních listů, střídavých, květy ve strboulech, modré; asi 20 druhů v Evropě a Asii. U nás vzácně na suchých stráních v poříčí řeky Ohře, západního

Polabí a jižní Moravě jako typ meridionální.

Globuliny, náleží mezi bílkoviny. Jsou ve vodě nerozpustné, rozpouštějí se v konc. kyselinách a zředěných žíravinách. Varem se srážejí. Z roztoku lze je získati vysolením chloridem sodným nebo síranem hořečnatým, po př. amonným. Také slabým okyselením nebo uváděním kysličníku uhličitého do roztoku se vylučují. Rozdělují se na živočišné a rostlinné. Obsaženy jsou v seru krevním, v mléce, vejcích a zvláště hojně v semenech rostlinných. Zde jsou reservními látkami, sloužícími k výživě klíčku. Náleží k nim na př. legumin z hrachu, faseolin a faselin z fazole obecné, edestin ze semena konopného, glutenin z endospermu pšenice. Tento poslední byl připraven také úplně čistý.

Globus (lat.), všeobecně koule, potom koule zemská n. nebeská na podstavci, s otáčivou osou, která znázorňuje na svém povrchu povrch zemský nebo plochu zdánlivé koule nebeské. K určení některého bodu slouží poledníky a rovnoběžky. Poledníky rozdělují povrch zemské koule na stejně velké díly. Místa, ve kterých se p. protínají, slují póly (severní a jižní), jimi prochází otáčivá osa. Na g. nebeském je kromě poledníků a rovnoběžek znázorněna zdánlivá dráha sluneční (ekliptika); hvězdy vidíme na vnější straně n. g.; byly však postaveny duté g., v jichž nitru diváci vidí hvězdnatou oblohu a její změny. Z. g. vynalezl prý 580 př. Kr. Anaximandros; první však zhotovil 150 př. Kr. Krates z Malla, představující 4 polokruhové ostrovy, oddělené pásy okeanickými. Ptolemaios udal pravidla, jak zhotoviti umělé koule z.; g. n. je starší, již ve IV. st. př. Kr. přenesl posici hvězd na kouli. Některé g. n. jsou původu arabského, jako ve Florencii z r. 1080, v Londýně z r. 1275 a j. Z r. 1507 n. 1509 jsou g., na kterých je již vyznačena Amerika, z r. 1528 pozlacený g. a z r. 1535 dřevěný, oba v Paříži. 1583 zhotovil Tycho de Brahe mosazný g. n., 2 m v průměru. Nejslavnější g. n. ze 17. st. je g. gottorpský (golleryský), který dal zhotoviti vévoda Bedřich z Hollstein-Gottorpu od A. Olearia a Ondřeje Busche z Limburku, 3.5 m v průměru (od 1773 je v Petrohradě), z měděného plechu, vnější strana povrch zemský, vnitřek g. nebeský, hvězdy znázorněny otvory. V nov. době zhotovují g. ústavy pro učebné pomůcky. Na pařížské svět. výstavě 1900 byl g. 46 m v průměru.

Globus, ilustrovaný něm. časopis zeměpisný a národop., zal. 1862, později spojený s časopisy Das Ausland a Aus allen Weltteilen. 1911 splynul se čtrnáctideníkem Petermanns Mitteilungen.

Globy meteorologické, načrtnuté výkazy poměrů vzduchových tlaků, tepelných a větrných na zemi, v lednu a v červenci, vyznačují též ústřední ústavy meteorologické a observatoria, jakož i povětrnostní stanice s typickými a abnormálními poměry povětrnostními.

Glöckelberg, o. v Č., okr. Č. Krumlov, 1526 ob. (16 čs.).

Glockerit, černohnědý, gelovitý síran železitý, nachází se v kůrách a stalaktitech, též zemitý.

Glockner Gross, nejvyšší hora Vys. Taur, na hranici tyrolsko-korutanské, 3800 m vys. s velkým ledovcem Pasterza.

Glöckl Adam († 1706), olomoucký architekt v XVII. věku. 1672 vypracoval plány pro jesuitský chrám v Olomouci.

Glöckl Lukáš († 1716), olomoucký architekt, 1712 provedl kolosální budovu jesuitského kostela v Olomouci podle plánů Adama Glöckla.

Gloeocapsa ⚲ řasy.

Gloeosporium ⚲ houby.

Glogau ⚲ Hlohov.

Glogau Gustav (1844—1895), filosof, prof. v Curychu, Halle a Kielu; Herbartovec.

Gloger Zygmunt (1845—1910), pol. historik a etnograf. Sp.: Pieśni ludu (1892), Encyklopedja staropolska ilustr. (4. sv. 1901—3), Rok polski w życiu, tradycji i pieśni, Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce (1907—9 nedokončeno).

Gloggnitz, dolnorak. obec na sev. svahu Semmeringu, 3500 ob. Východisko turist. výprav na Sněžník. Továrny na celulosu, doly magnesitové, vinařství, známé letovisko.

Głogowczyk Jan (Jan z Głogowa) († 1507), pol. scholastik, prof. univ. v Krakově. Vynálezce frenologie. Sp.: Liber posteriorum analyticorum. Exercitium veteris artis. Questions librorum de anima.

Głogowski Jerzy (1777—1838), pol. stavitel ve Lvově.

Glochidium, larva škeblí sladkovodních (⚲).

Gloire (franc., gloár), sláva, čest, ⚲ gloria.

Glomačí, ⚲ Daleminci.

Glomeridae, ⚲ svinule.

Glomeruli (lat., sg. glomerulus), jemná klubíčka cév v Malpighiových tělískách ledvin (⚲); jimi děje se odměšování moči z krve.

Glonar Joža, PhDr. (* 1885), lublaňský knihovník univ., spisovatel a redaktor Ljublj. Zvonu. Vydav. Slov. bjograf. leksikonu od r. 1921 a četných edicí.

Gloria (lat.), sláva, čest; ve veř. bohoslužbě křesť. hymnický chvalozpěv trojjediného Boha (g. patri et filio et spiritui sancto). G. in excelsis deo = sláva na výsostech Bohu, slova, jimiž podle ev. sv. Lukáše (2, 14) oslavovali andělé nar. Kristovo; též částí kat. mše (g.). — G. ve Francii, silná přeslazená káva s koňakem.

Glorie (lat. gloria), sláva, oslava, světlá zář v podobě kotouče, kruhu n. kříže, jíž jsou obklopeni obyč. Kristus, andělé a svatí (svatozář); též zobrazení Krista a Marie na nebi s anděly a svatými.

Glorietta, zahradní domek se sloupy, besídka, též věžička na domech.

Gloriola (lat.), zdrobnělé z gloria, malá sláva; svatozář; ☞ glorie.

Gloriosa, ☞ lilijokvěté.

Gloriosus (lat.) slavný; slávy hodný (na př. miles gloriosus, slavný vojín, komedie Platonova).

Glos Antonín, JUDr. (* 1873), vedoucí první státní zástupce v Opavě. Byl i literárně činným, přispívaje odbor. články v různých časopisech.

Głos, polský týdeník, vycházející ve Varšavě od r. 1886, s počátku jako orgán strany radikální; soustřeďoval všechny liter. a novinářské veličiny své doby. Později převládal směr nacionální a od 1900 směr social.; stal se hlavním výbojným orgánem socialismu a literatury Mladého Polska. Po 1905 legálním orgánem polské strany soc. dem., ale brzy jeho vydávání carskou vládou zastaveno.

Głos Narodu, deník krakovský, vycházející od r. 1892. Směr křesť.-demokratický.

Głos Robotniczy, polský list, orgán soc. levice, od 1916 týdeník, od listop. 1918 deník. 28. XII. 1918 po ustavení komun. strany v Polsku ustoupil listu Sztandar socjalismu.

Glosa (řec.), jazyk, řeč, vysvětlení slova n. věty s kritickou poznámkou; glosovati, opatřovati krit. pozn.; glosáře, sbírky vysvětlivek neobvyklých, zastaralých slov; glosografové, sběratelé vysvětlivek (g.); corpus glossariorum latinorum zpracovali Löwe a Goetz. Okrajové g. byly již v bibli k vysvětlení nesroz. míst. V poetice ozdobná báseň pův. španělského. V právn. vědě znamená g. výklady k textu zákoníka Justinianova (corpus iuris civilis). Juristé, kteří Justin. zákon takto vykládali, sluli glosátoři (Irnerius, Bulgarus, Martinus Gosa a j.). Accursius sestavil ze všech g. výtah jako pokrač. g. k zák. Justinianovu (Glossa ordinaria).

Glosauer Georg, ThDr. (1860—1926), čes.-němec. bohoslovec, 1917 světící biskup praž.; vydal modlitby a zpěvník Manna (Praha, 1912).

Glosius, pseud. Jana Pondělského.

Głoskowski Maciej († kol 1658), pol. básník na dvoře Viléma II. Oranžského v Holandsku, později žil v Lešně.

Glosovati, poznámkami opatřiti.

Glossina, afr. jedovatá moucha, ☞ tse-tse.

Glossitis (řec.), zánět sliznice jazyka (☞ nemoci jazyka).

Glossodynie (řec.), bolest jazyka, obyč. palčivá n. pichlavá, objevující se trvale n. v záchvatech. Nejčastěji postihuje ženy. Nějakou příčinu nelze obyč. dokázati. Nemá souvislosti s rakovinou jazyka. Je skoro vždy velmi tvrdošíjná, léky dá se těžko ovládnouti, nejspíše ještě vhodnou léčbou psychickou.

Glossolalie (řec., mluviti jazykem, žvatlati, breptati), zjev nábož. extase v křesť. počátcích (v Korintě 1, Kor. 12—14), věřící uchváceni náb. nadšením mluvili nesrozumitelně. V Apoštol. skutcích líčí se g. jako nadání k řeči a mluvení ciz. jazyky.

Glossoplegie (řec.), obrna jazyka.

Glot, z angl. cloth, látka, obyč. černá, hl. na podšívky, deštníky, kabáty a p.; bavlněná tkanina, hustě tkaná.

Glotov Alexandr Jakovljevič (1779—1825), ruský námořní důstojník, odborník v nautice.

Glottis, ☞ hlasivka.

Gloucester (glōster), 1. přístavní m. (county borough), hl. m. hrabství G., v jihoz. Anglii, 53.090 ob., katedrála sv. Petra (největ. kostel Anglie); kromě staveb lodí a zvonařství průmysl nevelký, ale obchod čilý. G., římská Colonia Glevum, byla r. 44 po Kr. založena Claudiem. — 3. G., m. v sev.-am. státě Massachusetts, 22.947 ob., středisko námořního rybolovu; znamenitý, opev. přístav, přístupný i velkým lodím; v okolí m. žulové lomy. — 3. G., tovární m. v severoamer. st. New Jersey, 9462 ob., na řece Delawaru; velké strojírny, tov. na zprac. bavlny.

Gloucester Humphrey (1391—1447), angl. vévoda, poručník Jindřicha VI. a správce země od r. 1421; velmi vlivná osoba na dvoře angl. ale později obžalován z velezrady a popraven.

Głowa David Bohuwěr (asi kol r. 1787—1865), dolnolouž. spisovatel, první

dol.-luž. učitel, jenž uvědoměle pracoval pro luž. národ; ↷ Kopf D. B.

Glowacki Alexander, polský spisovatel, ↷ Prus Bołesław.

Glowacki Eduard (* 1898), pol. malíř a karikaturista ve Varšavě.

Glowacki Jan Nep. (1802—1847), pol. malíř a prof. malířství na univ. v Krakově. Sp.: Dwadzieścia cztery widoki Krakowa (Paříž, 1836).

Glower John (1817—1902), angl. továrník, vynálezce po něm nazv. věže k výrobě kyseliny sírové, která způsobila úplný převrat v chem. průmyslu.

Gloxinia, rod z čeledi Gesneriaceae (podpětovité), vytrvalá rostlina s oddénkovou hlízou, listy velké, vejčité, květy

Gloxinia speciosa.

velké, dlouze stopkaté, zvonkovité. Od Mexika až k Peru. Ve sklenících se pěstuje zejména G. speciosa Ker., květy všech barev, a G. maculata. Jsou to míšenci rodu Sinningia. Hlízy přezimují za sucha.

Glozius Jan (* v druhé polovici XVII. věku v Pondělku v Malém Hontu, † 1724), slovenský básník, 1700 farář v Rimavské Báni, 1704 v Radvani, 1710 v Kalinově, 1711 v Tisové a 1719 v Assódu; vydal sborníky písní Etan hlasitě prozpěvující (1711), a Křesťan vždycky se modlící (1724), orientace evangelické.

Glucinium, ve Francii a Anglii obvyklý název prvku beryllia.

Głuchowski Jan, pol. spisovatel z XVI. stol. Sp.: Icones principum et regnum Polonorum.

Gluck Christoph Willibald, rytíř (1714—1787), něm. hud. skladatel; vychován v Čechách, kde otec jeho byl lesníkem na různých panstvích; již od útlého mládí jevil neobyčejné hud. nadání a za svého studia (stud. filosofii v Praze) učil zpěvu a hře na čelo i sám zpíval v různých kostelích (v Týnském chr., u Křižovníků, u sv. Anežky). Později poslán kn. Lobkowicem do Vídně, aby své hud. vzdělání prohloubil a zdokonalil. Odešel potom do Milána, kde se stal známým operou „Artaserse". 1745 povolán do Londýna, aby pozvedl italskou operu. Povzbuzen hudbou Rameauovou a Händlovou, stal se význačným reformátorem hudebním. Od r. 1746 v Hamburku a od 1748 ve Vídni, kde se uvedl operou „Semiramis", od r. 1754—64 kapelníkem při dvorní opeře, počal zpracovávati franc. zpěvohry; k celé řadě jich složil novou hudbu. S počátku skládal ještě italské opery, později za spolupráce básn. Calsabigiho stal se reformátorem (Orfeo ed Eurydice, Paris ed Helena). Dalším spoluprac. G. a básníkem jeho textů byl francouzský vyslanecký ataché Le Blanc du Roullet (Iphigenie en Aulide). 1773 byl G. přítomen prvnímu představení „Ifigenie" v Paříži, kt. vzbudilo velký rozruch. Po provedení oper „Orfeus" a „Alceste" vrátil se do Vídně, aby komponoval „Armidu", kterou provedl po prvé v Paříži 1777. Teprve 1779 podařilo se G. rozhodně zvítěziti operou „Iphigénie en Tauride" nad stejnojmennou operou Picciniho. Kromě 46 oper složil balet „Don Juan" (1761), pro chór a orchestr „De profundis", 6 symfonií a j. Český životopis G. od O. Hostinského (K. V. G., 1884).

Glück Ernst († 1705), něm. pedagog, působil na Rusi a pracoval zde podle zásad Komenského.

Glücklich Julius, PhDr. (* 10. V. 1876 v Březových Horách), prof. všeob. dějin novověkých na filosof. fakultě Masarykovy univ. v Brně (od r. 1920). Jeho práce uveřejněny jsou v různých odbor. listech a časopisech: Věstníku Uč. sp., Čes. čas. histor., v Gollově sborníku atd. Česká Akademie vydala: O histor. dílech V. Budovce z Budova (1911), Nová korespondence Budovce z Budova z let 1580—1616 (1910), Václ. Budovce z Budova koresp. z let 1579—1619 (1908) a j.

Glückselig, ↷ Legis-Glückselig.

Glückselig Zdeněk (* 16. II. 1883 v Kut. Hoře), čes. malíř. Studoval v Praze; r. 1908 obdržel Hlávkovo cestovní stipendium a odejel do Italie, hlavně Florencie a Říma. Jest krajinář i figurální malíř, pracuje i na výzdobě knih a plakátů. Jeho práce zakoupeny byly ve Vídni, Paříži, v Lyoně atd. V Praze jsou jeho díla: Dekorativní panneau v zasedací síni Roln. poj., Pohled na Bratislavu a Prahu v ředitelně Agrární banky v Bratislavě, obraz Prahy v zas. síni banky Slavie atd.

Glücksmann Eduard, MUDr. (* 1865), lázeňský lékař luhačovický, vynikající balneolog a spolupracovník MUDra. Veselého (⇘). Četné lék. spisy.

Gluchov, rus. město v gub. černigovské, na řece Esmani. Střed obilního obchodu, 15.000 ob.

Glukonová kyselina (dextronová, maltonová), $CH_2 . OH(CH . OH)_4CO_2H$, vzniká z cukru třtinového, hroznového, maltosy, dextrinu, škrobu účinkem chlorové nebo bromové vody. Tvoří syrupovitou kapalinu, otáčí napravo.

Glukosa, ⇘ cukr hroznový.

Glukosidy, ⇘ glykosidy.

Glušac Vaso, PhDr. (* 1879), bosenský nár. pracovník a ředitel gymnasia v Dol. Tuzle. Za svět. války persekvován. Napsal četné spisy z dějin Bosny.

Gluščević Okica (1858—1898), šéfredaktor srbského rad. listu Odjek a překladatel z ruštiny.

Glutaens, hýžďový.

Glutamin, $H_2N . CO . C_3H_5(NH_2) . CO_2H$, nachází se v četných rostlinách, hlavně v řepě, tvoří bezbarvé jehlice, rozpouští se ve vodě, vařením s barytovou vodou rozkládá se v kyselinu glutaminovou a v amoniak.

Glutaminová kyselina (aminoglutarová), $C_3H_5(NH_2) . (COOH)_2$, vyskytuje se ve 3 modifikacích. Pravotočivá (obyčejná) nachází se v řepní melase, vzniká vařením bílkovin se zředěnou kyselinou sírovou, zahříváním s barytovou vodou mění se ve formu inaktivní, z níž lze vyloučiti modifikaci levotočivou.

Glutarová kyselina (normální pyrovinná), $CH_2(CH_2CO_2H)_2$, isomer kyseliny monomethyljantarové. Tvoří bezbarvé krystaly, destiluje skoro bez rozkladu při 303°, při pomalém zahřívání asi na 250° přechází v anhydrid $C_5H_6O_3$.

Gluten, ⇘ lepek.

Glutin, ve vodě rozpustná látka, tvořící podstatnou součást klihu a želatiny. Tvoří se varem kolagenu ve vodě. Tvoří suchý, bezbarvý prášek, ve studené vodě, kyselinách i žíravinách nerozpustný, nýbrž pouze bobtnající. V horké vodě přechází do roztoku, ochlazen zase ztuhne v rosol. Varem s kys. dusičnou nebo působením kyseliny octové mění se na t. zv. tekutý klih, který ochlazením netuhne (syndetikon a j.). Varem s konc. kyselinou solnou štěpí se glutin až na jednoduché aminosloučeniny (glykokol, alanin a j.).

Glutol (formalinová gelatina), formalinovými parami tvrzený gelatinový prášek; používá se v lékařství podobně jako amyloform, ⇘.

Gluziński Wład. Antoni (* 1856), prof. vnitřních chorob na univ. ve Lvově, Varšavě. Sp.: Zarys ogólnej patologji i terapji gorączki, Choroby serca i naczyń obwodowych.

Glyceria aquatica.

Glyceria, R. Br. (zbochlan), rod trav Gramineí; vlhkomilné, klásky oblé, bezosinné, sestaveny v jednostranné neb všestranně rozkladité latě s krátkými plevami. 16 druhů, u nás 4. — G. fluitans (zbochlan vzplývavý), oddének plazivý, listy ploché, leží ve vodě, klásky 5—11-květé, stéblo 100—300 cm. Výborná pícnina. Obilky se sbírají v Polsku a Prusku a tlukou na kroupy, zvané manna. — G. aquatica (zbochlan vodní), vzhledu rákosovitého, stébla silná, až 2 m vysoká; dává dobré stelivo.

Glyceridy, glycerinestery, sloučeniny glycerinu s kyselinou minerální nebo organickou. Glycerinestery halových kyselin nazývají se též halogenhydriny, na př. $CH_2Cl . CHOH . CH_2OH$, chlorhydrin. Glycerinester kyseliny dusičné, glycerinnitrát nazývá se obyčejně (chybně) nitroglycerinem. Kyselina glycerinfosforečná

$$CH_2OH . CHOH . CH_2OPO_3H,$$

sloučena s mastnými kyselinami a cholinem nach. se jako lecithin ve vaječném žloutku, v mozku, ve žluči a v nervstvu. Nejdůležitějšími glyceridy jsou glycerinestery mastných kyselin. Glycerinestery kyseliny palmitové, stearové a olejové (palmitin, stearin a olein) jsou podstatnou součástí rostlinných a zvířecích tuků. Jsou buď tuhé nebo tekuté, ve vodě jsou nerozpustné, draselným louhem se rozkládají (zmýdelňují), při čemž uvolňuje se glycerin a vzniká draselná sůl příslušné kyseliny (draselné mýdlo).

Glycerin (z řec. glykeros, sladký), glycerylalkohol, $CH_2OH . CHOH . CH_2OH$, vázaný na mastné kyseliny, jest obsažen v tucích, z nichž se připravuje zmýdelňováním nebo hydrolysou. Proto je vedlejším produktem při výrobě mýdel a mastných kyselin. Nachází se v zažluklých tucích, neb příčinou žluknutí jest částečný rozklad tuků. V malém množství vzniká při alkoholickém kvašení cukrů a je proto obsažen ve víně, pivě a ve výpalcích. V průmyslu získává se glycerin zmýdelněním nebo hydrolysou

tuků. Zmýdelnění provádí se vařením tuků s vápennou vodou, pálenou magnesií, kysličníkem zinečnatým a pod. pod tlakem v autoklávech, při čemž vzniká vodný roztok glycerinu a nerozpustné mýdlo. Uvolněný glycerin předestiluje se přehřátou vodní parou. Za velmi vysokých tlaků štěpí se tuky pouhým vařením s vodou. Hydrolysu tuků lze provésti též účinkem fermentů. Za války připravoval se glycerin zvláštním vykvašováním cukrů (protol, fermentol). Clycerin byl připraven též syntheticky zahříváním allyltrichloridu s vodou na 160° a oxydací allylalkoholu manganistanem draselným. Glycerin je bezbarvá, sladká, syrupovitá kapalina bez zápachu, spec. v. 1.265 při 15°, tuhne až při —40°, roztápí se však opět až při +17°, vře téměř bez rozkladu při 290°, vypařuje se znatelně již při 100°. Při 150° dá se snadno zapáliti a hoří pak modravým plamenem. Je velmi hygroskopický, mísí se s vodou a alkoholem, nikoliv s éterem, chloroformem, benzinem a mastnými oleji. Jeho kvašením účinkem kvasnic vzniká kyselina propionová. Jsa trojmocným alkoholem, tvoří s kyselinami tři řady esterů, glyceridů (☞). Z jeho haloidesterů (haloidhydrinů) dichlorhydrinu a epichlorhydrinu používá se k rozpouštění nitrocellulosy, celluloidu, tvrdých pryskyřic a organických barviv, monochlorhydrinu k výrobě třaskavin. Glycerinu používá se též jako přísady do vína, při výrobě likérů, dále při zavařování ovoce, ke konservaci masa, vaječného žloutku a bílku. V kosmetice se používá glycerinu při výrobě coldkrému a různých mastí, ve voňavkářství k extrakci jemných vonných olejů. Dále používá se ho při apretuře, v přádelnictví a tkalcovnictví, při vydělávání kůže, v barvířství, při výrobě pestrých a pergamenových papírů, k udržování hnacích řemenů ve stavu vlhkém a ohebném, k výrobě modelovací hlíny, k výrobě klihu a želatiny, k výrobě tiskařských válců a hektografické hmoty, k plnění plynových hodin, k výrobě kopírovacího inkoustu a barev pro razítka, k výrobě krému na boty, tmelů atd. Největší množství glycerinu zpracuje se na nitroglycerin (☞) a dynamit. K účelům lékař. používá se pouze glycerinu předestilovaného. — Dějiny. Glycerin objevil Scheele r. 1783, M. E. Chevreul seznal, že jest podstatným produktem při zmýdelnění tuků a usuzoval z toho, že tuky jsou sloučeninami mastných kyselin s organickými zásadami. Pelouze, M. Bethelot a Wertz dokázali, že glycerin je trojmocným alkoholem. Praktického významu nabyl glycerin zavedením rozkladu tuků vápenným mlékem a přehřátou vodní parou. R. 1855 Wilson a Payne čistili glycerin destilací.

Glycerinfosforečná kyselina,
$CH_2(OH) . CH(OH) . PO(OH)_2$,
získá se působením vody barytové v lecithin nebo zahříváním glycerinu s anhydridem fosforečným. Jest to obyčejně směs dvou kyselin α a β, obou opticky nečinných. Přichází v obchodě ve 20 a 50% roztoku. Snadno tvoří soli, z nichž se používá hlavně solí sodných a vápenatých. Působením škrobu nebo cukru sladového dá se převésti v pevnou formu. Zahříváním s vodou štěpí se zpět na glycerin a kyselinu fosforečnou. Používá se jí v lékařství jako posilujícího prostředku a při duševním přepracování. — Sanatogen je směs kaseinu s 5% sodné soli kyseliny glycerinfosforečné.

Glycerinová mýdla. Pod tímto názvem rozumíme obyčejně průsvitná mýdla, glycerin neobsahující. Vyrábějí se z obyčejného jádrového mýdla, jež se rozpustí v alkoholu, nechá se vyčeřit a větší část alkoholu se odstraní destilací. Zbylý alkoholický roztok mýdla po ztuhnutí je průsvitný. Pravé g. m. se vyrábí smíšením glycerinu s hoblinami sodného mýdla, rozpuštěním na vodní lázni, parfumováním a odléváním do forem. Toto mýdlo velmi snadno vlhne a na jeho povrchu se usazují kapičky zředěného glycerinu. Jest oblíbeným mýdlem kosmetickým.

Glycerinový klíh, lepidlo z klihu ve vodě rozpuštěného a smíšeného s glycerinem.

Glycerius, císař západořímské říše, voјín záhadného původu, prohlášen r. 473 knížetem burgund. Gundobadem za císaře, ustoupil r. 474 Juliu Nepotovi a přijal úřad a důstojnost biskupa salonského v Dalmácii.

Glycerová kyselina, dihydroxypropionová kyselina, $CH_2(OH) . CH(OH)CO_2H$, připravuje se oxydací glycerinu zřeď. kyselinou dusičnou za přítomnosti minia nebo chloridem stříbrným v alkalickém prostředí, z kyseliny monochlormléčné oxydací kysličníkem stříbrným a j. Získaná kyselina jest syrupovitá, opticky nečinná směs kyselin d- a l-. Působením mikroorganismů dá se získati kyselina pravotočivá, l-glycerová, nebo levotočivá, d-glycerová.

Glycin, p-hydroxyfenylglycin,
$p\text{-}C_6H_4(OH)NH . CH_2 . CO_2H$,
vyrábí se působením kyseliny chloroctové na p-aminofenol. Jest to bílý nebo slabě

nažloutlý, jemně šupinatý prášek, karbolového zápachu, ve vodě nerozpustný, za přítomnosti siřičitanu sodného však rozpustný. Používá se ho hlavně na fotografické vývojky. Obraz se tu tvoří velmi zvolna, ale jest dobře kryt, správně odstupňován a velmi čistý. Používá se ho hlavně k vyvolávání snímků s pochybnou nebo neznámou exposicí. Obyčejně se připravuje koncentrovaný zásobní roztok následovně: 40 cm^3 vody, 25 g siřičitanu sodného a 10 g glycinu rozpustíme za tepla a přidáme pozvolna 50 g potaše. Vzniklá kašovitá zásobní vývojka jest velmi trvanlivá a zřeďuje se při vyvolávání 15 až 20násobným množstvím vody. Při pochybných exposicích vyvoláváme asi půl hodiny ve vývojce zředěné 50 až 80 d. vody. Při vyšších teplotách jest třeba přidati k vývojce 10% roztok bromidu draselného (5—10 kapek na 100 cm^3 roztoku).

Glycine, čeleď rostlinná → Soja„ také liana → Wistaria.

Glycyrrhiza L. (lékořice = sladké dřevo), rod z čeledi Papilionaceí (motýlokvětých), vytrvalá rostlina, dlouhé oddenky, lodyha přes 1 metr, listy lichozpeřené, květy bleděfialové, v hroznech,

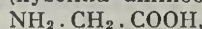
Glycyrrhiza L.

dozrávají v lysé lusky, semena kulatá nebo ledvinitá. — G. glabra (L. hladkoplodá) skýtá oddének (radix glycyrrhizae = r. liquiritiae), obsahující glykosid glycyrrhizin, slouží jako pamlsek a v lékařství ke korekci chuti léků, oddenek se také vyvařuje vodou a zahušťuje (extractum liquiritiae). U nás se pěstuje hlavně na jižní Moravě, jinak nejvíc v Italii, Španělsku, Rusku, Číně, Kalifornii atd.

Glyfografie (řec.), galvanoglyfie, zhotovování vypuklých tiskacích desek cestou galvanoplastickou pomocí vyrytých nákresů v měděné desce. (1843 Palmer.) Na měděnou desku se nanese krycí podklad, do kterého se nákres ryje; poté se zhotoví štoček tiskový. G. je skoro úplně zatlačena autotypií.

Glykogen, $(C_6H_{10}O_5)_n$, polysaccharid, nachází se v játrech ssavců, ve svalových vláknech, ve vaječném žloutku, v embryonálních orgánech, také v mnohých houbách (hlavně v Ascomycetách), tvoří bezbarvý, amorfní prášek, který vařením s vodou poskytuje opalisující kapalinu, jež jodem barví se hnědě. Diastasou, obsaženou ve slinách, přechází velmi snadno v dextrin, potom v maltosu, vařením se zředěnou kyselinou sírovou v cukr hroznový.

Glykokol (kyselina aminooctová),

$NH_2 . CH_2 . COOH$,

vzniká vařením vaječného bílku, klihu, kyseliny glykokolové n. hippurové s kyselinami nebo s alkaliemi nebo zahříváním kyseliny monochloroctové s amoniakem. Tvoří sladké krystaly, rozpouští se ve vodě, taje při 232—236°; methylglykokolem jest sarkosin, trimethylglykokolem betain, tavením methylglykokolu s kyanamidem vzniká kreatin. Ve fotografii slouží pod jménem glycin jako vývojka.

Glykol, ethylenglykol, 1, 2-ethandiol, $CH_2(OH) . CH_2(OH)$, nejdůležitější z glykolů (dvojmocných alkoholů). Vyrábí se nejčastěji rozkladem ethylendibromidu uhličitanem draselným. Vytvořený glykol extrahuje se alkoholem, z kterého se oddělí frakciovanou destilací. Jest to bezbarvá, hustá kapalina, chuti nasládlé, s vodou se mísící, vroucí při 197.5° C, hutnoty 1.115 při 20° C. Oxydací dává kyselinu glykolovou a šťavelovou. Používá se ho jednak jako náhražky za glycerin (Tegoglykol), jako látky k zamezení zamrzávání chladičů aut (Glysantin I. G.) a na výrobu dinitroglykolu, který se přidává do nitroglycerinu, aby se zamezilo jeho tuhnutí při nízkých teplotách (tuhne teprve při —23° C).

Glykolová kyselina (oxyoctová, ethanolová), $CH_2OH . COOH$, nachází se v nezralých hroznech, vzniká vařením kyseliny monochloroctové s uhličitanem vápenatým, působením zinku a kyseliny sírové na kyselinu oxalovou, oxydací ethylenalkoholu zředěnou kyselinou du-

sičnou; tvoří bezbarvé jehlice, taje při 80° C, má funkci kyseliny i alkoholu.

Glykolysa, okysličování cukru hroznového krví nebo výtažky zvířecích orgánů.

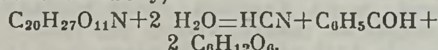
Glykoneus, glykónský verš, starý verš: dvouměr (čtyřstopý verš jambický), jehož střed tvoří choriamb.

Glykoproteidy, bílkoviny, jejichž rozkladné produkty obsahují uhlohydrát nebo jeho derivát.

Glykosal, glycerinester kyseliny salicylové; používá se vnitřně i zevně při reumatických nemocích.

Glykosamin, lépe glukosamin (d-), chitosamin, $CH_2OH.(CHOH)_3.CH(NH_2)COH$, vzniká hydrolytickým štěpením četných bílkovin a zahříváním chitinu s kyselinou solnou. Tvoří krystaly ve vodě dobře rozpustné na roztok alkalicky reagující. Svým chemickým složením podobá se glukose, v níž jedna hydroxylová skupina jest nahrazena aminoskupinou NH_2. Dává s hydroxylaminem a difenylhydrazinem obdobné sloučeniny jako glukosa. V neutrálním a alkalickém roztoku redukuje soli těžkých kovů.

Glykosidy, organické sloučeniny, které se štěpí v jednodušší cukry. Dělíme je na hologlykosidy čili polyglykosidy (dříve zvané polysacharidy), které se štěpí na dva nebo více druhů cukrů, a na heteroglykosidy (dříve zvané glykosidy nebo glukosidy), které při hydrolytickém štěpení poskytují vedle různých cukrů také složky necukerné. Tato druhá skupina sloučenin, dříve označovaných jako glykosidy, vyskytuje se hlavně v říši rostlinné. Varem s vodou po př. pod tlakem, varem se zředěnými kyselinami nebo působením určitých enzymů se heteroglykosidy štěpí na složky cukerné a necukerné. Tak na př. amygdalin štěpí se na kyanovodík, benzaldehyd a glukosu (cukr škrobový):

$$C_{20}H_{27}O_{11}N+2\ H_2O=HCN+C_6H_5COH+2\ C_6H_{12}O_6.$$

Mezi heteroglykosidy bezdusíkaté náleží na př. arbutin, digitalin, eskulin, floridzin, koniferin, kvercitrin, salicin a skupina t. zv. saponinů. K heteroglykosidům dusíkatým náleží: amygdalin, indikan, sinalbin, solanin a j.

Glympeis, starodávná pevnost v Lakonii, na hranici Kynurie, kde 218 př. Kr. Lykurg ze Sparty porazil 2200 Messinských, kteří spěchali na pomoc králi Filipovi Makedonskému. Poloha není ještě přesně zjištěna.

Glyoxal (oxaldehyd), $C_2H_2O_2$, vzniká oxydací etylenglykolu nebo ethylaldehydu kyselinou dusičnou, redukuje amoniakální roztok kysličníku stříbrného, s amoniakem tvoří imidazol.

Glyoxalová kyselina (aldehydkarbonová), $CHO.CO_2H$, nachází se v angreštu a ve vinných hroznech, vzniká oxydací alkoholů a aldehydů kyselinou dusičnou, tvoří bezbarvou, syrupovitou kapalinu, oxydací mění se v kyselinu oxalovou, redukcí v kysel. glykolovou a hroznovou.

Glyoxilin, třaskavina z nitroglycerinu a střelné bavlny s trochem ledku a sody.

Glypta, lumek.

Glyptodon, rod vymřelých obrovských pásovců, velkosti nosorožce, nalez. v pliocénu Již. a Sev. Ameriky.

Glyptothéka (řec.), sbírka řezaných kamenů nebo skulptur (glyptů); nejslavnější sbírka antických skulptur v Mnichově.

Glyptika, umění rýti (řezati) v kovu neb v kameni.

Glypty (řec.), řezané kameny (gemny), řezby.

Gmbwaga, řeč černochů v Ubangi. Lit.: Calloch, Vocabulaire français-gmbwaga-Gbanziri-Monjombo (1911).

Gmelin Christian Gottlieb (1792—1860), něm. chemik, vynálezce umělého ultramarinu.

Gmelinit, nerost skupiny zeolithové, tvoří nažloutlé, průsvitné, chabasitu podobné krystaly, tv. 4,5.

Gmina (polsky), obec, vesnice (z něm. Gemeinde).

Gmina polska, organisace amerických Poláků od r. 1866.

G-moll (it. sol minore, fr. sol mineur, angl. G. minor), g s malou tercí; g moll akord = g, b, d.

GUT., angl. zkr.: Greenwich Mean Time, střední čas greenwichský.

Znak města Šv. Gmündu.

Gmünd, 1. Švábský, starobylé město ve Virtembersku, na řece Remeši, 20.438 ob., se středov. hradbami a věžemi; průmysl zlatnický, slévárny, tov. na nábytek, na zboží mosazné a měděné. Původně slul Kaisersreuth; po častém měnění majitelů připadl 1803 def. Virtembersku. — 2. Gmünd (č. Cmunt), město v Dol. Rakousích, 4400 ob., na trati Praha—Vídeň; zámek, v okolí žulové lomy. Část G. a nádraží přip. 1920 mír. smlouvou ČSR. a sluje České Velenice, 4750 ob. — 3. G. (Sovodenj), m. v Korut., při ústí řeky Malty do Lisery; slévárny, obchod dřívím a dobytkem.

z Gmündu, rod stavitelů ve 14. st. Zakladatel rodu jest Jindřich z G., otec

Petra Parléře, stavitele svatovítského dómu v Praze. Jeho bratr Michal stavěl katedrálu ve Štrasburku. Další členové: Jindřich z G., pracoval v Brně pro markraběte Jošta, Jan z G. stavěl chrám v Basileji a ve Freiburku.

Gmunden, město v Hor. Rakousích, 7784 ob., při výtoku Travny z Gmundenského neboli Travenského jezera, je hledaným lázeň. místem (l. slatinné a jez. a j.). G. je hl. m. Solné komory; jihozáp. zámek Ort, spojený mostem se zámkem na ostrůvku v jezeře, zámek Cumberland s knihovnou o 60.000 sv. Nad městem hora Traunstein (1180 m).

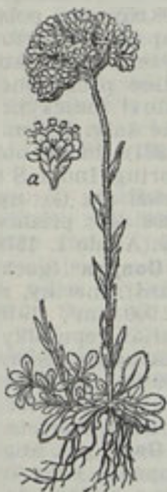

Znak města Gmundenu.

Gmyrev Aleks. Mich. (1887—1911), rus. proletářský básník. Od r. 1903 zúčastnil se revoluč. hnutí soc. dem, uvězněn zemřel po 2 letech v charkovské vězeňské nemocnici (tuberkulosou).

Gnadgott(s), misericordia, dlouhá, špičatá, několikahranná dýka, již nosili rytíři 14. a 15. st. k dobíjení raněného protivníka, spadlého s koně; pronikala štěrbinami a spoji brnění.

Gnaphalium L. (protěž), patří mezi Composity (složnokvěté). Lodyhy i listy plstnatě chlupaté, asi 450 druhů, u nás 8. G. dioicum (p. dvoudomá) syn. Antenarium dioicum (na vřesovištích, drob. úbory s bílým nebo růžovým zákrovem a dvoudom. kvítky. G. leontopodium (p. alpská), lodyha plstnatá, 5—20 cm vysoká, na konci mnohomanželný jednodomý úbor, podepřený 7—12 hvězdovitě rozloženými listy. Roste v Alpách, u nás v Tatrách Vysokých a na Podk. Rusi na skalách. Typická vysokohor. rostlina.

Gnaphalium dioicum L.

Gnatowski Jan (1855—1925), pol. spisovatel a prefekt škol ve Lvově. Novelista, měl pseud. Jan Łada.

Gňazdá, o. na Sl., okr. Stará Lubovňa, 1128 ob. (482 čs.).

Gnecchi Vittorio (* 1876 v Miláně), souč. ital. moderní komponista. Opery: Virtu d'Amore, Cassandra, Rosiera. Poslední dvě provedeny též česky na měst. divadlech v Olomouci a v Plzni.

Gnědič Nikolaj Ivanovič (1784—1883), ruský básník; přeložil Homérovu Illiadu rozměrem originálu. Rybaki (rybáři) jeho nejlepší dílo.

Gnědič Petr Petrovič (1855—1927), ruský spisovatel; napsal Dějiny umění (Istoria iskusstva) a mnoho povídek, románů a divadelních her.

Gnesen (něm.), ⟶ Hnězdno.

Gnetaceae (chvojníkovité), jedna z tříd rostlin nahosemenných (Gymnospermae) dřeviny s kmenem jednoduchým nebo rozvětveným, tvar listu různý, květy různopohlavné, s okvětím, sestaveny v klasy nebo šišticovitá květenství s velkými brakteami. Embryo má 2 dělohy. Patří sem 3 rody: 1. Ephedraceae, 2. Gnetum a 3. Tumboaceae (Welwitschia).

Gnetum, rod z čeledi Gnetaceí, popínavé liany, osa oblá, článkovaná, listy kožovité, neopadavé, květy v klasech. Samčí má vakovité okvětí a 2 tyčinky.

Gnetum gnemon L.

Asi 15 druhů v trop. Americe, Africe a Asii. G. gnemon dává jedlé plody, listí se jí jako zelenina. Lýko se spřádá.

Gnidia, ⟶ lýkovcovité.

Gniewosz Mikołaj Olbrycht († 1654), biskup kujawský. Vyslanec ve Vídni a Paříži.

Gniezno (polsky), ⟶ Hnězdno.

Gnila Lipa, l. přítok Dněstru ve vých. Haliči, kdež bylo ve svět. válce často bojováno.

Gnóm, podzemní duch, skřítek, šotek, malé ohyzdné postavy, který střeží poklady v zemi; ačkoli člověka škádlí, prokazuje mu většinou jen dobro.

Gnóma (řec.), jadrná průpověď, obsahující události životních zkušeností. Původci g. byli mužové moudří a zkušení ve škole života. Bohaté na g. byly lit. východní, zejména indická. Velice oblíbeny byly u Řeků, kteří měli i gnómické básnictví, druh to básn. elegického (básníci Solon, Fokylides, Xenofanes z Kolofonu, Theognisa a j. U Římanů jsou

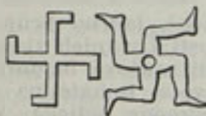
mnohé sbírky sentencí (Publitius Syrus) a zachovala se ze 3. stol. po Kr. Cattonis disticha.

Gnomonia, Ces et de Not., houba z podřádu Pyre nomycett, tvoří na listech a plodech ořešáku šedožluté skvrny, vroubené hnědě. Jiné druhy na listech třešní a višní.

Gnôme, franc. motor pro pohon letadel (⤷).

Gnósis (řec., poznání), v užším smyslu náb. proces za dob helénismu mezi národy východu a západu, který se vyvíjel čilou výměnou mytologických zjevů a teosofických hloubání. V tomto procesu jsou propleteny živly babylonské, parsijské, egyptské a syrské, ale též mytologie a teosofie pytagorejská, platonská i stoická. Historického významu svět. nabyla g. tím, že vyznavači její se pokusili zatáhnouti křesťanství, vyrůstající na podkladě víry ve zjevení se Boha v Ježíši Kristu, do kruhu svého hloubání, nezaložených na dějinných událostech, ⤷ gnosticismus.

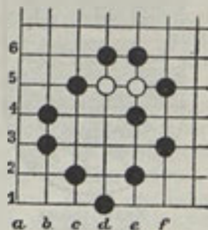
Gnosticismus, vznikl v prvních dobách křesťanství, kdy vyznavači Kristových nauk tříštili se v různé sekty. Gnostické sekty měly sice své různosti, ale při tom základní rysy. Učili o existenci dvou světů, duchovního a materielního, dobra a zla. Nejvyšší bytost nazývali Prvopočátkem, z něhož vyplývají božské síly čili eony. Jeden zeonů měl v sobě prvky materie a tvořil přechod mezi světem duchovním a séyslným. Stvořil ze své duchovní podstaty Demiurga, jenž vytvořil pak celý viditelný svět. Krista uznávali gnostikové za člověka nebo duchovní bytost, jež přijala podobu člověka. Všichni zakladatelé gnostických sekt byli křesťané. Většina gnostických sekt vznikla ve II. stol. po Kr., některé z nich trvaly až do VI. stol. Z hlavních představitelů gnostických sekt jsou zvláště známí: Valentin, Markion, Saturnin. V druhé polovině III. stol. vznikla v Asii gnostická sekta Manichejců. Manichejští v X. stol. a později rozšířili se do Evropy a vyskytli se pak na západě v různých sektách (Bogomilci, Albigenští, Valdenští, Katharové a p.).

Gnostický kříž.

Gnostický kříž (st.-angl. fylfot), kříž na konci zahnutý, nebo skládající se ze čtyř noh. Nalézáme jej na starých mincích, na malbách v katakombách, na náhrobních deskách a stěnách chrámů ve středověku. G. k. byl symbolem templářů.

Gnu, ⤷ pakůň.

Gó (angl.), jděte! Znamení ke startu při sport. podnicích.

Hra Go.

Go, národní japonská hra, hraje se dvěma osobami na desce, která je rozdělena 19 × 19 čarami, které dávají 361 bodů průsečných. Hraje 181 černými a 181 bílými kostkami. Účelem hry jest vytvořiti řetěz a tím zmocniti se kamenů protivníkových. Řetězem se rozumí nepřetržitá řada kamenů, uzavrou-li se kameny protivníkovy, je hra u konce. Go je velmi duchaplná hra, vynalezená v Číně mezi 2350—1770 př. Kr., odkud přešla v 8. st. do Japonska, kde dokonce byla zvláštní akademie, kde profesoři učili tuto hru. Koncem 19. stol. přešla i do Evropy.

Goa, portug. území na západ. pobřeží Přední Indie, mezi brit.-ind. presidentstvím bombajským, 3805 km², (1921) 508.058 ob.; pobřeží je bažinaté, v části západní pokryto lesem. Hlavní produkty: rýže, bavlna, kokosové ořechy a arrak. Silně promíšené ob., většinou katolické, mluví indickým dialektem a nosí evropské šaty. Hl. m. je Pandžim n. Nová G., (1921) 18.346 ob., sídlo gen. guvernéra portug. Indie. S ní spojena 300 m dlouhou hrází St. G., nyní v zříceninách, (1920) 2000 ob.; přístav je prostraný a bezpečný. Až do r. 1579 sídlem port. ind. vlády.

Goajira (gochira), nejsev. poloostrov jižní Ameriky, záp. od zálivu Maracaibo, 12.000 km², (1918) 22.600 ob.; tvoří komisariát republiky kolumbijské. G., který dostupuje Sierrou Macuirou až výše 800 m, obsahuje rozlehlé travnaté nížiny. Na sev. pobřeží jsou zálivy Baya Honda a Baya Portete. Hl. m. Puerto Estrella.

Goal (gól, angl., cíl), branka ve hrách: kopaná, polo, hockey, házená atd.; též rána míčem do branky, značící vítězný bod. Poměr branek, score, značí výsledek zápasu.

Go as you please! (angl., góu aez jú plíz), jděte, jak chcete! Sportovní výraz hl. v chodec. závodech na dlouhé trati.

Gobabis, distrikt s hl. m. G. v bývalé něm. Jihozáp. Africe, 1420 m vys. na Černém Nosobu vých. od Windhuku,

s ním spojen vodním systémem a hosp. usedlostmi. Leží ve zdravé stepi, bohaté na trávu a trnité křoví.

Gobang, hra pro 2—4 hráče; každý má 20—30 kamenů. Deska má 15×15 polí a kameny mohou se stavěti buď na ně, nebo na průsečíky. V prvním případě vyhrává ten, jemuž se podaří obsaditi pět polí, ležících ve stejném směru. Sází-li se na průsečíky, třeba zajmouti nepřátelský kámen obsazením čtyř bodů.

Gobarské číslice, starý arabský způsob počítání s body místo nul: na př. 3.. za 300.

Gobat Albert (1843—1914), advokát a řad. Mezinár. mírové kanceláře v Bernu, šv́c. pacifista, vyznamen. roku 102 Nobelovou cenou míru.

Gobat Margarethe, jeho dcera a spolupracovnice, činná novinářsky v mírovém hnutí světovém.

Gobelet (fr., gob'le), číše nebo pohár s podstavcem, ze stříbra nebo zlata, také sklen. ze stol. 16—18. Gobeletterie, výroba sklen. pohárů a obchod s nimi.

Gobelin (franc.), název čalounu s ručně vetkanými obrazy, ornamenty atd., nazv. podle francouz. tkalc. rodiny Gobelinů (XVI. stol.); nejvzácnější jsou g., tkané z hedvábí. Zavěšují se na zdích. — Nejznámější výrobna jest nyní pařížská Manufacture nationale des Gobelins. — Na Moravě ve Vel. Meziříčí zavedl výrobu g. malíř Schlattauer, který založil také odb. školu tamže, nyní Zemskou školu gobelinovou. Zásluhy o rozkvět této školy si zjednal hl. její ředitel ak. malíř Jaro Kučera; též mistr A. Jaroněk v Rožnově tvoří gobeliny.

Gobelinové (fr., gob'lenové) **malířství,** napodobení tkaných gobelinů v malířství. Užívá se k tomu ripsové látky, jako k pravým gobelinům, a maluje se na ně vodovými, temperovými nebo terpentinem rozředěnými olejovými barvami.

Gobelinus Person (* 1358 v Paderbornu, † 1421 v klášteře Böddeken), vestfálský středověký kronikář; napsal Kosmidromius, dějiny světa do r. 1418.

Gobi (mong. poušť; čín. Šamo), území mezi pohořím tibetským a severočínským na jihu, Tien-šanem a Altajem na záp., Velikým Chinganem na východě. Má rozlohu 1,200.000 km², sahá až k hranicím Sibiře. Okrajní horstva na severu a jihu jsou příkrá; území mezi Chinganem a Mandžurií se nazývá Východní G. Území od Alašanu má jméno Malá G. G. není rovina, ale je prostoupena zvrásnělým pohořím, prostř. výška asi 1100 m. Půda skládá se z křemene, štěrku, navátého písku. Podnebí ↷ podnebí Asie a Mongolska. G. je velmi chudá na vodu. Řeky, které stékají s úbočí hor, končí brzy v slaných jezerech. Rostlinstvo: Jen malé části jsou úplně bez rostlin. Jest to většinou step, porostlá travou, trnitými keři a cibulovitými rostlinami. Ojedinělé stromy jsou Mongolům posvátné. Živočišstvo je chudé: divoký kůň (tarpan), divoký velbloud, zajíci, vlci, lišky. Obyvatelé jsou kočovné mongolské kmeny. Z jihu sem ponenáhlu vnikají čínští kolonisté.

Gobiidae, ↷ hlaváči.

Gobineau (fr., gobinó) Joseph Arthur (1816—1882), franc. orientalista a básník, franc. vyslanec v Persii, Athénách, Rio de Janeiru a Štokholmě. Ve známém svém spise Essai sur l'inégalité des races humaines zavrhuje smíšené rasy, nejčistější je prý rasa germánská. Pak psal vědecká díla o Východě, složil epos (Amadis, 1887), tragedii (Alexandre, le Macédonien, 1901). V češť. přelož. Asijské novely (A. Gottwald, 1905), Opatství Typhainské (J. Jíra a M. Novotný, 1923), Renaissance (A. Gottwald, 1905, J. O. Novotný, 1925).

Gobitsch František (* 1876), profesor keramické školy ve Znojmě, žák vídeňské prům. školy.

Goblet (goble) René (1828—1905), franc. politik; založil liberální časopis Le progrès de la Somme, napsal La revision de la constitution (1893). 1886—87 min. předseda.

Góbryás (st.-per. Gaubaruwa), 1. vůdce pers. krále Kyra I., dobyl r. 539 Babylonu; 2. jeden ze šesti Peršanů, kteří r. 522 př. Kr. dosadili na trůn Dareia Hystaspovce; vyznamenal se v tažení proti Skythům.

Goc Mich. Rafailovič (1866—1906), rus. politik, spoluzakladatel strany soc. rev. Za svou politickou činnost vězněn i vypověděn na Sibiř. 1900 vydává v Paříži s Rusanovem a Rubanovičem teoret. časopis Věstnik russkoj revoljucii, 1902 žil v Ženevě, pak v Neapoli, kde byl uvězněn, italskou vládou měl být vydán rus. úřadům, ale po kampani socialist. tisku propuštěn. Napsal řadu statí polit. (též pod pseud. M. Rafailov).

Gocinskij Nažmuddin (1859—1925), rus. protirevolucionář v Dagestanu. R. 1920 zúčastnil se povstání proti sovětům, po potlačení povstání prchl do hor, vypátrán, zatčen a v Rostově na Donu zastřelen.

Gociridze Niko (* 1873), populární současný herec gruzínský.

Gocnod, o. na Sl., okr. Trnava, 236 ob. čs.

Goczałkowski Wojciech († 1866), pol. spisovatel. Sp.: Pamiętniki ułana (1855), Wspomnienia lat ubiegłych (1861—62).

Gočaltovo, o. na Sl., okr. Rožňava, 253 ob. (138 čs.).

Gočár Josef (* 13. III. 1880 v Semíně u Přelouče), architekt a profesor akademie výtvar. umění v Praze od r. 1924, kdy nastoupli po Janu Kotěrovi. Projektant různých městských staveb (na př. Ulrichova náměstí v Hradci Král. a paláce Úraz. pojišťovny v Praze), tvůrce domu U Černé Matky Boží, lázní bohdanečských a j.

Gočovo, o. na Sl., okr. Rožnava, 489 ob. (460 čs.).

Godard (godár) Benjamin (1849—1895), fr. skladatel; psal klavírní skladby, symfonie, lyrickou scénu (Diane et Acéton), několik oper (Jocelyn, 1888 a Dante et Béatrice, 1890).

Godart (godár) Justin (* 1871), franc. státník, advokát, žurnalista. V r. 1914—1919 zasloužil se jako podsekretář pro službu zdravotní, roku 1924 byl místopředsedou komory, r. 1925 za Herriota min. práce a zdravotnictví; v létě 1925 zvolen senátorem.

Gódávari, největší řeka Přední Indie, dlouhá 1500 km, úvodí 290.000 km²; pramení v Západ. Ghátech, jen 80 km od moře, ve výši 1000 m, protéká skoro celým poloostrovem a ústí deltovitě do zálivu Bengálského. Největší přítok (zleva) je Pránhité. Jiné větší přítoky jsou Mandžira, Indrávari a Savéri. G. jest jedna z 12 posvátných ind. toků, jejíž voda prý smývá hříchy.

Goddam (vlastně God damn [godem]), Bůh zatrať, angl. kletba.

Godeberta, křesť. světice, † kolem r. 700 jako abatyše v Noyonu. Svátek 11. dubna.

Godebski Cyprjan (1765—1809), pol. básník, legionář. Sp.: Grenadjer-filozof, Wiersz do legjonów polskich.

Godebski Cyprjan (1835—1909), pol. sochař v Paříži. Pomníky: Teofila Gauthiera v Paříži, Mickiewiczův a Moniszkův ve Varšavě, Koperníkův v Krakově, Gałęzowskiego v Batignolles.

Godebski Ksawery (1801—61), pol. spisovatel a kustod Musea Ossolinskich ve Lvově. Psal div. hry a překládal. Sp.: Reformy społeczne w Polsce pod koniec XVIII. wieku.

Godecki Teofil (1852—1918), pol. sochař, pracoval pro círk. účely.

Godefroid de Claire (god'froa d'klér), (* na poč. XII. stol.), belg. zlatník; působil hlavně v Huy. Zdokonalil smaltové náhrobní práce.

Goder Albert, malíř na Slov. v 2. pol. 15. st. S mistrem Petrem malovali v kostele v Prešově.

Godetia amoena.

Godetia, rostlina z čeledi pupalkovitých (Oenotheraceae). Asi 20 druhů, z nichž řada pěstována v zahradách pro své široké ozdobné květy bílé, růžové nebo i vícebarevné. Je rostlinou jednoletou.

Godin (goden) Jean Baptiste André (1817—1808), fr. socialista. Založil r. 1862 spolek Familistère, napsal napsal Mutualité sociale.

Godiva, krásná manželka hraběte Leofrika z Chesteru († 1057), zakladatelka kláštera v Coventry; osvobodila podle pověsti toto město od veliké pokuty, že jela bez šatu na koni městem, plníc tak podmínku, uloženou manželem. Coventry oslavuje velkými slavnostmi tento čin. Vrchlický již hojně básníky zpracovaný motiv o G. učinil středem své dramat. básně Godiva (1907).

Godlewska Ludwika (1863—1890), pol. spisovatelka. Romány: Kato, Po zdrowie, Kwiat aleosu. Pseud. Exterus.

Godlewski Emil (1847—1930), prof. a řed. Studja rolniczego na universitě krakovské. Sp.: O oddychaninu roślin a j.

Godlewski Emil (* 1875), profesor univ. v Krakově, biolog a embryolog.

Godlewski Marceli (* 1865), profesor ve Varšavě. Sp.: Archeologja biblijna (1903), Potrzeby naszej ludności robotniczej (1907).

Godlewski Mścisław (1846—1908), pol. novinář a redaktor Bibljoteki umiejętności prawnych, Niwy, Słowa.

Godlewski Tadeusz (1878—1921), prof. fysiky na polytechnice ve Lvově a odb. spisovatel.

Gödöllö, ☞ Jedlová.

Godovský Leopold (* 13. II. 1870 ve Vilně), souč. znamenitý klavírní virtuos a hudební skladatel. 1908 profesorem mistr. školy na víd. hud. akademii, od r. 1914 žije v Americe. Složil několik skvělých skladeb solových pro klavír, na 50 studií Chopinových etud, symf. úpravu valčíků Straussových a velkou klavírní sonatu E-moll z r. 1911.

Godoy (godoi) Manuel G. Alvarez de Faria, vévoda z Alcudie (1767—1851), šp. státník. Přízní královny Marie Louisy se stal r. 1792 vévodou z Alcudie a státním sekretářem zahranič. věcí. R. 1893 po

popravě Ludvíka XVI. vyhlásil Francii válku, která skončila nešťastně mírem basilejským r. 1795. Hrál obojetnou úlohu s Napoléonem a Anglií, 18. IV. 1808 sesazen. Stěží vyvázl životem a doprovázel vypuzeného Karla III. do vyhnanství.

Godra Michal († 1874), slov. spis.; ve svém mládí horlivý literární pracovník slovenský. Vydal r. 1835 almanach Zoru, prvý to vážnější projev zkvétající literatury na Slovensku.

Godra Samuel (1808—1873), slov. spisovatel, ev. farář ve Střed. Plachtincích. Podle vzoru Kollárova napsal r. 1829 Muzy dceru, lyrickou báseň o 3 zpěvích, několik znělek, Původní mravní bájky (1830) a Satyry a epigramy (1857—59).

God save the King nebo **the Queen** (angl., god seiv z king nebo z kuin), Bůh chraň krále (nebo královnu), počátek a konec angl. národní hymny, jejíž nápěv složen r. 1739 od Henryho Careye.

Godunov Boris ↘ Boris Godunov.

Godvin Austena, nejvyšší hora pohoří Karákorum, 8610 m vysoká, tedy o 260 m nižší nežli Mont Everest. Celá rozsáhlá oblast kolem tohoto ledového masivu, tvořící hranici mezi Kašmírem a čínským Východním Turkestanem, je dosud úplně neznámá. Roku 1909 vystoupil po prvé na tuto horu vévoda z Abruzz.

Godwin Mary (roz. Wollstonecraft), (1759—1797), angl. spisovatelka, irského původu; žena G. W. Vystupovala jako průkopnice ženské emancipace a lidového vzdělání.

Godwin William (1756—1836), anglický spisovatel; napsal Political Justice (1793), kde žádal zrušení všech zákonů a založil tak první teorii anarchismu. Z jeho románů na př. Saint Leon, Fleetwood.

Godyn Abraham, hol. malíř, v l. 1687—93 pracoval na výzdobě zámku v Troii.

Godyn Izák, hol. malíř, bratr Abrahama G.; pracoval v l. 1687—1716 na výzdobě zámku v Troji.

Godyn (Godin) Jan, malíř v Praze na počátku 18. st. R. 1726 přestěhoval se do Lipska.

Goebel Artur (1835—1913), pol. stavitel.

Goeben, něm. bitevní křižník (spuštěn r. 1911, 23.000 t, 10 děl 28 cm). byl spolu s „Breslau" (4500 t) pod velením admirála Souchona v Středoz. moři, bombardoval s ní po vyhlášení svět. války Philippeville; lodi stíhány angl. křižníky k Messině, ježto však Anglie dosud nebyla ve válce s Něm., nechány uniknout (6. VIII. 1914) a oklamavše své pronásledovatele, vepluly 10. do Dardanel, kde byly pro forma převzaty tur. vládou. To mělo za následek, že Turecko uzavřelo pak vojenskou alianci s Německem a důstojníci a mužstvo německých lodí značně přispěli k obraně Dardanel 1915.

Goeben August Karl Friedrich Christian von (1816—1880), pruský generál; vstoupil 1833 do prus. služeb, 1836 do služeb Karlistů, bojoval ve Španěl. do 1839 a vrátil se domů pěšky a churav. Od 1839 opět v prus. službách, 1843 v gener. štábu, spolupracoval s Moltkem, 1864 velel brigádě v dánské válce, 1865 velitelem 13. divise, s níž se vyznamenal v bojích u Dermbachu, Kissingen a j., 1870 velitelem VIII. sboru, s nímž vynikl u Spichern, Vionville, Gravelotte; dobyl 27. XI. Amiensu a účastnil se jako rádce a později nástupce Manteufellův tažení 1. arm. proti franc. sev. arm. (Faidherbe), jíž porazil u Hallue, Bapaume a zejména u St. Quentina (19. I. 1871). G. byl vedle Moltkeho a Blumenthala nejvíce vynikající něm. vojevůdce 1870—71; stejně výborný taktik jako stratég a pečlivý velitel, byl milován svými vojáky. Sp.: Vier Jahre in Spanien (1841), Reise und Lagerbriefe aus Spanien u. Marokko (2 sv., 1863), Das Treffen bei Kissingen (1868) a j.

Goedeke Karl (1814—1887), něm. lit. historik. Sp.: Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung.

Goedendag (chu—), proslavená vlámská zbraň, známá od r. 1297, měla vliv na výsledek bitvy u Kortryku.

Goeje Michal (1836—1909), holandský orientalista, prof. leydenské university. Objevil v díle Békriho o cestě Ibráhíma ibn Jakuba po slov. zemích důlež. zprávy z doby panování Boleslava I., jež vydal r. 1880 a které přeložil do č. J. Jireček (1880).

Goeldner Václav (* 1816), český bohoslovec, 1859 redemptorista; napsal své kněžské exercicie, 1880 konané v Hradci Králové (Praha, 1881).

Goëlette (franc.), it. goletta, rychlý a štíhlý škuner, s plachtou, použív. v obch. námořní plavbě, též pro vál. účely.

Goerbig Antonín († 1737), pražský hudebník, varhaník loretánský a strahovský, 1717 svatovítský, 1734 kapelník u sv. Víta; komponoval mnoho skladeb, uložených v knihovně svatovítské kapituly. Lit.: Podlaha, Catalogus mus., 1926.

Goertz Georg (1668—1719), švédský politik a fin. ministr, neoblíbený od lidu pro ukládání velkých daní, hlasatel protiangl. politiky. Byl po smrti svého příznivce Karla XII. na nátlak lidu pro velezrádu a zpronevěru popraven.

Goes (chus), m. v nizozemské provincii Zeeland, (1925) 8550 ob., na Jižním Bevelandu; leží na dráze Roosendal—Vlissin-

gen, má kanál do Šeldy, provozuje obchod obilím a chmelem.

Goes Hugo van der (1440—1482), nizoz. malíř; mezi jeho obrazy je zaručen jen oltářní obraz Portinari ve Florencii: vyobrazení narození Kristova a klanění se pastýřů. G. je největší nizoz. malíř XV. stol. Vyniká nad van Eycka životností výrazu, dramatickou komposicí, hlubokou odstupňovanou barvitostí.

Goetel Ferdynand (* 1890), pol. romanopisec. Sp.: Ludzkość, Pątnik Karapeta a j.

Goetel Walery (* 1889), pol. geolog a prof. v Krakově. Znalec Tater a navrhovatel reservace přírodní v Tatrách.

Goethe Johann Wolfgang (1749—1832), největší německý básník. Studoval na universitě v Lipsku 1765, v r. 1771 ukončil svá právnická studia ve Štrasburku a stal se advokátem. Jeho otec Johann Kaspar G. byl jurista a známý sběratel, matka jeho, po níž zdědil bohatou fantasii a dobrosrdečnost, známa byla pod jménem Frau Aja. Z jeho prvních spisů zachovaly se Höhlenfahrt Christi. Literární ruch a bujný studentský život v Lipsku měl nejen vliv na G. tvorbu, ale také na jeho otřesené zdraví, takže roku 1768 navrátil se do svého rodiště, Frankfurtu. Z té doby jsou nejznámější: Die Laune des Verliebten a Mitschuldigen. R. 1770 odešel do Štrasburku, kde vlivem Herderovým obrátil svoji pozornost k nár. poesii německé všech věků. Jeho láska k Friderice Brionové přinesla oduševnělé lyrické prohloubení jeho básním: Kleine Blumen, Kleine Blätter, Es schlug mein Herz atd. Po náhlém ukončení této lásky usadil se G. ve Frankfurtě. Jako mladý advokát s malou praksí měl hojně času věnovati se své literární práci a tak r. 1771 vznikl Götz von Berlichingen, kterého roku 1773 přepracoval a vydal. Na této práci jest znatelný vliv Shakespearův a jím také založil G. novou epochu německé poesie. Ve Wetzlaru, kde byl G. několik měsíců na soudní praksi, zahořel vášnivou láskou k Charlottě Buffové, která mu byla vzorem k jeho dílu Leiden des jungen Werthes, právě tak jako Friderike Brionová k Markétce ve Faustu. Následují pak dram. satyry Das Jahrmarktsfest zu Plundersweilern, Satyros, Götter, Helden und Wieland a j. V té době začal též pracovati na svém největším díle Faust (přel. Jar. Vrchlický) a sice na I. dějství, až po tragedii Markétky. R. 1775 odebral se G. na cestu s hrabaty Friedrichem a Kristianem Stolbergy a Haugwitzem. Po náhlém přerušení svého zasnoubení s Lili Schönemannovou připoutává se G. trvale ke dvoru Karla Augusta, vévody výmarského. Vstup do dvorních kruhů má opětně veliký vliv na tohoto básníka. Jsa oblíbencem vévodovým, jest jím obdařen mnohými bohatými a čestnými úřady (též jeho přímluvou povýšen císařem na šlechtice), jejichž správa měla hluboký ohlas na jeho tvorbu a životní náhledy. V této době sebevýchovy G., k níž značně přispěla paní Charlotta von Stein, vznikla toužebná píseň Iphigenie, dále Egmont a Tasso. R. 1786 odjíždí G. do Italie, kde jeho umění dozrává. V Italii přepracovává Iphigenii, ukončuje Tasso pokračuje ve Faustu. R. 1794 uzavírá přátelství se Schillerem, pod jehož vlivem ukončuje Fausta a věnuje pozornost výmar. divadlu. Objevuje se Wilhelm Meisters Lehrjahre (4 knihy), idyl. epos Hermann a Dorothea, Achilleis a Natürliche Tochter. Společně se Schillerem napsal 1796 Die Xenica, sto vtipných epigramů, ve kterých literární i společenský život je ostře kritisován. R. 1806 oženil se G. s Christiane Vulpius. R. 1811—1814 napsal svoji biografii Dichtung und Wahrheit, jíž vydal 3 díly, čtvrtý vydán až po jeho smrti. R. 1816 zemřela jeho choť a G. vzdává se svého spojení s divadlem. Jeho poslední láska Ulrika v. Levetzov vznítí znovu jeho lyrickou poesii v díle Trilogie der Leidenschaft. Největším jeho životním dílem zůstává ovšem Faust. B. byl též estetik, archeolog a přírodozpytec. Jeho díla, hlavně Faust, přeložena do všech evropských jazyků. Z franc. překladatelů jmenujeme H. Blase, Gérard de Nerval a j., z angl. amer. Bayard Taylor, Theodor Martin, u nás Vrchlický a Ot. Fischer. Lit. A. Kraus: Goethe a Čechy.

Goethit (pyrrhosiderit), nerost, hydroxyd železitý, $Fe_2O_3 . H_2O$, obsahuje 63% železa, krystaluje v soustavě kosočtverečné, tvoří krystaly jehlicovité, červeně průsvitné desky (rubínová slída) nebo červenohnědé šupinky (lepidokrokit), tv. 5—5,5.

Goetschner Jan (1857—1902), český homiletik, 1897 farář pardubické polepšovny; vydal kázání původní i z Montefeltra přeložená. Lit.: Podlaha, Bibl. 2183.

Goetz B. B. (Gottfried Benjamin (1708—1774), malíř a ryjec. Učitelem jeho byl malíř Exstein v Brně. Prvý propagátor barevné rytiny v Německu, kromě toho maloval olejem a zabýval se freskami. Stal se dvorním malířem císaře Karla VI. Katedrála řezenská má několik jeho oltářních obrazů.

Goetz Karel († 1759 v Praze), český bohoslovec 18. věku, cisterciák; vydal Candidatus theologicae (Praha, 1755 a 1759).

Goetzke Bernhard (1885 v Magdeburku), herec divadel venkovských, poté na scénách berlínských, nyní film. herec.

Goffo (ital.), hlupák, komická postava italského divadla.

Gofštejn David (* 1889), současný rusko-židovský básník komunistický. Jeho sebrané spisy vyšly ve dvou svazcích: I. v Kijevě 1923, II. v Moskvě 1926.

Góg, bibl. označení knížete ze země Magóg, který přepadne zemi israelskou, ale bude poražen. (Proroctví Ezechiela, kap. 38 a 39.)

Goga Octavian (* 1879), rum. národní básník, opěvující boj sedmihradských Rumunů proti Maďarům. Po svět. válce se věnuje polit. životu rum.

Gogela František (1854—1922), český přírodozpytec, farář ve Střebeticích na Hané, buditel z družiny Wurmovy; pracoval na floristickém výzkumu moravských a slezských Bezkyd, o čemž vydal řadu cenných monografií. Lit.: Podpěra, Příroda, 15, 1923, 3.

Gogh (chog) Vincent van (1853—1890), nizozem. malíř. G. vyvíjel se z impresionismu přísným stylisováním formy a ornamentálním upotřebením barev k studené technice výrazového stylu, která vede k expresionismu. Veliký počet jeho děl má sbírka Kröllerova v Haagu; jiná jsou v museích v Kolíně n. R., Mnichově, v Moskvě. Zemřel duševně chorý.

Gogockij Sylvestr Sylv. (1813—1889), ruský nábož. filosof, jeden z prvních vážných historiků filosofie Ruska. Vydal 1859—1873 Filosofický slovník, té doby velkého významu propagačního.

Gogol Nikolaj Vasiljevič (* 31. IV. 1809 v Soročincích, † 4. IV. 1852 v Moskvě), ruský básník; r. 1830 přišel do Petrohradu, kde byl krátký čas úředníkem a kde napsal své humoristicko-fantastické novely: Večera na chutorě bliz Děkaňki (1831—32), které ho proslavily. Od r. 1835 věnoval se úplně literatuře. Napsal druhou sbírku ukrajinských novel: Mirgorod a kozácké epos: Taras Buljba. Hlavní jeho díla jsou: komedie Revisor, zžíravá kritika ruských úředních poměrů, a nedokončený román Mertvyja duši, obraz celého Ruska, s jeho stíny i světly. Roku 1848 vrátil se do Moskvy; jeví se u něho v té době příznaky exaltace a pietistického blouznění. R. 1852 umírá v úplném duševním zhroucení. Ačkoliv je G. povaha v základě romantická, je přece průkopníkem ruského realismu; jím stal se socialismus základním motivem ruské literatury. Do češtiny přeložena všechna jeho hlavní díla (přel. J. Hošek, S. Minařík, P. Durdík, K. Havlíček-Borovský, K. Stefan, B. Prusík a j.).

Goguette (fr., goget), fr. lidové jídlo ze sekaného hovězího masa.

Göhre Paul (* 1864), něm. politik, pův. dělník, 1897 ev. farář ve Frankfurtě n. O., druhý místopředseda nár. soc. strany říšsko-něm., ale rozešel se se stranou a přestoupil k soc. demokr. (1899). Od r. 1903 zasedá na říšském sněmu. 1923 s. sekretář pruského st. min. Sp.: Drei Monate Fabrikarbeiter (1891), Vom Socialismus zum Liberalismus (1902), Front u. Heimat (1917), Der unbekannte Gott (1925).

Gói (množ. č. gójim), bibl. označení národa, pak národa israelského (2 Mojž. 19, 5), později každý, kdo není žid, jinověrec, pohan, atd.

Gojara El, území v Mesopotamii, nedaleko Mossulu, bohaté naftou.

Gojchbarg Aleks. Grigor (* 1883), vynikající současný právník ruský, 1921—1924 účasten prací zákonodárných, řídil sestavování občanského zákoníka.

Gojković Ilija (1854—1917), srbský generál, bývalý ministr války a účastník všech válečných tažení od r. 1876. Za světové války velel nejdříve moravské divisi, do reorganisace srbské armády na Korfu armádní velitel. Zahynul při torpedování lodi něm. ponorkou u Sicilie.

Gołąbek Józef, PhDr. (* 1889), profesor gymn. a spolupracovník Ruchu Słowiańského. Vydal různé čítanky polské a ze slavistiky díla: Jeszcze Polska niezginęla (1924), Dziady białoruskie (1925), Czesi i Słowacy wobec powstania listopadowego (1930). Nadšený pěstitel styků československo-polských.

Golański Filip (1753—1824), pol. pedagog a zastánce induktivní metody ve výchově.

Golar Cvetko (* 1879), slovinský básník a novelista. Uspořádal antologii: Sto let slovenske lirike (1920). Sp.: Poletno klasje (1923), Kmečke povesti (1924), Pastirjeva nevesta a j.

Golay Henri (* 1867), franc. pacifista a gen. tajemník Mezinár. mírové kanceláře v Ženevě.

Golcev Viktor A. (1850—1906), ruský učenec, publicista a kritik, politicky umírněný liberál, redaktor Právnického věstníku a spolupracovník řady ruských listů, od 1885 redaktorem Ruské Mysli, již dal zcela do služeb strany konst. dem. Sp.: Očerk razvitija pedagogič. idej v novoje vremja, Zákonodatělstvo i mravy v Rossii v 17. věku, Ob iskusstvě, Voprosy dňja i žizni a j., pro historii ruské lite-

ratury pak jsou důležité jeho archivy a korespondence, jíž vyšel však 1914 pouze jeden svazek.

Golcman Abr. Zinov. (* 1894), současný ruský politik a sovětský činitel; zabývá se hlavně otázkami organisace práce a výroby. Vydal: Úprava a naturalisace vydělané mzdy, 1918; Organisace práce v SSSR., 1925; Reorganisace člověka, 1925; Hospodářský režim a výstavba socialismu, 1926.

Golcz z Golczewa August Stanisław, polský generál v r. 1758, později maršálek konfederace toruňské.

Golcz z Golczewa Jerzy Wilhelm († 1767), polský politik, maršálek konfederace toruňské.

Gólč Jan (1864—1916), hornoluž. spisovatel, zakladatel evang. týdeníku Pomhaj Bóh a jeho dlouholetý redaktor, znamenitý kazatel a věrný člen Matice lužické v Budyšíně. Pocházel z Rakec v saské Horní Lužici, vystudoval v Budyšíně a evang. teologii v Lipsku, kde byl vůdcem luž. stud. spolku Sorabicum, působil na několika farách v rodném kraji a od r. 1902 se dostal za faráře do Rakec, kde také zemřel.

Golčův Jeníkov, m. v Č., okr. Čáslav, 2132 obyv.; děkan. chrám ze 17. st., zámek z r. 1623.

Znak města Golčova Jeníkova.

Gold Jan, zvonař litoměřický 18. věku; 1807 ulil druhý zvon pro chrám Narození Panny Marie v Čes. Lípě.

Goldbach Stanislav (* 1896), č. hud. skladatel, žák Vít. Nováka a d'Indyho, autor symfon. básně Cyrano, s úspěchem provozované a cyklu písní Červen života, mimo j. klav. skladeb a písní

Goldberg Henryk (1845—1915), polský filosof. Sp.: O psychologicznem żródle moralności (1874), Filozofja zasady bezwiednej (1875), Filozofja i wiedza (1877).

Gold Coast Colony (Zlatonosné pobřeží). ↘ Britanie Velká, africké kolonie.

Goldenhöhe, o. v Č., okr. Jáchymov, 276 ob. (6 čs.).

Goldenöls, ↘ Zlatá Olesnice.

Goldenstein, ↘ Kolštejn.

Goldfaden Abr. (1840—1908), rusko-židovský dramatik, zakladatel židovského profesion. divadla. Zprvu básník. Sestavil divad. družinu, jejímž byl režisérem, autorem, dramaturgem, komponistou i dekoratérem současně. Od r. 1879 působil v Oděse a hostoval po mnoha městech. Ortodoxní židé nepřáli však divadlu, vidouce v satirických hrách socialistických směrů národnostní nebezpečí. R. 1883 policejně zakázány hry jazykem hebrejským. Goldfaden marně za hranicemi se pokoušel o obnovení žid. divadla. Hry jeho jsou stále na repert. nynějších žid. divadel, nejlepší z nich Koldunja (skvěle vypravena Granovským nově v Gosětě (↘), pak mnoho dramat, frašek i operet (Bar Kochba, Die beide Kuni, Schmendrik, Schulamif). Lit.: Goldfaden Buch, New York, 1926.

Goldgammer Dm. Alex. (1860—1922), vynikající ruský fysik, zvl. v oboru optiky (disp. a absorb. světla) a elektromagn. teorie světla. Vedle řady popul. knih vědeckých byl činný též i literárně (přeložil Goetheova Fausta).

Goldmark Karl (1832—1915), maď.-něm. skladatel. Napsal četná díla komorní a symfonická. Z jeho oper vynikají: Die Königin von Saba (1875), Merlin (1886), Götz von Berlichingen (1902). Vydal paměti: Erinnerungen aus meinem Leben (1922).

Goldoni Carlo (1707—1793), ital. dramatik, autor 200 veseloher většinou charakterových a situačních. Byl odpůrcem Commedie dell' arte. Hl. hry: Il buon padre, La cantatrice, Le bourru bienfaisant. Přel.: Pamela (Vrťátko-Benátský) 1887, Trufaldyn, sloužící dvou pánů (Štěpánek) 1840, Zvědavé ženy (Kyselý) 1926.

Goldschmid Štěpán, současný pražský horlitel salesiánský; vydal Dílo Boskovo (Časové úvahy, 1923, 286).

Goldschmied Viktorin, řezač kamene v Praze 1770; * v Praze a zdejší měšťan.

Goldschmidt Adolph (* 1863), profesor v Berlíně, historik umění. Sp.: Die Elfenbeinskulpturen aus der Zeit der karolingischen und sächsischen Kaiser (I.—II., 1914—7).

Goldschmidt František V., mědirytec v Praze v l. 1728—60. Od něho jest velká řada rytin náboženského obsahu (sv. Ludmila), zhotovených podle originálů v kostelích pražských (na př. P. Maria z Lorety, Narození Kristovo z téže kaple) i z jiných.

Goldschmidt Jos. (* 1859), rytec v Praze.

Goldschmidt Kurt Walter (* 1877), něm. lit. historik. Sp.: Zur Kritik der Moderne (I.—II., 1908).

Goldschmidt Majer Aron (1819—1887), dánský žid. spis. beletr. a dramatický. Napsal: drama Rabbi Elezer, romány a povídky En jöde, Maser, Levi og Fbald, Arvingen, Ravnen a j.

Goldschmidt Otto (1829—1907), něm. skladatel a virtuos na klavír.

Goldschneck Stenzl, pražský sochař 17. věku; r. 1650 zhotovil spolu se svým švagrem Bendlem Mariánský sloup na Staroměstském náměstí.

Goldsmith Oliver (1728—1775), angl. básník a romanopisec. Studoval lékařství a teologii v Dublině. Stal se známým jako spisovatel naučnou básní The Traveller (1764), sentimentální elegií na svoji obec a rodiště The Deserted Village (1770); veselohrami The good-Natured Man a She Stoops to Conquer (1773) stal se ve své době jedním z největších dramatiků angl. Do češt. přel.: Vikář Wakefielský (J. Malý b. r., J. J. David, 1904), slov. překl. (Ondrej Kalina, 1905).

Goldštejn Eduard Jul. (1851—1887), rus. dirigent, hudební skladatel a teoretik, stoupenec t. zv. nové ruské hudební školy. Jeho přičiněním provedena 1886 po prvé Musorgského opera Chovanština; psal kritické stati do řady listů, složil několik skladeb pro klavír, smyčcový kvartet a j., operu Hrabě Essex nedokončil.

Goléa El („malá pevnost"), oasa v alžírské Sahaře, asi 12.000 ob., 402 m n. m. Daří se tam pšenice, datlové palmy a j. Obsazena Francouzi 1871.

Golębiowski Łukasz (1773—1849), pol. kult. historik a bibliotekář. Sp.: Domy i dwory, Dzieje Polski za panowania Jagiellonów, Gry i zabawy różnych stanów, Gabinet medalów polskich za Stan. Augusta a j.

Golębiowski Stanisław (1814—66), pol. stavitel ve Varšavě. Navrhl budovu biblioteky Zamoyskich. Sp.: O kosztorysach w budownictwie ciwilnem (1854).

Golejzovský K. Jar. (* 1892), vynikající ruský mistr baletní, žák M. M. Fokina, reformátor baletního umění, znamenitý choreograf moderních směrů.

Golem (hebrej. žalm 139, 16 „Embryo"), talmudsky beztvárná látka; v židovské mystice: lidská postava z jílu, již zhotovil pražský rabín Löw ben Bezalel (der hohe Rabbi Löb) 1580 a jménem Božím ji měl oduševniti. Pověst tuto zpracoval v č. lit. Karásek, v něm. Meyrink.

Goleniščev-Kutuzov Arsenij Arkad, hrabě (1848—1913), ruský básník a dramatický spisovatel, tajemník carevny Marie Feodorovny. Z dramat. prací Smuta a Smert Svjatopolka.

Goleniščev-Kutuzov Ivan Long. (1729—1802), ruský spisovatel námořní.

Goleniščev-Kutuzov Longin Ivanovič (1769—1845), syn předešl., ruský mořeplavec; zúčastnil se rusko-švéd. námořních válek, sestavil Atlas pro plavbu z Bílého moře k angl. průplavu a do Baltického moře.

Goleniščev-Kutuzov Michajl Iv. (1745—1813), kníže smolenský, ruský polní maršálek a vojevůdce, proslavený z válek napoléonských. Zúčastnil se všech válek ruských do r. 1805, velel rus. vojsku 1811 za války s Turky a 1812 byl vrch. velitelem spojenec. vojsk proti Napoléonovi.

Goleniščev-Kutuzov Pavel Pavlovič (1767—1829), ruský spisovatel.

Golescu Nikolaus (1810—1878), rumun. státník; po valašské revoluci r. 1848 měl vrchní vedení knížetství. Po rusko-tureckém obsazení prchl do Paříže. R. 1870 učiniv pokus o stvoření republiky, byl zajat, avšak brzy na to osvobozen.

Golešnica, jihosrbské pohoří, vysoké až 1800 m.

Golf, škotská sportovní hra, spočívající v tom, že tvrdý kožený míč, mající až 5 cm v průměru, se vrhá zvláštními pálkami, lžicovitě dole zahnutými, do důlků, na hřišti se nalézajících.

Golfský proud, mořský proud v sev. polovici Atlantického oceánu, jejž 1519 objevil námořník Francisco de Alaminos. Na jméno golfský proud jej překřtil teprve Franklin. Vlastní původ jeho je v moři Karibském. Severní proud rovníkový, spojený se sev. ramenem již. proudu, přináší veliké množství vody do moře Karibského. V tomto moři je však sotva na povrchu znatelný, rychlosti však přibývá s délkou. Směřuje do zálivu Mexického, kde jest jeho intensita již daleko větší. G. p. má pruhy a pásy studené vody, což se pak jeví i na počasí ve vnitřní Evropě. Barva vody g. p. je krásně modrá, lišíc se tak od zelené barvy atlantských vod. Pro plavbu lodí plachetních měl a má dosud velkou důležitost.

Golgatha (řec. tvar hebrej. Gulgolet, lebka), místo ukřižování Ježíše, podle podání na severozápadní straně starého Jerusalema, v dřívější městské čtvrti Bezetha, obklop. hřbitovem. (⌕ Jerusalem.)

Golia Pavel (* 1887), slovinský básník a dramaturg lublaňský; zjednal si velké zásluhy o slovinské divadlo.

Golian Martin (1692—1759), pilný hornolužický spisovatel, vydavatel četných náboženských knih. Pocházel z Wotrowa v sas. Horní Lužici a působil v Budyšíně při luž. kostele, při čemž prošel všemi hodnostmi až do kanovníka. Staral se o zachování luž. lidu a o výchovu lužické mládeže četnými spisky, jež vydával vlastním nákladem.

Goliáš (Goliath), filištínský přední bojovník, podle bible zabit od reka Davida.

Goliáš Urban Baltazar, maj. tiskárny v Praze od 1653 do 1679 (U tří lvů v Železné ulici). Byl též dvor. knihtiskařem.

Goliathus Lam., rod velikých brouků, žijících v tropické Africe, příbuzných našim zlatohlávkům. Samec je vyzbrojen velkým vidlicovitým bodlem na hlavě.

Golica, hora v západ. Karavankách, 1835 m vys.

Golicin (gä-), knížecí ruská rodina, pocházející od Gedimina, velkoknížete litevského, předka Jagellonců.

Golicin Al. Ivan (1765—1800), ruský kníže, spisovatel, plukovník za válek s Turky.

Golicin Aug. Petr, kníže (1824—1875), ruský kníže, spisovatel; napsal řadu pramenů pro dějiny Ruska.

Golicin Boris Alex. (1654—1714), vychovatel careviče Petra Aleksejeviče.

Golicin Dm. Mich. (1665—1737), ruský kníže, diplomat, vyslanec v Cařihradě; zemřel ve vězení v Šlisselburku, kam uvržen mstivou carevnou Annou Ivanovnou.

Golicin Dm. Mich. (1721—1793), ruský kníže; odkázal své ohromné jmění a bohaté sbírky umělecké ve prospěch postavení Golicinské nemocnice v Moskvě.

Golicin Dm. Petrovič (pseud. Muravlin, 1860—1919), ruský kníže, spisovatel románů z velkého světa (Děngi, Chvor, Tenor).

Golicin Em. Mich. (1805—1853), ruský kníže, spisovatel (psal se Galitzine); seznamoval západní Evropu s Ruskem.

Golicin Jur. Nikol. (1823—1872), ruský kníže, hudební skladatel a dirigent vlastního orchestru, s nímž podnikl propagační turné ruské hudby po Evropě a Americe. Přeložil do angličtiny libreto opery Život za cara.

Golicin Michajil Michajlovič (1674—1730), jeden z nejslavnějších ruských vojevůdců; bojoval proti Turkům a Švédům. 1724 byl polním maršálkem, 1730 presidentem válečného kolegia.

Golicin Mich. Mich. (1684—1764), admirál Petra V.

Golicin Nikol. Borisovič (1794—1866), ruský kníže, znamenitý hudebník, pro nějž složil Beethoven poslední tři smyčc. kvarteta. Založil r. 1820 petrohradskou Filharmonickou společnost a 1828 Společnost milovníků hudby.

Golicin Nikol. Dmitr. (1850—1925), rus. kníže, poslední předseda carského ministerstva, od 27. XII. 1916 až do únorové revoluce 27. II. 1917.

Golicin Nikol. Nik. (1836—1893), ruský kníže, bibliograf. Napsal: Bibliograf. slovar rus. pisatělej.

Golicin Vasilij Vasiljevič, též Velký zvaný (1643—1714), evropsky vzdělán, od r 1680 ministrem, pro nezdar na Krymu 1689 poslán na Sibiř.

Goličnik Jan (1737—1807), slovinský buditel, farář v Grižách v Dolním Štýrsku; vydal spis o včelařství.

Golija planina, 1. jihosrbské pohoří, 1930 m vys. s nejv. horou Jankov Kamen; 2. černohorské pohoří, 1890 m vys.

Golikov Ivan Ivanovič (1735—1801), rus. dějepisec, obdivovatel cara Petra Vel. Napsal 30svazkové dílo Dějanija Petra Velikago s doplňky, pak obsáhlou sbírku anekdot o P. V. a Srovnání Petra Vel. s Konstantinem Velikým.

Golilla (špan., golilja), talířovitý, lehce odstávající, úzký plátěný nákrční límeček, jenž ve španělské módě od r. 1623 vystřídal široký límec.

Golius Jakub (1596—1667), hol. orientalista, prof. vých. jazyků a matematiky v Lejdě; vydal slovník arabskolatinský (Lejda, 1653), slovník perskolatinský v Castellově souboru Lexicon heptaglotton (Londýn, 1669).

Golius Petr, překladatel Komenského, bratr Jakubův, františkán; zal. klášter na Libanonu, přel. do arabštiny Kempenského O následování Krista (1663) a Komenského Janua linguarum.

Goljan Zygmunt (1824—1885), pol. kněz, hlasatel směru revolučně národního a organisátor dělníků.

Gółkowski Józef, polský novinář. Roku 1848 vyd. týdeník Szkoła Narodowa.

Goll Iwan (* 1891), něm. spisovatel žij. a film. libretista v Paříži. Psal básně (Requiem, 1917; Der Torso, 1918; Die Unterwelt, 1919); dramata (Die Unsterblichen, 1920; Methusalem, 1921 a j.); essaye (Die drei guten Geister Frankreichs, 1919). Jako lyrický expresionista bojuje za pacifismus a smíření národů. Jeho žena Cläre G. vydala sbírku novel a básní, jakož i překlady americké lyriky. Z Golla přeloženo: Nový Orfeus (Zd. V. Kalista, 1921).

Goll Jan (1891), německý lyrický básník a dramatik, expresionista, člen skupiny Die Aktion (antimilit.). Z lyr. veršů: Requiem, Torso, Eiffelturm, z dramat: Der Stall des Augias. Žije v Paříži, pracuje úsilovně o kultur. sblížení Francie a Německa, spolu se svou chotí Klárou vydal antologii současné franc. lyriky Das Herz Frankreichs a j.

Goll Jaroslav, Ph. Dr. (* 11. července 1846 v Chlumci nad Cidlinou, † 8. července 1929 v Praze), český dějepisec. Po studiích v cizině habilitoval se 1875 na pražské universitě pro obor všeobecných dějin, 1885 stal se prof., od 1910 žil v pensi. Byl členem rakouské panské sněmovny. S počátku věnoval se i poesii. Goll

je zakladatelem moderního českého dějepisu, který vyzbrojil moderními metodami kritickými a analytickými a přísnou objektivitou. Literární činnost jeho byla velmi rozsáhlá a velká část její patří propagaci Čech, české historie a vědy. Jako učitel vychoval moderní české vědě znamenitou školu historickou, zv. Gollovu (Pekař, Šusta, Bidlo, Kybal, Krofta a j.), kterou na myšlenkový svět působil snad více než vlastními pracemi. Hl. díla: Básně (1874), Čechy a Prusy ve středověku (1896), Historický rozbor básní rukopisu královdvorského (1886), Chelčický a Jednota v XIV. stol. (1916). Rozdělení praž. university (1908), Válka o země koruny České (1915), Vybrané spisy drobné (1928, 1929, I.,II.). Chelčický a Jednota v XV. st. (K vydání upravil K. Krofta 1916). — Die französische Heirath (1876), Peter Chelčický (1882), Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder (1878—1882), m. četné práce drobné. Založil a redigoval Český časopis historický.

PhDr. Jaroslav Goll.

Goller Felix (* 1872), ředitel Zemské banky v Praze. Byl v samosprávě činným zejména v městském zastupitelstvu vinohradském; odborník fin., člen Národohosp. ústavu České Akademie, mř. profesor Vys. školy obch. v Praze. Sp.: Technika obchodu s cennými papíry.

Goller František Václav (1839—1911), vynikající český cukrovarník a národohosp. pracovník. Vynálezce zvláštního difusního nože s trojhrannými žlábky.

Gollher Antonín (* 1812 na Proseku), herec v Praze.

Gollin K., pseud. F. Čepka.

Gollwell John (Jan Borůvka), (* 1893 v Praze), hudební skladatel a majitel hudebního nakladat., autor mnoha set písní a šansonů, časových popěvků, z nichž mnohé znárodněly, autor operet. libret a divadelních her; píše též vážné písně a skladby houslové a klavírní.

Golo, nejv. řeka na Korsice, 84 km dl.

Goloděd Nikol. Matv. (* 1894), současný ruský politik, 1927 předsedou běloruského sovětu nár. komisařů.

Gołoński Andrzej (1799—1854), pol. stavitel, prof. univ. varšavské.

Golos (rusky, hlas), deník liber. směru v Petrohradě.

Golos, politicko-literární ruský deník, orgán umírněných liberálů, v ustavičném boji proti Tolstému; vycházel v letech 1863—83.

Golos, ruský deník soc. dem. internac., vydávaný v Paříži od 13. září 1914 až 17. ledna 1915 (celkem 108 čísel), změněn pak v Naše Slovo, jehož vydávání zastaveno franc. vládou 15. září 1916 (po vyjití 416 čísel). Hlavními spolupracovníky byli většinou pozdější vynikající činitelé sovět. Ruska: L. Trockij, L. Martov, Antonov-Ovsjěnko, K. Radek, A. Kollontaj, A. V. Lunačarskij, G. V. Čičerin (Ornatskij) a j.

Golos, ruský sociálně-revoluční časopis; vych. 1906 (celkem 10 čísel) za redakce posl. 1. dumy M. Merkulova.

Golos Armii, ofic. vojenský list sovět.

Golos Juga, ruský deník, vych. od 1904 v Jelizavetgradě, s obsahem polit.-hosp. a literárním, hl. redakce A. Selevič, D. Goršikov, spolupracovník M. Gorkij.

Golos Minuvšego, ruský časopis historický a literárně-hist. Založen roku 1913 v Moskvě, do r. 1917 s obsahem většinou beletrist., poté přinášel ve zvláštní stati historii revoluč. hnutí. Vycházel do 1924, celkem v 65 svazcích. Jeho spolupracovníci pak vydávali v Berlíně a v Praze sborníky Na čužoj storoně, směru protisovětského (13 sv.) za redakce S. P. Mělgunova, G. A. Ljacko, V. A. Mjakotina. Roku 1926 obnoven v Paříži pod názvem Golos minuvšego na čužoj storoně a vede ostrou kampaň proti sovět. republice za redakce S. P. Mělgunova a V. A. Mjakotina.

Golos Moskvy, politický deník ruský, vych. 1885—86 v Moskvě, list zájmů zemědělců, průmyslníků a obchodníků. Redigovali N. Vasiljěv a I. Zarubin.

Golos Moskvy, ruský deník, orgán okťabristů; vych. v l. 1906—15. Hl. spolupracovníci: A. I. Gučkov, A. V. Bobriščev-Puškin, D. N. Golovin, M. N. Jevrejnov, P. N. Kutler, F. N. Pljevako, L. V. Polovcev, A. A. Stolypin, hr. L. L. Tolstoj, J. V. Bulfert, P. M. Smirnov a j.

Golos Social-demokrata (La voix du social-démocrate), ústřední orgán ruských menševiků-likvidátorů; vycházel v Ženevě v l. 1908—11. Jeho hl. spoluprac.: P. B. Akselrod, F. J. Dan, J. O. Martov, A. S. Martynov, G. V. Plechanov a j. Celkem vyšlo 26 čísel. V r. 1912 změněn na Listka golosa s. d., jehož vyšlo 6 čísel.

Golos Soldata, ruský deník, orgán petrohradského sovětu vojen. a dělnic. zástupců; vycházel od 5. V.—27. X. 1917, celkem 150 čísel, poté změněn na Soldatskij golos, který koncem téhož roku zanikl.

Golosa iz Rossiji, ruský časopis, vydávaný v Londýně A. I. Gercenem v l. 1856—1860, jehož rozšiřování v Rusku bylo zakázáno.

Gološčekin Filip Isajevič (* 1876), rus. komunista, činný od r. 1903.

Golovackij Jakov, ↘ Holovackyj Jakov.

Golovač Felix (* 1886), souč. významný běloruský politický činitel, člen polské nár. skupiny Vyzvolenije. 1924 organisoval krajně levou Nezabisim. krestjanskou partii, 1927 uvězněn se členy běloruské Gromady za protivládní činnost.

Golovačev Alex. A. (1819—1903), ruský novinář.

Golovačev Petr Michajlovič (1862—1913), ruský historik a novinář, znalec Sibiře, řadu let redaktor časopisu Sibirskije voprosy; vydal řadu vědec. dějep. prací o městech sibiřských a Sibiři.

Golovačeva-Panaěva Avd. Jakovlevna (1820—1893), ruská spisovatelka, dcera kdysi populárního herce petrohradského Brjanského. Psala pod pesud. N. Stanickij romány, povídky, pro lit. historii pak trvalé důležitosti jsou její díla vzpomínková: Ruští spisovatelé a umělci, Vzpomínky a j., líčící živě život literárně umělecké společnosti její doby. Lit.: Čukovskij K.: Žena básníka.

Golovačevskij (Glovačevskij) Kir. Ivan (1735—1823), ruský malíř-portretista a vynikající učitel.

Golovanov Nikolaj Sem. (* 1891), současný ruský dirigent a hud. skladatel. Sbormistr, pak dirigent baletu a opery Bolš. těatra, od r. 1925 prof. moskevské konservatoře, kde sestavil z žáků velký symf. orchestr. Znamenitý dirigent rus. klas. hudby. Autor mnoha písní, skladeb symf., 2 oper a j. Jeho orch. úprava Internacionály všeobecně v Rusku hraná.

Golové, kmen Negrů v Dar Fertit, arab. obchodníky s otroky téměř zničený.

Golovin Alex. Jakovlevič (* 1863), rus. malíř-dekoratér a portretista, od r. 1899 malířem scénic. výprav petrohradských divadel (Carmen, Don Juan, Orfeus a Euridika, Bouře, Figarova svatba, Boris Godunov a mn. j.). Z jeho portret. obrazů nejznámější obraz Šaljapina v roli Borise Godunova. Díla jeho v předních ruských obrazárnách a museích.

Golovin Alexander Sergějevič (* 21. II. 1904 v Oděse), rus. sochař, žijící v Praze. Odchovaný francouzskou výtvarnou kulturou. Hlavní jeho díla: Podobizna malíře Kifeliho, Přejetý automobilem, Vyvlastňovatel, Genius architektury, Ukřižovaný a mn. jiné.

Golovin Fedor Aleks. (* 1867), ruský politik konst. dem., předseda druhé gosud. dumy. V březnu 1917 členem prozatímní vlády. Po říjnovém převratě pracoval v sovětských úřadech.

Golovin Ivan Gavrilovič (1816—1890), ruský spisovatel, odešel 1843 do Anglie, 1851—53 žil v Italii, pak až do 1885 v Americe. Napsal: Types et caractères russes (1847, 2 sv.), Mémoires d'un prêtre russe (1849), La Russie autocratique (1873) a j.

Golovin Konst. Fedorovič (pseud. K. Orlovského, * 1843), ruský beletr. a žurnalista. Největší úspěch mělo jeho dílo Russkij román i russkoe obščestvo (1897), psané proti demokrat. revoluč. směru literárnímu.

Golovin Vasil Mich. (1776—1831), významný ruský mořeplavec a zeměpisný spisovatel.

Golovko Andrej Vasil. (* 1897), současný ukrajinský beletrista a spisovatel dramatický.

Golovnin Vasilij Michajlovič (1776—1831), ruský námořník, 1806 podnikl cestu kolem světa a byl od Japonců zajat. Zajetí a cestu popsal v díle Putěšestvije ruskago imperat. šljupa Diana v 1807, 1808 a 1809 godach (1819).

Golsert František, buditelský básník, * v první pol. 18. st. v Železném Brodě, 1758 kaplan v Dašicích, 1770 v Pardubicích, 1778 farář v Chomuticích a 1795 v Dašicích, kde † 1808; složil a v zpěv uvedl Hlas truchlivého Čecha nad smrtí císaře slavného Josefa II. (1790).

Goltermann Georg (1824—1898), něm. čelista a skladatel, 1874—93 kapelníkem státního divadla ve Frankfurtu n. M. Působil též na konservatoři v Praze.

Goltz Colmar, baron von der (1843—1916), něm. a tur. maršál; sloužil u pěchoty 1866 a 1870—71, pak učitelem na voj. akademii a válečné škole, 1883—1895 v tur. službách, 1896 divisionář, 1898 gen. inspektor ženijních zbraní, 1907 gen. inspektor vojsk, 1911 maršál. Vstoupil v dubnu 1915 znovu do tur. služeb a jmenován velitelem 1. tur. arm. v Mesopotamii, zvítězil u Ktesifonu nad generálem Townshendem a přinutil jej 29. IV. ke kapitulaci v Kut-el-Amaře; zemřel však 10 dní před tím prý otravou. Měl veliký výchovný vliv na německ. i tur. armádu. Z jeho četných spisů uvádíme: Das Volk in Waffen; Kriegsführung, Kriegsgeschichte Deutschlands im XIX. Jahrhundert (2 sv., 1910—14), Der Thessalische Krieg, Bilder aus der türkischen Armee.

Goltzius Henrik (1558—1617), nizozemský malíř a mědirytec.

Golubac, jugosl. m. na Dunaji, zříceniny středověkého hradu.

Golubcov Alex. Petrovič (1860—1911), ruský prof. církevní archeologie a liturgie v Moskvě na akad. duchov. věd, muž ideální mravnosti a vášnivý zastánce pravdy, vynikající pedagog bohoslovců, autor mnoha histor. knih.

Golubcov Ferd. Alex. (1758—1829), rus. politik a ministr financí v l. 1807—1810.

Goluběv Ivan Mich. (* 1875), ruský komunistický činitel od r. 1900; vydával v r. 1914 v Moskv. nelegální list Pravda; účastník únorového převratu 1917 a po říjnové revoluci ve službách sovětů.

Golubinskij Fedor. Alex. (1797—1854), ruský teolog, filosof-theista, profesor filosofie v Moskvě, autor filosofických děl theistických.

Golubinskij Jevgenij Jevg. (1834—1912), ruský církevní historik, člen ruské Akademie věd. Od r. 1869 byl profesorem moskevské duchovní akademie. Hlavní prací jeho jest monumentální Istorija Russkoj Cerkvi. Vytisknutí tohoto díla kladla censura překážky. Z jiných prací dlužno uvésti Konstantin i Mefodij, apostoly slavjanskie; práce byla v rukopise odměněna cenou ruské akademie věd a umění, zůstala však pro censurní překážky neotištěna.

Golubkina Anna Semenovna (1864—1927), vynikající ruská sochařka, žačka slav. Rodina, jehož vliv jeví se ve všech jejích pracích.

Golubovskij Petr Vasiljevič (1857—1907), ruský historik, profesor kijevské university, autor spisů: Chronika Ditmara, Istorija južnorus. stěpěi IX.—XIV. věku, Polovci v Vengrii, O smerti careviča Dmitrija, Istorija sevěrskoj zemli do pol. XIV. věku, Pečeněgi, torki i polovcy do našestvija tatar.

Goluchowski Agenor, hrabě (1812—1875), rak. státník, 1849—59 haličský místodržitel, později min. vnitra, pak znovu místodržitelem od r. 1871 až do své smrti. Utlačoval haličské Rusíny a staral se o polonisaci Haliče.

Goluchowski Agenor ml., hrabě (1849—1921), rak. státník; věnoval se službě diplomatické a byl přidělen v Paříži a Bukurešti. Od r. 1895 až do 1906 ministr zahran. záležitostí. Ačkoliv Slovan rodem, vedl zahran. politiku rakouskou v duchu protislovanském a německém a za jeho režimu nastalo vlastně již napětí mezi Rakousko-Uh. a Srbskem. Stavěl se vždy proti českým přáním a snahám.

Goluchowski Józef (1797—1858), polský filosof. Sp.: Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen (do polštiny přeložil P. Chmielowski), Kwestja reformy Żydów a j.

Golyšev Ivan Aleks. (1838—1897), znamenitý rus. archeolog a etnograf samouk, popularisátor umění. Ve vlastní tiskárně vydával denně na 3000 levných ilustrací k národ. písním, bajkám Krylova, básním Puškina, Kolcova a j. Napsal na 600 článků statistických, etnogr., archeolog. a historických.

Gomarteli Ivan Ged. (* 1875), rus. politik, soc.-dem. menševik, posl. první gos. dumy. Od 1921 po připojení Gruzie k sovětské rep. (v dumě hájil její autonomii), přešel k bolševikům. Povoláním je lékař, činný též jako novinář, beletrista a dramatik.

Gomba, o. na Sl., okr. Šamorýn, 268 ob. (5 čs.).

Gombáš, o. na Sl., okr. Ružomberok, 1619 ob. (1556 čs.).

Gombocz Zoltán (1877), současný vynikající maďar. jazykozpytec, prof. budapešť. univ. Díla: Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungar. Sprache, Zur Lautgeschichte d. altaischen Sprachen, Zur Fonetik der ung. Sprache a mn. j. prací o altajských a finských nářečích.

Gömbös Jákfa Gyula (* 1886), maďar. politik a důstojník; zvedl po svět. válce odpor proti politice hr. Károlyiho a zorganisoval proti bolševické vládě, jež přišla po Károlyim, maďar. nacionální vojenskou stranu („Mova") a později národní stranu t. zv. rasové ochrany. Poslancem od 1920. R. 1930 jmenován ministrem honvédů.

Gombošovce, o. na Sl., okr. Sabinov, 280 ob. čs.

Gomera, 1. Kanárský ostrov, 378 km², 22.870 ob. Povrch ostrova se skládá z vyvřelých hornin vulkánových. Nejvyšší hora Alto de Garajonay, 1370 m vysoká. Vedle datlovníků pěstuje se obilí na vývoz a brambory. — 2. (Penon de Velez dela G.), španělský ostrov a malá pevnost na pobřeží marockém, 35 km², 398 ob.

Gomes Amorim (gomis-amori) Francisco (1827—1891), portug. básník, člen Akademie umění, 1859 bibliotékář námořního musea.

Gomes (gomis) João Baptista (1775—1803), portug. dramatik, proslulý slavnou tragedií Nova Castro.

Gómez de Avellaneda (gome-de-aveljaneda) Gertrudis (1814—1873), španěl. básnířka; psala novely a působivá dramata (Leoncia).

Gomilšak Jakub (* 1843), slovinský spisovatel, kněz v Terstu; napsal Potovanje v Rim (Celovec, 1878).

Gomm Sir William Maynard (1784—1875), angl. polní maršálek; zúčastnil se

výpravy do Francie (1799) a Španělska (1801), bojoval u Waterloo.

Gomorrha, město v Palestině, podle biblické zprávy (Gen. 19) zničeno katastrofou zároveň se Sodomou, na dně Mrtvého moře.

Gompers Samuel (1850—1924), americký politik, rodem holandský žid z Londýna, odkud se r. 1863 s rodinou vystěhoval do Ameriky, kde pracoval v tabákových továrnách. Ve věku 27 let byl předsedou organisací dělníků tabák. továren v New Yorku a pracoval k založení Amer. děln. federace práce (American Federation of Labour), jejímž byl předsedou od r. 1882. Na velkém sjezdu Federace r. 1888 zdůrazňoval požadavek 8hod. denní práce a propagoval děl. oslavy 1. května. Usiloval o shodu mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, o soulad mezi kapitálem a prací, hlavně v National Civic Federation, jejímž byl místopředsedou. R. 1916 byl členem komise při radě národní obrany a na mírové konferenci 1919 předsedou Mezinárodní komise o dělnickém zákonodárství. G. byl zásadním odpůrcem bolševictví ruského. Napsal řadu knih: Pravda o sovětském Rusku a bolševictví, Osmihodinný pracovní den, Dělnictvo v Evropě a Americe, Seventy Years of Life and Labour a j.

Gomphidius, ↘ slizák.

Gomphoceras, ↘ Nautiloideae.

Gomphonemceae, ↘ rozsivky.

Gomphrena, rod rostlin z čeledi laskavcovitých (Amarantaceae), čítající asi 100 druhů. Jako zahradní bylina oblíbena je G. globosa L., pro své červeně kulovité hlavičky kvítků. Pochází z Ameriky.

Gomphrena globosa L.

Gomphus, ↘ klínatka.

Gomulicki Wiktor (1850—1919), pol. básník; stál jako lyrik v okruhu Parnasistů, jejichž snaha se nesla k nejvyššímu slovnímu výkvětu. Psal též novely a skizzy. Čes. př. Novely a skizzy (J. Langner, 1902), Poslední soud (V. Mrtšík, 1890).

Gonaïves Les, příst. m. na záp. pobřeží ostrova Haiti s vývozem kávy a bavlny. 12.000 ob.

Gonatas Stylianos (* 1876), řecký generál a státník. R. 1922 minist. předseda řecké republiky.

Goncourt (gõkūr) Edmond de (1822—1896) a Jules de (1830—1870), bratři, fr. spisovatelská dvojice; psali společně díla z dějin umění, zvyků a mravů 18. stol. Histoire de la société française pendant la Révolution (1854). Oba dva napsali též drama Henriette Maréchal (1865) a La patrie en danger. Edmond sám též zdramatisoval svoje romány. G. jsou z největších duchů francouzských 19. st. Čes. překl.: Germinie Lacerteusová (1898), Herečka Faustinová (J. Skalák, 1905, E. Haneslerova, 1927), Karel Demailly (J. Hladík, 1893), Nevěstka Elisa (J. Skalák, 1904, K. Vít, 1920, B. Hála, 1925), Renata Mauperinova (A. Holk, 1900), Sestra Filomena (J. J. Benešovský-Veselý, b. r.).

Gončarov Ivan Alexandrovič (1813—1891), ruský spisovatel; konal s admirálem hr. Puťatinem cestu kolem světa, kterou v nádh. cestopisu Fregata Pallada (1858) popisuje; napsal romány Obyčejná historie (1847), Oblomov (1858), Strž (1872) a četné jiné. Svět. slávu získal mu Oblomov, jehož hrdina je typem slabocha, vyšlého ze třídy statkářů, ve vší své prostosrdečnosti, nehybnosti a ospalosti. Tato ochablost a naprostá nevšímavost charakterisována bývá jako „oblomovština". České překl. sebr. spisů vyšly nákladem Otty (1900 a d.) a ve vyd. Minaříkově (1926 a d.).

Gončarova Natalie Serg. (* 1883), ruská vynikající malířka. R. 1915 povolána Djagilevem do Paříže; navrhovala dekorační výpravy jeho baletů, jež získaly jí světové pověsti, vystavovala s úspěchem v Paříži, v Americe (1922) a v Moskvě (1928). Obrazy její jsou ve všech velkých museích Ruska a ve mnoha západoevropských a amerických obrazárnách a soukromých sbírkách.

Gondi Jean de, kardinál, ↘ Retz.

Gondinet Edmond (1828—1888), franc. dramat. spisovatel, autor více než 40 divadel. her, komedií, vaudev. operetních libret společně s Labichem a j. Nejznámější: Les victimes de l'argent, Les grandes demoiselles, Libres!, Christiané, Vieilles couches. Hry jeho vyznačují se jemnou psychologií postav a přirozenou komikou děje. Napsal také libretta k Delibesovým operám: Lakmé, Le roi l'a dit.

Gondola (it.), benátský člun pro jízdu na lagunách a kanálech, dlouhý, úzký, ostře stavěný, ve středu často s klenutou střechou, na přídi a zádi s lehkými po-

Benátská gondola.

krývkami pro veslaře (gondolieři). Bývaly též krásně ozdobeny.

Gondoliéra (z it.), píseň plavců na gondole, též barkarola.

Gondové, starý dravidský kmen, sídlící v centrálních prov. britské Indie a čítající 2,902.590 hlav. Živí se zemědělstvím.

Góngora y Argote Louis de (1561—1627), špan. básník, zpovědník Filipa III. Psal zvláštním strojeným slohem (gongorismus). Sp.: Soledades, Fábula de Polifémo y Galatea, Fabula de Píramo y Tisbe a mnoho sonetů.

Góngoristé, básníci, píšící strojeným, vyumělkovaným slohem, ↷ Góngora y A.

Gondwana, velký pradávný kontinent, jehož vrstvy se od pozdější doby uhelné až k jurské době rozšířily přes Přední Indii a roztáhly se až do Afriky a Australie; vyznačují se 6000 m mocnou, kamenouhelnou vrstvou. Vrstva tato se rozděluje ve tři. I. spodní vrstvy, II. střední vrstvy a III. svrchní stupeň. Bohatá ložiska leží hlavně v jižní Africe.

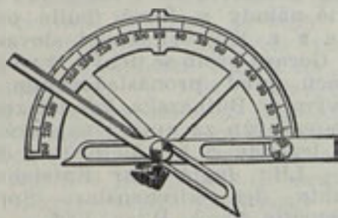
Gonfaloniere (ital.), praporečník, v italských republikách ve středověku náčelník, volený z nejvýznačnějších občanů. G. papežského stolce byl od r. 1731 titul parmského vévody z domu Farnese.

Gong (gong-gong, Čung-Lu), čínský bicí nástroj, tolik jako tamtam.

Gonidie, ↷ lišejník.

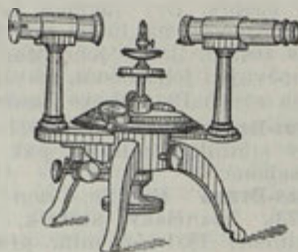
Goniocotes, ↷ zápeříci.

Goniometr, zařízení na měření úhlů krystalů. Příložný goniometr znázorňuje obr. 1. Při měření dáme krystal mezi obě

Goniometr.

ramena tak, aby ramena byla kolmo na hranu, jejíž velikost měříme. (Velikost hrany je úhel dvou stěn, jež se v ní protínají.) Přesnost tohoto goniometru je malá. Daleko lepší je reflexivní goniometr Wollastonův, zakládající se na odrazu světelného paprsku od stěny krystalu. Dalekohled nařídíme tak, aby odražený obraz vzdáleného předmětu splynul s nitkovým křížem dalekohledu. Pak otočíme stolek s krystalem (osy krystalu a stolku se ztotožňují) do takové polohy, aby nastala koincidence. Úhel, o který jsme otočili, je úhel reflektujících stěn. Užívá se také dvojkruhových goniometrů. Dělené kruhy stojí na sobě kolmo. Krystal, jehož úhly máme měřit, postavíme tak, aby jedna

Reflekční goniometr.

stěna byla v poloze vertikální a nějaká jiná v poloze horizontální a měříme pro každou jinou stěnu úhly, jež svírají s těmito základními stěnami.

Goniometrie (řec., měření úhlů), část trigonometrie, zabývající se jedině vztahy mezi trigonometrickými (goniometrickými) funkcemi sinus, cosinus atd.

Gonne Bedřich (1813—1906), něm. malíř; stud. v Drážďanech, Antverpách, Berlíně a Římě; maloval četné obrazy genrové; pozoruh. jeho olt. obraz v Schellenberku: Učedníci emauzští.

Gonokokkus, druh bakterie, způsobující kapavku.

Gonochorismus, rozdělení mužských pohlavních žlaz na mužské, ženských na ženské jedince; gonochoristi, různopohlavní jedinci.

Gonopodium (řec.-lat.), samčí oplozovací orgán, kt. není přímo spojen s vývodnými pohlavními cestami a je většinou přetvořený, na př. břišní ploutev žraloků a rejnoků, hektokotylus (↷) sepií a pod.

Gonopteryx rhamni L., ↷ žluťásek řešetlákový.

Gonorrhoea (řec., semenotok), kapavka (↷); dříve pokládána za odtok semene. Gonorrhoický zánět spojivky (blennorrhoe), ↷ spojivka.

Gonosan, lék proti kapavce; je to roztok pryskyřice kawa (kawa-kawa) v oleji santalovém.

Gonsěrowski Wáclaw (* 1869), polský dramat. spisovatel, hry: Szare życie, Napoléon i paní Walewská, autor histor. povídek z dob napoléonských.

Gonzaga Pietro (1751—1831), vynikající italský architekt, malíř divadel. dekorací a sadový architekt. Žil od r. 1790 v Rusku, hlavně jako malíř div. dekor., o jichž technice napsal dvě významná díla: Information à mon chef, ou éclaircissement convenable du décorateur th., St. Pétersbourg 1809; La musique des yeux, ou l'optique théatrale, St. P. 1807. Mnoho jeho dekor. zachováno v Pavlovsku a návrhy v museích.

Gonzaga Thomas Antonio (1744—1809), brasilský básník. Byl obviněn ze spiknutí a internován na 10 let do Mosambiku, kde zešílel. Básně jeho Marilia de Dirceu, opěvující jeho lásku, stavějí Portugalci na roveň Petrarkově Lauře.

Gonzáles-Bravo Luis, Don (1811—1871), španělský státník a ministr, pak vyslanec v Lisaboně.

Gonzáles-Bravo Murillo, don Juan (1803—1873), španělský státník, častokráte ministr, 1851—52 min. předseda, pak diplomat. Od 1868 žil v soukromí.

Gonzalès Louis Emmanuel (1815—1887), franc. romanopisec španěl. původu; napsal četné dobrodruž. romány; známější jsou: Les frères de la côte (1843), Les francs juges (1847), Les sabotiers de la Forêt-Noire (1861).

Gonzáles Manuel (1833—1893), mexický státník, 1880—84 president republiky. Musil předčasně odstoupiti, načež se stal guvernérem v Guanajuatu.

Good bye! (angl., gud baj), s bohem, bůh s vámi.

Good (angl. gud), dobrý solidní, obch. značka jakosti zboží.

Good James William (* 1866 v Cedar Rapids ve státě Jowa), amer. státník. Studoval práva a v letech 1906—08 byl státním zástupcem ve svém rodném městě. Věnoval se pak politice a byl členem kongresu, kde pracoval zvláště v rozpočtovém výboru. Podporoval horlivě kandidaturu Hooverovu na presidentství USA. a ten ho po svém nastoupení jmenoval ministrem války.

Goodwin Sands (gudvin sends), nebezpečné mělčiny na pobřeží hrabství kentského proti Dealu, 3—5 km šir. a 16 km dl., chráněny jsou od pevniny 9—15 km šir. zátokou downskou se 4 signál. loďmi.

Goodyear Charles (1800—1860), amer. vynálezce vulkanisace kaučuku.

Goodwood (gúdúd), nedaleko Londýna se nalézající závodiště koňských dostihů, jedno z nejkrásnějších v Anglii.

Goodyera, ☞ smrkovník.

Gopak, maloruský tanec, s počátku volný, později prudký a vášnivý.

Gopčevič Spiridion (1809—1861), černohorský obchodník v Terstu, štědrý mecenáš svých krajanů a v zemi tak oblíbený, že mu byl i nabídnut knížecí trůn černohorský.

Gopčevič Spiridion, pseud. Leo Brenner (* 1855), syn předešlého, srbský spisovatel. Sp.: Geschichte von Montenegro und Albanien, Russland und Serbien, Österreichs Ungarn a j.

Znak města Göppingen.

Göppingen, město wirtemberské, 12.000 ob., s čilým průmyslem, na trati Stuttgart—Ulm. Textilnictví, hračkář. průmysl, výroba zboží železn. a kov., prům. kožařský.

Gopło, jez. v Poznaňsku, 37 km dl., 4 km šir.

Góralczyk Jan (* 1878), polský sochař ve Lvově.

Góralczyk Kazimierz, pseudonym Wł. A. Anczyce.

Goralé, obyvatelé Karpat, hl. jižních svahů na Slovensku. ☞ horalé, Huculové.

Goravskij Apol. Gilarijevič (1833—1900), ruský malíř, krajinář i portrétista, düsseldorfské školy, obrazy jeho ve všech předních museích a obrazárnách ruských.

Goray Stanislav († 1514), malíř původu patrně polského. R. 1503 přijat za mistra do pořádku malířů staroměstských.

Gorazd sv., žák sv. Methoda a Cyrila, pův. Moravan. Na kněze vysvěcen papežem Hadrianem II. v Římě při prvé cestě obou bratří soluňských (r. 867). Vynikal učeností a zbožností, pročež Method ho ustanovil před smrtí za svého nástupce. Hájil neohroženě slovan. liturgii proti bisk. Wichingovi, který však, touže sám státi se nástupcem Methodovým, dosáhl vlivu za pomoci kníž. Svatopluka a za změněné nálady v Římě (bulla papeže Štěpána z r. 885, zakazující slovan. liturgii). Gorazd proto se uchýlil s většinou stoupenců před pronásledováním Wichingovým do Bulharska, kde též zemřel. Bývá považován za autora nejstarší slovanské legendy o sv. Methodovi (Šafařík). — Lit.: Jagić: Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache (Denkschrifte Akad., Wien, 1902).

Gorazd, pseud. Ant. Aškerce.

Gorazd, pravoslavný biskup český a mor.-slezský; ☞ Pavlík-Gorazd.

Gorbačev Georg. Jěfimovič (* 1897), současný ruský spisov., od r. 1929 prof. liter. leningradské university, předs. sku-

piny prolet. spisov. „Strojka", vycházející z marxismu.

Gorbačevskij Ivan Iv. (1800—1869), rus. děkabrista, ze zchudlé ukrajin. šlechty, člen Obščestva sojěditěnnych Slavjan, důstojník, jako účastník spiknutí souzen a uvězněn, pak amnestován, žil v Petrohradě; zanechal cenné zápisky o historii děkabristů.

Gorbov Dmitrij Aleks. (* 1894), současný ruský literární kritik a liter. historik. Knihy: U nas i za rubežom, z r. 1928 (přehled emigrantské literatury), Literatura revoluč. desetiletí, z r. 1929.

Gorbunov Ivan Feodorovič (* asi 1830, † 1895), ruský herec; vypravěč povídek a příhod z prostonárodního života. Jeho Razkazy a Scény z narodnago byta vyšly tiskem.

Gorbunov Kir. Antonovič (1815—1893), ruský malíř, portrétista vynikajících spisovatelů a umělců ruských (Lermontov, Bělinskij, Gercen, Kolcov, Granovskij, Ščepkin a mn. j.).

Gorbunov Nikol. Petrovič (* 1882), rus. komunista, význačný činitel sovětský.

Gorbunov-Posadov Ivan Ivanov. (* 1864), ruský spisovatel-pacifista, následovník a hlasatel zásad L. N. Tolstého, vydavatel kalendářů, spisů pro lid a děl vychovatelských.

Gorczyński Adam (1805—1876), polský spisovatel. Používal pseud. Jadama z Zatora a psal lid. povídky.

Gorczyński Bolesław (* 1880), pol. dramatik a povídkář ve Varšavě.

Gorczyński Władysław (* 1879), pol. klimatolog, cestovatel a badatel v meteorologii.

Gorčakov Aleks. Michajlovič (1798—1883), ruský kníže, vynikající diplomat, od r. 1856 ruský ministr zahraničí, od r. 1867 říšský kancléř. Učitelem byl mu jeho předchůdce Nesselrode, účastník kongresu vídeňského. G. byl řadu let radou vyslanectví ruských v Londýně, Římě, Berlíně, Florencii, ve Vídni, r. 1841 pak mimořádným vyslancem ve Štutgartě, 1850 zástupcem Ruska na sněmu frankfurtském, r. 1854 vyslancem ve Vídni, po nastoupení cara Alexandra II., od r. 1856 pak ministrem zahranič. věcí. Po pádu Sevastopolu utrpěla značně převaha Ruska v Evropě, ale G. obratně dovedl zakrýti těžké zkušenosti prožité války, a často obratně překonal těžké situace zahr. politiky ruské, a jeho noty a oběžníky učinily ho slavným ve světě diplomatickém. Na kongresu berlínském r. 1878 však G. hrál již téměř bezvýznamnou roli, a jeho chybám tu učiněným přičítá se neúspěch Ruska na kongresu berl., který byl vlastně koncem polit. a diplomat. činnosti G. Marně varoval před novým sblížením s Německem, nebyl slyšen, nepočítalo se s ním již, vedení politiky převzal 1879 Girs, který byl pak 1882 jmenován ministrem zahranič. záležitostí. G. zemřel 27. II. 1883 v Badenu. Podrobná lit.: Ch. Houx: Alexandr II., Gortchakoff et Napoléon III.; J. Klaczko: Les deux chancelliers le prince Gortchakoff et le prince Bismark; polit. historická díla Tatiščeva, Karcova, Schweinitze a j.

Gorčakov Dm. Petrovič (1758—1824), ruský básník satirický a spisovatel dramatický, sklad. hudební.

Gorčakov Michajl Dmitrijevič (1793—1861), ruský kníže, generál-adjut., vynikající vojevůdce, zúčastnil se válek: 1812—14, v Turecku 1828—29, polského povstání 1831, též útoku na Varšavu a bitev u Ostrolenky a pod Grochovem, 1848 za uherského povstání byl náčelníkem štábu a za války krymské 1854—55 velitelem jižní armády, od r. 1856 guvernérem varšavským.

Gorčakov Michajl Iv. (1838—1910), rus. vynik. teolog, prof. církevního práva na universitě petrohradské a historik, autor vědeckých prací: Monastyrskij prikaz, Aleks. Timof. Nikolskij, prichodskij svjaščenik, O zemělnych vladěnijách vsěross. mitropolitov, patriarchov, i svjat. sinoda a j. Od r. 1906 členem říš. rady skupiny liberální.

Gorděјev Fedor Gorděјevič (1744—1810), ruský sochař, rektor petrohradské akademie umění.

Gordianus, jm. tří císařů řím., 238—244. Marcus Antonius G. I. byl místodržitelem v Africe, zvolen 238 císařem, spoluvládl se svým synem G. II. a po dvacetidenním panování svržen; syn padl, otec skončil sebevraždou. — Marcus Antonius G. III. bojoval vítězně s Party, z návodu Philippa Araba za spiknutí vojsk 244 zavražděn.

Gordický uzel, nalézající se v chrámu Diově v Gordionu (⚲), uměle spletený a nerozvázatelný, o němž šla pověst, že pouze dobyvatel světa jej rozváže. Alexandros Velký jej rozťal svým mečem. V přeneseném slova smyslu též těžko rozřešitelná otázka.

Gordigiani Giovanni (1795—1871), ital. hudební skladatel; učil zpěvu na pražské konservatoři.

Gordigiani Jan Křtitel (1795—1871), pražský hudebník, 1822 profesor zpěvu na konservatoři v Praze; složil řadu církevních zpěvů.

Gordin Jak. Michajl. (1853—1903), rus.-židovský spis. dramatický a žurnalista, v Americe vydával ruské noviny, autor více než 50 div. her pro židovské divadlo (Mirele Efros, Chasja Sirotka, Bůh, člověk a ďábel, Kreutzerova sonata a j.), z nichž poslední dvě: Satana a Za oceánem dosud jsou na repertoiru ruských divadel a přeloženy do cizích jazyků.

Gordius, ♃ strunovec.

Gordon, pseud. H. G. Schauera.

Gordon Jakób (1825—1894), pol. spisovatel a cestovatel po Americe, odkudž čerpal většinu svých námětů a studií.

Gordon J. L. (1830—1892), rusko-židovský básník; psal starohebrejsky básně na motivy biblické a j.

Gordon (gordn) Adam Lindsay (1833—1870), austral. básník; psal balady ze života austral. domorodců, nejoriginálnější tamní pěvec. Sp.: Sea Spray and Smoke Drift (1867), Bush Balads and Galloping Rhymes (1870), Ashtarok a Dramatic Lyric (1867).

Gordon Charles George (G.-paša) (1833—1885), brit. generál; bojoval ve válce krymské 1855—56, válčil v Číně 1863—65, 1873—79 guvernér Egypta, gen. guv. Sudánu; nepodařilo se mu však potlačiti tamní povstání, zajat Mahdim a zavražděn 1885.

Gordon John, skotského původu, císařský plukovník za Valdštýna, 1634 byl velitelem Chebu, účastník spiknutí chebského; vyvraždil 25. II. 1634 Valdštýnovy druhy, Ilova, Trčku, Vchynského a Neumanna. Za tuto vraždu byl odměněn panstvími Smidary a Křivany.

Gordon Juda Leb (1830—1892), novohebrejský básník ruský, líčící básnicky tragedii židovského národa.

Gordziałkowski Jan (* 1862), prof. veterinářství na univ. varšavské. Vydal řadu odbor. spisů.

Gorecka Marja z Mickiewiczów (1835—1922), dcera Adama M. Sp.: Wspomnienia o Adamie Mickiewiczu (1875).

Gorecki Antoni (1787—1861), pol. nár. básník; válčil ve vojsku Napoléonově v Rusku, po polském povstání prchl do Paříže. Sbírky jeho vlasten. básní staly se v Polsku velice populárními. Spoluzakladatel Braci Zjednoczonych.

Gorecki Leonard, pol. historik 16. stol. Sp.: Descriptio belli Ivoniae, Historia de bello Hungar.-Valachico.

Gorecki Tadeusz (1825—1868), pol. malíř v Paříži, portretista.

Goremykin Ivan Longinovič (1840—1917), rus. státník. Roku 1895—99 ministr vnitra, 1906, 1914—16 min. předseda. Zavražděn revolucionáři na Kavkaze. Sp.: Zarys historii vloščan w Polsku.

Gorenjec-Podgoričan Lavoslav (1840—1886), farář, slovinský spisovatel, překladatel z češtiny a sběratel nár. pověstí a pohádek slovinských.

Gorěv Apolon Fedorovič (1889—1912), syn násled., rovněž vynik. herec ruský, již v 17 letech byl členem Moskev. Uměleckého divadla, kde zvláště v roli Chlestakova (Revisor) podal skvělý výkon.

Gorěv Fedor Petrovič (1850—1910), vynikající ruský herec, populární v městech jihoruských, posledně člen moskevského Malého těatra.

Görgensohn Jindř. (* kol 1664 v Elbingu v Prusku, † 1731), malíř; působil v Praze od r. 1699.

Görgey (děrděj) Artur (1818—1916), vrchní velitel maď. revoluč. vojsk; zvítězil v 1. pol. 1849 nad cís. armádou a stal se maď. min. války; po porážce maď. jižní armády stal se diktátorem, 13. srpna vzdal se u Világoše Rusům. Proti své vůli na přímluvu ruského cara obdržel milost a vykázán mu pobyt v Celovci, kde žil do 1867 jako chemik; zbytek života ztrávil v Maďarsku. Jsa nařčen z vlastizrády, napsal knihu Můj život a působení v Uhrách 1848 a 1849 (1852).

Gorgias Leontinský (sicilský), řecký sofista; přišel 427 př. Kr. do Athén, kde oslňoval svojí výmluvností. Založil řečnickou školu atickou, zemřel po 399 v thesalské Larisse. V jeho filosof. spise O přírodě hlásal jisté nauky rozumov. nihilismu: „Nic není; i kdyby něco bylo, nemohli bychom to poznati. Kdybychom to i poznati dovedli, nemohli bychom to jiným vyjádřiti.“

Gorgolewski Zygmunt (1845—1903), pol. stavitel. Stavěl v Berlíně (část zámku), v Hale nad Sálou (universitu a museum), v Poznani, ve Lvově (divadlo) a j.

Gorgóny, bytosti z řec. bájesloví. Homér zná jednu Gorgónu, obludu z podsvětí s příšerným pohledem. Hesiod uvá-

Hlava Medusy.

Medusa Rondanini.

dí tři sestry, Medusu, Stheno a Euryale, okřídlené dcery mořských bohů Forkyse a Keto, žijící na nejzazším západě země, s hady na hlavě místo vlasů, jejichž po-

hledem každý zkameněl. Jejich hlava (Gorgoneion) jako postrach zdobila štít bohyně Athény. Rondaniniho Medusa v mnichovské glyptotece zpodobuje pěknou dívčí masku s propletenými hady ve vlasech.

Gorgonzola, světoznámý druh sýra s umělou plísní, vyráběného v celém Piemontsku a Lombardsku z plnotučného mléka se smetanou, zvláštní ostré příchuti.

Gorice (slov. Gorica, ital. Gorizia, něm. Görz), m. v it. prov. Udine (do 1919 rak.), v úrodné rovině na řece Soči, křiž. žel. na trati Terst—Udine, arcibiskupství; kraj slyne ovocnářstvím a vinařstvím. Značné je textilnictví; pro mírné podnebí a chráněnou polohu navštěvována jako zimní klimat. místo. Za světové války rozstříleno ital. dělostřelectvem a dobyto 8. VIII. 1916 ital. armádou; 28. X. 1917 druhou rak. armádou znovu obsazeno.

Znak býv. kor. země Gorice a Gradišky.

Gorice a Gradiška, dříve korunní země rak. (od 1919 část prov. it. Udine), tvořily s Terstem a Istrií rakousko-illyrské Přímoří; přešlo mírem saint-germainským (1919) k Italii.

Gorilla, největší druh lidoopů z pralesů tropické Afriky; samec až 2 m vys. a 250 kg těžký; barvy černé, ve stáří šedivějící; mohutná hlava s prodlouženou tlamou, silné končetiny s obrovským svalstvem a s prsty, z nichž 4 jsou u kořene srostlé blanou. Žijí v malých rodinách v hnízdech na stromech, jež samice denně zhotovuje, zatím co samec pod stromem hlídá.

Gorin Bernard (pseud. Isaka Gojdo, 1868—1925), rusko-židovský spisovatel a historik židovského divadla, zvláště ž. d. v Americe a epochy Goldfadenovy.

Gorin-Gorjainov Alex. Michajl. (1850—1901), ruský herec komických rolí, přeložil a upravil mnoho her do ruštiny.

Gorin-Gorjainov Boris Anatolj. (* 1883), ruský herec ze známé herecké rodiny, členů Aleksandrijského divadla, jehož je členem od 1911.

Goring Handa, pseud. Anny Jehličkové-Tučkové.

Gorinchem, ↷ Gorkum.

Gorjanović-Kramberger Dragutin, Dr. (* 1856), univ. prof. v Záhřebě a vynikající chorv. geolog. Nalezl zbytky fosilního člověka v jeskyni krapinské, což popsal v díle: Der diluviale Mensch aus Krapina (1906). Zabývá se též paleontologií.

Gorjanski, šlecht. rod chorvatský, ze kterého několik členů bylo chorv. bány.

Gorjev Alex. Alex. (* 1884), ruský současný technik, prof. techn. v Leningradě, v r. 1920 spoluautor velkého plánu všeobecné elektrisace Ruska, 1924 předsedou ruské delegace na mezinár. pracov. konferenci v Londýně.

Görkau, ↷ Jirkov.

Gorkij Maxim (* 1868 v Nižn. Novgorodě), vlast. jménem Alekšej Maksimovič Pěškov, ruský spisovatel, syn nuzného řemeslníka; probíjel se od 9 let v dílnách a v rušném shonu životním v nejrozmanitějších zaměstnáních protoulal se celým Ruskem. 1892 napsal první povídku Makar Čurda, v násl. knihách čerpá hojně látky ze svých život. zkušeností a postřehů. Dává vnikati až do dna lid. společnosti, líčí krutý osud zavržených bez příkras, se soucitem nad jejich mravní a hmotnou bídou. Později stává se průkopníkem soc.-dem. ideí. Velkého úspěchu dodělal se dramatem Na dně (1903). Známy jsou jeho práce Foma Gorděјev (1899), Matka (1905), Měšťáci a j. Po ruské revoluci 1905 přesídlil na Capri a po vyhlášení svět. války vrátil se do Ruska. Vůči bolševismu choval se s počátku odmítavě. Smířil se s ním a uplatňoval svůj vliv k zlepšení míry životní zůstavších v zemi ruských spisovatelů. Čes. překl.: J. Wagner, J. Hora, B. Mužík, V. Koenig, A. G. Stín, V. Prach, A. Hetzl, S. Minařík, B. Prusík, O. Vančura, K. V. Frypes a j. Sebrané spisy vydával Hovorka a nyní Melantrich.

Gorkum (Gorinchem), nizozem. pevnost a město, j.-v. od Haagu. Rybářství a továrny na zpracování ryb, tabákové továrny; 14.000 ob.

Gorlenko Anna Andrejevna (* 1895), pseud. Anna Achmatova, ruská básnířka, člen básnické skupiny akmeistů, z jejíž milostné lyriky Večer (1912), Četki (1913) a Podorožnik (1921) přeložil Kubka výbor v revui Cesta (1924). Lit.: Svitok, 4, 1926. Kubka.

Gorlenko-Doliná Marie (1868—1920), populární ruská operní pěvkyně, nadšená ctitelka a šiřitelka české písně a hudby na Rusi, známá též z pohostinských her na Národ. div. v Praze.

Gorlenko Vas. Petrovič (* 1853), ukrajinský spisov. a kritik umělecký, etnograf. Zprvu feuilletonista, pak redaktor mnoha listů. Jeho roztroušené články sebrány v Kijevě 1898: Južnorus. očerki

i portréty, Ukrajin. byli, 1899, Otbleski, 1905.

Gorlice, kraj. m. v Haliči (od r. 1919 v Malopolsku, vév. krakovské), (1921) 5111 ob., na ř. Ropě; rafin. petroleje, tov. kys. sír., parní mlýny atd. — Ve svět. válce byla ofensiva ústředních mocností 1.—4. V. 1915 počátkem ústupu všech ruských armád z Haliče. Ústřední mocnosti soustředily v prostoru G.—Tarnov proti 3. rus. arm. (Radko-Dmitrijev) dvě arm. a asi 1500 děl (Mackensen), jež po prudké dělostřelecké přípravě prolomily 2. V. rus. frontu u G., pronikly 4. V. až k Żmigrodu (27 km vých. od G.) a způsobily úplnou porážku rus. 3. armády. Následkem toho celá haličská rus. fronta se zapotácela a po dalších bojích se nedovedla ustaviti dříve než koncem srpna na Strypě. Przemyśl znovu obsazen 3. VI. Lwów 22. VI., Brody 1. IX.

Görlický, pseud. Řehoře Žaluda.

Görlitz, ↘ Zhořelec.

Görl z Görlšteina Jiří (* 1591), pražský notář a znamenitý matematik. Sp.: Arithmetika (1577), Vinitorium (1591), O měření sudův (1577) a j.

Görlichová Marie (1851—1896), malířka v Brně.

Görlichová Žofie (1855—1893), malířka v Brně, sestra Marie, se kterou malovala.

Gornfeld Arkadij Georg. (* 1867), rus. liter. historik a biografista, spolupracovník ruských a německých encyklopedií, kam psal biografie ruských i cizích spisovatelů, stati kritické a literárně polemické a mn. j.

Górnicki Łukasz (1527—1603), pol. spisovatel, humanista, bibliotékář Zygmunta Augusta. Sp.: Dworzanin polski, Dzieje w koronie polskiej, Rozprawa o grafice a j. Dzieła wszystkie (I.—III., 1886).

Gornostajev Al. Maksim. (1808—1862), ruský vynik. architekt, spojoval ruský sloh XVIII. st. s románským, vytvořil řadu významných staveb; účasten stavby Michajl. divadla.

Gornostajev Ivan Ivanovič (1821—1874), ruský architekt a stavitel, prof. na ruské akad. umění, stavitel několika chrámů (v románsko-ruském slohu).

Gorodčaninov Grig. Nikolajevič (1771—1852), ruský spisov., profesor literatury kazaňské university (1801—29), později věnoval se zcela literatuře, byl redaktorem Kazaňského věstníku, kde uveřejnil většinu svých básní, článků liter. a překladů.

Gorodcov Vasil Alex. (* 1860), vynik. souč. ruský archeolog, prof. moskevské university, tvůrce ruské školy archeolog. Organisoval a provedl mnoho vykopávek, z nichž vyzískal bohatý materiál zvláště z doby bronzové. Sestavil teoret. klasifikaci a srovnávací metodu archeolog. Hlavní spisy: Archeologičeskaja klassifikacija, 1925, Tipologičeskij metod v archeologii, 1927, mimo mnoho knih a statí odborných.

Goroděckij Serg. Mitrofanovič (1884—1921), souč. ruský básník a spisov., za svět. války váleč. zpravodaj Rus. Slova na asijské frontě, dal se plně do služeb bolševiků, psal básně a povídky na komunistické motivy, řídil divadlo, redigoval časopis Iskusstvo trudjaščimsja, a psal články liter. kritické.

Gorodovoj, nižší městský policejní zřízenec v dřívějším Rusku za carského režimu, bez práv stát. zřízence policejního.

Gorodok, ruské újezdní m. gub. vitebské se 7000 ob., na trati Leningrad—Vitebsk, koželužny. — M. ukr. gub. podolské ,as 7500 ob., na trati Husiatyn—Jarmolincy, cukrovary, koželužny, lomy labradoritu.

Goronda, o. v Podk. R., okr. Mukačevo, 1708 ob. (24 čs.).

Gorostiza Manuel Eduardo de (1789—1851), mex. dramatik a diplomat; napsal několik komedií; jako vyslanec v Londýně a Paříži přičinil se o uzavření obch. smluv. Z jeho veselohry Contigo pan y cebolla čerpal Scribe látku k svému vaudevilu Une chaumière et son coeur.

Gorovič Vladimír (* 1900), současný ukrajinský klavírní virtuos, známý i z koncertů za hranicemi Ruska.

Gorožankin Ivan Nikolajevič (1848—1904), ruský botanik a morfolog, univ. prof., zaklad. moskevské morfologobotan. školy, stoupenec evoluční teorie.

Gorpiajos, jedenáctý měsíc v makedonském kalendáři.

Görres Joseph von (1776—1848), něm. publicista a filosof, medik; založil list Das rote Blatt. v němž bojoval za svobodu Porýní. Po nezdarech politických věnoval se filosofii a vědám přír.; vydal četné odb. spisy. Potíral pruskou politiku a stál v čele něm. klerik. hnutí. Napsal mimo jiné spisy veliké dílo Křesťanská mystika, velmi důležité dílo pro poznání mystiky, ale i okultních jevů.

Görres Quido (1805—1852), syn G. J., něm. spisovatel; psal povídky a ročenky v duchu katolickém.

Górski Antoni (* 1862), prof. práva obchodního a směnečného na univ. v Krakově. Sp.: Prawo wekslowe i czekowe polskie (1925).

Górski Artur (* 1870), pol. spisovatel. Sp.: Monsalwat, Na nowym progu (1918),

Ku czemu Polska szła (1918), O teatrze ludowym a j. Pseud. Quasimodo.

Górski Konrad (* 1895), pol. liter. historik, propagátor styků česko-polských.

Gorski Konstanty (* 1869), pol. malíř ve Varšavě, ilustrátor, portrétista. Cyklus Sybir.

Górski Konstanty Marjan (1862—1909), profesor dějin umění v Krakově a spisovatel. Pisma zebrane (1913 a d.).

Górski Ludwik (1818—1908), pol. národohospodář a rolník. Sp.: Znaczenie większej własności i obowiązki większych właścicieli ziemskich w Królestwie Polskiem (1886).

Gorski Maxmilián (* z Radziechova 1806), taneční mistr v Praze v letech 50. a dalších.

Górski Mikołaj (1785—1855), biskup v Kamieńcu.

Górski Prosper (1813—1888), pol. malíř. Cyklus: Album widoków Żytomierza.

Górski Stanisław (1489—1572), pol. historik a tajemník král. Bony. Zůstavil Acta Tomiciana, dokumenty z l. 1507—48. Vydáno 13 sv. a ostatních 29 jest v bibliotéce Zamojskich ve Varšavě.

Gorski Stefan (* 1882), pol. novinář a redaktor časopisu Dzień. Sp.: Dziennikarstwo polskie, zarys historyczny (1905).

Górski Władysław (1846—1915), pol. skladatel, kritik, prof. houslí na konservatoři ve Varšavě.

Górski Wojciech (* 1849), pedagog ve Varšavě.

Gorst Sir John Eldon (1835—1916), brit. státník, člen parlam., spoluprac. Disraeliho na reorg. strany konserv. Po smrti Beanconsfielda dem. a člen t. zv. „čtvrté strany", 1886 st. podtaj. Indie, 1889—1902 taj. stát. pokladu.

Gorst Sir J. Eldon (1861—1911) syn předešl., angl. diplomat. Od 1883 v dipl. služb. 1892—1910 zprvu st. podtaj., poté gen. konsul a splnom. min. v Egyptě.

Gorter Heřman (1864—1927), současný básník holandský a teoretik marxismu, jako básník a kritik zaujímá čelné místo v liter. holandské.

Görtler Jindřich (* 1884), hud. skladatel, hl. doprovodů k prostným cvičením sokolským.

Gortva, o. na Slov., okr. Feledince; 455 ob. (28 čs.)

Gorup Josef (* 1834), slovinský mecenáš a podporovatel nár. podniků; velkoobchodník.

Görz, ↬ Gorice.

Gorzkowski Marjan (1830—1911), pol. dějepisec umění, sekretář Szkoły Sztuk Pięknych v Krakově. Byl též sběratelem krásných knih.

Gorzycki Kazimierz Józef (1865—1912), pol. historik a archivář ve Lvově. Napsal studie z dějin chlopů polských.

Gorzycki Wincenty (1893—1923), pol. kult. hist. Sp.: Oświta publiczna (1921).

Gosen Theo von (* 1873), něm. sochař; stud. na akad. v Mnichově, 1905 prof. ve Vratislavi, cest. po Italii, Francii a Belgii. Vytvořil kromě děl umělec.-prům. sošky, plakety, medailony a j.

Gosět (Gosudarstvennyj jevrejskij těatr), ruské státní židovské divadlo, založeno v Moskvě 1919 A. Granovskim, původně EKT. (Jevr. kamernyj těatr — žid. komorní divadlo) v Leningradě. R. 1920 přesídleno div. EKT. do Moskvy, kde brzo zaujímalo význačné postavení umělecké a 1925 přejmenováno na Gosět. Vedle A. Granovského je tu řada znamenitých herců, z nich zvláště M. Michojls a j., skupina výtvarných umělců M. Šagal, N. Altman, Rob. Falk, I. Rabinovič, hud. skladatelů, I. Achron, S. Rozovskij, A. Krejn, L. Pulver, sběratel nár. písní Z. A Kiselgof a spis. N. Litvakov a J. Dobrušin a mn. j. Podobně jako v Moskvě, založen též Gosět běloruský 1926 v Minsku, řízením M. Rafalského a 1925 Gosět ukrajinský v Charkově, řízením E. D. Lojtera, hrající část saisony v Oděsse.

Goshun Matsumura Ge Gekkei (1752—1811), slavný japonský malíř a básník, jehož hlavně krajinářské motivy došly velkého rozšíření v uměleckém průmyslu japonském (výšivky, práce lakové, tepané, ryté a j.).

Goschen George Joachim, viscount G. of Hawkhurst (1831—1907), brit. státník; liberál od 1863, 1866 kancléř vév. lancastersk., 1871—74 min. námoř., 1876 přiměl egypt. khediva podrobiti se mezin. fin. kom. nad Egyptem, 1878 zastup. Anglii na mezin. konf. měny v Paříži. 1880—81 vysl. v Cařihradě. Potíral irskou polit. Gladstonovu. 1895—1900 min. námořn. Sepsal knihy z oboru fin. politiky.

Goschen Sir William Eduard (1847—1924), britský diplomat a vyslanec v Berlíně 1908—14. Měl velký vliv na vstup Vel. Britanie do světové války po boku Francie.

Göschen Georg Joachim (1752—1828), lipský knihkupec a zaklad. znám. něm. nakladatelství. Vydal souborná díla němec. spisov., klasiků antických, Nový zákon (v jaz. řec.), Homéra a mn. j. Popul. edice Sammlung G. všech oborů nauč. a tech. čítá již přes 1000 sv. Naklad. G. přešlo 1919 k fě. W. de Gruyter & Co. v Lipsku.

Gosieniecki Wawrzyniec (* 1872), pol. malíř a profesor umělecké školy v Poznani. Mal. fresky kostelní.

Gosiewski Władysław (1842—1911), pol. matematik. Sp.: Zasady rachunku prawdopodobieństwa (1906).

Gosizdat RSFSR. (Gosudarstvennoe izdatělstvo), ruské sovětské státní nakladatelství, trvá od 21. V. 1919 v Moskvě.

Goskino, sovětská státní výroba filmů v letech 1922—26 z dřívějšího VFKO. (všeross. foto-kinoděl.), zhotovila řadu úspěšných filmů (na př. Stačka, Tjaželyje gody, Jevrejskoë sčastě, Krest i mauzer, Buchta smerti, zvláště pak známý Broněnosec Potěmkin). R. 1926 přešla činnost G. na Sovkino.

Goslar, starobylé histor. a horní m. hanoverské, (1925) 20.911 ob. při úpatí Sev. Harcu na ř. Gose, na tř. Wernigerode-Seesen, s čet. histor. památkami, musei a ústavy. Proslulé hornictvím, hutnictvím, chemickým a barvíř. průmyslem a j.

Znak města Goslaru.

Goslar Juljan (kol 1820—1852), polský básník a propagátor socialismu. Pověšen ve Vídni.

Goslarit, ↘ skalice bílá.

Gosławski Ludwik (1832—1885), polský stavitel v Płocku.

Goslawski Maurycy (1802—1834), polský básník. Za povstání 1831 uvězněn a zemřel u vězení. Sp.: Poezje, Poezje ułana polskiego.

Goślicki Wawrzynjec (1530—1607), pol. humanista, biskup poznaňský. Spisy o řečnictví a příležitostné.

Gosmedtorgprom, zkratka pro nazvání rus. sovět. akc. společ. pro výrobu a obchod léčivy.

Gosmetr, zkratka pro rus. sovět. úřad cejchovní, vydávající úř. ověřené míry a váhy.

Gospa od Škrpjela, klášter v Boce Kotorské.

Gospodar, titul býv. černohorského panovníka, též multanských a valašských knížat.

Gossart Jan zv. Jan van Mabuse (1470—1541), nizozemský malíř. Na směr jeho umění měl vliv Ger. David a velcí mistři renesance, které poznal za pobytu v Italii. Starší jeho díla jeví ještě známky gotiky, mísící se s renesancí, jež zvítězila zcela v posledních jeho pracích, zvláště v Neptunovi a Amfitritě. Od něho pochází střed skládacího oltáře, tak zvaného obrazu dómu svatovítského na Hradčanech, znázorňující sv. Lukáše, malujícího P. Marii. Býval po r. 1620 na hl. oltáři u sv. Víta a r. 1870 dán do galerie Spol. vlast. přátel umění v Praze.

Gosse Edmund (1849—1928), významný anglický literární historik a kritik, vynikající znalec literatur evropských, zvl. skandinavských; uvedl Ibsena do angličiny a napsal jeho obšírný životopis. Byl knihovníkem Britského musea a horní sněmovny.

Gossembrot Sigismund (1417—1488), něm. humanista, průkopník raného němec. humanismu; zachovány jsou jeho dopisy a básně.

Gossengrün, m. v Č., okr. Falknov n. Ohří, 1498 ob. (6 čs.); odb. škola krajkářská, hud. školy.

Gossyparia mannipara, červec mannový, hmyz z řádu Rhynchota; jeho pot, na vzduchu tvrdnoucí, nazývá se všeobecně manna a jest sbírán na tamaryšku hl. na poloostrově Sinajském.

Gossypium, ↘ bavlník.

Gostko ze Saxenthalu Anton Hynek (* kol r. 1750), děkan v Brandýse n. L. a český spisovatel. Sp.: O živlech (1776), Vzbuzování lidu venkovského k pokání (1788).

Gostko ze Saxenthalu Jan Jakub, PhDr. († 1820), kanovník kapituly vyšehradské a spisovatel. Sp.: Statuta facultatis artium studii pragensis antiquiora (1808).

Gostkowski Roman (1837—1910), prof. polytechniky ve Lvově. Sp.: Zarys ruchu kolejowego (1883).

Gostomski Walery (1854—1915), pol. liter. kritik. Sp.: Historia literatury powszechnej, Studja i szkice krytycznoliterackie.

Gosudar (rusky), vlastní význam pán, titul moskevských velkoknížat a rus. carů. Car Ivan III. (1462—1505), první dal raziti na mincích název „gosudar vsěja Rusi", pak připojen název g. vůbec ke všem hodnostem vládců (car g., g. imperator, král, atd.).

Gosudarstvennája duma, ↘ duma.

Gosudarstvennyj sovět, říšská rada ruská, zřízená carem Alexandrem I. roku 1810 jako poradní a správní orgán, později orgán zákonodárný a administrativní.

Goszemkolonit, ruská zkratka sovět. úřadu, jemuž podléhá kolonisace a zvláště přesídlení zemědělců.

Goszczyński Seweryn (1803—1876), básník polsko-ukraj. školy, revolucionář, básník za svobodu a Ukrajinu, osudem štvaný, účastnil se činně polského povstání, prchl a splynul s podtatranským lidem. Vliv Byronův vane z jeho tvorby. Zámek Kaniowski, epos, líčí výjevy ze selského povstání 1768, Sobótka zvyky

tatranských horalů a v ní vykouzlil postavu sloven. Janošíka. Přeložil Ossiana, vydal revol. písně Trzy struny, pověsti Anna z Nadbrzeza, Oda, Straszny strzelec a Król Zamczyska. Po ukončení války franc.-pruské přesídlil do Lvova. ↗ Chronologia pism S. Goszczyńskiego (b. r.).

Gošem (Gosen), úrodný vých. kraj dol. Egypta, zavodňovaný dvěma rameny Nilu, osídlený v bibl. dobách Židy, odkud byli za Menefta (1330 př. Kr.) Mojžíšem vyvedeni do země zaslíbené.

Gošičová Tereza (pseudonym Tereza Polabská), (* 1851 v Pardubicích), česká povídkářka, psala beletrii i cestopisné studie směru katolického.

Götaelf, splavná řeka v j.-z. Švédsku, 90 km dl., v horním toku nazv. Klarelf, tvořící proslulé, 32 m vys. vodopády trollhättenské a ústící do Kattegatu. Aby vodopády nerušily plavbu, postaven v l. 1747—1800 kolem nich kanál trollhättenský, zdokonalený pro lodi většího ponoru v l. 1909—1916.

Götaland, nejjižnější ze tří hlav. území Švédska, 92.632 km², (1925) 3,023.675 ob., rozděleno na 10 starých krajů gotlandských.

Gotě Jurij Vladim. (* 1873), významný ruský historik a archeolog, knihovník Rumjancevského musea.

Göteborg, hl. m. švéd. länu G. a Bohus, (1924) 229.638 ob., s nezamrzajícím takřka přístavem, 4 nádraží, let. příst., druhé nejv. m. Švédska, vys. šk. obch., technika, stadion (Olymp. hry 1923), loděnice, na 400 tov. podn., přístav udržuje přímými plavbami spojení se svět. přístavy. Na tamní konservatoři působil náš veliký mistr Smetana. V G. je čsl. konsulát; z tov. sluší zvláště uvésti průmysl rybích konserv a světozn. tov. na kuličk. ložiska. Lit.: Kraus: Smetana v G. (1925).

Znak města Göteborgu.

Znak města Gothy.

Goth Jan (* 1889), vrchní komisař stát. drah a ilustrátor.

Gotha, duryň. m., do 1918 hl. m. vévod. saska-koburg-gothajského, (1925) 45.780 ob., žel. křiž. na trati Erfurt—Eisenach, s letec. přístavem. Zámek Friedenstein, vév. palác, musea, knih. (250.000 sv.), nejst. krematorium něm., z jinak četného průmyslu prosl. zvláště g-ské uzenářství, nakladatelství g-ské statist. ročenky (Gothajský almanach, ↗); sídlo obchod. komory.

Gothajský almanach, zal. r. 1763 a J. Perthesem vydávané něm. a franc. publikace, obsahující seznam panovníků, šlechtických a politických osobností a j.

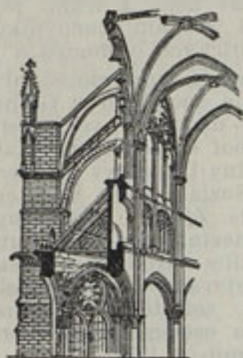
Gothajský program (t. kompromis), přijatý r. 1875 sjezdem socialistů v Gothě, znamená vítězství marxistů ve vedení něm. dělnictva, neboť se podařilo získati i zbytky býv. skupiny Lasallovy a vytvořiti tím jednotnou Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands. Zároveň ovšem byl tím ostře vytčen mezinárodní ráz hnutí, které se tak odcizilo národnímu cítění veřejnosti, znepokojované zvláště voleb. úspěchy socialistů, což též vedlo Bismarka k známému ostrému vystoupení proti něm. socialismu (r. 1877).

Gotická řeč, nejstarší známá germánská řeč Ostrogotů. Zbytky a památky její zachovaly se v překladu bible (pod jménem Codex argenteus) od biskupa Ulfila (Wulfila), žijícího kol r. 380 po Kr. Bible tato vydána po prvé Frant. Juniem v Dordrechtě r. 1665 a r. 1908 W. Streitbergem. Sestává z rozsáhlých zlomků 4 evangelií, z malých zbytků dopisů sv. Pavla Korintským, Římským atd., jakož i z dokladů z dob Theodericha Velkého a j. Gotická řeč zanikla v Italii v VI. st. a v téže asi době i ve Španělsku, pouze na Krymu udržela se v dialektu do XVIII. st. Gotická gramatika byla zpracována 1819 Jacobem Grimmem. V novější době zabývali se jejím studiem W. Braune (Gotische Grammatik, 1920), Streitberg (Gotisches Elementarbuch, 5. a 6. vydání, 1920), Uhlenbeck (Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache, 2. vyd., 1900.) — Literatura: M. U. Jellinek: Geschichte der gotischen Sprache (1926).

Gotické písmo, v tiskařství, vzniklé ze středověkých liter, též mnišské písmo. ↗ písma.

Gotické umění. Gotickým nazývá se od časů renesance (Vasari) předcházející umění, ovládající většinu severní a jižní Evropy. Název byl užit jako synonymum s barbarským. Dnes však vidíme v g. velmi důležitý projev umění, které předčí mohutností, smělostí a vzdušností všechny ostatní slohy. — Stavitelství, ↗ architektura. — Sochařství. Gotickou plastiku nemůžeme měřiti antickými pojmy statiky a ponderace, neboť přináší nový ideál tělesnosti, zbavené hmotnosti a na-

plněné křesťanským asketismem. Bez přihlédnutí k architektuře nelze g. plastiku pochopiti. Ve XIII. stol. dosáhla svého vrcholu, jak o tom svědčí postavy světců, proroků, apoštolů, výjevy umučení a posledního soudu na obloucích a portálech katedrál. Z té doby pocházejí

Opěrný systém gotický.

Gotické okno.

díla anonymních mistrů v katedrále v Remeši, Paříži, Chartrech, Freiberku, Štrasburku, Bamberku, Magdeburku a Naumburku. XIV. stol. zvýšilo štíhlost a vznos gotických postav (Freiburg, Kolín n. R.). Mistrem italské g. jest Niccolo Pisano a jeho syn Giovanni. Nizozemskoburgundská škola vrcholí v dílech Claus Slutera. Poslední období g. nachází se

Gotická kružba.

Gotické okno.

již pod vlivem antiky. Přináší skvělou dobu německé dřevěné plastiky. — Malířství. Největší výtvory gotické malby nacházíme v ilustracích rukopisů a na oknech chrámových. Z maleb nástěnných zachovaly se jen nepatrné zbytky. Ve XIV. stol. projevuje se silný umělecký duch v české škole malířské (Berlínská Madonna z r. 1364). V Italii se nemohlo zbaviti g. malířství byzantských prvků, které nacházíme v dílech Cimabuových. Duch g. jest cele obsažen v pracích Giottových. Malířství g. nemohlo se dále zdárně vyvinouti, neboť již v XV. stol. zmocnila se vlády renesance. — Lit.: Michel: Histoire de l'Art (1905).

Znak města Gotink.

Gotinky (něm. Göttingen), město a vl. okr. v Hannoversku, (1925) 41.228 ob., na ř. Leine, univ. knih. o 708.000 sv., hvězdárna, obrazárna, museum, vědecké ústavy, vědec. nakladatelství, průmysl optický, fysikální atd. G. jsou známy Gotinským spolk. básnickým. Universita založena r. 1734 anglickým králem Jiřím II.

Gotinský spolek básnický (Göttinger Dichterbund), sdružení mladých něm. bás. „Sturm und Drang" periody, vzniklé spolkem vydavatelů první něm. musejní ročenky (1770), H. Chr. Boie a Fr. W. Gottera s básníky J. H. Vossem, K. F. Cramerem, J. F. Hahnem, J. M. Millerem a L. Höltym; byl to spolek pro propagaci přátelství a všeho ušlechtilého. Později kruh ten přezván byl Göttinger Hain (Gotinský háj).

Gotlober Abraham Ber (1811—1899), významný básník židovský epochy ruské Gaskaly (hebr. Haskala).

Goto („pět ostrovů"), japon. skupina ostrovů (85—90.000 ob. rybář.), na záp. od Kišijú při úžině korejské. G. tvoří území prov. Nagasaki. Hl. m. Fukaje na nejv. již. ostrově Fukaješima.

Goto Shimpei, baron (* 1856), jap. státník, býv. voj. lékař; byl několikráte ministrem (1917 a 1923 vnitra, 1918 zahraničí). Od r. 1906 člen horní sněmovny.

Goto Shojiro, hr. (1837—1897), vlivný jap. státník a budovatel moderního Japonska.

Gotové, germ. národ, který žil u vých. moře a jemuž vládli králové. Zmínky o nich činí již Tacitus. Při stěhování národů přišli z ostrova Scanza (Skandinavie) a ve II. st. po Kr. putovali až na Dunaj na pobřeží Černého moře. Obsadili země dříve obývané Géty a Skythy a podobnost obou jmen vedla dějepisce k různým omylům. Gotové dělili se ve dva kmeny: na kmen východní, Ostrogoty, v jižním Rusku, a kmen západní, Visigoty, mezi Karpaty a Dněprem. Po prvé srazili se s Římany r. 251 a ř. císař Decius padl. Vydrancovali pak balkánský poloostrov a Malou Asii až je Claudius II. rozprášil, ale Aurelius jim dal levý břeh dunajský. Stálý styk s Římany měl vliv na kulturu tohoto nadaného kmene, který přijal arianské křesťanství

a dosáhl největší moci kolem r. 370 po Kr. za Hermanricha. Vpád Hunů zničil tuto říši a Hermanrich skončil sebevraždou. Jeho nástupce Withimer padl v bojích s Huny a Ostrogotové se poddali, západní pak, Visigoti, dali se pod římskou ochranu a usadili se v Thracii. Vzbouřili se však znovu roku 377 a opětně začali loupiti a drancovati, až Theodosius Veliký je přemohl, vykázal jim území a dal jim samosprávu. Zvolili si za svého prvního krále Alaricha, který byl vychován v Římě (395), ale ten hned po smrti Theodosiově vytáhl na Cařihrad, zničil Athény, spálil Korinth a vyplenil Peloponesii; když však se pustil až do Italie, zastihla ho na cestě smrt. Po něm nastoupil jeho švagr Ataul, který uzavřel s císařem Honoriem smlouvu, která mu umožnila, jako římskému veliteli, podmaniti si Aquitanii a Gallii. R. 415 byl v Barceloně zavražděn. Jeho nástupce Valja pokračoval ve jménu římském v podrobování Španělska a za odměnu obdržel r. 419 provincii Aquitanii, kde se západní Gotové trvale usadili a Tolosa se stala sídlem západogotských králů. Další jeho nástupci dobyli Gallie a největší části Španělska, ale Alarich II. ztratil největší část Gallie v bojích s Chlodvikem. Úmrtím syna Alaricha II., Almaricha, vymřel tento rod roku 531. Po znovuzřízení říše Leovigildem (568—586) splývali Gotové stále více s Romany; přijetím křesťanství rostla moc kněžstva až po dobu volby Rodericha králem. Synové svrženého krále Vitika (700—710) povolali na pomoc Araby a jejich vítězstvím u Xeres de la Frontera (711) zničena západogotská říše. Ostrogoti, podrobeni od r. 375 Hunům, zúčastnili se jejich válečných tažení. Po smrti Attilově (453) se vzbouřili, uhájili si samostatnost a usadili se severně od Dunaje v okolí Vindobony (Vídeň). Brzy nato pustili se na jih a porazili Odoakra několikráte, až se vzdal r. 493 a král Theoderich I. založil v severní Italii východogotskou říši. Za jeho vlády nalézala se Italie znovu v rozkvětu, ale Gotové s Římany nikdy nesplynuli, hlavně pro rozdíly náboženské. Po smrti Theodericha I. (526) nastaly rozmíšky, královna Amalasunta, dc. Theodericha, která vládla za svého nezletilého syna Atalaricha, stranila Římanům, takže jí Gotové mladého krále vzali, aby mu dali vlastní vychování. Když ale r. 534 tento zemřel, provdala se Amalasunta znovu za svého synovce Theodahada; byli však oba zavražděni. Belizar, římskými obyvateli jako osvoboditel přivítaný, dobyl Italie a Říma, porazil gotského krále Witika a zajal. Po něm zvolili Gotové králem Ildibada a po jeho zavraždění jeho synovce Totila. Tento získal znovu Italii a k ní připojil Sicilii, Sardinii a Korsiku. Po jeho smrti král Teja byl východořímským vojskem poražen, jádro vojska zničeno a jen malá část Gotů zůstala v Italii a žila ještě za byzantinské vlády.

Gotpold, biskup pražský, příbuzný královny Judity, premonstrát strahovský, opat cisterciáckého kláštera v Sedlci, 1169 povolán na stolec biskupský do Prahy, ale téhož roku zemřel. — Lit.: Novotný, Dějiny české II., 967.

Gotšalk (1116—1184), první želivský opat řádu premonstrát. Nejprve žil v klášteře ve Steinfeldě. Měl vynikající účast při založ. kláštera na Strahově (1142). R. 1148 byl zvolen za opata kláštera želivského, který byl dán premonstrátům po vypuzení benediktinů. Proslul značnými vědomostmi a skromným bezúhonným životem, chváleným vrstevníky v kronikách (Jarloch).

Gottesminne, měsíčník pro duchovní poesii, 1903 založ. benediktinem Ansgarem Pöllmannem v Mnichově; přinášel i cenné studie o světové literatuře.

Gottfried (něm. Bohumír), křesť. jméno. Vévodové lotrinští: 1. G. Bradatý, vév. lotrin.; bojoval s cís. Jindřichem III., 1050 poražen; byl cís. místodrž. v Italii, 1065 obdržel D. Lotrinsko, † 1069. — 2. G. Hrbatý, syn předch.; byl věren císaři Jindřichu IV. proti papeži Řehoři VII.; zavražděn 1076; jím vymřel po meči rod vév. lotrinských.

Gottfridt Jan, v l. 1739—49 maluje v Praze miniatury.

Gottfried Lorenc († 1630), řezbář v Praze.

Gottfried ze Strassburga, něm. básník, z nejprosl. epiků dvorských; 1205—10 napsal epos lásky Tristan a Isolda.

Gottfried z Viterba (* kol 1120), něm. kronikář, kaplan Bedřicha I.; vydal Gesta Friderici.

Gotthard, ⤷ Svatý Gotthard.

Gotthelf Jeremias, pseud. švýcar. lid. povídkáře faráře Alberta Bitziuse (1797—1854). G. byl tvůrcem prostonárodních povídek ze života selského; v něm. lit. vniká do života lidu, v realismu ničím se nezastrašuje a plně uplatňuje křesť. svět. názor. Nejznáměj. jeho povídky jsou Uli čeledín (1841) a pokrač. Uli nájemník (1846), Schuldenbauer. Sebr. sp. vyd. 1858 v 30 sv.

Gotti Cesare Giulio de Volterra (* 1882), it. důstojník gen. štábu, pověřený organisováním čsl. dobrovoln. vojsk v Italii a podnáčelník štábu 6. čsl. divise.

Göttingen, ♀ Gotinky.

Gottland (Gothland), největší švédský ostrov v Baltickém moři, 90 km od pevniny vzdálený, 2.960 km² velký, obklopený menšími ostrůvky, které zaujímají 3160 km² plochy, s 56.752 ob. (r. 1924), 18 na 1 km². Je to vyvřenina ze silurského vápence s ostrými 20 až 30 m vysokými skalními stěnami, spadajícími k moři, porostlá jehličnatými lesy. Má četná jezera, bažiny, dosti luk a úrodná pole. Mírné podnebí dovoluje sázení cukrovky. Zemědělství je hlavní zaměstnání obyvatelstva vedle rybářství a loďařství a též průmyslu kamenického. Hl. město Wisby. V nejstarších dobách byl střediskem severního obchodu a náležel s malými přestávkami do r. 1398 Švédům. Později stal se majetkem řádu německých rytířů. R. 1408 prodán Dánsku, ale r. 1645 připadl znovu Švédsku. Pro svoji strategickou polohu používán jako uhelná stanice a byl Švédy silně opevněn. 2. července r. 1915 byla zde bitva mezi německým a ruským loďstvem.

Gottlieb Arnošt (* 1893), ředitel akc. spol. „Viktoria" v Brně. Náleží mezi naše nejlepší tennisty, vynikl v různých oborech všeho sportu, nejvíce věnoval se v poslední době veslařství. Byl oficielním zástupcem ČSR. na olympijských hrách v Paříži r. 1924 v lawn-tennisu.

Gottlieb František (* 15. října 1817, † 18. května 1863), malíř v Praze.

Gottlieb Jos. Matěj (* 18. III. 1884 v Praze), akad. malíř; stud. v Praze u malíře prof. Scheiwla, pak v Paříži dekorat. malířství u Amabla a Jambona. Krátce pobyl v Tiflise, r. 1906 asist., od r. 1912 inspektorem scénické výpravy Nár. div. v Praze, od r. 1925 šéfem výpravy. Je prof. nauky o kostýmech na stát. konservatoři v Praze.

Gottlieb Leopold (* 1880), pol. malíř ve Vídni. Vyd. Album Legjonistów polskich.

Gottlieb Maurycy (1856—1879), pol. malíř. Malby církevní a historické.

Gottlieben, švýc. obec a zámek u Kostnice na jezeře Bodamském, ve kterém byl vězněn Mistr Jan Hus a Jeroným Pražský r. 1415.

Gottman Antonín (* 1791), mědirytec v Praze, syn mistra klempíře Františka; jeho bratr Vincenc (* 1798), rovněž mědirytec.

Gottmannsgrün, o. v Č., okr. Aš, 797 ob. (699 n.).

Göttmweig (Göttmweih), 1072 zal. slavný klášter benediktinský v D. Rakousích u Křemže, při tr. Křemž-Herzogenburg, s bohatou knihovnou (70.000 sv., prvotisky a rukopisy), archivem a sbírkami uměl. Opat Bessel vyd. Chronicon Gotwicense 1732.

Gottschald Karel Bohumil, rytec v Praze v letech 40.; * 1790 v Kamenici v Sasku, přišel do Prahy r. 1830.

Gottsched Johann Christoph (1700—1766), něm. spis., předchůdce něm. klasicismu, prof. slovesnosti, logiky a metafysiky v Lipsku. Napodoboval v literatuře vzory franc. a chtěl vytvořiti něm. divadlo na základech antických. Přeložil se svou chotí Luisou Racina, Corneilla, Mollièra, Pope, Holberga atd. Utkal se v bojích o nové směry se Švýcary Bodmerem a Breitingerem, v nichž podlehl a poté pozbyl všeho lit. vlivu.

Gottschee, ♀ Kočevje.

Gottschlich Karel (1703—1770), český bohoslovec, 1719 jesuita, profesor v Praze a v Olomouci, kde byl rektorem university, rektor koleje v Telči; vydal v Praze a v Olomouci řadu vědeckých děl latinsky psaných.

Gottwald Adolf († 1920), č. spisovatel, horlivý překladatel A. Gobineaua, L. Gumplowicze, Guy de Maupassanta, Hugues Rebella, H. Taina, Jakuba Burckhardta, Hel. Racowitzové, Mirabeaua, Den. Diderota ,G. Ch. Lichtenberga, J. H. Rosny, Celliniho, Merežkovského, Emila Zoly.

Gottwald Arnošt, JUDr. (* 1856), advokát v Brně; menšinový pracovník ve Znojmě a v Háji ve Slezsku.

Gottwald Jan (* 1869), štkpt., kapelník p. pl. 28 v Praze. Vydal 15 samostatných koncertů a pochodů.

Gottwald Václav (* 1864), ředitel škol. Sp.: Akvarium (1899), Hyacinthy (1904), Kaktusy (1899), Květiny v pokoji (1898), Pastinak (1890), Pěstění růží (1926).

Götz Bohumír Bernhard (1708—1774), malíř a mědirytec. Učil se nejdříve u F. Ecksteina, pak v Augšpurce, kde se usídlil. První v Německu používal a šířil způsob barevné techniky rytecké podle Le Blonda. Z rytin jeho: Ludvík XIV., Marie Terezie, Marie Leszczyńská a j. Maloval též oltářní obrazy a fresky.

Götz František (* 1755), vynik. český houslista a kapelník v hudebním sboru arcibiskupa olomouckého hrab. Colloreda. Při korunovačních slavnostech (1791, 1792) koncertoval s velkým úspěchem v Praze.

Götz František (* 1. I. 1894 v Kojátkách u Bučovic), zprvu učitel v Brně, pak lektor Nár. div. v Praze, nyní dramaturg tamtéž. Vynikající člen mladé generace básnické, soustředěné kol revue „Host". Liter. kritik a autor liter. hist. prací: Novodobá čes. lit. ve škole (1920), Úvod

do poesie (1923), Stručné dějiny čes. lit. a Anarchie v nejmladší čes. poesii (1922).

Götz Johann (1599—1645), pův. z Lüneburku, věnoval se vojenství. Známý z třicetileté války jako cís. generál pod Valdštýnem. Bojoval se střídavým štěstím až posléze poražen švéd. generálem Torstensonem r. 1645 u Jankova ve vých. Čechách, kde také padl. Památkou na něho je rčení: „Pochodil jako Kec u Jankova."

Götz von Berlichingen, ⚲ Berlichingen.

Götzdorf, o. v Č., okr. Č. Lípa, 314 ob. (3 čs.).

Götzl Anselm (* 20. VIII. 1876 v Karlíně), hudební skladatel, žák pražské a vídeňské konservatoře; napsal skladby klavírní, smyčc. kvart., klarin. kvintet, písně, operu Loutky a operetu Madame Flirt a kritickou studii Příspěvek k instrumentaci Beethovenových symfonií.

Gouache, ⚲ malba guašová.

Gouda (chauda), m. nizoz. prov. J. Holland, (1926) 27.532 ob.; výr. hlin. dýmek, fayence, svíč. stear., doutníků, příze, obchod máslem a sýrem (gouda-sýr).

Goudeau Émile (gudó) (1850—1906), franc. spisovatel a zakladatel známého kabaretu pařížského Chat noir. Autor četných básn. děl a románů z pařížského života (Le Froc, La vache enragée).

Goudimel Claude (1505—1572), franc. hud. skladatel a autor hugenotských žalmů, které se dostaly i do Čech, kdež je s textem Strejcovým vydal r. 1618 Daniel Karel z Karlsperka. G. byl zabit jako Hugenot.

Gough Sir Hubert de la Poer (* 1870), brit. gen.; sloužil u jezdectva, 1911 velitelem brigády jezd. při nepokojích v Curraghu (Irsko), jež byly by málem vedly k obč. válce; za svět. války 1916 velitelem 5. arm. na Sommě; v březnu 1918 první němec. ofensivou jeho arm. téměř zničena, začež odvolán, ač sám neměl hlavní viny.

Gould (gúld) Benjamin Apthorp (1824—1896), amer. hvězdář a meteorolog, ředitel četných hvězdáren amer.; řídil 1866 prvá dálková měření mezi Evropou a Amerikou, založ. nár. observatoř argentinskou v Cordobě a vydal četné spisy a atlanty hvězdářské.

Gould Charles Albert (1849—1926), severo-amer. inženýr a průmyslník, zdokonalil zařízení železn. vagonů a řídil do roku 1924 firmu: G. Coupler Cy.

Gould Jay (1836—1892), severoamerický finančník a průmyslník, nazv. železn. král.

Gould John (1804—1881), angl. zoolog; vydal objemné encyklop. ptactva evrop. a australského.

Gounod (gunó) Charles François (1818—1893), franc. hud. skladatel. Studoval zprvu církev. hudbu v Římě, byl gen. ředitelem paříž. Orfeonu (sdruž. pěv. spolků) a pod vlivem hudby Schumannovy a Berliozovy věnoval se hudbě světské. Svět. úspěchu docílil operami Faustem, Romeem a Julií. Veledíla sborová Redemption, Mors et vita, Stabat mater, díla orchestrální, skladby pro klavír, housle vynikají vřelostí výrazovou. Sp.: Le don Juan de Mozart (1890), Autobiografie et articles sur l'art (až do 1859) vydala Mrs. Weldon r. 1875 v Londýně. Jeho Mémoires d'artiste vydány po jeho smrti (1896) v Paříži.

Gouraud Henri Joseph Etienne (* 1867), franc. gen.; sloužil u pěchoty v Sudánu, Kongu, Marokku; od ledna 1915 velitelem koloniálního sboru a gen. divise; v květnu po d'Amadovi velitelem na Gallipoli, kde přišel o pravou ruku; v prosinci 1915 vel. 4. arm., s níž mistrně odrazil, užívaje „pružné obrany", 15.—17. VII. 1918 poslední velkou Ludendorffovu ofensivu jihových. od Remeše (t. zv. 2. bitva na Marně). Při konečné ofensivě spojenců vedl pak svou armádu, v níž bojovaly též českosl. legie (brigáda gen. Parise u Terronu a Vouziers, 15.—30. X.), vítězně až k Mézières. V říjnu 1919 vysokým komisařem v Syrii a vrchním velitelem v Levante; osvědčil se výborným administrátorem. Od 1923 guvernérem Paříže; nyní člen nejvyšší válečné rady.

Gourde (gurd), jednotka měny rep. Haiti; 100 centimů = 1 zl. franku.

Gourmand (franc., gurmán), franc. jedlík, v čeština a němčině labužník (franc. gourmet, gourmé), gourmandise (gurmandiz), labužnictví. G. značí též co vyběráček a přítel jiných vybraných požitků.

Gourmont Rémy de (* 4. IV. 1858 v Bazoche-en-Houlme, † 27. IX. 1915 v Paříži), franc. spisovatel. Byl zaměstnán v Bibliothéque Nationale v Paříži; pak žil jen literatuře. Založil r. 1894 revui Imagier. Napsal romány: Merlette (1886), Sixtine (1890), Le Chevaux de Dioméde (1897), Le Songe d'une Femme (1899), Une nuit au Luxembourg (1906), Un coeur virginal (1907); básně: Hiéroglyphes (1894), Oraison mauvaises (1900), Divertissements (1912); povídky: Le Fantôme (1913), Histoires magiques (1894), Couleurs (1908); divad. hry: Théodor (1893), Le Vieux roi (1897) a j.; essaye: Le Pélerin du Silence (1896), Physique de l'amour (1903), Promenades littéraires (1904—1913), Dante, Béatrice et la poésie amoureuse (1908), Lettres d'un satyre (1913), Lettres à l'Amazone (1914) a č. j. Přelož. do češt.:

Fysika lásky (K. Fiala, 1906), Fantom (Hilar, 1909), Listy satyrovy (Procházka, 1915), Koně Diomédovi (M. Ryšavá, 1917), Noc v Lucemburské zahradě (Procházka, 1919), Theodat (Procházka, 1919), Listy Amazonce (A. P., 1920), Panenské srdce (Helm, 1920), Morálka lásky (A. P., 1920), Promenády (J. Krecar, 1920), Lilita (Zd. Milanová, 1913), Barvy (Helm, 1921), Bibliofilova duše (Krecar, 1927). Ukázky básní přel. Em. Lešehrad.

Gournayský sýr, vyráběný ze sbíraného mléka hl. v okolí Gournay (dep. Seine-Inférieure), podobající se camembertu.

Goût, vkus, smysl, chuť.

Goutte (franc., gut, lat. gutta), kapka, též pakostnice, dna. G. militaire, chronická kapavka. G. d'eau (dó, „kapka vody"), ↘ topas. G. de sang (de sán, „kapka krve") ↘ spinel. G. d'or (dór), bílé víno burgundské.

Gouvernante (fr.), vychovatelka, též choť guvernérova.

Gouvernement (fr. guvernmān), vláda, místodržitelství; nejvyšší vojenský úřad větších pevností a posádek.

Gouvernementální (franc., guvernmāntální), náležející k vládě, týkající se vlády; dříve označení stoupence vládní politiky.

Gouveneur, vladař, místodržící, též vychovatel. V nov. době osobnost, stojící v čele st. cedulových bank.

Govaerts Abraham (1589—1626), holandský malíř-krajinář.

Govékar Frank (* 1871), slovinský spisovatel románů, povídek, novel a divadelher, intendant Slov. Nár. divadla v Lublani. Beletrie: O té ženské, 1897; Rodoljebje in ljubezen; V krvi; Nad prepadom, 1909. Div. hry: Rokovnjači, 1899; Deseti brat, 1901; Martin Krpan, 1905; Legionari, a j.

Governor's Island, ostrov před přístavem bostonským v USA., silně opevněný.

Govič (Gowitsch) Václav (1821—1875), malíř-portretista, žák pražské akademie.

Govone Giuseppe (1825—1872), ital. generál a státník; r. 1848 vypověděl válku Rakousku, 1866 uzavřel spolek prusko-italský; byl pozd. ministrem války.

Govoni Conrado (* 1884), mod. it. básník, průkopník impresionismu.

Govorucha-Otrok J. N., ↘ Nikolajev.

Gower (gauer neb gour) John (1325—1408), angl. básník, současník Chancerův; psal francouzsky (Cinquante ballades), latinsky (Vox clamantis) a anglicky.

Goya y Lucientes Francisco José de (1746—1828), španělský malíř; ze starých mistrů na něho působil zejm. Velazquez a pak Rembrandt. Hotovil návrhy na gobeliny s lidovými scénami, fantastické komposice a životní portrety Karla IV., Donna Isabel Cobos de Poroel a vlastní podobizna jsou ostré charakteristiky. Největší však obliby došly jeho Caprichos (1793—8), 83 karikatur leptaných, plných vtipů na tehdejší inkvisici a morálku. K nim se druží Los desartes de la guerra (1810—20) a Tauromaquia (1820). Lit.: v. Loga, Francisco G. (1921) a katalog graf. listů J. Hofmann (1907).

Goyaz (gojaš), brasilský stát, ohraničený Minas Geraes, Bahia, Maranhão, Pará a Mato Grosso; 750.000 km², (1920) 511.919 ob. Nejvyšší horský vrchol Pico dos Pyreneos (1395 m); obyvatelé jsou Indiáni, běloši a černoši. Ve vnitrozemí žijí divoké kmeny indiánské. Dobývá se železo, sůl, zlato, diamanty.

Goyen (též Goijen, obé choeien) Jan van (1596—1656), holandský malíř, maloval ponejvíce krajiny; jeho obrazy mají teplý, světle hnědý tón.

Gozza Fco., italský malíř, vymaloval v letech 1670—80 obraz Obětování Páně pro kapli berkovskou v poutním chrámu P. Marie ve St. Boleslavi.

Gozzi Carlo, hrabě (1720—1806), bratr násled.; psal veselohry a dramatické pohádky.

Gozzi Gasparo, hrabě (1713—1786), ital. spisovatel; překládal z franc., vydával Gazetta Veneta a Osservatore Veneto.

Gozzoli Benozzo (1420—1497), ital. malíř, žák Angelicův; maloval ponejvíce fresky obsahu círk.-historického.

GP (gisant poste, franc., žísāň post), označení na telegramu jako poste restante; GPR (gisant poste recommandée) doporuč. poste restante.

GPU., zkr. místo Glavnoje političeskoje upravlenije (hlavní polit. správa), název pro tajnou policii v lidov. komisariátě vnitř. věcí v sovět. Rusku. Dříve se nazývala ↘ Čeka (črezvyčajka). Do jejího okruhu spadá také podpora bolšev. agitace v zahraničí, jak ukázala zejm. „odhalení" býv. úředníka sovět. vyslanectví v Paříži, Besědovského.

Gr., zkratka pro gran (↘).

Graal (starofranc. gréal); sv. Graal (Grál), podle středověkých zkazek miska, vyřezaná z jediného kusu drahokamu, do níž zachytili andělé krev ukřižovaného Krista. Tuto misku prý střežili na hoře Montsalvači rytíři sv. Graalu. K pověstem o sv. Graalu pojí se známé pověsti o Parsifalu a Lohengrinovi. V Německu po r. 1900 vznikla tajná společnost „řád sv. Graalu", která si vytkla za účel mystické povznesení člověka: tento řád rozšířil se i mimo Německo a po převratu získal stoupence i v Čechách (representantem byl J. Řebík).

Gräb Karel (1816—1884); něm. dvorní malíř; proslul obrazy architektur; nejlepší díla jsou: Hrobka hr. Mansfelda, chór kostela sv. Jiří v Tubinkách a nástěnné malby v museu berlínském. Vydal též sbírku architektonických pohledů (mezi nimi Staronová synagoga v Praze).

Grabar Igor Emmanuilovič (* 1871), současný vynik. malíř ruský, historik umělecký a musejní učenec. Žák Řěpinův, člen skupiny Mir iskusstva, impresionista, jehož obrazy jsou v mnoha sbírkách a museích ruských i zahraničních a v Americe. G. uplatnil se též jako architekt (Zacharinskij sanatorij v Moskvě); od r. 1909 rediguje „Istorii rus. iskusstva", od r. 1913 ředitelem Treťjakovské galerie, vynik. organisátor sovětských musеí, autor řady vědeckých děl uměleckých.

Grabar Vlad. Emman. (* 1865), vynikající právník a historik ruský, prof. mezinárodního práva na moskev. universitě, člen ukrajinské akademie věd. Historik literatury mezinár. práva, autor mnoha vědeckých prací právně-historických.

Grabbe Christian Dietrich (1801—1836), něm. básník; studoval práva a byl auditorem u vojska; vedl bouřlivý život a zemřel velmi mlád. Napsal: Don Juan, Faust, tragedie; historická dramata: Jindřich Barbarossa, Napoléon.

Grabbe Pavel Christoforovič, hr. (1789—1875), ruský státník a generál, za cara Mikuláše I. zúčastnil se všech tehdejších vojenských tažení (1829 Turecko, 1831 Polsko, 1838—42 Kavkaz, 1849 Uhry), kde prokázal chrabrost vojenskou, ne však zdatnost vojevůdce. Smýšlením liberál. R. 1866 jmenován členem říšské rady.

Grąbczewski Bronisław (1855—1926), polský cestovatel. Studoval hlavně Vých. Indii, Čínu a Japonsko. Sp.: Kaszgarja (1924), Przez Pamiry i Hindukusz do źródeł rzeki Indus (1925) a j.

Grabež Trifko (* 1896 v Pale u Sarajeva), gymn. student. Člen radikální bosenské omladiny a přítel Prinčipův; zúčastnil se hnutí pro připojení Bosny k Srbsku. Obviněn z účasti na atentátu proti Františku Ferdinandovi, provedenému G. Prinčipem na Vidovdan v Sarajevě a odsouzen k 20letému těžkému žaláři. Převezen do Terezína, kde † r. 1916.

Grabinger Josef Vilém (1805—1852), vl. jm. Krapinský, čes. herec za řed. J. N. Štěpánka ve Stavovském divadle, tehdy oblíbený komik her V. K. Klicpery, ale i v rolích rytířských starého pathosu.

Grabiński Stefan (* 1887), pol. spisovatel a dramatik. Užívá pseud. Zalny Stefan.

Grabjanka (Grěbinka) Grig. Ivanovič († asi 1734 na pochodu proti Tatarům), ukrajinský autonomista 18. st. Napsal Ukrajinskou historii až do hetmana Skoropadského, zvláště podrobnou historii jeho oblíbence Bohd. Chmelnického.

Grabová (von Grab) Berta (* 1840), malířka, žákyně Weirother-Pipenhagenové v Praze. Později v Düsseldorfu.

Grabowski Adam (* 1876), pol. malíř. Vymal. pohledy varšavské, vilanovské a portrety sl. Poláků.

Grabowski Ambrozy (1782—1868), pol. archeolog. Sp.: Dawne zabytki m. Krakowa, Groby królów polskich w Krakowie, Historyczny opis miasta Krakowa, Starożytnošci historyczne polskie, Skarbniczka naszej archeologji a j.

Grabowski Andrzej (1833—1886), pol. malíř; portretoval šlechtu polskou.

Grabowski Bronisłav (1841—1901), pol. slavista a dramatik. V řadě svých studií literárních a historických všímá si častěji české literatury (r. 1890 vydal Dzieje liter. czeskie). Hojně též překládal ze slovan. literatur.

Grabowski Czesław, Ing. (* 1871), prof. stroj. na polytechnice ve Varšavě. Vydal mnohé spisy odborné.

Grabowski Edward (1849—1912), pol. liter. historik ve Varšavě. Sp.: Średniowieczna literatura narodów zachodnioeuropejskich (1887).

Grabowski Ignacy (* 1866), pol. dramatik. Hry Burza, Bez wyjśca, Król Stanisław August, Franek Cygan, Granum salis a j.

Grabowski Józef (1824—1894), inženýr a stavitel dráhy z Varšavy do Leningradu. Po r. 1863 emigrant.

Grabowski Michal (1804—1863), pol. lit. historik a romanopisec. Sp.: Artykuly literackie, krytyczne i artystyczne. Korespondencja literacka. Pod pseud. Edward Tarsza psal romány z krajů ukrajinských.

Grabowski Tadeusz (* 1874), pol. lit. historik. Sp.: Literatura arjańska w Polsce, Literatura luterska w Polsce, Literatura kalwińska w Polsce, Krytyka literacka w epoce pseudo-klasycyzmu, Z dziejów literatury unicko-prawosławnej w Polsce a j.

Grabowski Wojciech (1850—1885), pol. malíř; maloval nejvíce ze života lidu polského.

Grabowski Zygmunt (* 1892), pol. malíř a ilustrátor.

Grabski Stanisław (* 1870) pol. státník, bibliotekář v Rapperswilu, prof. práv na univ. krakovské, člen ústavodárného sněmu; v l. 1923—26 ministr osvěty.

Grabski Władysław (* 1873), pol. státník, národohospodář. Člen ruské dumy; r. 1923 ministr financí, ministr-president a r. 1924 provedl reformu polské valuty.

Gracchus, jméno rodiny římské, plebejské, z rodu Semproniů. — 1. Tiberius Sempronius Gracchus († 150), tribun, praetor, konsul a posléze censor římský. Manželka jeho Kornelie odchovala 12 dětí, z nichž uvádějí se jako nejznámější Tiberius a Gajus. — 2. Tiberius Sempronius, syn předch., kvestor, 133 tribunem lidu; učinil reformy v hospodářství a bojoval proti optimátům zároveň s bratrem Gaiem a tchánem Apiem Claudiem; byl posléze zabit vůdcem optimátů, Scipionem Nasicou. — 3. Gaius Sempronius, bratr Tiberiův; byl též tribunem lidu, jehož moc chtěl pozdvihnouti a moc senátu potlačiti; nejvíce se zasloužil o lid vydáním obilního zákona a zákona o propůjčení práva občan. spojencům. R. 121 byl poražen svým úhlavním nepřítelem L. Opimiem, a aby ušel potupné smrti, rozkázal svému otrokovi, by ho usmrtil.

Gracián y Morales Baltasar (1601—1658), španělský prosaista, jesuita; má význam v literatuře jako tvůrce zvláštního slohu, dvojsmyslného a přepjatého.

Graciano, pseud. A. Pikharta.

Gracie (lat. gratia), spanilost, půvab, lepost předmětů uměleckých i přirozených, především člověka, jež prýští z volných, nenucených pohybů.

Gracie (z lat.), bohyně, ↘ Charitky.

Gracilní (lat., gracilis), štíhlý, něžný, nesilný; gracilita, štíhlost.

Graciosní (franc. gracieux, grasié), něžný, jemný; s gracií (↘).

Gracillaria, řasy, ↘ Sphaerococcus.

Gracioso, směšná osoba, obyč. služebník, napodobující svého pána; ve španělských veselohrách též Bobo, Simple a Picaro zvaný.

Graczynski Józef (* 1866), pol. malíř v Poznani, krajinář.

Grad (slov.), hrad, rusky gorod, často se vyskytuje ve jméně měst; Vyšehrad, Bělehrad; Novgorod; srbsky grad (Belgrad), polsky grod (Wyszogrod).

Gradace, 1. v hudbě stupňování účinku skladby prostředky technickými (zpomalením neb zrychlením tempa, dynamicky, instrumentálně a pod.). 2. V poetice a retorice figura, vznikající hromaděním výrazů a epitet.

Gradačac, okr. město severobosenské, 3470 ob., rodiště Gradaščeviće Husejinabega.

Gradatim, stupňovitě.

Gradaščević Husejin-beg (1802—1833), vůdce bosenských mohamedánů a odpůrce reforem sultána Mehmeda II. od jehož vojska u Sarajeva (1832) poražen a po útěku do Rakouska internován v Komárnu. Brzy nato ale obdržel od sultána milost s podmínkou, že se nevrátí do Bosny. Zemřel v Cařihradě. Lit.: Kukičević: Znameniti Srbi-muslimani (1906).

Gradaščica, slovinská říčka, pramenící pod Golim vrhom (961 m), levý přítok Švice.

Gradić Stjepan (Gradi) (1613—1683), dubrovnický spisovatel a ředitel vatikánské knihovny od r. 1661.

Gradient (lat.), barometrický rozdíl tlaku mezi dvěma body. G. je tím větší, čím hustší jsou isobary. Čím větší je g., tím větší je i rychlost pohybu vzduchu.

Gradiška, 1. Nová G., m. v Chorvatsku od r. 1918 jihosl., založ. v 18. st. jako bosenská kolonie. 3650 ob. — 2. Stará G., založ. v 18. st., leží na levém břehu Sávy. Býv. pevnost. 2500 ob. — 3. Bosenská G., m. na pravém břehu Sávy. 4160 ob.; se zříceninou staré bos. pevnosti; čilý obchodní styk.

Gradiška (it. Gradisca d'Isonzo), kr. m. hr. Gorice a Gradiška (od 1919 it.), 4717 ob. (1921), na trati Terst—Udine. Po prvé jest o něm zmínka 1478 jako o citadele, zřízené Benátčany proti vpádům Turků. Za světové války byla 10. června 1915 Italy dobyta, ale 28. X. 1917 s Goricí vyklizena.

Gradižsk, ukraj. m. nedaleko Dněpru, v gubernii poltavské; velké květnové trhy. 10.000 ob.

Gradl Heinrich (1842—1895), archivář města Chebu, správce m. musea a něm. historik. Sp.: Die Privilegien der Stadt Eger (1879), Die Chroniken d. Stadt Eger (1885), Geschichte des Egerlandes (1893), Aus dem Egerer Archive a j.

Grádl, lněná neb bavlněná tkanina, hustá, keprovaná, s vytkaným vzorem neb podélným lesklým proužkem. Používá se hl. na ložní prádlo.

Gradnik Alojzij, JUDr. (* 1882), slovinský spisovatel a soudce v Lublani. Jeho vlastenecké básně týkají se hl. boje přímořských Slovinců. Sp.: Motivi iz Brd (1910), Motivi iz Istre (1911), Pot bolesti (1922).

Gradovskij Alex. Dmitr. (1841—1889), ruský právník a novinář, profesor petrohradské university, svými pracemi: Načala russkogo gosudarstvennago prava, Istorija městnago upravlenia v Rossiji, Gosud. pravo važnějšich ěvropějskich děržav a j., dal základ k ruskému stát. právu a podal první systemat. výklad konstituč. práva západ. států. Zprvu zastánce carského absolutismu, po r. 1881

pod vlivem židovských pogromů a reakcionářské politiky státní, G. přešel k oposici, r. 1884 po zrušení listu Golos zanechal novinářské činnosti a věnoval se pouze vědě.

Grado, m. a zn. mořské lázně italské (od r. 1919) u ústí řeky Soči na ostrově. 5500 it. ob., lov ryb. Kostel ze 6. století. Bylo sídlem patriarchy (r. 579).

Grado, m. ve Španělsku, prov. Oviedo, 17.125 ob. Továrny na zbraně.

Gradování, odpařování přirozených slabých roztoků solných (salinek) a zahušťování jich za účelem získání soli kuchyňské (⚲).

Gradsko, jugosl. m. na ř. Vardaru, nedaleko Veleše v jižním Srbsku. Za svět. války obsazeno v listopadu 1915 bulhar. armádou, dobyto ale znovu spojenci 21. IX. 1918.

Graduale (psalmi graduales, lat.), sborník žalmů, jejichž jméno jest od toho, že byly zpívány na stupních schodů chrámových. Jsou ještě nyní zpívány každou středu v době postní.

Graduale Romanum, liturgická kniha, obsahující všechny řehořské zpěvy při mši svaté, výtah graduálu edice vatikánské Graduale parvum, rytmisoval a v moderní notaci napsal Max Springer, české vydání upravil Dobroslav Orel (Praha, 1910).

Graduální systém, vyměření dědictví podle stupně příbuzenského.

Graduovaný, člověk dosáhnuvší hodnosti akadem. (magisterium, doktorát).

Graduovati, v technologii úprava odčítacích škál na přístrojích a nádobách. Stejnoměrné škály ryjí se na dělicích strojích, jež vryjí do slabé vrstvy vosku rysku, která se pak fluorovodíkovými parami leptá.

Gradus (lat.), stupeň, schod; též řada, akademická hodnost, per gradus, postupně, stupňovitě; g. comparationis (komparativ), srovnavatel, g. cognationis, stupeň příbuzenství, g. admonitionis, stupeň napomenutí, g. poenitentiales, stupeň veřejného pokání.

Gradus ad Parnassum (lat., stupeň k Parnassu), titul latinského slovníku s udáním kvantity slova a s připojením stejnoznačných slov, básnických výrazů. Byl užíván jako pomůcka při výuce latinského veršování. Latinské G. a. P. vyd. Aler (1702), Koch (1879), řecké Brass (1832) a Siedhof (1839). V hudbě nazývá se G. a P. veliké dílo Clementiho, obsahující metodu cvičení virtuosní klavírní hry.

Gradwohl Ignác (* 1793), řezač forem od r. 1835 v Praze.

Grądzki Samuel († 1676), pol. historik. Sp.: Historia belli cosaco-polonici (1789).

Graecia (lat.), Řecko, G. magna, jižní Italie, kolonisovaná Řeky.

Graecismus, způsob vyjadřování podle řečtiny v jiném jazyku.

Graetz Heinrich (1817—1891), židovský historik a prof. univ. ve Vratislavi.

Graetz Leo (* 1856), prof. lyriky na universitě mnichovské, vynálezce elektr. usměrňovače střídavého proudu. Sp.: Handbuch der Elektrizität und Magnetismus (1918—1920), Die Elektrizität und ihre Anwendungen (1924), Lehrbuch der Physik (1923) a j.

Graewen (Chýla) Richard (* 30. III. 1894), český operní pěvec (baryton), člen oper v Mor. Ostravě, v Plzni a posledně u Slov. Nár. divadla v Bratislavě.

Graf Arturo (1848—1913), ital. básník a učenec; byl profesorem ital. literatury; z jeho románů nejznámější je Il riscatto a Ecce homo.

Graf František, v l. 1870—74 ryl medaile v Boru u České Lípy.

Graf Jan, malíř v Praze III. ok. r. 1677.

Graf Max (* 1873), vídeňský hud. spisovatel a profesor estetiky na univ. vídeňské. Propagátor české hudby. Napsal m. j. studii o Smetanovi.

Graf Tobiáš, malíř v Praze kol r. 1614.

Graf Urs (1485—1527), německý malíř a mědirytec.

Grafek Josef (1841—1907), adv. úředník v Jičíně a č. spisovatel, pseud. Josef Holínský. Četné spisy z dějin m. Jičína.

Gräfenberk, m. v Sl., okr. Frývaldov, 350 n. ob., lázeňské místo vodoléčebné, založené Priesnitzem zač. 19. st. Letovisko v krásné poloze, v lesnatém kraji. Zimní sport.

Grafenried, o v Č., okr. Horšovský Týn, 951 ob. (14 čs.).

Grafer (Graffer) Havel (Gallus) († 1615), malíř v Praze III., od r. 1586. R. 1605 z nařízení cís. prokurátora maloval podobiznu hr. Hanibala ze Šenberka, který byl r. 1604 zavražděn ze žárlivosti Ad. z Lobkovic.

Grafer Ondřej ze Šlagenfelsu, malíř v Praze (1598—1619).

Graff, 1. Anton (1736—1813), něm. malíř, nejlepší portretista 18. st.; stylem připomíná na Reynolda; jeho obrazy jsou zachovány v museu lipském a drážďanském. — 2. Syn jeho Karl Anton (1774—1832), maloval krajiny.

Graff Jan, malíř v Praze kol roku 1724.

Gräff Werner, inž., něm. profesor na „Staatliche Bauhochschule“ ve Výmaru. Autor průbojné knihy Es kommt der

neue Photograph, podávající nový názor na fotografie.

Graffaeus (Grapheus, Kroffeus) Baptista († 1601 v Praze), hol. malíř, který působil v Praze, portretista.

Graffer Jan Jakub (* v Berlíně), obchodník obrazy v Praze I., 1770.

Graffer Ondřej (z Ledče), malíř v Praze roku 1598.

Graffiato (ital.), ozdoba na hliněném zboží. Předmět se pokryje jinou barvou, do níž se vyryje ornament a tak vystoupí opět původní barva.

Grafické umění. Původ slova jest od řec. grafein a značí psáti, rydlem rýti. Dnes do pojmu g. u. zahrnujeme kresbu a veškeré rozmnožovací techniky. Dřevoryt, nejstarší způsob všech g. u., jest tisk s dřevěných desek, kde umělec vyřezá místa, která nejsou zakreslená na hladké ploše desky dřevěné. Zbývající vyčnívající místa, byvše načerněna a otištěna na papír, vytvoří obraz. To je princip tisku s výšky a vedle dřevorytu (gravure au bois, woodcut, Holzschnitt) čítáme k němu též typografii, která byla odvozena původně ze dřevorytu. Dřevoryty máme již ve století dvanáctém, ačkoliv způsob otiskovati razítka a vzorky na tkaniny jest původu ještě staršího. Nejprve bylo používáno prkének hruškových, jabloňových po délce osy stromové řezaných a nožíkem se vybírala světla. Používáno též desek kovových (Metallschnitt), a když místo nožíku namnoze používáno punce zlatnického, vzniká rytina šrotovaná (Schrottblatt, gravure en manière criblée). Nejstarší datovaný dřevoryt jest vyobrazení sv. Kryštofa z r. 1423. Teprve r. 1770 Tomáš Bewick použil desek zimostrázových proti ose stromové řezaných a rýdlem vybíral světlá místa. Tím položil základ vlastní xylografie, kde obraz vyjadřuje se bílými liniemi a černými plochami. Nejnověji pro liniový dřevoryt používá se též strojů. Strojově jsou na př. provedeny kopie obrázků Maroldových ve starších ročnících zábavných časopisů. Dřevoryt je buď jednobarevný (černý) nebo všebarevný a přísvitový (clairobscur). K vícebarevnému používáme po způsobu japonském více desek, pro každou barvu zvláštní. Clairobscur vynalezl Uga da Carpi zv. Panico (1455—1523) a podkladem jeho jest akcentování plastických obrysů obrazu, k čemuž používáno i desek hluboce vtlačených do papíru, takže povrch otisku je částečně plastický. Moderní umělecký dřevoryt opětně přichýlil se ke způsobu staršímu před Bewickem a vedle dřevěných desek používá i jiného materiálu (linoleum, desek Mäsrových a j.) a vzniká tisk z linolea. — Počátky mědirytectví úzce souvisejí s umělec. řemeslem. Vynález mědirytu možno přičísti zlatníkům, provádějícím jemné rytby v drahých kovech. Kovorytci by mohli sledovati postup práce, rýhy vyryté v kovu vyplňují černí a otiskují na papír. Tak původně vznikly drobné obrázky ryteb zvané „niello". (L'art de Nieller, la manière de faire le Nielle. Utvořeno ze středověkého latinského slova nigellum = černý.) Zprávy o používání těchto otisků při zlatnictví sahají až ve starověk. (Tak připomíná již Plinius, Hist. nat. XXXIII., 46. Theophilus, Diversarum artium Schedula, III. kap. 28, 29, 32, 41, udává recept na směs černé barvy: 4 díly stříbrných pilin, 2 díly mědi, 1 díl olova a neurčité množství síry. Podobně Cellini uvádí: unci stříbra, 2 unce mědi, 3 olova a síry tolik, co obsahuje polovic hliněné láhve, velikosti lidské ruky. Lit.: Duchesne Ainé, Essai sur les Nielles, gravures des orfèvres florentins du XVe. siècle. Paris, 1826. Passavaut J. D., Le peintre-graveur. I. Leipsic 1860. Kap. III. Histoire du nielle et complément du cataloque de Duchesne Aine, str. 259—363.). — Měditryt (la gravure, chalcographie, engraving, Kupferstich) řadíme mezi techniky tisku z hloubky (Tiefdruck) a postup jeho technického vzniku je tento: Umělec vezme vyleštěnou desku z čisté mědi a a čtyřhranným rýdlem vyryje obraz, který si přeje míti otisknut. Sdrsněné okraje čar hladítkem vyhladí, v rýhy tamponem nanese čerň tiskařskou, zbývající hladkou plochu od barvy očistí a desku takto pouze v rýhách, rýdlem povstalých, začerněnou, ve válcovém lisu pod silným tlakem otiskne na papír, který jsa částečně navlhčen snadno přijme čerň z ryh. Toť princip lineálního jednoduchého mědirytu (la gravure au burin, Kupferstich mit dem Grabstichel). Použijeme-li k rytí hrotu kulaté ocelové jehly a kraje ryh ponecháme drsné, dostaneme mědiryt provedený tak zvanou „suchou jehlou" (à la pointe sèche, drypoint). Potom podle různých užitých nástrojů jest mědiryt tečkovaný (Punktiermanier, la manière pointillée), když použito zlatnického punce a obrysy obrazu provedeny tečkami; křídovaný (Kreidezeichnungsstich, la manière de crayon), když použito rouletty, mouletty. K těmto technikám přistupuje manýra škrábací (mezzo-tinto, Schabkunst, la manière noire, před časem zavedený název rytina skoblená se neujal), kdež se používá desky kovové na povrchu stejnoměrně

zdrsněné ocelovou kolébkou, opatřenou hroty. Otisk takto připravené desky byl by úplně černý, neboť barva zachytí se na všech místech desky. Světel a polostínů umělec obdrží vyhlazením jednotlivých plošek ocelovými noži. — Použijeme-li místo desky měděné desky ocelové, máme oceloryt (Siderographie), který byl zaveden kol r. 1820 v Anglii od Charl. Heatha. Tvrdá deska ocelová před rytím se změkčí a k tisku opět utvrdí. — Při leptu (gravure à l'eau forte, etching, Radierung) ruční mechanický postup nahrazen jest chemickým procesem. Na hladkou desku měděnou umělec nanese jemnou vrstvu ochrannou z asfaltu (neb jiných mastnot), kresbu v tuto vrstvu vyškrábe jehlou a ponoří do roztoku kyseliny, která v desce vyleptá místa nekrytá (vyškrábaná). Odstraněním povlaku ochranného dostaneme desku s vyleptaným obrazem a otiskujeme ji jako měditryt. Podle toho, jaké ochranné vrstvy (krytu) umělec použije a jak kresbu nanese, rozeznáváme různé druhy leptu. Lept lineální jest tvrdých a ostrých čar. Způsob „vernix moux" používá měkkého, mastného krytu, jehož hlavní součástka jest mastnota, která netvrdne. Na desku slabě položenou měkkým, neztvrdlým krytem položí umělec ssavý papír nebo hedvábnou látku, kterouválečkem jemně přitiskne. A kreslí měkkými tužkami na látku, která ke krytu v místech dotyku pevně přilne. Po sejmutí látky přilnutá místa se s desky odtrhnou, kdežto ostatní kryt zůstane. Deska potom leptá se kyselinou jako u leptu lineálního. Čáry vernix moux nesou strukturu přiložené látky a jsou pletivem látky, strukturou papíru přerývány, okrajů neostrých. — Oproti tomu akvatinta vyznačuje se zrnem. Zrna akvatinty docílíme jemným nebo hrubším poprášením čisté desky jednostejně rozmělněným práškem asfaltovým a ten potom zahřátím na desku připečeme. Kyselina působí pouze mezi jednotl. zrny, tečkami a ploškami a v místech, kde umělec připečená zrnka s desky odstranil nebo štětcem vymyl. Různě velkým zrnem a postupným leptáním grafický umělec může docíliti zdánlivě polostínů akvatinty. Dříve též používáno t. zv. manýry tušované, smývané (la manière de lavis), kde umělec štětcem vymýval v krytu plochy určené k leptání. Lepty jsou jednobarevné a vícebarevné, tištěné z jedné nebo z více ploten. Namnoze se však používá leptu lineálního a leptu z různých technik kombinovaného. — Litografie jest způsob tisku s plochy (Flachdruck) a zakládá se na principu, že vyhlazená deska litografického vápence přijímá barvu tiskařskou pouze na místech potřených mastnou křídou, mastným inkoustem. Může býti však též litografie leptaná a rytá. Lit.: J. K. Vilím, Fotomechanické způsoby reprodukční. Praha 1906. Šimon T. Fr., O barevném leptu. Ročenka Štencova kabinetu 1917, str. 49. Arthur W. Unger, Die Herstellung von Büchern, Illustrationen, Akzidenzen usw. Halle a. S. 1910. C. Kampmann, Die graphischen Künste, II. vyd. Leipzig. 1905. Sbírka Göschenova. O. F. W. Krüger, Die Illustrationsverfahren. Leipzig. 1914.

Grafické znázornění, kreslené znázornění ciferných výsledků, užívá se místo tabulek; ke g. z. slouží diagramy nebo kartogramy (mapy), kde odpovídá šrafování nebo zbarvení různým číslům.

Grafický počet, zvl. metoda matematická, při níž výsledek se hledá graficky, t. j. rýsováním, nikoliv počítáním.

Grafika (řec.), ↘ grafické umění.

Grafika užitá jest g., utvořená pro praktickou potřebu, na př. všechny druhy reklamní g. (plakáty, inserty), dále exlibris, různé formy knižních ozdob (tituly, iniciály, ilustrace).

Grafit, ↘ tuha.

Grafitový tmel, ↘ tmel.

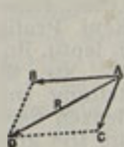
Grafologie (řec.), umění psychoanalyse na základě rukopisu. G. se domnívá, že povaha individua natolik proniká každý jeho počin, že z výsledků jeho může býti znatelna, tedy i z písma, které vždy obsahuje při veškeré své rozmanitosti určité shodné znaky, vlastní určitým povahám. S počátku potkávala se gr. s nevážností, v dnešní době však nabývá rázu vážné práce. Zakladatelem jejím byl Michon, Preyer, Klages. Českou učebnici napsal R. Saudek: Vědecká grafologie (1925).

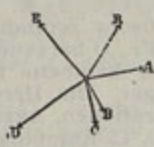
Grafomanie (řec.), přílišná psavost, chorobná.

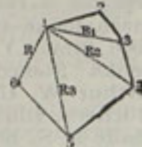
Grafospasmus (řec.), písařská křeč.

Grafostatika, grafické řešení problémů statických. Začátky g. nalézáme již u Newtona; plánovitě používá g-y k řešení statických problémů v stavitelství K. Culmann ve svém díle Graphische Statik (1. díl, 1864). G. používá se ke zjištění statických požadavků při stavbách železných mostů, vazeb střech, ke zjištění stability ochranných zdí, ke zjištění těžiště rovinných obrazců a pod. Předností grafostatiky je přehlednost a názornost. Přesnost je ovšem závislá na obratnosti kresliče a na velikosti výkresu, je však prakticky dostačující. Síly znázorňují se velikostí i směrem úseč-

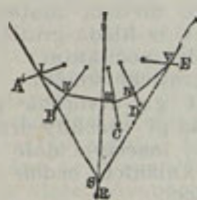
kami. Lze si pro jednotku síly (kg, t) zvolit libovolnou jednotku délky. Základem g. je nauka o skládání a rozkládání sil. K řešení úloh užívá se mnohoúhelníku sil (sílový poligon) a vláknového poli-

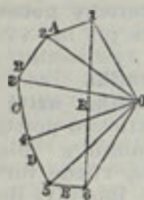

Obr. 1.

Obr. 2.

Obr. 3.

gonu. Výslednicí dvou sil AB a AC, působících v bodě A dostaneme jako úhlopříčku obdélníku ABCD. Rozložení výslednice na dvě složky je opačný výkon. Několik sil, působících v jednom bodě, složíme tím, že z libovolného bodu 1 ve-

Obr. 4.

Obr. 5.

deme jednu sílu velikostí i směrem, na ní navážeme druhou sílu, na tuto další atd. (obr. 2, 3). Tím dostaneme lomenou čáru 123456 (mnohoúhelník sil), výslednice sil velikostí i směrem je rovna síle $\overline{16}$. Připojíme-li k našim pěti silám ještě sílu $\overline{61}$ dostaneme uzavřený silový poligon, výslednice je rovna nule, síly jsou v rovnováze. Nezáleží na tom, v jakém pořádku síly připojujeme. Jsou-li dány síly A, B, C, D, E, působící v jedné rovině, avšak v libovolných bodech: Utvoříme zase silový poligon, spojíme jeho vrcholy s libovolně zvoleným pólem 0, síly protínáme postupně přímkami rovnoběžnými s pólovými paprsky. Průsečíkem krajních stran vláknového poligonu prochází výslednice velikostí i směrem rovna síle $\overline{16}$. Podle tohoto principu počítají se praktické stavební výpočty, na př. nosnost mostů, jich součástí, zatížení zdí a p. — Lit.: Cremone: Le figure reciproche nella statica grafica (1872). Bauschinger: Elemente der graph. Statik. Lauenstein: Die graphische Statik.

Gráfová-Stejskalová Zdeňka (* 31. VI. 1886 ve Vrbně u Loun), čes. herečka od r. 1907 u venk. společ., pak v Uranii, od r. 1919 přední člen činohry Nár. div. v Brně.

Grafström Anders Abraham (1790—1870), švédský básník, pastor v Umeå; byl pro svoji básnickou činnost, hl. svými klasickými lyr. verši, velmi oblíben. Od 1839 člen švéd. Akademie. Sebr. spisy: Samlade skaldestycken (1864).

Grafton lord Henry Fitzroy (t. zv. král. bastard), (1663—1690), syn krále angl. Karla II. s Barborou Villiers, bojoval pod Jakubem II. proti vévodovi z Montmouthu, přešel r. 1688 k Vilému Oraňskému a zúčastnil se tažení Marlboroughova do Irska, při němž padl.

Gragnano, m. v it. prov. neapol., 3316 bo.; známé výrobou makaronů.

Graham, jedna z nejstarších skotských rodin, jejichž předek William de G. vlastnil r. 1128 velká panství ve Skotsku. Nyní vévodové z Montrose, q.

Graham Gérald Sir (1831—1899), angl. generál. Bojoval 1854—56 v krymské válce, později v Číně a v Egyptě. Zvítězil sice 1884 nad vůdcem Mahdistů Osmanem Digmou u Tamanibu, nemohl ale zabrániti pádu Chartumu. Sp.: Last Words with Gordon (1887).

Graham John of Claverhouse, vévoda z Dundee (1649—1689), skotský nár. hrdina. Podporoval krále Jakuba II. a dokázal mu svoji věrnost tím, že v bitvě v čele svého vojska padl.

Graham Thomas (1805—1869), angl. chemik, profesor v Glasgowě a později v Londýně. Stanovil rozdíl mezi krystaloidy a koloidy, konstruoval k jich dělení přístroj, nazv. dialysátor a první objevil difusi plynů pevnými látkami. Sp.: Elements of Chemistry (1833).

Grahame-White Claude (* 1879), britský letec a konstruktér, zakladatel letecké továrny G. W. Aviation Co. v Hendonu. R. 1910 dobyl poháru Gordon-Benettova.

Grahamova země, část záp. pobřeží Antarktidy, pod 66° j. š. Dříve se tak nazýval celý, jižně od mysu Hornova se naléz. poloostrov. Objevena r. 1822 Biscoem a prozkoumána hl. Nordenskjöldem r. 1903. Od r. 1909 britským majetkem.

Grahamstown, okr. město ve vých. č. britské kapské kolonie se 7237 obyv. Museum, sídlo biskupa, universita, založ. 1904, botan. zahrada.

Grahamův chléb, nekvašený, připravovaný ze šrotu žitného a pšeničného s otrubami. Předpisuje se hl. při nemoci cukrovkou.

Grahovar Šimun Tadej Volbenk (1709—1774), slovinský malíř miniatur a výb. mědirytec. Doktor filosofie a pokladník stavovské kasy v Lublani.

Grahovar Nikolaj (* 1750), syn předch., slov. malíř a fin. úředník v Lublani. Autor díla: Velika austr. zbirka grbova v 5 dílech s krásně kreslenými znaky.

Grahovo, černohorská vesnice nedaleko Cetyně s 200 obyv. Bylo zde často bojováno mezi Černohorci a Turky, též za světové války, kdy obsazeno 7. I. 1916 rak.-uh. vojskem.

Graichman Jakub (* 25. VII. 1822 v Hybech, † 9. VII. 1897), slov. spisovatel; byl farářem v Dobšiné, soudním asesorem v L. Sv. Mikuláši a pak notářem v Hybech. Hlavně v mládí vyplňoval svými verši slovenské časopisy a čile se účastňoval literárního a národního života. R. 1890 vydal Básne.

Grain (angl., gren), nejmenší anglická váha; v klenotnictví ¼ karátu = 51,25 mg.

Grain (angl., gren), zrno, obilí; petits grains (pti gren), nezralé, spadlé pomeranče, též z nich získaná silice.

Grajnert Edward (1876—1907), polský malíř. Krajiny a pohledy římské. Napsal průvodce po Římě.

Grajnert Józef (1831—1910), pol. etnograf. Sp.: Studja nad podaniami ludu naszego (1859).

Graker, malíř XVIII. stol.; v Praze maloval fresky v kostele u Alžbětinek a u sv. Mikuláše na Malé straně, kam maloval též oltářní obrazy Navštívení P. Marie a Umírající sv. Josef.

Gral, der, měsíčník německý k pěstování krásné literatury, 1906 založený vídeňským Gralbundem, 1917 sloučený s revuí Über den Wassern za redakce Fr. Eicherta a Fr. Muckermanna.

Grál, ⚲ Graal.

Gralbund, spolek katolických spisovatelů německých, 1905 založený na popud Richarda Kralika (⚲); vydával měsíčník Gral a knihy ve sbírce Gralbücherei. — ⚲ Bitnar, Meditace, 1908, 451.

Gralla Dina (* 15. I. 1906 ve Varšavě), zprvu tanečnice v Berlíně, nyní filmová herečka tamtéž.

Gram (franc. gramme, gram, zkr. g), jednotka ve váze metrické. Základní jednotkou v. m. je však kilogram (1000 g).

Gram, pseud. Dra Josefa Müldnera.

Gramatická záměna, je na př. v jazyku německém, d je zaměněno t (ve slovese leiden a gelitten), nebo s zaměněno r (erkiesen a erkoren).

Gramatika (z řečt.), mluvnice; gramatikální, gramatický, mluvnický; gramatik, znalec neb pisatel mluvnice; gramatista, učitel mluvnických základů; gramatismus, školský mluvnický předpis; gramatologie, filosofické mluvnické zásady. U starých Řeků sluli gramatikové filologové, kritikové, stoikové a filosof. školy alexandrijské. První gramatiku sepsal Dionysios Thrácký.

Gramatyka Antoni (1841—1922), polský círk. a histor. malíř v Krakově.

Gramatom, množství gramů nějaké látky, odpovídající jeho atomové váze. Na př. at. váha draslíku jest 39.15, tedy 39.15 g draslíku jest gramatom draslíku. Právě tak se mluví o grammolekule a gramekvivalentu.

Grammatin Nikolaj Fedor. (1786—1827), ruský spisovatel a básník, autor několika sbírek básní a liter. historic. studií: O drevnij russ. slovesnosti a j. Přeložil Slovo o pluku Igorově a opatřil vysvětlivkami nesrozumitelná místa, na překladu pracoval 15 let.

Gramkalorie, jednotka tepla, nutná k zahřátí 1 g vody o 1 stupeň C.

Grammar schools (angl., gremr skúls), školy, poskytující předběžné vzdělání ke studiu universitnímu, a na vys. školách vůbec; asi jako naše gymnasia.

Gramme Zénobe Théofile (1826—1904), belg. elektrotechnik. Vynálezce dynamoelektrického stroje s prstencovou kotvou, který sice vynalezl r. 1860 již Pacinotti, ale od G. vynalezen znovu a zdokonalen použitím prstencové kotvy.

Elymus arenarius L.

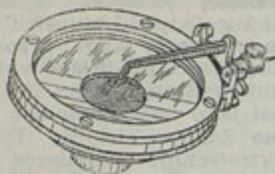
Gramineae (trávy), jsou byliny s jednoduchými, z většiny dutými kolénk. stébly, úzkými celokrajnými listy, které mívají mezi čepelí a pochvou mázdřitý jazýček, neb zastoupen je chomáčkem chloupků. Květy tvoří klásky a ty skládají se pak v klasy, laty neb zřídka i v hrozny. Každý klásek mívá ze spodu nejčastěji dvě plevy a mezi nimi jeden neb více květů, z nichž každý sedí opět mezi dvěma pluchami. Spodní plucha je prostoupena nervem, jež často přechází ve štětinatou osinu. Někdy osina však vyrůstá ze hřbetu pluchy neb může scházeti. Hořejší blanitá plucha je vždy bez osiny, někdy zastoupena je jen šupinkou neb schází. Drobounké kvítky mají zakrnělé okvětí, redukované v malé lodikuly, 3 tyčinky, svrchní semeník se 2 bliznami. Výjimku tvoří některé trávy, jež mají 1, 2 neb 6 tyčinek a 1 bliznu. Nahé plody, po dozrání z pluch vypadající, neb okoralé, se vrostlými pluchami, zvou se obilkami.

Gramofon (řec.), přístroj, vynalezený 1887 E. Berlinerem, který reprodukuje hudbu a deklamaci, zachycenou na

Gramofon.

deskách. Na ebonitové desce jsou zaneseny tóny nestejnými body; deska rotuje a jehla vrývá se do bodů, rozechvívá

Zvukovka gramofonu.

zvukovku, čímž vznikne původní zvuk. Gr. jsou stavěny s trychýřem buď zjevným nebo skrytým.

Gramont Antoine Alfred Agénor, vévoda z G., kníže de Bidache (1819—1880), franc. politik, po r. 1848 přívrženec Ludvíka Napoléona, od r. 1850 vyslanec v Římě, 1861—1870 ve Vídni, pak zahran. ministr v kabinetě Ollivierově. Připisuje se mu hlavní vina na vypovědění války Německu. Po bitvě u Wörthu odstoupil. Napsal: La France et la Prusse avant la guerre (1872).

Gramotný, člověk, který umí psát a číst. Negramotný, analfabet.

Gramovo barvení, v bakteriologii používaný, Gramem popsaný způsob barvení mikroskopických preparátů. Spočívá na tom, že jistá barviva (pararosaniliny) roztokem trijodidu draselného v některých (grampositivních) bakteriích se fixují, v jiných (gramnegativních) nikoliv. Gramovo barvení jest důležitou pomůckou pro poznávání některých bakterií.

Grampians, hory ve Skotsku, s nejvyšším vrcholem Ben Nevis (1343 m); mají několik jezer, krásné lesy a jsou velmi navštěvovány pro pěknou polohu. V horách těží se olovo, železo, stříbro.

Gran Daniel (1694—1755), malíř fresek, vynikající velkolepou komposicí i dokonalou technikou. Kn. Adam Schwarzenberg dal ho učiti malířství ve Vídni a pak v Italii. Většina jeho fresek jest v Dol. Rakousích a zvl. ve Vídni: v paláci schwarzenberském (Svítání, Poledne) a strop v dvorní knihovně (největší jeho práce). G. maloval též oltářní obrazy, z nichž u nás jsou 4 v kostele na hoře sv. Ondřeje u Krumlova (1727—30), v jesuitském kostele v Telči a v klášteře Hradisku u Olomouce. V Brně vyzdobil alegorií Spravedlnosti strop stavovského domu r. 1735.

Grán (lat. granum, holand. grein [chrein], franc. a angl. grain [grén], ital. a špaň. grano, portug. grao [graung]), zrno, dříve malá váha: v lékárnictví váha, mající $^{1}/_{20}$ skrupule, rovnající se 0.06 gramů.

Granacci (—ači) Francesco (1477—1543), ital. malíř; byl zprvu žákem Ghirlandaja, pak se přidal k Michelangelovi a Raffaelovi. Hlavní díla: Trojice (Berlín), Nanebevzetí Panny Marie, sv. Jan z Pathmosu (Pešť).

Granada, bývalé maurské království ve Španělsku, zahrnovalo nynější provincie G., Málaga a Almería s 28.821 km² a (1924) 1,513.000 ob., tvořilo část kalifátu Cordónského. Od 1246 musilo uznati svrchovanost kastilskou a posléze bylo r. 1492 Kastilskem dobyto.

Znak města Granady.

Granada, španěl. provincie, 12.529 km², s hl. m. Granadou (105.835 ob.); město leží při úpatí Sierry Nevady, u ústí řeky Darro; na pravém břehu řeky Darro rozkládá se staré město, mající maurský vzhled. Z kostelů nejkrásnější je katedrála a kostel sv. Jeronýma. Nejnádher. však je Alhambra (↷) a starý maurský hrad, Torres Bermejas; město má universitu a knihovnu. Podle pověsti založeno bylo v VIII. stol. Araby.

Granastov, o. na Sl., okr. Stará Lubovňa, 330 ob. (čs.).

Granát František (* 1881), ředitel stát. reálky v Kostelci n. Orlicí. Organisátor a propagátor zlepšení sociál. poměrů středoškolského profesorstva.

Granát, minerál ze skupiny křemičitanů, nachází se hojně v břidličnatých horninách, ponejvíce ve formě krystalů jako 12stěn kosočtverečný, ale také zrnitý a celistvý. Bývá ponejvíce zelený, žlutý, červený, hnědý, černý, skelného až mastného lesku, průhledný až neprůhledný, tv. 6.5—7.5, spec. v. 3.4—4.3. Rozeznáváme podle složení a barvy: 1. Granáty vápenato-hlinité, $Ca_3Al_2Si_3O_{12}$, bezbarvý bílý (leukogranát), v zrnitém vápenci u Auerbachu, světlezelený (grossulár) na Sibiři,

medově žlutý až hyacintově červený (hessonit), Mussa-Alpe v Piemontu. Hessonit slouží jako drahokam a pro svou barvu zaměňuje se často s hyacintem. 2. Granáty železnato-hlinité (almandin, drahý g., orientální g., $Fe_3Al_2Si_3O_{12}$, červený, hnědý, hnědočervený s nádechem do žluta, vrostlý v krystalických břidlicích, v Alpách a j. Průsvitné odrůdy krvavě červené barvy, podobné rubínu, slouží jako drahokamy. Naležiště: Pegu (Persie, syrský g.), Ceylon, Uruguay, Kolín v Čechách (kolínský g.), již. Afrika. 3. Granáty hořečnato-hlinité (pyrop, čes. g., okcidentální g.) $Mg_3Al_2Si_3O_{12}$, temně hyacintově až krvavě červené, nachází se v kulovitých zrnkách v serpentinu, Měrunice, Krumlov, Zöblitz v Sasku, jakož i na diamantových polích v Brasilii a v jižní Africe. 4. G. manganato-hlinité $Mn_3Al_2Si_3O_{12}$, červenohnědé, nalézají se hlavně v žule, na Elbě, v Piemontu a j. 5. Granáty vápenato-železité $Ca_3Fe_2Si_3O_{12}$, hnědozelené (aplom), častěji černé (obsahují titan. melanit), někdy žluté (topazolith), světle zelené a průsvitné (démantoid). Švýcary, Piemont, Urál. Hnědý jako kalafuna je kolofonit a zelenavý je allochroit. 6. Granáty vápenato-chromité (uwarovit) $Ca_3Cr_2Si_3O_{12}$, temně smaragdově-zelené, na Urále, také v Texasu a v Kalifornii. Průsvitné drahé g. užívají se jako ozdobné kameny. Brusiči g. jsou hlavně v Čechách (Turnov, Rovensko, Praha), potom ve Slezsku. Hlavně se užívá g. do prstenů. České g. se dříve zpracovávaly ve velkém množství, ale od té doby, co se těží na diamantových polích kapské rubíny, průmysl granátový v Čechách značně poklesl. Umělý g., zlatem barvené sklo, je mnohem měkčí pravého.

Granát (franc. obus, angl. common shell, něm. Granate), dělová střela, dutá, nabitá trhací náplní, působící rozpraskem svých stěn (střepiny) buď při dopadu nebo před ním. Rozprask se způsobí zapalovačem (↘), jenž zanítí náplň uvnitř g-u a tím ji přivede k výbuchu. Zapalovač je buď nárazový, působící teprve otřesem při nárazu; užívá se ho při g. proti pevným cílům (stavby, hradby, kryty); mívá někdy zpožďovací zařízení, aby g. napřed pronikl stěnou cíle (na př. pancéřových krytů) a teprve pak uvnitř vybuchl. Proti cílům živým se užívá g. se zapalovačem časovým, jenž se nařídí před výstřelem na určitý čas doletu a způsobí rozprask v žádaném bodu dráhy letu; střelba tato sluje časovaná a užívá se jí hlavně proti mužstvu krytému ze předu; ježto kužel rozprasku je u g. širší než u šrapnelu, mohou některé střepiny padnouti přímo za kryt do prostoru, který u šrapnelu je mrtvý; nejlépe se k tomu hodí střelba strmá z houfnic a moždířů. Účinek g. jest tedy buď přímý, kde granát působí plným zásahem, nebo nepřímý, kde působí jeho jednotlivé střepiny, nebo konečně trhací, jako u miny, kde působí hl. tlak plynů, vyvinuvších se z náplně g. Tento brisanční účinek je nejzhoubnější. Náplň může sestávati též z bojové látky, jež při rozprasku vybaví otravný plyn t. zv. plynový granát (↘ chemická válka). — G. byl vynalezen již asi v polovici XVI. stol., ale rozšířil se obecně teprve v XVII. stol., a to jako střela houfnicová, po př. moždířová (v tomto příp. zv. pumou, bombou). Byl až do pol. XIX. stol. většinou tvaru duté koule, plněné střelným prachem a opatřené rozněcovačem (neb zátravkou), který se zapálil buď doutnákem po nabití v hlavni (střelba s dvojím ohněm), nebo chytil sám při výstřelu od prachu (střelba s jedním ohněm); později bývaly hotoveny granáty excentrické, jimiž se dosáhlo dráhy letu buď plošší nebo zakřivenější. Speciálně na střelbu g. byla hotovena v XVIII. a poč. XIX. stol. zvl. granátová děla (granátnice), stojící délkou hlavně mezi kanony a houfnicemi (↘ dělo). Těžké g. (pumy), byly vrhány až do poč. XIX. stol. jen z houfnic a moždířů, ježto byla obava, že by se při velké počáteční rychlosti roztrhly v hlavni; teprve 1824 Paixhans navrhl t. zv. pumové kanony, střílející těžké g. s plochou dráhou letu. Všeobecně zavedeny g. jako střely pro všecka děla teprve v pol. XIX. stol., když zavedeno rýhování hlavní, a bylo možno dáti g-u s prospěchem podobu podélného válce s oblým n. špičatým hrotem. Zároveň opatřen vodicími křídly (později nálitky n. kroužky), zprvu z olova, nakonec z mědi, jež se vtisknuly do rýh a způsobily jeho otáčení, kterým získala přesnost a donosnost střelby. Moderní g. se hotoví z ocele s tlustšími n. tenčími stěnami (podle účelu), plní se nikoliv střel. prachem, nýbrž chemickou trhavinou (trotylem, amomálem atd.), a opatřují našroubovaným zapalovačem, který bývá často dvojitý, t. j. lze ho užíti jako časového nebo nárazového.

Granátník (něm., franc., angl. Grenadier), původně voják, ozbrojený ručními granáty (↘); užívalo se jich hl. v pevnostní válce v XVII. stol., v boji o krytou cestu u příkopu; měli zvl. uniformy a čepice; později z nich sestavovány celé setniny a užíváno jich k obtížným a odvážným podnikům jako elitního mužstva. Výzbrojí se koncem XVIII. stol.

neliší od ostatní pěchoty. V Rusku byl moskevský sbor zv. gardoví granátníci, Po svět. válce znovu zavedeni v bojových družstvech (↘).

Granátnická čepice, pův. (XVII. stol.) měkká selská čepice (točenice), jež se granátníkům lépe hodila, než tehdejší širák, poněvadž při vrhání granátů musili pušku přehoditi přes záda; později zdobena kožišinou a opatřena cípem a velkým štítkem vzhůru obráceným, nakonec celá z kožišiny, zv. též medvědí čepice. Dnes ještě v někt. arm. k parádní uniformě obvyklá; rovněž u měšťanských ozbrojených sborů (Praha).

Granát puškový (něm. Gewehrgranate, franc. grenade à fusil, angl. rifle grenade), je v podstatě g. ruční, jenž se pomocí zvl. nástavce (tromblon), upevněného na ústí hlavně, vystřeluje obyčejnou voj. puškou až na 250 m, tím způsobem, že část prachových plynů patrony se zužitkuje v nástavci k vymrštění granátu. Nástavec má zvl. hledí, jímž se míří. Užívá se ho hl. proti kulometům a k tvoření palebné přehrady proti útoku.

Granát ruční (franc. grenade à main, angl. handgrenade, něm. Handgranate), předmět v podobě koule, vejce neb válce, naplněný trhavinou a opatřený zařízením, aby po vrhu při dopadu vybuchl. Znám již v XVI. stol., v XVII. a XVIII. stol. bylo zvl. mužstvo vycvičeno ve vrhání g. a tvořilo časem celé čety a roty (granátníci). Později jich užíváno hl. ve válce pevnostní v boji zákopovém (↘). V XIX. stol. vymizel, za války rus.-japon. od Japonců zase zaveden a od té doby patří k výzbroji všech armád. Za vál. světové ho bylo v posičním boji hojně užíváno. Je různých soustav a podob; vrhá se buď násadcem nebo z volné ruky. V čsl. arm. zaveden vejčitý vzor Janečkův, jehož zapalovač se aktivuje rotací (nutno jej tedy hoditi tak, aby se ve vzduchu otáčel kolem příčné osy); jeho obal je buď z tenkého plechu (g. útočný, roztrhne se na množství lehkých střepin, působících však jen do okruhu 7—15 m kol sebe), n. z litiny (g. obranný, roztrhne se na těžší střepiny, nebezpečné do 200 m, proto může být vrhán jen z krytu při obraně); oba druhy jsou plněny trotylem. Vedle toho je g. cvičný, neškodný. K vrhání g. je třeba zvl. výcviku a jsou při tom různé způsoby vrhu (franc., angl. a j.); lze vrhnouti až přes 60 m. Tyto g. lze též stříleti z pušky, pomocí zvl. násadce, na vzdálenost až 250 m. ↘ g. puškový. G. je výbornou zbraní v zákopovém boji a k ochraně důležitých objektů a míst.

Granátnický oštěp (píka), tyčovitá zbraň, asi 4 m dlouhá, s čtyřhrannou čepelí, podobnou bodáku.

Granátomet (vrhač granátů, něm. Granatwerfer, franc. lance-grenades, angl. bombthrower), zákopová zbraň, vrhající granáty zvl. konstrukce s velkou elevací až na 700 m. Hnací silou je obyč. stlačený vzduch, jenž se přivádí z bomby (láhve). Rychlost je až 30 granátů za minutu.

Granátový šrapnel (G-šrapnel) je střela, jíž lze podle potřeby užíti jako granátu (t. j. její obal se roztrhne na množství střepin), neb jako šrapnelu (t. j. vyletí z obalu jen náboj šrapnelových kuliček); v tomto případě trhací náplň nevybuchne a jen hnací náplň se aktivuje. Užívá se ho jako jednotné střely, ale nenahradí nikdy úplně účinky dvou různých střel, z nichž každá má své speciální vlastnosti. ↘ šrapnel.

Granátovec, hornina, skládá se z hnědého granátu a temného amfibolu nebo slídy a magnetitu, obsahuje někdy též augit, vesuvian nebo epidot.

Granátové jablko, 1. plod granátového stromu; 2. vzor ve tkaní látek, velmi oblíbený v 16. stol.

Granátový strom, ↘ Punica granatum, L.

Gran Canaria, druhý největší ostrov Kanárských ostrovů, má 1376 km^2 s (1920) 183.280 ob. Dříve významné pěstění košenily pokleslo, zato jest rozšířené dobývání soli. Hlavním městem jest Las Palmas.

Grand (fr.), velký, též titul španělských předních šlechticů, užívaný již ve 13. stol. Měli četné výsady a růz. hospodářské i politické výhody, kterých sice časem zbaveni, ale za Alfonse XII. jim opětně propůjčeny.

Grand Couronné, horský hřbet s řadou vrcholků ve Francii, sev.-vých. od Nancy mezi ř. Moselou a Seille. Tam 2. franc. arm. (Castelnau) od 25. VIII. do 5. IX. 1914 v bitvě pro Němce velmi krvavé odrazila veškeré pokusy 6. němec. armády (Ruprecht Bavorský), jež ustoupila za Seille a tím definitivně zmařen pád Nancy a prolomení pravého křídla franc. fronty.

Grand Canal (grend-kenel), nejdůležitější průplav Irska, zbudovaný 1765; 128 km dlouhý, 1.8 m hluboký, s 34 splavy; spojuje Dublin s Shannonem.

Grand-duc (franc., grã-dyk), velkovévoda, také velkokníže; grande-duchesse (grand-dyšes), velkovévodkyně, velkokněžna.

Grand Fleet (Veliké loďstvo), název angl. loďstva, obsahujícího téměř veškeré

veliké lodi (mimo některé starší obrněnce a drobné křižníky a torpédové flotily), soustředěného za války 1914—18 v Scapa Flow a j. blízkých přístavech. Vrchním jeho velit. byl do 1917 adm. Jellicoe a od 1917 do konce války adm. Beatty. Jeho hlavní akce byla bitva u Jutska (Skagerraku) ↗.

Grand Sarah, vl. jm. M'Fall, roz. Clarke (1860), angl. spisovatelka, přední bojovnice za práva angl. žen. Napsala román The Heavenly Twins (Božská dvojčata, 1893), který jí zjednal velkou popularitu.

Grand Trunk, nejdůl. průplav angl., spojuj. moře Irské se Severním. 150 km dl. Vystavěn 1766—77.

Grande nation, La (franc., la-grandnasiõ), „velký národ", název Francouzů vyslovený Napoléonem a od té doby (1797) často používaný.

Grand Quartier Général (zkratka GQG), velký hlavní stan, nazývalo se za svět. války vrchní velitelství franc. arm., jež bylo zprvu v Châtillon-sur-Seine, pak postupně ve Vitry-le-François, Romilly, Beauvais, Chantilly, Compiégne, Provins, v Metách.

Grande Armée (Veliká armáda), název Napoléonovy armády, soustředěné v táboře Boulogneském proti Anglii (1804—5); bylo jí však užito jen proti Rakousku (1805); r. 1806 zvána armádou rýnskou; 1812 ještě větší G. A. vedena do Ruska, kde zahynula.

Grandeur (fr.), vznešenost, důstojnost, titul franc. biskupů a některých šlechticů od r. 1630.

Grandezza (it.-šp.), důstojnost, vznešenost.

Grandi Dino (* 1895), ital. fašistický politik; od r. 1923 místopředseda posl. sněm. italské a státní sekretář ministerstva vnitra. R. 1921 min. zahr. záležitostí.

Grandiosní (it.), úchvatný, nádherný.

Grand-maître (franc., grã-métr), velmistr (rytířského řádu, zednářské velkolóže atd.).

Grand National Steeple-chase (angl.), největší angl. překážkové dostihy, konané v Liverpoolu. Trať měří 7.200 m.

Grándorf, o. na Mor., okr. Mor. Třebová, 2549 ob. (54 čs.); stroj. výroba bavl. zboží.

Grand Prix de Paris (franc.), největší dostihy pro tříleté koně na závodišti v lesíku boulognském o cenu 100.000 franků. Trať měří 3.000 m.

Grand-Seigneur (franc., vysl. grã-séňör), ↗ seigneur.

Grands Rapids (grent repids), město v severoamer. státě Michiganu, 143.572 ob., ležící na Grand River; má četné továrny a rozvětvený průmysl.

Grand Trunk-Canal (-trank-), průplav v Anglii, 149 km dlouhý, 1.4 m hluboký, s 91 přehradami, spojuje Irské jezero se Severním mořem.

Granesau, o. v Č., okr. Loket, 1772 ob. (33 čs.); hnědouhelné doly.

Gran Chaco (čako), neprozkoumaný kraj Bolivie, Paraguaye a Argentiny; podnebí je na severu tropické, na jihu subtropické. Obyv. jsou jednak indiánští kmenové, jednak bílí kolonisté.

Graničar Dragutin, pseud. Karola Lehockého.

Granit, ↗ žula.

Granite-ware (angl., gränit-vär), bílé kamenné nádobí.

Granitoid (graniton), umělý kámen, složený uvnitř z křemene a cementu, na povrchu z úlomků žuly a cementu.

Granitol, naválcováním obarvené celuloidové hmoty na bavlněnou tkaninu připravovaná náhražka kůže.

Granitová rula, ↗ rula.

Granovskaja Jelena Mavrikijevna (nar. 1877), souč. vynikající ruská herečka; u divadla od r. 1897, nyní v leningradském divadle Komedia. Skvělá Madame Sans Gêne, Rita Cavalini (Román od Sheldona), prostitutka Margot v Čudesa v rěšetě od A. Tolstoje a mn. j.

Granovskij (Azarch) Alex. Michajl. (* 1890), režisér, zakladatel a ředitel Moskevského stát. židovského divadla (zkr. ↗ GOSET); zákl. vědomosti získal na Petrohradské škole scénického umění, pak v Mnichově u Reinhardta; r. 1918 pak scénoval v Petrohradě Oidipa a Mackbetha (v cirku) v moderním duchu; téhož roku v opeře Sadka a Fausta. G. věnoval se pak zcela právě vzniklému Židovskému komornímu divadlu. Další význammé režie G. byly: Misterija Buff od Markovského (1921 německy v Moskevském cirku), Skazki Šecherezady (v mosk. div. pro děti), též jako kinorežisér uplatnil se v r. 1925 filmem Jevrějskoě sčastě.

Granovskij Timof. Nikolajevič (1813—1855), vynikající ruský dějepisec, studoval v Berlíně, od r. 1839 profesorem historie na moskevské universitě, znamenitý učenec, který zanechal blahodárný vliv na celou řadu svých žáků následníků, ale i na široký kruh studentstva. Psaných děl většího rozměru nezanechal, jeho práce tkví v jeho vynikajících přednáškách. Podrobný jeho životopis od A. Stankeviče a N. I. Karejěva.

Granovský z Granova, jméno měšt. rodiny pražské, jejíž zakladatel Jakub, pražský měšťan, obdržel r. 1542 přídomek

z Granova a který dal r. 1545 raziti měděnou minci se svým poprsím. Jeho syn Jakub ml. vystavěl r. 1568 na Starém městě v Týně dům, nyní Ungelt, který byl zvl. listem král. zproštěn všech daní a dávek. Rod vymřel r. 1593.

Granulátor, druh čelisťového drtiče rudy a jemné rudné prorostliny, používaného pro jemné drcení. Pohyblivá čelist jest oblá, takže se ruda i rozmělňuje.

Grant Ulysses Simpson (1822—1885), amer. gen. a státník; vstoupil 1839 do voj. akademie, 1843 poručík, 1854 vystoupil pro pití z armády, za občanské války opět vstoupil do sev. armády jako plukovník, od srpna 1861 generál dobrovolnické arm., s níž provedl menší zdařilé operace, zvítězil 7. IV. 1862 u Shiloh; od 11. IV. zástupcem vrchního velitele, v červenci velitelem arm. v Tennessee, v listopadu zahájil tažení proti Vicksburgu, jenž vzat 4. VII. 1863. Od října velit. Mississippské armády, zvítězil nad Braggem u Chattanoogy (23.—25. XI.). Dne 2. III. 1864 jako gen. poručík vrchním velit. všech severních armád; dovedl válku k úspěšnému konci virginským tažením proti Leeovi (↗), jehož po řadě bojů od května do srpna zatlačil k Richmondu a přinutil 8. IV. 1865 ke kapitulaci. R. 1868 a znovu 1872 zvolen presidentem Spojených států; po odchodu z úřadu 1877 vykonal cestu kolem světa, ale pak v bankovním závodě, do něhož vstoupil, ztratil celé jmění a byl nucen se živit — jsa těžce nemocen rakovinou — vydáváním svých Pamětí, jež jeho rodině vynesly půl milionu dolarů; on sám zemřel krátce po dokončení rukopisu. — G. jako voják byl lepším stratégem než taktikem; sleduje energicky a přes nejtěžší ztráty plán, jednou pojatý, zvítězil nad protivníkem mnohem obratnějším; v ovládání různých armád v celkovém počtu přes milion mužů ukázal se mistrem. Jako president rozšířil hlasovací právo na všecky i barevné obyvatele; prohlásil amnestii a zarazil inflaci bankovek; nedovedl však odstraniti korupce, jež se za války v úřadech rozbujela. — Sp.: Personal Memoirs (2 sv., 1885—86).

Grantova země, sev. polár. krajina, s.-v. část ostr. Ellesmerova. Objevena r. 1875 Hayesem, Hallem a Naresem, prozkoumána 1901 Sverdrupem.

Granville, franc. láz. město ve franc. dep. Manche, 9489 ob., leží na kanálu a na záp. dráze. Důlež. obchod. mořskými plodinami. Založ. r. 1400 Angličany, od 1450 francouzské.

Granzow Władysław (* 1872), pol. malíř v Paříži a vydavatel časop. Sztuka.

Grano, ital. a špan. název pro grán; stará měděná mince v Neapoli po 10 cavallech = asi 25 hal.

Granugenol, minerální olej; natírá se na rány.

Granulace (lat.), zrnění, drobné bradavičky na hojících se ranách a vředech, červená zrnéčka, podobná špendlíkovým hlavičkám, utvořená z vazového tkaniva; proměňují se v jizvovitou tkáň. Silně zbujenou granulaci jmenuje lid „živé maso“.

Granulit (leptinit, bělokámen), šedá, zřídka načervenalá, krystalická, zrnitá hornina; skládá se z křemene, živce, červeného granátu, modrého kyanitu, biotitu, turmalinu a amfibolu.

Granville, tov. m. v N. J. Walesu v Austr.; 14.000 ob.

Gränzendorf, o. v Č., okr. Liberec, 1060 ob. (32 čs.).

Grape-fruit (angl., grép-frut), ovoce podobné limonům a dovážené pro osvěžující chuť do Evropy. (↗ Citrus.)

Graphic The, angl. ilustr. týdeník, zal. r. 1869 rytcem W. L. Thomasem.

Graptoliti, (řec.), čeleď vymřelých mořských zvířat z horního kambria a spodního siluru. Z jednoduché nebo rozvětvené osy (Rhabdosom) vyrůstají buď jen na jednu (Monograptus) nebo na obě strany (Diplograptus) zubaté, komůrkovité výběžky. Řadí se k Hydrozoím. Vyskytují se ve velkém množství ve vápenci a břidlicích (graptolitická břidlice, ↗ silurský útvar).

Gras Felix (1844—1901), novoprovençalský básník, vedle Aubanela, Roumanilla a Mistrala nejznámější osobnost z Felibrů (↗) a po úmrtí Roumanillově jejich hlava. Napsal četné epické básně (Li carbounié, 1876; Toloza, 1881; Lou Roumancera prouvençau, 1887), povídky: Lipapalino (1891) a největší svoje dílo, revol. román Li Rouge dou miejour (1896). Program sdružení Felibrů vyložil v díle: Catéchisme du bon félibre.

Grás Otakar (* 1867), čes. spisovatel. Pseud. Kamil Dráždík, Zd. Horský, Viktor Šebor. Autor četných pohádek.

Graslitz, ↗ Kraslice.

Grasberger Jan (1836—1898), rakouský básník a kritik; uveřejnil sbírky básní: Sonette aus dem Orient, Aus dem Karneval der Liebe a j., a zvlášť dialektické básně, plné humoru a protiklerikální satiry: Zan Mitnehm.

Grasbrook (Velký a Malý G.), labské ostrovy v Hamburku s přístavy.

Grasengrün, o. v Č., Karlovy Vary, 484 ob. (8 čs.).

Grasova puška, franc. voj. zadovka, vynalezená majorem (později gen.) Basilem Grasem (1836—1901), zavedena 1874 —1886 ve franc. armádě. Hlaveň táž jako Chassepotova, ráže 11 mm, poč. rychlost střely 455 m/s; závěr válcový s otáčecí klikou.

Grasse (gras), kraj. m. ve franc. dep. Alpes-Maritimes, (1921) 11.702 ob., zimní výletní místo; má velký voňavkářský průmysl, růžové a olivové plantáže. G. bylo 1244—1801 sídlem biskupovým.

Grässe Theodor (1814—1885), německý bibliograf a literární historik; napsal: Trésor des livres rares et précieux a kritické vydání Legenda aurea, Quide de l'amateur de porcelaines et de poteries (1864, 14 vyd. Zimmermann), seznam značek porculánových.

Grasset, o. v Č., okr. Falknov n. Ohří, 860 ob. (12 čs.); hnědouh. doly.

Grassl Basil František (* 1873), církevní historik, premonstrát tepelský, prof. gymnasia v Plzni; vydal řadu spisů o dějinách homiletiky a řádu premonstrátů v Čechách.

Grasso Giov. (* 1874), ital. znamenitý herec; dříve pořádal hry s loutkami, vynikl zvláště ve hrách psaných sicilským dialektem. Vystupoval s úspěchem též v Paříži, Londýně, Americe a Rusku. Napsal několik divadelních her: La festa di Aderno, Il Marionettista a j.

Grassoldt Bernard (1695—1754), český filosof, 1712 jesuita, profesor filosofie na universitě v Olomouci, kde vydal několik vědeckých děl latinsky.

Grastonit, nerost, fosforečnan manganu a železa; nachází se ve velkých skelně lesklých, jednoklonných krystalech losos. barvy, spolu s trifylinem u Grastonu, New Hampshire.

Gratia (lat.), milost, půvab, dík.

Gratia bona, s díky, s dobrou vůlí.

Gratia plena, milosti plná, slova, jimiž arch. Gabriel pozdravil Pannu Marii.

Gratianus, římský císař, nejstarší syn Valentiniana I.; nastoupil vládu nad záp. polovicí řím. říše 375, 378 porazil Alemany. Když východořím. císař Valens 378 padl v bitvě proti Gotům, jmenoval císařem Theodosia. S počátku byl velmi oblíben, pak ale ztratil přízeň lidu a vojska nečinností a nešťastnými podniky. Přízeň vojska strhl na sebe Maximus a Gr. musil prchnouti. Byl však dostižen a u Lyonu Andragathiem, velitelem jezdectva, zavražděn (25. VIII. 383).

Gratianus, mnich v Bologni; sepsal kol 1145 kanonické dílo, pojmenované podle něho Decretum Gratiani, jež tvoří první díl Corpus iuris canonici.

Gratias (lat.), dík, děkovná modlitba, zvlášť klášterní, jež počíná slovy: G. agamus Deo (Poděkujme bohu).

Gratie, ⚲ Charitky.

Gratifikace (lat.), dobrovolně přiznaná odměna, jednorázová odměna kromě platu.

Gratin (Grattin, franc., obojí grate), maso, ryby a zelenina, obalené tukem.

Gratiola officinalis.

Gratiola L. (konitrud), patří do čeledi krtičníkovitých (Scrophulariaceae), vytrvalá bylina s listy vstřícnými, pilovitými, kopinat., v jejichž úžlabí vyrůstají jednotlivé dlouze stopkaté květy s dvoupyskovou, nachovou korunou. Asi 24 druhů v mírném pásmu. G. officinalis L. na bažinách v Evropě a v Asii. Listy chutnají hořce.

Gratis (lat.), zdarma, bez úplaty; gratis et frustra, zdarma a nadarmo. Gratist (gratuist), kdo má zdarma vyučování a stravu.

Grattius Faliscus, řím. básník z Faler; napsal začátkem 1. stol. po Kr. naučnou báseň o lovu (Cynegetica). Zlomek 541 hexametrů byl vydán Vollmersem v Poetae latini minores.

Grattwor Frant. (* v Hořiči), dřevořezbář v Praze II. r. 1770.

Gratulovati (lat.), blahopřáti; gratulace, blahopřání; gratulant, ten, jenž blahopřání vyřizuje nebo pronáší.

Gratz Jakub (1629—1700), český hagiograf, 1646 jesuita, profesor hebrejštiny; vydal spisy o světici Terezii a Bernardu Colnagi v Praze (1664 a 1676).

Gratzel Godefrid (* 1736), klasický filolog, 1751 jesuita, 1766 profesor řečtiny na Karlově universitě; vydal spis o Xenofontovi (Praha, 1783).

Gratzen, ⚲ Nové Hrady.

Grau Daniel (1694—1757), malíř v Brně.

Grau Jan († 1897 v Praze), český herec z prvních dob Prozatímního divadla v Praze.

Grau Wilhelm (Matěj Šedivý) (1807—1863), herec český a něm. Hrával ve Stavovském divadle v českých představeních, pořádaných řed. Štěpánkem, Kainzem a j., a také v divadle Stögrově v Růžové ulici (1842).

Graubünden (il Grischun, Le Grigioni, čes. Grizonsko), největší kanton švýc., 7113 km², (1924) 121.540 ob., hraničí s Tyroly, Lombardskem, Uri a Lichtenštein-

skem. Krajina hornatá (↪ Retské Alpy a Alpy) s vys. údolími (Davos, Engadin) a průsmyky (Splužský, Berninský). Pod-

Znaky kantonu Graubündenu.

nebí (suchý vzduch, silné paprsky sluneční) jest velmi zdravé. Obyvatelstvo je německé, retorománské a italské, zaměstnává se zemědělstvím (alpské hospodářství) a chovem dobytka. Hl. m. je Chur (Coire). — V době římské bylo G. částí římské prov. Raetia prima; prošlo panstvím franckým, rakouským; r. 1803 přivtěleno k Švýcarsku a obdrželo ústavu, jež byla změněna 1907.

Graudenc Andres († 1618), litomyšlský knihtiskař, pocházející asi z Pruska. Pod ochranou Petra z Pernštýna tiskl knihy katolické a jeho syn Adam († 1623) v jeho pracích pokračoval.

Grauert Ludvík Ferdinand (* 1816 v Berlíně), herec Stavovského divadla v Praze; jeho syn Isidor (* 1834 v Berlíně) rovněž hercem v Praze v r. 1870.

Graupen, ↪ Krupka.

Grave (ital.), v hudbě, těžce, vážně, v tempu jako largo.

Gravellot Hubert François (1699—1773), franc. malíř a ilustrátor; žil v Londýně, kdež se hlavně věnoval kresbě karikatur a knižní.

Gravelotte, lotrinská obec, od r. 1918 franc., záp. od Met. Bitva u G. 18. VIII. 1870 skončila porážkou franc. vojsk, vedených Bazainem.

's Gravenhage, ↪ Haag.

Graves, franc. víno bordeauxské.

Graveur (franc.), ↪ rytec.

Gravicemballo, ↪ klavír.

Graviditas, ↪ těhotenství.

Graviscae, etruské m. blíže Tarquinií, od r. 181 po Kr. řím. kolonie, asi dnešní San Clementino.

Gravitace (z lat. gravis, těžký, síla, tíže, pak přitažlivá síla hmot vůbec), vzájemná přitažlivá síla dvou hmot m_1 a m_2 je podle Newtonova gravitačního zákona přímo úměrná hmotám, nepřímo čtverci vzdálenosti. $F = \frac{m_1 . m_2}{r^2}$, kde f jest síla, jakou na sebe působí dvě jednotkové hmoty, vzdálené od sebe o jednotku délky. Je to t. zv. gravitační konstanta. Tíha jest síla, kterou působí země na předměty na jejím povrchu. Planety jsou přitahovány od slunce a udržovány ve svých (eliptických) drahách. Prostor, v němž se projevuje gravitace, je tíhové neboli gravitační pole. Síla, jakou působí těleso na hmotný bod, rovná se součtu všech sil, jimiž působí jednotlivé hmotné body na daný bod. Pro stejnorodou plnou hmotnou kouli je síla přitažlivá vzhledem k hmotnému bodu tak veliká, jako kdyby všechna hmota byla ve středu; r je vzdálenost hmotného bodu od středu koule. Dutá koule nepůsobí na vnitřní hmotný bod žádnou silou. Gravitační síla mezi tělesy na povrchu země je sice nepatrná, byla však už roku 1798 konstatována Cavendishem. Později nalezlo se $f = 6{\cdot}68.10^{-8}$ dyn. Známe-li sílu, jakou působí na sebe dvě kilogramové hmoty ve vzdálenosti 1 metru, můžeme vypočísti hmotu země. Myslíme si hmotu země soustředěnou ve středu; víme, že na povrchu (ve vzdálenosti 6,376.400 m od středu) působí na kg síla 981.000 dyn, platí tedy $981.000 = \frac{6{\cdot}68.10^{-8}\ x}{6{,}367.400^2}$ odtud x váha země je 5954 trilionů t. Dělíme-li hmotu země objemem, dostaneme pro hustotu číslo 5507. Musí proto jádro země býti z těžkých kovů. O významu gravitace v teorii relativity ↪.

Gravitační zákon Newtonův, vyslovený jím r. 1682, zní: Dvě tělesa (m_1 a m_2) přitahují se k sobě silou (f), jež jest přímo úměrnou součinu obou hmot a nepřímo dvojmoci jich vzdálenosti (r).

$$f = k . \frac{m_1 . m_2}{r^2},$$

při čemž k jest t. zv. gravitační konstanta, označující sílu, jíž se k sobě přitahují dvě tělesa o váze 1 g ze vzdálenosti 1 cm a obnáší: $6.68 . 10^{-8}$.

Gravitovati, kloniti se k něčemu, tíhnouti.

Gravosa, ↪ Gruž.

Gravura, ↪ grafika, rytina.

Gray Elisha (1835—1901), amer. fysik a elektrotechnik, vynálezce telefonu (současně s Grahamem Bellem 1876) a jiných fys. přístrojů.

Gray Lilian, ↪ Gay L.

Graybner Stanisław (1846), pol. spisovatel románů, novel a dramat. Pseud. S. N. Osterloff.

Grays Thurrock (Grays, grestörök), m. v angl. hrabství Essex, 17.364 obyv.

Graudenz, ↪ Grudziądz.

Graz, ↪ Štýrský Hradec.

Graziani Andrea (* 1864), ital. generál, sloužil u pěchoty a myslivců; 1895 v gen. štábu, od 1915 gen., od 1916 velit. 44. pěší divise, s níž se vyznamenal na posici

Monte Pasubio, od 1917 velit. 33. pěší divise, s níž v říjnu 1917 v úseku Val Brenta čelil značné nepřátelské přesile, takže jemu náleží značná zásluha, že průlom u Kobaridu neskončil pro Italii katastrofou. Po římském kongresu v lednu 1918 vzal za svou myšlenku organisovati čsl. legie v Italii a stal se velitelem 6. čsl. pěší divise (1. IV. — 24. X. 1918), s níž hájil sektor Monte Altissimo—Val Lagarina. Jeho vojska, kde udržoval přísnou kázeň, jej pro jeho starostlivost velice milovala („papa Graziani"). Vyznamenán m. j. čsl. vál. křížem, revoluč. medailií a řádem Bílého Lva.

Grazie Marie Eugenie, delle, německá spisovatelka (* 1864), vydala dramata a romány směru katolického překl. do č. (Kniha lásky, Svatí a lidé).

Grazioso (ital., con grazia), označení hudebního přednesu; tolik jako něžně.

Graždanin (rusky) měšťan, občan. Početnoe graždanstvo bylo výsadní postavení obyvatel měst, bylo dědičné nebo osobní, získané vzděláním.

Graždanin, ruský deník, založ. a vydávaný kníž. V. P. Měščerskim od r. 1872—1914 (do smrti vydavatele). Do r. 1887 týdeník, pak deník, později opět jen jako týdeník. Prvními redaktory byli G. K. Gradovskij, F. M. Dostojevskij (který tu uveř. po prvé svůj Deník spisovatele), V. F. Pucykovič. Směr listu byl přísně konservativní.

Graždanka (azbuka), rus. a bulharská abeceda z písma hlaholského (glagolice) po změnách, provedených za Petra Vel., kdy již dřívější glagolice, sestavená Cyrillem a Methodějem a písmo kyrillské, doplněny písmeny jaz. slovanských, a připodobněna latince. Gr. značí písmo měšťanské, občanské.

Grčić Ivan Milenko (1846—1875), srbský básník lyrický.

Gréard Vallery Clément Octave (1828—1904), franc. pedagog a organisátor franc. obecného školství. Sp.: De la morale de Plutarque (1866), L'éducation des femmes par les femmes (1903), La législation de l'instruction primaire en France depuis 1789 (1874).

Great (angl., grejt), velký.

Great Britain (grét brit'n), Britanie Velká.

Greater Britain (greterbritn, „větší Britanie"), heslo britských imperialistů: britská říše má býti pokládána za něco, co vyrůstá z mateřské země, tedy neoddělitelného. Slovo to bylo raženo sirem Charles Dilke.

Grebáč Ivan (* 1888), literárním jménem Grebáč-Orlov, katol. spisovatel slovenský; píše vlastenecké a náboženské básničky i drobnou prosu. Vydal: Až lipa zakvitne (činohra, 1921), Svitaj nám, svitaj (činohra, 1920), Piesne a dumky (1920), V povichrici (1919) a Z mojej prózy (1921). Posl. N. S. za slov. stranu ludovou.

Greban Arnoul (* kolem 1420, † 1471), franc. básník mysterií, kanovník; napsal Mystère de la Passion a se svým bratrem Simonem Mystère des actes des apôtres.

Grebber (chrebr) Pieter Fransz (* kol 1600, † 1652), nizozem. malíř a kreslíř; maluje veliké obrazy historické, kde je zřejmý vliv Rembrandtův (v zlatovém osvětlení).

Grec (fr., ženský tvar grecque, grek), řecký, Řek, Řekyně; žertem i tolik jako falešný hráč. ☞ à la grecque.

Grecismus (lat.), řecká jazyková zvláštnost; grecisovati, tvořiti podle řeckých vzorů, napodobovati řecký způsob vyjadřování; grecista, znalec řečtiny.

Greco (ital., gräko), řecký mramor, g. duro, mramor z Paru, g. fino, pentelický mramor.

Greco, el (greko, Řek), vlastně Domenico Thetocopuli (1547—1614), malíř španělské školy, žák Tizianův a Michelangelův. První jeho práce jsou Vyléčení slepého a Vypuzení kramářů z chrámu. 1577 přesídlil do Toleda, kde byl činný též jako sochař, architekt, spisovatel a hudebník. Jeho obrazy (Nanebevzetí P. Marie, Obnažení Kristovo na Kalvarii) vyznačují se visionářskou barevností a velkolepým spojením mystického prvku s reálným. Nejvyzralejší jsou jeho obrazy z 1590—1600 (Korunování P. Marie, Madona a sv. Martin), v nichž pozemské a nebeské zjevy splývají, barvy světélkují a zvyšují tak magický dojem. Tato stránka stupňuje se až k hrůzně strašidelnému. Maloval též krajiny. Jeho umění bylo objeveno a oceněno teprve v nejnovější době.

Greč Nikolaj Ivanovič (1787—1867), ruský spisovatel a pedagog, původem z protest. rodiny emigrantů bělohorských. Zprvu učitel, pak redaktor mnoha časopisů, psal hojně romány a povídky a řadu učebnic ruské gramatiky.

Grečaninov Aleks. Tichonovič (* 25. X. 1864), vynik. rus. hudební skladatel, žák Rimskij-Korsakova. Hlavně písně, skladby vokální, sborové, duetta, skladby pro klavír a housle, smyčcová kvarteta, skl. církevní (liturgie a sbory), symfonie, pak opery: Dobrynja Nikitič, Sestra Beatrica, hudbu k Ostrovského Sněguročce a Tolstého Caru Feodoru a Smrti Ivana Hrozného a k dětské hře Sen Jeločky. Upravil

národ. písně velkoruské, tatarské a baškirské. Vydal sborník dětských písní a Musulmanské melodie.

Grecz Nikolaj (1787—1867), rus. spisovatel a redaktor. Vydal populární ruskou gramatiku.

Greely Ad. Horace (1844—1908), amer. polární cestovatel. Podnikl r. 1881 expedici do země Grantovy a nalezen r. 1884 pomocnou výpravou u mysu Sabine. Po zemětřesení v San Franciscu (1906) organisoval novou výstavbu tohoto města. Sp.: Three Years of Arctic Service (1886), Handbook of Arctic Discoveries (1896), Handbook of Alaska (1909).

Greeley Horace (1811—1872), amer. novinář, vydával od r. 1831 v New Yorku časopisy, z nichž nejznám. New York Tribune. Založil rep. stranu amer. a poražen r. 1872 při volbě presidentské Grantem. Sp.: Recollections of a Busy Life (1868).

Green (grín) George (1793—1841), angl. fysik; zabývá se vlastností hmot a vychází ze zákonů Newtonových. Jeho hl. dílo Essay on the Application of Mathematical Analysis to the Theories of Electricity and Magnetism (1825).

Green Valentine (1739—1813), anglický mědirytec, dvorní malíř Jiřího III.; výborně napodoboval obrazy starých i současných malířů.

Greene Nathaniel (1742—1786), severoamerický generál; vyznamenal se v revoluční válce 1776 u Trentonu a Princetonu, od 1780 velitelem jižní armády (v Karolině).

Greene Robert (1560—1592), anglický básník a pamfletista; psal romantické veselohry a něžné básně (Alphonsus, king of Aragon, Orlando Furioso), předchůdce Shakespearův ve stavbě dramatu a tvoření ženských charakterů. Jeho román Pandosto je hlavním pramenem Shakespearovy Zimní pohádky.

Greenhorn (angl., grínhórn), zelenáč, nováček, nezkušený; označení přistěhovalců do USA.

Green Mountains (grín mauntins), část sev. hor Apalačských ve státě Vermont v USA.

Greenock (grínek), přístavní m. v Renfrewshire (Skotsko) s 82.700 ob., nedaleko Glasgowa na levém břehu Clyde. Loděnice.

Greenockit, nerost, přirozený sirník kademnatý (CdS), tvořící hexagonální krystaly diamantového lesku, barvy hnědožluté. Nalézá se v Příbrami, v Pennsylvanii (Friedensville) a j.

Greenwich (grínič), správní okres londýnský, 100.493 ob., na pravém břehu Temže; hospitál pro děti po námořnících, původně určený za královský palác. V g. parku je národní hvězdárna, založ. 1675 Karlem II. G. poledník (17° 39' 40" vých. od Ferra) je od 1883 téměř všeobecně přijat za poledník základní.

Gregale, severní vítr na Maltě, často bouřlivý, tolik jako greco.

Gregarinida, ↷ Sporozoa.

Greger Jiřík, malíř v Praze ok. r. 1598.

Gregh Fernand (1873), franc. básník a kritik, v jehož básn. spisech jest znatelný vliv V. Huga a P. Verlainea. Sp.: La fenêtre ouverte (1901), Étude sur V. Hugo (1904), Couleurs de la vie (1919) a j.

Grégoire (-goár) Henri (1750—1831), hr., franc. biskup, známý svým Essai sur la régénération des Juifs (1789); jansenista, bojoval za práva třetího stavu.

Gregor Alois, PhDr. (* 14. XII. 1888 v Kožušicích na Moravě), gymn. prof., lektor slovenštiny na Masarykově univ.; filolog a literární historik. Hlavní díla: Tom. Glos a Al. Gregor: Rukověť českého jazyka (3 vyd., 1922), Pavel Váša a Al. Gregor: Katechismus dějin čs. literatury (2. vyd., 1927), Příruční mluvnice jazyka českého (I. díl 1923, II. 1924) atd.

Gregor Alois, PhDr. (* 14. VII. 1892 ve Strážnici na Moravě), vrchní komisař st ústavu meteorolog. a honor. docent meteorologie a klimatologie na čes. technice v Brně. Hl. díla: Tepelné poměry ČSR. (1929 vyd. st. úst. meteorol.), Povětrnost (podnebí a počasí) ČSR. (Českosl. Vlastivěda, sv. I. 1929), Předpovídání počasí (1924), Odborná hesla z meteorol. a klimatologie v Technickém slovníku.

Gregor Bohumír (* 1876), řed. st. průmyslové školy v Pardubicích. Sp.: Parní kotle (4 vyd., 1921).

Gregor Čeněk (1848—1917), pražský stavitel a 1893—1896 primátor měst pražských. Vystavěl Nár. divadlo pražské po požáru, proboštství na Vyšehradě, baziliku smíchovskou a četné jiné budovy pražské.

Gregor František Ignác (1698—1773), český homiletik, 1736 farář v Nebovidech. Vydal v Kutné Hoře čtvero jednotlivých kázání (1737—1762). Lit.: Č. Č. Musea 1888 a 1891.

Gregor-Tajovský Jozef (* 1874 v Tajově), slov. spisovatel a legionářský pracovník; byl zprvu učitelem a pak po absolvování české obchodní akademie bankovním úředníkem v Prešově. Jako tajemník slovenské národní strany zasloužil se velmi o politický rozvoj na Slovensku. Na počátku svět. války dostal se do Ruska, kde se dal do organisační práce, získávaje Slováky pro naše legie.

Redigoval tam také Slovenské Hlasy. Žije jako pensionovaný podplukovník v Bratislavě. Vedle Kukučina je nejlepším slovenským realistickým spisovatelem a dosud nejlepším dramatikem. Sebrané spisy jeho vyšly v 18 svazcích. Nejdůležitější práce: Smutné nôty (1907), Zpod kosy (1910), Trpky (1911), Rozprávky z Ruska (1920). Z dramatických prací nejvýše stojí Hriech (1911) a Smrt Ďurka Langsfelda (1923).

Gregor Josef, MUDr. (* 1877), primář nemocnice vsetínské a odb. spisovatel chirurg.

Gregor J. J., pseud. Jana J. Řeháka.

Gregor M., pseud. Jana Grmely.

Gregora František (* 9. I. 1819 v Netolicích, † 26. I. 1887 v Písku), hud. skladatel a pedagog. Byl ředitelem kůru a sbormistrem v Písku. Nejhlav. skladby: Žalmy Davidovy a řada chor. mší, Requiem, Písně, melodram Sirotek. Napsal též Nauku o harmonii hudební (1876).

Gregora Jan, pseud. B. Zahradníka.

Gregoras Nikephoros (1925—1360), byzantský polyhistor; psal spisy teologické, filosofické, astronomické, gramatikální a retorické.

Gregorčić Antun, ThDr. (1852—1925), slovinský politik a buditel slov. lidu na Goricku, zakladatel Gorické Matice a listu Soča (1920). Dlouholetý zemský a říšský poslanec.

Gregorčič Simon (1844—1906), slovinský básník, katol. duchovní v Gorici, význačný lyrik romantického rázu.

Gregorec Levoslav, ThDr. (1839—1924), profesor bohosloví a slovinský politik, dlouholetý říšský a zemský poslanec, upřímný slovenský pracovník. Sp.: Mala apologetika (1871).

Gregoriades Dominik (* koncem XVII. věku v Sušici, † 1770), český homiletik, 1729 farář v Trhové Kamenici; v rukopise zanechal čtyři svazky kázání českých pod názvem Semen evangelicum, uložených v archivu želivském. Lit.: Č. Č. Musea 1895, 318.

Gregoriades Ludolf, současný homiletik, jehož kázání přinesl Blahověst (1892) a Rádce duchovní (1895).

Gregoriánská církev, ↪ armén. církev.

Gregoriánský kalendář (řehořský k.), zavedený (1582) papežem Řehořem XIII. ↪ kalendář.

Gregoriánský zpěv, rituální zpěv křesť. církve, nově upravený prý Řehořem I., pravděpodobněji však Řehořem II. nebo III., základ dnešního katolického zpěvu církevního. Lit.: Pothier, Les mélodies Grégoriennes.

Gregorianus, řím. právník; hlavní jeho (ztracené) dílo Codex Gregorianus, sbírka císařských konstitucí z let 195—295 po Kr.

Gregorios V. (Řehoř, vl. Jiří Angelopulos) (1739—1821), patriarcha řecké církve; byl obviněn z tajných styků s Francií a pověšen.

Gregorová Františka (* 1850 v Třemošnici u Kláštera, † 1901), č.-am. spisovatelka a učitelka. Napsala kromě mnoha drobných prací Story of Bohemia a přeložila do angličtiny Babičku B. Němcové. Přispívala do několika časopisů, hlavně však do Ženských listů.

Gregorová Hana (* 1885), slov. spisovatelka, manželka ↪ Gregora-Tajovského; přivedena byla k literatuře jednak studiem ruských realistů, jednak zájmy svého muže. Už roku 1912 vydala silnou sbírku náladových črt z duševního života slovenských žen pod názvem Ženy. Roku 1919 působila v redakci Slovenského Východu v Košicích a po návratu svého chotě z Ruska žije trvale v Bratislavě, kde je činná v literárních kruzích a ženských spolcích. Z ostatních prací jmenujeme: Môj svet (1921), Kytka (1922), Pokorní ľudia (1924), Zo srdca (1930). Významná je také kulturně historická práce Slovenka pri krbe (1929).

Gregorovius Ferdinand (1821—1891), něm. dějepisec a básník; psal o římských dějinách (Dějiny Říma, Dějiny doby císaře Hadriána).

Gregorowicz Jan Kanty (1818—1890), lidový polský spisovatel a redaktor Gazety Codzienne a j. časopisů. Psal též pro mládež. Používal pseudonymu Janka z Bielca.

Gregory Jackson (* 12. III. 1882), am. spisovatel a žurnalista v Auburnu, Kalif. Autor četných, také u nás známých románů z ovzduší západoamerického.

Gregory Josef (1774—1810), mědirytec, žák Jana Balzera.

Greger Jiřík, malíř v Praze r. 1598.

Greger (Gregor) Řehoř (1802—1835), malíř a ilustrátor v Praze.

Grégr Edvard, MUDr., (* 4. března 1827 v Štýru, † 1. dubna 1907 ve Lštění), čes. politik. Habilitoval se, jako asistent J. E. Purkyně, za docenta lékařské fysiky (1858) na pražské universitě. Politické události r. 1861 ho však strhly do politického života. Vstoupil do redakce Národních listů, jeho bratrem Juliem G. založených, a stal se společníkem jeho tiskárny a písmolijny (1862). Vypracoval s Dr. M. Tyršem a s bratrem stanovy Sokola Pražského (1861) a byl jeho spoluzakladatelem. Byl zvolen zemským po-

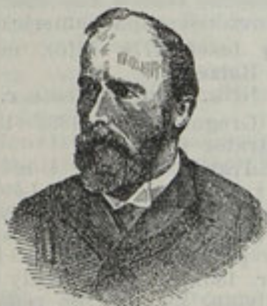
slancem (1861). Založil s bratrem a K. Sladkovským národní stranu svobodomyslnou (1874). Byl zvolen do říšské

MUDr. Ed. Grégr.

rady (1883), kdež promluvil 1884 památnou řeč proti návrhu Wurmbrandovu, žádajícímu uzákonění státní řeči německé. Byl rozhodným odpůrcem pasivní politiky, nesouhlasil od počátku s vedením jednotného klubu, až se s ním rozešel a dal podnět k založení klubu neodvislých poslanců (1887). Rozpuštění klubu způsobil tím, že sdělil veřejnosti slova Riegrova, který si stěžoval, že po nezdaru pasivního odporu nutno sbírati svá práva po drobtech. Byl též přísedícím zem. výboru (1889—1902). Nakladatelství bratří Grégrů snažilo se odpomoci nedostatku odborných spisů a vzdělávací četby (Matice lidu, Osvěta, Květy). G. Deník vydal Z. Tobolka (1914); byl za války (Českému čtenáři) zkonfiskován a nevrácen.

Grégr Julius, JUDr. (* 19. prosince 1831 v Březhradě, † 4. října 1896 v Dolu), český politik. Obdržev koncesi k vydávání českých novin, založil r. 1861 v Praze jako orgán národní strany če-

JUDr. Jul. Grégr.

ské Národní listy, které záhy přešly z majetku družstva v jeho držení. Pro oposici vládě Schmerlingově měl tiskové pře a byl vězněn (1862). Při založení Sokola Pražského pracoval s bratrem Edvardem a Dr. M. Tyršem na stanovách. Pro obranu polského povstání (1863) rozešel se s tehdejšími polit. vůdci a seskupil určité politiky kolem Nár. listů, které vedl, nelituje obětí a ztrát. Byl zvolen zem. poslancem (1865). Účastnil se „pouti do Moskvy" (1867) a podepsal deklaraci (1868). Od r. 1874 stal se vedle Sladkovského vůdcem nár. strany svobodomyslné, jejíž program vypracoval. Byl již 1873 zvolen do říš. rady, ale mandátu nevykonával. Vstoupil do vídeňské sněmovny až 1879 s ostatní českou delegací, ale do roka mandát složil. Zorganisoval oposici při volbách do zem. sněmu (1889) a zvl. do říšské rady (1891). V rukopisných bojích hájil pravost R. K. Lit.: Proces (1862); S. Heller, J. G. a jeho působení (Světozor 1896); K. Tůma, Život Dra J. G.; J. Holeček, Tragedie J. G.; J. G. v nemoci.

Grégr Prokop, MUDr. (1868—1926), syn Julia Grégra, řed. Nár. Listů. Studia lék. absolvoval v Praze a ve Vídni. Vedl 11 let Nár. Listy. Psal články politické do Nár. Listů, Samostatnosti a Čes. Slova. Vydal samostatně brožuru: Jednojazyčnost nebo dvoujazyčnost? (Praha, 1902). V r. 1910, kdy Nár. Listy přešly do rukou dra Kramáře, vzdal se veřejné činnosti a věnoval se lékařství.

Grégrová (Hamerníková) Iza (* 30. XI. 1879 v Kralovicích u Plzně), česká herečka, v letech 1895—1908 členem činohry Nár. divadla v Praze.

Greche Domenico Dalle, dřevorytec benátský, 1546 zhotovil dřevoryty k cestopisu do Palestiny Oldřicha Prefáta z Vlkanova, vydanému v Praze (1563). — Lit.: Chytil, Památky arch. 1913, 117.

Greif Emanuel (* 1869 v Hostomicích), odb. přednosta presidia min. rady v. v. Od r. 1900 působil v českém ministerstvu krajanském ve Vídni až do r. 1916, kdy z polit. důvodů přeložen do min. orby. Po převratu povolán jako nejvyšší úředník do pres. min. rady, kdež si získal velké zásluhy o organisaci veškeré stát. služby.

Greif Martin (1839—1911), něm. básník katolický; sebrané básně a dramata vyšly ve čtyřech svazcích (1909). — Lit.: Bitnar, Meditace, 1911, 359.

Greifenfels z Pilsenburka Jan (1598—1650), kulturní pracovník moravský, 1616 cisterciák, 1618 přišel na Velehrad, kde 1628 stal se opatem; byl muž znamenitého vzdělání a vzácné energie, který klášter velehradský povznesl k novému lesku honosnými stavbami.

Greifenfels z Pilsenburka Samuel (* koncem XVI. věku v Plzni), český básník a

hagiograf, stal se kapucínem, pobyl dlouho v Italii, 1626 působil misionářsky v Roudnici, 1649 vystavěl v Litoměřicích klášter, překládal z polštiny spisy Františka z Rozdražova a z italštiny Capaleonovu báseň Kapucín (Praha, 1646).

Greifswald, město v Něm., v okr. stralsundském, 26.383 ob., na splavném Rycku. Pozoruhod. jsou kostely P. Marie (13. stol.), sv. Mikuláše a Jakuba (oba 13. a 14. stol.).

Znak města Greifswaldu.

Grein Józef (* 1886), pol. malíř. Dekorativní výzdoby a krajiny.

Greiner Leo (* 1876 v Brně), spisovatel a dramaturg v Berlíně.

Greiner Otto (1869—1916), litograf, kreslíř a malíř motivů z řecké mytologie.

Grekov Al. Angil. (1726—1769), ruský mědirytec mnoha portrétů a j.

Grekov Dm. Panajotov (1847—1901), bulharský politik, potomek rumunských emigrantů, 1879 spoluzakladatel bulhar. konserv. strany, ministr spravedlnosti 1880 předseda sněmu, 1890—4 ministr zahraničí v kabinetě Stambulově.

Grekov Nikol. Porf. (1810—1866), ruský básník, spisov. a překladatel cizojazyč. klasiků do ruštiny (Shakespeara, Goetheho, Calderona a j.).

Gremner Jan (1695—1757), český filosof, 1712 jesuita, profesor filosofické fakulty v Praze, vydal tři latinské spisy o filosofii scholastické.

Gremium (lat., klín), kolegium, korporace, cech, společnost, obchodní gremium. ↘ obchodní komora.

Grena, vajíčka bource-hedvábníka. V ČSR. odchov greny není dovolen. K chovu potřebná vajíčka bource morušového svým nákladem obstarává a chovatelům zdarma přiděluje ministerstvo zemědělství. Pěstitelům moruší vajíčka bource morušového k účelům chovu housenek zasílá na požádání ↘ Hedvábnický ústav v Hradci Králové nebo ↘ Hedvábnický spolek v Praze.

Grenada (greneda), jeden z ostrovů Malých Antil, v Britské Záp. Indii, spolu s Grenadines, 344 km² a 68.957 ob.; objeven Kolumbem; hl. m. St. George, sídlo angl. guvernéra.

Grenada, druh bavlny, poch. ze střed. Ameriky.

Grenadillové dřevo (červené dřevo ebenové), dříví z Dalbergia melanoxylon, Inga vera nebo z Brya ebenus.

Grenadina, ovocná šťáva s kousky ledu. Pije se stéblem. — Též tenké telecí řízky.

Grenadine (franc.), černé hedv. krajky; též látka z lesklé mercerované bavlny neb měkká vlněná česaná příze.

Grenage (fr., grenáž), postup pozlacování, jímž se dosáhne krásného lesku.

Grendyszyński Ludomir (1859—1922), polský novinář a redaktor Kraju, Niwy, Kurjera Polskeho.

Greneckit, nerost, sirník kademnatý, CdS, tvoří malé, šesterečné krystaly s mastným, démantovým leskem, barvy žluté až hnědé; nalézá se u Příbramě, Bishoptonu ve Škotsku a j.

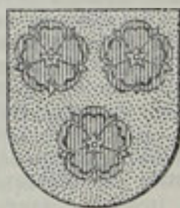
Grenelování, úprava lícní strany kůže; ↘ kůže.

Grenier (grenié) Edouard (1819—1901), franc. básník a překladatel. Jeho lyrika je nestejné ceny.

Grenier Ludvík (* v Amiensu ve Francii), architekt hr. Clam-Gallase v Praze I. r. 1770.

Grenier Paul, hrabě (1768—1827), franc. generál; zasloužil se o vítězství u Rábu (1809).

Grenoble (grenobl), hl. m. franc. dep. Isère, 85.621 obyv., prvořadá pevnost, sídlo biskupské na l. břehu Isère. V G. je mnoho kostelů, universita, botan. zahrada; průmysl rukavičkářský, výroba likérů, obchod. obilím a vínem. Až do r. 1349 náležel G. k Burgundsku.

Znak města Grenoble.

Grenzboten, Die, týdeník pro politiku, liter. a umění, založ. 1841 J. Kurandou v Brusselu, aby bylo připojeno vlámské obyv. k něm. kultuře.

Gresham Sir Thomas (1519—1579), angl. obchodník a peněžník, nazv. král kupců, zakladatel londýnské bursy (1571).

Greshamův zákon: Špatná mince vždycky vypudí minci dobrou, dobrá ale nikdy nevypudí mince špatné. Jedna z hl. zásad nár. hospodářství.

Gresset (grese) Louis (1709—1777), franc. básník, autor půvabných básní o papouškovi (Vert-Vert), humoresek (Le carême impromptu) a veseloher (Le méchant). Ve stáří zřekl se slavnostně své antiklerikální poesie mladosti.

Grešle (Gröschel, malý groš), v Rakousku 1816—1857 ¼ groše, drobný peníz, rovnající se 3 víd. fenikům.

Grešlové Mýto, o. na M., okr. Mor. Budějovice, 265 ob. čs.

Gretna Green (grín), vesnice ve skotském hrabství Dumfries, těsně na angl. hranicích; byla do r. 1857 proslavena manželstvími, jimž přisluhoval soudce-kovář, a jež podle skotského práva nevyžadovala svolení rodičů.

Gretsch Jan František (1866—1894), histor. malíř, žák Fr. Ženíška.

Greulich Hermann (1842—1925), vůdce švýc. soc. demokracie a švýc. politik, člen Národní rady.

Greuze (gröz) Jean Baptiste (1725—1805), franc. malíř; proslul svými obrazy z měšťanského života se sentimentálními a moralisujícími zakončeními, zvl. obrazy mladých dívek s naivním, poněkud koketním výrazem. Lit.: Mauclair: J. B. G. sa vie, son oeuvre etc. (1906).

Grevič Merta, pseud. Fr. Merty.

Gréville (grevil) Henry (pseud. pí. Alice Durand, roz. Fleury) (1842—1902), franc. spisovatelka; provdala se za E. Duranda profesora na petrohradské právnické fakultě; psala romány z ruské společnosti. Čes. př.: Dědictví Xeniino (P. Projsa, 1890), Dosia (týž, 1900), Druhá matka (R. Peyrová, 1925), Krásná otrokyně (K. Kádner, 1885), Láska, která neumírá (K. Svoboda, 1926), Matka nebo milenka (O. Kucínský, 1904), Přiznání (L. Folprechtová, b. r.), Soňa (J. Sajíc, 1921), Tajemný zločin (B. Spurný, 1915, 1920), Utrpení Rajisino (B. Frída, 1910, 1914, S. Jandečková, 1926), Zrada (M. Kuklová, 1920), Ztracená (O. Petrová, 1902).

Grévy Jules François (1807—1891), franc. státník, president rep. 1879—87.

Grey Edward, Viscount of Falladon (od r. 1916), (* 1862 v Oxfordu), britský státník. Zvolen r. 1885 na program strany liberální do dolní sněmovny a od r. 1905 státní sekretář zahraničí. Měl velké zásluhy o uzavření dohody s Francií a Ruskem (1907). V červenci 1914 do poslední chvíle se snažil o zachování míru, když se mu to ale nepodařilo, vypověděl Německu válku. Oční neduh jej r. 1916 donutil k odstoupení, ale r. 1921 vystoupil opětně na veřejnost jako vůdce neodvislých liberálů a protivník Lloyda George. Důležitý jest jeho spis o kritických chvílích v r. 1914: Twenty five Years of Service 1892—1916 (1925).

Grey Zane (* 31. I. 1875), amer. spisovatel i u nás oblíbených románů ze života západo-amer. cowboyů.

Greyer Anton (1877—1926), česko-něm. finančník a řed. Něm. agrární a prům. banky v Praze.

Greyhound (gréhaund), hladkosrstý anglický chrt, ⚲ pes.

Grgjić Štefan (* 1883), ředitel Zemského musea v Sarajevě a srbský politik. Za války vězněn.

Grgjić Vasili (* 1875), bosenský politik srbský, za svět. války odsouzen k smrti, trest mu ale proměněn v doživ. žalář, ze kterého osvobozen až po převratu.

Gribojedov Alexander Sergejevič (1795—1829), rus. básník. Jeho komedie Hoře z rozumu (přel. B. Kalenský, 1895, F. Vever, 1913) je vedle Gogolova Revisora klasickou ruskou veselohrou a kreslí vznešenou ruskou společnost v epigramatických verších hořkého humoru.

Griebel Filip Jindřich, malíř r. 1798 v Praze.

Grieg Edvard Hagerup (1843—1907), norský komponista, ovlivněn Pikardem Nordraakem, který ho nabádal ku psaní severské hudby. Jeho tři houslové sonaty jsou díla plná poesie a zdravé síly, proslavil se svým klavírním koncertem A-moll a hl. orchestrál. suitami: Z Holbergovy doby, Peer Gynt (k Ibsenovu dramatu), Sigurd Jorsalfar, Elegickými melodiemi, klavír. skladbami: Humoresky, Norské tance. Lit.: J. B. Foerster, E. H. Grieg (1890).

Griemiller ze Střebska Pavel, zemský prubéř a člen Jednoty bratrské v druhé polovině XVI. stol.

z Grienthalu Wolfgang (* 1500), rada v mincovních věcech, hl. jáchymovských, krále Maxmiliána II.

Grierson (grírs'n) sir George Abraham (* 1851), angl. badatel v sanskritu, jeden z nejlepších znalců indického lidového života. Napsal obsáhlý přehled živých řečí Indie: Linguistic Survey of I. (1898).

Griffinia Ker., čeleď Amaryllidaceí, cibulovité rostliny s trychtýřovitými

Griffinia hyacinthina.

květy. Asi 7 druhů v Brasilii. G. hyacinthina se pěstuje v pokojích.

Griffith Arthur (1872—1922), irský politik. Založil r. 1899 list The United Irishman (od r. 1906 Sinn Fein). Vůdce irského boje za neodvislost. Podepsal 6. XII. 1921 mezist. smlouvu, kterou utvo-

řen Irský svob. stát, jehož byl prvním min. zahraničí.

Griffith David Wark (* 1870), herec, spis., od 1908 scénarista filmů, pozd. režisér. Začal po prvé užívati ve filmu detailů, jež jsou dnes běžnou film. technikou. Jeho velký film Zrození národa slavil triumfy po celém světě. Má šťastnou ruku ve výběru herců. V r. 1917 na angl. frontě natočil několik snímků z bitevní vřavy. Z dalších jeho velkofilmů jsou: Intolerance, The Sorrows of Satan, The White Sister, Broken Blossoms t j.

Griffith Sir Samuel Walker (1845—1920), australský státník, gener. státní zástupce, ministr a minister. předseda queenslandský, jeden z tvůrců australského svazu států, vrchní soudce australský, místoguvernér queenslandský, člen tajné rady Velké Britanie, předseda nejvyššího australského soudu.

Griffon, hrubosrstý stavěcí pes (⚲).

Griffon, ⚲ noh.

Grifo (Gripho), syn Karla Martella a Swanhildy; vzbouřil se 741 proti svým bratřím Karlmannovi a Pipinovi a zajat. Po bojích v Bavorsku se stal knížetem v Le Mans a byl 753 zavražděn.

Grifos (řec., síť), druh starořecké hádanky; na př.: Muž, který nebyl mužem, usmrtil ptáka, který nebyl ptákem, na dřevě, jež nebylo dřevem, kamenem, jenž nebyl kamenem; t. j. kleštěnec usmrtil netopýra na metlovce pemzou.

Grigar Fred, pseud. Václava Schüllera.

Griger Ferdinand, sochař roku 1714 v Praze.

Grignard Victor (* 1871), franc. chemik a profeosr v Lyonu u Nancy. Zjednal si zn. zásluhy o studium metallorganických sloučenin. R. 1912 obdržel Nobelovu cenu společně se Sabatierem (⚲).

Grignon (griňõn), pařížská restaurace, známá z franc. románů z dob červencového království.

Grigorescu Mikuláš (1838—1907), rumunský malíř. Náměty jeho četných prací prýští z války 1877—78 a z lidového života.

Grigorij, bulharský mnich, k rozkazu cara Simeona přeložil kroniku Jana Malaty v letech 893—927, překlad doplnil výpisy ze Starého zákona, Evangelia, Flavia a j.

Grigorij Novgorodský, diakon, napsal v letech 1056—7 pro novgorodského posadnika (předsedu nár. shrom.) Ostromira evangelium zv. Ostromirovo.

Grigorjev Apolon Aleks. (1822—1864), ruský kritik divadelní, básník, překladatel Shakespeara, Byrona, Molièra a Delavigne, hlavní redaktor slavjanofil. časopisu Moskviťanina, spolupracovník Vrěmeni a Epochy, autor spisů kritických a literat. a umění.

Grigorjev Petr Grig. († 1854), ruský herec Alexandrin. divadla, autor mnoha úspěšných frašek a vaudevillů.

Grigorjev Petr Ivan (1806—1871), ruský herec, po 50 let členem Alexandrin. divadla, s úspěchem zvláště v rolích vojenských; dramat. spisovatel.

Grigorjev Vasil Vasilovič (1816—1881), ruský novinář a orientalista. Autor knih: Istorija mongolov, O chamskich jarlykach, O kufičeskich monětach, Vostočnyj Turkestan, Kabulistan i Kafiristan a mnoho jiných článků o děje- i zeměpisu Orientu do různých časopisů.

Grigorovič Dmitrij Vasil. (1822—1899), ruský spisov. beletrista, romanopisec (pod vlivem Dostojevského), autor mnoha povídek a románů ze života vesnického, též překladatel.

Grigorovič (Gregorovič) Karel (* 1867), ruský virtuos na housle.

Grigorovič Ivan Ivanovič (1792—1852), ruský spisovatel teologický a archeolog, napsal: Korespondenci papežů s ruskými panovníky XVI. stol.

Grigorovič Konst. Vasil. (1823—1855), ruský malíř, prožil řadu let v Holandsku, Anglii, Španělsku a Italii.

Grigorovič Viktor Ivanovič (1815—1877), ruský slavista, autor prací: Kratkoe obozrěnije slavjansk. litěratur, Opyt izloženija litěrat. Slavjan v ěja glavn. epochach; věnoval se studii historie staroslovanské (Cyrila a Methoděje), napsal monografii o Srbsku, dále Slavjan. narječija, Obzor slav. litěratury a j.

Gryglewski Aleksander (1833—1879), pol. malíř, žák Seebergův. Veduty Varšavské, Toruňské a Krakovské.

Grill (angl.), rožeň; grillroom (-rum), restaurace, kde se připravují jídla, opékaná na rožni.

Grillada (z fr. grillade, grijad), maso opékané na rožni.

Grillparzer Franz (1791—1872), něm. básník, význačný dramatik, representující drama osudové. Pro nás má význam proto, že použil, ovšem v německém smyslu, pro některá svá dramata náměty z českých dějin (na př. König Ottakars Glück und Ende, Libussa), nebo z českých pověstí (Die Ahnfrau = rožmberská bílá paní, Perchta). G. trpěl, jsa typickým melancholikem, nemálo pod nepochopením a zneuznáním své doby.

Grim Ferdinand Antonín, farář v Přelouči a pozd. v Sadské. Sp.: Sv. Jan Nep. l. 1722 na Horu Zelenou uvedený.

Grim Josef (1852—1923), řed. gymn. Elišky Krásnohorské a č. liter. historik.

Grim Leopold (1689—1759), český filosof, 1707 jesuita, provinciál v Brně, vydal v Praze a ve Vratislavi řadu latinských spisů o filosofii scholastické.

Grimaldi Bernardino (1841—1897), ital. státník, profesor státovědy; 1877 zvolen poslancem, 1879—1893 několikrát ministrem financí, obchodu a pokladu.

Grimaldi Giovanni Francesco (1606—1680), it. malíř, zvaný il Bolognese; jeho hlavní práce najdeme v Louvru (ozdoba stěn) a v Římě v Quirinale a různých galeriích.

Grimani, jm. šlecht. rodiny benátské, z níž vynikl Antonio, admirál, poražený Turky r. 1499, a dože 1521—23, Pietro, dože 1741—52, za něhož zřízeno arcibiskupství v Gorici a v Udine.

Griming Simon († 1759), sochař na Slovensku.

Grimm Jacob (1785—1863), zakladatel germanistiky; slavnými se staly pohádky (Kinder- und Hausmärchen) jím sebrané. Vedle řady jiných děl germanistických nutno se zmíniti o jeho Deutsche Grammatik, základním to pilíři něm. jazykovědy. Ovlivnil značně i srovnávací jazykozpyt a psychologii jazyka. Jeho spolupracovníkem byl jeho bratr Wilhelm (1786—1859). Svými pracemi ovlivnil nepřímo i naše obrození a byl ve styku s našimi buditeli (Dobrovský). Lit.: G. Polívka u. Joh. Bolte, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm (1913—18).

Grimm Jan (* 24. VI. 1805, † 25. VI. 1874), ředitel báňské akademie v Příbrami; vynikl jako hornický něm. spisovatel a geologický badatel. Z jeho spisů jsou nejznámější: Grundzüge der Geognosie, Lehre der Lagerstätten nutzbar. Mineralen.

Grimm Josef (* 1860), rakouský politik, člen dolnorakouské křesť.-sociální strany. Před válkou zemský a říšský poslanec, 1920—21 rak. finanční ministr.

Grimm Ludwig (1790—1863), bratr Jak. a Wilh. G., malíř a mědirytec, profesor kasselské akademie.

Grimm Melchior Friedrich, svob. pán z (1723—1807), literát a diplomat. agent. Vydával pro různá evropská knížata rukopisné bulletiny o franc. poměrech, jež vyšly souborně pod názvem Correspondence littéraire, philosophique et critique (1812).

Grimm Mořic, architekt v l. 1730—37 v Brně.

Grimma, okr. m. poblíže Lipska, (1925) 11.310 ob., na l. bř. Muldy, četný průmysl a lomy. G. je slovanského původu, vynikalo v XV.—XVI. stol. svým soukenictvím. R. 1429 zde zvítězil Prokop Holý nad Němci.

Grimmelshausen Hans Jakob Christoffel (1625—1676), něm. básník. Jeho hlavním dílem je román: Dobrodružný Simplicissimus, líčící Německo za a po třicetileté válce.

Grimmich Virgil (1861—1903), filosof a pedagog, 1879 benediktin, 1901 profesor univ. v Praze; vydal učebnice filosofie, katechetiky a pastorálky.

Grimming Simon († 7159), sochař na Slovensku. Práce v Prešově a v Košicích.

Grimsby (Great G.), starověké Ilium, kol 1200 po Kr. zkvétající obchod. město s důlež. přístavem v Anglii, které později zasypáno pískem, zchudlo. R. 1790 bylo bezvýznamnou rybářskou osadou s 1000 ob., dnes čítá 86.000 ob. a je největším rybářským přístavem světa.

Grinava, o. na Slov., okr. Modra, 1067 ob. (619 čs.).

Grindelwald, horské údolí v Hornobernsku, obklopené alpskými velikány a ledovci. Je střediskem turistického a sportovního ruchu. S Interlacken spojeno úzkokolejnou dráhou. 2942 ob. (1920).

Grinell Henry (1800—1874), amer. polární badatel; financoval expedici Havenovu k vyhledání Franklina r. 1850 a výpravu Hayesa a Halla (1855).

Grinellova země, velikostí druhý ostrov arktické Ameriky, mezi 76—83° sev. šíř.; někdy je ostrov zván i zemí Ellesmereovou a jen jeho část G. z. Objeven 1850 americkou Grinellovou výpravou. Bohatá severská zvířena. Jižní a východní břeh obýván Eskymáky.

Gringore (Gringoire, grẽngor a grẽnguar) Pierre (1475—1538), franc. básník; psal hlavně dramata a básně moralistické a satyrické.

Grininger Josef (* 1795 v Kutné Hoře), malíř-krajinář.

Grinius Kazys, MUDr., litevský státník a min. předseda. Od r. 1926 president republiky litevské. Za rus. vlády vězněn.

Grintovec, nejvyšší vrchol Saviňských Alp, 2558 m. Česká chata, postavená r. 1909 ve výši 1535 m a hojně vyhledávaná hl. českými turisty.

Grinzing, býv. vídeňské předměstí na úpatí Kahlenbergu, dnes část XIX. okresu (Döbling). Známý i z českých literárních děl, obírajících se vídeňskými náměty (Machar a j.).

Griotte (fr. višně), červenavý mramor z hlinité břidlice se zarostlými kulatými zrny vápenitého živce. U nás se dobývá

v Berouně na Moravě. — Též likér, vyráběný z višní.

Griselda, hrdinka, vytvořená prvně Boccacciem v Decameronu, rozšířena latinským zpracováním Petrarkovým. G., krásné selské děvče, stane se chotí saluzzského markrabího a je jím podrobena nejhorším zkouškám. Tento námět pronikl odtud do většiny světových literatur. V češt.: Walter a Kryzelda, tištěna v 15. st. a častěji jako lidová četba přetiskována. Lit.: J. Polívka, Dvě povídky v čes. lit. 15. st. (1889).

Griseta (z franc. grisette), švadlena, milenka umělců a studentů. Původně g. znamená šedý vlněný šat.

Grisi Giuditta (hraběnka Barni) (1805—1840), vynikající italská operní zpěvačka (mezzosopran) na divadlech italských a v Paříži. Skladatel Bellini napsal pro ni partii Romea a pro její sestru Julii v opeře Montecchi e Capuletti.

Grisi Giulia (1811—1869), sestra G. G., vynikající italská pěvkyně, v letech 1834—1849 byla současně primadonou v Paříži a Londýně.

Grisoutit, třaskavina, směs dusičnanu amonného a nitronaftalinů. Užív. hl. v dolech s třask. plyny.

Grittiho operace, amputace stehna, při čemž na pahýl nasadí se pilkou prořezaná češka; nosnost pahýlů je tím zlepšena. Metodu tuto vynašel ital. chirurg Rocco Gritti 1857.

Grivas Theodorakis (1796—1862), řecký generál a bojovník za osvobození Řecka. Za krále Otty gener. inspektor řecké armády.

Grivec Franjo, ThDr. (* 1878), profesor lublaňské university a čelný pracovník na kongresech velehradských. Sp.: Mistični cvet s češkego Parnasa (o Ot. Březinovi, 1901), Istočno crkveno pitanje (česky r. 1910), Pravovernost Sv. Cirila in Metoda (1921) a četné jiné.

Grivna (hřivna), staroruská libra = 358 g, od ní zůstalo stř. 10kopejce jméno grivenník (⚲ hřivna).

Gřiwnacký Arnošt Karel (* 1836), český biblista, benediktin rajhradský, profesor Nového zákona v Brně, vydal Hermeneutica biblica (1911). Lit.: Kunka, Museum, 1909, 10.

Grivois (franc. grivua), původně vojín šňupající z tabatěrky, jež byla zvána grivoise, pak veselý, podnikavý hoch. Od toho pochází i genre g. nebo literature grivoise ve Francii, směr lehký a poněkud volný.

Gris Nez (gri-né), předhoří ve franc. dep. Pas-de-Calais, u nejužšího místa kanálu (31.4 km), 50 m vys., s majákem.

Grizonsko, ⚲ Graubünden.

Grlica, o. na Slov., okr. Revúca, 286 ob. čs.

Grlović Milan (1852—1915), chorv. spisovatel, redaktor Pozora (1885) a pozd. Nar. Novina. Vydal Album zaslužnih Hrvata (1898—1900) a výběr svých článků Moj život (1914). Organisátor chorvatských novinářů.

Grmela Antonín František (1891—1914), vojín ruské legie. Hned na počátku války přihlásil se jako dobrovolník do Čes. družiny k boji proti centrál. mocnostem. Svou neohrožeností záhy na sebe upozornil, takže byl určen za divisního rozvědčíka, a proto byly mu svěřovány nejodvážnější podniky proti rak. vojsku. Při výzvědné službě před Krakovem spolu s Jos. Müllerem zajat, odsouzen a hned nato popraven ve Wadowicích u Krakova 12. XII. 1914. Lit.: J. Werstadt, Přerod IV.; Pod slavnými prapory Starodružiníků, kn. I.

Grmela Jan (* 29. IV. 1895 v Praze), český spisovatel, tiskový referent hl. m. Prahy. Překládá z Broda, Franka, Saluse a píše též rozhlas. hry. Redigoval Topičův Sborník. Vydal: Krůpěje krve, 1921; Válka a mír, 1921; Sen, 1929; Chvála země, 1924; Tanečnice, 1924; Srdce světa 1926; Německé hlasy, 1927; Rozkošnice, 1928; Vichřice, 1930; Až se ucho utrhne (fraška), 1929; Samospráva a tisk, 1930; Muž tisíce tváří, 1930; Mateřské znaménko, 1930, atd. Pseud. M. Gregor.

Grmela Josef (* 1844), místopisec, farář v Šumvaldě; vydal Kostel svatého Bartoloměje v Krumsíně (1894).

Groat (grót, Fourpence, fórpens), angl. mince po 4 pencích; ražen ve 14. a 15. st.

Gröbel Josef, stavitel varhan a klavírů v Praze, * 1804 v Kadani; odešel roku 1850 do Ameriky.

Grobendoncq Karel, de (1600—1672), filosof, 1617 jesuita, 1625 profesor v Praze, pak v Olomouci, kde vydal tři latinské spisy apologetické.

Groblič Martin ml. a starší, dva znamenití výrobci houslí, žili v XVI.—XVIII. stol. Starší (asi žák slavného Magginiho z Brescie) pracoval v Krakově, mladší (jeho vnuk) 1710—50 ve Varšavě.

Grodecký Melichar (* 1584 v Těšíně), český misionář, 1605 jesuita, působil v Praze a na Slovensku, 1619 umučen od kalvínců, 1905 prohlášen blahoslaveným. — Lit.: Ekert: Církev vítězná III., 655.

Gródek Jagiellonski, pol. krajské město ve vojv. lvovském, 10.500 ob. V červnu 1915 střediskem četných bojů mezi Rusy

a Rakušany. Dobyto teprve Mackensenem v červenci 1915.

Grodno (lit. Gardinos), m. a pevnost v Polsku ve vojvodství białystockém, (1921) 34.694 (1911: 53.000) ob., u Němenu. Průmysl textilní. V 13. st. litevské, pak polské. Za svět. války dobyto 2. IX. 1915 8. něm. armádou.

Grodzicki Stanisław (1541—1613), pol. jesuita. Sp.: O poprawie kalendarza a j.

Grodzkij Boleslav (* 1865), ruský hudební skladatel a spisovatel, autor mnoha skladeb vokálních i instrumentálních (písně sólové i sborové, skl. pro čelo a klavír a j.).

Groener Wilhelm (* 1867), generál něm., sloužil v železničním odboru ministerstva, jehož byl 1912 šéfem; na poč. svět. války náčelníkem veškerých polních železnic; v listop. 1916 stál v čele Válečného úřadu (zastupujícího doma min. války), kde má hlavní zásluhu o provedení zákona o pomoc. službách. R. 1917 jmen. velitelem divise a později skupiny v Ukrajině; po odchodu Ludendorffově v říjnu 1918 jmen. na jeho místo, kde zůstal do června 1919; 1920—23 min. dopravy, od června 1928 min. říšské obrany. Sp.: Der Weltkrieg u. seine Probleme (1920).

Grof Tobiáš, malíř r. 1605 v Praze.

Groff Antonín, maloval okolo r. 1700 strop kostela sv. Mikuláše v Kašperských Horách, kde se stal též purkmistrem.

Grog, nápoj z rumu, koňaku a pod. s cukrem a horkou vodou. Vaječný g. s rozšlehaným vejcem. Někdy i se studenou vodou anebo s ledem.

Groh František, PhDr. (* 13. II. 1863), od r. 1910 řádný profesor klasické filologie na filosof. fakultě Karlovy univ.

PhDr. Frant. Groh.

Od r. 1899—1919 byl redaktorem Listů Filologických. Vydal Platónova Euthyfóna s poznámkami (1909), přepracoval Královo vydání Sofoklovy Antigony (1923) a první díl Niederlovy Mluvnice jazyka řeckého (8.—12. vydání 1907—25), Sp.: Řecké divadlo (1909), překlad Aristotelovy Poetiky (1929), Topografie starých Athén (I. 1909, II. 1913) atd.

Groh Jan (1730—1786), český bohoslovec, 1750 jesuita, 1775 misionář v Litomyšli; vydal Život Kristův (1779) a Modlitby (1780).

Groh Jan (* 1868), český homiletik, farář v Nové Pace, podle Proschwitzera vydal sbírku postních kázání (1912). — Lit.: ČKD., 1812, 736.

Groh Ludvík (* 1866 ve Voděradech), český bohoslovec, 1913 kanovník na Vyšehradě, vydal Walterův spis Katolický kněz (Brno, 1911 a 1912).

Groh Vladimír, PhDr. (* 26. I. 1895 v Holešově, Mor.), prof. starověkých dějin na Masaryk. univ. v Brně od r. 1926, člen Král. společ. nauk. Hl. díla: Řím, studie o jeho počátcích (1923), Sofistické hnutí ve starověku (1927), Římský život (1930).

Grohar Ivan (1867—1911), slovinský malíř a přední impresionista, velice talentovaný. Hl. jeho práce jsou ze selského života: Sejač, Koprivnik, Stara Loka.

Grohar, uměl. klub v Mariboru, založ. r. 1919. Prvým předsedou byl malíř Cotić, od r. 1923 malíř Antun Gvajc.

Grohmann Josef Virgil (1831—1919), něm. spis. a referent zemské školní rady v Č. Četné spisy z něm. folkloru a indoevr. mytologie.

Grocholski Kazimír, JUDr. (1815—1888), polský politik, zemský a říšský poslanec, 1871 polský min. krajan. Autor t. zv. haličské resoluce, žádající zavedení úřední polštiny v Haliči. Dlouholetý předseda polského Kola ve Vídni.

Grocholski Stanisław (* 1858), polský malíř. Byl příslušníkem mnichovské Secesse a později odešel do Ameriky.

Grocholski Włodzimierz (1857—1914), redaktor Dziennika Kijowskiego.

Grochowski Stanisław (kol 1540—1612), pol. básník. Napsal různé přílež. verše.

Groicki Bartolomiej (1519—1599), pol. znalec něm. práva. Sp.: Artykuły prawa magdeburskiego.

Groix (grua), ostrov v Atlantiku; přísluší k franc. dep. Morbihanu, 14.8 km², (1921) 5946 ob., 2 majáky, 2 přístavy, jeskyně, lázně a rybolov.

Grojský sýr, švýc. sýr, vyráběný v kantonu fryburském (Gruyère). Vyváží se v bochnících a jest velmi jemné chuti.

Grol Milan (* 1876), ředitel Nár. divadla v Bělehradě (1909—14); r. 1925 zvolen poslancem.

Grolier (grolie), Jean, Vicomte d'Aguisy (1479—1565), franc. milovník umění a knih. Slavný svou sbírkou (3000) knih,

vázaných vesměs v telecí kůži s bohatými ornamenty.

Groll Adolf (1681—1743), český filolog, piarista, 1724 generál řádu, 1733 biskup v Rábu; studoval řeči evropské i východní, vydal překlad žalmů (1757).

Groller Balduin (1848—1916), vídeňský spisovatel; řídil Neue Illustr. Zeitung a Neues Wiener Journal. Napsal řadu lehčích románů, novel, humoresek, kriminálních povídek a pod.

Groma (lat.), starořímský měřicí přístroj pro vyměřování polí. Na železném podstavci (ferramentum) spočívala dvě pevně v pravém úhlu spojená pravítka, s jejichž konců visela čtyři zatížená kyvadla.

Gromaire Marcel (* 1892), franc. malíř-kubista.

Grombecki Henryk (* 1884), pol. malíř ve Varšavě, portretista a figuralista.

Grombczewski (Grąbczewski) Bronislav Ljudojovič (1855—1926), ruský cestovatel (polského původu), důstojník; zcestoval a mapoval Turkestan, Tien-Šan, Pamir, Hindukuš, Darváz, Kašgar, Karategin a j. kraje jihových. Ruska. Od r. 1903 byl guvernérem v Astrachanu.

Gromer Josef, malíř r. 1756 v Praze.

Gromoš, o. na Slov., okr. Stará Lubovňa, 493 ob. čs.

Gromova Pelageja Kuzm., roz. Bormotova (1819—1887), ruská herečka, choť rovněž vynik. ruského herce V. Gromova (1813—1845).

Gröndalova pec pro spékání jemnozrnné rudy, zvl. magnetitu, která se předběžně zlisuje na cihelky a pak se v g. p., která je podoby kanálové, spéká.

Gröndalův flotační přístroj pro rozdružení jemnozrnné rudy od jaloviny pomocí olejů a stlačeného vzduchu, který se od rozdružovací lázně vhání za účelem vzniku emulsní pěny, jež zrnéčka čisté rudy vynáší.

Groningen, nizoz. provincie, 2298 km² a (1926) 385.950 ob. Půda je většinou úrodná, na jihu mnoho bahnisek. Hl. m. G. (1926) 97.920 ob., bohaté obchodní město a sídlo univ.

Znak provincie Groningen.

Grónské moře, část Severního ledového moře, mezi Grónskem, Špicberky a Jan Mayen. Jeho zalednění je důležité pro podnebí severozápadní Evropy.

Grónsko (dánsky, německy a francouzsky Groenland, anglicky Greenland, t. j. „zelená země“), pod dánskou svrchovaností, největší ostrov země; zeměpisně část Ameriky, asi 2,180.000 km² od mysu Farvelu (59¾° s. š.) až po mys Morris Jesup (83¾° s. š.). Vnitrozemí je pokryto věčným ledem, jen úzký pruh jiţ. pobřeží zůstává prost ledu, je obyvatelný a umožňuje rostlinný život. V sev. části dosahuje G. až 3000 m n. m. Pobřeží je rozekláno nesčetnými fjordy. — Geologie. Hlavní část ostrova se skládá z hornin krystalinických. Na východním a západním pobřeží se setkáme s rozsáhlými ložisky čedičovými. Z užitečných hornin zná Grónsko kryolit (Ivigtut), měď (Alangorsuak), hnědé uhlí (Karsuarsuk). — Podnebí je polární. Východní pobřeží je pod vlivem studených proudů daleko chladnější než pobřeží západní. Teplota na pobřeží kolísá mezi +10° a —25° (průměrná —7°). — Rostlinstvo je chudé, arktického rázu. Jen nejjižnější západ má většinou zakrnělé stromy. — Zvířena. Vyskytuje se ze zemních ssavců sob, polární liška, ledový medvěd, zajíc sněžný na severu, i hranostaj a tur pižmový. Bohaté jest ptactvo (sokol, havran, racek a různé arktické druhy) a mořská zvířena (velryby, mezi nimi grónská, tuleni a mnoho druhů ryb). — Obyvatelstvo skládá se z Eskymáků s velkou dávkou evropské krve (kromě odloučeně žijících Eskymáků severských). R. 1922 žilo v G. 14.556 Eskymáků (1840: 8128) a 248 Evropanů. Obchod je v rukou dánské vlády. Vývoz tuků, tuleních koží, ryb, kajčího peří a kryolitu; dovoz život. potřeb, zboží koloniálního a textilního, jakož i stavebních hmot. — G. přísluší církevně pod biskupství seelandské, právně pod koloniální vedení, podrobené dánskému ministerstvu vnitra a vyučování. Je rozděleno na inspektorát severní, jižní a východní. — Dějiny: G. bylo objeveno v r. 900 po Kr. Islanďanem Gunnbjörnem. Po prvním přistání 984 nastala kolonisace z Islandu a Norska. Osada ztratila však později spojení se světem a zahynula kolem roku 1400. Novou osadu založil v r. 1721 blíže Godthaabu dánský misionář Hans Egede (⟶). O pokřestění se zasloužili zvláště Ochranovští. Severní břehy poznány teprve v 19. st. Nejsevernějšího bodu dosáhl r. 1901 Peary. Východní pobřeží bylo prozkoumáno v 19. a začátkem 20. století. Ostrovní povahu G. dokázal Peary řadou saňových jízd. Grónskem prošel první pod 65° s. š. Nansen 1888. Lit.: H. Egede, Det gamle Grönlands Perlustration eller Naturell-Historie (1729, 2. vyd. 1741); Peary, Northward ower the Great Ice

(1898, 2 sv.); Mylius — Erichsen a Moltke, Grönland (1906); K. Rasmussen, Ultima Thule (1920).

Groom (angl. grúm), podkoní, mladý hotelový sluha i titul některých angl. dvorních hodnostářů.

Groos de Gerard, mědirytec z Antverp, kde se učil u Fr. Heybrechtse v l. 1662—1663. Asi r. 1670 přišel do Prahy a žil tu do r. 1716. Ryl velkou řadu ilustrací v různých knihách, podobizny panovníků, učenců, šlechticů, jiné listy obsahu náboženského a r. 1674 pohled na Prahu.

Groote Eylandt (chróte), neobydlený ostrov, u západního pobřeží zálivu Carpentaria. 4000 km² veliký, přísluší k australskému severnímu teritoriu.

Gropius, 1. Karl Wilhelm (1793—1870), něm. malíř, zakladatel umělecké dekorační malby. — 2. G. Martin (1824—1880), bratranec předcházejícího, stavitel. Od něho pochází řada významných staveb v Německu (kielská universita, umělecko-průmyslové museum v Berlíně, Gewandhaus v Lipsku a p.).

Gros (gro), 1. dřívější franc. váha o 3 denierech = 3,824 g; 2. franc. zlatá mince (g. royal) 1285—1322 = 139·18 Kč, později stříbrná (g. liliový a korunový).

Gros (fr.), objemný, velký, též veletucet (12 tuctů); en gros, ve velkém, zhruba; obchod en g., velkoobchod.

Gros Antoine Jean, baron (1771—1835), franc. malíř. Dobyl si svým prvním obrazem (Dobytí mostu Arcolského Bonapartem) přízně Napoléonovy, kterého pak následoval jako malíř na četných taženích. Dalšími význačnými pracemi jsou obrazy Bourbonů v hrobce saintdenisské a v kupole Pantheonu. V těchto obdobích byl realistou a i předchůdcem směru koloristicko-romantického, později se vrátil k směru akademicko-klasickému a vytvořil několik obrazů s náměty řeckými.

Gros point de Venise (gro-puēn de venís), ↗ krajky.

Grosam Václav (* 1877), právník církevní, profesor bohosloví v Linci; vydal několik spisů z oboru církevního práva.

Gross Hynek (* 1859), současný kulturní historik, ředitel archivu v Českém Krumlově; napsal mnoho studií z jihočes. dějin náboženských a klášterních pro Sborník hist. kroužku (1901—1923), pro Věstník KČSNauk, vydal místopisné monografie o Kleti (1921) a o Českém Krumlově (1925).

Gross Jan (1833—1894), soudce v Blovicích a čes. humor. spisovatel. Pseud. Damián Šroubek.

Gross Josef (* 1866 v Přimdě u Tachova), církevní politik; 1910 biskup v Litoměřicích.

Gross Pavel, sochař v 17. st. na Slovensku. Práce ve Sp. Sobotě, Levoči, Košicích a j.

Grossatores, písaři papežské stolice.

Grossek Marja (Korycka) (* 1869), pol. poetka.

Grosse pièce (franc., pièce de résistance), hlavní masné jídlo při obědě.

Grosser Bronisław (1884—1912), židovský socialistický organisátor v Polsku.

Grosseria (franc.), způsob zpracování zlata tepáním; opak minuteria. ↗ zlatnictví.

Grosserie, obchod ve velkém (en gros); též hrubé železo n. stolní ciselované náčiní.

Grosserová Jindřiška (* 1817 v Berlíně), zpěvačka Stavovského divadla v Praze v letech 50.

Grossesse nerveuse (franc.), chorobná představa, že postižená osoba je těhotná; spočívá na autosugesci.

Grössl Otakar, Ing., dr. (* 1881), ř. prof. čes. vys. učení techn. v Praze. Je členem mnoha zkušebních komisí, expertem celní rady a přednostou ústavu obráběcích strojů, spojeného s laboratoří pro zkoušení obráběcích strojů a nástrojů.

Grosmann Juraj (* 1892), architekt v Bratislavě, kdež projektoval některé stavby. Odb. spisovatel.

Grossmann Arnošt (* 1860), president Obch. a živn. komory v Praze. Jest důležitým funkcionářem téměř ve všech vynikajících prům. i obch. korporacích.

Grossmann Jan, malíř r. 1707 v Praze.

Grossmann Sláva (* 12. V. 1893 v Praze), český konferencier a písničkář.

Grossmann Theodorich, český bohoslovec XVIII. věku, cisterciák, profesor bohosloví v Praze, kde vydal dva svazky latinské monografie dogmatické (1761).

Grossmannová-Brodská Ludmila (* r. 1859 v Netvořicích), česká povídkářka; pseudonymy Zdeňka Zásmucká, Růžena Šípková, Ludmila Mělnická, Milan Brodský; učitelka kreslení a pak výhradně spisovatelka beletrie v duchu katolickém; přispěla do četných časopisů, vydala řadu spisů pro mládež veršem i prosou, zejména autobiografický dívčí románek Opuštěná (1924). Lit.: Vlast 1909, 749.

Grossularia, ↗ srstka.

Grossus (lat.), ↗ groš.

Grosz, polský groš, původně stříbrný, později (až do r. 1851, kdy byl vzat z oběhu) měděný; ↗ zlatý; od r. 1924 $^1/_{100}$ zlotého.

Groš (z lat. grossus, tlustý), stará česká a německá stříbrná mince, asi 0·97

Kč. Ražen po prvé v 13. st. ve Francii v Toursu. Název „tlustý" byl mu dán na rozdíl od tenkých brakteatů (⤷). Brzo potom byly g. raženy i v Čechách (Kutná Hora) t. zv. české g. (⤷ ČSR. mincovnictví, sv. V., str. 13.) Podle velikosti, ryzosti, mincovny atd. rozeznáváme více druhů, na př. groš andělský (1510). V Německu se nazývá lidově g. i desetifenik, v Rakousku g. = $^1/_{100}$ šilinku = 0·048 Kč. G. je znám i v jiných státech, tak v Anglii pod jménem groat, v Italii grosso, v Polsku grosz, v Turecku grusch anebo gurusch atd.

Groš Jindřich (* 1867), odb. přednosta min. financí v Praze. V r. 1908 povolán do min. financí ve Vídni, kdež působil až do převratu, kdy byl povolán dr. Rašínem do čsl. min. financí k reorganisování odboru rozpočtového.

Groš Karel, JUDr. (* 21. 2. 1865 v Praze), pražský advokát a 1906—1918 starosta hl. m. Prahy. Byl též zemským poslancem.

Groše andělské (Schreckenberské), groše saských knížat z konce XV. stol. do 1622 s ražbou anděla se znakem podle dolů stříbrných ve Schreckenburku u Annaberku.

Grot Jakov Karlovič (1812—1893), rus. jazykozpytec, vnuk Joachima Christiana, prof. ruské literatury v Helsinkách, později v Petrohradě; psal studie o rus. jazyku a literatuře, zejména z doby Kateřiny II.

Grot Nikolaj Jakovlevič (1852—1899), syn předchozího, ruský filosof, profesor psychologie, vydavatel časopisu Problémy filosofie; přešel od positivismu k metafysice; napsal četná filosof. díla o logice, psychologii, filosofii umění.

Grot ze Słupcy Jan († 1348), biskup krakovský a rádce Wladisława Lokietka.

Grotan, chlorovaný kresolát sodný, rozpouští se snadno v horké vodě a vyznačuje se silným účinkem desinfekčním; slouží jako náhražka sublimátu.

Grote (Grot), až do r. 1872 stříbrná drobná mince v Brémách a v pobřežních krajích při Labi; 4 G = 1 flindrich.

Grotefend Hermann (* 1845), něm. historik a ředitel archivu ve Schwerině. Spisy: Taschenbuch der Zeitrechnung (5. vyd., 1922), Grundriß der Zeitrechnung (2 vyd., 1912); redig. Mecklenburgische Urkundenbuch.

Grotenfeld Gustav (* 1861), finský historik a politik; připojil se v době porušťování k Mladofinům, věrným ústavě; r. 1918 vstoupil do monarchistické strany, příznivě nakloněné Němcům.

Groteska (it. grotta, jeskyně), ornamentální symetr. ozdoba s různými stylisovanými květinami a zvířaty. Nejkrásnější v t. zv. zlatém domě cís. Nerona v Římě. V liter. vtipná ostře vystupňovaná novela nebo dram. práce se záhadnými hrdiny. Hl. po válce všeobecně oblíbená.

Groteskní (ital., grottesco), vystupňování hrubé komiky fantastickým zpitvořením forem, bez jediného rysu velikosti a elegance.

Groth Jiří Krištof, malíř v l. 1739—40 v Praze.

Groth Paul, von (* 1843), něm. mineralog a profesor v Mnichově. Sp.: Physikal. Kristallographie (1876), Chemische Kristallographie (1906—19), Mineralogische Tabellen (1921). Vydává společně s E. Kaiserem a P. Nigglim jím založený Zeitschrift für Mineralogie.

Grothit, nerost, yttrium obsahující odrůda titanitu; nachází se v sienitu u Drážďan.

Grotius Hugo, vlastně de Groot (1583—1645), holandský učenec a státník; věnoval se vědám právnickým a studiu starověku, usadil se v Haagu jako advokát a v 1607 se stal fiskalem prov. Holandské. Jeho hlavní dílo De jure belli et pacis libri III. (1625).

Grotkowski Jan, pol. básník 17. stol. Překl. Petrarku a Bartasa.

Grott Teodor (* 1884), pol. malíř, žák krakovské akademie.

Grotta del Cane (it., Psí jeskyně), jeskyně bl. Neapole, při kráter. ježeře Agnano (⤷), jejíž půdu pokrývá vrstva kyseliny uhličité, takže zde pes při delším prodlévání zahyne.

Grottau, ⤷ Hrádek nad Nisou.

Grottger Artur (1837—1867), vynikající pol. malíř, žák Kossaka a akademie Vídeňské. Maloval historické obrazy z dějin Polsky. Nejznámější jsou cykly Polonia a Wojna.

Grotti, pověstný mlýn, který hnán dvěma obrovitými dívkami, Fenjou a Menjou, mlel pro krále Frodiho zlato a mír. Robotnickou službou znechuceny mlely dívky tak prudce, že se mlýn rozpadl a tím se zhroutilo také štěstí Frodiovo.

Grotz Václav Josef (* koncem 17. stol. v Hradci Jindř., † 1730 tamže), český homiletik, 1726 kanovník vyšehradský, 1729 probošt v Hradci Jindř.; vydal kázání Archa úmluvy Nového zákona (1715).

Grouchy Emmanuel, markýz (1766—1847), maršál franc.; sloužil u dělostřelectva, poručík 1786, přidal se k revoluci, 1792 gen.; bojoval u Vendée, 1798 přinutil Karla Emanuela Sardin. k vzdání se trůnu, u Novi těžce raněn, bojoval 1806 v Německu, 1807 ve Španěl., kde po-

tlačil vzpouru v Madridě, 1809 se vyznamenal u Ogruně, při ústupu z Ruska 1812 velel t. zv. escadron sacré (Q), 1814 sboru jezdectva Napoléonova, 1815 bojoval u Ligny, ale pověřen byv se dvěma sbory a jezdectvem pronásledovati poraženého Blüchera, nedovedl ho zadržeti, aby nepřispěl Wellingtonovi u Waterloo; po bitvě však zdařile kryl ústup zbytků arm. Po návratu Bourbonů utekl se do Am., amnestován však 1821. Jeho Mémoires (4 sv. 1873—75) nejsou spolehlivé, neboť snaží se tam omlouvati své chyby

Grove George, Sir (1820—1900), angl. inženýr a vydavatel Dictionary of Music and Musicians (1878—90). Od r. 1882 ředitel Royal College of Music v Londýně.

Groznyj, o. m. na Kavkaze, 30.000 ob. V okolí četné naftové prameny.

Grubea fusifera jest charakteristický mořský červ z řádu Polychaeta (červů mnohoštětinatých). V parapodiích má množství štětin, těla protáhlého a sploštělého. Hlava nese 3 tykadla, 2—4 tykadlové brvy, často palpy, zpředu vychlípitelný rypáček, který tvoří krátkou rypáčkovitou trubici s cutikulárním tvrdým zakončením jícnu a konečně žláznatou částí.

Grübel Filip, malíř v Praze r. 1801.

Gruber Augustin (1763—1835), arcibiskup solnohradský, rodem Slovinec.

Gruber Bernard (1683—1737), 1703 cisterciák vyšebrodský, 1714 profesor filosofie v Praze, vysoce vzdělaný matematik; vydal Horographia trigonometrica (1718), kázání Krasospanilá hvězda (1727). Lit.: Jireček, Ruk. I. 207.

Gruber Bernhardt (1806—1882), německý architekt; od r. 1844 prof. pražské techniky. Význačná díla teoret.: Die Kathedrale des heil. Veit zu Prag und die Kunsttätigkeit Kaiser Karls IV. (1870), Charakteristik der Baudenkmale Böhmens (1856), Die Elemente der Kunsttätigkeit (1875) a mn. j.

Gruber Dane, PhDr. (* 1856), chorvatský historik, místopředseda Hrvatské Matice a ředitel gymnasia v Záhřebě. Četné práce historické.

Gruber Gabriel (1740—1805), generál řádu jesuitského, rodem z Vídně, původně technik; od r. 1786 působil na Bílé Rusi, za cara Pavla I. v ostrém, ale celkem bezúspěšném boji se Sestrencevičem, metropolitou katol. na Rusi, který se snažil vymanit ruské katolíky zpod vlivu Říma a závislosti na papeži. Podařilo se mu spřátelit Pavla I. s papežem Piem VII. Gruber usiloval o rozšíření řádu jesuit. na Rusi a získal vrácení mnoha konfisk statků jesuitům, kteří znovu na Rusko přivedeni. Zemřel při požáru jesuit. chrámu v Petrohradě.

Gruber Josef, JUDr. (1865—1925), čes. národohospodář a spisovatel. Od r. 1901 docent Karlovy university pražské, v r. 1907 prof. věd práv. a stát. na vysoké škole technické v Praze a od r. 1909 prof. politické ekonomie na práv. fakultě Karl. university. Byl předním pracovníkem národohospodář.; jeho vědecká činnost byla velmi bohatá na řadu knih i drobnějších příspěvků do odb. časopisů. Redigoval plných 30 let (od r. 1895) Obzor národohospodářský, do kterého napsal sám velkou část příspěvků. Jeho hlavní díla jsou: Dopravní politika (1902), Průmyslová politika (1910), Agrární zřízení (1914) a Obchodní politika (1924). Jeho knihy vynikají jasným slohem; přes rozlehlost látky dovedl G. vésti čtenáře vždy i přes obtížné její části velmi snadno. Byl sice přísným, ale velmi oblíbeným zkušebním komisařem při stát. zkouškách i rigorosech. Pro svůj široký rozhled i pro svou bohatou činnost mimoškolskou byl v r. 1920 povolán do úřednického ministerstva Černého, kde setrval do r. 1921 jako min. soc. péče.

Gruber Karel, řezbář v Praze r. 1768.

Gruber Václav Antonín (1668—1722), český homiletik; od 1708 děkan v Netolicích, kdež založil kaplanskou fundaci; vydal kázání: Dva halíři mědění (1719). Lit.: Podlaha, Bibl. 2183.

Gruber Václav Leopoldovič (1814—1890), vynikající lékař (anatom), rodem Čech, studoval na pražské universitě, 1858—88 profesor ruské vojenské lékařské akademie, při níž založil anatomické museum. Napsal na 50 obsáhlých spisů lékařských, hlavně o anatomii.

Grubiński Wacław (* 1883), polský spisovatel novel a dramat. Pseud. Przebój i wa.

Gruber Josef (* 1811), kamenotiskař v Praze.

Gručovice, o. na M., okr. Nový Jičín, 241 ob. (11 čs.).

Gruda Antonín (1844—1903), slezský buditel, 1885 doktor práv v Praze, 1897 farář v Kateřinkách, poslanec zemského sněmu v Opavě, od r. 1875 redigoval Opavský Týdeník, 1878 založil Matici Opavskou, vydal Pruské Opavsko (1883) a mnohá kázání. Lit.: Vlast 1903, 574.

Gruden Igo, JUDr. (* 1893), slovinský spisovatel a advokát v Lublani. Sp.: Narcis (1920), Primorske pesmi (1920), Miška osedlana (1922). Překládá hojně z češtiny.

Gruden Josip Valentin (1869—1922), slovinský historik, profesor církev. dějin

v Lublani; vydal Zgodovina slovenskego naroda (1916).

Grudziądz (němec. Graudenz), p. město ve Východ. Prusku, 33.156 ob. na pravém břehu Visly, opevněné četnými pevnůstkami. Pův. majetek řádu něm. rytířů, od 1466 polské, od 1772 pruské a od 1918 opětně polské. Pevnost založena r. 1772 a byla hájena r. 1807 Courbièrem proti Francouzům.

Znak města Grudziądze.

Grueber Bernard (1806—1882), prof. architektury na pražské akademii.

Gruidae, ↘ jeřábi.

Grujić Jevrem (1826—1895), srbský politik a právník; hrál důležitou úlohu při nastolení dynastie Obrenovičů. Byl několikráte ministrem vnitra a spravedlnosti. Jeho Zapise vydala Král. srbská akademie 1922-23.

Grujić Nikanor (1810—1887), srbský básník, kněz a buditel, účastník Slov. sjezdu v Praze 1848. Napsal četné vlast. verše, z nichž nejznámější epos: Sveti Sava Nemanjič (1852).

Grujić Panta (* 1866), srbský generál. Zúčastnil se jako plukovník válek balkánských a ve světové válce velel 9. pluku, pozd. moravské divisi.

Grujić Radoslav († 1911), srbský círk. historik, psal o dějinách srbských monastýrů v Banátě, styku církve srbské s rumunskou a o dějinách zákonodárství srbského po stránce církevní.

Grujić Radoslav, ThDr. († 1878), univ. profesor nár. dějin na filosof. fakultě ve Skoplji a autor četných bohoslov. i histor. spisů, z nichž nejdůlež.: Istorija srpske pravosl. crkve (1920) a Grada za kulturnu istoriju Slavonije (1913).

Grujič Sava (1840—1913), srbský státník; velel dělostřelectvu v turecké válce, byl ministrem vojenství a několikrát ministerským předsedou. Po atentátu na exkrále Milana byl zbaven úřadu vyslance v Petrohradě a odešel do ciziny; za krále Petra se však zase vrátil. Patřil k mírně radikálnímu křídlu.

Grulich, ↘ Králíky.

Grümerové Jan, Petr a Josef, malíři ze Žlutic v Čechách v II. pol. XVIII. stol.

Grün, o. v Č., okr. Teplá, 802 ob.; alk. kyselka.

Grün, o. v Č., okr. Aš, 895 ob. (1 č.).

Grünbaum Izaak (* 1879), pol. sionista a člen sněmu.

Grünberg Josef, malíř v Praze r. 1836—1840.

Grünberg, 1. (G. ve Slezsku) m. v okrese Liegnitz, s 24.857 ob. (1925). — 2. (G. v Hessensku) m. v okr. Gießen, s 2170 ob. (1925), na dráze Gießen—Fulda. Zámek, lesnické školy.

šl. Grünberg Adolf (1780—1840), malíř v Praze; jeho syn Josef (1811—1846), akademický malíř.

Gruberski Eugenjusz (1870—1922), skladatel církev. zpěvů, mší, kantát.

Gruberski Władysłav (* 1873), pol. sochař ve Varšavě. Náhrobky v Czerwińsku a portrety.

Grubiński Wacław (* 1883). pol. dramatik. Hry: Lenin, Księżniczkę żydowską (1926); kritiky W moim konfesjonale.

Grudziński Stanisłav (1852—1884), pol. básník.

Grund Bedřich Vilém (1791—1874), znamenitý něm. hudebník a hledaný učitel, založil r. 1819 Pěveckou akademii v Hamburku, a 1828—1862 řídil Filharmonické koncerty. Složil celou řadu symf., sonat, několik oper, instr. skladby pro klavír, čelo a dechové nástroje a j.

Grund František (1721—1743), malíř v Praze.

Grund Christian (1686—1751), malíř podobizen. Působil jako dvor. malíř hr. Kolovrata. Zemřel u Milosrd. bratří.

Grund Norbert (* 4. 12. 1717 v Praze, † 17. 7. 1767 tamtéž), nejvýznačnější český malíř doby rokoka. Byl synem a žákem malíře Chr. Grunda. Ve vzdělání pokračoval ve Vídni, kde se učil u Frant. Ferga a bedlivě pozoroval flámské a italské mistry v různých galeriích. Studium dokončil cestami po Italii a Německu. Od r. 1751 sídlil trvale v Praze. Veden dobrými vzory a vkusem, namaloval virtuosní technikou množství obrázků, pravidelně malých rozměrů, na dřevěných deštičkách, které dosud působí vyvinutým smyslem pro uplatnění barev a jejich souladu a představují vše, co doba žádala: mytologické scény, galantní slavnosti, ideální krajiny a zvláště genry. Nejvíce jeho prací jest v obrazárně Spol. vlast. přátel umění (č. 210—313), kde jest i jeho vlastní podobizna a v klášteře na Strahově (26 obr.). Ostatní dílo jeho jest roztroušeno v četných obrazárnách a soukromém majetku zvláště v Praze. Jan Balzer rozšířil dílo jeho ve 200 mědirytinách, zvláště v serii „50 krajin a jiných konversačních kusů a venkovských výjevů podle N .G." (1775). Z literatury o N. G.: Jos. Hoser, Cataloque raisonné, Praha 1846. — K. Chytil, N. G. (Květy 1883). — Pr. Toman, N. G. (Máj 1911, Volné Směry XIV. a XIX.). —

A. Matějček, N. G. (Volné směry XVI. a Jahrb. d. Centralkommission für Denkmalpflege 1914). — K. Herain, Pražský malíř N. G. (Topičův Sborník VIII.).

Grundle (něm.), ⚲ mřenka.

Grundlské jezero (Grundlsee), jezero ve Štyrsku, nedaleko Ausee, 709 m n. m., ze kterého vyvěrá řeka Travna. Oblíbené letní sídlo.

Grundmann Bedřich (1696—1772), český historik, opat benediktinů v Břevnově; zanechal rukopis dějin řádu Benediktinů, který vydal Vavřinec Vintera (1889 a 1903), 1762 zbudoval barokovou kapli sv. Lazara na hřbitově břevnovském. Lit.: Vintera, ČKD. 1903.

Grundman Vasil, malíř. Žil na Slovensku v l. 1726—98. Maloval na zámcích Esterházyů.

Gründtler Daniel, malíř v Praze I., ok. r. 1660.

Grúň, na Slovensku a vých. Moravě název lesem neb pastvinami porostlých úbočí horských.

Grune Karel (* 1890), něm. režisér filmu (Waterloo, Ulice, Žárlivost a j.).

Gruner Justus von (1777—1820), pruský státník, berlínský polic. ředitel a nepřítel Napoléonův. Zdržoval se r. 1812 v Praze společně s ostatními něm. vlastenci, odkud se snažil rozdmychati povstání proti Napoléonovi v Německu. Byl ale zatčen a až do podzimu 1813 Rakušany vězněn. Zaujímal potom význačná místa v pruské státní službě a nakonec byl vyslancem ve Švýcarsku.

Grün Anastasius (Graf Auersberg Anton), (1806—1867), německo-rak. básník, polit. nepřítel slovinského lidu, mezi nímž dlouho žil. Sp.: Spaziergänge eines Wiener Poeten (1831), Pfaff von Kahlenberg (1850), balady Robin Hood (1864). Přel. četné slovinské nár. písně do němčiny. (Volkslieder aus Krain, 1850.)

Grün Milo Jan Nepomuk (1751—1816), kulturní pracovník pražský, 1769 premonstrát strahovský, 1804 opat na Strahově, zřídil bohoslovné učiliště strahovské a rozmnožil umělec. sbírky, byl příznivcem Bolzana i Dlabače, jemuž umožnil práci na Künstlerlexikonu a přál snahám českých buditelů; vymohl dekret, jímž 1816 čeština zavedena do normálních škol. Vydal dějiny české za vlády Josefa II. (1783). Lit.: Podlaha, Bibl. 2183.

Grünbaum Joh. Christoph (1787—1870), vynik. německý operní pěvec (tenorista) v Řezně a v Praze (1807—1818), jeho choť roz. Müllerová, slavená operní dramat. sopranistka, 1818—28 primadona vídeňské dvorní opery. Dcera obou, Karolina (1814—1868), v letech 1829—32 slavená subreta vídeňská a berlínská.

Grüner Isidor Jan (1843—1900), český hagiograf, 1870 premonstrát tepelský, farář v Chotěšově; vydal život blahoslaveného Hroznaty (1898). Lit.: Vlast 1898, 1175.

Grüner Václav Antonín, český buditel XVIII. věku, děkan v Litoměřicích, 1722 při vjezdu nového biskupa litoměřického, hr. Jana Adama Vratislava z Mitrovic, pronesl latinskou uvítací řeč, v níž řekl česky: „Perge ergo Johannes, perge Gratia, perge Wratislae, neb se nám dnešního dne našeho českého jazyka, již zde velice zemdleného, navracuje sláva naše", tiskem vyšla s názvem Adamus innocens (1722). Lit.: ČKD. 1904, 507.

Grüner Vinc. R. (1771—1832), mědirytec a spisovatel. Studoval na vídeňské akademii. Ryl illustrace k vydání německých klasiků.

Grunewald, výletní místo berlínské s hojnými lesy a jezery, se stadionem a dostihovou drahou. 6.450 ob.

Grünewald Karel Bedř. (1791—1849), krajinář. Na jub. výstavě v Praze r. 1891 byly od něho akvarely a sepiové krajiny.

Grünewald Matyáš (kolem r. 1475—1530), vedle Dürera nejvýznačnější staroněmecký malíř, působil hlavně v Mohuči a na Středním Rýně. Jeho umělecký původ zůstává téměř neznám, první díla ukazují, že byl dosti nezávislý na dřívějších mistřích.

Grunt, pozemek, statek.

Grunt Dolní, ⚲ Dolní Grunt.

Grunt Horní, ⚲ Horní Grunt.

Grunt Prostřední, ⚲ Prostřední Grunt.

Gruntovní daň, ⚲ pozemková daň.

Gruntovní knihy, ⚲ pozemkové knihy.

Grünfeld Alfred (* 1852 v Praze), něm. klavírní virtuos, žák pražské konservatoře, král. pruský dvorní pianista, od r. 1913 trvale ve Vídni; složil operu „Kráska z Fogorasu", operetu „Světák" a řadu skladeb klavírních.

Grünfeld Heinrich (* 1855 v Praze), bratr předešlého, rovněž žák pražské konservatoře (čelista), 1876—84 vyučoval hře na čelo v Kullakově hudební akademii v Berlíně, od r. 1886 je členem král. orchestru.

Grünhut Isák, MDr., majitel vychov. ústavu v Černém Kostelci 1845, v Praze 1850.

Grünlas, o. v Č., okr. Loket, 1700 ob. (100 čs.); továrna hosp. strojů, porcul., hnědouhelné doly.

Grünsel, průsmyk v Bernských Alpách, vys. 2162 m, s krásnou, 37 km dl. silnicí, založ. r. 1894.

Grünsklee Jan (1655—1710), český matematik a filosof, 1671 jesuita, profesor

filosofie v Praze, vydal tři latinská panegyrika.

Grünwald Anton, inž. (* 1873), profesor deskr. geometrie na něm. technice pražské. Sp.: Geodätische Linien auf den Ellipsoiden a j.

Grünwald Alois, PhDr. (* 1882), profesor dějin umění na něm. univ. pražské.

Grünvald Beneš (* 1867 v Praze), čes. spisovatel a právní rada. Napsal básně: Srdcem i Kosmem (1898), Zpěvy od bran zamčených (1901), Prozářené bouře (1929). Romány: Krb (1928), Pomocnice víla (1929), obé ve Zvonu, drobné práce vyšly ve Zl. Praze, Zvonu, Ladě atd.

Grünwald Leopold, malíř v Praze ok. r. 1711.

Grünwald Max (1853—1895), č. rabín, autor českých žid. učebnic.

Grünwald Vendelín, JUDr. (1812—1885), advokát. Studoval gymnasium v Praze a práva ve Vídni. R. 1848 stal se docentem občanského zákoníka v jazyku českém na pražské universitě. R. 1861 poslancem na sněmu a říšské radě a odtud vystoupil s ostatními čes. poslanci. Roku 1868 podepsal deklaraci. Byl též literárně činným.

Grünwaldové bratři, malíři epitafů na Slovensku zač. XVII. stol. Nejvíce jich zhotovili v Levoči a Bardiově.

Grupa (skupina) **v matematice,** systém určitého množství prvků (a, b, c...) se spojovacím zákonem, hovící těmto požadavkům: spojíme-li dva prvky (elementy) podle spojovacího zákona, vznikne element, patřící ke grupě. Pro spojování platí zákon asociativní. Množství musí obsahovati jednotkový prvek i, který spojený s prvkem a dává zase a. Konečně ke každému prvku existuje takový prvek, že dávají spolu i. Vezmeme-li prvky 1, —1, $\sqrt{-1}$, $-\sqrt{-1}$, za spojovací zákon násobení, vznikne grupa konečná (s konečným počtem prvků), jednotkový prvek je +1. Souhrn kladných a záporných čísel celých se zákonem sčítání tvoří nekonečnou grupu (i = 0). Souhrn všech rovnoběžných rovin je nekonečná spojitá grupa (předcházející byly nespojité), rovina základní je i. Je-li možno při spojování prvky zaměniti, aniž by se výsledek změnil, jedná se o grupu komutativní neboli Abelovu. Podle toho, jaký je spojovací zákon, známe: substituční, permutační a zvláště důležité transformační grupy. Důležité příspěvky k teorii grup pocházejí od Jordana, F. Kleina a H. Poincarée.

Grus, ⚲ jeřáb.

Grus Jan (* 1793), český homiletik, kaplan v Peruci, vydal pohřební řeč (1827).

Grus Josef, arch. (* 1893); projektoval četné rodinné domky a Dům umělců v Mor. Ostravě.

Gruson Herrmann Jacques (1824—1895), něm. průmyslník a zakladatel proslulých Grusonwerke v Buckau. Konstruoval sám rychlopalné dělo a zdokonalil zbrojní techniku. R. 1893 zakoupeny jeho továrny firmou Friedr. Krupp v Essenu.

Grusonův kov, tvrdá litina s přídavkem manganové oceli nebo železa, kterážto směs vytlačila ve zbrojním průmyslu výrobky ocelové.

Grusbach, ⚲ Hrušovany.

Gruss Antonín (* 1803 v Pšově), malíř. Studoval na praž. akad. malířské. Počal s malbou miniatur. podobizen, později oblíbil si obor malby církevní a historické.

Gruss Gustav, PhDr. (* 1854 v Jičíně, † 1921 v Praze), řádný profesor astronomie čes. univ. Karlovy v Praze. Byl největším čes. astronomem a jako takový vedle celé řady význačných článků po různých odb. časopisech roztroušených sepsal a vydal skutečně pozoruhodná díla: Z říše hvězd (1893) a Základové teoretické astronomie (1898). Ze všech jeho děl vyzírá neobyčejná píle a přesnost v pozorování, takže patřil k nejvýznačnějším učencům svého oboru. Byl také členem České akademie věd a umění a ředitelem pražské hvězdárny.

Gruss Joe, MUDr. (* 1884 v Praze), docent porodnictví a gynaekologie univ. Karlovy, all-round sportsman, vynik. činovník ve většině sportovních ústředí, hl. v šermu a lehké atletice, předseda Čs. výboru Olympijského (od r. 1928). Napsal řadu vědeckých prací z oboru ženského lékařství a četná pojednání z oboru sportovního.

Gruss Jan (1790—1872), malíř. Studoval původně teologii a přešel na praž. akad. malíř. Stal se učitelem kreslení ve Varnsdorfě a při tom posílal své práce do výstavy praž. Klementina. Později povolán hr. Harrachem za ředitele jeho obrazárny. Byl dobrým portretistou, zhotovil kopii Dürerovy „Růžencové slavnosti" a tuto i restauroval.

Gruss Josef (* 1869), malíř v Brně, krajinář a ilustrátor. Vyd.: Krásami našich krajů (1928).

Gruss Julius (Teodor) (1825—1865), malíř-krajinář, syn Jana G. Žák praž. akad. malíř. Žil v Teplicích, později v Liberci.

Gruszecki Artur (* 1853), pol. povídkář. Vydal mnoho spisů a byl redaktorem Wędrowca ve Varšavě.

Gruševskij, ↘ Hruševskyj.

Gruyères, město ve švýcar. kantonu Freiburg, (1920) 1690 ob., význ. město zeměděl. hospodářství, chov skotu a výroba plnotučných sýrů.

Grużewski Tadeusz (* 1870), polský redaktor. Sp.: Państwowość rosyjska (1907), Krysys państwowy w Rosji (1909). Používá pseud. Topór.

Gruzínci, národ v Zákavkazí; bydlí v říční oblasti Horní Kury a menších pobřežních řek. V 6. st. přestoupily některé kmeny ke křesť., některé k islamu. Jsou velicí, silní, štíhlí, tmavých očí, pravidelných tahů v obličeji a tmavého, vlnitého vlasu.

Gruzínská řeč a literatura. Gruzínský jazyk patří k skupině jazyků jihokavkazských; má málo samohlásek, je ale bohatý na souhlásky. Abeceda skládá se ze 40 písmen. Způsob psaní je dvojí: všeobecně používaný způsob mehedruli a starodávný způsob chutsuri (ještě v lit. círk.). Literární život počíná zavedením křesťanství a vrcholí v 12. st. Silně vyspělá je literatura círk., počínajíc překladem bible. Z básnictví se zachovaly kromě lid. písní histor. eposy, básně lyrické a elegie, vesnické povídky a dramata. Zejména v poslední době vyvíjí G. velkou liter. a vědec. činnost.

Gruzínská silnice, 213 km dl. přes Kavkaz, 1811—64 stavěna jako voj. silnice z Vladikavkazu do Tiflisu.

Gruzínsko (Gruzie neb Georgie, pers. Gurdžistan), autonom. stát v Zakavkazském social. spolk. státě (65.966 km², 2,463.098 ob.); leží úplně v horách kavkazských. Hl. ř. je Kura. Vegetace bujná (prům. roč. srážky 2000 mm). Lesy mají vždy zelený podrost subtropický. Výborně se daří také vinné révě, ovoci, rýži, tabáku, pšenici, též čaji, kromě toho je rozšířeno i hedvábnictví. Údolí ř. Kury jest sušší, jest proto četnými kolonisty uměle zavodňováno. Obyv. se skládá většinou z Gruzínců (↘), Arménů, Tatarů, také Rusů a Němců. Kdysi samostatná církev gruz. je podřízena církvi ruské. G. je rozděleno na 17 menších okrsků. Hlavní město Tiflis.

Gruž (it. Gravosa), přístav dubrovnický, 2758 ob. Zde také končí dráha Sarajevo—Mostar—Gruž.

Gryc Eduard (* 1876), český bohoslovec, farář v Troubsku; psal do brněnského Musea, Kazatelny a do novin moravských.

Grydil František (* 1862), český liturgik, od 1907 farář v Blansku; vydal spisy o obřadech církve katolické, kázání otiskoval v listech homiletických od 1892.

Grydzewski Mieczysław (* 1894), pol. liter. historik. Zakladatel Wiadomości literackich (1924) a Skamandra.

Gryf, ↘ noh.

Grygar Zdeněk, pseud. Zdeňka Gintla.

Grygarová Klementina, současná publicistka; psala do Rozhledů po lidumilství a do Rodinného vychování.

Grygov, o. na Mor., okr. Olomouc, 954 č. ob. Naleziště černého mramoru (1925).

Gryll z Gryllova Jan (* 1526 v Rakovníku, † 1600), český básník směru novoutrakvistického; byl primátorem v Rakovníku, vydal Starý zákon v českých verších (1586), Evangelia s figurami a rytmy (1595), Opravdové světlo duchovní (1595). Lit.: Levý, Památky 1869.

Gryll z Gryllova Matyáš (1551—1611), český matematik, 1567 mistr svob. umění, 1582 písař v Žatci, vyznáním Český bratr; vydal O kometách (1578), Báseň o řízení a opatrování božském (1592). Lit.: Živa, 1864.

Gryllidae (cvrčkové), řád hmyzu rovnokřídlého, podřád Saltatoria, čeleď cvrčků. Hlava veliká, krovky krátké, zadní blanitá křídla je daleko přesahují. Samci vyluzují vrzavé tóny třením krovek o sebe, kde se nalézá zvláštní lištna a řada zoubků. Samice mají kladélka. Žijí v děrách a živí se kořínky a zbytky organických látek. Gryllus campestris (cvrček polní) po celé Evropě; G. domestica (Avheta d., c. domácí) kosmopolit po domácnostech; Myrmecophila acervorum, bezkřídlá, žije v mraveništích; Gryllotalpa vulgaris (krtonožka zemní), přední nohy lopatkovitě rozšířeny.

Gryllus Matěj, ↘ Cvrček Matěj.

Gryllotalpa vulgaris (krtonožka zemní), ↘ Gryllidae.

Grym Ferdinand Antonín (* 1699 v Kosmonosích, † 1734 jako farář v Sadské), český homiletik; vydal tři příležitostná kázání svatojanská a primiční.

Gryphius (Gryph, recte Greif) Ondřej (1616—1664), něm. básník a dramatický spisovatel.

Gryphius (Greyff) Šebastian (1492—1558), knihtiskař v Lyonu.

Grys Martin († 1878), dolnoluž. spisovatel, učitel v Nové Vsi u Picňa. Skládal drobné příležitostné básně a zpěvy s vlastními nápěvy.

Gryspek z Gryspachu, rytířská rodina v Čechách v XVI. stol. Zakladatel české větve Florián (1504—1588). Na Kaceřově a Nelahozevsi zůstavil cenné sbírky a velkou knihovnu.

Grystes salmonoides (okoun pstruhový), rod okounů, obě hřbetní ploutve vzájemně přecházejí, na rozdíl od okouna a

ježdíka je ale zadní značně vyšší než přední. Pochází z Ameriky, začíná se i u nás pěstovat. (V Americe ještě druh G. nigricans.)

Grzegorzewski Jan (1850—1922), polský spisovatel a badatel v etnologii a orientalistice. Sp.: Spółczesna Bułgarja (1884), Ze Spiszu (1920).

Grzybowski Józef (1869—1922), profesor geologie na univers. v Krakově, badatel naftových zřídel.

Grzybowski Leonard (1872—1905), pol. chemik. Sp.: Metoda barytowa do oznaczania cukru, rafinozy i cukru przemiennego.

Grzymała Franciszek (1790—1871), pol. novinář a emigrant v Paříži. Red. Sybillę Nadwiślańska a Astreę.

Grzymułtowski Krzysztof (1620—1687), vojvoda poznaňský. Uzavřel mír s Rusy r. 1686.

Gschmeidig Martin (* 1808 v Budějovicích), mědirytec v Praze v letech 60.

Gschwandtner Kašpar (1708—1765), pražský zlatník; pomáhal Würthovi při pracích na stříbrném náhrobku svatojanském, 1759 zhotovil prostředek oltáře na Svaté Hoře.

Gsölhofer Bohdan (* 1867), velkoobchodník v Praze. Zdatně působil v pěveckém spolu Tovačovský a v obchod. spolku Merkur; význ. pracovník sokolský.

Gsölhofer Bohdan (* 1892), virtuos na klavír a skladatel. Působí jako klavírní pedagog v Plzni.

Gsölhoferová-Buková Helena. Po absolvování Uměl. průmyslové školy věnovala se hlavně našemu hračkářství a postavila je na umělecký základ.

Guadagnini, houslařská rodina milánská, z níž je nejznámější Giambattista G. (1711—1785), žák Stradivariův.

Guadalajara, 1. špan. provincie v sv. části Nové Kastilie, 12.192 km² s 205.800 ob. — 2. Hl. m. stejnojmenné provincie s 13.536 obv., na levém břehu Henaresu se starým římským vodovodem a palácem vévodů del Infantado (1461). — 3. Hl. m. mexické prov. Jalisco, 149.308 obyv., 1150 m n. m., vedle Mexika nejdůležitější město země, sídlo guvernéra, katol. arcibiskupa; má význ. obchod a průmysl. — Od Mexičanů nazv. Královna západu (Reina del Occidente),964 založ. r. 1531 Nuňez Guzmanem.

Guadalaviar (starověké Turis), řeka ve vých. Španělsku, 300 km dl., zavlažující rovinu lirijskou; ústí nedaleko Valencie do Středoz. moře.

Guadalquivir (z arab. Wadi alkebir, velká řeka, starověká Baetis); vedle Ebra nejdůlež. řeka Pyrenejského poloostrova, 579 km dl., pramení 757 m n. m. v údolí prov. Jaen a spojuje se s ř. Gradinou Menor a Guadalimarem; ústí u Cádizu do moře.

Guadeloupe, franc. západoind. ostrov, 1509 km² s (1921) 197.105 ob., s polit. příslušnými ostrovy Všech svatých a Petite-Terre, Marie Galante, St.-Barthélemy a St.-Martin. Vývoz plodin.

Guadet (gyadé) Margueritte Elie (* r. 1758 v St.-Emilian), franc. girondista; 18. června 1794 popraven.

Guadiana (arab. Wadi Ana, starov. Anas), řeka na pyrenejském poloostrově; pramení 900 m n. m. v pusté krajině Campo de Montiel z několika nad sebou terasovitě položených jezírek (Lagunas de Ruidera); tvoří hranici portug.-španělskou a vlévá se do Atl. oceánu u Aymonte.

Guacharo, ptačí rod z čeledi lelků (Caprimulgidae), jediný druh Steatornis caripensis; peří je hnědočervené, bíle skvrnité, pták měří 55 cm délky a 110 cm rozpětí. Noční, ve skalách střední Ameriky. Živí se plody.

Guachi (-tši), kmen Guaykurů v bažinatých krajích Rio Mondegy (Brasilie).

Guaira La, důležitý přístav venezuelský, spojený drahou s 38 km vzdáleným Carácasem.

Guajacum L., rod z čeledi Zygophyllaceí (kacibovité), stromy, listy sudozpeřené, květy modré, jednotlivé, 4—5četné, dozrávají v tobolky. Roste ve střední Americe a skýtá dřevo svaté, benediktinské (lignum sanctum), velmi těžké, spec.

Guajacum officinale L.

v. 1.17—1.37, velmi tvrdé a trvanlivé, těžko štípatelné, jádro je zelenohnědé, obklopené zažloutlou bělí. Skýtá guajakovou pryskyřici (20% váhy dřeva) ⚕; ze dřeva se vyrábí kulečníkové koule a p. G. officinale na Antilách a v Jižní Americe, G. sanctum na Floridě, Bahamě, Guatemale. Dřevo přinesli Španělé r. 1508 do Evropy.

Guajakol, methylpyrokatechin

$o—C_6H_4(OH) . OCH_3$,

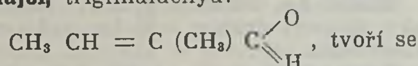
tvoří se při destilaci pryskyřice guajakové a dřeva guajakového. Získává se ve větším množství frakciovanou destilací dehtu z bukového dřeva, kde jest obsa-

žen v podílu destilujícím mezi 200—220° C. Působením amoniaku se oddělí, převede se přidáním louhu draselného na draselnou sůl, která se překrystaluje z alkoholu a rozloží kyselinou sírovou. Syntheticky vyrábí se z pyrokatechinu působením methylsíranu sodného. Tvoří bezbarvé nebo slabě nažloutlé velké krystalky, tající při 28° C a vroucí při 205.1° C. Ve vodě se špatně, v alkoholu a éteru dobře rozpouští. V obchodě přichází obyčejně v podobě bezbarvé olejovité kapaliny se 2—3% vody. Používá se ho hlavně ve formě solí v lékařství proti tuberkulose.

Guajakolkarbonát, uhličitan guajakolu, $(C_6H_4OCH_3)_2 . CO_3$, vyrábí se uváděním fosgenu $COCl_2$ do alkalického roztoku guajakolu. Jest to bílý krystalický prášek, skoro bez chuti a zápachu, ve vodě nerozpustný, dobře rozpustný v alkoholu za tepla, v éteru, chloroformu a benzolu. Taje při 86° C. Používá se ho jako léku při tuberkulose.

Guajava (Guajaba) do cukru zavařené východoindické pomeranče. Hlavně z malabarského pobřeží.

Guajol, triglinaldehyd:

$CH_3\ CH = C\ (CH_3)\ C{\overset{O}{\diagup}}{\underset{H}{\diagdown}}$, tvoří se

kondensací aldehydu octového a propionového a vzniká též při suché destilaci pryskyřice guajakové.

Guajol, guajakalkohol, $C_{15}H_{26}O$, obsažen jest v silici z guajakového dřeva ze stromu Bulnesia Sarmienti, jíž se někdy používá k porušování silice růžové. Poznává se podle toho, že se z ní ochlazením vylučují dlouhé jehličky guajolu, ostře ohraničené.

Guako, jihoamer. prostředek proti hadímu jedu; výtažek z květů, listů a stonků Eupatarium parviflorum, Aublet.

Gualandi Michel Angelo (1793—1865), ital. historik umění.

Guam (Guahan, Guajan), nejjiž., největší a nejobývanější ostrov Marianů, 50 km dl., 5—16 km šir., 544 km², (1925) 15.789 obyv., z toho 15.249 domorodců. Vývoz kopry. Jihovýchodně leží hlubina guamská, až 9636 m hlub.

Guanaco, ⟶ lama.

Guanajuato, stát v republice mexické, 30.585 km², s 855.950 obyv., s hl. m. G. (též Santa Fé de G.); založ. 1554, nyní přes 40.000 obyv. Mnoho klášterů a škol, doly na stříbro a tabákové továrny.

Guančové (Guanches), vymřelé původ. obyv. Kanárských ostrovů, jazykově k Berberům přináležejí. Živili se chovem ovcí a koz, vedle toho rolnictvím.

Guano, vzniklo na určitých místech v bezdeštných krajinách nahromaděním ptačího trusu a různých odpadků živočišných. Největší ložiska nacházejí se na pobřeží a ostrovech při jihoamerické republice Peru a Chile, pak v Egyptě, Australii, na pobřeží jihozápadní Afriky a na mnohých ostrovech. Nejdůležitější je guano peruánské, těžené hlavně na ostrovech. Tvoří žlutohnědou, zemitou hmotu, obsahující 4—7% dusíku a 10—15% kyseliny fosforečné. Většinou se v Evropě ještě rozkládá kyselinou sírovou a jemně rozemílá. Menší význam má egyptské a patagonské guano. Fosfátové guano na některých ostrovech Atlantického oceánu a Jižního moře má mnohem vyšší obsah kyseliny fosforečné (32 až 40%). Organické látky jsou tu působením vody skoro úplně odstraněny. Dá se velmi dobře zpracovati na superfosfát. Patří sem guano vyvážené z Bolivie, ostrova Curaçao a j. Umělé guano jsou zbytky odpadající při zpracování ryb (rybí guano), při výrobě albuminu z krve (krevní guano) nebo se na guano zpracují různí drobní korýši a rybky, jinak nezužitkovatelní. Používá se všech těchto druhů také na hnojení.

Guaraná, druh čokolády v Brasilii z plodů Paulinia sorbilis. Chutná trpce a hořce; obsahuje koffein (až 3 g).

Guarani, indiánský kmen, příbuz. Tupům, žij. v argent. pobřežních státech.

Guardafui, mys nejvých. výběžku Afriky na vstupu do zálivu Adenského, 11° 47′ sev. šíř. a 51° 16′ vých. délky. (Staré Promontorium Aromata.)

Guardaïnfante (špaň.), v 16. a 17. stol. zvláště ve Španělsku široká sukně s obručí, známá z obrazů Velasquezových.

Guardi Francesco (1712—1793), it. malíř; maloval architektury a pohledy Benátek.

Guardián (it., dozorce), představený kláštera kapucínského nebo františkánského, volený na 3 roky; též přeneseně titul mincovního úředníka (wardein).

Guárico, podle ř. G. nazv., nejv. stát ve Venezuele, 66.400 km² s 122.190 ob., s hl. m. Calabozo. Úrodný kraj, zn. chov dobytka.

Guarini Giovanni Battista (1538—1612), ital. básník a dram. spisovatel.

Guarinonius Hippolitus, data o něm neznáma. Žil však v Praze, o které zachoval mnohé důležité kulturní zprávy z doby Rudolfa II. ve spise Die Grewel d. Verwüstung Menschlichen Geschlechts (1610).

Guarinonius Christophorus (* 1604), dvorní lékař cís. Rudolfa II., oblíbený

pro své znalosti. Napsal latinsky řadu lékařských spisů.

Guarino z Verony (Varinus (1374—1460), it. humanista, autor řecké a lat. mluvnice, nejstarší beletrista it. renesance.

Guarneri (Guarnerius), mimo rodinu Amati a Stradivari třetí slavná rodina houslařů kremonských od r. 1650. Nejznámější z nich G. del Gesù, jenž značil své výrobky IHS. Lit.: Mařák, Housle (1923).

Guašová malba (franc. gouache, ital. guazzo, vodobarva). Krycí malba akvarelu (⤷), při níž guašové (krycí) barvy jsou neprůsvitné a spolu se kryjí. G. m. užívá se na papíře, pergamenu, hedvábí, atlasu a slonovině (adresy, obálky, vějíře).

Guatemala, středoamerická republika, 109.724 km², 2,004.900 obyv., 18 na 1 km², mezi Mexikem, Britským Hondurasem, Honduraským zálivem, Hondurasem, Salvadorem a Tichým oceánem. Země jest prostoupena vulkanickým pohořím s činnými sopkami (Santa Maria, Atitlan, Fuego, Pacaya) a krystalickým pohořím. Na j. převládá křída a vápenec (Altos Cuchumatanes, 3800 m). Zemětřesení jsou velmi častá. Pacifické řeky mají hojnost vody. Hl. jsou: Rio Motagua, Rio Polochic, které mají paroplavbu; z jezer nejdůl. jsou Izabal a Atitlan. Sever jest pokryt vlhkými pralesy. Jih zaplňují savany, křovinaté stepi, dubové a břízové lesy. O podnebí, fauně a floře viz: Střední Amerika. G. byla před výboji španělskými obydlena indiánskými kmeny vysoké kultury (Quiché, Mam, Cakchiquel, Pipilové). Dnes žijí v G. kmeny velmi primitivní (Xinca). Obyv. tvoří 60% Indiánů, 30% Ladinů, 10% kreolů a bělochů. Kultur. život, ač přes 87% analfabetů, stojí poměrně vysoko. 1922 bylo 2393 obec. škol s 82.997 žáky. Universita v hl. m. založená (1676) má zvučné jméno. Obyv. je vyznání katol.; arcibiskup sídlí v hl. m. Guatemale. V zemi jest uznána náboženská svoboda. Pro obchod jsou důležité: cukr, indigo, bavlna, káva; chov dobytka sotva stačí spotřebě domácí; těžba (zlato, sůl, olovo) jest v začátcích, průmysl zastupují tkalcovny, přádelny, koželužny. Vývoz činil 1924: 800 mil. Kč, dovoz 560 mil. Kč. Vyváží se káva, cukr, banány. Přístavy jsou: Puerto Barrios, Livingston, San José a Champerico; železnic jest 987 km, telegrafních linek 7279 km, 3 vysílací stanice. Míry a váhy jsou metrické, leč používá se i starých kastilských; peněžní jednotka jest peso, mající 100 centavos. Zlatý peso má hodnotu asi 24 Kč, papírový 8 Kč. Podle ústavy z 1879 sestává se kongres z 69 členů na 4 leta přímo volených; státní rada má 13 členů, které z části volí kongres, z části jmenuje president. President je volen přímo na 6 let. Republika je rozdělena na 22 departementos. Hl. m. jest Santiago de Guatemala. Soudů první instance jest 26, druhé 6 a jeden nejvyšší soud. Finance jsou ve špatném stavu; rozpočet státní činil 1926: 450 mil. pesos. Armádu tvoří při mobilisaci 86.200 mužů a 70.000 zálohy; mírový stav jest 5.200 mužů. G. nemá válečného loďstva; také obchodní loďstvo jest nepatrné. Znak: svitek papíru s nápisem: „Libertad 15 de Setiembre 1821", nad ním královský pták (pito real), pod ním zkřížené ručnice a meče. Vše ve vavřínovém věnci. Zemské barvy: modrá, bílá, modrá. — Dějiny: Před španělskými výboji byla G. obydlena kmeny Maya, z nichž nejdůl. byli Quiché a Cakchiquel. Oba kmeny žily v rozbrojích, čehož využil dobyvatel Pedro de Alvarado, který dobyl 1525 hl. m. Utatlanu a zřídil tam generální kapitanát. 1821 odtrhla se G. od Španělska a utvořila se Salvadorem, Hondurasem, Costaricou a Nicaraguou Středoamerickou republiku. Po jejím rozpadnutí 1839 vznikla republika G., v jejímž čele stál Indián Rafael Carrera, kterému děkuje země za periodu šťastného míru a rozkvět hospodářský. Po jeho smrti 1865 nastaly boje, ze kterých vyšel vítězně Miguel Garcia Granados. Pod jeho nástupcem Justem Rufinem Barriem byla změněna ústava 1880 a vymezeny přesné hranice. Pokusy o svaz středoamerických republik ztroskotaly. 1892—98 byl presidentem generál José Maria Reina Barrios, kterému se podařilo výhodně umístiti v zemi cizí kapitál a založiti pěstování kávy. Jeho nástupce Manuel Estrada Cabrera vysvobodil zemi z finanční krise. Byl odpůrcem Spoj. států. 1916 stal se znovu presidentem, 1917 vypověděl Německu válku. 1920 byl kongresem sesazen pro svou libovůli. Nastoupil Carlos Herrera. 1922 byl zvolen presidentem José Maria Orellana. Lit.: Mejia: Geografia descriptiva de la República de G. (1922).

Guathostomata, ⤷ ježovky.

Guay (güe) Jacques (1711—1793), franc. rytec kamene.

Guayana, v užším smyslu evropský koloniální majetek, v širším celá severových. Jižní Amerika mezi Atlantikem, Amazonkou a Orinokem, přibližně 1.8 mil. km² veliká. Pobřeží jest ploché a velmi úrodné. Vnitro jest prostoupeno pohořími (Sierras de Mapichi, Parima, Pacaraima, Maraguaca), složenými převážně z krystalických hornin a pískovce.

Nejvyšší hora je Roroima (2621 m). Odvodnění směřuje z části k moři (Essequibo, Demerara, Berbice, Corentyne, Suriname, Maroni, Oyapoc), z části k Amazonce (Rio Branco, Paru, Araguary) a k Orinoku. Podnebí je tropické, horké a vlhké, s četnými srážkami; převládá severovýchodní pasát. Rostlinstvo: země je pokryta tropickým pralesem a savanou. Flora pralesů souvisí s brasilskou. Faunu zastupuje tapír, lenochod, mravenečník, jaguár, puma, malý medvěd, opice, papoušek, kolibřík, kaiman, krokodil, chřestýš, anakonda a četné druhy hmyzu. S výjimkou kolonistů jsou obyvatelé Indiáni, kmenů Aruaků (Vapišianové, Maipurové, Tarumové) a Karaibů (Arekunové, Makusové, Apalaiové). Mnoho Indiánů bylo misionáři obráceno na katolickou víru. Mezi Indiány bydlí potomci uprchlých černochů. Z kulturních pozůstatků jsou pozoruhodné četné, až 3 m vysoké kameny, představující nebeská tělesa, krokodily, hady, patrně náboženské symboly. Lit.: Rodway: Guiana. British, Dutch and French (1912). — Politické rozdělení. G. jest rozdělena mezi Venezuelu, Brasilii, Velkou Britanii, Francii a Holandsko. — 1. Britská Guayana. 231.700 km², 301.204 ob., prostírá se mezi ústím Orinoka a Corentynou, 550 km podle pobřeží a na 700 km do vnitrozemí. Obdělané jest jen pobřeží; ostatek pokrývá prales, který ukrývá bohatá ložiska železné rudy. Obyv. tvoří černoši a východoindičtí kuli a asi 10.000 Indiánů. Hl. zaměstnáním jest rolnictví, pěstování cukrové třtiny. Dovoz činil 1924: 2.7 mil., vývoz 3.4 mil. £. Železnic jest 157 km; poštovnictví a školství jest na dobrém stupni. Správu řídí guvernér jmenovaný králem; jemu k ruce slouží Court of Policy. Kolonie dělí se na 3 hrabství: Demerara, Essequibo a Berbice. Hl. m. a přístav je Georgetown. Lit.: Bayley: Handbook of British Guiana (1912). — 2. Holandská Guayana. (Suriname), 129.100 km³, 111.818 ob.; prostírá se mezi Britskou G. a Francouzskou v pásu 350 km širokém a 500 km dlouhém, od Corentyny k Maroni. Pobřeží jest lesnaté, pak následuje prales, savana a hornatina. Pěstuje se kakaovník a cukrová třtina. Plantážnictví zmohlo se po zrušení otroctví znova přívozem indických dělníků. Chov dobytka jest bezvýznamný. Důlež. produkty jsou: zlato, kaučuk a dřevo. Dovoz činil 1924: 12,7, vývoz 12,5 mil. hol. zl. Železnic jest 188 km, poštovních úřadů 11, 3822 km telegrafů, 867 km telefonů, 92 obecných škol, 1 škola stř., 6 soudů, 1 nejvyšší soud. V čele stojí guvernér a koloniální rada šesti, jmenovaná korunou. Kolonie dělí se na 13 distriktů, hl. m. je Paramaribo. Lit.: H. van Kol: Gegevens over land en volk van Suriname (1904). — 3. Francouzská Guayana. (La Guyane, Cayenne) leží mezi Atlantickým oceánem, Nizozemskou G. a Brasilií, 88.240 km² a 44.202 ob. (2368 domorodců), ve vnitrozemí 20.000 Indiánů. Pohraniční řeky jsou Maroni a Oyapoc. Povrch země odpovídá Holandské G. Podnebí jest zdravé, velmi teplé dni a chladné noci. Na pobřeží jsou však vysoké teploty. Hl. zaměstnáním jest zemědělství, které velmi utrpělo zrušením otroctví (1848). Hl. produkty jsou káva a kakao, zlato a fosfáty. 1923 činil dovoz 41 mil., vývoz 35 mil. fr. Železnic je 18 km, poštovních úřadů 20, telegraf. linek 400 km, telefon. linek 409 km, 1 soud I. instance a 1 soud II. instance, 1 soud smírčí. Školy navštěvovalo 1924: 2720 žáků. Hl. m. je Cayenne. Lit.: Maurel, Histoire de la G. française (1902); Annuaire de la G. fr. (každoročně). — 4. Venezuelská Guayana, má asi 600.000 km² a asi 90.000 ob. Jest pokryta pralesy. Osídlen jest pouze sever; ostatek obývá asi 20.000 Indiánů. — 5. Brasilská Guayana, má 700.000 km², téměř liduprázdná s močály a pralesy. Tvoří severní část států Pará a Amazonas. — Dějiny. Pobřeží G. bylo objeveno 1499 Alonsem de Hojeda. Vnitro procestovali nejdříve dobrodruhové rozličných národností, kteří chtěli nalézti bájné jezero Parima a město zlata (Eldorado). První osadníci byli Holanďané, kteří založili 1621 Západoindickou společnost. V XVII. stol. započali s kolonisací Francouzi a Portugalci. Mezi velmocemi byly neustálé spory o hranice G. 1852 počali Francouzové vyvážeti do G. trestance (1922: 6075). Trestnice nacházejí se na Iles du Salut a přilehlých ostrovech, z nichž nejznám. Ostrov Ďábelský, na němž vězněn Dreyfus (⌕).

Guayaquil (Santiago de G.), hl. přístav jihoamer. republiky Ecuador; má 100.000 ob. (ponejvíce barev.), 50 km nad ústím ř. Guaya do zálovu G. Vývoz kávy, kakaa, bavlny, tabáku, chininu a kovů.

Guayaquilský záliv (gvajakil-), jediný významný záliv na záp. pobř. j.-amer. s ostrovem Puna.

Guayas, pobř. prov. j.-amer. republiky Ecuador, pojm. podle ř. G., se zálivem Guayaquilským, 21.278 km², 233.000 ob.; vyváží se kakao, tabák, panam. pletiva. Hl. m. Guayaquil.

Guaykurú (Guaïcuru), kmen indiánský pro. Gran Chaco v Paraguayi. Výbojem Španělů byli téměř vypleněni, zbytky se živí zemědělstvím, pěst. dobytka, rybářstvím a hrnčířstvím.

Guayran, zvl. druh východoindické bavlny.

Guazzo (it., gvadco), vodová barva.

Guba, krátký kožich z hrubé vlněné látky, nošený na Slovensku.

Gubbio (starov. Iguvium, střdv. Eugubium), m. it. prov. Perugia, (1921) 30.435 ob., na již. svahu Řím. Apenin, na trati Arezzo—Fossato; biskupství, chrám z 12. st., got. radnice, četné paláce. Zbytky ant. divadla, chrámu, mausolea atd. Známé hedvábnictvím a výr. majoliky.

Guben, město v Dolní Lužici, vl. okr. Frankfurt n. O., (1925) 40.602 ob., při vtoku Lubeše do Nisy Zhořelecké; zelinářství, ovocnářství (ovocné víno), průmysl textilní; doly hnědouhelné.

Guber Edmund Ivan (1814—1847), ruský básník a překladatel veršů (přel. první díl Goethova Fausta za vedení a redakce Puškinovy).

de Gubernatis Angelo (1840—1913), it. učenec. Vydal Dizionario biografico degli scrittori contemporanei, Diz. biogr. degli artisti viventi.

Gubernium (novolat.), správa, gouvernement, gubernie; guberniální, t. j. týkající se gubernie.

Gubrynowicz Bronisław (* 1870), prof. liter. dějepisu na univ. ve Varšavě. Sp.: Andrzej Brodziński, Adam Krechowiecki jako powieściopisarz, Album P. Moszyńskiego (1898), Antoni Małecki (1920), Kilka kart ze stosunków Krasińskiego z Mickiewiczem (1912), Kazimierz Brodziński (1917), Malarze na dworze Jana III. (1896), Romans w Polsce za czasów Stanisława Augusta (1904), Rozwój powieści w Polsce do połowy XVIII. stolecia (1918). Byl též referentem divadelním v Gazetě lwowskiej (1910—14).

Gucewicz Wawrzyniec (1753—1798), pol. stavitel. Stavěl mnohé šlechtické paláce.

Guča Đuro, MUDr. (* 1876 v Petrovci v Jugoslavii), slov.-amer. lékař a obětavý revol. pracovník; přistěhoval se do Chicaga r. 1909. Za války byl členem Forthinghamovy výpravy do Srbska a později sloužil v amer. armádě na rumunské frontě.

Gučevo, srbský horský hřbet, na pr. břehu Driny. V r. 1914 četné boje mezi srbskými a rak.-uh. vojsky.

Gučetić, patric. rod dubrovnický, známý již v 13. st.

Gučkov Alexander Ivanovič (* 1862), ruský politik; zúčastnil se bojů Burů s Angličany, bojoval v Makedonii proti Turkům, založil stranu okťabristů (↷), 1909—11 byl předsedou Dumy, 1914 protivníkem války, 1917 nutil cara k abdikaci; musel uprchnouti před bolševiky a žije v cizině.

Guďa, o. v P. R., okr. Sevljuš, 805 ob.

Gude Hans (1825—1903), norvéž. malíř moře a krajinář, profesor v Düsseldorfě, Karlsruhe a Berlíně. Vynikající technikou a poet. procítěním zpracovával a zvěčňoval motivy norské.

Guden Aa, nejv. řeka dánská, 158 km dlouhá, ústící do Randersfjordu.

Gudjew Piotr (* 1863), bulh. politik, předseda sobrania 1903, ministrpresidentem 1907—08.

Gudol, st. ruský, ukrajinský smyčcový nástroj třístrunný, druh violloncella; dvě bordunové struny jsou v stejnozvuku laděné a třetí o kvintu výše.

Gudra Gustav (* 1824), malíř podobizen v Praze v letech 60.

Gudrich Rudolf (* 1862), slezský nár. pracovník, hasičský organisátor a ředitel školy v Kylešovicích u Opavy. Byl také zemským poslancem slezským a vydával Slezský Věstník.

Gudrun, též Kútrúm, germ. ženské jméno. Hrdinka nordického eposu.

Gudžarát (Gudžerat, angl. Guerat), kraj na s.-z. pobřeží brit. Indie s ostrovem Káč, poloostr. Kathiávar a přilehlou pevninou; zaujímá nejv. sev. část presidentství bombayského, jest úrodný s četnými ovocn. zahradami. Podnebí na severu horké a suché (45°), na j. mírněné j.-z. monsúnem, pobřeží zachváceno je zimnicemi. G. patří z části k nejúrod. a nejkultivov. krajům Indie, produkuje rýži, pšenici, ječmen, proso a třtinu cukrovou. Bavlna pěstuje se při zálivu Kambay. Obyv. hl. Indové, brahmáné, mohamedáni a Parsové. Nejrozšířenějším je jazyk gudžaratský. Tamní jemná tkaniva bavlněná a mušelín utrpěla dovozem angl. látek. V poslední době pracuje se na zvelebení tohoto průmysl. odvětví, hedvábnictví a tkaní kobeců.

Guelfové (Welfové), strana papežská, nepřátelská němec. císařům v Italii (↷ Ghibelliny), pojmen. od Welfů (↷), nepřátel Hohenštaufů, knížecího rodu švábského.

Guell y Renté (guel i r-) José (1818—1884), španěl. spisov. a politik; pojal za manželku infantku Josefu, sestru krále Františka, pro spiknutí a vojen. vzpouru 1856 vypuzen; 1879 senátorem na Kubě. Vydal sbírky básní, novel a drama Don Carlos.

Guenther Ondřej Čeněk, JUDr. (* 1844 v Merkově, okr. Ústí n. L.), žurnalista a a majitel kanceláře pro obchodní jednatelství v Praze.

Guentner Wenzel, MUDr. (1822—1896), prof. chirurgie na něm. univ. pražské, později solnohradské. Sp.: Grundzüge der allgem. Chirurgie.

Guépratte Émile Paul Aimable, franc. admirál, vyznamenal se jako velit. franc. divise bitevních lodí při bombardování Dardanel 18. III. 1915; od říj. 1915 do konce války velitel francouz. levantské eskádry.

Guercino (gverčíno), vl. Giovanni Francesco Barbieri (1590—1666), it. malíř; vynikl obrazy ve slohu Guido Reni v tvorbě od 1642. Madonna se svatými, 1616, Brusel; Vzkříšení Tabithy, 1618, a Zuzana v Palazzo Pitti ve Florencii; Pohřeb Petronelly, Řím; Ztracený syn, Turin.

Guereza (Colobus guereza Rulpp), rod opic úzkonosých, délka 65 cm (ocas 70 cm), černá se stříbrošedým hrdlem a šedou hřívou. Na předních nohách jen rudimenty palců. Nemají torby ústní. Žije v severových. a střed. Africe na stromech, žere plody, hmyz.

Guericke (gerike) Otto von (1602—1686), něm. fysik, původně právník, poté matematik a strojník, 1646—76 purkmistr magdeburský. Je vynálezcem vývěvy. Seznav tepelnou vodivost vzduchu, určoval jeho tlak a sestrojil vodní tlakoměr. Konal základní pozorování o elektřině a dokazoval návrat komet.

Guerickova prázdnota, vzniklá zředěním obsahu plynu v uzavřeném prostoru, na rozdíl od prázdnoty Toricelliovy na rtuť. sloupci v tlakoměru.

Guerickův panáček, ukazující ve vodním tlakoměru změny v tlaku vzduchu, jako ukazatel počasí.

Guéridon (franc., géridón), stoleček pro těleso osvětlovací, též pro drobnůstky umělecké.

Guerilla (ze špan. guerrillas, volné družiny, guerilla, gerilja, drobná válka), ozbroj. shluky lidu ve Španělsku. Drobná válka byla pro Španělsko od pradávna charakteristická; projevovala se však nejosudověji v maření vál. plánů Napoléonových. V hnutí tom vynikající účast bralo i tamní duchovenstvo.

Guérin Charles (1873—1907), franc. básník, snivý lyrik a katolický spisovatel. Z jeho básní překládal Em. Lešehrad, K. Čapek a B. Reynek.

Guérin-Méneville Felix Edouard (1799—1874), franc. zoolog a prof. entomologie na Collège de France. Jako gener. inspektor franc. hedvábnictví má velké zásluhy o jeho rozvoj.

Guernsey (gérnzí, franc. Guernesey), nejzápadnější z brit. Kanál. ostrovů, 64.7 km², (1921) 38.315 ob.; převládají pole a luka (87%), význ. jsou dobytkářství (g. dojnice), vývozní sadařství a zahradnictví. Úřední jazyk franc. Hlav. m. Saint Peter Port.

Guerra-Junqueiro (gera žunkeru) Abilio (1850—1923), portug. básník, právník, čelný vůdce dem., po převratu (1910) vyslanec ve Švýcarsku a v Paříži; vynikl mistrným slohem. Epos A morte de D. João, Avelhice do Padre Eterno, Finis Patriae, A Musa em ferias a j.

Guerrazzi (gver-) Francesco Domenico (1804—1873), it. politik a spisovatel, druh Mazziniho, bojovný liter. průkopník nár. svobody. Napsal: Beatrice Cenci (1854), vydal své Memorie (1838).

Gwozdecki Gustaw (* 1880), pol. malíř-expresionista v New Yorku.

Guerrero (ger-), mexický stát při Tichém oceánu, 64.458 km², (1921) 531.565 ob., hornatý a lesnatý, s mírným podnebím v nížinách. Hl. m. Chilpancingo, hl. přístav v Acapulco.

Guerrier (ger-) Vladimír (1837—1920), ruský historik a politik, prof. v Moskvě; napsal: Leibnitz, jeho století a vztahy k Rusku (1873), Princezna Žofie Charlotta, choť careviče Alexeje atd.; zakladatel ženských vys. šk. kursů v Moskvě.

Guesde (gäd) Mathieu Basile, zv. Jules (1845—1922), franc. státník, žurnalista, vůdce social.; prchl 1871 do Italie, po amnestii 1878 red. Égalité s programem kolekt. revoluce. Jako poslanec-revolucionář (guesdisté) bojoval proti politice Jaurèsově. Napsal četné spisy o socialismu a kolektivismu.

Guet Jos. Arnošt, malíř v Žatci okolo r. 1726.

Guettée René François, pravoslavným jménem Vladimír (1816—1892). Byl řím.-katol. knězem v Blois, pak v Paříži. Vydal Histoire de l'Eglise France (1847—57), která byla dána na index, a sám G. byl suspendován. V časopise Observateur catholique dokazoval, že papežství nemá božského základu. Seznámiv se s pravoslavím, přistoupil k pravoslavné církvi a vydával v Paříži revue Union chrétienne. R. 1875 stal se ruským občanem. Ze spisů jeho jsou hlavní: Schismatické papežství a Výklad učení církve pravoslavné a ostatních církví křesťanských.

Guffens (chü-) Godefried (1823—1901), belg. malíř; stud. v Italii a Německu. Vytvořil nástěnné malby: Křížovou cestu v Antverpách, chor Josefského chrámu v Lovani, obraz Rouget de Lisle zpíva-

jící svoji Marseillaisu (akademie ve Filadelfii).

Guggenberger Valerián (1845—1901), český bohoslovec, katecheta gymnasia v Rychnově n. Kn.; vydal tři učebnice náboženství pro střední školy. Lit.: Podlaha, Bibl. 2184.

Gugla, hrubý, bílý plášť huculský, bez rukávů.

Guglielmi (guljelmi) Pietro (1727—1804), it. operní skladatel, žák Durantův, kapelník v Drážďanech, 1772 v Londýně, 1793 ve Vatikáně; sepsal četné skladby chrámové a na 116 oper, z těchto nejzn.: I due gemelli, I viaggiatori, La pastorella nobile, La Didone, Enea e Lavinia. — Syn jeho Pietro Carlo G. (1763—1827), rovněž čelný operní skladatel.

Guglielminetti Amalie (* 1889), it. spisovatelka, u nás hojně oblíbená.

Guiart des Moulins (giár de mulén) (1251—po 1313), st. franc. spisovatel; sepsal rozšířenou Bible historial Petra Comestora.

Guicciardini (gvičar-) Francesco (1483—1540), it. historik, právník a advokát. Po zavraždění Alessandra z Medici dopomohl Cosimovi k vévodství. Jeho Istoria d'Italia (1492—1534) byla přelož. do většiny evrop. jazyků. Napsal dějiny Florencie a jeho spisy hist. jsou zrcadlem vnějš. a vnitř. života renesančního.

Guide (franc., gid), průvodce (též jako knižní název). Guidové, průvodci, původně jízdní důstojníci franc. k službě topografické, později též jízda gardová při Napoléonovi I. a III. Pluky g. v Belgii náležejí k lehké jízdě, setniny g. ve Švýcarsku konají službu strážní.

Guidi Tommaso, ↷ Masaccio.

Guido, kardinál-jáhen titulu Kosmy a Damiána, církevní politik 12. věku, legát papeže Innocence II. do zemí českých v letech 1143—1144; prostředkoval mezi Vladislavem II. a knížaty moravskými, obnovil kázeň v českém duchovenstvu. Lit.: Novotný, Č. Dějiny I. 2. 783.

Guido de Poré, círk. politik 12. věku, 1193 opat v Citeauxu, 1203 v Praze získával Přemysla Otakara I. k výpravě proti Filipu Švábskému, korunoval jej na krále, † 1206 v Gentu. Lit.: Eubel, Hierarchie katolická, III., 36.

Guido, křesť. svatý († 1046 v Borgo San Donnino), mnich benedikt., opat pomposký. Svátek 31. března.

Guido (gido neb gvido, Guy) z Lusignanu († 1194), král jerusalemský, z dynastie Poitou; pojal 1182 za choť Sibyllu, dceru krále jerusalém. Amalricha I., 1186 stal se králem jerusal., 1193 postoupil Jerusalem za Cypr Richardu Lví srdce, založil zde království trvající do 1489. Potomek této vládnoucí cyprské větve G. z Lusignanu přešel 1310 do Armenie, 1343 tamže korunován, kdež jeho potomci vládli do 1375.

Guido Aretinský (Guido d'Arezzo, 995—1050), hud. teoretik a pedagog, tvůrce dnešního notového písma (linek a klíče) a solmisace. Věhlas získala mu díla Micrologus de musica a Regulae de ignoto cantu.

Guido Reni, it. malíř, ↷ Reni.

Guignetova zeleň, smaragdová zeleň, je hydratický kysličník chromitý, často krášlený dehtovými barvivy. Připravuje se žíháním směsi 1 dílu dvojchromanu draselného se 3 díly kyseliny borité. Po vychladnutí se směs vylouží horkou vodou a vzniklý tetraboritan chromitý se rozloží parou. Barva se zachytí v kalolisech a vysuší. Do obchodu přichází v podobě prášku. Používá se jí jako barvy klihové, olejové, na laky, jako barvy pro knihtisk, na tapety, k barvení papíru, umělých kamenů, cement. zboží atd.

Guichard (gišár) Karl Gottlieb (1724—1775), vojen. spis.; napsal: Mémoires militaires sur les Grecs et les Romains (1774, 4 sv.), Mémoirs critiques et historiques sur plusieurs points d'antiquités militaires (1773, 2 sv.).

Guilbeaux (gilbó) Henri (* 1885), franc. spisovatel; před svět. válkou anarchista, vyd. v Ženevě list Demain; od 1917 činný ve službách rus. Sovětů, zatčen při návratu 1924 ve Francii, poté amnestován. Kromě básní a protimilit. spisů napsal: Jules Laforge, Pour Romain Rolland, Mon crime a j.

Guildhall (angl., gildhól), vlastně zasedací síň, gild; ve Velké Britanii nynější označení budov radničních.

Guildy, svépomocná sdružení angl. dělníků, která mají za účel nenásilným způsobem bojovati proti kapitalismu. Tato činnost se projevuje zvláště tím, že g. opatřují lacino svým členům životní potřeby a snaží se povznésti úroveň jejich života. Prodávají vyrobené předměty s velmi malým ziskem; výtěžek se nerozděluje mezi členy, nýbrž se ho používá k technickému zdokonalení výroby. G. jsou jen novou formou svépomocné akce dělnictva proti zaměstnavatelům a mají ukázati, že dělník pracuje i tehdy pilně a dobře, koná-li práci pro své soudruhy a nikoliv jen pro mzdu. Protože g. vznikly teprve v posledním desítiletí, nelze dosud přehlédnouti povšechně jejich úspěchy. Místy se osvědčily, ale zkušenosti z jiných zemí, kde byly činěny pokusy o podobné akce, učí, že věc ztroskotá nejčastěji o osobní spo-

ry účastníků a neschopnost konkurence a pravidelně nedosáhne širokého rámce, který si při zakládání vytkla (na př. dělnické družstevnictví u nás před válkou a zvláště v minulém století).

Guilelma Mart., druh palem, z něhož jest známa pouze G. speciosa Mart. (Bactris speciosa), nazv. též Pupuncha

Guilelma speciosa Mart.

neb Piritú, se štíhlým asi 30 m vys. pněm, porostlým ostrými trny, a plody, podobnými broskvím. Roste hl. v indiánských vsenicích v poříčí Amazonky.

Guilhem de Cabestanh (gilém de kabestán), franc. troubadour 12. st., po němž se dochovaly některé zpěvy milostné.

Guillain (gijén) Simon (1581—1658), fr. sochař, 1657 rektor paříž. akad. Z jeho tvoreb zachovány jsou bronzové sochy Ludvíka XIII., Anny Rakouské a Ludvíka XIV. v Louvru.

Guillaumat Marie Louis Adolphe (* 1863), franc. gen., sloužil u pěchoty, v boxerském tažení 1900, 1903—1911 prof. na váleč. škole, v bitvě na Marně vedl divisi, u Verdunu armádní sbor, v prosinci 1916 velit. 2. arm. u Verdunu, s níž na podzim 1917 dobyl zpět téměř celého ztraceného území. V pros. velit. soluňské armády, ale v červenci 1918 odvolán, aby organisoval obranu Paříže; jeho přičiněním však soluňská fronta vybavena vším potřebným a uspíšena ofensiva v září 1918. V říjnu vel. 5. arm. na Aisně. Po válce v různých posláních, 1924 vel. okupační armády na Rýně.

Guillaume (fr.), Vilém.

Guillaume, pseud. Viléma Heinze.

Guillaume (gijóm) Eugène (1822—1905), franc. sochař, stud. v Paříži a Římě. Vytvořil bronz Sekáč (mus. Luxemb., Paříž), sousoší Bratří Gracchů, serii poprsí Napoléonova.

Guillaume Charles Edouard (* 1861), franc. fysik; napsal díla z oboru slitin a měř. přístrojů; poctěn 1920 cenou Nobelovou pro fysiku.

Guillaume de Loris (de loris) († asi 1230), franc. básník. Napsal část. Roman de la Rose.

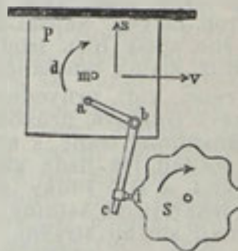
Guillaume de Machaut (de mašó, kol 1300—1377), franc. básník a hudebník; přispěl k básnickému zpracování a rozkvětu nár. lyr. poesie 14. st. Žil na dvoře Jana Lucemburského.

Guillaume d'Orange (doránž), st. franc. bohatýr karolinský, nejvěrnější vasal Karla Velikého a syna jeho Ludvíka, účastník křiž. výprav; zemřel v klášteře.

Guillaumet (gijome) Gustave Achille (1840—1887), franc. malíř, stud. v Paříži, žil v Alžírsku, kdež čerpal látku k většině děl z tamní přírody a lidu.

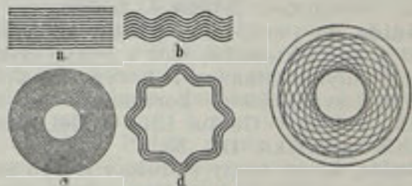
Guillemard A. († 1820), franc. medailér a rytec, žijící v Praze. Působil též jako rytec čakanů v pražské mincovně.

Guillochování, zdobení, mřížkování a pod. na kovech (hod. pouzder, vík,

Guillochovací pohyb.

krabic atd.) rycími bodly, jež jsou vedeny rycím strojem podle určitých pravidel. Používá se jich pro tiskací

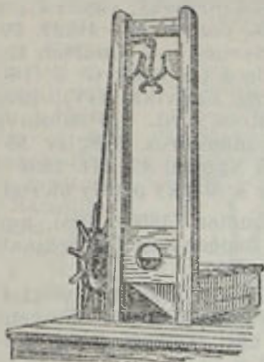
Vzorky guillochování.

desky podkladů bankovek a tiskovin, které mají chrániti před padělky.

Guillotin (gijotén) Joseph Ignace (1738—1814), franc. lékař, jehož jméno mylně spjato s vynález, revol. guillotiny. Jeho

návrh na hrdelní trest přijalo roku 1789 národní shromáždění.

Guillotina (gijotin), za franc. revoluce konventem 1792 zavedený stínací stroj, rychle a bezpečně usmrcující, mylně připisovaný paříž. lékaři Guillotinovi. Původ nástroje sahá prý do dob Peršanů a Římanů, poté v Italii „mannaja", něm. střdv. Diele, Dolabra, Hobel, v Anglii v 17. st. the gibbet (panna). V nov. době

Guillotina.

zdokonalena g. mechanismem padající širočiny. Suchá g., výsměšný franc. název pro deportaci do vražedných krajů Cayenny atd. Lit.: L. Lenôtre, La g. et les exécuteurs des arrêts criminels pendant la révolution (2. vyd. 1903).

Guimerá Don Angelo (1849—1924), vůdce katalánský a nejlepší katal. spisovatel. Napsal drama: Lo fill del Rey (1886), Mar y Cell (1888), En pólvora (1890), Terra baixa (1896, hudbu složil E. d'Albert, Nížina) a největší jeho dílo: La pecadora (1903).

Guimpe (franc., génp), závoj jeptišek, něm. Wimpel.

Guinea (angl., giný, franc. Guinée, giné), dř. angl. zlatá mince = 21 shil.; 1662 byla ražena ze zlata, dovezeného z pobřeží guinejského. Nyní pouze mince početní.

Guinea, země na západ. pobřeží Afriky mezi Gambií a Kunene, dělí se u Kap Lopez na západovýchodní Horní G. a severojižní Dolní G. G. obsahuje 50—60 km široký svah vnitroafrické tabulové vrchoviny k pobřeží, které několika výběžky (K. Palmas, Mys tří špicí), dotýká se moře a vytváří strmé břehy (Sierra Leone, Pepřové pobřeží, částečně i Zlaté pobřeží). Jinak jest břeh plochý s deltami, do kterého vbíhá rozečleněná delta Nigeru. Mezi mysem Lopez a Palmas prostírá se záliv Guinejský. Vzestup do vnitroafrické vrchoviny jest dosti ostrý. G. leží na krystalických horninách, jejichž palaeozoické a mezozoické vrstvy (pískovce) jsou plošně uloženy. Mladší vyvřeliny nacházejí se v Kamerunských pohořích a na ostrovech pobřežních. Velmi rozšířen jest laterit. Zlato se rýžuje v řekách Zlatého pobřeží. Hory Dolní G. jsou bohaté na měď a železo; leštěnec olověný těží se u Wukeri. Řeky jsou většinou krátké a divoké, tudíž pro dopravu bezvýznamné. Až k Rabbě jsou ramena Nigeru dobrými drahami. Některé řeky tvoří před svým ústím laguny. Pobřeží jest až na malé výjimky (ústí Nigeru, Konga, Kamerunu, Gabunu) bez přístavů. Proto se děje styk lodí s pobřežím čluny, což je velmi obtížné pro mohutné vlnobití. Z ostrovů jsou nejdůležitější Ostrovy guinejské v zálivu Biafra. Podnebím patří k nejteplejším krajům země, a na srážky nejbohatším (roční střední teplota 25°, množství srážek: Sierra Leone 4430 mm, Kamerun 10.500 mm), pročež jest pro Evropana nesnesitelné. Z větrů převládá severní passát a chladný východní vítr, nesoucí červený prach harmattan. Orkány jsou časté. V Dolní G. zmírňují chladné mořské proudy teplotu (střední teplota roční 22°, počet srážek Činšošo 1082 mm), a doba dešťů jest dvojnásobná. Uprostřed oblouku Afrického pobřeží počínají tropické pralesy, které se táhnou až k Angole. V krajinách chudých na deště jsou savanny. Z kulturních rostlin jsou nejdůležitější: banánovník, kávovník, kakaovník, kaučukovník, tabák a barevné dřevo. Zvířenu zastupují: gorila, šimpanz, kočkodani, antilopa, lev, levhart, potamochoerus, potamogale a menší dravci. — Domorodé obyvatelstvo patří podle řeči a původu k sudánským černochům, kteří sídlí až ku pohoří Rombi, a od něho ke kmeni Bantu. K prvním náležejí Veyové v Liberii, Kruové na Pepřovém pobřeží, s kterými jsou příbuzni Avekové. Východně od řeky Assini k Nigeru žijí kmeny, mluvící řečí Či neb Odži (Ašanti, Fanti). Východně od Volty mluví Evové a Akkrové nářečím Ga. Vých. od Nigeru k Altcalabaru žijí Ibové. Dále k jihu počíná oblast kmenů Bantu: Dualů v Kamerunu, Mbengů na ostrovech zálivu Corisco a na předhořích, Mpangvové na Gabunu. K tomu se druží národové konžští v Loangu, Angole a Benguele. Ašanti zhotovují hedvábné látky a zbraně; velikou zručnost mají obyvatelé býv. Beninu; Kruové a Veyové jsou dobří dělníci. Po objevení byly nazvány jednotlivé úseky pobřeží podle produktů, které vy-

vážely. Tak dělí se Horní Guinea na: Pobřeží pepřové, slonoviny, zlaté, otročí. Dol. G. dělí se na kraje: Loango, Kongo, Ambriz, Angola a Benguella. Vyváží se: palmový olej, palmová jádra, kaučuk, slonová kost, guma, kopra, barevné nábytkové, dřevo, ořechy, kůže, vosk, zlatý prach, kakao. Dováží se: bavlna, kořalky, víno, tabák, železné výrobky, dužiny, mýdlo, sklo, hračky a j. — Politicky dělí se G. na Francouzskou Západní a Rovníkovou Afriku, Liberii, portugalskou Angolu, britskou Sierra Leone, Zlaté pobřeží, Togo, Nigerii, Kamerun a na Španělskou Guineu. Tyto kolonie jsou však jen vložky do francouzského osadního majetku. ↷ jednotlivé kolonie, kde bližší a literatura.

Guinea Francouzská, ↷ Francouzská Guinea.

Guinea Portugalská, ↷ Portugalská Guinea.

Guinea Španělská, ↷ Španělská Guinea.

Guinea Nová, ↷ Nová Guinea.

Guinejská ovce, vysokonohá, krátko- a hladkosrstá odrůda západoafrická.

Guinejské dukáty, braniborské a dánské dukáty ze 17. a 18. st., ražené ze zlata ze záp. afr. kolonií.

Guinejské ostrovy, čtyři sopečné ostrovy v zálivu G., Fernando Póo a Annobom (oba špan.), Principe a São Thomé (oba portug.).

Guinejský pepř (Piper aethiopicum), plody Habzelie aethiopica, kulaté, leskle černé, příjemně voní po terpentýnu, chutnají ostře aromaticky.

Guinicelli (gviničeli) Guido (kol 1240—1276), ital. básník; uvedl do básnictví lyriku filosofickou; nazv. Dantem otcem umění básnického.

Guiot de Provins (gio de provén), st. franc. lyrik. Kromě pěti písní dochována jeho satira na tehdejší stavy Bible.

Guiscard Robert, ↷ Robert.

Guise (güíz), Guisové, větev rodu lotrinského. 1. Claude Lotrinský, zakladatel rodu (1496—1550), 3. syn vévody Renéa II., choť Antoinetty z Bourbon-Vendôme, děd Marie Stuartovny, 1527 vévoda. — 2. Frant. Lotrinský, vév. z G., syn předešl. (1519—1563), vál. hrdina fr., boj. s Karlem V., dobyl 1558 Calais, válčil s Hugenoty, porazil reformisty 1562, zavražděn při obléhání Orléansu. — 3. Karel z G., kardinál lotrinský, bratr předešlého (1524—1574), přešel na koncilu tridentském k papeži a rozhodl roku 1563 vítězství kurie. — 4. Jindřich I. Lotrinský, vév. z G., syn G. 2. (1550—1588), katol. fanatik, osnovatel noci bartolomějské, 1576 zaklad. Sv. ligy; chtěl zmocniti se koruny franc., donutil Jindřicha III. prohl. katol. za stát. církev, čímž dán podnět k válkám tří Jindřichů; z rozkazu krále zavražděn. — 5. Karel z G., markýz a vév. z Mayenne, bratr předešlého (1554—1611), nást. po bratru v Lize, podlehl Jindř. IV., místodrž. Isle-de-France. — 6. Karel Lotrinský, vév. z G., syn G. 4. (1571—1640), podrobil se Jindř. IV., místodržitel Provence. — 7. Jindřich II., Lotrinský, vévoda z G., vnuk G. 4. (1614—1664), velkokomoří Ludvíka XIV.; připisovány mu Mémoires, vyd. v Petitotových Collection de mémoires, 1826, sv. 55 a 56. — Rod Guisů vymřel 17. III. 1696 Alžbětou z Orléansu a statky přešly na rod Condéů.

Guitry Lucien (1860—1924), největší fr. herec; hl. úspěchy měl v dramatech svého syna Sáši.

Guitry Sáša (* 1885), syn předešl., franc. herec a dramatik, autor četných i u nás známých her (Dobytí pevnosti, Krásné manželství a j.).

Guittone d'Arezzo (gvi-, kol 1230—1294), it. básník; psal vroucí lyr. písně milostné, člen řádu fratres gaudentes, horoval proti rozmařilosti světské. Četné jeho spisy náležejí k nejstarším památkám ital. písemnictví.

Guizot (gyzó) Francois Pierre Guillaume (1787—1874), fr. státník, protestant, vychovaný v Ženevě. Uchýlil se do Gentu k Ludvíku XVIII., stal se za restaurace justičním gener. taj., stát. radou a založil stranu doktrinářů. Od 1820 prof. práv na Sorbonně, kdež potíral snahy reakc.-klerikální, zvl. za Karla X. Založil 1828 Revue française. 1830 stal se poslancem, byl ministrem za Louise Philippa; 1832—37 jako ministr školství získal si velké zásluhy; jako vyslanec v Londýně 1839 nemohl zabrániti postupu čtyř velmoci proti franc. orient. politice. Jako ministr zahr. od 1840 a 1847 byl nejnenáviděnějším zosobněním červencového království. Po převratu r. 1848 žil v Londýně a hleděl usmířiti Bourbony s Orleánskými. 1874 způsobil rozkol mezi franc. protestanty. Významná je jeho činnost historiografická a jako liter. kritika. Napsal: Nouveau Dictionnaire universel des synonymes de la langue française, Cours d'histoire moderne, Histoire de la revol. d'Angleterre, Vie, correspondance et écrits de Washington, Mémoires, Corneille et son temps, a mn. j. G. prvá choť, Pauline de Meulan (1775—1827), psala romány a dětské povídky. Dcera G., Hen-

rietta (1829—1908), od 1850 paní de Witt, zpracovala práce starých kronikářů, zvl. Froissarta (1337—1410) a psala romány histor. Syn G., Guillaume (1833—1892), napsal: Ménandre, Alfred de Grand, Montaigne. Lit.: Ponthas, G., pendant la Restauration (1923).

Guizotia, rod složnokvětých. G. abyssinica Cass., se žlutými květy, pěstuje se v Habeši a ve Vých. Indii. Z jejich semen, obsahujících 43% tuku a 19% dusíkatých látek, získává se vytlačováním mastný olej, zvl. Ramtilla neb Werima, kterého se používá jednak k jídlu, jednak k pálení.

Guizotia abyssinica C.

Gúl (ar.), u Arabů démon pouště, přepadávající poutníky a svádějící je s cesty, aby je pak zavraždil.

Gul (gül, pers.-tur.), růže, předmět opěvaný v orient. básnictví, začasté ve spojitosti se slavíkem (bülbül). V mystickém smyslu neopětovaná láska sladkého slavíka k růži odpovídá neukojené tužbě člověka k bohu.

Guláš (z maďar. gulyas, guljaš), jídlo z dušených kostek masových, upravené na slanině, cibuli a hojně pepřené neb paprikované.

Guldberg (gulber) Ove Hoegh (1731—1808), dánský státník a spisovatel, prof. bohosloví, tajný rada, r. 1784 předseda vlády, vůdce protiněmecké nár. dánské strany. Jako skvělý stylista vydal četná bohoslovecká díla a Verdens Historie (1765—72), 3 sv.).

Guldberg Cato (1836—1902), dánský chemik a prof. univ. v Kristianii. Četné práce z oboru afinity.

Gülden Bohumír (* 1793 v Schönberku v Sasku), měšťan a rytec v Praze v letech 40.; 1814 přišel do Čech, měšťanem 1830.

Guldener Bernard (1836—1877), notář v Lomnici n. Pop. Studoval v Plzni a po absolvování práv stal se notářem. 1869 napsal hist. drama Had v růžích. Později vydal drama Sofonisbu, jež dáváno na pražském divadle. Složil libreto k Dvořákově opeře Král a uhlíř.

Guldinovo pravidlo (barycentrické pravidlo), k výpočtu povrchů a objemů rotačních těles. Povrch rotačního tělesa rovná se součinu z délky otáčející se křivky a z dráhy, kterou vykoná těžiště křivky; objem rovná se součinu z otáčivé plochy a z dráhy, kterou vykoná těžiště této plochy.

Gulgowski Izydor († 1925), pol. etnograf a znalec folkloru kašubského.

Gulistan a Bostan (zahrada růží a zahrada plodů), slavná sbírka básní pers. básníka Moslišedina Sadiho († 1263).

Guljáš (maď.), pastýř hovězího dobytka na uh. stepích.

Gullifordovo indikační zařízení, slouží určení obsahu důlního plynu v třaskavých větrech v kamenouhelných dolech. Připojuje se na elektr. důlní akumulátorovou lampu. Varuje havíře před nebezpečím výbuchu.

Gulliverovy cesty (angl. Travels of Gulliver, trevlz ov goliver), název výb. satir. románu na církevnictví, polit. a společ. poměry, Jonathana Swifta (⚲).

Guljanov Ivan Al. (1789—1841), ruský diplomat a egyptolog, člen ruské akademie věd. Z jeho prací: Discours sur l'étude fondamentale des langues, 1822; Archéologie Égyptienne, 1839 a j.

Gullstrand Allvar (1862), švédský oční lékař, profesor upsalské university. Za svoje práce z oboru astigmatismu vyznamenán r. 1911 Nobelovou cenou pro lékařství.

Gulo luscus L., ⚲ rosomák.

Gulon Otto, pseud. Otakara Theera.

Gulussa, syn numidského krále Masinissy a spoluvládce bratra Micipsy, 149 př. Kr.; pomáhal Římu za 3. války punské.

Guly (angl.), u splachovací kanalisace zařízení pro zachycování kalu, splašek.

Guma arabská, klovatina arabská, Gummi arabicum, jest zaschlá šťáva vytékající z různých druhů akacií, hlavně akacie či kapinice pravé (Acacia Senegal), rostoucí v horním poříčí řeky Nilu a v Senegambii. Tvoří okrouhlé, vejčité nebo podlouhlé kusy různé velikosti a barvy. Jest bezbarvá, nažloutlá až červenohnědá, průhledná až průsvitná a neprůhledná. Láme se v ostrohranné kousky s lasturovitým lomem. V dvojnásobném objemu vody se pozvolna úplně rozpouští na čirý, nažloutlý sliz kyselé reakce. S glycerinem se vodný roztok mísí. V alkoholu, éteru a olejích se nerozpouští. V obchodě rozeznáváme velký počet druhů arabské klovatiny; k druhům východoafrickým náleží: kordofánská, tvořící kousky bezbarvé nebo světle žluté, až 2 cm dlouhé, ve vodě úplně rozpustné, senaarská, v drobnějších kousících z území mezi Senaarem

a Rudým mořem, suakinská, pocházející hlavně z Acacia stenocarpa, v malých žlutých nebo hnědých kouscích, geddah, přicházející do obchodu přes asijský přístav stejného jména. Tvoří menší zrna, tmavé barvy, špatně ve vodě rozpustná. K západoafrickým druhům, jež pocházejí hlavně z akacie arabské (Acacia arabica), patří hlavně klovatina senegalská. Světlejší a lepší jakosti pocházejí z horního toku řeky Senegalu. Z dalších druhů klovatin menší význam má klovatina kapská z Jižní Afriky, klovatina marocká z Marokka z akacie marocké (Acacia gummifera) a klovatina australská z akacie hustokvěté (Acacia pycnantha) z jihovýchod. Australie. Svým chemickým složením je arabská klovatina přirozeným polysacharidem, který se hydrolysou rozkládá na cukry arabinosu a galaktosu. Používá se jí jako lepidla, k zahušťování vína a likérů, v lékařství a j.

Guma dřevěná (xylan), $C_6H_{10}O_5$, jest obsažena v listnatých stromech, rozpouští se v horké vodě.

Gumbinnen, nejvýchod. vl. okr. prov. vých. pruské, 9397 km², (1925) 540.389 ob. Hl. m. G., (1925) 18.948 ob., na tr. Insterburg—Eydtkuhnen, hl. celn., důl. obch. a prům. m. pohraniční. Za svět. války 1914—15 několikrát obsazeno rus. vojsky.

Gumiguta, Gummi resina gutti, klejopryskyřice některých garcinií, rostoucích hlavně ve vých. Indii a na Ceyloně, hlavně garcinie barvířské (Garcinia morella). Získává se tak, že do kůry učiní se hluboké zářezy, vytékající mléčná šťáva se zachycuje v bambusových trubičkách a nad ohněm vysuší. Pak se z trubek vyjme a přichází v podobě tyčinek 30 až 50 cm dlouhých a 2 až 5 cm silných do obchodu. Méněcenný druh získá se vyvářením nezralých plodů a listů a přichází do obchodu v bochnících nebo velkých kusech až 1 kg těžkých; bývá tmavě zbarvena a obyčejně znečištěna pískem, větvičkami a pod. Gumiguta tvoří červenožlutou, žlutě poprášenou, neprůhlednou hmotu, lesklého lasturového lomu. Jest bez zápachu, chuti ostře palčivé, jedovatá. S vodou dává tmavě žlutou emulsi. Obsahuje as 75% pryskyřice, 20% klovatiny a 5% nečistot. Slouží jako malířská barva, na výrobu barevných laků, v reprod. technice a v lékařství.

Gumilev Nikol. Serg. (1885—1921), ruský básník a spis. směru realist.-romantického, parnasista ze školy Th. Gautiera a Leconte de Lisle. Mistr líčení nálad a krajin tropických.

Gumiński Władysław (1823—1898), pol. malíř a restaurátor obrazů.

Gumma (syfilom), luetický nádor, mající podobu gumy, ☞ lues.

Gumové prádlo (celuloidové, litoidové neb trvanlivé prádlo), límce a manšety potažené tenkou vrstvou celuloidu. G. p. lze snadno a rychle čistiti mýdlem.

Gumové punčochy, těsně přiléhající gumové punčochy z elastické (kaučukové) tkáně; nosí se proti křeč. žilám.

Gumové rukavice, z nejjemn., bezešvé průhledné gumy, používané při chirurg. zákrocích k ochraně operatéra před infekcí.

Gumotisk, značí buď offsetový tisk (přetiskový tisk) nebo výrobu razítek, z kterých se pak otiskují písmena nebo obraz na papír, ať již ze skládaných gum. písmenek nebo litých v celku, ve formě razítek.

Gumotisk (ve fot.). Tento fotografický rozmnožovací způsob založen je na vlastnosti chromových solí, činiti arabskou klovatinu citlivou vůči světlu. Jakožto podkladového papíru užíváme zde dobře klížených kreslicích papírů, zv. akvarelových, s nepříliš hrubým povrchem, které ještě nejprve klížíme v 2—3% roztoku želatiny nebo v 2% roztoku mazu škrobového buď máčením v roztoku nebo natíráním na papír napnutý na rýsovacím prkně. Teprve před vlastním použitím preparujeme papír roztokem arabské gumy, barviva a chromové soli. Citlivá vrstva složena jest z arabské klovatiny, barviva a chromové soli. Delším osvětlením pod skleněným negativem stane se klovatina na osvětlených místech více méně ve studené vodě nerozpustnou, kdežto na místech neosvětlených zůstává rozpustnou. Koupáním ve studené vodě na neosvětlených místech se klovatina i barvivo odplaví a současně se rozpouští také chromová sůl, takže obraz nepotřebuje již další fixace (ustálení). Jakožto barviva užíváme buď přímo práškových barev akvarelových nebo temperových barev v cínových tubách. Nejčastěji to jsou: čerň lampová, čerň slonová, siena pálená, červeň indická a anglická, okr pálený a zlatý, mořenový lak, indigo a modř pařížská. Tyto barvy lze pak libovolně kombinovati. Pro preparaci papíru dobře promísíme 3 cm³ zásobního 60% roztoku arabské klovatiny, na špičku nože barvy s 9 cm³ 10% roztoku dvojchromanu draselného (na 3 papíry 20 × 26 cm) a za tlumeného denního světla nebo při umělém světle nanášíme na papír. Pak v tmavé místnosti se papír zavěsí, aby vyschl. Takto připravený papír není trvanlivý a je nutno jej co nejdříve (do 2 dnů) zpracovati. V temnu dáme jej do kopírovacího rá-

mečku a pak na slunci kopírujeme. Doba osvětlení řídí se druhem papíru, množstvím jednotlivých součástek v lázni, druhem negativu a osvětlení. Měkký negativ v plném slunci v poledne vyžaduje asi 30—60 vteřin, při rozptýleném světle 10—20 minut. Vyvolání obrazu děje se pouhým koupáním ve studené vodě několikráte vyměňované po dobu 3—4 hodin, po př. obraz po chvíli máčení vypíráme proudem tekoucí čisté vody, aby se klovatinová vrstva odplavila. Pak se světla obrazu vyčistí ve zředěném sulfitovém louhu (5 : 100 vody), znovu promyje vodou a vysuší. Zlepšení a retuš obrazu provádí se při vyvolávání jemným štětcem. Vysušený gumotisk lpí dobře na papíře, takže jej lze znovu preparovati a opět týž obraz buď v téže barvě, ale dále nebo kratčeji osvětliti nebo preparovati jinou barvou. Dostáváme pak gumotisky vícenásobné. Hotový obraz jest trvanlivější, jestliže se přetře zředěným roztokem klovatiny nebo malířským lakem (fixativem). V obchodě přicházejí dnes také přímo gumotiskové papíry, obsahující již ve vrstvě barvivo a želatinu, takže je třeba jen je učiniti citlivými koupáním v roztoku dvojchromanu draselného. Obrazy jsou velmi trvanlivé, dovolují značný výběr barev a možno také obraz při kopírování nebo během vyvolávání zlepšiti.

Gumowski Jan (* 1887), polský malíř v Krakově. Maluje dávné stavby polské.

Gumowski Marjan (* 1881), ředitel musea velkopolského v Poznani. Sp.: Monety polskie (1905), Nieznane portrety Stefana Batorego (1905), Medale Jagiellonów (1906), Medale polskie (1905) a j.

Gumplowicz Ludwik (1838—1909), pol. právník, prof. univ. ve Štýrském Hradci. Sp.: Prawodawstwo polskie względem Żydów (1867), Konfederacja Barska (1872), Rechtsstaat und Sozialismus (1881), Grundriß der Soziologie (1881), Soziologie im Umriß (1910).

Gumplowicz Maksymiljan (1864—1897), pol. histor. spisovatel. Sp.: Początki biskupstwa krakowskiego, Źródła Balduina Gallusa.

Gumpold (t. Gumbaldus), jako biskup mantovský, připomínaný r. 981. Napsal lat. legendu o sv. Václavu, známou dlouho pod jm. Anonymus Ottonis II. Legenda ta je základem všech pozdějších legend o sv. Václavu. Nejst. rukopis legendy je dnes v knihovně wolfenbüttelské, vznik jeho se klade nyní do poč. XI. stol. Byl napsán z podnětu choti Boleslava II., Hemmy (Emmy). Kapitula pražská má rukopis z 2. pol. XIV. stol. Legendu vydal ↘ Emmler v Pramenech dějin čes. I. — Lit.: J. Pekař: Die Wenzels- u. Ludmilalegenden u. die Echtheit Christians, Prag, 1906. ↘ jubilejní literaturu svatováclavskou z r. 1929. Kritický přehled její v Čes. čas. histor., roč. 1929.

Gumpoldus (Gumpold), legendista 10. věku, biskup mantovský; k žádosti císaře Otty II. napsal kolem 980 latinsky životopis vévody Václava svatého; rukopis vyzdobený miniaturami chová se ve Wolfenbüttelu u Brunšviku, jiné rukopisy v kapit. knihovně pražské, v Bruselu, v Erlangách, v Berlíně a v Rajhradě; vydán Dobrovským, Pertzem a Emlerem v Pramenech DČ. (1873). Lit.: Pekař, Die Wenzelslegenden, 1906. Friedl, Iluminace Gumpoldovy legendy, 1926.

Gumpoldskirchen, městys v Dol. Rakousích. 2911 ob.; průmysl barvířský, vinice, váp. lomy.

Gumpoldskirchenský samotok, výtečné víno z G., podobné tokajskému.

Gumppenberg Hans (* 1866), něm. spisovatel, člen mnichovského Überbrettlu, dramatik (König Konrad I., Die Minnekönigin) a satyrik (Deutsches Dichterross).

Gumppenberg Wilhelm (1609—1675), něm. místopisec církevní, 1625 jesuita; vydal Marianischer Atlas (1673), zčásti přeložený do češtiny Frozínem (↘).

Gumy, ↘ klovatiny.

Gun, čínský titul šlechtický (asi jako hrabě).

Gun Karel Fedorovič (1830—1877), znamenitý ruský malíř historických obrazů, žák slavného Vereščagina. Nejznámější jeho Bartolomějská noc a Hlava vojína, v rumjancevském museu, Nemocné dítě, v tretjakovské galerii. Znamenitý kreslíř a histor. malíř st. školy. Žil též v Praze.

Gunádhya, ind. básník, jemuž se připisuje nedochované dílo výpravné Brihatkathá (velké vypravování). Je psáno lidovým nářečím z 3. st. po Kr.

Gunaris Demetrios (1867—29. XI. 1922). Studoval v Německu, byl ministrem financí, pak 1915 minist. předsedou a 1916 ministrem vnitra. Pro neúspěch vál. tažení v Malé Asii obviněn gen. Plastirasem z velezrady a zastřelen.

Gundelach (Gondolach) Matyáš († 1653 v Augšpurku), dvorní malíř Rudolfa II. Pocházel z Hessenkasselska. V Praze od r. 1609—12. Pak byl patrně ve službách cís. Matyáše, poněvadž vidíme podobiznu jeho a cís. Anny na obraze Zasnoubení sv. Kateřiny z r. 1614 v býv. cís. galerii ve Vídni. V pražském paláci Buquoyů od něho Klanění pastýřů.

Günderode Karoline von (1780—1806), něm. básnířka; napsala několik sbírek

básní hluboce procítěných a plných básnického rozmachu.

Gundikar, burg. král; zahynul v bojích s Huny 437. Postava Gunter v Nibelungách.

Gundling Julius (1828—1890), něm. novinář a zakladatel Prager Tagblattu. Napsal četné histor. romány z českých dějin (Bilder aus Böhmen, Nach Königgrätz).

Gundobad (Gundebald) († 516), král burgundský; bojoval na straně Franků proti Visigotům a sjednotil pod svou vládou celé Burgundsko.

Gundulić Dživo (it. Giovanni Gondola) (1588—1638), dalm. básník. Jím dalmatské básnictví vrcholí. Jeho díla lyrická, dram. a epická vyznačují se formální dokonalostí a lahodou řeči. Hlavní dílo jeho, epos Osman, podle stylu Tassova, opěvuje ve 20 zpěvech polsko-tureckou válku z r. 1621, obzvláště hrdinské činy Osmana II.

Gundulić Dživo Mar. (1600—1650), dubrovnický historik.

Gundulić Dživo Šišk. (1760—1721), dubrovnický dramatik a básník.

Gunkl Josef Karlovič (* 1801 v Josefově, † 1883), ruský hudební skladatel a teoretik. Původem Čech; byl členem orchestru carských divadel. Složil několik orchestr. ouvertur, oratorium Potopa, Te Deum, Rekviem, sonaty, kvinteta, skladby pro klavír, písně a romance. Důležité spisy teoretické, Nauka o melodii, Škola harmonie, Články o hudbě a j.

Gunn Hugh (* 18170), britský pedagog a organisátor říšského školství, hlavně australského. Sp.: The British Empire (1924).

Gunnera, jihoamerický rod z čeledi Halorrhagidaceae (zrnulovité), řád Myrtales, vytrvalé byliny s ohromnými listy a drobnými jednodomými kvítky v hustých šišticovitých květenstvích, s mohutným oddenkem. Asi 30 druhů. G. chilensis Lam. (G. scabra Ruiz et Pavon), v bažinách v Peru a Chile; pěstuje se v Evropě pro ozdobu.

Gunnera chilensis.

Gunny, hrubá látka z vláken kokosových, vyráběná ve Vých. Indii a používaná k balení, hl. kávy.

Gunter, v písni Niebelungů král burgundský a zeť Siegfriedův. Q, Gundikar.

Günter, hrabě ze Schwarzburku (1304—1349), německý vzdorokrál, zvolený witelsbašskou stranou proti Karlu IV. Koruny se zřekl za 20.000 hřiven stříbra.

z Günterodu Abraham († 1609), český humanista a český bratr. Překladatel Xenofónta (Kyrupaidea).

Günther, český Wintíř (* 955), blahoslavený poustevník, příbuzný cís. Jindřicha II.; oddal se poustevnictví, 1034 vyprosil knížeti Oldřichu svobodu, 1040 vyvedl poražené Němce českými lesy do Bavor, 1041 vedl je zase z Bavor pohraničními lesy do Čech, ke konci života žil na Šumavě, kde † 1045 a pochován v Břevnově u Prahy, kde je dosud jeho oltář s obrazem Brandlovým. Lit.: Hille, Náš Domov, 1904, 188.

Guntherus Jakub, český skladatel 18. věku, benediktin kláštera sv. Mikuláše na Starém městě pražském, kde byl ředitelem kůru a dirigoval v l. 1726—1732 slavná velkopáteční oratoria; ze skladeb většinou rukopisně zachovaných vydal Te Deum laudamus (1725).

Günther Antonín (1783—1863), český filosof a bohoslovec; vystudoval universitu v Praze, stal se jesuitou, pak světským knězem, vydal německy psaná díla o spekulativní, teologii, jejíž soustava byla 1857 v Římě zavržena, načež ji odvolal a podrobil se. Lit.: Kachník, Dějiny filosofie, 1904.

Günther František Xaver (* 1790 v Litoměřicích), malíř historický a malíř pokojů v Praze.

Günther Jan, tiskař v Prostějově v l. 1551—71.

Günther Jeremiáš, komorní malíř cís. Rudolfa II. v Praze od r. 1604 a od r. 1615 dvorní malíř cís. Matyáše. Maloval pro sbírky na Hradčanech podobiznu Rudolfa II. v životní velikosti; mimo ni připomíná se od něho ještě obraz Venuše, ženy a satyra, nahé ženy, miniatura na sloni Psyche a kopie.

Günther Johann Christian (1695—1723), něm. básník; jeho básně vyznačují se vášnivou citovostí, živou fantasií, mocnou účinností, lehkostí mluvy a rýmu.

Güntner Gabriel Jan Křtitel (* 1804), český biblista, premonstrát tepelský, profesor Nového zákona v Praze, kde † 1867; latinsky vydal v Praze dva spisy o studiu knih novozákonních.

Rytmická gymnastika I.

Pokles.

Cvičení dle Bode-ho.

Stisk a průtah.

Skok.

Rytmická gymnastika II.

Vzepjetí.

Stisk a průtah.

Gymnastické skoky dle Labana.

Sborové pohybové cvičení dle Labana.

Sklon dozadu dle Wigmana.

Guntram (Guntegraum), franc. král († 593); obdržel po smrti otce Burgundsko s hl. m. Orléanem. Vyhnal sice Langobardy, ale podlehl vizigotskému Reccaredovi. Prohlášen za svatého (svátek 28. března).

Guntrámovice, o. na M., okr. Moravský Beroun, 505 ob. Roku 1758 zde bojoval Laudon.

Gupta, ind. dynastie, od r. 320 až do 8. st.; založena Candraguptou I. a později rozšířila se i do sev. Indie a Siamu.

Gura Eugen (* 8. X. 1842 v Břežanech u Žatce, † 26. VIII. 1906 v Auffkirchenu na Starhemb. jezeře), vynikající operní pěvec německý (baryton), člen oper ve Vratislavi, Lipsku, Hamburku a Mnichově (kde debutoval 1865).

Gura Heřman, syn předešl. (* 5. IV. 1870 ve Vratislavi), operní pěvec (baryton) a režisér předních divadel německých, komorní pěvec, krátce též ředitelem berlínské Komické opery, nyní má operní školu v Berlíně.

Guramis, rod sladkovodních ryb, ↷ Osphromenus.

Guranowski Jerzy (* 1884), pol. básník. Poezje I.—II. (1912—13), divad. hra Za króla Sasa (1920).

Guranowski Mieczysław (* 1883), pol. spisovatel, dramatik. Sp.: Za kulisami (1913), Modelka (1913), Prowincja (1914), Bój o słońce (1916), Piewsza łza (1902), Tomko — zbójnik (1907), Jmieniny aktorki (1915).

Gurda (franc. gourde, z lat. cucurbita, tykev), ploská láhev ze skla, hlíny, kovu nebo dřeva, vyskytující se již v starověku. V středověku a později nošena obzvláště poutníky a vojáky.

Gurilev Aleks. Lvovič (1802—1856), ruský hudební skladatel, syn a žák církevního hudeb. sklad. Lva Štěpána G. (1770—1844), autor mnoha populárních písní a romancí.

Gurjev, r. m. v auton. svob. státě kozáckém, 10.000 ob. Rybářství.

Gurjunový balsám, ↷ Dipterocarpus.

Gurk Eduard (1801—1841), mědirytec a malíř; kreslil výjevy z pražských korunovací, napsal studii Mosaika na polední straně chrámu svatovítského v Praze (ČKD, 1837).

Gürke Jan Nepomuk (1814—1895), čes. homiletik; 1879 děkan v Českém Brodě, od 1867 otiskoval kázání v Posvátné kazatelně. Lit.: Podlaha, Bibl. 2184.

Gurkha (vl. Górkha), ind. kmen, jenž v XIV. stol. sídlil v Radžputaně, později uhnul před Mohamedány do záp. Nepalu. ↷ Gurkové.

Gurko Ossip Vladimirovič Romejko (1828—1900), rus. maršál, sloužil u gard. jezdectva, prodělal krymskou válku, polské povstání 1863, velel předvoji ve válce 1877—8 a vzal Trnovo; zatlačen byv Sulejmanem od Drinopole, držel pak přes léto Šipku; poraziv Achmeda Šefketa u Gorniho Dubňaka a dobyv Těliše, dokončil obklíčení Osmanovo u Plevna (koncem října 1877). Pak velit. gardy, přešel Balkán, obsadil Sofiu a poraziv u Plovdiva (16.—18. I. 1878) Sulejmana, umožnil spojení rus. vojsk u Drinopole. Po vál. gen. guvernérem v Petrohradě, Oděse, Varšavě; nikde se netajil svým protiněmeckým smýšlením, ve Varšavě se nazýval Kulak na grudi Germanij (pěsť na prsou Německa). Očekával mnoho od velkých mass rus. jezdectva, jež za války zaplaví nepřátelské území, a cvičil svoje vojsko v tomto směru.

Gurko Vasilij Ossipovič Romejko (* 1864), rus. gen., syn předešlého; velel za svět. války 1. jezdec. divisi, pak VI. sboru, 1916 5., potom 13. arm. na sev. frontě, byl v zimě 1916—17 za nemoci gen. Alexejeva jeho zástupcem jako náčelník gen. štábu; za revoluce jako vrchní velit. rus. arm. se nepohodl s Kerenským, jenž nechtěl přistoupit na jeho podmínky o obnovení kázně vojska před početím ofensivy, odvolán a vypověděn. Žil v Paříži, kde vydal Memoires and Impressions of War and Revolution in Russia 1914—17 (1918, též německy 1921: Rußland 1914—17).

Gurkové (hind. Gorkha = pastýř), kmen v indic. státě Nepalu, původu mongolského, znamenití vojáci, tvoří 10 pluků britské indické armády; osvědčili se též za svět. války. Řeč jejich gurkhali, pův. arijského, je dorozumívací řečí v Nepalu.

Gurlitt Cornelius, PhDr., ing. (* 1850), syn G. L., umělecký kritik a spisovatel, profesor na vys. škole techn. v Drážďanech. Znalec baroka.

Gurlitt Louis (1812—1897), něm. malíř; maloval náladové obrázky, plné barevné krásy jižních krajin.

Gurnemanz de Grâharz, ve Wolframově Parsifalu kníže, jenž učí Parsifala rytířským ctnostem a jemu radí, aby se nikdy mnoho netázal.

Gurowski Adam, hrabě (1805—66), pol. spisov. a hlasatel myšlenky slovanské.

Gürtler Antonín Bernard (1728—1791), mecenáš umění; studoval v Praze, zpovědník královny neapolské Marie Karoliny, biskup; kostelu ve Falknově daroval drahocenné obrazy a sochy italských mistrů.

Gürtler Augustin, malíř v Praze v l. 1738—78.

Gürtler František (1782—1841), měšťan od r. 1809, akad. kreslič v Praze.

Guru (sanskrt), vážená osobnost, především rodiče, pak učitelé.

Gurunsi, krajina v Africe, málo prozkoumaná, úrodná, pro chov dobytka vlhkostí nevhodná; G. jsou pohan. domorodci, kteří byli zatlačeni kmeny kolem nich sídlícími do lesů. Tam žijí primitivním způsobem a neustále podléhají cizí nadvládě. G. připadlo r. 1896 franc. ochraně a patří k Senegalu.

Gusakovskij Ant. S. (1841—1875), ruský hudební skladatel, podivín. Jeho skladby zachoval Balakirev.

Gusev Fedor Fed. (1844—1878), ruský filosof; hlavní jeho filosof. dílo Izloženije i kritičeskij razbor mrastvennago učenija Šopengauera.

Gusev Mat. Matvějevič (1826—1866), ruský astronom, 1854 ředitel hvězdárny vilenské, kde organisoval systemat. fotografování slunečních skvrn, tehdy novinka. Knihy: Über die Gestalt des Mondes, Beitrag zur Untersuchung der eigenen Bewegung der Fixsterne a j.

Gusev Sergěj Sergějevič (* 1854), ruský žurnalista a feuilletonista, populární hl. v letech 90. svými feuilletony, jež psal do různých listů, pod pseud. Slovo-Glagolj.

Gusev Sergěj Ivanovič (pseud. G. Orenburskij) (* 1867), ruský spisovatel povídek a románů, zvláště ze života venkovského duchovenstva, jehož povahy a život bystře zachycuje.

Guseva Jelena Ivanovna (1787—1853), vynikající ruská herečka, zvláště rolí charakterních o komických. Zemřela na jevišti při představení Suchoninovy hry Ruská svatba.

Gusinoje, jezero jižně od Bajkalu, 400 km² se salinami. V klášteře G. žije vrchní lama kmene Burjatů.

Gusle, jihoslov. smyčcový nástroj tvaru loutny s vypouklou skřínkou a s membránou jako deskou resonanční, potažený strunami.

Gusli, ruský lidový nástroj, předchůdce cymbálu, pův. z Řecka. Vyráběly se ze dřeva javorového a měly 5—8 strun. Jsou nástrojem doprovázejícím. Školu gusl. upravil Kušenovij-Dimitrevskij.

Gust B. K-ský, pseud. Gust. Pflegra.

Gustav (švéd., Gustaf, ze staronordického gudhstafr, válečný vůdce), křestní jm.: 1. G. I. (G. Eriksson Wasa), švédský král (1497—1560); 1518 byl rukojmím v Dánsku, uprchl však, po smrti otce potlačil povstání a r. 1523 učinil konec skand. Unii. 1555—57 sváděl bezúspěšné boje s Ruskem. Ačkoli za jeho vlády sedláci se čtyřikrát vzbouřili, vytvořil silné království rozmnožením král. statků, upravením daní, povznesením zemědělství, obchodu a řemesla a zavedením dědič. království a se silnou organisací. — 2. G. II. Adolf (1594—1632), švéd. král, vnuk předešl. Válkami s Dánskem, Ruskem a Polskem rozšířil své panství a ovládl celé Baltické moře. Zároveň podporoval obchod, řemesla, zakládal nová města, zřizoval cesty, přičinil se o zvýšení vzdělání ve své zemi a novými privilegiemi získal šlechtu. Novou správou vojenskou Švédsko se stalo velmocí. Ve válce třicetileté se postavil proti vojskům císařským na stranu protestant. knížat a padl v bitvě u Lützenu r. 1632. Jeho smrt byla pro mladou švéd. velmoc ztrátou nenahraditelnou. G. byl státníkem obezřetným a rozvážným, odvážným vojákem a výteč. organisátorem. — 3. G. III. (1771—1792), švéd. král, odstranil vládu šlechty a posílil tím své království. Později ztratil přízeň lidu a to vedlo k povstání, jež však bylo potlačeno. Tím upevnil neomezeně svou moc a r. 1792 při spiknutí švéd. důstojníků byl zavražděn. Byl panovníkem vysoce vzdělaným, vynik. řečníkem a spisovatelem a na celkovou literaturu švéd. měl veliký vliv. — 4. G. IV. Adolf, švédský král (1792—1809), syn předchozího; bojoval se silnou stavovskou oposicí, od roku 1804 nepřítel Napoléonův; přistoupil 1805 k protifranc. koalici. Bojoval také proti Rusku a Dánsku. Pro nešťastný výsledek těchto válek byl sesazen a ze země vyhoštěn. Žil pak jako hrabě z Gottorpu a jako plukovník Gustavson v růz. zemích. — 5. G. V., švéd. král (* 1858), zasloužil se o sblížení obou skand. zemí, ve svět. válce zachoval neutralitu, s počátku s dobrým úspěchem, později se dostal do sporu s Finskem pro ostrovy Alandské. Přísně konstituční, vládl střídavě s konservativními, liberálními i socialistickými ministry. R. 1919 zavedl právo hlasovací pro ženy. — 6. G. Adolf, šv. kor. princ (* 1882), syn předch.; zasloužil se o švédskou prehistorii četnými vykopávkami. — 7. G., šv. princ (1568—1607), vychován jesuity a na dvoře Rudolfa II., od r. 1600 vězněn carem Borisem Godunovem. — 8. G., švéd. nápadník trůnu (* 1877), nejstarší syn G IV., rak. důstojník; žil ve Vídni, protestoval proti nastolení Bernadotta na švédský trůn.

Gustav, kreslíř v Praze. Od něho v Národním museu 27 kolorovaných perokreseb s pohledy na Prahu a okolí, z velké části z r. 1818.

Gustava Adolfa spolek, 1832 založen na památku 200. výročí smrti švéd. krále jako evang. nadání k podpoře souvěrců v Lipsku a Drážďanech; rozšířil se v celé Evropě pod heslem: „Pryč od Říma"; ústř. sídlo je v Lipsku.

Gustawson Gabrjel (1842—1908), ruský chemik a prof. akademie Piotrovské u Moskvy.

Gusto (ital.), chuť, náklonnost.

Gustometrie, měření jemnosti a citlivosti chuti.

Güstrow, m. v Meklenbursko-Zvěříně; stř. školy, divadlo, průmysl, 17.480 ob.

Guta, o. na Sl., okr. Komárno, 9676 ob (63 čs.).

Guta, Jitka, první choť Václava II.

Gutaperča, zahuštěná mléčná šťáva některých východoindických stromů z čeledi zapotovitých (Sapotaceae). Nejdůležitější z nich jsou: perčovník pravý (Palaquium gutta), který jest nejčastěji pěstován, perčovník podlouhlolistý (P. oblongifolia) a payena Leerova (Payena Leerii). Tyto stromy rozšířeny jsou po celé Vých. Indii a přilehlých ostrovech. Do stromů činí se zářezy, vytékající mléko se zachycuje do podstavených nádob, samovolně se brzy sráží a lisuje se v kusy 10—20 kg těžké. Tato t. zv. surová gutaperča jest načervenalá až hnědá, porovitá a značně znečištěna pískem, větvičkami a pod. Aby se vyčistila, nejprve se drtí na drobné kousky, které se v horké vodě nechají změknout a melou se v holandru. Protlačováním přes jemné síto a dalším válcováním získáme vyčištěný výrobek, který se vyválcuje na desky, trubky, proužky a p. Poněvadž toto čištění jest velmi obtížné, vyrábí se dnes gutaperča také přímým vyvářením práškovitých listů, větví a p. mořskou vodou, čímž získáme přímo čisté zboží a také stromy tolik netrpí jako při starém způsobu. Gutaperča je šedobílá, kožovitě vláčná, tvrdá a málo pružná hmota, která se při 50° C stává měkkou a plastickou, při 100° pak dá táhnouti na vlákna. Dalším zahříváním až k úplnému roztavení se částečně rozkládá a zůstává i po ochlazení lepivou a plastickou. Suchou destilací uniká těkavý olej, v němž se gutaperča rozpouští. V éteru, benzenu, chloroformu a silici terpentinové se gutaperča rozpouští, ve vodě a alkoholu je nerozpustná. Čistá gutaperča se získá, přidáme-li alkoholu k roztoku gutaperči v chloroformu nebo benzenu. Ta se lisuje do tyčinek a přichází v obchodě jako gutaperča přečištěná (Gutapercha depurata). Poněvadž se na vzduchu mění, přechovává se pod vodou. Vůči síře chová se gutaperča stejně jako kaučuk, dá se vulkanisovat, t. j. přidáme-li k ní malé množství síry a zahřejeme, mění svoje vlastnosti. Delší vulkanisací za přídavku větší množství síry získáme rohovitou hmotu, t. zv. ebonit. Gutaperči užívá se ve velkém měřítku hlavně k isolaci elektrických kabelů, na nádoby k dopravě kyseliny fluorovodíkové, na řemeny, v galvanoplastice a v zubním lékařství. Roztoku v chloroformu užívá se v lékařství místo kolodia, roztoku v benzenu k impregnaci obuvi, plášťů a pod.

Palaquium gutta.

Gutenberg Johann Gensfleisch, zvaný G. (kol 1400—1468), vynálezce knihtisku; pocházel z patricijského rodu mohučského. Vynalezl lití pohyblivých písmen a tiskařský lis. Z prvních pokusů jsou zachovány jen zlomky. První cele tištěná kniha jest Bible (1455), na jejíž tisk půjčil peníze měšťan Jan Fust. Brzy se však G. s Fustem rozešel a protože nemohl zaplatiti dluh, byl nucen odstoupit Fustovi svou tiskárnu. Později obdržel G. půjčku od Konráda Humeryho, neví se však, jak těch peněz použil. Po rozboření Mohuče (1462) žil G. až do své smrti na dvoře arcibiskupa mohučského Adolfa z Nasavy. — Zedler Gottfried, Die neuere Gutenbergforschung und die Lösung der Costerfrage, Frankfurt, 1923. Mori G. H., Was hat Gutenberg erfunden. 1922.

Gutenbergovo museum, založeno v Mohuči na paměť 500. výročí vynálezce knihtisku r. 1900; má shromážditi vše, co se týká Gutenberga.

Guter Joh., dr. (* 1882), něm. režisér filmový, scénoval většinu dobrodružných filmů se Stuartem Websem, z mnoha jiných pak Modrá myška, Bláznivé štěstí, atd.

Gutfreund Otto (1889—1927), profesor uměl.-prům. školy v Praze. Žák Bourdellův. Nejvýznačnější díla jeho jsou: Babiččin pomník v Ratibořicích, pomník Masarykův v Hradci Králové a pak umělecká výzdoba Legiobanky v Praze, návrh na čsl. pětikoruny atd.

Guth-Jarkovský Jiří Stanislav, PhDr. (* 23. I. 1861 v Heřmanově Městci). Vychovatel princů ze Schaumburg-Lippe v Náchodě, gymnas. prof., později první ceremoniář presidenta republiky, spisovatel. Z jeho beletristických spisů nejob-

líbenější a nejpopulárnější jsou: Počátky a konce, Nad propastí (1905). Idylky pana adjunkta (1899), Na podzim v ořeší (1908), Cesta ještě nezarostla (1900), Ulomená haluz (1919), Marná sláva (1921) a j. Výchovné spisy: Společ. katechismus (3 sv., 1921), Pravidla slušnosti pro mládež (1914), Společenské klasobraní (1925) a j. Četné cestopisy, překlady z franč. a něm. Od r. 1896—1929 byl zasloužilým předsedou Čs. olymp. výboru, od r. 1894 člen Mezinár. výboru olymp., dále předsedou Klubu čs. turistů, jednatelem Svatobora a redaktorem Časopisu č. turistů. Vydává nyní svoje Paměti.

Guth Karel PhDr., (* 1883), původně úředník Památkového úřadu, od r. 1926 správce histor.-archeologického oddělení Národ. musea. Napsal drobné příspěvky z archeologie, sep. vyd. České rotundy (⚲ V. Birnbaum, K otázce našich rotund, Pam. arch. XXXV.).

Guth Viktor (1841—1911), český žurnalista a r. 1879 dramaturg Nár. divadla.

Guth Zdeněk (* 1902), malíř a učitel typografické školy v Praze. Grafické práce a knižní výzdoba.

Guthausen, o. v Č., okr. Volary, 585 ob.

Gutiérrez Antonio Garcia (1813—1884), špan. dramatik; napsal r. 1836 tragedii El trovador, která byla Verdim použita pro vypracování opery Il trovatore. Jiná díla: El encubierto de Valencia, El paje.

Gutkowski Mieczysław (* 1893), prof. finanční vědy na univ. ve Vilně. Spis: Ustroj municypalny i finanse miast Królestwa Polskiego (1919).

Gutleben Josef (1794—1853), akad. malíř v Praze. — Jeho syn Gustav (* 1823), malíř-krajinář; druhý syn František (* 1829), malíř.

Gutmann Max rytíř, Ing., Dr. h. c. (1857—1930), rak. velkoprůmyslník, báňský a hutní inženýr. Od r. 1883 společník fy Bří Gutmannové; věnoval se záhy vybudování podniků Vítkovického horního a hutního těžařstva, hl. dolů v Orlové-Lazích. Od r. 1890 vicepresidentem Vítkovických závodů. President Ústřed. svazu rak. průmyslníků, od r. 1906 člen panské sněmovny rak. a čestný doktor vys. báňské školy v Lubně a techniky v Cáchách.

Gutsmann Ožbald (1725—1790), slovinský jazykozpytec, člen řádu jesuitského. Působil 1760 ve Zvoleni na Slovensku. Z jeho četných prací jsou nejdůl. Windische Sprachlehre, 1777, a Deutschwind. Wörterbuch, 1789, a různé knihy nábož. Věnoval se hl. Korutansku a sbíral tamní slov. lid. přísloví.

Gutštein, zříceniny hradu již. od Nové Vsi u Stříbra; hrad G. býval původně sídlem pánů z G., proslulých v českých dějinách ve 14. a 15. st. Ve válce třicetileté byl hrad pobořen.

Gutštejn Albrecht, český politik 16. věku, 1534 nejvyšší mincmistr, 1545 poručník domu Rožmberského, dbající o vštípení českého uvědomění mladých princů Viléma a Jošta; 1550 zemřel na Žirovnici. Horlitel pro katolictví, usplavňovatel Vltavy v hořejším toku; vydal O lásce k Bohu a k bližnímu (Praha, 1547). Lit.: Balbín, Bohemia docta II. 101.

Gutta, kapka, v archit. zvláštní oživení spodní plochy plotny ve slohu dórském.

Gutta cavat lapidem (lat.), i kapka vyhloubí (časem) kámen, citát z Ovidiova díla Epistolae ex Ponto IV., 10, 5.

Guttace, vylučování přebytečné vody z rostlin v kapkách na listech. Hl. u tropických rostlin pralesovitých (Colocasie).

Guttae, kapky, forma, ve které se předpisují příliš silná léčiva. 20 kapek destil. vody = 1 g.

Guttalek Jan (* 1773 v Brně, † 1818), malíř a rytec. V zemském museu brněnském jsou od něho některé skizzy k historickým komposicím. Maloval též podobizny. Z jeho rytin: Apollo Belvederský, Herkules a Omfale, studie hlav a postav.

Guttiferae, ⚲ třezalkovité.

Guttmann Josef (* 1902), současný sociolog; vydal Základy Marxovy nauky hospodářské (1925).

Guttmann Vítězslav, MUDr. (1879—1921), profesor laryngologie na české universitě pražské. Sp.: Lingua nigra (1911).

Guttry Aleksander (1813—1881), polský politik. Sp.: Pamiętniki z l. 1845—47.

Guttur (lat.), hrdlo, jícen, chřtán.

Gutturální (lat.), náležející k hrdlu, jícnu. Na př. hlásky.

Guty, o. na Sl., okr. Český Těšín, 826 ob. (379 čs.).

Gutwein Jan Kašpar, rytec v Praze a v Brně. Žil v l. 1669—1730.

Gutwein J. M., rytec; od něho Madonna podle sochy v Tismicích z r. 1742.

Gutwein Jan Jiří, rytec; žil v l. 1698—1714 v Moravském Krumlově, pak do r. 1718 v Brně. Ryl katafalk opata kláštera v Louce u Znojma (r. 1712).

Gutwein Václav, mědirytec v Brně v l. 1720—40, pak v Mnichově a Štyrském Hradci. Ryl katafalk cís. Eleonory, podobiznu P. Mart. Středy, Jana Nep. a j.

Gutwein Václav, brněnský rytec 18. věku, mistr mědirytin svatojanských a portretů. Lit.: Památky arch. 27, 1915, 68.

Gutwirth Melichar (1626—1705), český hagiograf; 1644 jesuita, vydal Wenceslai Martyris et Patroni Bohemiae Virtutes (Olomouc, 1651) a několik jiných děl latinských.

Gutwirth Václav (* 1896), redaktor Tiskového odboru presidia minist. rady. Napsal četné studie hl. o otázkách studentských. (Soc. otázka stud., 1922.)

Gutzkow Karl (1811—1878), něm. spisovatel; byl jedním z vůdců Mladého Německa, psal politicko-literární essaye a romány, avšak pro smyslné líčení a náboženskou svobodomyslnost byly jeho práce zakázány a jeho další činnost postavena pod dohled. 1837—1842 žil G. v Hamburku, kde vydával svůj časopis Telegraf. Tam též začal psát dramata, z nichž nejznámější jest Uriel Acosta (1847), v l. 1847—49 byl dramaturgem drážďanského divadla.

Guvernér (z franc.), → gouverneur.

Guyana, → Guayana.

Guyau Jean Marie (1854—1888), franc. filosof; byl velmi slabého zdraví a život prožil většinou na jihu Francie. Vytvořil z positivismu Fouilléesova praktickou životní filosofii, upomínající na Nietzscheho. Vychází z protikladu reflexe a instinktu. Pramen mravnosti nachází ve výslednici obou ve „vnitřní spontánnosti“ individua a solidaritě společnosti. Hl. díla: Mémoire sur la Morale utilitaire, depuis Épicure jusqu'à l'école anglaise (1878—79); Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction (1885, přel. do češt. 1921); L'irréligion de l'avenir (1887). — Lit.: Bergmann: Die Philosophie Guyaus (1912).

Guyenne (Guienne), býv. kraj v jihozáp. Francii; obsahoval dnešní dep. Gironde, Dordogne, Lot, Aveyron, Lot-et-Garonne, Tarn-et-Goronne. Hl. m. Bordeaux. Do r. 1541 náležela G. Anglii.

Guynemer Georges (1894—1917), franc. letecký důstojník. Vyznamenal se v nesčetných bojích na záp. frontě a sestřelil celkem 53 něm. letounů. Padl ve Flandrech nad obcí Poelcapello v boji proti německé přesile. Na jeho počest zasazena pamětní deska v Panthéonu.

Guys (güis) Constantin (1805—1902), franc. malíř a kreslíř; zúčastnil se s Byronem řeckých osvobozeneckých válek a války krymské jako válečný kreslíř. (Ilustr. London News.) Sepsal dějiny druhého císařství; žil osaměle a v chudobě.

Guyski Marceli (1832—1893), polský sochař. Práce převážně dekorace stavitelské.

Guzman-Blanco Antonio (1829—1899), liber. žurnalista. Byl několikráte zvolen presidentem republ. Venezuely a provedl četné reformy.

Gużewski Adolf (* 1876 v Litvě), současný hudební skladatel polský; studoval na kons. v Petrohradě a ve Varšavě, kde na tamní konservatoři je od r. 1910 prof. teorie a hry na klavír. Složil operu Dziewica lodowców (libr. podle Andersena), jež provedena 1907 ve Varšavě, symfonii a orchestrální variace (obě cenami poctěné) a napsal Praktickou nauku o instrumentaci (1909).

Guzikov (Gusikov) Mich. Jos. (1809—1837), ruský virtuos na cymbál, židovského původu, syn šumaře-flétisty. Hrál na cymbál, který sám zhotovil, židovské a polské národní písně ve vlastní úpravě. Not vůbec neznal. Jeho evropské turné mělo značný úspěch.

Gvozděv Alex. Alexandrovič (* 1887), ruský dějepisec, teoretik a kritik divadelní; většina jeho článků vyšla souborně 1923: Iz istorii těatra i dramy, 1926 Těatr im. Meiercholda.

Gwiżdż Feliks (* 1885), pol. spisovatel. Podcięty dąb (1906), Fale (1907), Dobrzy ludzie (1912), Kośba (1921), Gody (1922).

Gwynplaine, pseud. Karla Scheinpfluga.

Gyarmot (Ďarmoty), vesnice u maďar. Rábu, rodiště Jos. Dobrovského (→).

Gye William Erwart, angl. lékař; objevil r. 1925 bacila rakoviny.

Gyetwa, → Detva.

Gyger Hans Konrad (1599—1676), curyšský inženýr, známý svou mapou kant. curyšského 1:32.000.

Gygés, král lydský (686—656 př. Kr.), zakladatel dynastie Mermnadů; dobyl si přízně manželky krále Kandaula, odstranil jej a ujal se sám trůnu.

Gylippos, spart. vojevůdce; porazil r. 413 Athéňany u Asinara. Byl ze Sparty vypověděn, protože prý při dobytí Athén zpronevěřil peníze.

Gyllembourg-Ehrensvaerd Thomasine Christine, roz. Buntzenová (1773—1856), dánská spisovatelka. Docílila největšího úspěchu svojí novelou Rodina Poloniova (1827), vynik. svérázným humorem a real. líčením. Jest tvůrkyní mod. dánské novely. Její Sebrané spisy vyd. r. 1883.

Gyllenborg Karel (1679—1746), švédský státník, diplomat a spis., autor první švédské komedie Den svense sprätthöken z r. 1737.

Gyllenstierna J., hrabě (1635—1680), švédský politik, ministr Karla XI., protivník frankofilské politiky.

Gymel, dvojhlas z prvopočátků vícehlasé hudby, s terciovým n. sextovým intervalem.

Gýmeš, o. na Sl., okr. Zlaté Moravce, 1209 ob. (249 čs.).

Gýmešské Kostolany, o. na Slov., okr. Zlaté Moravce, 612 ob. (588 čs.).

Gymkhána (ind.), voj. sportovní soutěže, pocház. z Indie; rozšířily se nyní prostřednictvím Angličanů do celého světa.

Gymnadenia R. Br. (patří do čeledi Orchidaceae), asi 10 druhů. U nás G. conopea (pětiprstka obec.), na horských lukách, čárkovitě kopinaté listy, hrozen růžových nebo bílých, dlouze ostružnatých kvítků. Hlíz g. se užívalo dříve v lid. lékařství (Radix palmae Christi).

Gymnadenia conopea R. Br.

Gymnase (fr., žimnās), gymnasium; ↷ college a collège. — G. dramatique (Théâtre du G.), veseloher. jeviště v Paříži, založené 1820.

Gymnasiarch (ř.), představený starořeckých gymnasií a palaester; v Athénách nesl též výdaje spojené s gymn. soutěžemi.

Gymnasion (řecky gymnos = nahý), ve starém Řecku prostor, vyhrazený tělesným cvičením.

Gymnasium, ↷ školy střední.

Gymnast (ř. gymnastés, franc. gymnaste), původně cvičitel tělocviku, nyní borec, cvičenec, také akrobat.

Gymnastes, u starých Řeků učitelé tělocviku, hlavně pro pokročilejší a atlety.

Gymnastika léčebná (metodické pohyby, které provádí nemocný samostatně (aktivní g. l.) nebo lékař na nečinném nemocném (pasivní g. l.), nebo lékař a nemocný společně k vyvarování se nebo k léčení chorobných stavů. Aktivní g. l. provádí se nejlépe před jídlem v dobře větrané místnosti, v létě v přírodě bez tísnivých šatů. Vyžaduje málo nářadí. Cvičení má pro každý jednotlivý případ určiti lékař. Každý pohyb provádí se 10—20krát za sebou; po každém tempu třeba hluboce dýchati. Pohyby paží, nohou a trupu se střídají. K aktivní g. l. patří také chůze, běh, veslování, plování a j. sporty. Pasivní g. l. týká se skoro výhradně kloubů, jejichž přirozené pohyby se napodobují. Nemocný zaujme pohodlnou polohu, lékař uchopí dotyčný úd nad kloubem, druhou rukou dolní část kloubu a provádí jemně a opatrně pohyby. K jejich doplnění slouží Krukenbergovy kývadlové přístroje, spojující navzájem aktivní a pasivní pohyby. U Lingovy (švédské) odporové g. l. provádí odpor lékař nebo nemocný. Vsunutím odporu může býti při každém postavení údu každá skupina svalová podnícena ke stahu. Odpor musí býti vždy poddajný. K doplnění lékařské činnosti slouží zvl. nářadí (odporové přístroje): 1. využívající pružnosti gum. trubic atd.; 2. kladoucí odpor pomocí závaží; 3. přístroje, které vynašel G. Zander (Stockholm), účinkující většinou podle zákonů dvouramenné páky. Ke všeobecnému tělesnému pohybu slouží t. zv. sportovní přístroje. Předmětem g. l. jsou hl. svaly a klouby. Aktivní pohyby mají svalstvo zesíliti nebo zabrániti jeho zeslabení. Mají-li svaly oslabené nemocí nebo poraněním nabýti dřívější výkonnosti, zesiluje se účinek aktiv. cvičení odporovou gymnastikou. Pohyblivost ztuhlých kloubů se g. l. zvýši, jízvovité srůsty uvolní a pod. Účinek g. l. na svalstvo zakládá se na tom, že pracující sval dostane více krve a je tedy lépe vyživován, než sval v klidu. Svalová práce pudí krev za zvýšeného tlaku k srdci. Metodické pohyby svalové mohou tedy snížiti odpor v oběhu krevním, ulehčiti srdci a ve spojení s pravidelným hlubokým dýcháním podporovati odtok krve ze žil. G. l. používá se hojně při poruchách oběhu krevního. Ježto dýchání působí i na tlakové poměry v dutině hrudní a břišní, působí metodická dechová cvičení (dechová gymnastika) příznivě i na zásobování krví a tím i výživu orgánů hrudních, zvláště plic, podporují větrání plicních hrotů a uvolnění pohrudničních srůstů. Cvičení břišních svalů podporuje pohyb střev. Dále zvyšuje se výdej vody a spalovací pochody v těle, čímž může g. l. působiti i na výměnu látkovou. Ježto každé cvičení je v podstatě činnost ústř. ho nervstva, účinkují metodické cviky svalové i na toto. G. l. má široké pole působnosti, ale je zakázána u četných chorob a stavů (na př. čerstvá, těžká poranění, těhotenství, prudké horečnaté choroby, těžké nemoci srdce a cév atd.. Je tedy přípustná pouze na základě lékařského vyšetření.

Gymnastika rytmická, v užším, původním smyslu převedení hudebních rytmů do tělesných pohybů, umění založené Jacquesem Dalcrozem. V širším smyslu rozumějí se g. r. tělesná cvičení,

která proti tělocviku a sportu, zdůrazňujícím práci těla, sledují harmonické rozvití těla pomocí hudbou nahozených estetických a tanečních pohybů. Posledním cílem g. r. je osvoboditi osobní rytmus člověka, potlačený výstřelky civilisace a kultury. Tato v širším smyslu pojímaná g. byla založena hudebníkem Delsartem (1811—1871). Steele Mackaye rozšířil jeho ideje v Americe a Stebbins vypracovala na jejich základě první systém, který zvláštní důraz klade na výcvik dechu. Její žákyně Hade Kallmeyer a Bessy Mensendieck uvedly g. r. do Německa. Mensendiecková vypracovala každodenní cviky pro ženy s hledisek zdravotně-kosmetických, kdežto Kallmeyerová staví svůj systém na třech základních prvcích pohybu: dech, napětí a uvolnění svalstva, které chce zharmonisovati. Zamítá práci svalů, propaguje hru svalů. Z novějších škol dlužno uvésti jména: Gindler, Menzler, Bialonski a Loheland, které zavádějí do g. r. chůzi, běh a skok. Přímý Dalcrozův žák Rudolf Bode propaguje pohyb celého těla podle ideálů svého učitele. Schlaffhorst a Andersen postavili celou výchovu lidskou na prasílu dechu. Podle Rudolfa Labana projevuje se tvořící síla lidská nejplněji v tanci, při kterém všechny životní síly víří rytmikou všehomíra. Jeho tělesná výchova spočívá na cvičení pohybů. V ČSR. propagují g. r. Siblík, Majerová, Čekanová a j.

Gymnit, nerost, gelovitý křemičitan hořečnatý; nachází se v stalaktických a hroznovitých kusech, barva špinavě žlutá, lesk mastný, průsvitný, v serpentinu u Baltimore, v zrnitém vápenci v Tyrolsku a u Pasova; niklový gymnit z Pensylvanie obsahuje 24—34% kysličníku nikelnatého a jest zelený. ⚲ numeait a garnierit.

Gymnocerata, ⚲ ploštice.

Gymnocladus Lam. (patří do čeledi sapanovitých; Caesalpiniaceae), strom s listy dvakráte speřenými, květy bílé, mnohomanželné, 2domé, v hroznech. Plod: dužnaté krátké lusky. — C. canadensis (— dioica) z Kanady, pěstuje se i u nás, semen se užívá jako náhražky kávové (coffee tree). — G. chinensis z Číny.

Gymnokarpické (řecky, nahoplodé), označení pro lišejníky, jejichž apothécie mají volně ležící hymenium, na rozdíl od angiokarpických lišejníků.

Gymnopaidia (řec.), v červenci několik dní trvající svátky Apollona u starých Sparťanů, spojené s předvedeními chorickými a tělocvičnými.

Gymnophiona (Apoda, červoři), řád obojživelníků, ačkoliv jejich vzhled a podoba upomíná na hady. Holé, válcovité tělo, na obou koncích tupě zakončené. Skoro žádný ocas. Okrouhlá řiť leží při zadním konci těla. Lepkavá tekutina kryje u živého zvířete povrch těla, jenž je hladký a rovný, nebo brázděný více

Ichthyopis glutinosus L.

méně hustými, kroužkovitými zářezy. Zoubky stejné velikosti, duté, silné, kuželovité, se špiškou na zad trchou zahnutou, jsou přirostlé na vnitřní straně čelistí. Na patře rovněž malé zoubky, uspořádané podkovovitě. Jazyk na spodu přirostlý, nevyplazitelný. Jazylka ze tří párů oblouků. Zevní nozdry ústí na předu hlavy, vnitřní na patře. Oči pravidelně chybějí, jsou-li pak, jsou pod kůží a zraku neschopné. Před očima malé vychlipitelné makadélko. Sluchové ústrojí pod kůží, bez bubínku, sestává pouze z chrupavčité destičky, jež přiléhá na okrouhlé okénko ucha. Lebka je pevná, koštěná schránka. Páteř složena až ze 300 obratlů. Žebra vyvinula se jen jako krátké pahýly na hřbetní straně. Chybí kost prsní, končetiny i kosti pánevní. Levá polovina plic je zakrnělá, játra velmi četně laločnatá. Samička klade malý počet žlovitem bohatých vajíček. Chomáče vajíček až do vylíhnutí jsou tělem matčiným obaleny a zahřívány. Někteří živočiši jsou živorodí. Ve vajíčku se tvoří žábry, které pak před vylíhnutím zakrnějí a funkce dýchání jest předána plicím. Červoři žijí v rovníkových částech Afriky, Asie a hlavně Ameriky. Potrava jsou červi, hmyz. Pohyb jejich je pomalé plazení. Celý řád má 22 rodů asi s 50 druhy. U nás nežijí. Nejznámější jsou: červoř kroužkovaný (Siphonops annulatus Mikan), ze sev. Brasilie, Ecuadoru a Peru. Měří asi 39 cm, barvy načervenalé; slepoň ceylonský Ichthyophis glutinosus h. z Přední a Zadní Indie, z Ceylonu a Sund. Tělo až 35 cm dlouhé, temně hnědě neb modrošedé. Žlutá široká ozdobná páska táhne se po stranách těla; červoř tlustokožitý (Demorphis thomonsis Boc.) z ostrovů São Thomé. Žijí podobně jako naše žížaly, totiž v zemi.

Gymnosofisté (řec., „nazí mudrci"), řecký název indických asketů.

Gymnospermae, ⚲ nahosemenné.

Gymnosporangium, rod rezí z čeledi Uredinaceí, dvoubuněčné teleutospory slepeny v polštářky, uredospory chybějí; G. sabinae na chvojce klášterské a na švestce; G. juniperus na jalovci a jeřábu.

Gymnotus electricus (úhor elektrický), bez šupin, mohutný elektrický orgán, vzniklý z přeměněné příčně pruhované svaloviny, leží po stranách ocasu, sestává ze 4 pruhů. Ryba žije v řekách a bažinách brasilských a guayanských; údery bývají velmi silné.

Gynaekokracie, panování žen, zejména v Africe, Sev. Americe a Australii, dříve ponejvíce u Egypťanů a Židů; královna-matka byla a je první ženou v říši (místo vlastní královny).

Gynaekolog, lékař ženských nemocí.

Gynaekologie (řec.), nauka o ženě, hl. o onemocnění ženy, odvětví lékařství, od posledních čtyř desítiletí odvětví samostatné; ⚲ ženské nemoci.

Gynaekomastie (řec.), abnormální vyvinutí prsních bradavek muže.

Gynatresie (řec., „uzavření ženy"), uzavření štěrbiny stydké, blanky panenské, pochvy a dělohy, přicházející v ženském kanálu genitálním, vrozená nebo získaná (záněty a srůsty), která vedou k zadržení menstruální krve a jiných odměšků. Poznají se většinou teprve v době pohlavní dospělosti (každé čtyři týdny kolikovité bolesti v podbřišku, aniž by odcházela menstruální krev); léčení je operativní. ⚲ haemato- (příp. hydro- a pyo-)metra, salpin a haemato- (příp. pyo-)metra.

Gynaikeion (řec.), v starořeckém domě obytná místnost pro ženy.

Gynandrae, ⚲ vstavačovité rostliny.

Gynandrismus (gynandrie, řec.), u zvířecích samiček zdánlivá vnější podoba samcům, ponejvíce podoba ve vnější stavbě těla, na př. arrhenoidie (slepice s kohoutím peřím). Opak: androgynismus (androgynie), zdánlivá vnější podoba samců samičkám. ⚲ pseudohermafroditismus.

Gynerium argenteum Nus., zvaná též pampovou travou, je domácí v již. Brasilii a Argentině. Pro ozdobu pěstuje se v teplých zemích středozemních. Malebně působí její dlouhé, tuhé, v obloucích převislé listy, větší člověka, a stříbřitě bílé veliké laty, čnící z trsů až 5 m vysoko, překvapují nádherným svým zjevem mezi ostatními rostlinami pamp.

Gyňov, o. na Sl., okr. Košice, 333 ob. (314 čs.).

Gynerium argenteum Nus.

Gynt Olaf, pseud. Lad. Šebka.

Györffy Ivan, současný pedagog slovenský; vydal řadu učebnic pro lidové školy slovenské z oboru dějin, zeměpisu, přírodovědy a ústavovědy, tištěných v Ostřihomě a Budíně.

Gyp (žip), pseudonym Gabriely hraběnky Martel de Janville, roz. de Riquetti de Mirabeau (* 1850), franc. spis. Vydává romány a novely líčící prázdný život fr. aristokracie. Nejznámější její díla: Petit Bob, 1882; Petit bleu, 1888; Un raté, 1891; Le mariage de Chiffon, 1894 (překl. Švitorka se vdá, E. Zemanová, 1905); Jaquette et Zouzou, 1902; Le coeur de Pierette, 1905; L'amooureux de Line, 1910 (přel. L. Holdanová 1919).

Gyps fulvus, ⚲ sup bělohlavý.

Gypsophila paniculata L.

Gypsophila (šater), rod silenkovitých rostlin (Silensideae). U nás z více než 50 zástupců máme dva. Ostatní patří většinou vých. Středozemí a Sibiři. Drobné

kvítky ve velkém množství, uspořádané v ploché laty jsou oblíbenou rostlinou v kyticích, poněvadž po uschnutí nepozbývají tvaru. Nejhojnějším zástupcem je G. paniculata L.

Gyromitra infula.

Gyromitra (Chřapáč), rod hub z čeledi Helvellaceae (chřapáčovité). Hrubé a zprohýbané laloky tvoří skoro hlízovité klobouky, které jsou až dolů s třeni srostlé. U nás v borových lesích z jara se vyskytuje Gyromitra esculenta Pers. (chř. jedlý). Kromě tohoto nacházíme i větší druh G. gigas Kr. (chř. obrovský), jenž je vzácnější.

Gyrinus Geoff., ♀ vírník.

Gyroskop.

Gyroskop, silný přístroj, kterým se udržuje stálost polohy vozidel, zvláště lodí při plavbě, konstruovaný na základě známé podstaty, t. zv. volné osy. Úkolem lodního g. je vyrovnávati síly, pocházející od vln a udržovati stálost polohy lodi.

Gysi Rudolf (* 1820), člen Stavovského divadla v letech šedesátých.

Gysis Mikuláš (1842—1901), řec. malíř, žák Pilotyho; od 1882 učitelem na akademii v Mnichově.

Gythin, nejdůlež. přístav staré Lakonie, jih.-záp. od ústí Euroty, založený fénickými rybáři; byl za Říma jedním z t. zv. měst nezávislých na Spartě.

Gyzcaeus, pseud. Jana Jireky.

Gzel Petr (* v Praze), bohoslovec luteránský 16. věku; 1530 působil v Náměšti na Moravě, přeložil s Benešem Optátem z Telče Nový zákon (1533) z latinské edice Erazma Rotterdamského, Grammatiku (1533) a Isagogikon (1535). Lit.: Jireček, Blahoslavova Grammatika, 1857.

Gzovskaja Olga Vladimirovna (* 1889), vynikající ruská herečka moskevského Malého a Uměleckého divadla a herečka filmová; dosáhla velkých úspěchů na pohostinských hrách v záp. Evropě (též v Praze), hlavně v Goldiniho Paní hostinské (Mirandolina) a meloplastickými večery (zpěv i tanec). Z nejlepších jejích rolí jest Kleopatra (César a Kleopatra od Shawa), Sofia (Hoře z rozumu od Gribojedova).

Gzovský Vladimír, současný právník, vydal rukověť Privátné testamenty podľa práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi (Bratislava, 1925).

H

H, osmé písmeno lat. abecedy, v některých řečech se částečně nebo vůbec nevyslovuje. V římských nápisech zkratka pro: Honestus, Hic, Homo, Hora atd. V účetnictví zkratka pro haléř; v astronomii h značí hora (hodina); v chemii H jest značka pro 1 atom vodíku (hydrogenium); v elektrotechnice jednotka zvaná Henry. V hudbě je h sedmý tón zákl. stupnice; h v geologii, označ. pro vrstvy stř. devonu; v účetnictví zkr. něm. Haben. Na lék. receptech značka za herba (koření). H. při pojmenování rostlin zkr. A. v. Humpoldt.

h. a., huius anni neb hoc anno (tohoto roku).

ha, zkr. pro hektar.

Ha, šifra českého spisovatele, ⚲ Karel Hádek.

Haag (vlastně 's Gravenhage, fr. La Haye), sídlo holandské královny a hl. m. Již. Holandska, (1926) 400.689 obyv. s předměstím Scheveningen u moře. Město je krásně stavěno, velkolepá náměstí, skvělé budovy a kostely, z nichž vyniká Groote Kerk, z historických památek městský dům (1565), Mauritshuis (1644), velkolepý jest palác míru (1908—1913). Živý průmysl: nábytek, zlaté, stříbrné a umělecko-průmyslové zboží, chemické továrny, strojírny a j. Obchod ovládají petrolejářské, rejdařské a koloniální společnost. Ze vzdělávacích ústavů dlužno jmenovati akademii pro studium práva mezinárodního, četné učené společnosti. H. vznikl 1250, kdy tu byl postaven královský lovecký zámek. Rodiště Spinozovo.

Znak města Haagu.

Haagská dohoda, byla sjednána na druhé konferenci v Haagu 20. I. 1930. Je to „úplná a konečná úprava finanč. otázek, vyplývajících z války, pokud jde o Německo". Aktem tímto byla uzavřena s konečnou platností jednání, která počala v září 1928, kdy byla zřízena komise finanč. znalců pro definitivní úpravu váleč. náhrad Německem. Zpráva komise předložená 7. června 1929 (t. zv. plán Youngův) byla zásadně schválena protokolem ze dne 31. srpna 1929 na prvé konferenci v Haagu. Všechna tato akta spolu s Dohodou z 20. I. 1930 tvoří t. zv. Nový plán, který úplně nahrazuje dřívější závazky Německa. Ruší se jím též dosavadní reparační komise, jejíž materiál se převádí na nově zřízenou Banku pro vyrovnání mezinárod. platů, která bude nadále zprostředkovati něm. reparač. platy. Význam Nového plánu spočívá v tom, že jednou pro vždy stanovil úhrnnou výši něm. platů, která byla rozvržena na 59 roč. splátek v průměrné výši 2050.6 mil. říš. Mk. Tím dosavadní polit. dluh Něm. byl změněn v obchodní, což má být novým krokem na cestě k uklidnění Evropy. Německo pak se stalo opět pánem svého území (důsledkem Nového plánu bylo vyklizení posledního pásma porýnského 30. června 1930) a svého stát. hospodářství, čímž vítězové světové války ztratili sice podstatný kus své převahy nad Německem, přispěli však k uvolnění napětí mezi vítězi a poraženými. Německo ratifikovalo Nový plán 13. března 1930 a pak postupně ostatní státy, poslední Japonsko 10. května, takže 17. května 1930 vstoupil Nový plán v platnost. S konečnou úpravou něm. platů byla spojena též úprava platů Rak., Maďar. a Bulhar., t. zv. vých. reparace. Pro projednání těchto otázek byl dosazen protokolem z 31. srpna 1929 výbor odborníků, který v době od října do vánoc 1929 připravil na zasedáních v Paříži dohodu, jež se stala podkladem jednání II. haagské konference zároveň s projednáváním koneč. úpravy něm. reparací. Výsledkem byly dohoda s Rakouskem, jemuž byly veškeré reparace

škrtnuty, dohoda s Maďarskem, kterému kromě platů r. 1924 stanovených na dvacet let (do r. 1943) byly vyměřeny další splátky (po 13½ mil. zl. korun) na dobu od 1944—1967. Posléze Bulharsku byly platy nově upraveny a značně sníženy. Všechny tyto úpravy měly přirozeně podstatný vliv i na úpravu finanč. závazků našeho státu. Byla škrtnuta náhrada za stát. statky (asi 25 miliard Kč) a t. zv. poplatek za osvobození snížen asi na čtvrtinu, t. j. 37 ročních splátek po 10 mil. říš. Mk (něco přes 80 mil. Kč). Toto přesné stanovení poplatku znamená podstatný zisk stejně jako to, že nám bylo přiznáno 1% z maďar. a bulh. reparací. Je to sice jen asi 25 mil. Kč, ale význam je v tom, že ČSR. bylo tím zařaděno mezi reparační věřitele, takže nabylo práva činné účasti ve všech budoucích jednáních a otázkách reparačních. Lit.: Vedle denního tisku, který sledoval reparač. jednání přirozeně podle svého polit. zabarvení, poskytuje nestranné poučení 5. a 6. čís. sborníku „Zahraniční politika", roč. IX., kde je též otištěn překlad dohod podepsaných v Haagu a Paříži.

Haagská mírová konference byla svolána do Haagu na popud cara Mikuláše II. r. 1899 a 1907. První této konference zúčastnily se všecky evropské státy, jakož i USA., Mexiko, Čína, Japonsko a Siam. Druhá byla obeslána 47 státy. První trvala od 18. května do 29. července 1899 a bylo během jejího trvání konáno několik plenárních schůzí, jakož i četná zasedání ve třech komisích. V posl. schůzi 29. července 1899 byly předloženy následující zásady, které také schváleny: smířlivá vyřízení všech mezinárod. třenic a zákony o vedení pozemní a námořní války podle zásad ženevské konvence z 29. srpna 1864. Kromě toho usneseny byly následující deklarace: Zákaz vrhání výbušných látek z letadel a vzducholodí, používání střeliva, obsahujícího dusivé neb jedovaté plyny, používání střeliva, které se v lidském těle rozloží n. sploští, konečně střeliva s tvrdým pláštěm, které jádro úplně neobklopuje nebo je opatřeno zářezy (dum-dum). K tomu přijata ještě resoluce, která žádá omezení zbrojení a vojenských rozpočtů. II. konference byla svolaná 15. června 1907 opětně do Haagu a sice na žádost ruského cara z popudu presidenta USA. Roosevelta. Ani v této konferenci nebylo o otázce odzbrojení jednáno, pouze učiněn návrh na utvoření t. zv. Svazu Národů, kt. ovšem byl utvořen teprve po světové válce.

Haagský rozhodčí soud ustaven byl r. 1900 k smírnému řešení mezin. konfliktů a rozhodl do svět. války ve 12 sporech. Po svět. válce zřízen nový rozh. soudní dvůr v Haagu na jiných podkladech pod názvem: Stálý dvůr mezin. spravedlnosti.

Haagská společnost na ochranu křesťanského náboženství, Societas Hagana pro vindicanda religione christiana, 1785 založena bohoslovci holandskými, kdysi kalvinistická, nyní moderně kritického směru. Vydává Werken van het Haagsche Genootschap v Lejdě.

Haagské úmluvy (konvence), mezinárodní dohody k zamezení sporů mezi různými právními řády států. Haagské konference let 1902 a 1905 se shodly na konvencích o unifikaci práva manželského, poručenského, řádů o zbavení svéprávnosti a o civilním procesu. Konferencí se účastnily všecky kulturní státy, z nichž některé však úmluv neratifikovaly, nebo je vypověděly a jiné byly versaillskou smlouvou zrušeny.

Haahti Hilja (* 1874), finská spisovatelka; svými oblíbenými romány zastupuje nábožensko-mravní světový názor.

Haakon (Hăkan), jméno několika norských králů: 1. H. Dobrý (915—961), organisoval obranu státu a právní řád. — 2. H. Starý (1204—1263), upravil nástupnictví v N., sesílil královskou moc, získal Grónsko a Island. — 3. H. V. (1270—1319), bojoval s Dánskem, omezil práva národa. — 4. H. VI. (1339—1380), spojil Švédsko s Norskem, ztratil však Švédsko již r. 1363. — 5. H. VII. (* 1872), dánský princ Karel; zvolen norským králem a r. 1905 po rozdělení unie mezi Švédskem a Norskem přijal jméno H. VII.

Haan Jan Nepomuk (* 1690 v Brně, † 1744), český historik, benediktin rajhradský; pracoval v diplomatice, uspořádal archiv kolegiátního kostela v Brně, jehož popis zůstavil v rukopise.

Haar (* 1838, † konec 19. st.), polský malíř církevních obrazů.

Haan Jan Krištof, mědirytec v Praze 1670.

Haarback, sedmihrad. řeka, pr. přítok Aluty, bojiště v r. 1916.

Haarbaumb Bernard, sochař v Praze 1699.

Haari tapau (franc. gomme de coco), gumová hmota, prýštící z naříznuté kůry palmy koksové a obsahující hl. látku basorin.

Haarlem, hl. m. hol. provincie Sev. Holandu, (1926) 80.554 ob. H. je proslulý pěstováním květinových cibulí již od XVII. stol. Má silný průmysl. — H. byl od začátku XIII. stol. pevným městem,

obyv. účastnilo se na nizozemském povstání, bylo však r. 1573 poraženo. V 17. stol. dosáhl H. výše svého blahobytu.

Znak města Haarlemu.

Haarlemské moře, dříve vnitrozemské moře v Sev. Holandu, v letech 1840—53 vysušeno a nyní jeho území, t. zv. H. Polder, velmi úrodné, zavlaž. 40 km dl. průplavem. Bydlí zde 25.000 ob. Hl. m. Hoofdorp.

Haas Antonín, malíř a učitel kreslení v Praze r. 1795.

Haas August (* 1814 v Praze), herec; jeho bratr H. Heřman (* 1805 v Praze), rovněž herec.

Haas Bedřich (* 1827 v Berlíně), význačný německý herec; působil v Praze 1849—1851.

Haas Filip (1791—1870), rak. průmyslník a zakladatel známé továrny na koberce a náb. látky (1883 akc. sp.), v Praze od r. 1870.

Haas Fr. († 1924), č. z. inspektor a zasloužilý činitel v našem nár. školství.

Haas Hugo (* 18. II. 1901 v Brně), čes. herec, u div. v Brně, Mor. Ostravě, Komedii v Praze, od r. 1926 členem měst. divadla na Vinohradech.

Haas Leonard, český bohoslovec 18. st.; vydal Škola Kristova (Olomouc 1743 a 1772).

Haas Leopold (* 1778), měšťan a knihtiskař v Praze od r. 1810; jeho syn (?) Leopold (* 1804 v Praze, † 1856), kamenotiskař.

Haas Marian, PhDr. (* 1875); český matematik; vydal Odvození některých pouček geometrických (Opava, 1907).

Haas Pavel (* 1899), č. hud. skladatel. Uplatňuje se hl. v hudbě komorní. Žák Janáčkův.

Haas Robert Maria, PhDr. (* 1886, Praha), hud. skladatel a sekretář komise pro Corpus scriptorum de musica a Denkmäler der Tonkunst in Österreich. Četné skladby z oboru komorní hudby.

Haas Rudolf, JUDr. (* 1877 ve Stříbře), česko-něm. spisovatel a vrch. stav. rada v Běláku. Napsal četné romány a novely ze svého rodiště (Der Volksbeglücker, 1910, Matthias Triebl, 1915, Der Alte vom Berge, 1921, Heimat in Ketten, 1924, Leuchtende Gipfel, 1925, a j.).

Haas Viktor, JUDr. (* 1882), něm. soc. dem. politik a advokát v Mor. Ostravě. Sp.: Das Arbeitsrecht in der ČSR.

Haas Willy (* 7. VI. 1891 v Praze), spisovatel. Redaktor Die literarische Welt v Berlíně. Vydal Spiel mit dem Feuer (1923). Překládal z Jaroslava Haška.

Haase Andreas, šl. z Vraného (1804—1864), syn Bohumila H., něm. politik pražský, náměstek pražského starosty a něm. zemský poslanec. Zakladatel časop. Bohemia. Velitel národní gardy pražské v r. 1848. ↷ Haase Boh.

Haase Bohumil (* 1763 v Halberstadtě v Něm.), zakladatel známých knihtiskařských podniků; z jeho synů Ludvík (1801—1868) a Ondřej šl. z Vranova (1804—64) vedli závod tiskařský od 1824 sami, roku 1832 s písmolijnou; roku 1834 přistoupili k nim mladší Bohumil (* 1809), který měl na čas (1842—1855) zde též půjčovnu knih, a Rudolf, JUDr. (* 1810) rozšířili závod o papírnu ve Vraném; později byly závody rozděleny, na čas akcionovány (1871—1879), později postaven v čelo Ondřej ml. (* 1842), syn Ondřejův, a Bohumil t. r. syn Bohumilův. Mimo tyto působili zde v letech 70. ze synů Ondřejových Robert (* 1835), Emil (* 1838), Quido (* 1838) a synové Rudolfovi, Rudolf (* 1836), Ludvík (* 1840) a Arnošt (* 1842).

Haase Jan (1806—1861), mědirytec v Praze od r. 1832, měšť. pražský; vzdal se živnosti 1847.

Haaser Heřman (1842—1919), český bohoslovec, farář v Hořelicích, spolupracovník pražské Vlasti.

Haass Jan, malíř v Praze r. 1806.

Haasz Antonín, MUDr. (* 1866), ředitel Dětské nemocnice a odb. spisovatel.

Haasz Antonín Dominik (1831—1901), č. právník a statistik. Sp.: O účincích svobody živnostenské (1866).

Haasz Jaroslav, JUDr. (* 8. IX. 1860), čes. básník a právník; vydal Rukověť směnkářství (1907), Jednací řád poslan. sněmovny (1920), sbírku veršů Jeřabiny (1918), překládal z franštiny. — Lit.: Borecký, Hovory básníků 7, 1918.

Hab (hap), váha v Siamu = 50 čangů = 60 kg.

Hába Alois (* 1893), čes. hud. skladatel, prof. státní konservatoře a propagátor čtvrttonové hudby, z kteréhožto odvětví komponuje již od r. 1921. Zabývá se tímto oborem i teoreticky a uveřejnil tyto spisy: O psychologii tvoření, pohybové zákonitosti tónové a základech nového hudeb. slohu, Harmonické základy chromatického, čtvrtino-, třetino-, šestino- a dvanáctinotónového systému, Nová nauka o harmonii.

Habáb, ↷ Ababdové.

Habada Vojtěch, současný dramatik; vydal výpravnou hru Tajemný hrad v Karpatech (1909).

Habaděj, pseud. Josefa Švába.

Habakuk, židovský prorok; předpověděl asi r. 620 př. Kr. pád Assurů a náleží k prorokům spásy, Jeremiášem potíraným.

Habakuk Ivan, pseud. Jakuba Arbesa.

Habala Antonín (* 1880 v Lomnici u Tišnova), moravský bohoslovec.

Habán, přezdívka člověka neohrabaného a velkého.

Habáň Metoděj, český bohoslovec, olomoucký dominikán, člen spisovatelské družiny Na hlubinu.

Habana, La (abana, též Havana), hl. m. ostr. Kuby, nejdůl. obchod. a přístavní město Západ. Indie, (1924) 538.721 ob., z nichž jest asi 22.3% barev., 54.2% bělochů usedlých a 23.5% cizinců. Staré město si uchovalo dosud svůj ráz. Ve skvělé, ve starošpaněl. slohu vystavěné katedrále byl pochován Kolumbus. H. má veliký průmysl, zvl. tabákový (přes 100 závodů). Důležitý jest obchod a námořní plavba z H. Universita, vzdělávací ústavy, veliká divadla, sídlo vlády, katol. biskupa, odvolacího soudu. H. byla založena r. 1515 Španěly, pro něž byla východiskem ku všem državám v Americe. Několikráte byla H. dobyta Angličany a Francouzi a konečně Američany.

Znak města La Habana.

Habanera (aba-), kubánský tanec v taktu 4/8, známý z Bizetovy Carmen.

Habáni, potomci něm. novokřtěnců na jižní Moravě a na Slovensku v 16. st.

Habánská majolika, v 17. a 18. st. na Moravě a v záp. Slovensku, vyráběná od Habánů; vícebarevné malování se značkami výrobce.

Habart, ve staré době rychtářský pacholek neboli pochop, který vykonával nižší službu policejní, zejména na rozkaz rychtářův chytal a vázal na řemen lidi provinilé neb podezřelé a vodil je do šatlavy. Pacholci rychtářovi byli v opovržení a u soudu mohli svědčiti jen ve věcech civilních.

Habart Čeněk (* 1863), český místopisec a dramatik; vydal Sedlčansko, Sedlecko a Voticko (1925) a tři dramatické pohádky se zpěvy, tendence vlastenecké.

Habart Jan, malíř miniatur v Praze, 1858.

Habartice (Ebersdorf), o. v Č., okr. Ústí n. L., 832 ob., tov. slam. klobouků.

Habartice (Ebersdorf), o. v Č., okr. Frýdlant, 1022 ob., mech. tkalcovna, barv. tov. kož. zboží, výroba hraček. Zámek.

Habartice, o. na M., okr. Šumperk, 771 ob.; mlýn.

Habarty u Jankova, návrší, kdež poražen r. 1645 Švédy cís. generál Hartzfeld.

Habberton (haebertn) John (1842—1921), amer. spisovatel, všeobecně známý hl. svými obrázky z dětského života, z nichž největšího úspěchu dosáhly: Helens Babies (1876, do češt. pod tit. Hýta a Batul, přelož. A. Malá, 1911), Other Peoplés Children (Děti jiných rodičů, přel. Zvachová, 1920) a j.

Habdala (Hawdolo, hebr., loučení), náboženský pozdrav židovský v době počátku sabbatu nebo jiného svátku.

Habdank, ⟶ Abdank.

Habdelić Juraj, Dr. (1609—1678), chorv. filolog, slavný kazatel jesuitský. Vydal slovník kajkavského nářečí Dikcionar (1670 ve Štyr. Hradci) Sillabus vocabulorum (Zagreb, 1726) a teologické spisy.

Habeas corpus act (lat.), podle Writ of habeas corpus ad subjiciendum, soudcovský rozkaz k zatčení a předvedení; angl. základní zákon státní z roku 1679 k ochraně osobní svobody proti královské libovůli. Podle něho nesmí žádný anglický poddaný bez soudcovského vyšetřování býti uvězněn, nebo býti držán ve vazbě. Jen v případech mimořádných platnost h. se může zastaviti.

Habeat sibi (lat., mějž svou vůli), „pro mne a za mne", „třebas" (jako výraz nevole), citát z Terentia (Andria IV.).

Habeat tibi (lat.), budiž po tvém, dobrá!

Habel Frant. X. (1760—1846), slovenský spisovatel. Byl biskupem dulmenským, opatem, velkoproboštem a kanovníkem nitranským. Překládal pro lid slovenský literaturu rázu vzdělávacího.

Habel Josef (1830—1873), kreslíř. Byl litografem v Praze, v Karlově ulici, a zabýval se i rytectvím. Prvý v Praze pracoval na barvotisku při litografii a namaloval řadu dobrých akvarelů. Dílnu převzal od vdovy Terezie Machkovy 1850.

Habelschwerdt (čes. Bystřice), město v Kladsku, 6281 ob. (1925). R. 1742 připadlo Prusku.

Habemus (lat., máme), v lidové řeči: opilost; h. Papam (máme papeže), výrok, jímž jest oznamována volba nového papeže.

Habenicht Jan (* 1840 v Čáslavi, † 1917), čes. dějepisec a lékař v Chicagu; organisoval divadelní ochotnictvo české, vydal důležité Dějiny Čechů amerických (1910). — Lit.: Vlast 1915, 185.

Habent sua fata libelli (lat.), citát z Terentia Maura (De literis, r. 1286), knihy mají své osudy.

Haber Alois Věkoslav (* 1869 v Praze, † 1908 v Trnovanech u Teplic), čes. novinář a básník; vydal verše Listopad (1907), causerie Morálka, inteligence a kultura (1907).

Haber Fritz (* 1868), něm. chemik a ředitel fys.-chem. výzk. ústavu v Berlíně. Vynalezl r. 1910 synthesu čpavku, organisoval za války v Něm. boj plyny a považován za původce chem. války. R. 1918 Nobelova cena.

Habere Josef (1825—1856), rytec a xylograf v Praze.

Haberhauer Maurus (1746—1799), český hudebník, 1763 benediktin rajhradský; zanechal 90 skladeb církevní hudby. Lit.: Kinter, Vitae monachorum.

Haberkantówna Wanda (* 1871), pol. instruktorka středních škol. Psala přírodovědecké a pedagogické publikace.

Haberkorn Josef z Haberfeldu (1734—1803), český estetik a homiletik, 1784 prof. estetiky a dogmatiky ve Vratislavi; vydal několik svazků kázání.

Haberlandt Arthur (* 1889), řed. národopisného musea ve Vídni a něm. rak. etnograf. Sp.: Kulturwissenschaftl. Beiträge v. Montenegro, Albanien u. Serbien (1917), Die volkstümliche Kultur Europas (1925).

Haberle Alois (* 1850 v Praze, † 1911), medailér.

Häberlin Karl (1832—1911), něm. malíř, prof. na malíř. škole ve Štutgartu. Historické obrazy.

Habermann Antonín (1704—1787), čes. hud. skladatel a znam. hráč na pozoun.

Habermann Frant. Jan (* 1706 v Kynžvartě, † 7. IV. 1783 v Chebu jako ředitel kůru); byl kapelníkem prince Condé v Paříži (1731), velkovévod. kapel. ve Florencii, pak ředitelem kůru pražských chrámů, posledně v Chebu. Složil 12 mší, 6 litanií, několik oratorií, symfonií, sonat a j.

Habermann František Jan (* 1750 v Praze, kde vystudoval, † 1799), český hudebník, ředitel kůru v Chebu; psal církevní skladby.

Habermann Hugo (* 1849), malíř, žák Pilotyův. Byl prvním presidentem mnichovské secese.

Habermann Karel (* 1712 v Kynžvartě, † 1766 v Praze), český virtuos na pozoun; psal církevní skladby pro svůj nástroj.

Habernfeld Ondřej ab, ↝ Habervešl z Habernfeldu Ondřej.

Habersbergerová Charlotta (* v Karlíně), spisovatelka četných oblíbených loutkoher, z nichž nejznámější v kruzích loutkářů Dračí nevěsta a Na zemi, v pekle a na nebi.

Habersbirk, o. v Č., okr. Falknov n. O., 3135 ob. (207 čs.); pivovar, hnědouhelné doly, huť na zelenou skalici a kamenec, továrna na brikety, výr. sodové vody.

Habert Jan Evangelista (* 1833 v Hor. Plané, † 1896), český hudebník, 1861 varhaník a pak ředitel kůru v Gmundenu, vynikající kontrapunktik, spisovatel teoretických děl o komposici hudební.

Habervešl z Habernfeldu Ondřej, MDr. a exulant v Haagu. Vydal Bellum Bohemicum ab anno 1617 (Leiden 1645, čes. přel. Em. Tonner 1867).

Habeš (Aithiopia, Mangesti, Abyssinia), říše v sev.-vých. Africe, 1,120.000 (podle jiných 900.000) km², 10—12 mil. ob. Povrch. Půda od severu a od západu ponenáhlu stoupá do výše 2000 m v náhorní rovinu, jejíž stěny někde příkře spadají, čímž tvoří krajiny chráněné přirozenou pevností. Část země má charakter velehor (Buahit 4510 m, Ras Dašan 4620 m), které pronikají strmá údolí. Od pobřeží do vnitrozemí jest jen málo neschůdných průsmyků. Geologický podklad tvoří krystalické horniny s povrchem pískovců a basaltů. Horké prameny, činné sopky a častá zemětřesení jsou svědkové tektonických sil. Vodopis. Řeky mají charakter horský, jsou nesplavné, a tekou většinou k Nilu. Hlavní řeky jsou: Abai, Atbara, Takaseh, Mareb, Baro, Bako, Omo, Havaš; největší jezero jest Tama, pramen Modrého Nilu. Jižní úpatí velehor obejímá řetěz jezer. Klima, flora, fauna a produkty. H. se dělí na tři podnebné oblasti: Kolla (1000—1700 km) s tropickými pralesy, Woina Dega (1700—2400 m) a Dega (nad 2400 m) s velmi chladnými nocemi. Samhar má vysoké teploty a sucho, kdežto vysočina jest vlhká s mrazivými větry. Vegetace postupuje od tropické k náhorní. Mez kulturních rostlin jest výše 3500 m. Zvířenu zastupuje slon, nosorožec, kanec, antilopa, žirafa, hyena, lev, leopard, pavián, pštros, krokodil. Minerální bohatství země je dosud málo známo. Těží se zlato, železo, místy sůl, hnědé a kamenné uhlí. Osídlení. Praobyvatelé a základní kmen dnešního ob. jsou Agauové a jim příbuzní Falašové a Gamantové. Od moře Rudého vnikli do země Semité, kteří se smísili s domorodci, od jihu pak Gallové. Z této směsi vznikli dnešní Habešané, kteří se dělí na více kmenů. Kmen Amhara dal zemi úřední řeč, kmeny Tigré a Šoa bydlí v stejnojmenných provinciích. Habešané jsou silní, žlutí

neb hnědí lidé střední postavy, s plochým nosem, s vydulými rty, špičatou bradou a černým kudrnatým vlasem. Děti obojího pohlaví se obřezávají. Oděv se skládá z šamy, bílé, bavlněné togy, pod kterou nosí mužové kalhoty. Hlavy nepokrývají. Zbraněmi jsou kopí, puška, šavle a štíty. Za obydlí slouží okrouhlé chatrče (tujuly) a pravoúhlé stavby (edmo) z kamene neb jílu, pokryté travou. H. jsou zručnými kováři, tkalci a koželuhy. Živí se hl. zemědělstvím (velmi primitivní) a chovem dobytka (velbloud, ovce, kůň, osel, mezek) a včel. Střed zemědělství jest ve Woina Dega. Obchod byl podpořen výstavbou 783 km dl. železnice, která spojuje Džibuti s Addis Abebou (90 km na franc. území). Dovoz činil r. 1920 80 mil. fr., vývoz 129 mil. fr. Dovážejí se bavlněné látky, zbraně, vyváží se káva, slonová kost, vosk a kůže. Doprava se děje karavanami; telegrafní linky spojují hl. m. s Džibuti a Messauou. Od 1908 patří H. k světovému poštovnímu svazu. Platidlem jsou stříbrné mince, patrony, perly a kusy látek. Duševní kultura jest na nízkém stupni. Čtení a psaní jest výsadou vyšších tříd, hl. kněžstva. Státním náboženstvím jest monofysitské křesťanství. V čele světského duchovenstva stojí abuna gondarský, v čele klášterů zpovědník králův. Nejkrásnější chrám jest metropolitní chrám v Axumu. Část věřících jest spojena s Římem a nazývá se Geez. Katolické misie vedou Lazaristi. Řeč a literatura: Spisovnou řečí h. křesťanstva jest jazyk ge'ez, příbuzný s řečí jihoarabských nápisů a arabštinou, s kterou tvoří jihosemitskou jazykovou skupinu. Jazyk přišel do země z Jižní Arabie a stal se úř. řečí říše Axumské. Od nastoupení Salomonské dynastie stal se jazykem církevním a literárním. Ač jest mladší než arabština, přece si zachoval mnohé starobylé formy a slova. Písmo čte se zleva doprava a jest slabikové. Nejlepším znalcem jazyka byl Hiob Ludolf (1624—1704). Gramatiku, slovník a chrestomatii napsal Dillmann. Sesterskou řečí habeštiny jest Tigrai, kterou se mluví v krajině Tigré (gramatika od Praetoria, Vita, slovník od Vita). Hamitštinou jest ovlivněna řeč amharská (mluvnice od Praetoria, Afevorka). Dosti bohatá literatura jest až na malé výjimky křesťanská. Brzy byla přeložena bible i s apokryfy a čelná teologická díla. Světská literatura obsahuje kroniky (hl. bájeslovnou Kebra nagast — Nádhera králů) a letopisy. Lit. Fumagalli: Bibliografia etiopica (1893). Zřízení. Národ tvoří šlechta a lid obecný (kupci, řemeslníci). V čele velmi rozvinuté úřednické hierarchie stojí dědičný císař, kt. má titul král králů (negus negesti). H. obsahuje 4 království (Tigré, Amhara, Godšam, Šoa), území Gallů (16 provincií), Ometooů (12), Somálců (3), býv. císařství Kaffa a býv. sultanát Harar. Hl. m. je Addis Abeba.

Základ práva tvoří Fata Negest (pravidlo králů). H. má vojsko o 100.000 mužích, zálohu o 200.000, domobranu (mužské ob. od 12 do 65 let) o 2,000.000 mužích. — Lit.: Rein: Abessinien (1918—1920); Rey: Unconquered Abyssinia. As it is to-day (1923). Dějiny: H. obdržela svou kulturu od Egypta, který byl v 7.—9. st. pod h. panstvím. Ve 3. st. př. Kr. zal. Řekové obchodní m. Adulis (dnes zříceniny Zula). Do země stále víc a více vnikali Arabové a spisovným jazykem stala se sabejština. Kol 330 po Kr. rozšířilo se křesťanství z Alexandrie a ještě více přimklo H. k řecké kulturní sféře, která vydala květy v 4.—7. st. 900 stali se panovníky Židé, jejichž dynastie vládla do 1262. Po znovuzavedení křesťanské dynastie konaly se pokusy o splynutí s Římem, kt. však definitivně zanikly 1633, kdy zvítězili koptičtí kněží, kteří utvrdili monofysitism. Od 18. st. byl negus bezmocný proti místodržícímu (rasovi) z Amhary, 1853 svrhl Kasai odbojné panovníky a přijal jméno Theodor, císař (negus negesti — král králů) ethiopský, který 1856 sjednotil říši, zavedl monogamii a četné reformy. Pro neshody s Anglií zastřelil se 1868 v Magdale. Po trapném bezvládí byl zvolen 1872 císař Jan, který porazil 1875 egyptské vojsko, 1887 Italii, padl však 1889 u Metemmehu v boji proti Mahdistům. Nástupce jeho Menelik II. uznal 1889 Erytreu jako italskou kolonii. Italie však chtěla dosíci svrchovanosti nad H. Vnikla do země, ale byla 1. III. 1896 poražena. M. přivedl říši k nebývalému rozkvětu. 1915 byla dokončena železnice, spojující hl. město s mořem. Zavedl ministerstvo (7členné) a dal zemi ústavu (1907). Po smrti M. (1913) zmocnil se vlády Ras Michael, ale 1916 nastoupila Menelikova dcera Uisera Zeoditu, což vyvolalo občanskou válku. Odpůrce její Lidž Jassu byl však poražen a zabit na útěku. Po smrti královny 1928 rozpoutala se nová občanská válka, z níž vyšel vítězně jako negus, synovec královnin Ras Tafari. Lit.: Keller: Die polit. u. wirtschaftl. Entwicklung Abessiniens (1906).

Habeš Josef (* 1894 v Třebíči), český bohoslovec, 1910 jesuita, spolupracovník Podlahova Čas. kat. duchovenstva.

Habeš Vincenc (* 1870 v Chlístově), apologetik katolický, farář v Křetíně; psal o zednářství, o filosofii do brněnského Museum od 1893.

Habětínek Jan (* 1788 v Dašicích, † 1871), učitel kreslení na hlavní škole v Praze.

Habětínek Karel, JUDr. (1830—1915), č. právník, profesor pražské, později vídeňské university; 1871 ministr spravedlnosti, 1891 president nejvyššího soudního dvora ve Vídni.

Habib Ulláh (1872—1919), emír afganistanský. Byl zavražděn.

Habich Ludvig (* 1872), něm. sochař; profesor techniky a později akademie výtvarných umění ve Štutgartě.

Habichstein, ↷ Jestřebí.

Habicht Bedřich (1681—1758), český hagiograf; 1697 jesuita v Praze; psal o marianských obrazech pražských (1731).

Habilitace (novolat., způsobilost), dosažení práva přednášeti na vys. školách jako soukromý docent. Předpokladem připuštění k h. jest hodnost doktorská, sepsání vědecké práce a udělení t. zv. „venia docendi" akademickým senátem. Habilitovati se znamená dobýti výše uvedeného oprávnění.

Habilní (lat.), schopný, zručný.

Hábit (franc. habit, lat. habitus), oděv, šat, oblek.

Habitatio (lat.), byt, bydliště, nájemní právo.

Habitué (franc., abityé), denní host, stálý návštěvník.

Habituální (franc.), obvyklý. Nemoc se zove h., vrací-li se po zdánlivém vyléčení při nepatrném podnětu znovu.

Habitus, zjev, chování se, držení, vzhled, zevní forma zjevu organismu. — V lékařství označení užívané při disposici pro určité choroby (phthisicus h., apoplektický h.); užívá se v nové době jako označení pro určité typy tělesné konstituce (asthenický a j.). V botanice charakteristické znaky celého vnějšího zjevu rostliny, jež jsou různé podle různých podmínek života rostlin.

Habitus (duševní), značí charakter; v novější době také směr celkového smýšlení člověka nebo celé skupiny lidí nebo také doby ↷ Lamprecht.

Habler Jan Jakob, malíř v Praze 1695.

Habltová, současná básnířka moravská, okruhu brněnského „Obzoru".

Habovčan, pseud. Andreje Pavčo.

Habovka, o. na Sl., okr. Trstená, 814 ob. (795 čs.); mlýny.

Habr, o. v. Č., okr. Mnichovo Hradiště, 280 ob. čs.

Habr (Carpinus), patří do čeledi břízovitých (Betulaceae), strom nebo keř s listy podlouhle vejčitými, vpředu zašpičatělými, na okraji 2krát ostře pilovitými, v mládí marhankovitými. Květy prašníkovité jsou ve válcovitých převislých jehnědách, v paždí široce vejčitých, načervenalých šupin; pestíkové květy jsou v konečných jehnědách řídkých, štíhlých, v paždí kopinatých zelenavých šupin. K třílaločnému křídlu přirůstá malý oříšek. U nás habr obecný (C. betulus L.).

Habr František (* 1872), český pedagog; vydal Škola a výchova tělesná (Žamberk 1917).

Habr Jan, současný místopisec, vydal průvodce Drážďany (Praha 1922).

Habr Jiří, pseud. V. Krofty.

Habranky, nehodnotné mince rak. a švábské, které zaplavily v 15. stol. celé Čechy a teprve Jiřím z Poděbrad odstraněny.

Habrek, o. v Č., okr. Ledeč n. Sáz., 332 č. ob.

Habrich Alexius (* 1736 v Búzově, † 1794), český historik; 1762 benediktin v Rajhradě, klášterní archivář; pracoval o dějinách řádových i farních se stálým zřetelem ke kultuře; rukopisy obsahují osm svazků; vědecky stýkal se s Dobrovským, Dobnerem, Pelclem i Monsem. Lit.: Kinter, Vitae monachorum.

Habřina Jan Tadeáš, český buditel XVIII. věku, pražský měšťan; vydal politickou řeč v Praze (1784).

Habřinská Hana, současná básnířka moravská z družiny olomoucké „Evy".

Habrkovice, o. v Č., okr. Kutná Hora, 281 ob. čs.

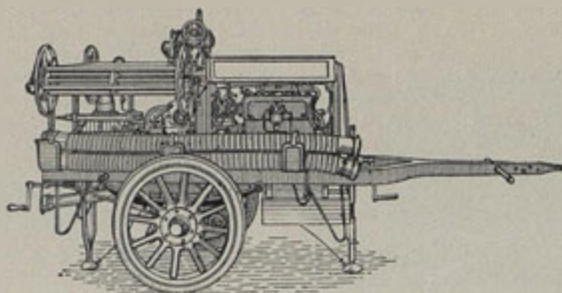
Habrman Gustav (* 1864 v Čes. Třebové), č. politik a publicista; žil v Paříži a v Americe, 1897 redaktor, 1907 poslanec ve Vídni, 1918 člen revolučního shromáždění, ministr školství, pak sociální péče, nyní senátor; vydával Novou Dobu v Plzni, vzpomínky Z mého života (1914), Sociální demokracie a venkov (1922).

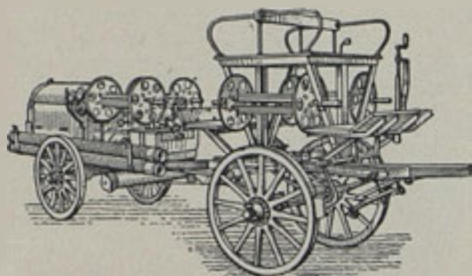
Gustav Habrman.

Habrovanský Jan, ↷ Dubčanský Jan VI. 1930, 192.

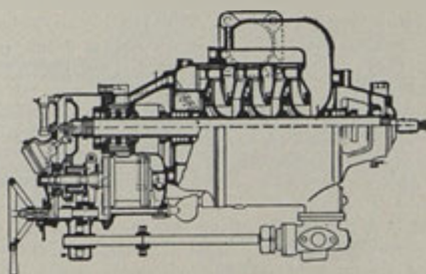
Hasičské nářadí I.

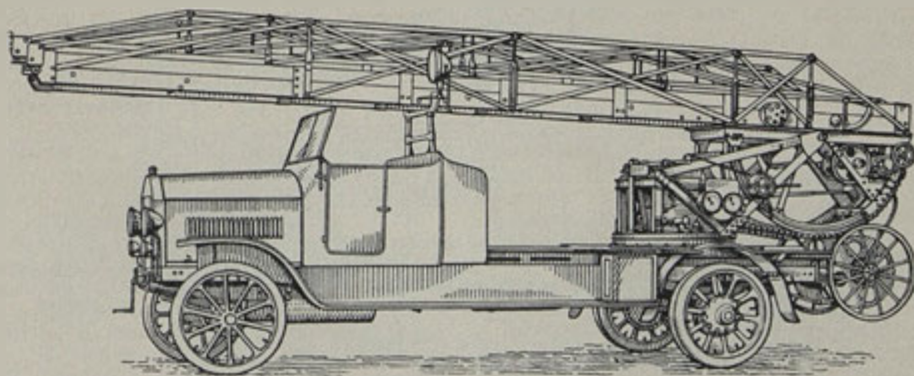
Dvoukolová motorové stříkačka na 400 l. (Magirus).

Dvoukolová motorová stříkačka s přívěsným vozíkem (Magirus).

Hasicí odstředivá pumpa (Ehrhardt & Sehmer).

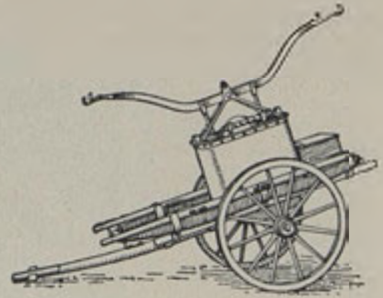

Automobilový otáčecí žebřík (Metz).

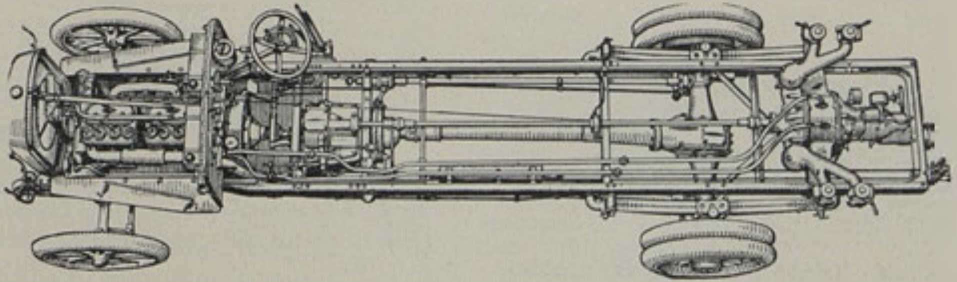
Hasičské nářadí II.

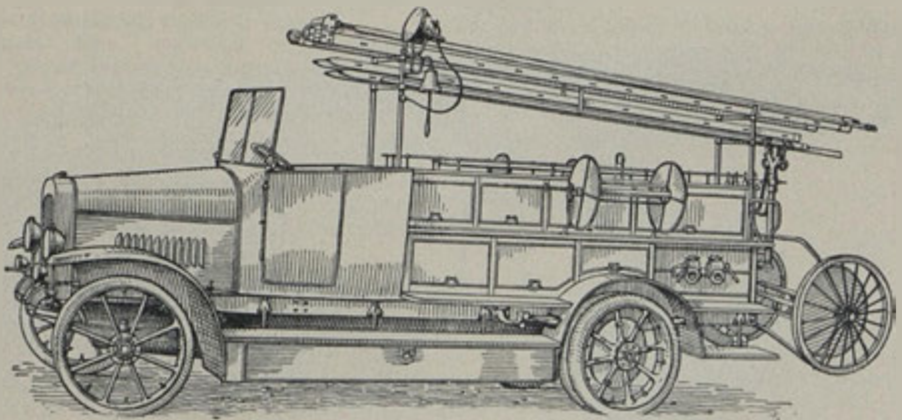
Čtyřkolová ruční stříkačka (Ewald).

Dvoukolová ruční stříkačka.

Spodek motorové stříkačky s čerpadlem (Magirus).

Motorová stříkačka (Magirus).

Habrovanští, mor. sekta nábož., založ. v 16. stol. Janem Dubčanským ze Zdenína, Václavem z Lilče a Matějem Poutníkem v Habrovanech. Uznávali jen Písmo sv., ze svátostí pouze křest a večeři Páně. Zavrhovali ale mši, posty, přísahu, svátky atd. a jejich členové nesměli bojovati. Znepřátelili se s Čes. bratry. R. 1537 uvržen Dubčanský králem Ferdinandem I. do vězení a propuštěn teprve potom, když slíbil, že nebude svoje učení dále šířiti. Tím započal úpadek této sekty až zanikla docela. ⚲ Dubčanský Jan ze Zdenína.

Habrovany, o. na Mor., okr. Vyškov, 958 ob. čs.; lomy, zámek.

Habrovany, o. v Č., okr. Ústí n. L., 266 ob. (58 čs.).

Habrovice, o. v Č., okr. Ústí n. L., 337 ob. (11 čs.).

Habrůvka, o. na Mor., okr. Brno, 549 obyv. V blízkosti proslulá jeskyně Býčí skála a z podzemí tekou vody jedovnické.

Habry, m. v Č., okr. Čáslav, 1530 č. ob., zámek z r. 1718. Tov. likérů; zn. trhy na dobytek. Léčebný pramen Rožvalda. — Pův. zboží kláštera Vilímovského, od r. 1351 městečko. Tam 8. I. 1422 zadní voj krále Zikmunda, ustupujícího po porážce u Kutné Hory na Němec. Brod, dostižen Žižkou a na hlavu poražen, takže Zikmund musil střemhlav prchnouti dále k Jihlavě, zanechav celý svůj trén před Brodem na pospas nepříteli. Brod sám po jednodenním bombardování se vzdal (10. I.). Tím skončena II. křížová výprava.

Znak města Habrů.

Habřina, o. v Č., okr. Dvůr Králové n. L., 565 ob. čs.

Habsburg, zříc. hradu ve švýcar. kantonu Aargau, 513 m n. m., postavený štrasburským biskupem Wernerem z rodu habsburského.

Habsburský rod. Domov H. jest pravděpodobně Alsasko. Předek jejich, Guntram, byl odsouzen Otou I. pro velezradu. Jeho syn Lancelin měl čtyři syny, z nichž Radbot založil linii h. Jeho vnuk Oto II. byl r. 1090 prvně zván hrabětem z H. Sňatkem dalšího potomka Albrechta III. byli spřízněni s rodem Štaufů. Po jeho nástupci Rudolfovi II. bylo rozděleno panství mezi jeho syny Albrechta IV. a Rudolfa III. Mladší laufenburská linie vymřela r. 1415. Synem Albrechta IV. byl německý král Rudolf (* 1218), zvol. r. 1273. Roku 1365 se rozdělili Habsburkové na dvě linie, rakouskou a štyrskou. K rakouské linii náležel Albrecht (V.), jenž získal Čechy a Uhry, jež ale opět vymřením této linie Ladislavem Pohrobkem byly ztraceny. Štyrská linie se opět rozdělila na štyrskou a tyrolskou. Světové panství H. založil Maxmilián I. (1493—1510); sňatkem jeho syna Filipa Sličného získal rod Španělsko. Jeho syn Karel V. stal se císařem (r. 1519). Druhý syn Ferdinand I. získal Čechy a Uhry. Konečné rozdělení panství rodu nastalo r. 1556, kdy po abdikaci Karla V. vznikla linie rak., vedená Ferdinandem I., a linie španělská, vedená Filipem II. Španělská linie vymřela r. 1700 Karlem II. — Rakouská linie udržela si od r. 1556 dědičně císařskou korunu. Karlem VI. (1711—40) vymřel rod Habsburský po meči. Aby umožnil své dceři Marii Terezii (1740—80) nastoupiti na trůn, vydal r. 1713 domácí zákon, zvaný pragmatická sankce, jenž zajistil nástupnictví ženskému potomstvu. Marie Terezie se provdala za Františka Štěpána Lotrinského a tak vznikl jejím synem Josefem II. (1780—90) rod Habsbursko-Lotrinský. Po něm vládl jeho bratr Leopold II., pak první rak. císař František II.; jeho nástupcem byl Ferdinand V., který se vzdal trůnu a na jeho místo nastoupil František Josef I. (1848—1916). Po smrti jeho syna Rudolfa (1899), jmenován nástupcem trůnu Frant. Ferdinand; r. 1916 nastoupil vládu syn arciv. Otty Karel I., který donucen vzdáti se trůnu r. 1918 († 1922).

Habura, o. na Sl., okr. Mezilaborce, 1150 ob.; rafináda petroleje.

Habžany o. na Slov., ⚲ Chabžany.

Hac Rudolf, Ing. Dr. (* 17. IV. 1883 ve Štěnovicích), ř. profesor anal. chemie na č. vys. učení techn. v Praze, dříve prof. téhož oboru na Vys. škole zemědělské v Brně. Uveřejnil četné práce z anal. chemie, hl. o metodě kobaltinitritové. Člen MAP, mř. člen Král. čes. spol. nauk a dopis. člen Č. Akademie věd a umění.

Hacar Bohumil, PhDr. (* 1886), český matematik; vydal Obecný tvar racionálních rovnic (1912), Planeta Mars ve vědě a báji (1920).

Hace Jozip, ⚲ Hatze Jozip.

Hacienda (špaň., asienda), venkovský statek, majetek, vlastnictví, državnost; H. pública, státní finance; ministerio de la h., finanční ministerstvo.

Hackel z Hackenfelsu Řehoř Leopold, rodák jáchymovský a mincmistr kutnohorský, který po delší přestávce začal opětně r. 1654 zde raziti mince. Ale jeho úmysl, pozvednouti opětně kutnoh. mincovnu, se nezdařil a tak celý mincovní

inventář i s úřednictvem odstěhován do Prahy. Pak v Praze raženy i dukáty s minc. znaménkem H.

Heckenberg Theodor (* 1873), něm. soc. dem. politik a poslanec N. S. od r. 1920.

Hackenschmidt Alois, český kulturní pracovník XVII. věku, premonstrát v Teplé, přítel Balbínův, s nímž si v letech 1664—1667 dopisoval.

Hackenschmied Hanuš (* 1871), český překladatel, profesor reálky na Žižkově; vydal pohádky norské a dánské U ledové víly (1914), přeložil velkou řadu románů a novel z literatur jihoslovanských, italské, ruské a zejména ze všech severských, rovněž dramata a literární studie; pseudonym J. J. Jirčák. — Lit.: Strnad, Program reálky, Čes. Budějovice 1916.

Hacker Rudolf (1859—1922), český lesník a vynálezce lesního sázecího stroje. Napsal: Lesní hospodářská kniha, Návrh pro neodborníky u zakládání lesů sázením sazenic.

Hackländer Friedrich Wilhelm (1816—1877), německý spisovatel a dramatik. Romány jeho zdařile kreslí soudobou společnost. Do češtiny přel. romány: Evropské otroctví (Just, 1864), Moderní otroci; veselohry: Lečení magnetické (Jaroš, 1870), Na skřipci (Šlechta), Náměsíčník (Jaroš, 1865), Na odpočinku (Novák, 1877), Tajný jednatel (Jaroš, 1866), V přízemí (Šlechta), Ztracený syn (Crha, 1867).

Hackmanit, sodalithu podobný nerost, červenofialový, na světle ztrácí barvu, nachází se na poloostrově Kola.

Hačava, o. na Sl., okr. Moldava nad Bodvou, 658 ob. (356 čs.).

Hačava, o. na Sl., okr. Rimavská Sobota, 493 ob. čs.

Háček, 1. nástroj užívaný k háčkování, 2. v lék. nástroj, určený k zadržení měkkých částí těla při operacích.

Hačin, pseud. G. Vrzala.

Háčkování, ženské ruční práce, vytvořené háčkem, který se provléká smyčkami nití buď přízových, vlněných nebo hedvábných. ↗ ruční práce.

Háčky, o. na Mor., okr. Litovel, 259 č. obyv.

Had, hadice, název drobných děl ve XIV.—XVI. stol. ↗ dělo, V., str. 236 a d.

Had, ↗ Jan Kantor.

Had Mikuláš, malíř v Praze 1574.

Hadaczek Karol (1873—1914), pol. historik a archeolog.

Hádání, ve středověku universitní disputace hl. o otázkách teologických a filosofických. Bylo podmínkou hodnosti doktorské.

Hádanka, vylíčení předmětu opsáním jeho vlastností, aniž by byl předmět líčený jmenován, takže jej nutno podle líčení uhodnouti. Hl. druhy h. jsou: šaráda, logogrif, anagram, palindrom, rebus, záměnka a j. Lidové hádanky v Čechách sbírali Zíbrt, Rozum, Erben, Bartoš a j.

Háďátka, ↗ Anguillulidae.

Hadec, ↗ serpentin.

Hádek Karel, JUDr. (* 1894 v Praze), český lyrik, novelista, dramatik a překladatel, komisař zemské správy politické, divadelní referent Zvonu, psal i pod pseudonymy Karel Beneš, Jiří Hlavín a šifrou Ha; vydal verše Devět bran (1922), novely Dýka (1921), drama Manželství (1920), přeložil řadu dramat. jihoslovanských.

Haden Sir Francis Seymour (1818—1910), angl. malíř, původně lékař. Kreslil lidové motivy anglické. Jeho díla jsou jako jen naskizzována; H. se omezuje jen na charakteristické linie. Jeho kresby jsou v Anglii velmi ceněny. Katalog jejich (asi 200) vyd. Drake 1880 a Harrington 1903.

Haderer Vinc. (* 1798), zvonař v Praze od r. 1813.

Haderlan Filip (* 4. IV. 1849), slovinský novinář, red. Slovenca, zakladatel lublaňského časop. „Ljudski Glas" a red. celoveckého Mira. R. 1896 beze stopy zmizel. Pracoval politicky pro shodu slovin. polit. stran, vyd. polit. brožury, psal a překládal i věci čistě literární.

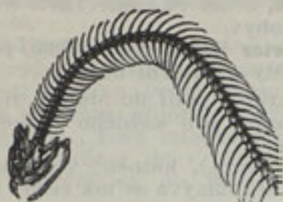
Hades, řecký bůh podsvětí (Pluto), pak i podsvětí samo.

Hadi (Ophidia), plazi (Reptilia) ze skupiny Squamat. Jsou beznozí, nemají lopatkových pásem. Rozštěpený jazyk má pochvu. Oči jsou kryty sklovitě průhlednými srostlými víčky, nemají bubínkovou dutinu a močový měchýř. Charakteristické vlastnosti hadů jsou nedostatek okončin a možnost velikého rozšíření úst. Zbytek zadních okončin nacházíme u hroznýšů (Boidae) při kořeni ocasu v podobě malých pahýlů. Lebce hadů chybí kryt spánkové krajiny. Spodní čelisti spojeny jsou pružným šlachovitým transversem a tím umožněna je velká pohyblivost čelistí a roztažitelnost ústní dutiny. Čelisti vyzbrojeny jsou množstvím zpět zahnutých zubů,

Užovka mřížovaná. Python reticulatus.

aby ulovená kořist jim snadno nevyklouzla. Kromě těchto solidních háčkovitých zubů jsou tu zuby s rýhou nebo duté. Jsou to zuby jedové, jež stojí ve spojení s jedovou žlazou a rýhou nebo kanálkem zubním vytéká jed do rány. Jedové zuby jsou nepohyblivé a výron jedu nastává v okamžiku uštknutí následkem stisknutí jedové žlázy spánkovými svaly. Jed způsobuje otravu krve

Kostra hadí.

a následek je smrt. Kůže těla kryta je štítky, deštičkami a šupinkami, rohovitými produkty ektodermálního původu. Uspořádání je vlastní jednotlivým druhům. Vnitřní organisace těla odpovídá dlouze protáhlému tělu, jako na př. zažívací roura. Levá polovina plic je menší nebo chybí, při čemž mocně vyvinuta je polovina pravá, na konci v trubicovité vzdušné reservoiry vybíhající. Hadi pohybují se sobě vlastním pohybem, plazením, při čemž pomáhají si žebry; živí se výhradně jen živými zvířaty. Množství sekretu slinných žlaz napomáhá při polykání velkých soust. U nás hadi propadají zimnímu spánku, v krajinách horkých opětně zase letnímu spánku. Pohlavní orgány samčí i samičí jsou párové. Rozmnožování nastává po předcházejícím páření. Hadi kladou vejce, v nichž je přečasto embryonální stadium již skončeno a z vajíček mohou se vkrátku líhnouti mladé. Vajíčka zahrabávána jsou do písku na slunná místa. Jako živorodí uvádějí se hadi mořští a zmije. U nás zastoupeni jsou hadi nejedovatými užovkami a jedovatou zmijí (Vipera berus L.).

Hadí jazyk, ⚲ Ophioglossum vulgatum L.

Hadí kořen, ⚲ Polygonum bistorta L.

Hadí mlíčí, ⚲ Euphorbiaceae.

Hadí mord, ⚲ Scorzonera.

Hadice, ⚲ hasičství.

Hadice, ⚲ Ophiuroidea.

Hadicové dýchací přístroje. Hadicí přivádí se zachránci čistý vzduch neb kyslík dmychadlem až do vzdálenosti 200 m. Užívá se v hornictví, hutnictví, u hasičstva a pod.

Hadik von Futak Andreas, hr. (1710—1790), rak. maršál, sloužil u husarů, bojoval ve válkách tureckých, na Rýně; v 7-leté válce vedl menší létací sbor, s nímž vnikl 16. X. 1757 do Berlína; 1759 gen. jezdectva, 1762 vrchní velitel říšské arm.; poražen však od prince Jindřicha u Freiburku 29. X. Po vál. guvernér Budína, Sedmihradska a Polska.

Hadik von Futak Karl (1756—1800), rak. gen., syn předešlého, 1793 za vál. koaliční kryl ústup rak. armády u Wattiguies, v bitvě u Marenga smrtelně raněn.

Hadilov, ⚲ Serpentarius secretarius.

Hadina Emil (* 1885), něm. spisovatel, řed. škol v Opavě. Napsal básně: Sturm und Stille (1916); Nächte u. Sterne (1917); Lebensfeier (1921); novely Kinder der Sehnsucht (1917); Das andre Reich (1920) a romány: Die graue Stadt — die lichten Frauen (1922); Dämonen der Tiefe (1923).

Hadinec, ⚲ Echium.

Hadis (arab., vypravování), nábož. tradice v islamu, hl. doložené zprávy o výrocích a činech Mohamedových. Byly již v 9. století sbírány a nejznámější jest sbírka Bucháriova.

Hádka, slovní spor dvou neb více lidí.

Hadlaf, v tkalcovství bavlněné neb kovové očko, do kterého se navléká osnovová niť.

Hadlaub Johann, curyš. minnensänger kol r. 1300; jeho písně vydal Bartsch 1886.

Hadleyův princip, zákon, vyslovený Angličanem Johnem Hadleyem (1682—1744) v spise Philosophical Transactions (1735), podle kterého srážejí se vzduchové proudy působením zemské rotace na sev. polokouli vpravo, na jižní pak vlevo. H. tím vysvětloval vznik passátů.

Hadovka, ⚲ Phallaceae.

Hadow Sir William Henry (* 1849), angl. hudebník. Od r. 1919 vicekancléř university v Sheffieldě. Napsal Oxford History of Music. Další práce: Studies in Modern Music (1892—94, 2. sv.), A Primer of Sonata Form, 1896.

Hadraba Jiří Matěj, současný americký bohoslovec, vydal: Co jest víra?, Jest život po smrti?, Má-li člověk duši nesmrtelnou?, vesměs nákladem Biblického kroužku (Chicago).

Hadramaut, krajina podél již. břehu Arabie, 151.000 km² se 120.000 ob. Hraničí na západě s územím Adenským, na vých. s Ománem. Stoupá od slabě osídlené pobřežní roviny až k vysočině, za kterou se nachází úrodná země, Wadi Serr a Wadi H., která jest hustě obydlena. Zde leží také města Šibam a Terim, kdežto na pobřeží jsou pouze nepatrné přístavy (Makalla, 18.000 ob.). Obyvatelé nazývají se Hadrami a pěstují v oasách datlovní-

ky, kokosové palmy a kukuřici. Hadramaut jest pod angl. protektorátem.

Hadrami, obyvatelé ↘ Hadramautu.

Hadrářská nemoc, ↘ hadrovina.

Hadrbolec František (1863—1923), továrník v Praze, průmysl. a národohosp. pracovník, člen mnoha hosp. a obchod. institucí.

Hadrián, jméno šesti papežů: 1. H. I., 772—795, zavolal na pomoc Karla Velikého proti Langobardům, jejichž říši tento rozbořil. — 2. H. II. (867—872), zatratil rozhodnutí synodu svolaného patriarchou Fôtiem v Cařihradě. Slovanským věrozvěstům Konstantinu a Methodějovi povolil užívání slovanského jazyka v bohoslužbě. — 3. H. III. (884—885). — 4. H. IV., jediný angl. papež (1154—1159). — 5. H. V. (1276), z rodiny Fieschi. — 6. H. VI. (1522—1523), profesor teologie v Lovani, vychovatel Karla V.; byl příkrým odpůrcem reformace.

Hadriani moles (Andělský hrad), stavit. pam. st.-římská, 73 m dl. rotunda na pr. břehu Tibery, pův. hrobka Hadrianova, nad níž vznáší se bronz. socha arch. Michaela. Hrad r. 1379 zpustošen, Bonifácem IX. obnoven a Mikulášem V. a Alexandrem VI. upraven na pevnost; nyní museum.

Hadriánova vila (it. Villa Adriana), na svazích Tivolských pahorků u Říma postavěné dílo císaře Hadriána.

Hadriánova zeď. 1. 118 km dlouhá zeď, postavěná Hadriánem r. 122 p. Kr. na obranu Britanie proti Piktům — 2. též jméno římských pohraničních ochranných opatření mezi Dunajem a Tisou.

Hadrianus (Hadrián) Publius Aelius, římský císař (117—138 po Kr.); jako takový zván: Imperator Caesar Traianus Hadrianus Augustus (76—138 po Kr.); pocházel z municipia Italica ve Španělsku. Jeho strýc, potomní císař Traianus, byl jeho poručníkem. Po zprávě o smrti Traianově prohlášen císařem. Ihned uzavřel na východě mír. Vedl jen jedinou velikou válku a to proti povstání židovskému. Ve vnitřní správě pečoval o upevnění právní jistoty a dal sebrati Salviem Juliánem pretorská edikta v t. zv. Edictum perpetuum, čímž dal základ dalšímu vývoji římského práva. Jeho nástupcem byl jeho adoptovaný syn Antoninus Pius.

Hadrovina (Woolsorters disease, choroba hadrářů), nakažlivá choroba, vyskytující se u lidí, kteří jsou zaměstnáni tříděním hadrů v papírnách. Příznaky: malátnost, schvácenost, dušnost, zánět plic a dýchacích ústrojů. Onemocnění podobno sněti slezinné a uhláku (Anthrax). Nemoc je smrtelná. Onemocnělý umírá po 3—7 dnech choroby při plném vědomí.

Hadrumentum, staré tyrské město na pobřeží sev. Afriky, jižně od Karthaga, od dob Traianových římskou osadou, později za Justiniána hl. m. provincie zvané Justiniana. Nyní se zove Susa.

Hadry, odpadky starých látek, nepotřebné, potrhané součástky šatstva, nebo hadrové utěrky k mytí (z režného plátna n. pytloviny). Hadry jako odpadky sbírají vetešníci (hadráři) pro papírny.

Hadviga, o. na Sl., okr. Turč. Sv. Martin, 4.960 obyv.

Hadziewicz Rafal (1806—1886), pol. malíř. Portréty a oltářní obrazy.

Hadž (arab.), pouť do Mekky, náboženská povinnost pro každého řádného mohamedána.

Hadžar (arab.), kámen; v přeneseném slova smyslu nazývá se tak černý kámen, zazděný v Kaabě.

Hadžega Vasilij (* 1864), mukačevský kanovník a red. Naukového zbornika, jejž vyd. družstvo Prosvita v Užhorodě.

Hadži (tur. Hâddši), poutník, čestný titul pro každého, kdo podnikl pouť do Mekky (Hadži).

Hadži Chalfa Mustafa, řečený Kátib Čelebi (1600—1658), tur. učenec. Jeho životní dílo, bibliografický slovník literatury, udává na 14.500 titulů arab., perských a tureckých knih (latin. překlad díla vyšel 1835—1858, v 7 sv.). Turecky napsal dějiny Takwímu't-tawárích (1733), zeměpis Džihánnumá (1732, lat. od Norberga 1818), a dějiny osmanských námořních válek Tuhfet el-kibár (1728, anglicky od Mitchella, 1831).

Hadži Dimitr (1837—1868), proslulý bulharský dobrovolník, který společně se Stefanem Karadžou bojoval proti Turkům a hrdinně padl u Buzludži. Jeho dobrodružný život zbásnil ↘ Ch. Botev.

Hadži-Dinić Mihajlo (* 1861), srbský herec a člen Srbského Nár. divadla v Bělehradě.

Hadži-Djera (* v 18. stol., † 1804), archimandrita moravický, z rodu Matičů. Těšil se po své cestě do Jerusaléma veliké úctě a přikládá se mu za zásluhu vyhubení krevní msty v kraji. Ujímal se kraje proti Turkům a byl od nich zabit.

Hadži-Georgiev Dimitr (* 1874), bulh. hud. skladatel, absolvent pražské konservatoře, autor první bulh. opery Tachir Begovica (1922). Založil r. 1904 bulh. hud. školu v Sofii a redig. Musik. věstnik. Složil též mnoho písní, které záhy zdomácněly, a četné orch. skladby.

Hadži Jovan, Dr. (* 1884), prof. zoologie na universitě v Lublani. Pilný odborný spisovatel, vydal na 50 prací z experimentální zoologie a morfologie nižších tvorů, hydroidů a j., psal rozpravy

do publikací Jugosl. akademije a velkou řadu odborných i popularisačních článků do různých revuí, i věci z teoretické zoologie.

Hadži Loja Salyh Effendi (1834—1878), bosenský mohamedán, jenž 1878 rozvířil v Bosně svatou válku proti rak.-uh. okupaci; po porážkách u Žepče a Jajce však ztratil odvahu a vyjednával prý tajně s Rak.-Uh., podplacen, zajat a pro forma odsouzen, dostal však milost; zemřel brzy poté.

Hadži-Prodan Grigorijević (* 1780), srbský vojvoda. Zúčastnil se četných voj. tažení proti Turkům. Pronásledován při pokusu o povstání Milošem Obrenovićem, utekl do Rak., kdež internován ve Varadínu a Mukačevě do r. 1815; byv propuštěn, uchýlil se do Besarabie, kdež zemřel.

Hadži-Vasiljević Jovan, PhDr. (* 1868), srbský historik a úředník min. zahraničí; pracoval mnoho na nár. povznesení Srbů v Turecku, kdež služebně působil ve Skoplji a Bitolji (1898—1904). Sekretář družstva Sv. Sávy. Sp.: Južná Srbija (1909, 1913), Arbanaská liga i srpski narod u turskom carstvu 1878—1883 (1900) a j.

Hadžić Antonije, pseud. Čika Tona (1833—1917), tajemník Srpske Matice a ředitel srbského Nár. div. v N. Sadu. Napsal mnoho dram. prací.

Hadžić (Baba) Kosta (1823—1872), srb. herec. Jako student založil s druhy ochotnickou scénu, která se r. 1861 přetvořila v „Srpsko Narodno Pozorište" v Nov. Sadě.

Hadžić Osman Nuri (* 1869 v Mostaru), náčelník ministerstva vnitra v Bělehradě. Psal do politických i liter. novin povídky i romány pod pseud. Osman Azis spolu s Iv. Miličevićem; překládal.

Hadžić Stevan (* 1868), gen. jugosl., sloužil u dělostřel., od 1896 v gen. štábu, 1906—10 odbor. náčelník v min. války; 1910—12 voj. attaché v Petrohradě; 1914 pomocník náčelníka gen. štábu, 1917—19 voj. attaché v Rumunsku; 1919—20 min. války. V l. 1906—10 byl též profesorem na voj. akademii. — Za války 1913 byl divis. velitel v bitvě na Bregalnici, v únoru 1916 velitel dobrovolnické divise v Dobrudži, v jejímž svazku bojovali též čeští legionáři, později s divisí v Rusku. Min. vojenství od r. 1928 a první pobočník králův.

Hadžić Svetozar (1836—1897), plukovník srbský, účastnil se bojů z let 1876, 1877—1878, 1885, naposled jako velitel Moravské divise.

Hadžić-Svetić Jovan, JUDr. (1799—1869), srbský politik a básník, zakladatel Srbské Matice, ředitel gymnasia v Novém Sadu. R. 1837 přešel do Srbska, kdež se záhy uplatnil jako znam. spisovatel. (Srpski Građanski zakonik.) R. 1845 se vrací opět do N. Sadu, kdež zvolen poslancem do uher. sněmu a r. 1848 do Karlovackého saboru. Vykonal mnoho pro povzbuzení nár. vědomí novosadských Srbů. Pseud. Miloš Svetić.

Hadžićeva Lenka (1860—1897), oblíbená srbská herečka širokého repertoiru.

Hadžikiöj, rum. osada v Dobrudži, středisko útoků bulh. a něm. armád v r. 1916, které skončily ústupem rum. armády na opevnění u Topraisaru.

Haebler Konrad (* 29. října 1857), něm. historik, 1907—1921 ředitel rukopisného oddělení Státní knihovny v Berlíně. Věnoval se hl. dějinám Španělska a knihtisku. Sp.: Die überseeischen Unternehmungen der Welser (1903); Spanien unter den Habsburgen (1907); The Early Printers of Spain and Portugal (1897); Typographie ibérique du quinziéme siécle (1901); Typenrepertorium der Wiegendrucke (1905—14, 5 sv.).

Haeckel Ernst (1834—1919), něm. přírodovědec, prof. zoologie v Jeně. Propracoval nauku Darwinovu, stanovil biogenetický zákon. Jeho filosofický názor, monismus, který vysvětluje veliké světové dění materielními příčinami a kausalitou, nalezl mnoho odpůrců i přívrženců. Hl. díla: Generelle Morphologie der Organismem (1866); Natürliche Schöpfungsgeschichte des Menschen (1868); Systematische Phylogenie (1894—96); Die Welträtsel (1899) a j. spisy populární a biologické. Lit. Bölsche: E. H. (1900).

Haeckl Antonín (* 1882), český filolog, vydal Orientální látky v dramatech Zeyerových (Pardubice 1907).

Haema (z řec. haima), krev.

Haemanthus L., rod z čeledi Amaryllidaceae (narcisovité). Krátké listy, bohaté mnohokvěté okolíky s malými květy na vysokém stvolu bez listů. V jižní Africe 60 druhů. Jako okrasné květiny jsou u nás H. albiflos W. s bílými květy, H. coccineus L. s květy šarlachově červenými. Štávy cibule H. toxicarius Ait. (Brunswigia toxicaria Ker.) užívají Hotentoti k napouštění šípů jedem.

Haemapophysy, párové výběžky na břišní straně obratlů. Obzvláště v ocasní části ryb tvoří tyto dohromady krevní kanál, uzavírající v sobě aortu.

Haemathidrosis (řec.), zdánlivé vypocování krve; nevyjasněný zjev, velmi vzácný, vyskytující se pravděpodobně u hysterických osob, vyvolaný prasknutím malých krevních cév.

Haematin (oxyhaematin), nebílkovitý železo obsahující sdruženec haemoglobinu, modročerné barvivo, ve vodě nerozpustné. Při zažívání haemoglobinu se h. uvolňuje a přechází do výmětů. Silnými kyselinami zbavuje se h. železa a vzniká haematoporfyrin. Analogické porfyriny se vyskytují u některých chorob v moči, jež má pak barvu burgundské červeně (haematinurie).

Haematit, → krevel.

Haematinon (porporino, purpurin, skelný porfyr, galienum), červená, neprůhledná, v starověku k vykládání podlahy, stěn a k výrobě přepychových nádob používaná sklovina. Byla napodobena Pettenkofrem, který k výrobě použil kysličníku křemičitého, vápna, klejtu, sody, okují měděných a železných a něco uhlí. Tavenina po vychladnutí jest bílá, napouštěním nabývá barvy červené. Zvláštním druhem haematinonu jest astralit.

Haematocele (řec.), nahromadění krve v obalech varlete následkem poranění (obyč. při stávající kýle vodní) n. chorobných změn cevních. Léčí se operativně.

Haematococcus Ag., rod řas z čeledi Volvocaceae. Jsou to jednobuněčné řasy opatřené bičíkem (mikroorganismy), kt. vedle chlorofylu obsahují červené barvivo (haematochrom). Při hromadném výskytu způsobují červené zabarvení. H. pluvialis Ag. nacházíme v dešťových loužích a tyto pak vypadají jako kaluže krve. Červené zbarv. na sněhu v Alpách a polár. územích vyvolává H. nivalis Ag.

Haematogen (řec.), krevní preparát, vyráběný podle Hommela, obsahující as 70% haemoglobinu a krev. solí a 20% glycerinu; používá se při chudokrevnosti, rachitis, skrofulose a pod.

Haematoidin (řec.), krystalisace schopné barvivo, vyskytující se ve starých krev. výronech, pravděpodob. bilirubin.

Haematokolpos (řec.), nahromadění se krve v pochvě následkem vrozené nebo získané gynatresie.

Haematokrit (řec.), přístroj ke zjištění objemového poměru mezi krvinkami a plasmou v krvi, při čemž krvinky oddělují se odstřeďováním od specificky lehčí plasmy.

Haematoma, krevní nádor, hl. při chronických mozkových chorobách.

Haematometra (řec.), nahromadění krve v děloze při vroz. n. získaném uzavření pochvy (gynatresie), často současně haematosalpinx. Léčení je operativní.

Haematomyelie (řec.), výlevy krevní do míchy při nemocech a poraněních míchy. Oboustranná h. působí obrny všech končetin n. jen dolních, obrnu moč. měchýře a konečníku, jednostranná ochrnutí pohyblivosti na té straně, kde sídlí krvácení a vymizení citlivosti na straně opačné. Rozsáhlé zlepšení je velmi časté, ale rovněž tak častá je trvalá obrna končetin. Léčení: klid.

Haematoparasiti (řec., cizopasníci [parasiti] krevní), organismy, žijící v krvi lidí a zvířat, často původci těžkých nákaz, především bakterie (bacily tuberkulosy, tyfu atd.), bičíkovci, sporozoa a hlísti. Bližší elefantiasis, filariidy, bičíkovci, piroplasmosy, syfilis, nemoci z trypanosom.

Haematopoesis (řec.), příprava krve; haematopoetický, krev připravující.

Haematosalpinx (řec.), nahromadění krve ve vejcovodu při uzavření pochvy (gynatresie) n. chorobách (zánět n. novotvar) vejcovodu. Léčení je operativní.

Haematothorax (řec.), nahromadění krve v dutině pohrudniční bez zánětu pohrudnice, většinou po zraněních.

Haematotympanon (řec.), výlev krevní do dutiny bubínkové, vyskytuje se při operacích nosohltanu vniknutím krve sluchovou trubicí Eustachovou, při chřipce a zlomenině kosti skalní.

Haematopus ostralegus, → ústřičník.

Haematoxylin, $C_{16}H_{14}O_6$ rostlinné barvivo, nachází se v kampešce, tvoří bezbarvé krystaly, rozpouští se ve vodě, alkoholu a éteru, taje při 100°. Purpurový roztok v alkaliích barví se za tvoření haemateinu (oxydační produkt h.) rychle fialově až hnědě. Slouží k důkazu alkalií a ammoniaku a v mikroskopii.

Haematoxylon L., rod z čeledi Leguminosae (luštinatých), podčel. Cesalpinioideae. Jediný jeho druh H. campechianum L. je strom 10—12 m vysoký, s listy jednou i dvakrát sudozpeřenými, se žlutými květy, uspořádanými v hrozny. Z původní své vlasti — Mexika a Střední Ameriky — zavezen byl do Již. Ameriky, Indie a Afriky. Poskytuje kampeškové dřevo neb modré dř. Čerstvé řezy jsou tmavě krvavě červené, starší jsou fialové. Dřevo obsahuje haematoxylin

$$(C_6H_{14}O_6 . 3H_2O),$$

který se oxydací mění v červený haematein.

Haemin, $C_{32}H_{31}ClN_4FeO_3$, chlorhydrát haematinu, tvoří hnědé, kosočtverečné, mikroskopické krystaly, které vznikají zahříváním vysušené krve s kuchyňskou solí a ledovou kys. octovou a odpařením do sucha. Tímto způsobem lze dokázati nepatrné stopy krve (Teichmannova, haeminová zkouška).

Haematurie, močení krve, příznak četných nemocí, hl. ledvinových.

Haemoblasty (haematoblasty, řec.), mateřské buňky krvinek: erythroblasty,

z nichž vznikají rudé krvinky, a leukoblasty, z nichž pocházejí bílé.

Haemocyanin, modré barvivo v respiratorní krvi mollusk a krustaceí, obsahující měď a vázající kyslík; chemicky podobá se haemoglobinu (☞).

Haemodoraceae, čeleď jednoděložných rostlin ze skupiny Liliiflorae (lilijokvětých). 33 druhů zastupuje je na jižní polokouli. Trubicovité květy vně silně obrvené jsou vždy po třech umístěny na stvolu.

Haemodynamika (řec.), nauka o oběhu krevním. Haemodynamické přístroje slouží k vyšetřování pohybu krevního.

Haemoglobin, barvivo červených krvinek. Obsahuje as 0.4% železa a dává také reakce na bílkoviny. Působením kyslíku vzdušného v plicích mění se na oxyhaemoglobin, čímž krev nabývá červené barvy, a tento se v těle lidském redukuje zase zpět na haemoglobin. Slouží tedy červené krvinky k přenášení kyslíku vzdušného. 1 g oxyhaemoglobinu obsahuje při 0° C a tlaku 760 mm 1.582 cm kyslíku. Působením kysličníku uhelnatého, který jest obsažen ve svítiplynu, generátorovém plynu, kouřových plynech při nedokonalém spalování a pod., přechází haemoglobin na sloučeninu s kysličníkem uhelnatým. Krev nabývá barvy krvavě červené až fialové. Tato sloučenina tvoří se hlavně při otravách kouřovými plyny a tím zabraňuje se tvorbě oxyhaemoglobinu. Dokazuje se tato otrava nejčastěji spektroskopickou analysou krve.

Haemoglobinaemie (řec.-lat.) n. reumatická haemoglobinurie koní a hovězího dobytka, prudké onemocnění svalů zadního nadplecí s rozpuštěním svalového barviva, které barví moč červeně až kávově hnědě. Dostavuje se obyč. náhle s neschopností pohybu až i upadnutím. Zvířata nemohou se zvednouti ani státi. Musí býti postavena do závěsného pásu n. denně stavěna na nohy a položena na druhou stranu, neboť stálé ležení na jedné straně způsobí smrtící zánět plic. Polovina nemocných zvířat pojde. Uzdravení dostaví se často rychle. H. je autointoxikace a vzniká tvořením se bílkovinného jedu z nespotřebované bílkoviny, při čemž spolupůsobí nachlazení. U koní vzniká zvláště tehdy, když po dobrém krmení dlouho stáli ve stáji a pak při sychravém počasí těžce pracují. U hovězího dobytka přichází h. z nachlazení při jarní pastvě. ☞ haemoglobinurie.

Haemoglobinurie (řec.-lat.), u člověka vylučování krevního barviva (☞ krev a haemoglobin) do moči, vyskytuje se všude, kde větší množství rozrušené krve volně koluje v oběhu krevním. Rozpuštění rudých krvinek (haemolyse) vzniká vlivem velmi vysoké n. hluboké teploty (rozsáhlé popáleniny, přílišná zima), otravy chemic. látkami (zvl. kyselý chlorečnan draselný), jedy rostlinnými (houby) a bakterielními. H. je jen příznakem, její léčení závisí na základní chorobě. Může se vyskytovati v záchvatech (h. paroxysmální), zvl. po silném ochlazení. — H. je také nemoc hovězího dobytka, rozšířená ve všech dílech světa. Červené zbarvení moči je pouze nejnápadnější průvodný zjev choroby, vyvolané krevními cizopasníky (piroplasmy, ☞ piroplasmosy), přenášenými roztoči. Dobytek nakazí se jen na pastvě, zvl. v lesích. Zpozoruje-li se červené zbarvení moči včas a vzdálí-li se onemocnělé dobytče z pastvy, uzdraví se většinou ve 14 dnech, jinak pojde za přibývající anaemie a vysílení. V ohrožených krajích doporučuje se ochranné očkování. O reumatické h. ☞ haemoglobinaemie.

Haemochromatosa (řec.), ukládání derivátů krevního barviva v tkáni v podobě žlutých až hnědých skvrn.

Haemokonie (haematokonie, řecky, „krevní prach"), nejmenší tvarové prvky krevní, v podstatě velmi jemné částečky tukové.

Haemolymfa (řec.), tekutina krvi podobná, která se nachází v těle urč. bezobratlých zvířat (měkkýšů, červů, raků a j.) a má podobný fysiol. význam jako krev pro obratlovce.

Haemolysa, rozrušení rudých krvinek.

Haemometr (řec.), zařízení k odhadnutí množství krevního barviva v krvi, na př. h. Sahliho, zakládající se na barvicí schopnosti krve.

Haemoperikardium (řec.), nahromadění krve v osrdečníku, vzniklé roztržením cév n. haemorrhagickým zánětem.

Haemophthalmus (řec.), výlev krevní do vnitra očního, zvl. do sklivce, vzniklý poraněním nebo těžkou chorobou hlubokých částí oka.

Haemoptysis (řec., haemoptoe, kašlání krve) ☞ nemoci plic a nemoci srdce.

Haemorrhagické septikaemie (řec.-lat.), úhrnný název pro choleru drůbeže, zánět plic telat, septikaemii králičí, vznikající působením odrůd mikroba zv. bacillus plurisepticus (ovoidní a barví se jen na koncích). Ve Fr. jmenují se pasteurellosy.

Haemorrhagie, krevní výron, na př. do mozku, (h. cerebri), končící obyčejně mrtvicí.

Haemorrhoidarius (řec.-lat.), osoba trpící haemorrhoidy; starší muž, mající sedavý způsob života a hypochondricky založený.

Haemorrhoidy, ⤷ městky.

Haemotherapie (řec.), použití krve a krevního séra k léčení.

Haemostatica (řec.), léky zastavující krvácení; ⤷ krvácení.

Haemos, v řec. bájesloví syn Barcův, thrácký král, proměněn v pohoří Balkán (Haemoské pohoří).

Haemosporidie, skupina sporozoí, cizopasících v krvi (zvl. v krvinkách) obratlovců a většinou přenášených bodavým hmyzem. Rozmnožují se schizo- a sporogoniemi, což je spojeno se změnou generace a hostitele.

Haerese (bludařství), vědomý odpor proti některému článku víry katolické (dogmatu). Odpor tento musí býti zároveň tvrdošíjný, t. j. bludař nechce nikterak podrobiti svůj názor rozhodnutí církve v této věci.

Haeresiologie, popisování kacířství.

Haering Vladimír, MUDr. (* 1882), gen. zdrav. služby a starodružiník, náčelník zdravotn. v čsl. vojsku na Rusi; vydal: O první pomoci (1921), Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi (1924).

Haeseler Gottlieb Ferdinand Albert Alexis, hr. (1836—1919), němec. maršál, účastnil se válek 1864, 1866 a 1870—71 ve štábu prince Fridricha Karla; u Met též jako velit. menších oddílů. 1879 v gen. štábu, připravil látku pro úřední dílo o válce 1870—71; pak u růz. voj. jednotek, 1890—1903 velitel XVI. sboru v Metách. Má velikou zásluhu o válečný výcvik němec. armády. Sp.: Zehn Jahre im Stabe des Prinzen Friedrich Karl (1910—1912, 2 sv.).

Haffenecker Antonín (* 1725), architekt, stavěl na hradě pražském v l. 1769—1775.

Haffenecker Tomáš, architekt v Praze, 1707—1731.

Haffner Karel (1804—1876), německý herec vídeňský a dramat. spisovatel.

Haffner Paul Leopold (1829—1899), kat. kněz, od r. 1886 biskup a vydavatel frankfurtských časových brožur, které většinou psal sám. Mimo to vydal: Der Materialismus in der Kulturgeschichte (1865), Grundlinien der Philosophie (1881—84).

Haffner Wolfgang (von) (1810—87), dánský státník, důstojník a zemědělec. Byl ministrem vnitra, později ministrem vojenství, v kterémžto postavení se zasloužil o reorganisaci dánského vojska. Od r. 1866 poslanec a vůdce dánské strany konservativní.

Hafid, marokánský protisultán, ⤷ Mulei Hafid.

Hâfiz, čestný titul každého, kdo zná korán zpaměti neb jej dokonale ovládá.

Hâfiz Šems ud-Dîn-Mohammed (1320—1389), největší perský lyrik, jenž dovedl perské gazely k nejvyšší dokonalosti. Nadšenou, dokonalou formou slaví jeho básně, někdy mysticko-filosofického rázu, lásku, víno a rozjímavý životní požitek. Jeho Diván sebral po jeho smrti Mohamed Gulundâm. Do angličiny jej prosou převedl zdařile Clark (1891), u nás podal Vrchlický Výbor z Hâfize.

Hafnerová-Djermanovičová Ela (nar. 1893), chorvatská herečka, členka záhřeb. divadla. Vynikla v Ofelii a Desdemoně.

Hafner Filip (* 1731, † 1764 ve Vídni), své doby populární spisovatel veseloher a frašek v úspěšném boji proti hanswurstiadám a improvisující komedii. Námětu jeho veseloher použil Perinet pro zpěvoherní libreta.

Hafner Josef (* 1866), vojenský právník, generál, vydal: Příručka vojenského trestního soudního řízení (1922), pro četnictvo Vojenský trestní zákon (1922).

Hafner Ondřej Antonín, obrozenský básník, 1800 farář v Praze, přispěl do Thámovy sbírky básní (1785).

Hafner Vincenc, čes. herec a spisovatel z doby prvopoč. českého divadla, člen vlast. div. společnosti v Boudě, pro niž upravil též několik div. her.

Hafnium (Hf), od r. 1923 známý chem. prvek (72), atomová v. 178,3. Ve svých sloučeninách nachází se skoro ve všech nerostech příbuzného prvku zirkonia.

Hafstein Hannes (1861—1922), islandský státník a básník. Byl od r. 1903—1914 ministrem islandským, od r. 1909 ředitelem islandské banky. Uveřejnil knihu lyrických básní Ymisleg godmali (1893) a j.

Haftárá (hebr., pl. haftaroth), kapitoly z žid. proroků, jež jsou přednášeny v sabbatu, na dny sváteční a postní podle Pentateuchu. Komentovaný překlad pořídil L. Philippson (1859).

Hag, pražená káva, zbavená kofeinu.

Hagádá (též Hogada), hebrejské modlitby a legendy, odříkávané o svátku pesah (přesnice). Lit. Č. Zíbrt, Ohlas obřadních písní velikonočních (1928).

Hágár, postava z žid. pověstí, Egypťanka, služka Sářina, matka Ismaelova. Její zapuzení a pobyt na poušti znázornili mnozí malíři (Goccoli, Rembrandt) a plastikové (Begas).

Hagberg Karl August (1819—1864), švédský esthetik, prof. v Lundu, známý svými mistrovskými překlady Shakespeara (1847—51, 12 sv.).

Hage Josef (1765—1830), knihtiskař v Praze, kamž přišel 1794.

Hagedorn Friedrich, von (1708—1754), něm. básník, působící u dánského vysla-

nectví v Anglii. Lehkého tónu Lafontainova se držel při skládání básnických bajek, v ostatní tvorbě je anakreontikem (Oden und Lieder, Moralische Gedichte).

Hagemann Karl (* 1871), něm. spisov. a režisér. Od r. 1920 intendant stát. divadla ve Wiesbadenu. Napsal: Die Kunst der Bühne (1902), životopisy: Wilhelmine Schröder-Devrient (1904), a Oskar Wilde (1904).

Hagemeister Karl, (* 1848), německý malíř. Vzdělání nabyl ve Výmaru. Jeho obrazy, hlav. z ostrova Rujany, získaly teprve později uznání.

Hagen, město ve Westfálsku, vyvinutý průmysl ocelářský, železářský a papírnický; má skoro 100.000 obyv., je sídlem průmysl. a obchodní komory.

Hagen Jan (* ve Weissenburku), faktor knihtiskárny v Praze 1770.

Hagen Johann Ev., kazatel v Chebu z 2. pol. 16. stol., hudební skladatel. Sebral výroky slavných mužů a kněží, k nimž skládal vícehlasou hudbu a vydal pod názvy: Symbola (1579), Symbola M. Lutheri et Ph. Melanchthonis (1579).

Hagen Sebastian, malíř v Prachaticích r. 1604.

Hagenauer Václav (* 1809), architekt hr. Černína v Praze v letech 50.

Hagenbeck Karl (1844—1913), něm. obchodník zvěří a majitel zoologické zahrady ve Stellingen. Sp.: Von Tieren und Menschen (přel. Boh. Klika, 1914).

Hagenbund (Künstlerbund Hagen), německé uměl. sdružení rak. ve Vídni, zal. 1902. Před válkou spolupracoval též s čes. umělci, hl. s Mánesem, a uspořádal ve Vídni výstavy našich umělců. Pořádal též výstavy svých členů v Praze.

Hagenia Willd., rod růžokvětých (Rosaceae) s jedním druhem H. abyssinica Willd. (Brayera anthelminthica Kth.), koso, rostoucím v Habeši. Strom s obrovskými latami dvoudomých, 4—5četných kvítků, zeleně červenavých, s kalíškem, jenž je u ♀ květů značně zvětšen. Samičí květenství užívána jsou domorodci proti hlístům. Jako droga známa jsou pod jménem koso (flores koso). Obsahuje látky, z nichž nejúčinnější je jedovatý, krystalující kokosin.

Hagenova posice, za svět. války od r. 1917 část obranné soustavy němec. ve Francii (t. zv. Hindenburgovy); prostírala se od Cambrai přes Oisu za Vervins a pak k Móse pod Mezières; na sev. se k ní pojila Hermannova posice přes Tournai, Thielt až ke hranicím Holandska.

Hager Hermann (1816—1897), něm. lékárnický spisov.; podporoval rozvoj něm. farmacie a bojoval proti zlořádu tajných léč. prostředků. Sp.: Technik der pharmazeutischen Receptur (1890), Untersuchungen, Prüfung und Wertbestimmung aller Handelswaren (1870), Mikroskop (1866).

Hager Josef (1726—1781), malíř architektury. Maloval fresku sv. Cecilie v chr. sv. Mikuláše v Praze III. a v druhé polovici 18. století spolupůsobil na vytvoření freskové malby na průčelí chrámu sv. Víta.

Hagerstown, průmyslové město na sev. hranici severoamerického státu Maryland, čítající 28.000 ob. (1921), na záp. břehu řeky Blue Ridge.

Hagerup Georg Francis (1853—1921), norský státník a právník. R. 1887 profesor na univ. v Osló, od r. 1893—1898 ministr spravedlnosti, pozd. vyslanec v Kodani, 1903—5 předseda konservativně-liber. vlády koaliční a účastník Haagské konference. Napsal četná vědecká díla z oboru civil., trestního i obchod. práva.

Haggada, ⚲ Hagada.

Haggai, židovský prorok, současník Zerubabelův, vystoupil v Jerusalémě kolem 520 př. Kr. a žádal horlivě znovuvystavení zničeného chrámu.

Haggard (hägerd) Henry Rider, Sir (1856—1925), angl. spisovatel; trávil 6 let jako úředník a důstojník v již. Africe, kterou líčí ve většině svých románů, plných fantasie. V češt. přel.: Allan Quatermain (K. Weinfurter 1923, K. Tuček 1924), Benita (H. Mebertová 1922), Čaroděj (Jindřich Pechmann 1921), Černý Napoléon (K. Weinfurter 1913), Děti mlhy (K. Weinfurter 1914, K. Tuček 1924), Dítě ze slonoviny (K. Khedl 1926), Heu-Heu, příšera (K. Khedl 1925), Kleopatra (J. Bartoš 1899, K. Weinfurter 1920), Královna ohně (K. Weinfurter 1914), Krásná Marketa (J. Dostál 1927), Nová Julita (1889), Posvátná květina (L. Vymětal 1925), Prsten královny ze Sáby (V. Větrovec 1920, J. F. Khun 1926), Rudá Eva (K. Weinfurter 1921), Žlutý bůh (Fr. Kaněra 1925).

Hagi, jap. město s 19.000 obyv. v s.-z. Hondo, v deltě řeky Abugava. Četné továrny na porculán (Kagiyaki).

Hagia Sofia, největší mešita v Cařihradě, dříve chrám sv. Žofie; ⚲ byzantské umění.

Hagia Triada, antické místo na Krétě, kde v letech 1902—5 vykopali it. badatelé palác z 2. stol. př. Kr., v němž byly nalezeny předměty z mykenské kultury.

Hagibor, židovský sportovní klub v Praze, zal. 1914. Od 1926 vyd. časopis H. Židovský sport, s přílohou Hamakkabi. 1928 získal klub mistrovství ČSR. ve vodním polu. 1930 má na 900 členů.

Hagii Saranta (alb. Sarenda, ital. Santi Quaranta), přístavní město v již. Albanii, okr. Argyrokastro, s 2.000 ob. Nedaleko se nalézají zříceniny antického Onchesmos.

Hagiografa, třetí část knih St. zákona (☞ bible).

Hagiografie (řec.), vypsání života svatých.

Hagiochoranus, ☞ Mik. Troilus.

Hagion Oros (ř. svatá hora), pohoří Athos v Řecku.

Hagiosideron (řec.), železné tyče, používané místo zvonů ve východních chrámech.

Hagios Hias (Eliášova hora), časté novořecké pojmenování hor na řec. ostrovech (na př. nejvyšší vrchol Pentedaktylonu, 2409 m).

Haguenau (něm. Hagenau), fr. město v Alsasku, 18.870 ob., po Štrasburku druhé největší město dol. Alsaska. Středisko obchodu chmelem. Roku 1540 byla tu z podnětu Karla V. konána náboženská disputace mezi katol. a protest. stavy, která skončila bezvýsledně.

Znak města Haguenau.

Hágy, o. na Slov., okr. Sp. Stará Ves, 166 čs. ob.

Hágy Nižné, tatr. láz. místo, ☞ Nižné Hágy.

Hágy Vyšnie, tatranské láz. místo, ☞ Vyšnie Hágy.

Hahn Carl Aug., PhDr. (1807—1857), něm. germanista a prof. german. na něm. univ. praž. a na vídeňské. Napsal mluvnice různých německ. nářečí (Althochdeutsch, Mittelhochd., Neuhochd.).

Hahn Jaroslav, RNDr. (* 1897 v Klatovech), český zoolog; 1925 docent zoologie při Karlově universitě; vydal několik přírodovědeckých publikací.

Hahn Ludwig Philipp (1746—1814), německý dramatik.

Hahn Wiktor (* 1871), pol. bibliograf. Sp.: Bibljografia bibljografii, Literatura dramatyczna w Polsce XVI. w., jakož i díla o S. Szymonowiczi a Słowackim.

Hähnel Ernst Julius (1811—1891), něm. sochař. Vytvořil pro pražskou universitu sochu Karla IV.

Hácha Emil, JUDr. (* 12. VII. 1872 v Trhových Svinech), první president nejvyššího správ. soudu v Praze. Původně ve službách zem. výboru čes.; r. 1916 dv. radou u správního soudu ve Vídni. Po převratě stal se senátním presidentem a potom II. presidentem nejvyššího správního soudu. Je znalcem veř. práva a odb. literárně činný.

Hachette (franc., ašet) Jeanne (* okolo r. 1454), franc. dívka z Beauvais; vyznamenala se při hájení rodného města proti Karlu Smělému.

Hachette Louis Christophe (1800—1864), franc. nakladatel; založil v Paříži knihkupectví, jež se stalo jedním z největších nakladatel. podniků ve Francii. Librairie H. se změnilo r. 1919 v akc. spol.

Haché, franc. pokrm, připravený ze sekaného masa (různých druhů) na způsob prejtu (náplň) jaternic.

Hachla-Myslivečková Valerija (* 1890), malířka, žákyně Vacátky; věnuje se více uměl. průmyslu.

Haibel, čes. hud. skladatel a autor čes. opery: Janek z Domažlic, aneb Veselost z Nuslí, provozov. r. 1805 ve Stav. div.

Haid Liane (* 16. srpna 1897 ve Vídni), německá filmová herečka, hrála v atelierech vídeňských a berlínských hlavní role.

Haida, ☞ Bor.

Haida, indiánský kmen na ostrovech královny Charlotty (Sev. Am.), čítající asi 900 hlav a živící se hlavně lovem lososů. Jejich čluny a chýše projevují značnou řezbářskou dovednost. Náboženstvím je víra v duše a kouzla.

Haidar-Ali (1722—1782), vrchní velitel odboj. vojsk v Přední Indii a úhlav. nepřítel britské okupace. Sultán v Mysoru.

Haidarábád (angl. Hyderabad, haidöräbäd), největší vasalský stát britské Indie, zabírá největší díl Dekkhánu (☞), zavodňuje jej Gódavarí s přítoky. Produkuje bavlnu a pšenici. Podnebí horké, suché, zdravé. Obyvat. (1921: 12,471.770) tvoří z $^9/_{10}$ Indové, zemědělci; Mohamedáni jsou hlavně vojsko a úředníci. Průmysl: koberce, kovové nářadí, papír, suroviny, zlaté výšivky; dováží se evrop. zboží, cukr, sůl. Hlavní město H. (1921: 404.187 obyv.) na trati Bombay—Madras, uprostřed zahrad, má od 1917 domácí univ., průmysl bavlnářský a papírnický.

Haiden Jan (* 1716 v Hradišti na Moravě), český historik církevní; 1736 jesuita, knihovník v Klementinu, 1770 rektor semináře v Hradci Král., kde † 1796; vydal v Praze od 1756 sedm latinských spisů dějepisných.

Haidinger Karl (1756—1797), mincovní odborník, mineralog a geolog, prof. báňské akademie ve Štiavnici, později ve Vídni. Sp.: Einteilung der Naturaliensammlung in Wien (1782), Über Saphir, Rubin u. Spinell (1795, Král. č. uč. spol.).

Haig Douglas of Bemersyde, hr. (1861—1928), maršál britský; sloužil u jezdectva,

byl náčelníkem štábu jezd. divise Frenchovy při Robertsově ofensivě v již. Afr. 1900, gen. od 1905, gen. inspektor jezdectva v Indii do 1906, pak do 1909 v gen. štábu, jenž právě byl zřízen a o jehož organisaci spolupracoval; 1907—10 náč. gen. štábu v Indii, 1912 zemský velitel v Aldershotu. Za svět. vál. zprvu velit. I. sb., s nímž se účastnil bojů u Monsu, Marny, Aisny, Ypres, pak velit. 1. arm. (1915), jíž vedl u Neuve Chapelle a Festubertu, od konce 1915 do konce vál. vrchní velit. brit. vojsk na záp. frontě. Měl velkou zásluhu o výcvik nově organisovaných arm. a dovedl též zachovat dobrou shodu s franc. hl. stanem; nechtěl se však 1917 podrobiti diktátu Nivelleovu (↘); jeho arm. měly v dubnové ofensivě větší úspěch než franc. Když v list. 1917 zřízena nejvyšší vál. rada, odmítl poskytnouti angl. vojska do tvořené ústřední reservy, předvídaje na jaro 1918 němec. útok na svoji frontu; přesto nedostal žádaných podpor, ježto Lloyd George jich potřeboval pro ofensivu v Palestině; tím zaviněna porážka 4. angl. arm. v březnu 1918. Při konečné ofensivě Fochově podporoval jej znamenitými výkony svých arm. u Amiensu, Bapaume, Arrasu, Épehy, Ypres, Cambrai-St. Quentin, Courtrai, na Selle a u Valenciennes. Po vál. hrabětem, obdržel nár. dar 100.000 £; maršálem od 1917; předsedou organisace býv. bojovníků „British Legion". Sp.: Cavalry Studies (1907).

Hâik (arab.), plášťovitý přehoz z bílé bavlny, nošený beduiny v sev. Africe.

Haim Emil, MUDr. (* 1873), primář vš. nemocnice v Č. Budějovicích.

Haimerl Franz (1806—1867), něm. rak. právník; od r. 1836—1852 prof. univ. pražské, poslanec zemského sněmu českého. Člen komise pro vypracování nového soudního řádu. Sp.: Quellen des böhm. Lehnrechtes (1847), Die deutsche Lehenhauptmannsch. in Böhmen (1848), Verfassung der Civilger. Österreichs (1856). Vyd. Magazin für Rechts- u. Staatswissenschaft od r. 1850 a jeho pokračování Österr. Vierteljahrschrift f. Rechts- und Staatswissenschaft.

Hai-nan, největší čínský ostrov (34.000 km²), patří k provincii Kwang-tung. Srázné pobřeží na jihu a na vých. dává dobré přístavy, na sev. je veliká rovina, ve vnitru pohoří Wutšišan; řeky, na vodu bohaté, jsou zčásti splavné; květena: palma (kokosová, areková), třtina, rýže, tabák, koření; zvířena: tygr, jelen, opice, hadi a pod.; z minerálů zlato, cín, sůl (z moře). Obyvatelstvo (2½ mil.) tvoří Číňané a 1 mil. domorodců z kmene Li. Hlavní město King-čou s příst. Hoi-hou.

Hainaut (něm. Hennegau, lat. Hannonia, flámsky Henegouw), kraj na říčce Henne, patřící částečně Francii a Belgii. Kdysi samostatné hrabství. Dnešní belg. provincie H. má 3722 km², 1,254.046 valonského ob.; hl. m. Mons.

Hainburg, m. v Dolních Rakousích, 7551 obyv. M. má hradby, brány a věže, památnou radnici, zříceninu hradu, továrnu na tabák. Hrad H. se pokládá za pohraniční pevnost proti Hunům, Heimburg, o které se zmiňuje Nibelungenlied. Od 1042 jest osídlen Němci.

Haindorf, ↘ Hejnice.

Hainika Prokop (* v Kouřimi), akad. malíř v Praze v l. šedesátých.

Hainisch Marianne (* 1839), průkopnice žen. hnutí v Rak. a zaklad. prvního dívčího gymnasia rak.

Hainisch Michael, JUDr. (* 1858), rak. státník, právník; úř. fin. prokur. a pak min. obchodu. 9. března 1920 zvolen po prvé a 1924 po druhé spolkovým presidentem. Z jeho spisů: Zukunft der Deutsch-Österreicher, 1892, Der Kampf ums Dasein und die Sozialpolitik, 1899, Die Heimatarbeit in Östereich, 1906, Grundlinien einer Agrarpolitik, a j.

Hainz Antun, Dr. (1861—1919), chorvat. botanik a bakteriolog, profesor záhřebské university. Vydal samostatná díla botanická i bakteriologická, řadu rozprav, popularisoval přír. vědy a založil v Záhřebě botanickou zahradu.

Hainz Ludvík (* 1815 v Panenské Týnici), hodinář v Praze od r. 1840.

Hainz Ludvík (1847—1893), pražský hodinář a správce starom. orloje; založil první č. továrnu na věžní hodiny.

Hais Josef Jan Evangelista (1829—1892), český mecenáš, profesor bohosloví v Č. Budějovicích, 1875 biskup v Hradci Králové; založil ústav hluchoněmých, opatrovnu dítek, obnovil círk. stavby. Lit.: Světozor 1875, 397

Haischer Jan Jakub, řezbář v Praze 1697.

Hais-Týnecký Josef (* 1885 v Klatovech), lyrik, novelista a dramatik; úředník Družstva Vlast, poté redaktor Venkova, nyní Nár. Politiky. Vydal verše: Babí léto, Písně o zlaté mušce a j.; romány z praž. života, jako: Nezabiješ, Pod Emauzy (3 sv.), Manželé Lukovi, Bludičky z Podlesí (2 sv.), Sodoma (2 sv.), Království faraonů, Kapitula sv. Vavřince, Dítě, Žně, Bastard, Arcikněz, Farské historky a j.; několik sociál. dramat, zejm. z kněžského života, jež jsou s úspěchem provozována na praž. i venkov. jevištích: Pan biskup, Na horské faře, Bič, Batalion atd. Dále vydal cyklus dvanácti knih (ilustr. O. Štáfl) z přírody pro mládež

i dospělé: Bratří mravenci (2. vyd. 1925), Na pasece, Les, Moře, Vrabec tulák, Floček, Z přírody, Bělouš (2 sv.) a j. — Lit.: Sekanina, Nár. Politika, 1917.

Haisz František (* 1818 v Praze, † 1899 v Praze v chudobinci), předzpěvák na poutích a procesích, kolovrátkář, skladatel lidových písniček a popěvků, z nichž mnohé téměř znárodněly: Píseň o hrab. Frýdolínovi, Spi, Havlíčku, v svém hrobečku, Pojďte, vy vlastenci, pojďte brzy se mnou, Já jsem v Čechách narozený, otce, matku mám, a m. j. V chudobinci napsal svůj životopis a paměti, jež vydal 1908 v Č. Lidu Č. Zíbrt.

Haiti (Hayti, Santo Domingo), ostrov v Antillách, s ostrovy Tortuga, Gonave, Beata, Saona, 77.253 km² s 3 mil. obyv., z čehož je 70% Negrů. Ostrov je velmi hornatý a tvoří jádro antillských Kordiller. Má hojnost přístavů chráněných korálovými útesy. Nejvyšší hora je Loma

Znak Haiti.

Tina 3140 m. Značnou část ostrova pokrývá savanna. Jádro jest utvořeno z krystalických břidlic s vyvřelinami a vrstvami křemene, porfyru a vápenců. Na západě nachází se basalt, andesit, dolerit, trachyt. S ryžováním zlata přestalo se již v 16. stol. Těží se dodnes petrolej, sůl, hnědé uhlí, měď, železná ruda. O podnebí, rostlinstvu a zvířeně ⚲ Západní Indie. Na jižním pobřeží jsou časté orkány. Politicky dělí se Haiti na dvě samostatné republiky, které však jsou pod vlivem Spojených států: Haiti a Dominiku. — Republika Haiti (République d'Haïti) zaujímá západní menší část ostrova, 28.676 km², 2,1 mil. ob. (90% Negrů, zbytek mulati, jen 3000 bělochů). Města leží většinou na pobřeží, vnitrozemní ob. bydlí hl. v osamocených chatách. Státním jazykem jest franština, obcovacím jazykem však konglomerát různých řečí t. zv. „Langue Créole". Státní náboženství římskokatolické, avšak jiná vyznání jsou trpěna. Mimo to existují tajné černošské kulty, zvané vaudou. Školství je slabé (933 obecných škol, 1 učitelský seminář). 1921 byla zal. universita. Časopisů jest 30, většinou francouzských. Primitivní zemědělství zabývá se pěstováním kávy, kakaa, cukrové třtiny, tabáku, bavlny, rýže, bobů, hrachu, manioky, yamsu. Chov dobytka jest bezvýznamný, přes to, že skotu a vepřů jest dostatek. Zanedbané lesy poskytují hl. barevné dřevo. Hornictví jest rovněž na nízkém stupni. Republika má hojnost sírových pramenů. Obchod po zrušení otroctví upadl. 1925 činil dovoz 20, vývoz 19 mil. dolarů. Železnic bylo 1925 338 km, poštovních úřadů 92. Jednotkou měny jest gourde, mající 100 centimů (asi 6 Kč). Míry jsou metrické, ale používá se starofrancouzských a anglických (1 aune — 118 cm, 1 quintal — 48 kg, 1 gallon — 3 l). Dle ústavy z 12. června 1918 stojí v čele státu president, volený na 4 roky a státní rada o 21 členech. Běloši nemají práv. Země je rozdělena na 5 departementů. Hl. m. je Port-au-Prince. Úředníci jsou jmenováni presidentem, a jsou nesesaditelní. Finance se v poslední době zlepšují. V H. nachází se obsazovací vojsko USA. v počtu 1600 mužů. Od 1916 existuje ozbrojené četnictvo, mající 2491 mužů pod 104 americkými důstojníky. Obchodní loďstvo má 5 parníků a 8 plachetních lodí. Znak: frygická čapka na palmě obklopené vlajkami, děly a zbraněmi. Zemské barvy jsou: modrá a červená. Lit. Tippenhauer: Die Insel H. (1898); Vincent: La république d'H. (1910). Dějiny: H. byl objeven 6. prosince 1492 Kolumbem a nazván Hispaniola; na sev. pobřeží vznikla první španělská osada v Americe. Záp. část 1697 byla připojena k Francii; 1791 vzbouřili se barevní a prohlásili 1801 republiku. President Dessalines prohlásil se 1804 císařem, byl ale 1806 svržen a republika znovu prohlášena. 1811—1820 byla změněna opět v císařství. Vládl Christophe pod jménem Jindřich I. — Východní (španělský) díl ostrova spojil se 1808 se Španělskem. 1832 spojily se obě části v jednotnou republiku. 1843 osamostatnil se vých. díl pod názvem Republika Dominica, kdežto západní změnil se 1849 v císařství. Císařem byl do r. 1859 Soulouque, jenž vládl jako Faustin I. 1859 byla prohlášena opět republika a po 20letém boji o moc dal generál Salomon (od r. 1879 president) zemi klid. 1889 se zmocnil vlády generál Hypolite, který byl po krvavé hrůzovládě 1896 otráven. Ale ani příští léta nebyla klidná. 1915 postavila se republika pod ochranu Sp. států, které od té doby mají ve vládě několik expertů. 12. června 1917 vypověděla republika Německu válku. 12. června 1918 vstoupila v platnost nová ústava. 1922 a 1926 byl zvolen presidentem Louis Borno. Lit. Streitberg: Die Republik Haiti (1924).

Háj, nevelký lesík; posvátný háj (lat. lucus, též nemus), zasvěcený lesík, existuje skoro u všech náboženských kultů. Řekové a Římané sázeli háje kolem chrámů. Setkáváme se s háji i u Slovanů, Keltů a Germánů, křesťanství je nahrazovalo poutními místy.

Háj, o. v Č., okr. Frýdlant, 214 ob.

Háj, o. ve Slezsku, okr. Opava, 2148 č. ob.; akc. cukrovar a rafinerie, tov. břidlicových tabulek.

Háj, o. na Sl., okr. Moldava n. Bodvou, 393 čs. ob.

Háj, o. na Sl., okr. Turčanský Sv. Martin, 581 obyv. (579 čs.).

Hajánky, o. na Moravě, okr. Tišnov, 207 č. ob.

Hajany, o. v Č., okr. Blatná, 258 č. ob.

Hajany, o. na Mor., okr. Brno, 335 č. ob. Zámek, lihovar.

Hajaši Gonsuke, baron (* 1860), jap. diplomat a vyslanec v Londýně; zastupoval Jap. na posl. konferencích a ve Svazu Národů.

Hajaši Tadasu, hr. (1850—1913), jap. státník a tvůrce jap.-angl. spolku (1902). Sp.: Secret memoirs (1909).

Hajdamáci, nešlechtické a drobné šlechtické obyvatelstvo, které se v XVIII. stol. v polských územích Ukrajiny bouřilo proti polské feudální šlechtě a s pomocí pravoslavného duchovenstva se snažili osamostatniti. Sdružovali se v tlupy a byli jako loupežníci krutě stíháni. Hl. jejich vůdcem byl Želizňak; doba jejich zvána koliština.

Hajdarević Živan-Crnogorec (1675—1751), mnich (Petar) v Rakovcu, přítel knihy, jenž svou bohatou knihovnu odkázal klášterům.

Hajdinjak Andrija (1847—1885), chorvatský pedagogický a sokolský pracovník a spisovatel. Zakladatel spolku Dobrotvor.

Hajdrih Anton (1842—1878), slov. dirigent a skladatel; měl v Terstu známé pěvecké kvartetto. Skládal písně, hl. sborové (mužské), Jadranski Glasovi, 2 sv. a něco zůstalo v rukopise. Má význam pro umělou slovin. píseň v Přímoří.

Hajduci (maď. hajduk, pastýř), původ. uprchlíci před Turky v zemích uherských a slovenských, kteří žili v lesích a živili se hlavně lupem, tedy totéž, co zbojníci. V XVI. stol. zvalo se tak nepravidelné pěší vojsko, ozbrojené krátkými puškami, šavlemi a čakany (fokós); výborné v drobné válce a k službě výzvědné, ale pro kořistivost prosté vší kázně. Měli po jistý čas v biharském komitátu reservované území, kde neplatili daně. Hajducké pluky, jm. všech pěších pluků uherských do 1740.

Hajduk Veljko Petrovič (1780—1813), srbský junák 1. povstání („ustanka") 1813 proti Turkům. R. 1811 stal se vojvodou. Zahynul r. 1813, bráně Negotin proti Turkům. Jeho chrabrost inspirovala národ. umělce.

Hajdušek Aug. (* 1845 v Myšíně u Příbora), redaktor, poslanec a bankéř čes.-amer.; odešel s rodiči r. 1856 do USA. Vystudoval práva, stal se v La Grange postupně starostou, poslancem a konečně soudcem. Jest předsedou banky a majitelem časopisu Svoboda. H. prosadil v texaské legislatuře návrh zákona o vyučování češtině na stát. školách.

Hajdušek Josef, slovenský bohoslovec a misionář, lazarista, mladistvý 1903 zemřel v Ružomberku, psal o eucharistii (1904).

z Háje František († 1476), zv. „pan Franc", stal se, ač katolík, vůdcem bratrského vojska, bojujícího ve službách Matyáše Korvina proti čes. správci Jiřímu z Poděbrad; poražen od něho 1468 u Znojma a zatlačen přes hranice, brzy se však opět objevil a bojoval se střídavým štěstím na Moravě proti Kostkovi z Postupic, jehož porazil u Zvole. Příštího roku plenil čes. pohraniční území u Slezska, ale musil od Náchoda ustoupit; pak ještě bojoval proti Turkům a zahynul při výpravě do Srbska u Šabce.

Háje, o. v Č., okr. Cheb, 947 ob. (5 čs.), poutnické místo, příd., čedič. závody, lomy.

Háje, o. v Č., okr. Příbram, 335 č. ob.

Háje, o. v Č., okr. Říčany, 226 č. ob.

Háječka, věchýtek slámy, zavěšený na tyči, označuje zakázanou soukromou pěšinu n. cestu (přes louku, pole a p.).

Hájek, poutní kostel a františkánský klášter u Kladna. Založen r. 1623.

Hájek, o. na Mor., okr. Těšnov, 282 č. ob.

Hájek Adolf (* 1825 v Rychemburku), český pedagog tělocvičný, notář v Kolíně, 1847 založil akademický spolek tělocvičný, starosta sokol. župy Tyršovy, vydal Prostocviky (1864).

Hájek Antonín (1791—1863), český místopisec, 1860 farář v Ronově, vydal Popsání města Poličky (1835).

Hájek Antonín (* 1876), čes. sochař.

Hájek Bedřich, šlechtic (* 1828), dvorní rada v Praze. R. 1885 byl poslancem na rak. říšské radě.

Hájek Bohuš (* 1881), český herec a režisér. Od r. 1898 u venk. společ., r. 1916 u Měst. div. v Plzni, 1926 u slov. nár. div. v Bratislavě, pak v Uranii, od 1929 v Jeřábkově Velké Operetě.

Hájek Benedikt, řádový malíř ve Vyšším Brodě r. 1766.

Hájek Daniel Vojtěch (* 1590), český bohoslovec, 1618 děkan, podstoupil mučení pro víru, zván Český Sarkander, † 1630 v Litomyšli.

Hájek Emil (* 1886 v Hradci Králové), čes. hudebník, virtuos na piano, od 1904 působil s bratrem Jaroslavem v Rusku v Saratově.

Hájek František, MUDr. (* 1886 v Čertyni u Krumlova), mimoř. prof. soudního lékařství Karlovy univ. Práce: Soudní lékařství v praxi (1925).

Hájek-Hvězdínský František (* 1900), malíř a spisovatel na Smíchově.

Hájek Jan (* 1764 v Hradišti nad Jiz., † 1802), obrozenský básník, farář v Bezdězi, otiskl verše v Prvotinách (1803), Upřímné mínění žáků Hradištských (1792).

Hájek Jan, sochař v Mnichově Hradišti v l. 1782—93.

Hájek Jan (* 1835 v Praze), mědirytec.

Hájek Jan (* 1883), přednosta tiskové kanceláře min. zahr. věcí. Za války red. Času a člen Maffie. Pod pseud. Ivan Tryzna překládá social. spisy.

Hájek Jaroslav (1882—1919), český hudebník, virtuos na housle, působil od roku 1904 v Rusku v Saratově.

Hájek Jos. J., redaktor a novinář, pracoval téměř po celý život u Geringrovy Svornosti v Chicagu.

Hájek Karel (1824—1889), místopisec a básník, děkan v Domažlicích, otiskl latinsky, německy a česky píseň Úcta Rodičky Boží (1870), psal místní kroniku v letech 1856—1865 do Blahověsta.

Hájek Karel Boromej. (1867—1927), český lyrik a pedagog, řed. sirotčince v Praze, psal i pod pseud. Jaromír Vejr; vydal verše Kniha Rút (1905), studii Dítě v ústavě (1923). Lit.: Zlatá Praha 1917.

Hájek Konstantin (* 1878), malíř a grafik v Praze.

Hájek Ladislav (* 1884), red. a spisovatel. Vyd. Svět zvířat. Přítel Jar. Haška.

Hájek Matěj, malíř v Praze (1707—16).

Hájek Matěj Josef, český homiletik XVIII. věku, kanovník vyšehradský a staroboleslavský, † 1730 v Sobotce; vydal Axlarova kázání (1720).

Hájek Otokar A. (* 1887, Vršovice), čes. malíř, absol. uměl.-průmysl. školy, žák Schikanderův. Působí od r. 1914 na odb. škole typografické jako učitel kreslení. Věnuje se grafice a pracuje na návrzích uměl. průmyslu.

Hájek Přemysl, současný orientalista, překládal perskou lyriku.

Hájek Šimon († 1551), čes. filolog a gramatikář v 16. století.

Hájek z Hájku, Tadeáš, lat. Nemicus (1525—1600), český přírodovědec. Po studiích v cizině četl na pražské universitě a jako lékař účastnil se tureckých válek. Později stal se osobním lékařem Maxmiliána II. a Rudolfa II. Vynikl v astronomii a geografii, kde vynašel hvězdné souřadnice, trianguloval střední Čechy. Hl. díla: Dialexis de novae et prius incognitae stellae apparitione (1574), De investigatione loci novae stellae in zodiaco secundum longitudinem ex unica ipsius meridiana altitudine et observatione temporis geometrica deductio (1573), překlad Mathioliho Herbáře (1562, 1923).

Hájek Tomáš (1823—1910), povídkář, r. 1888 farář v Nezamyslicích, psal povídky do časopisů a sledoval vývoj hnutí cyrilometodějského (Hlas). — Lit.: Vychodil, Náš Domov 1911.

Znak Hájka z Libočan v kronice české.

Hájek Václav z Libočan, český kronikář XVI. věku, 1527 děkan na Karlštejně, 1544 probošt staroboleslavský, † 1553 v Praze. Od 1533 sbíral látku k obšírné české kronice, rukopis dokončil 1539, dílo dotištěno 1541 jako Kronika česká, vědecky ne kritická a nespolehlivá, nicméně oblíbená četba lidová, přispěvší nemalou měrou k udržení národního vědomí v dobách útisků, zároveň i zdroj látky pro básníky a výtvarníky. Německy vydal kroniku Jan Sandel (1596), přetisk v Norimberce (1697) a v Lipsku (1718), český text vydal Jan Schönfeld (1819) a Václav Flajšhans (od 1918). Lit.: Dobner, Annales Bohemorum Hajecii (1761—1782). Palacký, Würdigung der alten böhm. Geschichtschreiber (1830). Flajšhans, Úvod k jeho vydání kroniky (1918).

Hájek z Hodětína Jan, vladyka čes., úředník kr. Václava IV., 1410 purkrabí na Protivíně, 1411 podkomoří moravský, 1413—14 český; 1420 purkrabí zvíkovský a přívrženec strany pod jednou; sepsal vojenský řád, jeden z nejstarších řádů (réglements) vůbec (vyd. Palackým podle rkp. m. Prahy v Č. Č. M. 1828). Obsahuje předpisy (zejm. též o šikování vozů) a zákony voj. Starší historikové (s nimi i Goll) jej kladli do r. 1413 (podle Hájkova vlast. udání), z novějších Toman jej řadí až do doby pozdějších válek hu-

sitských, snad i po nich (kolem 1438); moderní věcná kritika jej nemůže položiti jinam, než do doby po smrti Žižkově n. ještě později; byl by tedy novější než řád Žižkův, jak také obsah jeho ukazuje.

Hájemství, revír, okruh působnosti hajného.

Hájení (v myslivectví), ↘ šetření zvěře.

Hájení lesů, ↘ lesy.

Hajenský J., pseud. J. Havelky.

Hájíček G. Fr. (* 1874), čes.-amer. selfmade-man, president Lawndale National Bank v Chicagu, obětavý revoluční pracovník. Přijel v útlém mládí do Ameriky, kdež se zvolna dopracoval nynějšího postavení.

Hajkaj, lidové jap. básnictví ze stol. 17., založené básníkem Sajkaku (↘).

Hajko Jan († 1576) pol. vyslanec Zikmunda Augusta u Ivana Hrozného.

Hajko Mijo (1820—1848), chorvatský hud. skladatel; hlavně vokální skladby v duchu ilyrského nacionalismu.

Hájková (Reisenauerová) Vilemína (* 8. IV. 1872), čes. operní pěvkyně, člen Nár. div. v Praze (od r. 1894), kde zpívala partie subretní a komické.

Hajmerl Milan, Dr., ↘ Heimerl Milan, Dr.

Hajn Alois (* 31. května 1870 v Solnici), český žurnalista. Redigoval lidové časopisy Lid a Ruch, vydával Osvětu lidu. Od 1921 redaktorem v min. zahr. věcí. Psal polit. brožury jako: Ku programu čes. pokrok. strany (1905), Proces s t. zv. Omladinou (společně s A. Čížkem), Komunální program čs. nár. demokracie (1919), Novomalthusianism (1921), Čes. strany politické (1921), Problémy ochrany menšin (společně s jinými), M. J. Hus (1925), Odluka církve od státu (1925). Byl činný též jako překladatel.

Hajn Antonín, PhDr. (* 1868 v Solnici), č. politik a publicista; po absolvování filosofické fakulty v Praze zúčastnil se ruchu politického a odsouzen v procesu Omladiny; vydával státoprávní Samostatnost, od 1907 poslanec, nyní člen Národního shromáždění v Praze; vydal: Mistr Jan Hus (1897) a několik politických spisů směru pokrokového.

Hajn Hynek, MUDr. (* 1862), měst. fysik na Kladně, horlivý kulturní, národní a sokol. pracovník na Kladensku.

Hajn Miroslav (* 1894), šéf-konstruktér letecké továrny dř. Avia v Praze; spolu s P. Benešem vytvořil celou řadu nových konstrukcí letadel, jež jsou zavedena v naší armádě a i v cizině si získala zvučné jméno.

Hajna Mikuláš (* 1876 v Kukowě v Hor. Luž. saské), hornolužický spisovatel, učitel v Konjecích. Zúčastnil se čile všech luž. akcí nár. a lit., osvědčil se jako výborný organisátor, zejména pěveckých spolků. Složil anebo upravil celou řadu ochotnických her, jež jsou s oblibou hrány po luž. venkově. H. je znám ve slovanském světě také jako odborný včelař. Lit.: Zápisní včelař. kalendář v Praze 1927, kde je krátký životopis H. a jeho podobizna.

Hajná Nová Ves, o. na Sl., okr. Topolčany, 503 ob. (489 čs.).

Hajnáčka, o. na Sl., okr. Feledince, 1024 ob. (115 čs.).

Hajnc Bogdan Jugović (1882—1905), syn polského emigranta, pěší poručík a vojvoda srb. dobrovol. čet, k nimž se dal r. 1905 a brzy statečně padl v boji s Turky o Petraljici.

Hajnc Antun, Dr., ↘ Hainz Antun, Dr.

Hajnca Jan (* 1852 v Neswačidle v saské Hor. Lužici), hornolužický lidový básník. Ve svých drobných skladbách zachytil rázovitost luž. venkova, v příležitostných verších zvěčnil mnohou zajímavou časovou událost i typické luž. postavy. Jeho „Serbske basnje a pěsnje“ sebral a s krátkým životopisem vydal prof. O. Wićaz v Budyšíně 1925.

Hajncel Vjekoslav, ↘ Heinzel Vjekoslav.

Hajnik Béla (1851—1910), maď. spisovatel, advokát.

Hájniki, o. na Slov., okr. Zvoleň, 680 čs. ob.

Hajnlš František (* 31. března 1815 ve Vamberce, † 27. prosince 1885 v Praze), český spisovatel. Byl pošt. úředníkem. Psal humoristické a satyrické povídky i verše, vydával s F. Rubešem a V. Filípkem Palečka. Vydal Trnky (1841), Kopřivy (1853), Krotké znělky (1859), Sbírku besedních čtení (1849)

Hajniš Ladislav (1840—1889), čes. stroj. inženýr; vydal řadu čes. spisů o strojnictví, psal odborné feuilletony do Národních Listů.

Hajný (polní, lesní, rybniční), člověk, určený hájiti majetek mu svěřený (hájemství) a jeho živé příslušenství. Skládá přísahu u polit. úřadů a používá zákonné ochrany jako úř. osoba.

Hájomil, pseud. Bohuše Klimo.

Hájov, o. na Mor., okr. N. Jičín, 429 č. ob.

Hajsler Karlo, Dr., ↘ Häusler K., Dr.

Hajšman Jan (* 1892 v Netonicích u Plzně), ředitel propagač. odděl. min. vnitra, žurnalista, člen Maffie; jest organisátorem čsl. tiskové služby a autor četných spisů.

Hak, naturál. dávka roční bos. kmetům a agům, jež do svého zrušení a prove-

dení agrární reformy bránila zintensivnění polního hospodaření.

Hák, zahnutý želez. prut zahrocený, nasazený na bidle, užívá se při ledaření nebo jízdě na pramicích a lodích převozních. Stejný h. ke strhování hořícího materiálu, krovu. Ve stavit. hák rozpěrací zabezpečuje křídla oken a dveří ven otevíraných. H. stoupací zazděny v komínech, h. hřebenové na střechách k zavěšení žebříků. H., korýtkové tašky prejzové krytiny, h. v hospodářství dříve také pouze dřevený, na způsob pluhu, rádlo ke kypření půdy. V tesařství k t. zv. hákování. V porodnictví h. dekapitační. Ve vojenství h. ku přitažení lodí, v husit. vojsku sudlice na strhování jezdců. Hák, též hakovnice (něm. Haken [büchse] z hol. haakbus, frc. arquebuse, angl. hackbut), nejstarší ručnice (XIV. st.), zprvu tak těžká, že se pokládala na oporu (předprseň, postranici vozu a p.) a zpětný odraz se zachycoval hákem umístěným na dolní straně předku pažby, z čehož vzniklo jméno. Nejtěžší typ slul dvojhák, jehož užíváno ještě v XVI. a XVII. stol. k hájení hradeb jako lehkého děla (ráže 25—30 mm), nejlehčí půlhák (ráže 15—17 mm), jímž vyzbrojeni hakovníci (arkebuzníci). Vypaloval se pův. rozžhaveným železem, později zámkem doutnákovým. Nejkratší hakovnice sluly píšťaly (pistole) a držely se při střelbě jen v jedné ruce.

Hák Antonín, MUDr. (1810—1853), lékař ve Mšeně a spolutvůrce české šermířské a tělocvičné terminologie. Osvětový a nár. pracovník.

Hák František, pseud. Dr. Václava Plačka.

Hák Josef (* 1878 ve Studenci), český publicista, farář v Líšné; vydal biografii Brynycha (1903), 1908—1911 redigoval týdeník Český Západ v Plzni.

Hakata (H. K. T. Verein), nacionalistický spolek německý na vyhubení polského živlu v Poznaňsku, zal. r. 1894. Od r. 1899 název Ostmarkenverein, Slovo lidové H. od jmen zakladatelů Hausemann, Kennemann a Tiedemann.

Haken Josef (* 20. V. 1880 v Markvarticích), učitel v Praze, čes. komunistický politik, od 1920 poslancem. Od 1926 ve výk. výboru III. Internacionály.

Hakenkreuz (něm., svastika, sanskr.), ornament dříve téměř u všech kulturních národů se vyskytující, kt. G. Listem a přívrženci byl označován za odznak ohně a slunce a za znamení jím myšlených „Armánů". Od převratu 1918 se značně rozšířil v Něm., užíván od 1910 jako odznak antisemitských spolků. Němečtí nár. socialisté nosí černý h. na bílém kruhovitém poli s červeným okrajem. H. v erbovnictví má jiný tvar, je tvořen čtyřmi zahrocenými háky.

Haki Ibrahim-Paša (1868—1918), tur. státník a vezír, za svět. války tur. vyslanec v Berlíně.

Hakím (arab., moudrý), 1. tur. lékař; hakím-báši, osobní lékař sultánův. — 2. v Persii a střední Asii název pro guvernéra nějakého města či okresu.

Hakkaert (-art) Jan (1629—1700), nizoz. malíř a rytec; maloval zvláště lesní krajinky.

Hakl Bohumil František (1827—1904), básník a bohoslovec; 1882 děkan v Hořicích; vydal několik učebnic náboženských, řadu kázání, čtyři sbírky básní a divadelní hry pro mládež. Lit.: Podlaha, Bibl. 2184.

Hákování, spojení dvou trámů pomocí zubů (háků), čímž tlak na jeden trám se přenese i na druhý.

Hákovnice, puška na vidlici, ↘ hák.

Hála Antonín (* 1869 v Blatné) místopisec a homiletik, farář v Bílsku; vydal: Nový kostel v Hosíně (1902).

Hála Bohumil (* 12. ledna 1894), český fonetik. Hl. díla: Artikulace čes. zvuků v Roentgenových obrazech (1926), K popisu pražské výslovnosti (1923), Základy spisovné výslovnosti slovenské a srovnání s výslovností českou (1929).

Hála Jan (* 19. I. 1890 v Blatné, Čechy), čes. malíř ve Vážci na Slovensku. Pracoval do r. 1923 většinou na obrazech z uhel. dolů; nyní věnuje se malbě a kresbám ze života lidu ve Vysokých Tatrách. Dále ilustr.: Dobšinského slovenské pohádky, Heydukovu sbírku básní Moje Slovensko atd. Vydal též knihu Podtatranská dědina.

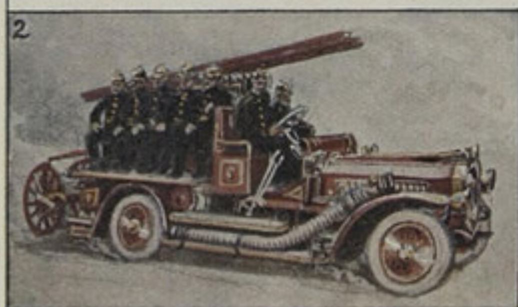
Hála František (* 1898), architekt a malíř na Slovensku.

Hála Rudolf (* 25. února 1892 v Praze), čes. typograf. Vedle K. Dyrynka a M. Kalába uplatnil se jako upravovatel knihy užitkové, zvláště v tiskárně Orbis, a jako odborný spisovatel. Redigoval též Typografii. Vydal: A. brief outline of Czech printing, V. Preissig and his work, hl. stať v Čs. knihtisku a Sazbě akcidenční.

Halabala Metoděj (1833—1914), básník a literární historik; 1858 benediktin v Rajhradě; vydal sbírku nár. písní Moravský Slavíček (1868), řadu spisů o otázkách cyrilometodějských, staročeský rukopis rajhradský Zpěvník bratrský (1881), mnoho kázání a veršů. Lit.: Podlaha, Bibl. 2185.

Halaburda Bohumír (* 1888), řed. pojišťovny Čechoslavie v Praze. Lidovýchovný pracovník, zejména mezi učni a

Hasiči.

1. Žebříkový vůz. 2. Motorová stříkačka. 3. Parní stříkačka v činnosti.

skauty. Napsal řadu odbor. spisů o tělovýchově.

Haláčovce, o. na Slov., okr. Bánovce, 244 čs. ob.

Haláchá (pl. halachot, novohebr., „pravidlo"), všechny israelské životní předpisy písemné nebo ústní židovské nauky, zvl. o kultu, ritu, právu a pod., jak jsou rozvinuty v talmudském písemnictví a v knihách zákona uloženy.

Halali (ze st.-franc. ha là lit, vysl. a-la-li, „ha, tu leží!"), zvolání a fanfára při štvanici jelena nebo kance, jenž byl vyslíděn smečkou psů.

Halámky, o. v Č., okr. Třeboň, 469 ob. čes.

Halamové z Běchar a Jičína, staročes. rodina zemanská.

Halanskij Mihajlo (1857—1910), prof. univ. charkovské a slov. filolog. Zajímal se hl. o jihoslov. poesii lidovou a napsal m. j. obsažný spis o kral. Markovi (1893).

Halapartna (něm. Helmbarte, franc. hallebarde, angl. halberd), žerďová zbraň bodná i sečná; její čepel vybíhala v dlouhý hrot, opatřený po jedné straně sekyrovitým ostřím, po druhé bodcem nebo hákem (na strhování jezdce s koně); vešla v obyčej v XV. stol. hlavně u Švýcarů, jejichž pěší mužstvo v houfech jí bylo vyzbrojeno. Hodila se hl. k prosekávání pancířů obrněného jezdectva; odtud záhy se po Evropě rozšířila. U vojska se udržela až do konce XVIII. stol., kdy vytlačena byla puškou s bajonetem. Potom ji nosili císařští trabanti a jiné životní a čestné stráže a nakonec zůstala ponocným.

Halapartna.

Halapartníci, mužstvo ozbrojené halapartnou, zejm. jako garda.

Halas Frant. (* 1901), mladý český básník z generace ⤷ poetistů. Básně jeho vynikají uhlazenou formou a bohatstvím obrazů. U něho jeví se již přetvoření volné hry slov v novou etiku. Vydal: Sepie a Kohout plaší smrt.

Halaša Andrej, JUDr. (1852—1913), slov. sběratel, advokát v Turč. Sv. Martině; zapsal přes 10.000 slovenských lidových písní; hrál ve slovenské společnosti před válkou významnou úlohu jako neúmorný organisátor a buditel.

Halaša Pavel, současný slovenský publicista, píšící i pod šifrou „A. A.".

Halaška Eduard († 1906), čes. malíř.

Halaška Fr., ⤷ Fr. Ignáz Hallaschka.

Halbaerthová Gabriela, ⤷ Preissová Gabriela.

Halban Alfred (1865—1926), pol. politik a prof. práva na univ. ve Lvově. Poslanec ve Vídni a na sněmu ústavodárném 1919—22.

Halbanová Selma, operní pěvkyně, ⤷ Kurzová Selma.

Halbe Max (* 4. října 1865), něm. spisovatel. Pronikl hl. svými dramaty (Freie Liebe, Ein Emporkömmling, Eisgang, Jugend, Mutter Erde, Der Strom), která se vyznačují dobrou jevištní technikou a hloubkou citu. Osvědčil se i v romanopisectví: Frau Meseck, Die Tat des Dietrich Stobäus (1911), Jo (1916). Sebrané spisy jeho vyšly 1917—1923. Přel.: Bez domova (Táborský); Mládí (Faster) 1903.

Halberstadt, m. v prus. provincii Sas. 47.864 ob.

Halberstadt, kdysi biskupství; světská moc této rozsáhlé nadace, založ. r. 820, vzrůstala tou měrou, že koncem 12. stol. její biskupové se považovali za územní pány, když byli získali i fojtovství města Halberstadtu. Roku 1650 získalo nadaci Braniborsko.

z Halberstadtu Konrád, lektor pražské university (poč. 14. stol.) a sběratel staroč. přísloví.

Halbich Antonín (* 1897, † 6. IX. 1918), kapitán rus. legií. V r. 1917 upadl do rus. zajetí a ihned přihlásil se do čs. legií. Prožil všecky protibolšev. boje a padl jako velitel roty na krasnoufimské frontě.

Halbich František (* 1861 v Jičíně), český pedagog, 1891 katecheta smíchovský; psal stati do Vychovatele, Křesťanské školy. — Lit.: Podlaha, Bibl. 2185.

Halda, správně odval, místo, na které odváží se jalový kámen z dolu, vyvezený při hloubení šachty, vybraný z uhelné neb rudné rubaniny a pod.

Halda, býv. lid. tanec, hl. na Hlinecku.

Haldamáš (aldamáš), značí hl. na vých. Moravě hostinu, konanou při uzavření většího obchodu; též zpropitné a hostina vůbec při někt. slavnostech (obžinky).

Haldane Richard Burdon, viscount of Cloan (1856—1928), brit. státník; studoval filosofii a práva, 1885 liberál. poslanec, 1905 ministr vojenství v kabinetě Campbell-Bannermanově; provedl reorganisaci britské armády, vytvořiv místo milice zvl. reservu a místo dobrovolníků zeměbranu (Territorial Force) a z řadové armády zvl. ⤷ Expeditionary Force (6 divisí pěších, 1 div. jezdectva) pro potřebu za hranicemi; 1906 pak také generální štáb po evropském způsobu a zřídil výcvik res. důstojníků při universitách 1909. R. 1912 v Berlíně s návrhem na omezení námoř. zbrojení; jeho poslání se nezdařilo pro něm. požadavek, aby se Anglie zavázala k neutralitě, bude-li válka

Německu „vnucena“. Za svět. války 1915 odstoupil (od 1912 členem horní sněm.), později však (1924), vstoupil jako lord-kancléř do děln. vlády Macdonaldovy. Zabýval se mnoho školstvím a filosofií; přel. s Kempem Schopenhauerovo: The World as Will and Idea (1883—86). Sp.: Essays in Philosophical Criticism (1882), Education and Empire (1902), The Pathway to Reality (1903—4); po vál. vyd. své paměti: Before the War (1920) a filos. díla: The Reign of Relativity (1921), The Philosophy of Humanism (1922).

Halecius Jakub, utrakvistický bohoslovec XVI. věku, nar. v Horšovském Týně, farář v Klecanech, vydal Otázky Ježíšovy na doktory a zákoníky (1593).

Halecius Jan, utrakvistický bohoslovec XVII. věku, farář v Nymburce, 1624 odešel do Žitavy, kde vydal kázání.

Halecki Oskar (* 1891), pol. historik, prof. univ. ve Varšavě. Sp.: Dzieje unji Jagiellońskiej, Ostatnie łata Świdzygiełły a j. Byl též sekretářem (po r. 1922) komise pro duševní spolupráci u Ligy národů.

Hálek Ivan, MUDr. (* 1872 v Praze), ředitel léčebného ústavu v Žilině, syn básníka Vítězslava Hálka, předválečný národ. a kultur. pracovník na Slovensku; byl členem rev. Nár. Shrom. a poradce vládní správy v Bratislavě.

Hálek Klaudius, malíř v Praze r. 1702.

Hálek Vítězslav (* 5. IV. 1835 v Dolínku u Mělníka, † 8. X. 1874 v Praze), spisovatel. Měl se státi po přání rodičů knězem, ale sňatek s dcerou bohatého praž. advokáta dra. Horáčka umožnil mu, že se mohl věnovati jen literatuře a žurnalismu. Jako básník byl příslušníkem t. zv. kruhu Májového a skupiny Lumírovců. Byl též feuilletonistou Nár. Listů od jejich založení (1861). Společně s J. Nerudou založil Květy (1867), jež potom redigoval sám, a obnovil Lumír, jejž však převzal hned (1851) F. B. Mikovec. Lehkostí tvorby a společenskou oblibou zastínil dočasně J. Nerudu, ale uměleckou hodnotou se mu nevyrovnal. V lyrice a epice podléhal vlivu poesie Erbenovy, Máchovy, Byronovy, v dramatice přizpůsobil se Shakespearovi. Největšího úspěchu a obliby nabyl sbírkou milostných Večerních písní (1858), v nichž vliv Heineovy Buch der Lieder jeví se v oslabení o ironický tón příliš nasládle. Nejlepší jeho lyrickou sbírkou jsou básně, oslavující přírodu jako zdroj dobra a krásy i jako projev nejvyšší boží moudrosti, jež vydal v několika řadách pod názvem V přírodě (1872—4). Z epických básní vynikají venkovské balady a romance Pohádky z naší vesnice (1874) a idylické epos Děvče z Tater (1871). Prósou napsal román Komediant, částečně autobiografický, a mnoho povídek, jež jsou většinou realistické obrázky z českého venkova. Lyricko-epické básně, exotické a milostné, jako Krásná Lejla (1859), Mejrima a Husejn (1859), Goar (1864), Černý prapor (1867), Dědicové Bílé hory (1869), rozplývají se v neživotnosti a nejasném ději. H. byl přijímán od počátku s nadšením, až na ojedinělé kritické soudy dra J. Čejky (Č. Č. M. 1858), nebo J. Nerudy (o premiérách). Odmítavá studie J. S. Machara (1894, v Knihách feuilletonů II., 1902) způsobila pobouření, ale přivodila poznání významu J. Nerudy. H. spisy vydal F. Schulz, nově J. Vlček, A. Hartl, J. Voborník a K. Hikl.

Vítězslav Hálek.

Hálek Vlastimil (1868—1919), český místopisec a bohoslovec, 1894 farář v Liboci, vydal řadu monografií o místech pražského okolí, mnoho spisků katolicky apologetických, redigoval časopisy a kalendář družstva Vlast. — Lit.: Podlaha, Bibl. 2185.

Halekati, holekati, helekati, značí v obecné mluvě křičeti nesrozumitelnými hlaholy jako pastevci na horách (jodlovati ↘).

Halena, halenka (franc. blouse, blūs), široká, pův. modrá košile, nošená jako přehoz, sáhající až k bokům, někdy též až ke kolenům. Ve Francii a v Belgii obyč. oděv sedláků a dělníků, v Něm. též vozků. — Též část novodobého ženského oděvu, obyčejně jiné barvy (světlé), nebo z jiné látky (hedvábí), než sukně.

Halenkov, o. na Mor., okr. Vsetín, 2332 ob. čs.; 2 pily, 1 mlýn.

Halenkovice, o. na Mor., okr. Uher. Hradiště, 2058 čs. ob.

Haler Albert (* 1883), spisovatel, gymn. profesor v Dubrovníce. Psal do předních revuí essaye a kritické články z domácí i italské literatruy.

Haléř, od konce XIII. stol. stříbrný peníz, ražený pův. v Halle ve Švábsku. Brzy se rozšířil v Německu jižním a východním. Po větším placení počítán podle váhy; jeho hodnota později klesla, počítány 2 h na fenik. Podle množství stříbra rozeznáván bílý, červený, černý h. V XIX. stol. byl ražen z mědi.

Halesia L., rod Styracaceí, stromy neb keře se střídavými listy, zvonečkovité

květy, okřídlené plody. Sedm druhů z tohoto rodu patří Sev. Americe, Číně a Japonsku. H. tetraptera L. vyskytuje se od

Halesia tetraptera.

Virginie až na Floridu. Má 5—8 m vysoký keř s bílými květy a čtyřkřídlými plody. Ostatní druhy pěstují se zřídka u nás jako okrasné keře.

Haleův granát, ruční granát (↘), angl. soustavy Marten Hale, vynalezený již za války rus.-jap.; vrhal se tyčkovou násadou 50 cm dlouhou; jiný druh zařízen jako puškový granát.

Ha-Levi (1085—1140), lékař v Toledu, podle pověsti usmrcen v Jerusalemě; největší hebrejský básník pobiblické doby a náboženský filosof. Jako filosof napsal arabsky: Al-Chazari, obranu židovství.

Halévy Jacques Fromental Elie (vl. Lévy), fr. hud. skladatel (1799—1862), složil četné opery (La Juive, L'Éclair a j.).

Halévy Ludovic (1834—1908), fr. dramatik a spisovatel, psal libretta Offenbachových operet a dramata, zčásti společně s Meilhacem.

Halfaje, staré jméno Sev. Chartumu (↘ Chartum), na pr. bř. Modr. Nilu u soutoku s Bílým Nilem; zkvétající tovární město.

Half (angl., háf), polovina, poloviční. Half and half, na polovinu, jméno nápoje, sestávajícího ze stejných dílů ale a porteru. Také směs různých likérů.

Halfback, záložní hráč v kopané, hockeyi, polu a p.

Halfbred, polokrevný kůň.

Halfbreed, míšenec bělocha a indiánky, hl. v Kanadě.

Halftime, poločas, přestávka v polovině hry, hl. v kopané.

Halfvolley, v lawntennisu zachycení míče nakloněnou raketou ihned po odrazu od země.

Halfar František (1807—1885), český homiletik, farářoval v Bílovicích; psal kázání vlastenecká do Posvátné kazatelny.

Half-penny (angl.), půlpenny (↘ penny).

Hali (řec.), moře, mořský.

Haliaetus albicolla, ↘ orel mořský.

Haliartos, město ve staré Boetii, rozbořeno Římany 171 př. Kr.

Halibakterie, název pro bakterie, v moři žijící.

Halib-Ullah (1872—1919), afgánský emir.

Haliburton Thomas Chandler (1796—1865), zvaný Sam Slick, angl.-amer. spisovatel, „otec amer. humoru".

Halicz, město v pol. vých. Haliči, asi 3500 ukraj. obyv.

Halič, o. na Slov., okr. Lučenec, 1210 ob. (928 čs.).

Halič, v šir. smyslu polské území, patřící do r. 1718 k Rusku k. Lublína, Zamošči a Cholmu, v užším smyslu do r. 1918 existující rak. korunní země, patřící nyní k Polsku (vojvod. Krakov, Lvov, Stanislav a Tarnopol), 79.080 km², asi 7,488.000 ob. — Jižní část patří ke Karpatům, Bezkydám a Vys. Tatrám. Dále na sev. táhne se karpatské předhoří, po němž následují roviny. — Řeky: na záp. Visla, vých. část odvodňuje Dněstr, zčásti též Dněpr a Dunaj. — Podnebí je již silně kontinentální, krátké, dosti horké léto, dlouhá a studená zima. — Obyv.: asi 57.1% Poláků, 35.8% Ukrajinců. Obyv. záp. Karpat nazývají se Goralé, ukraj. obyv. hor Bojkové, Lemkové a Huculové. Poláci jsou většinou katolíci, Ukrajinci řecko-katol.; 740.000 Židů. Dvě university (Lvov a Krakov), technika ve Lvově a j. ústavy. V Krakově sídlo pol. Akademie věd. — Zemědělství a lesní hospodářství: ornice 48.5%, louky 11.2%, zahrady 1.4%, pastviny 9.6%, lesy 25.8%. Sklizeň obilí (pšenice, žito a oves) převyšuje v dobrých letech potřebu. Pěstuje se mnoho brambor a luštěnin. Důležité výrobky jsou dále: řepka, len, konopí, tabák, chmel, cukr, ovoce, značný vývoz dříví, chov dobytka (malí, vytrvalí koně). — Hornictví: především nafta (Borysław, Jasło, Bitkow) a kamenná sůl (Wieliczka, Bochnia), dále kamenné uhlí, hnědé uhlí, olověné a zink. ruda; mnoho minerálních pramenů. — Průmysl, obchod, doprava: tov. průmysl je dosud málo rozvinut (textilie, kovy, sklo, líh, pivo, zprac. petroleje, pily, tabákový, papír. a cukerní průmysl). Dosti živý obchod jest ovládán Židy. Vývoz: obilí, dříví, dobytek, sůl, petrolej, líh; dovážejí se lepší prům. výrobky. Železnič. tratí je 4.300 km. — Halič zaujímá v histor. smyslu severokarpat. území vých. od Sanu, za rak. doby též dřívější Bílé Chorvatsko, záp. od Sanu. Záp. část s Krakovem byla v 10. st. předmětem sporů Přemyslovců s Piastovci a připadla posléze Piastov-

cům; východ byl dobyt 981 ukrajin. kníž. Vladimírem na Polácích. 1250 byla celá země podrobena Tatarům. Za Václava II. a III. patřil Krakov po krátkou dobu k Čechám, byl však dobyt zpět Vladislavem Lokietkem. — Za prvého dělení Polska (1772) připadla H. jako království k Rakousku; za posledního dělení dostalo Rak. ještě další území. 1846 byla celá země rakouskou, 1848 dostala vlastní samosprávu se zemským sněmem. Po rozpadnutí Rakouska 1918 a rozhodnutím Dohody 14. III. 1923 stala se částí Polska. ⌕ Haličská Rus.

Haličská resoluce, usnesení haličského sněmu v r. 1868, týkající se autonomie H. Během doby mnoho požadavků h. r. splněno.

Haličská Rus (býv. vých. část Haliče, nyní náleží Polsku). Hlavní procento ob. jest ukrajinské. Dějinami souvisí s územím Haliče. Haličsko-Vladimírské kníž. vzniklo koncem 9. st., když Kijevský stát rozpadl se na několik drobných kníž. Sídelním m. Haličsko-Vladimírského kníž. byl Halicz. Po zničení Kijeva (1199) střediskem politického a kulturního života ukrajin. národa stala se H. R. 1340 Haličsko-Vladimírské kníž. rozpadlo se: H. přešla k Polsku. V roce 1569 Polsko a Litva spojily se v Haličsko-Volyňský stát, při čemě H. byla inkorporována Polskem spolu s jinými ukrajin. zeměmi. R. 1772 nastalo první rozdělení Polska, jež postoupilo H. Rak. Od připojení H. k Rak. počalo nár. obrození ukrajin. národa H. Zvláště rozšířilo se politické hnutí mezi ukrajinským národem H. od r. 1848, kdy ve Lvově sešla se Ruská rada, jež vydala manifest s požadavkem rozdělení H. na západní polovinu a východní ukrajinskou. Ale rak. vláda brzo dávala přednost Polákům, kteří také opanovali H. Od té doby zostřuje se ukrajinsko-polský boj v H. Snahy Ukrajinců na kult.-nár. poli znesnadňují se vnitřním rozkolem ukrajinského ob. H. na dvě části — ukrajinskou (nár. dem.) a moskvofilskou (konservativní). O vývoj ukrajinského proudu v H. zasloužili se Ukrajinci z býv. Ruska, zvláště M. Drahomanov, kteří přenesli středisko národ. hnutí do H. R. V době svět. války H. byla nějakou dobu okupována rus. vojskem. Nedlouho po rozpadu Rak.-Uh. v H. R. utvořila se Ukraj. Nár. rada, jež usnesla se dobýti Lvov ukrajin. vojskem v noci na 1. XI. 1918. Táž Rada 13. XI. 1918 prohlásila H. a j. ukrajinské země býv. Rak.-Uher. za území Záp.-ukrajinské nár. republiky, a 3. I. 1919 ohlásila její připojení k Ukrajinské nár. republice (Naddněprjanské Ukrajině). H. R. stále vedla válku s Poláky, kteří s pomocí Fr. v červnu 1919 H. R. přemohli. ⌕ Halič.

Halifax, pseud. Emila Fridy (Vrchlického).

Halifax, 1. m. v Yorkshire (sev. Anglie), as 98.800 ob.; průmysl textilní, chem. a ocelářský, kamenouh. doly. — 2. Hl. m. kanad. prov. Nové Skotsko, as 58.400 ob.; námořní pevnost a přístav, loděnice.

Halifax sir George Savile, markýz (1633—1695), angl. státník, stoupenec Viléma Oranžského. Napsal několik polit. spisů.

Haligovce, o. na Slov., okr. Spišská St. Ves, 579 ob. (551 čs.).

Halík Gustav, MUDr. (* 1865), primář nemocnice v Domažlicích, sociální pracovník a podporovatel pěv. institucí.

Halík Richard, JUDr., advokát v Něm. Brodě, kulturní a sociální pracovník, dlouholetý okres. strarosta a předseda měst. spořitelny.

Halík Tomáš (* 1856), řed. gymnasia ve Dvoře Králové. Psal o hraběti Frant. Šporkovi a jeho činnosti v Kuksu.

Halikarnassos (nyní Budrum), důležité město v Malé Asii. Rodiště Herodota a Dionysia.

Halil bej (* 1875), tur. politik, od r. 1908 stoupenec výboru jednoty a pokroku, za svět. války zahr. min. tur.

Halil Edhem bej (* 1860), tur. státník a učenec, gen. řed. tureckých museí v Cařihradě.

Halim Said paša, princ (* 1859), tur. státník, předseda mladotur. výboru, zahraniční ministr za druhé války balkánské. 1913—17 velký vezír a odpůrce Dohody; přičinil se o připojení Turecka k ústředním mocnostem.

Halimeda Lam., rod řas z čel. Codiaceae. Větévky jednobuněčné stélky se prorůstají neb srůstají v rozmanité útvary. Vesměs proniklé jsou vápnem. Hojně v teplejších mořích. Ve Středozemním moři jsou časté H. tuna Lam., 10—20 cm vysoká a H. opuntia Lam., tvořící tlusté, na sebe nasedlé lupeny a upomínající na trsy opuncií.

Halimodendron Fisch., rod motýlokvětých (Papilionaceae) s jedním druhem H. argenteum DC. Tvoří ostnité keře se stříbrošedými chlupatými, sudozpeřenými lístky, kvete světle fialově. Roste na solných stepích Zakavkazska. U nás jen pětovaná jako okrasné keře.

Halina O., pseud. Ot. Mokrého.

Halina, houně vlněné, s hrubými vzory, nošené hl. v Sedmihradsku.

Halíř Karel (* 1. II. 1852 ve Vrchlabí, † 21. XII. 1909 v Berlíně), český virtuos na housle, dvorní koncertní mistr ve Vý-

maru, Berlíně, kde byl též členem Joachimova kvarteta. Jeho chotí byla Terezie Zerbstova, koncertní pěvkyně (* 6. XI. 1859 v Berlíně).

Halířek Josef (* 1751), stavitel v Praze.

Hálka je novotvar, způsobený parasity na rostlinách, hlavně způsobený listovými vosami, které svým kladélkem nabodávají listy nebo pupeny a vkládají dovnitř vajíčka. Vylíhlá larva vylučuje zvláštní látku, jež působí na parenchymatické pletivo listu a nastává pod jeho vlivem veliké bujení. Takové hálky — pravé hálky — tvoří žlabatky (Cynips quercus folis, C. calicis, Rhodites rhosae). Pravé hálky (Aleppovy duběnky), sloužící k výrobě inkoustu, jsou způsobovány Cynips gallae tinctoriae na dubu (Quercus infectoria). Hálky za nepravé označované, jsou ty, jež způsobeny jsou larvami much (Cecidomyidae), roztoči (Phytoptidae), mšicemi a dále pak zduřeniny na větvičkách, způsobené brouky (krascem, Agrilus).

Hálka.

Halkyoné, ↘ Alkyoné.

Hall, 1. město a lázně v Tyrolsku, as 7.200 ob., na ř. Innu. Solivárny. — 2. M. a lázně v H. Rak., mezi Enží a Travnou, s jod. prameny. 1460 ob. — 3. Schwäbisch-H., m. ve Virtembersku, as 9000 ob.; solnice, obchod obilím a dobytkem.

Hall Asaph (1829—1907), am. hvězdář a prof. Havardovy univ. Stanovil dobu Saturnovy rotace a objevil Martovy družice.

Hall Charles Francis (1821—1871), am. polární cestovatel. R. 1871 dosáhl s lodí Polaris 82° 16′ s. š. Nalezl trosky výpravy Franklinovy. Sp.: Archiv researches, Narrative of the Second Arctic Exped.

Hall James (1811—1898), amer. st. geolog a ředitel přírodověd. musea v New Yorku. Sp.: Palaentology of New York (1848).

Hall Marshall (1790—1857), angl. fysiolog. Sp.: On the Reflee-Functions (1833).

Hall Mary (* 1884), vynikající angl. virtuoska na housle; studovala 1901 v Praze u A. Dvořáka.

Hall Sir William Reginald (* 1871), brit. admirál, u námoř. od 1883, zprvu u dělostřelectva, pak insp. námořní výchovy, od října 1914 náčelník zpravodajské služby v admiralitě a všemocný šéf britské tajné služby (Intelligence Service). Od r. 1919 poslancem.

Halla Ján, Dr. (* 14. IV. 1885), vládní rada u zemského úřadu v Bratislavě, básník a politik slovenský; byl poslancem za stranu republikánskou. Jako básník sliboval mnoho, ale brzo se odmlčel. Své verše uveřejňoval v Dennici pod pseudonymem Ivan Gall. Bývá počítán mezi předchůdce Ivana Kraska jednak pro uměleckou formu, jednak pro obsah erotických veršů, jež však nejsou jásavými ódami, nýbrž spíše ironickými popěvky zahořklého pesimisty.

Halla Bedřich (1843—1921), herec. Od r. 1860 u celé řady venk. společ. divad., r. 1873 stal se členem Pištěkovy arény v Kravíně, kde setrval do r. 1908, kdy přešel k div. M. Zieglerové do Libně. V mladých letech zpíval v operách a operetách tenor. partie, později charakt. role činoherní.

Halla František (* 1871 v Přerově), český hospodář, odb. učitel hospodářské školy v Českém Brodě; vydal několik spisů o rolnictví.

Halla Josef, MUDr. (1814—1887), primář všeob. nemocnice a univ. profesor v Praze.

Halla parthenopeia Chiaje, druh červů ze zátoky Neapolské.

Hallam Henry (1777—1859), znamenitý angl. historik; napsal Constitutional History of England (1827), Introduction to the Literature of England in the 15.—17. Centuries (1837) a mn. j.

Hallaschka (Halaška) Frant. Ignác (1780—1847), č. matem. a fysik, piarista, prefekt tereziánské Akademie ve Vídni, pozd. profesor matem. a fys. v Brně, pak v Praze. Konečně povolán do Vídně ke dvorské stud. komisi. R. 1836 probošt ve St. Boleslavi a zem. prelát český. R. 1811 vypočítal všechna zatmění slunce až do r. 1860. Napsal četné odb. práce latinské a německé.

Halle (franc., něm.), prostorná, volně stojící budova, s několika stran úplně otevřená, stavěná hl. pro tržnice nebo pro nádraží. Též ústřední síň v domě přímo od vchodu, z níž vedou dveře do ostatních pokojů a místností.

Znak města Halle nad Sálou.

Halle, 1. (H. an der Saale, Dobrosol), město v prov. Sasko, as 194.999 obyv. — 2. (H. ve Vestfálsku), as 2100 obyv.

Halle (hal') Adam de la, ↘ Adam de la H.

Hallein, m. v Solnohradsku, na stř. toku řeky Salzach, na úpatí Dünbergu. Solivary, v místě vyhledávané lázně.

Hallelújáh (hebr. hallelu Jah, chvalte boha), často v žalmech se vyskytující rčení dávného původu.

Haller Jan (konec 15. a počátek 16. st.), tiskař krakovský.

Haller Josef Emil (* 1820), úřed. kom. prokuratury, naposledy president obch. soudu v Praze; manžel Leopoldiny (* 1832) Měchurovy, dcery Leopolda M., hud. skladatele a švakra Fr. Palackého.

Haller z Hallenburgu Józef (* 1873), polský generál, bývalý rakousko-uherský důstojník; začal roku 1917 organisovati polské legie, nejprve v Ukrajině; stál na straně Ruska, nesouhlasiv však s mírem brest-litewským, postavil se v čelo polského odboje, vnikl s pol. vojskem do Ukrajiny, obsazené gen. Eichhornem, byl tam však od něho poražen a musil se utéci do Francie. Tam rovněž vytvořil silnou polskou legii, kterou v dubnu 1919 převedl do Polska a účastnil se s ní boje proti bolševikům 1920. R. 1925 byl náčelníkem gen. štábu polské armády, ale pro stálé neshody s Pilsudským, proti kterému r. 1926 vystoupil i vojensky, odešel z armády.

Haller Stanisław (* 1872), pol. generál šéf gen. štábu v. v.

Hallerova kyselina (mixtura sulfurica acida, Elixir acidum Halleri), směs 1 d. kyseliny sírové a 3 d. lihu, zředěná vodou; používá se při krvácení, kongescích a pod.

Halles Centrales (al sãntral), ústřední tržnice v Paříži.

Halley Edmund (1656—1742), anglický astronom; dokázal první vlastní pohyb stálic a vysvětlil polární záři magnetismem; určil dráhu komety po něm pojmenované.

Hallgrimson Jonas (1807—1845), islandský básník a spisovatel novel; národní buditel.

Halligy, 11 malých plochých ostrovů v Sev. moři, 28 km², as 600 ob.; největší je Hooge. Patří k prus. Šlesviku.

Hallovské sklo, žlutozelené sklo, propouštějící špatně ultrafialové paprsky; používá se na ochranné brýle.

Halloysit, namodralý až žlutobílý nebo nazelenalý, kaolinu podobný křemičitan hlinitý (hydrogel); tvoří mastně lesklé kusy, tv. 2, spec. v. 2, v horním Slezsku; v Belgii atd.

Halls, ústavy podobné Colleges, při angl. universitách.

Hallská bible, vydána českými exulanty r. 1722 v Halle n. S. jako náhrada bible Králické proti jesuity rozšiřované bibli svatováclavské (z r. 1715). Často přetiskována.

Hallstadt, městys v Hor. Rakousích, as 2000 ob., u Hallstadtského jezera; oblíbené letoviště, solné doly.

Hallstadtská doba, nazvaná tak podle rozsáhlého pohřebiště z doby železné u Hallstadtu, kdež bylo v 2. pol. min. st. nalezeno přes 2000 hrobů. Doba tato se odhaduje na 8.—10. st. př. Kr., u některých nálezů na 5. až 8. st.

Hallstadtské jezero, krásně položené jezero v hornorakouské Solné komoře na úpatí Dachsteinu, ležící 494 m n. m., 8 km dl., 1—3 km šir., 125 m hl., kterým protéká řeka Travna. Čilý parníkový provoz. Ze západu ústí do jezera potok Gosavský (Gosaubach). Oblíbené letovisko.

Hallström Per (* 1866), švéd. básník; pronikl drobnými psychologickými příběhy. V češt. Lov mládí (přel. H. Kosterka, 1922).

Hallux (lat.), palec na noze.

Hallwich Hermann (1838—1913), rak. historik a politik. Nepřítel Čechů. Sp.: Wallensteins Ende (1879), Gestalten aus Wallensteins Lager (1885).

Halm Harry (* 17. I. 1898 v Berlíně), herec divadelní a od 1922 filmový.

Halon Peter (1854), něm. rytec a člen mnichovské Secesse.

Halma (řec., skok), již ve starověku známá hra, hraná jednou nebo dvěma osobami s 19, nebo 4 osobami s 13 různobarevnými kameny na prkně o 16×16 polích.

Halman Emil (* 1873), čes. sochař, žák prof. Kloučka a Myslbeka. Mnohé z jeho prací jsou umístěny v Pantheonu Nár. musea, v chrámu sv. Víta a j.

Halmgrün, o. v Č., okr. Karlovy Vary, 1062 ob.; dobývá se zde ohnivzdorná hlína a plaví kaolin.

Halo, 1. bílé prsteny světelné kol měsíce a slunce; 2. kroužek kolem kožní osutiny.

Halobates, ⚲ vodoměrky.

Halogeny (řec., solitvorné prvky), silně elektronegativní prvky: fluor, chlor, brom a jod, které jsou schopny s kovy tvořiti soli bez přispění kyslíku (halogenidy, haloidy), na př. chlorid sodný, NaCl, s vodíkem tvoří halogenovodíky, jejichž vodné roztoky jsou kyselinami.

Halochromie (řec.), vznik barevných solí z nebarevných látek účinkem kyselin bez přispění chromoforní skupiny.

Halometr (řec.), přístroj ke zjištění obsahu soli v solinách.

Halonen Pekka (* 1865), současný fin. malíř-genrista finského venkova, impresionista.

Halorrhagidaceae (zrnulovité), čeleď dvojděložných rostlin z řádu Myrtiflo-

rae. Asi 160 druhů, patřících mírnému a subtropickému pásmu; roste ve vodách a na bažinách. Poslední svědčí o tom, že v uvedené čeledi shrnuty jsou rostliny velmi rozličného vzezření. Důležitější rody jsou: Myriophyllum, Hippuris, Gunnera.

Halouny, o. v Č., okr. Hořovice, 257 č. ob.

Halouzka Ant. (1813—1833 ve Vídni), universitní knihtiskař a knihkupec olomoucký, vydavatel revue Hvězda a různých almanachů, jimiž probouzel uvědomění národní.

Halouzka Jan (1856—1918), literární historik, farář v Mistříně; vydal řadu monografií o literárních zjevech moravských, zejména Družiny Sušilovy. Lit.: Podlaha, Bibl. 2185.

Halové prvky, ↷ halogeny.

Haloxenní zvířata, žijí ve vodách sladkých i mořských.

Haloxylin, třaskavina, obsah. uhlík, ledek a červenou krevní sůl.

Haloxylon, rod rostlin z čel. Chenopodiaceae, řádu Centrospermae. Obsahuje asi 10 druhů. Hlavním zástupcem je H. Ammodendron Bge., Saxaul, tvořící na pouštích a stepích Asie skupinovitý porost pitvorně zkřivenými kmeny a metlatými větévkami.

Haloxylon Ammodendron Bge.

Haloze, vinorodá hornatina ve Slovinsku na pravém vtoku dolní Dravinje a Dravy do Ormuza. Klesá od jihozápadu k severovýchodu. Nejvyšší vrchol je Donati Brdo (883 m).

Halpern Mieczysław (1877—1915), pol. lékař a badatel v biochemii.

Hals Dirk (as 1591—1656), bratr a žák Fr. H.; maloval jonejvíce genrové obrazy ze života vojáků, šlechticů a galantních žen.

Hals Frans (as 1580—1666), holandský malíř. Většina jeho obrazů je v haarlemském museu. F. H. dopracoval se brzy odvážného, impresionistického stylu, jenž došel plného ocenění teprve v 19. století. Technika jeho obrazů vyznačuje se vážností a geniální prostotou. Zvláštním půvabem se vyznačují holand. genrové věci, zachycující často s živým humorem život. H. byl průkopníkem velkého holandského malířství.

Halske Joh. Georg (1814—1890), něm. mechanik, zakladatel a společník firmy Siemens & Halske v Berlíně (1847—1867). Vynálezce četných elektr. přístrojů.

Halštrov, něm. Elster, 1. Bílý H., pravý přítok Sály, 195 km dl., pramení u Aše. 2. Černý H., pravý přítok Labe, 188 km dl.

Haltéř (n. haltýř, z něm.), z latí nebo otvory opatřených prken sestrojená plovoucí nádržka na ryby.

Haltica, ↷ dřepčík.

Halucinace, vjem neb představa bez vnějšího popudu, spojená s vědomím, že vnější podnět existuje. Dostavuje se při chorobách duševních, nervových a některých otravách. Psychologicky není ještě dosti probadána, zdá se, že je stavem podobným snu. Pokusně ji možno navoditi sugescí, kuřidly, přímým hleděním do krystalu a pod. Vise spadají většinou do oboru halucinace.

Halumin, slitina hliníku s 1,5% mědi, 2% niklu, 2,3% manganu, 0,5% železa a 0,1% křemíku; vzdoruje kyselým činidlům, slouží k výrobě kuchyň. nádobí.

Hałunka, krašanka (kraslice), maloruské červené velikonoční vajíčko.

Haluščynškyj Mychajlo (* 1878), ukrajinský veřejný a polit. pracovník, 1928 vicemaršálek pol. senátu, předseda spolku Prosvita ve Lvově. R. 1924 byl propuštěn z místa prof. gymn. ve Lvově za protestování proti nařízením Kuratoria lvovského škol. obvodu, kterými omezovala se práva ukrajinských škol.

Halušky, chutný pokrm, upravený z flíčků těstových (nudlových), jež promíšeny kousky uzeného masa (nebo houbami) a upečeny.

Haluzi, polská vesnice u ř. Pripjati, kdež se na rozvědce vyznamenala 4. rota České družiny za vedení praporčíka Jana Syrového (1. II. 1916).

Haluzice, o. na Mor., okr. Uher. Brod, 150 č. ob.

Haluzice, o. na Slov., okr. Trenčín, 277 čs. ob.

Halva, orient. pokrm z jemné pšeničné mouky s medem, cukrem, máslem, ořechy, mandlemi.

Halvadži, prodavač neb výrobce halvy v Orientě.

Halwachs M. V. (Michael) († počátkem 18. st.), malíř. Cestoval v Italii a usadil se v Praze. Maloval pro chrám sv. Mikuláše v Praze III. oltář. obraz sv. Barbory a druhý pro chrám sv. Jakuba na Starém městě.

Halymenia, rod z č. Rhodophyceae (chaluhy). Nejhojnější je H. dichotoma J. Ag.

Halymenia dichotoma.

Halysia, ⚲ řetězník.

Halže, o. v Č., okr. Tachov, 793 ob. (4 čs.); pivovar, zámek.

Ham, osada ve Francii, na ř. Sommě, 20 km záp. od Péronne. Prudké boje za bitvy na Sommě 1916 mezi 6. arm. Fayolleovou a 2. něm. arm. (Fritz v. Below).

Háma, pseud. Jarmily Haškové.

Hamac (franc., amák), visuté lože síťové nebo plachtové, používané hlavně na lodích a v tropických krajích; chrání spícího před hmyzem lezoucím po zemi.

Hamáček František (1878—7913), český spisovatel, vydavatel revue Červen. Sp.: Vzpoura a zmar (1902).

Hamáček Josef, český pedagog, ředitel škol a kůru ve Lhenicích; vydal Sbírku kostelních písní (1892).

Hamadán, hl. m. prov. H., ve středu záp. Persie, as 30.000 ob., na místě staré ⚲ Ekbatany.

al-Hamadáni, význ. arabský básník, z perské rodiny v Hamadánu pocházející, nazv. pro skvělý sloh Badí az zamán (div doby). Žil v 10. st.

Hamadryas, ⚲ paviáni.

Hamaj Jozef, současný slovenský povídkář a publicista, 1920 tajemník Klubu kněží ludové strany; vydal povídky Z našich krajov (1922).

Hamal, nosič břemen a skladač nákladů obch. lodí v přístav. městech balkánských a tureckých, nejvíce v Cařihradě. Hamal-baši, vrchní nosič, předseda cechu nosičského. Turečtí h. jsou fanatičtí moslemíni. Za boykotu rak.-uher. po anexi Bosny a Hercegoviny 1908 odpírali vykládat rak.-uh. zboží, čímž značně zesílili heslo boykotu.

Hamaljar Martin (* 1750 v Batovcích, † 1812 v Sarvaši), slov. spisovatel. Od roku 1778 byl rektorem gymnasia v Ban. Štiavnici a od r. 1803 ev. knězem v Sarvaši, 1797—1807 byl superintendentem. Byl na svou dobu vysoko vzdělaný a svému národu horlivě oddaný, milovník knih a rukopisů. Zasloužil se jako spoluzakladatel Institutu řeči a literatury slovenské a Stolice jazyka českého na lyceu prešpurském. Napsal: Materialien zum öffentl. Unterricht in Kirchen und Schulen (1790), Agenda (1798), Pašijové veršíky (1805), Dvě nábožné písně (1806) a Dr. M. Luthera Menší katechismus (1814).

Hamám, ⚲ Hammám.

Hamamelidaceae, čeleď rostlin z řádu Rosales. Není pro ně v nynějším systému určitého místa, poněvadž stojí morfologicky i svým rozšířeným osamoceně. Obsahují vesměs dřeviny subtropického pásma. Květy jsou buď úplné, 5ti- nebo 4četné, na keřích, upomínajících na naše lísky a olše opadavými listy a časným rozkvětem (sem patří rody Corylopsis a Hamamelis), nebo jsou květy jednodomé a bezobalné, mající jen tyčinky, sklížené ve strbouly, dvoučetné pestíky, srostlé na spodu tak, že utváří se kulovité plodenství spojených dvouchlopňových tobolek. Do této druhé skupiny Hamamelidaceí patří rody Liquidambar a Altingia.

Liquidambar.

Hamamelis, rod Hamamelidaceí. Obsahuje tři druhy, rostoucí v Japonsku a Sev. Americe. Vesměs keře s opadavými listy, časným květem 5- neb 4četným.

Hamamelis virginiana L.

Upomínají velice nápadně na naše olše a lísky.

Hamán Agagit, ve knize Esther, ministr perského krále Ahasvera (Xerxa I.); nepřítel Židů.

Ham and eggs (angl., šunka a vejce), pečená krájená šunka se sázenými vejci.

Hamar, hl. město norského kraje H., 6000 ob.

Hamâsa (arab., udatnost), titul arab. sbírek písní.

Hambalky (hambalek), vodorovný příčný trám vazby krovu, blíže středu, podle toho krov soustavy hambalkové (z něm. Hahnbalken).

Hambergit, vzácný nerost, zásaditý boritan berylnatý; tvoří kosočtverečné krystaly barvy šedobílé, lesku skelného a průsvitné, tv. 7,5.

Hamböck Karel (1855—1892), ředitel pomologického ústavu v Troji a český spisovatel z oboru zužitkování ovoce.

Hamborek, o. na Slov., okr. Sabinov, 413 čs. ob.

Hamborn, město v Porýnsku, as 126.000 ob.; středisko velkého železářského a ocelářského průmyslu s uhel. doly.

Hamburg—Amerika Line, zkrác. Hapag, něm. paroplav. společnost, zal. 1847 v Hamburku, před svět. válkou největší paroplav. společnost světová; 1914 měla: 175 parolodí s 1,3 mil. brutto reg. tun, mezi nimi největší lodi dopravní: Imperator a Vaterland (55.000 reg. tun). 1920: 80 parolodí s tonáží 480.000. Akc. kapitál 1926: 75 mil. Mk.

Hamburger Fremdenblatt, největší a nejrozšířenější hamburský časopis, dvakrát denně vych., založ. 1828, demokrat. zabarvení.

Hamburger Neueste Nachrichten, zal. 1792, dvakrát denně vycházející list nacionálního zabarvení, svého času orgán Bismarckův (po jeho propuštění).

Hamburk, něm. svob. stát, 415 km², as 1,180.000 ob., na dolním Labi, jež tvoří hl. doprav. cestu. Správu obstarává senát. Z obyv. připadá as 1,080.000 na město H.

Znak Hamburku.

Hamburk (Hamburg), hl. m. státu h., svobodný přístav, 1,103.725 ob. (90% protestantů), druhé největší m. Německa. Leží na pravém břehu Labe, 115 km od jeho ústí do moře. Dělí se na m. staré a nové a má 9 předměstí. Pamětihodnosti: chrám sv. Mikuláše (144 m vysoká věž), bursa, chrám sv. Jakuba (14. st.), sv. Kateřiny (15. st.), radnice, nádraží, universita, četné pomníky, přístav na ploše 14 km² (část jeho je pronajata ČSR. na 99 let). Ráz města je silně průmyslový; téměř veškerá odvětví průmyslu a obchodu jsou zastoupena. Rozkvět obchodu podporuje 61 konsulátů a 60 bank. V přístavě kotvilo 1925 loďstva o 15,336.000 netto reg. tun. H. jest důležitým východiskem světových paroplavebních linií a železničním uzlem. Má universitu (1926: 2033 posluchačů), četné vědecké ústavy, námořní pozorovací stanici, hvězdárnu, pokusný ústav pro stavbu lodí, námořní akademii, 2 gymnasia, 3 reální gymn., 13 reálek, 17 lyceí, techniku, uměleckou akademii, konservatoř, četné školy obchodní a průmyslové, zoologickou a botanickou zahradu, Hagenbeckovu zahradu v Stellingen, státní a universitní knihovnu (660.000 sv., 10.000 rukopisů), obchodní knihovnu (163.000 sv.), veřejnou knihovnu (160.000 sv.), kulturně-vědeckou knihovnu Warburg, státní archiv, museum pro národopis, museum hamburských dějin, museum pro umění a řemesla, zoologické museum, galerii, 10 divadel, 3 závodiště, stadion a radiovou vysílací stanici. Deníků vychází 22 (Hamburger Echo, Hamburger Nachrichten a j.). Dobročinné ústavy jsou velmi četné. H. je sídlem samosprávných úřadů státu, úřadu námořního, pobřežního, statistického, přístavního, celního atd. Dějiny: H. byl založen Karlem Velikým jako hrad r. 810, r. 834 tvořil s Brémy arcibiskupství, 1110 přišel pod panství hrabat Holsteinských, 1255 spojil se s Lübeckem ve spolek, z kterého vznikla Hansa, 1510 stal se svobodným říšským městem, 1529 byla v něm zavedena reformace, v 18. st. velmi rozkvetl. 1810—14 patřil Francii, utrpěl velmi obhajobou r. 1813—1814 a požárem r. 1842. R. 1870 přistoupil k Německé říši jako svobodné město. 1918 vypukla revoluce, která si vynutila abdikaci senátu a vlády. Od r. 1924 vládne koalice složená se soc. demokratů, demokratů a lidové strany. Lit.: Lauffer: H. (1913); Kiesel: H. (Průvodce) 1924; H. in seiner wirtschaftl. und kult. Bedeutung für Deutschland (1925); Der Hamburger Hafen (1920). Dějiny napsali: Lappenberg, Gallois, Baasch, Mönckeberg.

Hamburská internacionála, ⚲ internacionála.

Hamdal-Buština, o. v P. R., okr. Ťačovo, 648 ob. (41 čs.); vývoz dříví a ovoce.

Hamdi bej Mehmed (* 1883), tur. státník a diplomat. Zástupce tur. na konfe-

renci londýnské (1920) a od 1925 vyslanec vídeňský.

Hamdi bej Osman (1842—1910), turecký státník, učenec a malíř, zakladatel a od 1882 řed. Antického musea v Cařihradě.

Hamel Joost Adrian van (* 1880), holandský politik, nepřítel Němců; řídí De Amsterdamer.

Hameln, m. v Hannoversku, as 25.700 ob., na Veseře; přístav (1925: 80.000 tun zboží).

Znak města Hamelnu.

Hamer Josef, sochař v Praze r. 1810.

Hamer Šebestián, iluminátor v Praze r. 1590.

Hamerken, ↷ Tomáš Kempenský.

Hamerling Robert (1830—1889), německý básník, autor historických eposů a románů. Hlavní díla: Ahasver in Rom (1866), Der König von Sion (1868), Amor und Psyche (1882). Mimo dramata a básně napsal i filosofické dílo: Die Atomistik des Willens (1890). Překlady: Ahasver v Římě (Vrchlický) 1900, Amor a Psyché (Vrchlický) 1907, Aspasia (Makovcová) 1925, Král sionský (Krásnohorská) 1902.

Hamerník Josef (* 1817 v Č. Budějovicích), litograf v Praze r. 1845.

Hamerník Josef, MUDr. (1810—1867), znamenitý český lékař, žák Škodův a Rokytanského; od r. 1849 profesor university pražské a přednosta druhé interní kliniky pražské university, říšský a zemský poslanec. Jest zakladatelem pražské lékařské školy a zjednal si značnou popularitu jako vynikající klinik. Sp.: O nakažlivých a epidemických nemocech (1866), O očkování kravskými neštovicemi (1866) a četné spisy něm., hl. o chorobách plicních a srdečních.

Hamerský Jaroslav, pseud. českého spisovatele Jaroslava Krátkého.

Hamidieh, tur. válečná loď; vynikla ve válce 1912—13 proti řeckému loďstvu v Egejském moři.

Hamilkar (fénic.), jméno různých karthag. vojevůdců. Nejslavnější byl H. Barkas (* 229), otec Hannibalův; bojoval proti Římanům a dobyl větší části Pyrenejského poloostrova.

Hamilton, skotské město s 40.000 ob. Doly na uhlí a železnou rudu.

Hamilton, m. v Kanadě, prov. Ontario, 114.000 ob. Vodopády de Cew zásobují město elektr. silou.

Hamilton, jeden z nejstarš. škotských rodů: 1. Patrick (1504—28), byl z prvých vyznavačů protestantství ve Skotsku a jako kacíř upálen. — 2. James († 1575), regent a poručník mladé královny Marie Stuartovny, zástupce franc. strany. — 3. James (1606—49), přítel Karla I., byl poražen Cromwellem a později popraven. — 4. Anthony (1646—1720), bojoval za Jakuba II. v Irsku; napsal krásné Contes de féerie.

Hamilton Alexander (1757—1804), severoamerický státník; účastnil se amer občan. války jako Washingtonův pobočník. Stál v čele federalistů. Geniální státník a organisátor, nenáviděný jako protivník Jeffersonův.

Hamilton Sir Ian Standish Monteith (* 1853), britský generál; sloužil u skotské pěchoty v boerské válce 1881, kde mu ochromena ruka; pak ve štábu Lorda Robertse, na Nile (1884—5), v Indii, v Již. Africe vedl divisi jízdní pěchoty, pak jako šéf štábu Kitchenerova řídil operace na sklonku boerské války (1901—2). Potom v min. vál., 1904—5 voj. attaché u Kurokiho arm. v Mandžursku; 1905—9 v čele již. zemského velit. v Anglii; hájil Haldaneův systém proti Robertsově propagandě, všeobecné branné povinnosti; 1910 vrchní velitel na Středomoří a gen. insp. zámořských vojsk. V březnu 1915 jmen. vrchním velitelem výpravy do Dardanel (↷ Gallipoli), nepodařilo se mu však přes značné ztráty dosáhnouti pronikavějšího úspěchu, i odvolán koncem roku. Sp.: A Staff Officer's Scrap Book (2 sv. 1906—7), vzpomínky a úsudky z vál. rus.-jap.; Compulsory Service (1910); Gallipoli Diary (2 sv. 1920); Soul and Body of an Army (1921).

Hamilton William Sir (1788—1856), skotský filosof. Od r. 1821 prof. v Edinburku, zastánce racionelní teologie a učení o absolutní svobodě morální vůle. Proti jeho racionalismu bojoval J. St. Mill. Jeho hlavní díla: Discussion on Philosophy and Literature, Educations and University Reform (1852, 3. vyd. 1866).

Hamilton William Sir (1730—1803), britský badatel, anglický vyslanec v Neapoli v letech 1764—98; má velké zásluhy o vykopávky v Herkulanu a Pompejích.

Hamiltonová Lady (Emma Harte), (1765—1815), druhá choť předešlého, proslulá krasavice. Jmenovala se Anny Lyon a byla dcerou kováře. Po dobrodružném životě stala se milenkou W. H., za něhož se r. 1791 provdala. V Neapoli byla družkou královny Karoliny (dcery Marie Terezie), pak milenkou admirála Nelsona, s nímž měla dceru. Po jeho smrti 1805 upadla do bídy, neboť anglická

vláda žádost Nelsonovu, aby převzala o ni péči, zamítla. Jsouc pro dluhy uvězněna, uprchla do Calais. Jako umělkyně byla křisitelkou antické plastické mimiky.

Hamiltonová Marie Danielovna (v Rusku zvaná Gamontová), dvorní dáma carevny Kateřiny I., milenka cara Petra I. a současně i jeho sluhy Ivana Orlova. Popravena za vraždu děcka v r. 1719.

Hamiltonův princip, princip stacionárního působení, věta teoretické mechaniky, obdoba principu d'Alambertova.

Hámité (Chámité), potomci Hamovi, syna Noe, obyvatelé sev. a vých. Afriky, mluvící hamit. řečí. Dříve byli považováni za smíšený národ mezi černochy (negry) a semit. elementy. Za jejich pravlast považují se stepi záp. Asie. Odtud se asi před 6000 lety odstěhovali do severových. Afriky. Nejdůležitější kmenové H. ve vých. Africe jsou: Massai, Somali, Galla a Vahuma, v sev. Africe Berberové. H. jsou vysoké postavy tmavohnědé pleti, nomádi (kočovníci), pěstující hlavně dobytek a někdy i zemědělství. Jejich řeč jest příbuzná hebrejštině a jest základem většiny řečí sever. Afriky. Dokonce i řeč Hotentotů jest hamitského původu.

Hamlet, mytický starodánský princ, jehož osudu první použil lit. dánský spisovatel Saxo Gramaticus ve XII. stol., u něhož ovšem ujde ničemným plánům svého bratrovražedného strýce tím, že se staví blbým. Nemá hlubokých myšlenek jako u Shakespeara a nezápasí ve své mysli o pomstu za svého zavražděného otce. Od Saxona přešla tato pověst do tragedie angl. dramatika Thomase Kyda, t. zv. „Prahamlet", která pravděpodobně sloužila Shakespearovi za pramen dram. látky a byla jím uveřejněna po prvé 1603 a v r. 1604 znova přepracována. Shakespeare ovšem tuto starou pověst zjemnil a rozšířil. Lit.: J. M. Robertson, The Problem of H. (1919), J. Gollancz, The Sources of H., With Essay on the Legend (1926).

Hamlin Hannibal (1809—1891), president USA. 1861—65.

Hamm, město ve Vestfálsku, as 50.000 obyv., na ř. Lippe.

Hamm Eduard (* 1879), bavorský politik, odborník v zásobovacích otázkách, 1923—25 říšský ministr veř. hospodářství.

Hammáda (Hamáda), označení kamenité, drobným štěrkem pokryté pouště na Sahaře, bez vegetace, jen tu a tam nízké porosty trávy. Prostírá se hlavně na záp. Sahaře a hranicích Fezánu, kde zvána Hammáda al Homrá (t. j. červená).

Hammál (arab.), ↪ hamal.

Hammám (z arab.), parní lázeň v Turecku nebo muslimském Orientě vůbec; geograficky týž význam jako Teplice.

Hammarskjöld Hjalmar (* 1862), švéd. státník, od 1891 prof. práv v Upsale, 1901—2 min. spravedlnosti, 1905 min. vyučování, potom vysl. v Kodani. Jako min. předs. (1914—17) prosadil reformu zemské obrany a hosp. politické sblížení skandinavských zemí.

Hammer, ↪ Hamry.

Hammer Ignác, sochař, činný v již. Čechách kol r. 1773.

Hammer Jan (asi 1738—1792), sochař v Praze.

Hammer Lukáš (1764—1829), sochař v Praze.

Hammerfest, přístavní m. v norském kraji Finmark, 3338 obyv., na záp. pobřeží ostrova Kvalö, pod 70° 40′ s. š., nejsevernější město světa, zal. 1787, po požáru 1890 znovu vystavěno, má ev. a kat. kostel, významné rybářství, obchod s Ruskem, Anglií a Německem, 2 banky a 3 časopisy. Slunce nevychází od 18. listopadu až do 23. ledna.

Hammerl Jan Michal († 1736), sochař v Praze.

Hammer-Purgstall Joseph von (1774—1856), něm. orientalista, v diplomat. rakouských službách. Uveřejňoval orientální texty a překládal z turečtiny, perštiny a arabštiny. První president vídeňské Akademie věd.

Hammer Zdeněk, MUDr. (1882—1929), závodní lékař v Nýřanech. Získal si velké zásluhy ve sportovním životě pražském, jsa jedním z průkopníků sportu v letech devadesátých. Jeho pseudonym Marteau byl tehdy všeobecně znám. Vynikl hl. v tennise a vyhrál mistrovství Rakouska a Čech. Vynikl také v kopané, jako hráč Ia. mužstva Slavie a v ledním hockeyi.

Hammerich Frederik (1809—1877), dánský bohoslovec a prof. na univ. v Kodani; napsal řadu histor. spisů.

Hammerleska (angl.), bezpečná, bezkohoutková ručnice, dvouhlavňová, lovecká. Otevřením hlavní pro vložení nábojů natáhnou se samočinně oba zámky kohoutků, jež možno pojistkou zabezpečit před nenadálým spuštěním. Vně hlavně je ručnice úplně hladká, spoušť kohoutková je uvnitř.

Hammershöj Sven (1873—1916), dán. malíř; pracoval pro porculánovou továrnu Bing a Gröndahl v Kodani.

Hammerschmid Jan Florián (1652—1735), český historik a básník, 1710 farář Týnského kostela v Praze. Vydal historii klatovskou (1699), vyšehradskou (1700), svatojiřského kláštera (1715), Prodromus gloriae Pragenae (1723), Historia Pragensis (rukopis pražského semináře), satyrické latinsko-české verše Allegoria (1715). — Lit.: Podlaha, Věstník K. Č. S. Náuk, 1891.

Hammerschmidt Ondřej (1612—1675), český hudebník, 1639 varhaník v Žitavě. Ovlivnil vývoj protestantské hudby, vydal o oratoriu spis Dialogi (1658).

Hammersmith, záp. předm. londýnské s četnými vilami.

Hammond, prům. město severoamer. státu Indiana, 36.000 ob.

Hammonia, lat. název Hamburku.

Hammurábi (správněji Chammurápi), šestý z jedenácti králů první dynastie babylonské. Jeho slavný zákoník, v klínovém písmu vytesaný (vykopán 1901—2 v Suse, nyní v Louvru), obsahuje 247 článků.

Ham-Nghi, poslední korunovaný císař annamský; žije od r. 1889 v exilu ve své vile v malé osadě El Biaru, nedaleko Alžíru.

Hámor, pseud. Karola Čečotky.

Hámorský, pseud. Andreje Chrobáka.

Hamouz Prokop, pseud. Arnošta Procházky.

Hamp Pierre, vl. jm. Bourillon (* 1876), franc. spisov. Z jeho prací nejznámější: Vin de Champagne (1909), Les métiers blessés (1919), Un nouvel honneur (1922), Le lin (1924).

Hampejs Karel (* 1864 v Praze), český hudebník, ředitel různých pražských kůrů, učitel vinohradské reálky, vydal Stabat Mater (1891).

Hampejs Václav (1830—1892), právník církevní, farář na Vinohradech, psal stati právnické do Čecha a Pražského týdne.

Hampejz (z německého Hahn beisz), nevěstinec. Za starodávna byl zvenčí označován kohoutem, jakožto symbolem pohlavní bujnosti. Správkyní hampejzu bývala svodnice neboli harapanečnice, která harapannám, ženkám a láryním, jak se tehdá prostitutky zvaly, odnímala třetinu jejich výdělku. — Hampejz značí v některých krajinách také kuželník.

Hampel Jan Mikuláš († kol 1697), knihtiskař v Praze.

Hampeys (Hampeis) Emanuel (* 1865), malíř v Praze, genrista.

Hampeys (Hampeis) Josef (1861—1911), malíř a prof. v Praze.

Hampisch Antonín František, malíř v Praze v l. 1736—1740.

Hampl Antonín (* 1875 v Jaroměři), český politik a publicista, organisátor čsl. soc. demokr. strany děln., odborový sekretář, r. 1920 ministr veřejných prací, nyní poslanec a předseda strany.

Hampl František, současný povídkář a básník, vydal verše Nesplněné touhy (1922), román Ledová nevěsta (1926) a povídky Prokletá studně (1926).

Hampl Jan (1847—1923), továrník a předseda České Besedy ve Varšavě. Za války v Petrohradě spolupracoval na spise, v němž proklamováno právo českého národa.

Hampl Václav (1854—1903), český historik, profesor reálky v Rakovníce, otiskl řadu statí v programech škol a vydal Matemat. zeměpis (1903).

Hampshire, hrabství v jižní Anglii, 3880 km², s 910.252 ob. Hl. m. Winchester.

Hampshire, angl. pancéřový křižník o 11.000 t, potopený něm. minou 6. VI. 1916, položenou ponorkou U 75 záp. od ostrovů Orkneyských. Na jeho palubě se nalézal a utonul angl. generalissimus Kitchener se svým štábem, ubírající se do Ruska.

Hampton Roads, přístav v Chesapeake Bay, proti m. Hamptonu a Newport News, při ústí ř. James ve Virginii, USA. Tam 9. III. 1862 první boj v dějinách mezi obrněnými loďmi, a to kasematní klounovou lodí jižních států Merrimac (3500 t, 10 děl), přestavěnou ze staré fregaty, a věžovou lodí sev. států Monitor (1200 t, 2 děla), jež poslána, aby chránila v zátoce shromážděné sev. lodi, z nichž Merrimac předešlého dne dvě zničil. Boj obou lodí zůstal nerozhodnut, ježto žádný z obou pancířů nebyl proražen, nicméně Merrimac otřesy ran a marnými pokusy klounovat svého protivníka dočasně zneschopněn, takže lodi sever. států za chráněny.

Hampton Wade (1818—1902), amer. gen., stud. práva, pak senátorem, za války občanské najal t. zv. Hamptonovu legii, jíž vedl proti severním vojskům, později divisionář v jezdectvu generála Stuarta, s nímž se vyznamenal u Gettysburku, nakonec velitel jezdeckého sboru v arm. Leeově. Po válce guvernér Jižní Karoliny a senátor.

Hamr (Hammer), o. v Č., okr. Most, 883 obyv. (73 č.). Hnědouhelné doly, tov. na lepenku, výr. dřev. zboží.

Hamr (Hammer), o. v Č., okr. Č. Lípa, 278 ob. (4 č.); na blízku zřícenina Děvín (435 m).

Hamr, o. v Č., okr. Třeboň, 535 č. ob. Výroba dehtu a smoly.

Hamr, o. v Č., okr. Třeboň, 201 č. ob. Zámek.

Hamrníky (Hammerhäuseln), o. v Č. okr. Mar. Lázně, 387 n. ob.

Hamršmíd Josef (* 1859), český historik; 1878 člen řádu Maltézského, 1903 převor a komtur. Sp.: Jošt z Rožmberka (1892); o české historiografii referoval do Historisches Jahrbuch.

Hamrštejn (Hammerstein), zřícenina hradu mezi Libercem a Chrastavou, zal. koncem XIII. stol., náležel pův. pánům z Bibršteina. V XV. stol. zde sídlili Dachsové z H., z nichž Mikuláš zde byl pův. purkrabím. R. 1433 dobyli H. kališníci. Od 1558 opuštěn a zvolna se rozpadá; panství H. připojeno k libereckému.

Hamry České ↷ České Hamry.

Hamry Dolní ↷ Dolní Hamry.

Hámry Dolnie ↷ Dolnie Hámry.

Hámry Hornie ↷ Hornie Hámry.

Hamry Staré ↷ Staré Hamry.

Hamry Velké ↷ Velké Hamry.

Hamry, o. v Č., okr. Chrudim, 559 č ob. Nablízku Svatojánské Lázně (620 m)

Hamry (Hammern), o. v Č., okr. Klatovy, 1386 ob. (10 č.). Továrna na dřevovinu, elektrochem., zrcadel a četné pily

Hamry, o. v Č., okr. Polička, 227 č. ob.

Hamry, o. na Mor., okr. Prostějov, 325 č. ob.

Hámry, o. na Slov., okr. Trenčín, 175 čs. ob.

Hámry, o. na Slov., okr. Trstená, 158 čs. ob.

Hamsík Antonín, MUDr. (* 1878), čes. lékař, prof. lék. chemie na univ. Masarykově. Sp.: Pojednání o enzymech a derivátech krevního barviva.

Hamsun Knut Pedersen (* 1859), nejslavnější z žijících norvéžských básníků. Po krutém, dobrodružném životě ve své domovině i v Americe, kde byl od r. 1885 činným jako žurnalista, pronikl r. 1888 svojí knihou Hlad a získal ihned plného uznání. Jeho první básnické pokusy Et gjensyn (1877) a Björger (1878) poukazují na vliv Björnsona a Dostojevského. Další jeho díla: Redaktor Lynge (1893) a Nová země (1894), vykazují ryze naturalistický směr. Teprve však povídkou Pan (1894) klestí si nové dráhy ve skvělém líčení nedotknuté norské divočiny, jakož i malého tichého města a jeho obyvatel. (Město Segelfoss [1912], Ženy u studně [1912] atd.) Nejvyšší bod jeho umění dosažen byl v líčení samotářského života na severu (Požehnání země). Také v dramatické tvorbě měl úspěchy, a to trilogií: U říšské brány, Hra života, Červánky a ve hře Královna Tamara (1903). V r. 1920 obdržel Nobelovu cenu pro literaturu. Jeho spisy přeložili do č. H. Kosterka, G. Pallas, V. Šuman, J. Schulz.

Hamšík Josef (* 1895), št. kapitán-pilot, vynikající čs. letec a učitel, zároveň velitel pilotní školy stíhací v Chebu. Svými okružními lety po evropských státech dobyl si zvučného jména.

Hamták Jan (* v Písnici, okr. Jílové), herec v Praze v letech 70.

Hamuljak Martin (* 19. IV. 1789 v Jasenici, † 31. III. 1859 v Námestově), slov. mecenáš. Od r. 1813 žil v Pešti, kde se čile účastňoval národního života. Jako vysoký státní úředník (byl nakonec účetním radou u náměstní rady) dovedl i za těžkých dob maďarského náporu pomáhati rozvoji slovenského života a zasloužil se hlavně založením Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej r. 1834, jenž byl sice rázu katolického, ale Hamuljakovým přičiněním získán proň i Jan Kollár. Tento spolek vydával almanach Zoru a s velikými oběťmi ve 4 sv. Básne Jána Hollého, na něž Hamuljak přispěl značnou sumou. Svým nákladem vydal také r. 1846 Hollého Katolickí Spevňík. Svou bohatou knihovnu věnoval katol. gymnasiu v Báňské Bystřici.

Hamza František, MUDr. (* 1868 v Kletečné u Humpolce, † 1930 v Brně), novelista a lékař; 1922 profesor sociálního lékařství na Masarykově univ. v Brně. Založil sanatorium pro potírání tuberkulosy v Luži, po převratě působil v ministerstvu zdravotnictví jako s ekční šéf. Vydal román Šimon kouzelník (1920), Želivské romance (1926) a několik spisů zdravotnických. — Lit.: Lidové Noviny, 1930.

Hamza Jan (1850—1891), mor. malíř, genrista, žák víd. akademie.

Han, čínská dynastie v l. 206 př. Kr. —263 po Kr.

Han (vlastně chan, turecky), krčma nebo hostinec, pro karavany u cest.

Han Fei-tse († 233 př. Kr.), čínský filosof a politik, přivrženec Lautseho, jehož učení dále šířil.

Han (Gallus, Hahn) Ulrich († 1475), prvotiskař italský. Tiskl Torquemadovy Meditationes (1467) gotickými typy.

Hana, Jana, žen. kř. jméno.

Hana, pseud. Pavly Buzkové.

Haná, pravý přítok Moravy, pramení na vysočině Drahanské a po toku 52 km dlouhém ústí mezi Kojetínem a Kroměříží do Moravy. Zavlažuje úrodnou a osobitou rovinu H.

Haná, nížina, ohraničená zhruba městy: Napajedla, Kroměříž, Vyškov, Pro-

stějov, Litovel, Šternberk, Lipník n. Bečvou a Holešov, kryje se zeměpisně téměř s pojmem Úvalu hornomoravského. Tato rovina, protékaná Moravou a jejími přítoky Hanou, Blatou a Bečvou patří k nejúrodnějším a hosp. k nejpokročilejším krajům ČSR. Z plodin, které se zde zvláště daří, dobré pověsti těší se hanácká pšenice a hanácký ječmen, skýtající světoznámý hanácký slad. Značně rozšířené je i pěstování cukrovky, které dalo základ rozsáhlému průmyslu cukrovarnickému. Proslulý je též chov silných hanáckých koní.

Haná, o. v Č., okr. Litomyšl, 80 č. ob.

Hána Vojtěch, pseud. Ferd. Čenského.

Hanáci, lid na Hané, který nářečím a duševními vlastnostmi tvoří svéráznou skupinu mezi ostatním obyvatelstvem Moravy. H., silní a krásného vzrůstu, žijí ve vesnicích čistých, výstavných a namnoze moderních. Charakteristické znaky jejich povahy jsou dobrosrdečnost, upřímnost, sdílnost, záliba v práci a veselý duch; povahově jsou klidní až k lhostejnosti a těžkopádnosti. Žijíce v blahobytu rádi poskytují pohostinství jiným a rádi se také svou zámožností pochlubí, hlavně při svatbách a ve městech. Milují zpěv, hudbu, knihy i noviny a jsou proto nejpokročilejším lidem na Moravě. Dříve nosívali kroj pestrý a bohatý, rozrůzněný podle jednotlivých krajin, který však už vymizel. Nářečí hanácké má řadu nápadných odchylek od spisovného jazyka; zvláště charakteristickým znakem jeho je prodlužování dvojhlásek a náhrada úzkých hlásek širokými (móka, klobók, debe, rebe).

Hanáček Karel (* 1808 v Brně, † 1883), buditelský učitel moravský a spisovatel pedagogický.

Hanáčík Josef (1829—1882), klasický filolog, 1863 profesor utrakvistického gymnasia v Brně. Vydal překlad Sofokleovy tragedie Ajas (Programy gymnasia, Brno 1857—1860). — Lit.: Procházka, Mor. Orlice, 1882, 129.

Hanačík Vladimír (* 23. XI. 1861), syn předešl., president zem. fin. řed. v Praze. R. 1916 přeložen do Prahy z Vídně k zem. fin. řed. Po převratě jako presid. zem. fin. řed. spoluorganisoval ministerstvo financí. V úřednickém kabinetě r. 1921 jmenován ministrem financí.

Hanáčík Vojtěch (* 1863 v Brně), bratr předešl., klasický filolog, 1907 profesor v Jičíně; vydal studii Achilleus (Praha, 1890); pracoval v českém těsnopise.

Hanaike (jap.), nádoba hliněná, bambusová, dřevěná neb bronzová, sloužící v Japonsku za vásy, do kterých dávají vkusně uspořádané květiny i haluze.

Hanak Antonín (* 1875), č. sochař ve Vídni, prof. prům. školy.

Hanák Antonín, MUDr. (* 1. IV. 1889), profesor fysiologie na universitě Komenského v Bratislavě a český fysiolog; četné práce o fysiol. oběhu krevním a z oboru elektrofysiologie.

Hanák J. F., pseud. J. Funtíčka.

Hanák Jindřich Lev (* 1867), čsl. gen.; sloužil od 1885 u myslivců, 1907—10 velit. instrukční školy v Brucku n. L., za svět. války velitel p. pl. 90; po převratu přejat do čsl. arm., účastnil se 1919 obsazení Těšínska (vel. 2. pěší brig.) a války na Slovensku, zejm. pod Šnejdárkem u Lučence a Šalgó Tarjanu, Zvolenu a Krupiny (30. V.—16. VI.). Od 1921 gen.; od 1924 velit. 8. pěší div. v Opavě; od 1930 ve výslužbě.

Hanák Josef (* 1883 v Opatovicích), kněz diecése olomoucké, bohoslovec moravský.

Hanák Josef (* 1873), místopisec a literární historik; 1903 katecheta ve Bzenci, vydal tři monografie o Bzenci, psal studie o současné literatuře francouzské do Hlídky a Archy, překl. novely z franštiny. — Lit.: Podlaha, Bibl. 2185.

Hanák od Dobo, pseud. Jos. Wurma Cejkovského.

Hanák od Prostijova, pseud. Jos. Wurma Cejkovského.

Hanák Oldřich, pseud. Eduarda Reicha.

Hanák Prokop, pseud. Fr. S. Procházky.

Hanák Rudolf (* 1842), mor. těsnopisec a učitel, zakladatel českého těsnop. spolku v Brně a red. Věstníku těsnop. — Lit.: Die königl. Landeshauptstadt Brünn und ihre Umgebung.

Hanako, japonská herečka, žačka slavného herce Sada Yacco, vystupovala r. 1907—8 pohostinsky v Evropě a sklízela ohromné úspěchy, hlavně v dramatech realistických, specielně ve scénách umírání.

Hanáková (Ježicová) Jelena (* 3. VIII. 1894 v Mostaru), oper. pěvkyně, v letech 1917—18 čl. král. opery v Záhřebě, 1918 v Brně, po studiích v Paříži 1920 členem slov. Nár. div. v Bratislavě a od r. 1923 členem opery Nár. div. v Brně.

Hanaman Franjo, Dr. (* 1878), inženýr, profesor chemie na král. technické vys. škole v Záhřebě. Prošel pestrou kariérou industriální, než se stal na záhřebské technice řád. profesorem anorganické chemické technologie a metalurgie.

Hanamann Antonín, ing. (* 1844 ve Starém Podvorově, † 1919); 1868 absolvoval techniku v Brně, 1907 docent české techniky brněnské, pracoval ve stavbě mostů a silnic, v regulaci řek, organiso-

val spolek českých inženýrů moravských. Ředitel zemských techn. úřadů moravských v Brně.

Hanamann Josef, ing. (* 1837 v Josefově), čes. technik, vystud. pražskou techniku, od 1864 pracoval jako zemědělský a cukrovarnický technik na panství Schwarzenberském, od 1873 vydal řadu německy psaných publikací.

Hanao (Hrvatska nacionalna omladina), organisace pro šíření a posílení všech kulturních, osvětových, ekonomických a sociálních schopností v chorvatském národě. Bojuje proti analfabetismu a alkoholismu. Ustavila se r. 1921.

Hanar Mojmír (pseud.), současný básník moravský, vydal v Brně Růže Velehradská (1901), Orchidea (1903) a Pomněnka (1906).

Hanau (Hanava). m. v Hessensko-Nasavsku při vtoku řeky Kinzigy do Mohanu, v úrodné krajině, 38.490 ob. Průmysl ozdobnický a zlatnický, továrny na stroje, usně, tabák, slévárny.

Znak města Hanau.

Hanava, ⟶ Chanava, o. na Slov.

Háňavka Karel (* 1882), katol. publicista, katecheta gymnasia v Brně, 1908 redaktor Budoucnosti.

Hancock Winfield Scott (1824—1886), sev.-amer. generál. Vyznamenal se v obč. válce jako generál sev. armády. Hlavně u Gettysburgu a u Wilderness. R. 1880 podlehl při volbě presidentské Garfieldovi. Lit.: F. A. Walker, Life of General H. (1894).

Hancke Augustin, JUDr. (1837—1897), pražský advokát a organisátor německý v Praze.

Hancke Jan, čes. matematik, ve druhé polovici XVII. věku profesor university Karlovy, pak filosofické fakulty v Olomouci, vydal čtyři latinské spisy o matematice.

Hancke (Hanke) Jan Kašpar, řezbář v Praze v l. 1719—1737.

Hancke Kryštof František, řezbář v Praze r. 1754.

Hancko Antonín (* 1883 v Likavce), slovenský politik, učitel v Žilině, poslanec strany ludové.

Hanč, moravský bohoslovec XVIII. věku, jako alumnus semináře brněnského překládal Noaillův Svatý denní pořádek (1782).

Hančka Prokop (1731—1789), hornoluž. spisovatel, skladatel nábož. spisu Duchowna brónjernija r. 1765, zajímavého pokusem o sblížení katol. a evang. spisovatelů luž. v jednotném pravopise (v latince). Pokus tento se nezdařil, ačkoliv jej H. dobře hájil a své jazykové vědomosti uplatnil jak ve své luž. mluvnici, napsané latinsky 1767 a ve zlepšené úpravě 1768, tak v obsažném slovníku něm.-luž. 1782, vyznačujících se značným novotařením. Práce tyto se však nepodařilo H. vydati tiskem. Dnes jsou uschovány v knihovně známého luž. poutnického chrámu v Różantě.

Hančl Josef (* 1888 v Želkovicích), kpt. p. pl. 10 J. S. Koziny v Brně. Posádkový kapelník a propagátor české hudby.

Händel Georg Friedrich (1685—1759), něm. hud. skladatel; opery: Rinaldo, Teseo, Il pastor, fido a j. a oratoria, o jejichž vývoj, jakož i o sbor. zpěv si získal velké zásluhy. Největší péči věnoval instrumentální hudbě a jeho orchestr dosáhl podivuhodné síly a nevyčerpatelného bohatství výrazového.

Handel Maxmilian (1696—1758), český malíř ve Vídni.

Handelsman Marceli (* 1882), polský historik a prof. univ. varšavské. Sp.: Cztery konstytucje polskie, Rozwój narodowości nowoczesnej, Żywot chłopa polskiego na pocz. 19. w.

Handicap (angl., hendikep), závod, při kterém se závodníkům opatří rovnost závodních podmínek; při koňských dostizích se vyrovnávají výkonnosti jednotlivých koní různým roztříděním břemene (zatížení), při klusáckých, atletických a cyklistických závodech přidáním vzdálenosti lepším závodníkům.

Handke (Hancke) Jan Kryštof (1694—1774), malíř v Olomouci.

Händl Jan František, děkan v Manětíně, malíř v l. 1736—1750.

Handl Jiří, protest. knihtiskař v Olomouci v letech 1597—1616. Závod po smrti H. vedla vdova Barbora a syn Matěj H. do r. 1623. Tiskárnu pak koupil Jan Hoffmann. Srv. Volf, Dějiny.

Handley-Page, továrna na letouny, jíž založil Page v Cricklewoodu, v Anglii roku 1909. Vytvořila veliké dvojplošníky s Roylls-Royceovými motory (přes 1000 HP), jichž se používá jako letounů bombardovacích a cestovních, zejm. na tratích z Londýna na pevninu. Velmi stabilní a bezpečné stroje (balanční křidélka, křídla s průduchy, dvojnásobné směrové kormidlo a j.). Za války postavena filiálka v Belgii.

Handlová, o. na Slov., okr. Prievidza, 9796 ob. (3804 čs.); hnědouhelné doly, výroba sýra, plet. zboží, 4 mlýny, 4 pily, cihelna, lázně.

Handrik Matěj (* 1864), hornoluž. spisovatel, evang. farář ve Slepém v pruské Horní Lužici. Všímal si národopisných zvláštností typické slepjanské osady a okolí, vytiskl řadu statí o místním nářečí a podal drobné příspěvky z tradiční literatury lidové jak v Čs. Mać. Serb., tak v Łužici. Po převratu se horlivě účastnil hnutí za samostatnost.

Handsch Jiří z Limuz (1529—1595), český lékař a básník, člen latinského tovaryšstva Jana Hodějovského, překladatel Matthiolova herbáře do němčiny (1563). Lit.: Kalina, Nachrichten über böhm. Schriftsteller II. 28.

Handschein Jan (* 1833), rytec v Praze v letech 60.

Hands off! (händz oaf), ruce pryč!

Hands up! (öp), ruce vzhůru!

Handš z Limuz, ⚲ Handsch Jiří z L.

Handschuh Jakub, řezbář v Praze 1707.

Handzel Augustin (* 1896 v Ostravě), sochař. Žák Suchardův a Drahoňovského. Od něho četné figurální výzdoby budov a velká socha pres. Masaryka pro slezsko-ostravskou spořitelnu.

Handzel Karel (* 24. X. 1885 v Moravské Ostravě), český spisovatel. Prósa: Světélka v přítmí (1913), Ovara z vojny; Havirské bojky, Halabačky pro smišky (letáky ostravským nářečím; 1919), Klimek (1920), Chachaři (1922), Ondruš a Heda (1922). Překládal z Tetmajera, Kallasa, Prusa, Walewského. R. 1914 řídil Studentskou revui, 1921 uměleckou revui Kněhyně. Je redaktorem deníku Československá Republika.

Handžár, tur. sečná a bodná zbraň, až 50 cm dlouhá, zahnutá, se širokou čepelí, bez ochrany pro ruku. Nazýván též jatagan.

Hanebal Jan, malíř v Praze r. 1616.

Haněk F. J., pseud. J. Funtíčka.

Hánek Viktor (* 1891 v Žižkově), český básník a romanopisec; psal pod pseudonymy Jarmil Hilar, Miloš Olen, Eries Kranich, Jiří Rovenský; redaktor Večera; vydal několik sbírek veršů, z nichž Biblické fresky (1913), řadu románů a povídek, z nichž román Zpovědnice (1921) zahájil jeho sebrané spisy (dosud 12 sv.).

Hanel Antonín (1670—1732), jesuita a círk. spisovatel v Olomouci.

Hanel-Dolanský Josef (* 1842), český malíř, krajinář.

Hanel Karel, sochař v Praze r. 1770.

Hanel Melichar (1627—1689), český filolog, 1647 jesuita; psal o hebrejštině, italštině a španělštině, o fysice Aristotelově.

Haněl Jan Miloslav, MUDr. (1808—1883), buditel národa a lékař, 1835 doktor lékařství v Praze, 1836 městský fysik v Třebíči; probudil Třebíč k českému vědomí; překládal franc. beletrii. Lit.: Mor. Orlice 1883, 103.

Haněl Jaromír, JUDr. (1847—1910), právní historik český, 1881 prof. Karlovy univ. v Praze; vydal řadu vědeckých děl o právních dějinách rakouských, o vlivu německého práva v Čechách, o právu slovanském, zejm. Všeobecné právo i státověda (1909).

Haněl Ladislav, ing. (* 1850 v Třebíči), ředitel odb. školy pro uměl zámečnictví v Hradci Král.; vydal publikace o zpracování kujného železa, o dějinách uměleckého zámečnictví českého.

Haněl Miloslav (* 1842 v Třebíči), hospodářský spisovatel, ústřední pokladník hraběte Chotka; psal do českých listů peněžnických a rolnických.

Haněl Ota, MUDr. (* 1875), český dramatik v Nov. Bydžově. Hry: Zanevřel na ženy (1894), Jen žádné líbání (1899), Urvali květ, než rozpučel (1906). Pseud. Edgard Šteffen.

Hanění, urážlivé pomlouvání fysické n. právnické osoby. Stíhá se jako přestupek podle § 491 tr. zák. Dopouští se ho ten, kdo slovem n. písmem, knihou n. vyobrazením někoho viní z opovržlivých vlastností nebo smýšlení, neuvádí však urč. skutečností.

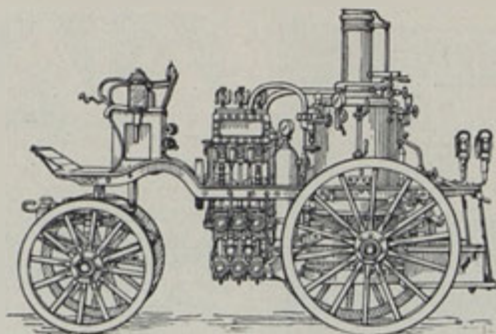
Haní Norbert (* 1861), čes. kartograf. Zdokonalil se v Paříži a od r. 1894 působí v Praze.

Haní Rudolf, souč. kupletista z pražské družiny Švábovy, který mu vydal mnoho solových výstupů.

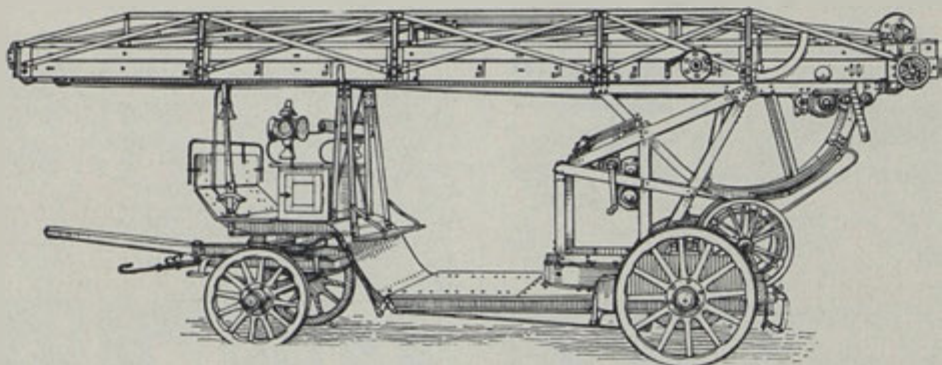
Hang (angl., haeng), v lawntennisu odražení míče s falší, aby od země odskočil nepravidelně.

Hangar (z franc.; něm. Fliegerschuppen, Luftschiffhalle, angl. aireraffshed), pův. otevřená kolna nebo stodola; nyní veliká krytá vozovna na uložení letadel všeho druhu. H. pro letouny se staví z lehkého materiálu, často přenosné (s plátěnými stěnami na lehké konstrukci) a jsou uzavřeny obyčejně šoupacími dveřmi nebo stahovací oponou; veliké h. pro vzducholodi z pevného materiálu a to buď nepohyblivé, v závětří nebo ve směru nejčastějších větrů, nebo otočné na točnici, takže se při přistání nebo vyplutí vzducholodi mohou postaviti do směru větru, aby se vzducholoď nevzpříčila. H. se nyní ve válce pravidelně maskují (camouflage), aby byly

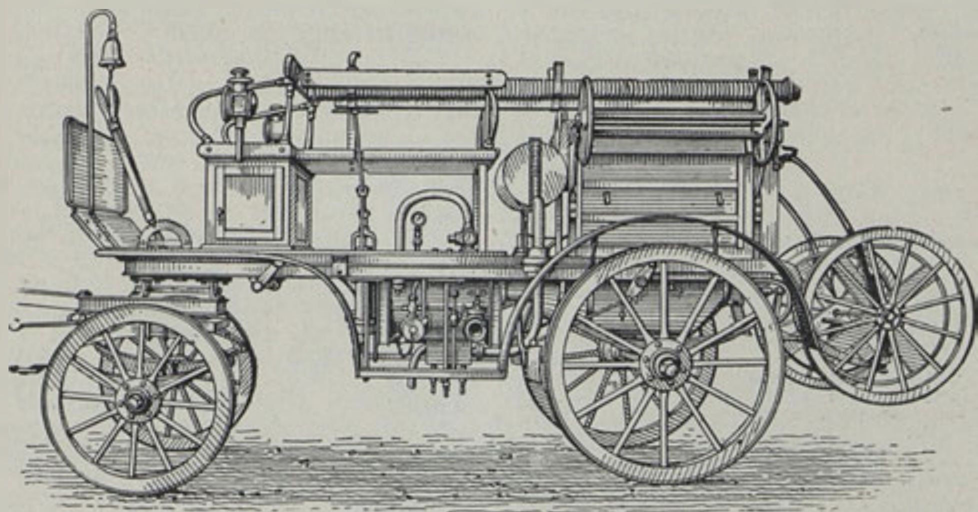
Hasičské nářadí III.

Třícylindrová parní stříkačka (Knaust).

Hasičský žebřík (Kieslich).

Stříkačka s benzin. motorem (Koebe).

Heraldika I.

Označení barev v heraldice při černobílé kresbě:

Nachová. Stříbro. Zlato. Černá. Zelená. Modrá. Červená.

Špice.

Krokev.

Vidlice.

Šachovnice.

Jednou štípený štít.

Štít dělený.

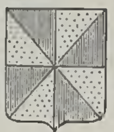
Dělený a v horní polovině štípený štít.

Štípený a v levé polovině dělený štít.

Kolmo routovaný štít.

Kliny dělený štít.

Cimbuřím (crénelé) dělený štít.

Čtyřmi hroty dělený štít.

Pruhem dělený štít.

Kosmý pruh na štítě.

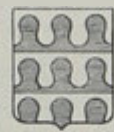
Kříž s pásem na štítě.

Modrá hlava na stříbrném štítu.

Hermelínový štít.

Oblačný štít.

Břevna s cimbuřím.

Štít se železnými kloboučky (cymbalare).

Kosmo dělený štít.

Šikmo dělený štít.

Čtvrcený štít.

Dvojnásobně štípený štít.

Řezem palisádovým dělený štít.

Řezem oblačným dělený štít.

Stupeň na štítě.

Vlnitý kosmý pruh na štítě.

Znaky předních českých rodů:

1. Heraldická růže byla ve znaku pp. Vítkovců a přešla na Rožemberky.
2. Labuť na štítě pánů ze Švamberka.
3. Orlice s páskou přes prsa (lat. perizonium) na štítě pánů z Janovic.
4. Lev na štítě pánu z Žerotína.
5. Tři polobřevna v levé části rozpolténého štítu Drslaviců.
6. Břevna s cimbuřím na štítě pánů z Cimburka.
7. Střela zavinutá (odřivous) na štítě rodu Benešoviců.
8. Šíp na štítě pánů ze Strakonic.
9. Lekno (povstalo z lípových listů) na štítě Kúniců (Kouniců).
10. Dvě ostrve (fr. chicot) se suky na štítě Hronoviců.
11. Hrábě na štítě Hrabišiců.
12. Hvězda byla odznakem Šternberků.

skryty oku nepřátelských pozorovatelů, a činí se pokusy umístiti je úplně pod zemí; celá letiště, na nichž se h. pro letouny nalézají, ovšem nemohou býti tímto způsobem chráněna.

Hangčeu (úředně Hanghsien), hl. m. čínské prov. Čekiang, 350.000 ob. Má četné kostely, pagody, mosty, lékařskou školu, techniku, slavné hedvábnictví. M. je malebně stupňovitě položeno. Přístav byl otevřen 1896 evropskému obchodu. — H. bylo jako sídlo dynastie Sung (1127—1278) největší a nejbohatší město světa a mělo ještě do povstání Taipingů 1860 na 2,000.000 ob.

Han-hai (čín., vysušené moře), rozsáhlá pánev střední Asie od Taklamakanu na záp., ke Gobi na vých, asi 4000 km dl. a průměrně 700 km šir., místy solnatá.

Hanibal Hynek (* 1872), malíř v Král. Dvoře n. L.

Hänig Christ. Gottlob (1762—1831), farář v Njeswačidle v sas. Hor. Lužici, roz. Němec, jenž působil mezi Lužičany a pečoval též o rozšíření luž. náboženské literatury. Vytiskl v r. 1790 první luž. poučení o křesťanství pro děti, z jiných prací vydal společně s budyšínským diakonem J. H. Kapleřem r. 1807 novou luž. Postillu na celý rok, a v r. 1829 knížku o svátosti oltářní, která pak v úpravě básníka H. Zejlera byla častěji přetiskována.

Hanigovce, o. na Sl., okr. Sabinov, 696 ob. (44 čs.).

Hanihara Masanao (* 1876), jap. vyslanec v Berlíně a nyní v Římě. Zastup. Japonsko na mezin. odzbrojovací konferenci ve Washingtoně.

Hanik František, malíř v Praze r. 1740.

Hanik Matyáš, malíř v Trenčíně r. 1790.

Hanikýř Antonín (1753—1833), český bohoslovec, 1768 jesuita; založil Dědictví Svatojanské v Praze, k vydávání vzdělávacích knih, vydal Kocínovu Abecedu pobožné manželky (1823). — Lit.: Pohan, Životopis Hanikýře, Praha 1840.

Hanikýř Jan (1756—1833), český lidumil, jesuita, 1819 vikář jistebnický. — Lit.: Pohan, ČKD. 1839, 779.

Hanin A. B., pseud. Jana Františka Hrušky.

Hanisch Erdmann, PhDr. (* 1876), něm. slavista, prof. ve Vratislavi. Hl. dílo: Geschichte Polens (1923).

Hanisch Franz Xaver (* 1749 v Praze), znam. hoboista v Řezně.

Hanisch (Henisch) Jan Jiří († 1708), malíř v Praze.

Hanisch Otto (* 1866), zakladatel ☞ mazdaznanismu.

Haniska, o. na Sl., okr. Košice, 977 ob. (840 čs.).

Han-jang (Hanyang), m. v čínské provincii Hupé při ústí řeky Han-Kiang do Yang-tse, 200.000 obyv., sídlo největší čínské železářské firmy Hanjeping-Kompanie, hl. arsenál čínský s továrnami na válečnou výzbroj.

Hanka Ignác, P. (* 1793), hlavní farář u sv. Jindřicha, bratr Václava Hanky.

Hanka Václav (* 1791 v Hořiněvsi, † 1861 v Praze), básník a literární historik; studoval práva v Praze a ve Vídni, knihovník Českého Musea v Praze, vydal původní verše Písně (1819), přeložil Prostonárodní srbskou Muzu (1817), Gessnerovy Idylly (1817) a Slovo o pluku Igorově (1821), ze staročeských a staroslovanských památek vydal v pěti svazcích Starobylá skladanie (1817—1824), Tkadlečka (1824), Husovy dcerky (1825), Sbírky nejdávnějších slovníků staročeských (1833), Kornela ze Všehrd Knihy devatery (1841), Lupáčovu Historii o Karlu IV. (1848), Dalimilovu Kroniku českou (1851), Evangelium Remešské (1846) a Evangelium Ostromírovo (1853), jako filolog slovanský, jsa žákem Dobrovského, vydal Mluvnici českou (1822), Mluvnici staroslovenskou (1846), Mluvnici ruskou (1849) a Mluvnici polskou (1839), nejvíce však proslul nálezem básnických podvrhů Rukopisů (RKZ, 1817); o sbírky musejní získal si vynikající zásluhy stejně jako o čilé styky se slovanským světem. — Lit.: Hanuš, Č. L. XIX. stol., díl I.; Novák Arne, Venkov, 1918, 239.

Václav Hanka.

Hanke Bedřich (1788—1847), správce skladu normálních školních knih, č. vlastenec a spoluzakladatel Měšť. Besedy v Praze.

Hanke Bedřich (1817—1876), pražský měšťan; zvolen pražským starostou r. 1870, ale nepotvrzen. Zemský poslanec-deklarant.

Hanke Jan (1644—1713), čes. matematik, 1664 jesuita, kancléř university v Olomouci; vydal řadu matematických děl.

Hanke Jan Alois z Hankenštejna (1751—1806), pseudonym Jan z Kohoutovic, profesor češtiny na Akademii olomoucké, 1785 knihovník universitní, vydal spisy o filologii slovanské, česky Propovídky mravné (1804).

Hanke Jan Krištof (* 1694), mor. malíř; pochází od něho mnoho oltářních obrazů na Olomoucku.

Hanke Józef, zvaný Bosak (1834—1871), jeden z vůdců pol. povstání r. 1863.

Hanke Martin, lat. Hankius (1633—1708), slezský korun. básník, magister, působil na vratislavských školách. Sp.: De Silesiorum nominibus antiquitates (1677).

Hänke Tadeáš (1761—1817), čes. botanik a cestovatel po Jižní Americe, kde studoval květenu a svými objevy stal se světoznámým; své sbírky odkázal české vlasti. Vydal několik stěžejních děl botanických, posmrtně vydal Kašpar Šternberk Reliquiae Haenkeanae (1825—1835). Lit.: Khol Fr., T. H., jeho život, dílo a listy ze zámoř. krajin (1911).

Hankiang, 1. největší přítok řeky Jan-tse-kiangu v Číně, asi 1500 km dlouhý. — 2. H., pobřežní řeka v již. Číně, v dol. toku splavná, vlévá se u Šantou do Čínského již. moře.

Hankou (Hankeu), nejdůlež. vnitrozemský přístav čínský v prov. Hupe, při ústí Hankiangu do Jang-tse-kiangu. H. skládá se ze dvou měst, a to z cizineckého na severových. a z čínského r. 1911 zbořeného a znovu postaveného; v H. převládá obchod s čajem, vývoz sur. hedvábí, koží, tabáku, konopí, dovoz zboží vlněného a bavln., petroleje, cukru, kov. zboží; dvě čínské a dvě cizozem. banky. V letech 1927—28 byl H. jevištěm krvavých přepadení cizinecké čtvrti domorodci.

Hankovce, o. na Sl., okr. Humenné, 341 ob. (331 čs.).

Haňkovica, o. v P. R., okr. Svaljava, 549 ob. (7 čs.); velkostatek Schönborn-Buchheimův.

Hanksit, nerost, $4Na_2SO_4.Na_2CO_3$, tvoří šesterečné, tabulkovité, bílé, průsvitné krystaly, tv. 3, nachází se spolu s kamennou solí v Kalifornii.

Hankstejn, o. na Mor., okr. Rýmařov, 406 ob.

Hanl Karel Boromej (1782—1875), český bohoslovec, 1831 biskup v Hradci Král.; vydal několik spisů nábožensky vzdělávacích. Lit.: Podlaha, Series 1912, 310.

Hannel (Hannol) Karel (as 1735—1780), malíř v Praze.

Hannibal (246—183 př. Kr.), karthaginský vojevůdce, kterého otec jeho Hamilkar Barkas vychoval v nezkrotné nenávisti proti Římu. Upevnil panství Karthaga, dobyl Saguntu s Římem spojeného, což bylo původem 2. punské války. R. 218 překročil s vojskem (90.000 pěších a 12.000 jezdců a 37 slonů) v 15 dnech Alpy (se ztrátou poloviny svých vojsk), spojil se s Kelty v horní Italii a porazil (jízdou) na Ticinu konsula P. Kornelia Scipiona a po druhé na Trebii konsula Sempronia; na jaře 217 překročil s velikými ztrátami Apeniny, porazil u Trasimenského jezera konsula Flaminia a v Apulii konsula Terentia Varra u Canen. Zamýšlený útok na Řím nemohl podniknouti, jsa zeslaben, proto odtáhl do jižní Itale, aby se spojil s Filipem Macedonským a Hieronymem Syrakuským, což se mu nepodařilo. Podnikl útok sám na Řím, aby osvobodil Římany obléhané město Capuu (Hannibal ante portas). Bratr jeho Hasdrubal, spěchavší mu na pomoc, byl na Metauru v Umbrii poražen, rovněž útok nejmladšího jeho bratra Maga ze břehu na horní Italii byl bezvýsledný. R. 203 byl H. povolán domů, aby zachránil Karthago, Římany (Scipio) obléhané. Římané zvítězili u Zamy (202). Po uzavření míru hleděl správu i ústavu státní přetvořiti, byl nucen 195 pro domácí rozbroje uprchnouti. Ve vyhnanství požil jedu (183).

Hannibal ante portas (správně H. ad portas = H. u bran!), poplašné heslo Římanů, když H. táhl na Řím. Užívá se často při bezprostředně hrozícím nebezpečí.

Hanno, odvážný plavec karthaginský. R. 470 př. Kr. pronikl až k Siera Leone.

Hanno Veliký, méně úspěšný vůdce proti povstání (241—238 př. Kr.); když nemohl toto zdolat, byl vyměněn a velení svěřeno Hamilkarovi. Ve druhé válce punské byl proti útočné politice Hannibalově a po bitvě u Zamy vyjednával v Římě o mír.

Hannot (Hannotin) Antonín (1662—1705), malíř círk. v Praze.

Hannover, druhá největší pruská provincie, 38.584 km², 3,188.085 ob.; hranice: na severu Severní moře, území Hamburku, Meklenburk-Zvěřín, na východě Sasko a Brunšvik, na jihu a jihozápadě Lippe, Hesensko-Nasavsko a Vestfálsko, na záp. Holandsko. K H. patří též ostrovy v Sev. moři: Borkum na záp. až Špilkerog, na vých. H. leží v severoněm. rovině, jen jižní část je hornatá; hl. pohoří Harz s nejv. horou Bruchberg (928). Tři hlavní řeky: Emže na západě, Vezera uprostřed a Labe na severu. H. je bohatý na slatiny, hlavně po obou stranách Emže, největší Bourtangerská. Podnebí v rovině mírně mořské, v jižní části (Harz) drsné. Převládá zemědělství, důležitý je chov dobytka, též včelařství se hojně pěstuje; v moř. krajích rybolov. Důležité je hornictví, hl. v Harzu; stříbro,

olovo, měď, železo, kamenné uhlí; solivary, prameny min. vod; sádra, vápenec, mramor, břidlice a j. Mořské lázně Norderney a Borkum, vyspělý průmysl; universita v Gotinkách, technika a vys. škola zvěrolékařská v Hannoveru, vys. les. škola v Mündenu a četné jiné vzděl. a odborné školy. Země je rozdělena na 8 vládních krajů a tyto na 82 okresy; hl. m. je Hannover. V býv. král. Hannoverském vládla mladší větev brunšvicko-lüneburská, která byla 1866 zbavena trůnu (král Jiří V.) Ve sporu Rakouska a Pruska byl H. na straně rakouské, odmítl návrhy Prusů a zúčastnil se války 1866, která končila vítězstvím Pruska u Langensalzu. H. byl Prušáky obsazen a přivtělen Prusku jako provincie. R. 1924 předběžné hlasování pro odtržení H. od Pruska nemělo potřebnou většinu.

Znak prov. Hannover.

Znak města Hannoveru.

Hannover, hl. m. prov. hannoverské, 442.435 ob., při ústí ř. Ihme do Leiny, území města má 124 km²; staré město rozloženo kolem trhu a zámku Leine po obou stranách ř. Leiny. Starobylé město s četnými domy ze 16. a 17. st. V poslední době stal se H. důležitým průmyslovým městem. Velké strojírny, slévárny, tov. chem. a textilní, na nábytek, automob. klavíry, čokoládu, barvy, dále pivovary, solné doly a j. Obchod: potraviny, víno; kůže, guma, kuřivo, uhlí; město má průmysl. a obch. komoru, bursu. Vzdělávací ústavy: techn. vys. škola, zvěrolékař. vys. škola, výzkumný ústav pro leteckou techniku, střední školy, vyšší obch. škola, konservatoř a četné odb. školy a ústavy, knihovny, musea, divadla, zool. zahradu; v předměstí Limmer sirné lázně. — H. připomíná se již v r. 1163; 1169 povýšen na město.

Hannsdorf, ☞ Hanušovice.

Hannulík Ján Chrysostom (1745—1816), slovenský básník, 1764 piarista; vydal latinské básně Lyricorum (1780) a Epodon (1781).

Ha-noi (též Kešo, trh), hl. m. francouz. osady Tonkinu a od 1902 celé franc. Indočíny, 80.894 ob., se sousedními místy asi 150.000 ob., na pravém břehu ř. Song-koi. H. je střediskem annamitické říše. Průmysl: bavlněné a hedvábné látky. Obchod (v rukou Číňanů) značný: vývoz rýže, cukr. třtiny, hedvábí.

Hanopis, ☞ pamflet.

Hanosek Bohumír, JUDr. (* 1883 v Němčanech), český statistik. Hl. díla: Nové cesty čsl. statistiky zahraničního obchodu (1922), Statistika průmyslové výroby (1924). Rediguje Statistický přehled zahr. obchodu. Min. rada minist. zemědělství.

Hanošek Ferdinand (* 1808 v Praze), divadelní ředitel pod jménem Hanno.

Hanotaux Albert Auguste Gabriel (* 1853), franc. historik a státník, r. 1879 archivář min. zahraničí, 1886—89 republikánský poslanec, 1896—98 min. zahr. věcí; podporoval sblížení s Ruskem. Zvětšil kolonie v Africe, padl však v aféře Dreyfusově. Ve svět. válce měl polo-úřední poslání ve Vatikáně, 1921 byl fr. vyslancem u Svazu národů. Napsal: Histoire du cardinal Richelieu (1893), L'énergie française (1902), La Paix latine (1903), Jeanne D'Arc (1911), Histoire de la guerre de 1914, Le Traité de Versailles du 28 juin (1919), Histoire de la Nation française etc. (1920—24), La Bataille de la Marne (1923), Le Général Mangin (1925) a j.

Hanoušek Felix (* 1870 v Mladé Boleslavi), český bohoslovec, 1923 děkan v Lounech; přeložil Boetiův spis De consolatione philosophiae (1929).

Hanoušek Josef (1814—1883), český písmák; od 1830 sbíral materiál pro kroniku obce Husí Lhoty.

Hanreich Georg (* 1887), poslanec za něm. svaz zeměd. od r. 1920.

Hanrits (Hanrich) Samuel Bohumil (* as 1700), sl. malíř, žák Kupeckého.

Hans von Aachen, ☞ Aachen.

Hans z Lince, dvorní malíř v Praze r. 1548.

Hansa (staroněm. Hanse), ve středověku spojení něm. kupců v cizině, aby obchod byl chráněn a podporován. Počátek h. bylo spojení měst Lubeku a Hamburku, k nimž přistoupily Brémy a potom 90 jiných měst; měla skladiště v Bruggách, Londýně, Bergenu, ve Visby a Vel. Novgorodě. Pěstovala jen zájmy obchodní a jen k jejich ochraně účastnila se politiky. Hanseaté měli svoje loďstvo i vojsko. Hospodářská moc spočívala ve vojenském ovládání Balt. moře a na obch. monopolu ve vodách norských. H. bojovala ve spolku s Řádem německým vítězně proti Dánsku a zajistila si mírem stralsundským nadvládu nad Balt. mořem. V bojích s Norskem rozšířila si

přednostní právo v Anglii (1377) a v norských vodách. Vzrůstající moc knížat německých nutila města, aby se odloučila od spolku. Když pak zmohutněly okraj. státy Balt. moře a Anglie, pozbyla h. svých přednostních práv v cizině a klesla na pouhý spolek. V r. 1612 patřilo k h. jen 14 měst. 1630 utvořila města Lubek, Brémy a Hamburk užší spolek, obnovený r 1641. H. netvořila republiky zbudované na pevných základech, bylo to sdružení pro případ války a ku hájení zájmů obchodních. Nejvyšší moc mělo spolkové shromáždění zástupců jednotl. měst, kteří zasedali každý třetí, v čas potřeby každý rok, pravidelně v Lubeku. Největším trestem bylo vyloučení z h. — Lit.: F. W. Barthold, Geschichte der deutschen H. (1909).

Hanseaté, ⌕ hansa.

Hansemann Ferdinand (1861—1900), poznaňský statkář. ⌕ hakatisté.

Hansen Carl Emil Wilhelm (* 1901), dánský bibliotekář a redaktor v Lyngby. Překladatel z češtiny.

Hansen Emil Kristian (1842—1912), dán. gymn. učitel a ředitel ústavu pro kvasnou chemii v Karlsberku. Jeho přičiněním zavedeno v pivovarství pěstění čistých kultur kvasinek (saccharomyces cerevisiae) a tím stal se zakladatelem moderního směru nejen v pivovarnictví, nýbrž ve veškeré kvasné lučbě vůbec.

Hansen Gerhard Hendrik Armauer (1841—1912), lékař a objevitel bacilu lepry.

Hansen Hans Christian (1840—1905), dánský literární historik.

Hansen Christian Ditlev Ammentorp (1843—1916), dán. lékárník a vyd. Pharmacopoea danica.

Hansen Max (* 22. X. 1887 v Mnichově), operní pěvec berlín. Metropoltheatru, filmový herec rolí charakterních a umělec kabaretní.

Hansen Olaf (* 1870), dán. básník. Sp.: Digte (1897), Tre Folkeviser (1899).

Hansgirg Antonín (1806—1877), profesor češtiny na staroměstském gymnasiu, překladatel z franštiny, bibliograf a buditel. Lit.: Osvěta 1877, 949.

Hansgirg Antonín (* 1854 v Praze, † 1917), prof. botaniky při univ. Karlově; vydal česky i německy řadu děl o českých řasách, a květeně okolí královéhradeckého (1881) a populárně vědecké dílko Z říše rostlin (1885). Lit.: Almanach České Akademie 1918.

Hansgirg Karl Viktor v. (* 1823 v Plzni, † 1877), okresní hejtman v Jáchymově, básník; vydal německy řadu sbírek příležitostných veršů a románů.

Hansgirgová Františka (1823—1871), spisovatelka o hospodyňství a kuchařství; proslula svou knihou Nová česká kuchařka (1863).

Hansgirgová Terezie (* 1833 v Č. Budějovicích), choť Karla Viktora Hansgirga (⌕); vydala pod pseud. Theodor Reinwald dva svazky románů a novel v Praze (1862 a 1874).

Hans Heiling, krásné údolí Ohře s malebnými skalními útvary nedaleko Lokte.

Hansík Václav (* 1870), č. sochař.

Hanský Jan, pseud. Prokopa Mir. Haškovce.

Hanslian Alois, MUDr. (* 4. IV. 1885 v Hranicích), profesor vys. školy zvěrolékařské v Brně. Hl. díla: Podkovářství (1929); Der Hufbeschlag (1925); Autosilnice a zvířecí potahy (1930); Sto základních otázek z podkovářství (1924); Dějiny vývoje užitkových domác. zvířat (1925).

Hanslinius, ⌕ Hanzlinius.

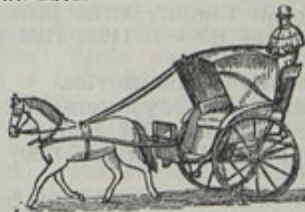
Hanslick Eduard (1825—1904), hud. spisovatel a univ. prof. estetiky ve Vídni. Propagoval českou hudbu, hl. Dvořáka; odpůrce Wagnerův. Hist. hudební spisy. V mládí skládal i české písně.

Hanslick Josef Adolf (1785—1859), universitní bibliotekář v Praze. Sp.: Die Geschichte und Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek (1852).

Hanslík Josef Ad. ⌕ Jos. Ad. Hanslick.

Hanslik Pavel (1796—1855), hudebník v Praze od r. 1834.

Hansmann Leopold (* 1824 v Kvasicích, † 1863 v Brně), moravský publicista, dramatik a povídkář, od 1853 redigoval Moravský Národní List, od 1857 vládní Moravské Noviny, při tom od 1847 kalendář Nejnovější moravsko-slezský domácí přítel, napsal dvě historická dramata Jaroslav Šternberk (hráno 1859 v Praze) a Zdirad (1860); význam jeho tkví však v povídkách lidových, jež otiskoval pod pseudonymem Antoš Dohnal od r. 1861 v Mor. Novinách a které teprve po smrti vyšly v souborech První povídky hanácké (1906 a 1924), Jak jsem dostal půllán (1921) a Na pazderně (1925). Lit.: Kabelík, Čas. Mat. Mor. XXXI.

Hansom-cab.

Hansom-cab, dvoukolový povoz o dvou sedadlech s kozlíkem vzadu (nazvaný po vynálezci v Anglii).

Hansson Ola (1860—1925), švéd. spisovatel; psal většinou německy. Souborné švédské vydání jeho spisů vyšlo 1926. — Jeho choť Laura (* 1854), psala pod jménem Laura Marholm dramata, novely a spisy k otázce ženské.

Hanšpach, městys v Č., okr. Šluknov, 2517 ob. (132 čs.); pivovar, cihelny, lomy žuly, zámek s kaplí z r. 1737.

Hanswurst, groteskně komický typ staršího něm. divadla, jehož původ možno sledovati až do zač. 16. st. Figurou byl původně sedlák přihlouplého zjevu, ale při tom vychytralý. Během doby vlivem Harlekýna změnil se v šaška, blázna, který parodoval vážné jádro děje. Hry s h., hanswurstiády, dlouho vládly divadlem německým a byl úporný boj proti nim až do poloviny 18. st.

Hantich Jindřich (1855—1919), profesor v Praze, pěstitel styků českofrancouzských; psal francouzsky o českých věcech a napsal řadu dobrých učebnic francouzštiny.

Hantsch Hugo (* 1895), historik umění, melkský benediktin; vydal spis o architektu Jakubu Prandtauerovi (1926).

Hantýrka, společná řeč apačů, tuláků, zlodějů a j. Ve všech zemích mluví tito svou hantýrkou (fr. ↷ argot n. žargón, šp. germania, it. gergo, angl. flash nebo cant, něm. Kochemer Loschen nebo Rotwelsch). Příbuzná s h. je švihař. mluva mor. miškářů (nunvářů). H. pochází z něm. hantieren, jež značí potulné obchodování nebo kramářství. První slovník h. o 440 slovech napsal A. J. Puchmajer. J. Neruda věnoval v Nár. Listech 1874 (č. 222) h. spodních vrstev pražských v Podskalí a na Františku feuilleton. Ze sebraných pramenů sestavil 1914 Fr. Bredler publikaci Slovník čes. hantýrky, jejž pečlivě doplnil lektor češtiny na německé univ. praž. E. Rippl. U nás pronikají, jako všude jinde, výrazy h. do obec. jazyka a zvl. mládež jich ráda používá. Tak zobecněla na př. slova: báň — žalář, čór — zloděj, chlupatec — četník, kastrol — kočár, nástrč — prsten, nehet — čepice se štítkem, bur — pětikoruna, vila — pankrácká trestnice, floky — peníze, trnka — slepice a j. ↷ Naše řeč, roč. XI., čís. 8.

Hanuchna Jiří Antonín, český bohoslovec 17. věku, 1689 děkan v Dobrušce; vydal Diadochus aneb rozmlouvání Víta s Václavem o věcech k spasení potřebných (1695).

Hanuľa Josef (* 6. IV. 1863 v Troch Sliačoch pri Ružomberku), slov. malíř, portrétista i genrista.

Hanum (tur.), dříve označení vznešené tur. ženy, císařského neb knížecího původu, nyní každá vdaná tur. žena.

Hanuman, opice úzkonosá, žijící stádně ve Vých. Indii a na ostrově Ceyloně. Indové mají je za bytosti posvátné a pečují o choré se zvláštní něžností. H. jako syn boha větru Bayu, který velmi pomáhá bohu Rama při jeho tažení na Lanka. ↷ báseň Svat. Čecha Hanuman.

Hanus Heinz (* 1882), něm. herec, pak režisér filmový, jeden z prvních pracovníků rakouského filmu.

Hanus Jan, slov. malíř a prof. v Segedíně kol r. 1842.

Hanus Václav (* 1866), český filolog, řed. pedagogia v Chrudimi. Věnuje se hl. lat. filologii a archeologii; překlady z italštiny a z polštiny.

Hanuš (Bradatý?), malíř v Praze as v l. 1525—28.

Hanuš, řezbář v Praze v l. 1486—1506.

Hanuš († 1487), stavitel v Kutné Hoře v l. 1480—1487.

Hanuš, pseudonym Hanuše Lanškrounského.

Hanuš František Antonín, český bohoslovec 18. věku, * ve Vysokém Mýtě; vydal Chlebové posvátní (1780) a Toužebná volání k Hospodinu (1783).

Hanuš František, homiletik, 1869 farář v Církvici; psal do Posvátné kazatelny (od 1869).

Hanuš Frant., ing. (* 1860), č. chemik, filosof a býv. ředitel cukrovarů na Rusi. Četná pojednání z oboru cukrovarnického a etického. (Etika osobní, 1906; Stát budoucnosti, 1906; Etika sociální, 1908; Spiritismus a poznání, 1909; Idea Boha a duše, 1923, a j.)

Hanuš František, ing. (* 1864), gener. řed. Škod. závodů v Praze. Po studiích podnikl cestu do USA. a po návratu stal se přednostou cukrov. oddělení Škod. závodů. Po převratu, kdy jednalo se o to, aby byla nalezena obživa pro 30.000 zaměstnanců Škod. záv., neboť převedením závodů na mírový stav hrozila nezaměstnanost, zachránil s ing. Havránkem pomocí franc. kapitálu celý podnik před zánikem.

Hanuš František Xaver (* 1888 v Třebíči), český biblista, kaplan v Křižanově; psal do brněnského Musea.

Hanuš Ignác Jan (* 1812 v Praze, † 1869), profesor university Karlovy, pak universitní knihovník; jako literární historik vydal: Literatura přísloví, 1853; Život Čelakovského, 1855; Svatý Cy-

ril, 1857; Bájeslovný kalendář slovanský, 1860; Malý výbor ze staročeské literatury, 1863; Josef Dobrovský, 1867; bibliografické Quellenkunde, 1868, a Dodavky k Jungmannově historii, 1869 a 1871; jako filosof vydal Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného, 1852; Nástin duševědy, 1849; Nástin logiky, 1856; v oboru jazykovědy vydal Nástin slohovědy, 1864; publikoval řadu spisů i německy. Lit.: Božek, Osvěta 1912.

Hanuš Jan (1843—1896), prof. gymn. v Plzni a č. botanik. Sp.: O cévnatých rostlinách na Plzeňsku.

Hanuš Jiří Lanškrounský z Kronenfeldu, pražský tiskař a bohoslovec, * v druhé polovici 16. věku v Lanškrouně, člen utrakvist. konsistoře v Praze, kde † 1614; od 1609 řídil svou tiskárnu na Starém městě Pražském; vydal několik svých náboženských spisů.

Hanuš Josef, PhDr. (* 27. VI. 1862 v Dol. Štěpánicích), č. liter. historik, prof. univ. v Bratislavě. Hl. díla: B. Němcová, 1889; F. F. Procházka, 1915; F. M. Pelcl, 1914; M. A. Voigt, 1910; P. J. Šafařík, 1895; Počátky Král. České Spol. nauk, 1909; Národní museum a naše obrození, 1921; O pobělohorské protireformaci, 1926; Život a spisy V. B. Nebeského, 1896.

Hanuš Josef, ThDr. (* 1876 v N. Ohnišťanech, † 1928), český bohoslovec, prof. Karlovy university, 1921 kanovník svatovítský v Praze; propagoval styky československo-francouzské, vydal Úvod do srovnávací vědy náboženské (1920).

Hanuš Josef, ing. (* 1872), čes. chemik, prof. anal. a potravin. chemie na českém vys. učení techn., redaktor Chem. listů. Četné práce z oboru analyt. chemie (Stanovení antimonu, telluru, rozbory tuků a poživatin a j.).

Hanuš Josef (* 29. V. 1852 v českých Svémyslicích, † 14. VIII. 1927 v chorvat. Dubici), úředník českých a jihoslovan. bank, propagátor a pracovník sokolský, autor odbor. statí i samostatných sokol. publikací, starosta chorv. Sokol. Svazu.

Hanuš mistr, žijící ke sklonku 14. stol.; zhotovil prý staroměstský orloj pražský.

Hanuš Oldřich Pavel (* 9. I. 1891 ve Vrbně), úř. aut. civil. inženýr pro arch. a stavby pozem., člen předst. spol. čs. inž. SIA; vypracoval mnohé projekty staveb, jako: Zdravotní stanice v Petrovicích, chirurg. pavilon, hosp. budovu a prosekturu nemoc. v Žilině, adaptaci budovy min. nár. osvěty v Praze III. a j.

Hanuš z Olomouce, malíř v Praze v letech 1625—28.

Hanuš Otakar, vlastně Hanuš Trneček (* 1890 v Praze), český básník, novelista, dramatik a překladatel, redaktor; vydal dvě sbírky veršů, řadu pros, z nichž román Nevěra (1925) zahájil jeho sebrané spisy (dosud 5 svazků), několik her divadelních a překladů z franštiny; redigoval sborník Měsíc.

Hanuš Otakar (* 21. XII. 1877), zemský školní insp.; účastnil se organisace čsl. legií jako rak. zajatec, od 1917 v 6. hanáckém pluku, jehož velitelem od 1918 a jejž vedl v boji u Marjanovky; 1919 přidělen jako podplukovník insp. čsl. vojsk delegaci čsl. vlády za její návštěvy u sibiřských legií; od 1920 v civ. službě.

Hanuš P., pseud. Jana Vlčka.

Hanuš Stanislav (* 10. XI. 1885 na Kr. Vinohradech), český spisovatel, knihovník Nár. shromáždění v. v. Vydal verše Vroucné dnění (1923) a překlady: Balzac: Neznámé arcidílo (1909), Verhaeren: Rembrandt (Pestrá knih., 1912) a j.

Hanušek, malíř v Praze r. 1454.

Hanušová Dora (* 1841), dcera Ignáce Jana Hanuše; pracovala v hnutí českých žen, spoluzakládala Ženský Výrobní spolek, překládala beletrii anglickou, vydala Scottovy domány Wawerley (1875) a Kenilworth (1877).

Hanušová Klementina (* 1845), dcera Ignáce Jana Hanuše, učitelka tělocviku a spisovatelka četných děl o tělesných cvičeních; zejména vydala Hry tělocvičné (1895).

Hanušová Laura (1817—1892), choť Ignáce Jana Hanuše, rozená Nádherná, česká buditelka, přítelkyně Boženy Němcové, spolupracovnice geologa Krejčího.

Hanušová-Trnečková, roz. Rybářová, Libuše (* 27. III. 1894 v Praze), čes. spisovatelka. Napsala romány: Smyslnost (1929), Anarchie srdcí (1929).

Hanušovice (něm. Hannsdorf), prům. o. na Mor., okr. Šumperk, 2658 ob. (191 čs.); pivovar, olejna, přádelna lnu, výroba prádla a umělých květin.

Hanusz Jan (1858—1887), pol. jazykozpytec a badatel o původu jazyků slovanských.

Hanzeli Adeodatus (1661—1767), historik moravský, augustiniánský převor v Brně, napsal několik spisů o dějinách brněnských.

Hanzeli Václav František (1705—1762), český bohoslovec, 1758 kanovník svatovítský v Praze; vydal dvě kázání.

Hanzelius Lukáš (* v Lisicích na Moravě), básník a homiletik XVII. věku; vydal Píseň o marnosti a Dvoje kázání pohřební (1615).

Hanzelka František (* 1901 v Bernarticích), básník a publicista, učitel v Hod-

slavicích; vydal Rodinnou katolickou čítanku (1922), Stručné dějiny národa českého (1923), sbírku povídek Zlatý prsten; psal stati kulturní i politické do novin.

Hanzely Josef Karel (1744—1806), český zeměpisec, profesor gymnasia v Olomouci; vydal několik spisů latinských.

Hanzl, sochař v Chrudimi kol r. 1526.

Hanzlík Andrej, MUDr. (*1851), advokát v B. Bystřici a předpřevratový nár. pracovník slovenský.

Hanzlík Stanislav, PhDr. (* 11. V. 1878 v Plzni), univ. prof.; napsal více článků a statí z oboru meteorologie a klimatologie. Podnikl cestu do Sev. Ameriky, Alžíru a Skandinavie. Napsal: Základy meteorol. a klimatologie (1923), Podnebí a člověk (1924) a j.

Hanzlíková, o. na Sl., okr. Trenčín, 388 ob. (373 čs.).

Hanzlinius (Hanslinius) Mikuláš (nar. koncem XVI. věku na Mělníce), český bohoslovec evangelický; 1624 odešel do Perna, sepsal s Regiem „Apologii", podanou konsistoři belgické (Londýn, 1634).

Hanžburský Vavřinec Augustin, bohoslovec husitský XVII. věku, zprvu katolík, zastávající farní úřady pražské; stal se horlivým propagátorem husitství, popraven 1631 v Praze. — Lit.: Svoboda, ČKD. 1889.

Hapag, lodní společnost Hamburg-Amerikanische Packetfahrt A. G. Od r. 1847.

Hapalidae, hedvábné opice, nejprimitivnější rod širokonosých opic, jenž obsahuje nejmenší zvířátka tohoto druhu. Mají dlouhý, chvostnatý ohon, obličej

Hapale jacchus.

skoro bezvousý a velké, daleko od sebe vzdálené oči. Hříva a knír se u nich také mnohdy vyskytuje. Všechny prsty, s výjimkou prvního, mají drápy. Je asi 26 druhů těchto opic a žijí v pralesích tropické Jižní Ameriky.

Haparanda, nejsevernější město švédské, v lánu Norbotten, 2705 ob., v sev. cípu Botnického zálivu, konečná stanice dráhy ze Švédska do Finska. Obchod dřívím. Založ. 1812, povýšeno na město 1842.

Hapi, božstvo Nilu, představované starším mužem se svislými prsy, zobrazujícími nadbytek výživných látek. Uctívané hl. v Nilopolisu, Heliopolisu a v Memfisu.

Hapi.

Haplografie z (řec., psaní zjednodušované); přeskakování stejně znějících písmen, slabik nebo slov při opisování.

Hapta Gerhard (nar. 1839 v Jindř. Hradci), maj. litografie v Praze.

Hara Takaši (1856—1921), jap. státník, min. předseda; zal. s markýzem Iot r. 1900 nejvlivnější jap. stranu Seiyukai; zavražděn v Tokiu.

Harač (tur.), daň z hlavy, placená v Turecku jinověrci, později daň vůbec.

Haračić Ambroz (1855—1916), profesor Nautické akademie na Lošinju; zpracoval v řadě prací floru Lošinju. Herbář jeho se chová v Záhřebě.

Harafurové (Alfurové), praobyvatelé ostrovů Moluckých.

Harakiri (seppuku), rozpárání si břicha příčným řezem zleva doprava; vyskytovalo se dosti často u japonských samurajů; účel h. byl učiniti zadost uražené cti.

Harald nebo Harold, jméno četných panovníků: Angličtí: 1. Hareford, syn Knuta Vel., po jehož smrti 1035 v Oxfordu zvolen za krále, zemřel 1040, dříve než došlo k boji mezi bratry. 2. Harald II., syn hrab. Godwina Kentského, zvolen 1066 za krále, porazil Nory u Stamfordbridge, padl 1066 u Hastingsu v boji proti Vilému Dobyvateli. — Dánští: 3. H. Hildetand, panoval z VII. stol. 4. H. Klak, vyhnán nápadníkem trůnu, vrátil se pokřtěný se sv. Ansgarem, zemřel ve vyhnanství ve Frísku. 5. H. Blaatand, panoval od 940, podmanil Norsko. 974 poražen cís. Ottonem II., byl později svým synem Gabelbartem vyhnán. 6. H. Hein, panoval mírumilovně 1076—80. — Norští: 7. H. Haarfagr (krásnovlasý), (850—933), spojil po vítězství u Hafrsfjordu norskou říši, kterou v 930 rozdělil mezi své četné syny. Jeho vnuk H. Graafäll, král (960—965), pozbyl říše, byl zabit v Jutsku. 8. H. Haardraade (Krutý), nevlastní bratr Olafa (svatého), bojoval v bitvě u Stamfordbridge; odešel do Cařihradu, kde jako vítězný vůdce proti Saracenům požíval velké vážnosti; po návratu do vlasti byl 1046 spoluvládcem svého sestřence Magna, 1047 vládl sám; padl 1066 v bitvě u Stamfordbridge proti Haraldovi II. angl.

Harám, ⚲ harem.

Harámbaša, arambaša (tur., pohlavár lupičů), název náčelníka hajduků v Turecku.

Harambašič August, Dr. (1861—1911), chorv. advokát, politik a básník. R. 1881 založil a redigoval Hrvatsku Vilu. Psal lyrickou, erot., vlasteneckou a j. poesii. Sbírky: Ružmarinke (1883), Slobodarke (1883), Sitne pjesme (1884), Tugomilke (1887), Pjesničke pripovijesti (1889) a Izabrane pjesme (1895). Psal také verše pro děti; překládal poesii i prózu ze slov. literatur. Pro Nár. div. v Záhřebě překládal klasická dramata i operní libreta. Pseudonymy: Tugomil a Grga Kaloper (jako satyrický básník). — Lit.: V. Deželič: A. H. (1911).

Harant, pseud. Ferd. Pacáka.

Harant Tomáš (1840—1895), sociální publicista, farář v Novém Hrádku; pracoval pro blaho hornictva kladenského. Lit.: Jiroušek: Vlast, 1904.

Harantové z Polžic a Bezdružic, vladycký rod čes. z Plzeňska, připomínaný od XIV. stol. Na poč. stol. XVII. přijat do stavu panského na přímluvu cís. Rudolfa II. pro zásluhy nejvýznačnějšího

Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic.

člena rodu Kryštofa H. z P. a B. (1564—1621). Tento naučiv se záhy v mládí jazyku něm. a ital., byl dán již ve 13 letech do služeb Ferdinanda II. tyrolského, s nímž procestoval Italii. R. 1584 se oženil s Evou Černínovou z Chudenic. V letech 1593—1597 se účastnil válek tureckých, načež r. 1598 po smrti manželky vydal se s Heřmanem Černínem z Chudenic do vých. zemí. Zkušenosti z cesty uložil slovem i obrazem v cestopise, vyd r. 1608: Cesta z král. čes. do Benátek, odtud po moři až do země svaté, země judské a dále až do Egypta. (2. vyd. změn. od K. J. Erbena 1854, ve výboru vyd. K. Hrdina 1926.) Je to jeden z nejlepších cestopisů do té doby po stránce věcné. Po návratu z cesty vstoupil do služeb cís. Rudolfa II. R. 1604 se znovu oženil s ovdovělou Barborou po Karlu Škopkovi z Bílých Otradovic, s níž dostal polovici panství Pecky. Druhou polovici koupila r. 1612 třetí manželka Kryštofova Salomena Hradištská z Hořovic (oženil se s ní r. 1608). U cís. dvora setrval i za Matyáše. R. 1618 přestoupil k podobojím, účastnil se stavovského povstání, v červnu r. 1619 velel dělostřelbě při obléhání Vídně Thurnem. Za vlády Zimního krále Bedřicha Falckého byl presidentem čes. komory. Po porážce bělohorské byl postaven před soud a 21. června 1621 popraven. Kryštof H. z P. byl na svou dobu velmi zcestovalý, milovník umění malířského i hudebního. Komponoval mezi jiným pětihlasou mši na Cantus firmus Dolorosi Martyr, šestihlavý motet Qui confidunt domino a něm. motet Maria Kron. Manželka Kryštofova se vrátila ke katolictví a provdala se za Heřmana Černína z Chudenic. Rodinné statky byly přesto proměněny z poloviny v léno. Z ostat. členů rodu dlužno připomenouti nejmlad. bratra Kryštofova Jana Jiřího, který se r. 1627 vystěhoval z Čech do Bavor, kde r. 1638 přel. bratrův Cestopis do něm. Překlad ten vyd. teprve r. 1678 nejmlad. syn Jana Jiřího Kryštof Vilém, který po krátké službě ve vojsku saském i švéd. vstoupil do služeb. cís., kde dosáhl hodnosti generála jízdy a nejvyšš. velitele v Čechách. Měl hlavní podíl na potlačení selských bouří v s.-z. Čechách za Leopolda I. Zemř. r. 1691. H. Václav Rudolf z Polžic († 1664), český bohoslovec, syn Kryštofův, augustinián v klášteře Sv. Václava na Novém městě Pražském. Rod H. vymřel r. 1728. — Lit.: J. Prášek: Cesta K. H-a z P. a význam její pro histor. poznání zemí vých., Č. Č. M. 1893. Schiebl Jar.: Rod H. z P. a Plzeň, Č. Deník č. 237, 1930.

Harap, huculský bičík na koně, různě vykládaný a vyřezávaný. Na Podk. Rusi nazývá se harapnyk.

Harapát Jindřich (1859), povídkář pro mládež a překladatel, ředitel školy; psal pod pseudonymy Jizerský a Mošna Benešovský; vydal několik svazků prózy a překlady z polštiny.

Harapát Josef (1850—1929), český učitel a spisovatel hl. učebnic.

Haras, též haraš, raš, hrubá látka vlněná, ponejvíce ve franc. Arrasu vyráběná, podle kteréhož města má svoje jméno. Haraska, sukně z této látky.

Haras Alois, pseud. Arnošta Procházky.

Harasimowicz Marceli (* 1859), pol. malíř, žák Matejkův, portretista.

Harasser Valter, bohoslovec protiviklefovský, rektor Karlovy university, kde byl členem bavorského národa; 1403 odsoudil 45 článků Viklefových za kacířské. — Lit.: Sedlák: Hus, 1915, 358.

Haratice, o. v Č., okr. Semily, 978 č. ob.; uměl. mlýn, mechan. tkalcovna, domácí výroba skleněných perel.

Harburg, 1. m. a kraj v Hannoversku, 72.905 ob., na jižním rameni Labe. V průmyslu: slévárny, kov. průmysl, loděnice, tov. na stroje, výroba oleje z kokos. ořechů, chemikalií a j. Za svět. války největší trh světa na palmová jádra. Původně náležel H. k arcib. brémskému, 1376 se dostal k Lüneburku. — 2. H., m. ve Švábsku, v bav. okr. Švábsko, 1453 ob., zámek; od 1806 patří k Bavorsku.

Znak města Harburgu.

Harc, ↗ Harz.

Harcerstvo, pol. scouting.

Harcourt Lewis (* 1863), angl. státník a min. veř. prací.

Harcourt sir William (1827—1904), angl. státník a vůdce liber. strany. Univ. prof. Spolupracovník Gladstonův a Roseberyho.

d'Harcourt, Henry de Lorraine, hr. (1601—1666), franc. maršál; bojoval jako dobrovolník na Bílé hoře, pak v Italii, Španělsku a ve Francii proti frondě (↗), dobyl 1649 Normandie, pak místodržící v Anjou. Zván Cadet la Perle.

d'Harcourt Henry, vévoda (1654—1718), franc. maršál; sloužil pod Turennem, od 1588 gen.; zvítězil u Neerwinden (29. VII. 1693) pod vrchním velit. marš. Luxembourga nad Vilémem III. Angl. Jako vyslanec ve Špan. způsobil, že Karel II. odkázal svou korunu Filipovi, vnuku Ludv. XIV., z čehož vznikla válka o dědictví španělské, za níž H. velel 1709—12 Rýnské armádě.

Harcov Starý, ↗ Starý Harcov.

Harcovati, znepokojovati nepřítele; používáno dříve o lehkých vojskách, která před hlavním bojem útočila na nepřítele střelecky a snažila se jej uvésti ve zmatek. Odtud harcovníci v husitském vojsku (↗), harcovnice (lehká houfnice, jíž používáno při harcování). V 18. st. harcovníci tolik jako tirailleurs, vojíni vedoucí střelecký boj v šiku rozptýleném. Harc stč. harcování, nájezd.

Harcovnice, dělo, ↗ husitské zbraně.

Hard William (* 1878), amer. žurnalista a spolupracovník Masarykův za války v USA.

Hardegg, zříceniny dolnorak. hradu, postaveného v 11. st. na pravém břehu Dyje proti Moravě se stejnojm. městečkem. Malebné a zalesněné údolí Dyje jest velmi oblíbeným výletním místem.

Harden (pův. Witkowski) Maxmilian (1861—1927), něm. publicista. R. 1892 založil týdeník Zukunft v Berlíně, v němž tepal zlořády vyš. spol. tříd v Berlíně; za svět. války byl názorů imperialistických. později se přeorientoval k pacifismu.

Harden Z., pseud. Jarosl. Hendrycha.

Hardenberg Friedrich, ↗ Novalis.

Harder Hanuš, mincmistr pražský v letech 1562—78, později nejvyšší zemský prubéř.

Hardie James Keir (1850—1915), horník a vůdce angl. dělnictva; zakladatel Labour Party r. 1893.

Harding Warren Gamaliel (* 2. XI. 1865 v Corsice [Ohio], † 2. VIII. 1923 v San Francisku), president USA., majitel časopisů. R. 1900 stal se senátorem v Ohio, 1915 spolkovým senátorem, 1920 kandidátem republikánů na presidentské křeslo, které obdržel. V listopadu 1921 svolal odzbrojovací konferenci do Washingtonu.

Hardinge Henry viscount of Lahore (1785—1856), angl. generál a státník, od 1828—30 a 1841—44 min. války; od 1844 guvernér ve Vých. Indii; porazil Sikhy, r. 1855 polní maršálek.

Hardište, o. na Slov., okr. Sečovce, 1281 ob. (329 čs.).

Hardt Alois, mědirytec na Moravě v 18. stol.

Hardt Ernst (* 1876), vynik. souč. něm. dramatik a básník, intendant divadla ve Výmaru. Zprvu básník epický, pak dramatický a překladatel velkých prosaiků francouzských. Z dramat. prací nejlepší Tantris der Narr (1907, přel. Kar. Maškem), Schirin und Gertraude (1913), König Salomo (1915), z dřívějších Tote Zeit, Kampf ums Rosenröte nedostihují epické šíře a tragického pathosu Tantrise.

Hardt Harry (vl. Klimbacher-Hardt, * 4. VIII. 1899 v Pulji). Po studiích na voj. akademii věnoval se studiu mediciny a pak odešel k divadlu; byl u několika scén berlínských a též u divadla olomouckého, načež se věnoval filmování.

Hardtmuth Edmund (* 1830 ve Vídni), operní zpěvák v Praze v l. 70.

Hardtmuth František (* 1870), velkoprůmyslník v Čes. Budějovicích, majitel největší továrny na tužky Koh-i-noor, L. & C. Hardtmuth.

Hardy sir Thomas Dufus (1804—1870). angl. historický badatel.

Hardy Thomas (* 1840), angl. básník; věnoval se novelistice, verš. dramatu a lyrice. Volným veršem zbásnil napoléonské války.

Hardystonit, nerost, křemičitan vápenato-zinečnatý; vyskytuje se ve čtverečných krystalech nebo zrnitý a bílý na ložiskách zinečnatých rud u New Jersey.

Harečkij Maksim (* 1893), běloruský spisovatel a autor prvního bělor. soc. románu Dzvě duši. Vydal též Historiji běloruské literatury.

Harém (ar. harîm), ženské komnaty nebo pokoj mohamed. domu, svatyně, do niž může vstoupiti jen pán domu. — H. též souhrn všech ženských členů rodiny i služebnictva. — Zákon dovoloval mohamedánům současně 4, sultánovi 7 manželek a neomezený počet vedlejších žen (odalisek). Od r. 1926 jest v Turecku zákon o jednoženství.

Haren Willem van (1710—1768), nizoz. básník a státník, vyslanec na dvoře belgickém. Vynikl jako epik básněmi Friso, Leonidas, jako lyrik elegií Het menschelyk Leven (1824).

Haren Ono Zwier van (1713—1772), bratr H. W., nizozem. básník a státník; napsal De Geuzen (1769), epickou báseň, opěvující Nizozemí v 16. st.

Harfa (it. arpa, franc. harpe), prastarý strunný nástroj, na kterém až do poč. 18. stol. byla hra velice nesnadná, poněvadž struny nenásledovaly za sebou v chromatické půltonové řadě, nýbrž diatonicky byly laděny a každá struna zvlášť musela býti na určitý tón převedena. V r. 1720 provedl Hochbrucker všeobecné přeladění všech tónů pomocí pedálu. Erard vynalezl 1820 dvoupedálovou harfu, takže každá struna se dvakráte o půl tónu naladí. Nyní používaná harfa je laděna do ces-dur, s rozsahem od contra ces až do čtyřikráte čárkovaného ges. Pravá ruka ovládá vyšší, levá nižší tóny.

Staroegyptská harfa.

Harfeník, hudebník, hrající na harfu; kdysi hojní jako potulní hudebníci, šumaři, nejznámější z kraje nechanického, odkud prošli celým světem.

Hargreaves Edmund (1815—1891), objevitel zl. polí v Australii.

Hargreaves James (1834—1915), angl. chemik, zakladatel angl. chem. velkoprůmyslu; proslul četnými vynálezy (hlavně v mydlářství).

Haricot (franc., bob), ragout z dušeného jehněčího masa se zeleninou. H. vert., zelené lusky bobů.

Harichovce, o. na Slov., okr. Spišská Nová Ves, 673 ob. čs.

Häring Jiří Jindřich Vilém, pseud. Alexis Willibald.

Häring Ludvík, malíř v Praze r. 1650.

Häring Zdeněk (* 9. II. 1877), ředitel Pražské akciové tiskárny. Zasloužilý odborník typografický a organisátor tiskárny Národních Listů.

Haringer Karel Josef, malíř fresek v Olomouci ok. r. 1731.

Harington Sir Charles (* 1872), britský generál; sloužil u pěchoty, v jihoafrické válce u různých štábů, od 1916 gen. a šéf štábu gen. Plumera (2. arm.), kde zejm. výborně uměl hospodařit s lidskými životy; v dubnu 1918 zástupce náčelníka říš. gen. štábu Wilsona, v září 1920 vrch. velitelem dohodových vojsk v Cařihradě. Vedl diplomat. jednání s Mustafou Kemalem 1922. Od 1927 v čele záp. velitelství v Indii.

Hariri, vl. jménem Abu Muhammad al-Kásim ibn Ali (1054—1122), vynikající arab. učenec. Napsal proslulé Makámát (dostaveníčka), sbírku to krátkých povídek, jichž hl. hrdinou je Abu Zejd ze Serúdže. Cenná jsou též jeho filolog. díla.

Harivamša, dodatek k ind. hrdinné básni Mahábhárata.

Harka (arab.), vál. tažení, v Marokku též vojsko na vál. tažení.

Harka, lehký žel. pluh s 1—4 radlicemi, používaný hlavně ke kypření podmítnuté půdy.

Harkawi Abraham (* 1839), žid. filolog a bibliotekář v Petrohradě. Sp.: Zichron lariszonin (hebr. od 1880).

Harkovský J., pseud. Jarosl. Šindlera.

Harlacher Andreas Josef (1842—1890), švýc. inženýr a profesor pražského polytechnického ústavu, výborný hydrograf a zakladatel České hydrograf. komise. Sp.: Messungen an der Elbe (1884), Über ein Verfahren zur Vorherbestimmung des Wasserstandes der Elbe i. B. und in Sachsen (1887).

Harlas František X., PhDr. (* 8. II. 1865 v Praze), historik umění, ředitel Městského musea v Praze. Studoval na Uměl.-prům. škole, načež se věnoval studiu umění. Jako malíř byl krajinářem

pod vlivem Aug. Piepenhagena. Byl výtvar. referentem Politik, potom Nár. Politiky. Vydal: Doba a umění (1902), Malířství (1906), Sochařství a stavitelství (1911), Stará Praha (1911), Jaroslav Čermák (1913), České umění XIX. stol., Z pokladů pražských (s. a.), Rudolf II., milovník umění a sběratel (1918) a j. Jest činný též jako beletrista pod pseudonymem S. U. Tongi: Pod buky, Pod palmami (1923), Až k tomu dojde, Mayhad, Vidiny a touhy (1925), Borlice, Proto Praho! (1928).

Harlas Ondřej (* 1884), čes. malíř a ilustrátor, úředník min. nár. obrany.

Harlasová (Šrédlová) Marta (* 1891 v Praze), operní a koncertní pěvkyně; působila u opery měst. div. v Plzni, za války byla v Holandsku, kde propagovala myšlenky české samostatnosti. Koncerty její, vyznívající jako politické demonstrace připojením stručného výkladu o českém národě, získaly velký ohlas v zahraničním tisku.

Harlekýn (franc. arlequine, it. arlecchino, šašek, fraškář), komický typ it. commedia dell'arte, který zdomácněl na všech evropských jevištích; v Italii se objevil teprve po svém vystoupení v Paříži 1585.

Harmac, o. na Sl., okr. Feledince, 709 ob. (59 čs.).

Harmagedon (řec., přetvoření, z hebr. Har Megiddo), hora Megiddo, t. j. hora Karmel, na které se měli (podle Jana, 16, 16) sejíti „králové od východu".

Harmach Kamil (* 1870), odb. rada min. zásobování, odb. spisovatel o samosprávě a národohospodářství.

Harmachis (řec. tvar pro egypt. Harachte), zvláštní podoba boha slunce Hora.

Harmanec, o. na Sl., okr. Zvolen, 1065 ob.; papírna.

Harmathová Lujza (1846—1910), maďar. spisovatelka.

Harmattan, studený a suchý, prachem nasycený vítr na pobřeží h. Guiney; vane nejčastěji v prosinci a lednu.

Harmel Adolf (1847—1893), slovinský hudebník, děkan v Komnu; poskytl materiál Kubovi do díla Slovanstvo ve svých zpěvech.

Harmodios a Aristogeitón, dva mladí přátelé athénští; zavraždili z osobní msty tyrana Hipparcha (514 př. Kr.). H. byl při tom zabit, A. na rozkaz Hippiův (bratr H.) popraven. Byli oslavováni jako první mučedníci za rep. svobodu Athén.

Harmonia (lat., svornost), v řec. bájesloví dcera Areova a Afroditina, manželka Kadmova. U Řeků byla H. v širším smyslu personifikací všeho souladu.

Harmonická ruka (Guidonská ruka), mnemotechnická pomůcka, vynalezená Quidonem z Arezza, používaná ve výuce středověké hudební teorie, hl. při solmisaci. Sestávala z nákresu ruky, na jejímž každém kloubu prstu bylo sídlo jednoho z 20 tónů tehdejší tonové soustavy (od g do e).

Harmonické dělení. Leží-li na přímce body A a B, považujeme každý jiný bod na přímce P za dělící bod; buďto vnitřní nebo vnější. Poměr $\frac{AP}{BP}$ je dělící poměr bodu P vzhledem k bodům A a B. Je-li bod P vnitřní, existuje vždy bod Q vnější, jež má vzhledem k A a B (až na znaménko), tentýž poměr jako bod P. Říkáme, že body P, Q dělí AB harmonicky a obráceně i body A a B dělí PQ harmonicky. Nazývají se proto takové čtyři body harmonickou čtveřinou bodovou, páry AB a PQ konjugované body. Vedeme-li z libovolného bodu M paprsky body A, B, P, Q, tvoří ony harmonické paprsky. Každá přímka (neprocházející bodem M), protne je v harmonické čtveřině. Harmonický neboli úplný čtyřstran je obrazec, složený ze čtyř přímek roviny a jejich šesti průsečíků. Na obrázku jsou AF, AM, BE, BM, strany a A, B, E, F, H, M vrcholy čtyřstranu. Každá z diagonál (AB, EF, HM) je druhými dvěma harmonicky rozdělena. Zvolíme-li na prodlouženém průměru libovolný bod C a vedeme ke kružnici tečny, spojnice dotyčných bodů TU protne AB v bodě D harmonicky sdruženém k ABC.

Obr. 1.

Obr. 2.

Harmonie (řec.), příjemná souhra částí složeného celku, jakož i soulad, shoda těla i duše. Podle Leibnitze sluje h.

předurčená (h. praestabilita), poněvadž spočívá na původním božím ustanovení. Největší důležitost má h. v estetice, kde se objevuje při působivém rozčlenění částí některého uměleckého díla. H. uplatňuje se jmenovitě při estetickém požitku mezi duševním a smyslovým; pocity, které vzbuzuje obsah, mají býti v souladu s těmi, které budí forma. V hudbě je h. nauka o hudebních souzvucích. Jest buď teoretická (vědecká), studující možné druhy souzvuků, jejich konsonanci a disonanci a stanovící zákony logického spojení akordů (h. spekulativní), nebo praktická, podávající návod k skladbě vícehlasé hudební věty. Ve starověku, který neznal polyfonie, omezovala se h. na stanovení harmonických vztahů tónů (Aristoxenos, Ptolemaeus, Aristides Quintilianus). H. v dnešním slova smyslu založil Zarlino, jenž označil durový a mollový akord za sloupy harmonické soustavy. Nejvýznamnější teoretikové byli: Rameau, Tartini, Catel, Fétis, Weber, Marx, Hauptmann, Oettingen, Tiersch, Hostinský, Riemann, Capellen, Mayrhofer, Schenker, Kurth, Klatte, praktikové pak: Richter, Jadassohn, Bussler, Kaun, Riemann, Rimskij-Korsakov, Draeseke, Louis, Thuille, Krehl, Schreyer, Eyken, Halm, Schönberg, v Čechách a na Moravě Skuherský, Förster, Janáček, Blažek, Šín. — Lit.: Riemann: Geschichte der Musiktheorie (1920).

Harmonie (v malířství), soulad několika barev, aby v oku normálního člověka vzbuzovaly příznivý dojem.

Harmonie sfér, podle Pythagora tóny, které vznikají při obratu světových těles kolem ústředního ohně a které nejsou lidskému uchu slyšitelné (sférická hudba). Učení toto objevuje se u Platona; později bylo Kepplerem a j. fantasticky okrášleno.

Harmonika, 1. foukací, primitivní jazýčkový hud. nástroj. Tóny se vyloudí přiložením ke rtům a dechem; 2. tahací, lidový jazýčkový nástroj, podobný h. f., jenže proud vzduchu se získává roztahováním a ztahováním měchu. Nejlepší sestrojil Wheatstone; 3. skleněná h., hudební nástroj do r. 1830 velmi rozšířený, s různohlasými skleněnými miskami, jež se rozezvučovaly prsty. Byla opatřena někdy též klaviaturou.

Harmonika chemická. Proudí-li z tenké trubičky skleněné vodík, který zapálíme a plamen příklopíme širší otevřenou trubicí, tvoří se kmitem vzduchu v šir. trubici zvláštní ostrý tón, různý podle rozměru trubice a polohy či síly plamenu.

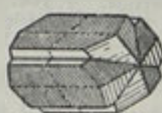
Harmonisovati (fr.), melodii opatřiti harmonickým doprovodem.

Harmonium (řec.-lat.), varhanovitý nástroj hudební s volně se chvějícími jazýčky, které uvádí v pohyb vzduch, nashromážděný v měchách. Nástroj má výrazný zvuk a zatlačil starší regál. Vynálezce jeho Grenié nazval jej Orgue expressif. Jiní výrobci zvali jej: Aeoline, Klavaeoline, Aeolodikon, Fisharmonika, Aerofon, Melofon, Melodium atd. Jméno h. dal A. Debain 1840 patentovanému nástroji. Moderní h. podobají se stále více a více varhanám technikou a počtem rejstříků. Hodí se dobře pro doprovod a nahradí v menší místnosti varhany. S oblibou je h. používáno k akustickým pokusům.

Harmonograf, aparát Tisleyův ke skládání pohybů dvou kyvadel a k zobrazování Lissajouxových obrazců.

Harmoš Karol (* 1879), malíř v Komárně na Slov.

Harmotom, zeolith, vodnatý křemičitan barnato-draselno-hlinitý, isomorfní s filipsitem a desminem, tvoří jednoklonné

Harmotom.

prorostlice; jest bezbarvý, bílý, skelně lesklý, průsvitný, nachází se na rudních žilách u Andreasbergu a Kongsbergu, v melafyrových mandlích u Obersteinu, v basaltu u Niddy a j.

Harna Bohuslav (* 1894 v Ústí, okr. Hranice na Mor.), malíř; učitelem mu byl insp. kreslení Hradílek. Studoval na uměl.-prům. škole, potom na akademii v Praze. Po válce navštívil franc. bojiště (byl v legiích), jako šéf výpravy malířů a jmenován výtvarníkem v Památníku odboje. Věnoval se krajinářství.

Harna Ferdinand (* 1843), český bohoslovec, 1884 farář ve Chvalkovicích; šířil mezi lidem českou četbu a psal do Obzoru.

z Harnachu, rytířský rod původu polsko-livonského, usedlý na Plzeňsku. Livonská kronika je připomíná již v IX. stol. jako členy řádu rytířů maltézských. Členové rodu vystupovali jako vysocí důstojníci ve vojsku polském, švédském a pak českém. Do r. 1629 byl polským králem Zikmundem III. pověřen vrchním velitelstvím opevněného města **Volmaru** v Livonsku Jiří Bedřich z H. Jeho syn,

Jakub z H., vstoupil za války 30leté do služeb vojska českého (cís.) a vyznamenal se zvláště r. 1642 v pluku Kolovratově, zachrániv jako velitel oddílu Ml. Boleslav před vypleněním od Švédů. Podobně se vyznamenal u Chebu a později v Uhrách při povstání Rákocziho. Usadil se na Plzeňsku a byl třikráte ženat, po prvé s Helenou Rosinou Úlickou z Plešnic, po druhé s Eliškou z Říčan, s níž zplodil 5 synů a 2 dcery, po třetí s Annou Žofií Braumovou z Miřetic. Jeho nejstarší syn Jan Antonín padl ve válce proti Turkům r. 1691, utrpěv smrtelné zranění u Košic. Na žádost druhého syna Karla Ferdinanda z H. potvrdil císař Leopold I. majestátem z 1. III. 1695 celému rodu jeho dosavadní rytíř. erb a přijal jej do ryt. stavu starožitných rodů král. Českého a zemí inkorporovaných. Další syn Bedřich Václav z H. založil linii dosud žijící. Odprodav Radimovice, jež Jakub zdědil s Eliškou z Říčan, koupil Karel Ferdinand již r. 1694 Darovou a Kříše; s chotí Eleonorou Zuzanou Braumovou z Miřetic získal Chotíkov a koupil později (1719) Červený Hrádek, jejž však brzy rod odprodal městu Plzni. Měl dva syny; starší Frant. Jáchym z H. se oženil s Kateřinou Šteinbachovou z Kranigšteina a koupil r. 1717 tvrz Č. Hrádek, jejž postoupil pak otci, a držel statky Dolany a Rájov. Mladší syn Karel Kryštof z H. zdědil Darovou, Kříše a Malinec, oženil se s Jos. Františkou Loubskou z Lubu, ale zemřel již r. 1731, zanechav 3 nezletilé děti, syna Maxmiliána Josefa a 2 dcery, z nichž Josefa se provdala za hr. J. Norberta Varlicha z Bubna. Tři synové Františka Jáchyma se věnovali službám voj., dcera Barbora vstoupila r. 1747 do kláštera sv. Jiří na Hradčanech, a jako Marie Terezie byla roku 1781 slavnostně korunována na abatyšikněžnu kláštera sv.-jirského, jehož byla poslední abatyší s právem korunovati královnu českou, neboť již r. 1782 byl klášter zrušen; zemřela r. 1803. Syn Kryštofův Maxmilián Josef z H. držel Švihov a Malinec a s Josefou Kheckovou ze Švarcbachu měl 6 synů a 1 dceru. Rod se v XIX. stol. rozšířil v zemích českých a rakouských. Znak erbu: V zlatém rámu azurově modrý štít, na něm stříbrný válečný meč se zlatou rukojetí a stříbrným řetězem, rytíř. přílba s rudě-stříbrnými lambrekiny, v klenotu zlatá korunka s 2 černozlatými rohy, uprostřed nichž opět stříbrný vál. meč s řetězem.

Härnösand, hlav. město na švéd. ostrově Härnö, 11.589 ob., konečná stanice dráhy ze Solleftea.

Harold, ⚲ Harald.

Háromslécs, ⚲ Sliač na Slov.

Harovník Fabian Václav (1637—1663), malíř a kreslíř. Zabýval se freskami a řada jeho prací zachovala se na stěnách zámků v Čechách a na Moravě. Kreslil i scény pro divadlo. R. 1648 povýšen do stavu vladyckého s přídomkem ze Sferinů.

Harpago (lat.), způsob zachycování lodi hákem, od Plauta se toho užívá přeneseně pro lidi lakotné; odtud u Molliěra v komedii L'Avare lakomec Harpagon.

Harpagos, podle Herodota dvorní úředník médského krále Astyaga; historicky H. podrobil řecká města v Malé Asii.

Harpalinae, ⚲ střevlíci.

Harpes, ⚲ trilobiti.

Harpf August, PhDr. (1861—1925), prof. chemie na něm. univ. v Praze a odb. spisovatel.

Harpokrates, byl přenešen do řeckořímského kultu jako jinošský Horus.

Harpokration Valerius, řecký gramatik z Alexandrie, asi v II. st. po Kr., napsal Slovník k desíti atickým řečníkům.

Harpuna.

Harpuna, železný šíp se zpětným bodcem, připevněný na dlouhé lano. Používá se k lovu velryb. H. byla známa již v starší době kamenné.

Harpyia (hranostajníci), rod motýlů z čeledi hřbetozubců (Notodontidae). Vyznačují se housenkami velmi zvláštní podoby. Housenka známého hranostajníka vrbového (Harpyia [Dicranura] vinula L.) je trávově zelená a má podél hřbetu šedohnědý pás, tlustou hnědou a červeně lemovanou hlavu, označenou dvěma černými pásky. Nad hrudním oddílem zvedá se hřbet ve špičatý hrb. Zdá se, že pošinky na konci těla chybějí, ale ve skutečnosti jsou přeměněny ve dvojici dlouhých tenkých ocasních vidliček. Tyto nosí housenka vztýčené a namířené dozadu. Je-li znepokojena, vystrkuje z nich křiklavě červená měkká vlákenka za účelem zastrašení pronásledovatele. Mimo to zatáhne hlavu a mezi ní a prvním článkem hrudním vypouští odporně páchnoucí šťávu. Housenky v létě na vrbách a topolech. Motýl má přední bělošedá křídla, zadními, temněji šedými s křivolakými čarami přikrytá.

Harpyia (Nyctimena Bechst), kaloň ze skupiny Nyctimeninae. Žije v sever. Australii, v Nové Guinei, na Celebesu a Bismarkově souostroví. Má krátkou, za-

okrouhlenou hlavu, rourkovitě vyniklé nosní otvory, jež dodávají zvířeti nepřirozený vzhled. Účel těchto nosních rourek není dosud znám.

Harpyie, řecké bohyně děsu a smrti; podle Hesioda okřídlené dcery Taumantovy a Okeanovny Elektry: Aelló a Ókypeté. Bývají zobrazovány často jako spojení panny a dravého ptáka.

Harpyie ve znaku norimberském.

Harrachové, šlechtický rod v Rakousku a v Čechách, 1616 hrabata, 1627 říšská hrabata. — Alois Ludvík Tomáš Raimund, hrabě z H. (1669—1742), syn Ferd. Bonav., 1728 byl vicekrálem neapolským. — Ferdinand Bonaventura, hrabě z H. (1637—1706), vnuk Karlův; císařem Leopoldem I. byl pověřen poselstvím do Španělska, což vypsal ve svých memoárech. — Ferdinand Bonaventura, hrabě z H. (1708—1778), syn Aloise Ludv. Tom.; zastupoval 1746 Rakousko na kongresu. — Ferdinand, hrabě z H. (1832—1915), malíř; maloval dějepisné genrové obrazy a krajiny. — Karel, hrabě z H. (1570—1628), měl význačný vliv na císaře Matyáše a Ferdinanda II. — Augusta, hraběnka z H., ↷ Liegnitz von.

Harrach Arnošt Albrecht (1598—1667), 1625 pražský arcibiskup, 1626 kardinál. — Lit.: Harrach, 1886.

Harrach Jan Nep., hrabě (1828—1909), český státník, kurátor Matice české, člen sněmu čes., panské sněmovny, posl. na radě říš., pak taj. radou; pečoval o zřízení čes. školy ve Vídni 1871 a 1880—81; 1890 president Českého musea.

Harrachov (něm. Harrachsdorf), o. v Č., okr. Jilemnice, v údolí Mumlavy, 1410 ob. (343 čs. ob.); broušení skla, tkalcovny.

Harraser Walter, rektor pražské university r. 1408, odpůrce Wycliffův.

Harras Harrasowsky Philipp, JUDr. (1833—1890), rak. spisovatel právnický a rada nejv. soudu ve Vídni.

Harriet (hāriet), angl. místo Henriette.

Harriman Edward Henry (1848—1909), americký „železniční král". Z chudého hocha vyšinul se odvážnými spekulacemi, že stal se majitelem drah Illinois Central a Union Pacific, kterými ovládal hospodářský život americký.

Harrisburg (hārisbörg), 1. hlav. město severo-amer. státu Pensylvanie, 79.983 obyv., v úrodné krajině susquehannské; 2. město v jihových. části sev.-amer. státu Illinois, 7160 ob.

Harrison Benjamin (1833—1901), president USA.; 1881—86 senátorem, 1888 presidentem. Napsal: Views of an Ex-President (1901). Životopis napsali L. Wallace a J. G. Wilson.

Harrison William Henry (1773—1841), president USA. Bojoval proti Indiánům a 1811 proti Britům. 1840 stal se presidentem. Mimo politiku a válečnictví zabýval se studiemi archeologickými. Napsal Discourse on the Aborigines of the Valley of Ohio (1838). Životopis jeho napsali: Dawson, Hildreth, Montgomery.

Harrow on the Hill, m. v angl. hrabství Middlesee, 20.000 ob., s proslulým výchov. ústavem Marlborough School, zal. 1751.

Harry (ari) Myriam (* 1875), franc. spisovatelka; kromě cestopisů (Tunis la blanche, 1910, Indo-Chine, 1912), uveřejnila romány: La cenquête de Jérusalem, 1905, a Siona chez les barbares, 1917.

Haršag, o. na Slov., okr. Prešov, 234 většinou čs. ob.

Harscher (Hascher) Leonhard, malíř miniatur v Praze 1669—86.

Hart F. O., pseud. Eman. Lešehrada.

Hart Gabriel (* 13. II. 1894), čes. herec a režisér, u divadla činný od r. 1914, ve Švandově divadle na Smíchově, nyní na Národním div. a Vinohradském div.

Hart Heinrich (1855—1906), něm. spis.; byl žurnalisticky činným v Brémách a v Berlíně. Byl jedním z vůdců naturalistického směru v literatuře.

Hart Julius (1859—1930), průkopník německé moderny, která byla seskupena kolem G. Hauptmanna, M. G. Conrada, A. Holze a J. Harta, jeho bratra, s nímž založil v Berlíně Deutscher Literatur-Kalender a Kritische Waffengänge, jimiž dopomohl naturalismu k průlomu. Kolem bří Hartů seskupili se pak Bölsche, v. Wollzogen, Wedekind, Henckel a j. Od r. 1887 věnoval se div. a lit. kritice v Tagu, Tägliche Rundschau a j. časopisech. Napsal dvousvazkové dějiny světové literatury a divadla, díla filosof. anthologie básnictví orientálního a text k opeře Sakuntala. Kriticky podrobně vystihl dílo J. H. prof. Jan Krejčí ve svých Studiích z nejvýznačnější literatury německé.

Hart William (1813—1894), skotsko-americký malíř. Propracoval se k charakteristick. zachycování skotské, anglické a severoamerické přírody.

Harta, o. v Č., okr. Děčín, 495 ob. (2 čs.).

Harta, o. v Č., okr. Vrchlabí, 864 ob.; textilní průmysl.

Harte (härt) Francis Bret (1839—1902), severoamer. spisovatel, zeměměřič, pak učitel, žurnalista a prof. literatury; 1878 konsul v Crefeldu; stal se svými povídkami ze života kalifornských zlatokopů, jež se vyznačují humorem, živou a mistrně barevnou, často dramatickou stavbou, nejpůsobivějším americkým novelistou. Velmi oblíbeny jsou jeho humoristické a patriotické básně (Poems) v kalifornském nářečí. Překlady: Laciné vydání spisů B. H. u Kočího, sv. 34 (1926 a další).

Hartel Wilhelm Ritter von (1839—1907), něm. filolog, ředitel dvorní knihovny ve Vídni, 1900—1905 rakouský ministr vyučování. Napsal: Homerische Studien (1871—74), Demosthenische Studien (1877—1878) a j.

Härtel Gottfried Christoph (1763—1827), něm. knihkupec, společník, od r. 1800 vlastník firmy Breitkopf u. H. v Lipsku. Založil 1812 Leipziger Literaturanzeiger a uspořádal laciné vydání hudebních klasiků.

Härtel Robert (1831—1894), něm. sochař; stvořil pro výmarské museum vlys a schodiště pro dvorní drážďanské divadlo.

Hartenštejn, zřícenina hradu nad Bochovem v okr. žlutickém, 737 m vys.; hrad založen Jindřichem z Plavna v 15. st. a připomíná se po prvé r. 1473, kdy jej najal Bohuslav ze Švamberka.

Hartford, hl. m. severoamer. státu Connecticut, 140.000 ob. Sídlo bankovnictví a průmyslu. H. byl založ. Holanďany 1635.

Hartig Arnold (* 1878 ve Žďáru u Tannwaldu), sochař ve Vídni.

Harting-Mayr Robert, ↷ Mayr-Harting R.

Hartit, nerost, fichtelitu podobný uhlovodík.

Hartknoch Krzysztof (1644—1687), pol. historik v Gdansku. Sp.: Respublica Polonica duobus libris illustrata.

Hartl Antonín (* 1885), redaktor min. zahr. věcí a vydavatel Hálkových spisů.

Hartl (Härtel) Augustin, malíř v Turnově r. 1669.

Hartl Eduard, JUDr. (* 1865), vrchní rada zem. soudu, kult. a sociál. pracovník; zasloužil se zvláště o lex Dolanský. Předseda Svazu čsl. soudců.

Hartl Hans (* 1858), řed. škol v Liberci, člen rak. parlamentu. Sp.: Beiträge zur Experimentalphysik.

Hartl Jindřich (1856—1900), český hudebník; složil dvě opery a deset operet, vydal České národní písně pro smyčcové kvarteto (1898).

Hartl Ondřej, pražský advokát. R. 1794 vydal Dobrou radu v obzvláštních příbězích založenou.

Härtel (Hertl) Ambrož, malíř v Turnově, 1676—78.

Härtel (Hertel) Jan Jiří, malíř v Praze.

Härtel (Hertl) Rudolf Antonín, malíř v Turnově, 1690—1733.

Härtel (Hörtl) Václav, malíř v Turnově, 1721—39.

Hartleb Kazimierz (* 1886), pol. historik, prof. univers. ve Lvově. Sp.: Polskie dzienniki podróży XVI. w., Kalwin a Polska, Józef Struś.

Hartleben Otto Erich (1864—1905), něm. spisovatel, vůdce německé Moderny, typ nadaného bohéma; psal virtuosní básně a dramata. Vynikl též jako mistr krátkých humoristicko-satirických novel. — Do češt. přel.: Anděla (V. Neumann-Táborský), Čestné slovo (J. Rudloff), Hana Jagertová (A. Tuček, 1895), O malé mamince a jiné povídky (A. Tuček, 1907), O utrženém knoflíčku (A. Tuček, 1906).

Hartley Walter (* 1846), angl. fysik. Pracoval hl. v optice. Vynalezl spektrograf, zpracoval metodu zjišťování sloučenin absorpčními spektry a teorii chromoforů.

Hartlib Samuel (* 1662), angl. národohospodářský spisovatel. Příznivec J. A. Komenského.

Hartman Josef (* asi 1700—1764), sochař na Slovensku.

Hartman Lavoslav (1810—1881), známý knihkupec a vydavatel záhřebský.

Hartmanice, o. v Č., okr. Sušice, 783 ob. (79 čs.); továrna hraček.

Hartmanice, o. v Č., okr. Polička, 556 ob. čs.

Hartmanice, o. na Mor., okr. Prostějov, 977 ob. čs.

Hartmann Adam, kazatel kaple betlemské (asi r. 1618) a exulant v Lešně, v Toruni. Přel. z lat. Historii o těžkých protivenstvích církve české (Lešno, 1655).

Hartmann Adam Samuel (1627—1691), českobratrský bohoslovec; působil v Lešně, 1673 biskup v Polště.

Hartmann Antonín (* 1864), č. soudce, přednosta civ. legislativního odboru min. spravedlnosti, právnický spisovatel.

Hartmann Eduard von (1842—1906), něm. filosof, původně důstojník. Svoji životní práci rozdělil sám ve čtyři oddíly: 1. 1868—78 zaujímá Philosophie des Unbewußten, Versuch einer Weltanschauung a první pokusy na podkladě poznávací teorie, náboženské filosofie, estetiky a dějin filosofie; 2. 1878—87, doba, v níž vznikla systematická hlavní díla: Phänomenologie des sittlichen Bewußtseins,

Das sittliche Bewußtsein a Religionsphilosophie a Ästhetik; 3. leta 1887—95, v nichž vedle filosoficko-dějinných studií, politických a sociálních prací vydal pouze Das Grundproblem der Erkenntnistheorie; 4. závěr celého systému Kategorienlehre, Geschichte der Metaphysik, Die moderne Psychologie, Das Problem des Lebens, System der Philosophie im Grundriß. Pod jménem Karl Robert též dramatická skládání: Tristan und Isolde, David und Bathseba. Jádro jeho filosofie spočívá v jeho učení o bezvědomí, jež se snaží podepříti příklady z biologie a skutky duchového života.

Hartmann Emil (1843—1914), pruský generál a vojenský spisovatel. Psal odborné spisy vojenské a válečnické.

Hartmann František Antonín (1694—1728), malíř v Praze.

Hartmann Jan Jakub (* koncem 17. st. v Hoře Kutné, † v první pol. 18. st.), malíř; žil v Praze. Zabýval se malbou obrazů historických a krajinářstvím. Některé z jeho prací nalézají se v museu vídeň.

Hartmann Jan Václav († 1746), malíř v Praze v l. 1729—46.

Hartmann Moritz (* 1821 v Dušníkách u Dobříše, † 1872), něm. básník, rodem Žid, po roce 1848 žil za hranicemi. Hlavní díla: Kelch und Schwert (1845), Neuere Gedichte (1847), Adam a Eva (1851), Der Krieg um den Wald (1850). Sebrané spisy vyšly 1873—74 v 10 sv. Přel. Selská rebelie (Makovcová-Illová, 1926).

Hartmann Richard, inž. (* 1872, † 30. X. 1924), gen. řed. cukrovarů Schoellerových v Praze, vynikající odborník, též literárně a odborně činný.

Hartmann Tomáš, český homiletik 18. st., farář v Dolanech, kde † 1744; vydal mariánské kázání (1732).

Hartmann von Aue (kol 1165—1210), středohornoněm. básník. Napsal pověst o Artušovi podle Chrétiena de Troyes v epické básni Erec a Iweir v Armer Heinrich (č. př. 1927). Zpracoval rodinnou pověst svého lenního pána a v Gregorius von Steine založil legendární rytířskou poesii.

Hartmann Zikmund Ferdinand z Hartenthalu (1632—1681), český matematik, 1647 jesuita, prof. univers. v Praze; zván byl pro svou učenost v geometrii „český Euklid".

Hartmannová - Navrátilová Josefina (* 1855), industriální učitelka a autorka knih: Vzory plet. hvězd atd., Mřížované vzory pletené a j.

Hartmannsweiler Kopf, vrcholek (956 m) ve Vogésách, již. od Guebwillern, výborná pozorovatelna, ovládající jižní Alsasko; obsazený Francouzi poč. války 1914 a předmět bojů mezi oběma stranami po celý rok 1915. Němci drželi vrcholek do konce války, Francouzi západní úbočí.

Hartmanov, o. v Č., okr. Žlutice, 609 ob. něm.

Hartni Ciška, vl. jm. Dmitro Žilunovič (* 1887), býv. předseda běloruské sov. republiky a proletářský básník.

Hartung Filip (1639—1682), český bohoslovec, 1645 jesuita; vydal řadu latinských spisů apologetických.

z Hartunkova Matyáš († 1567), místopísař v markr. moravském, právn. a genealog. spisovatel. Vydal Práva a zřízení markr. moravského (Olomouc, 1545, 1526).

Hartvík A., pseud. A. Pikharta.

Hartvíkovice, o. na Mor., okr. Třebíč, 577 ob. čs.

Hartwig Krištof, řezbář. Pracoval v D. Královicích kol r. 1593.

Hartwig Nikol. Henrikovič (1854—1914), ruský diplomat, od roku 1909 vyslancem v Bělehradě. Nadšený panslavista a stoupenec myšlenky utvoření všeslovanského spolku balkánského proti Rak.-Uh. a Turecku, o jejíž uskutečnění usiloval zvl. po válce balkánské.

Hartwich, opevněný přístav v britském hrabství Essex, 13.046 ob. Ve válce byl osmkrát bombardován něm. letadly.

Hárún al Rašíd (správněji Harûn ar Rašíd, 766—809), pátý kalif Abbásovců; upevnil kulturní vývoj státu, dopustil se však též chyb, jako rozdělení království mezi syny Emina a Mamuna; žije neprávem jako nejznámější kalif z Tisíce a jedné noci.

Harunobu (Haronobu) Suzuki († 1770), jap. malíř a dřevorytec v Tokiu. Lit.: Kurth, H. (1923).

Haruspices (lat.), kněží, již u Etrusků, později u Římanů věštili z vnitřností zvířat budoucnost.

Harvardská universita (Harvard University, Harvard College), nejstarší a nejslavnější vysoká škola v USA. v Cambridge (Mass.), zal. 1636 Johnem Harvardem (1607—1638). Připojeno jest zoologické, biologické a mineralogické museum, botanická zahrada, herbarium, hvězdárna, Peabodyho museum pro amer. archeologii a etnografii a tiskárna. Universita tvoří samosprávný velek, který vedou president a 5 „fellows", pokladník a dozorčí rada. Roku 1923 měla 6812 studentů. Lit.: Thayer: An Historical Sketch of H. U. (1891).

Harvey Lilian (Helen Lilian Murriel Harvey) (* 19. I. 1906 v Londýně), filmová herečka, dř. revuální tanečnice. Hl. role

Heraldika II.

Znak Jiřího Melantricha z Rožďalovic.
(Štít s ručníky a s klenotem.)

Belgie.

Drážďany.

Antverpy
(Brána).

Cáchy
(Orlice).

Einsiedeln
(Havrani)

Bochum
(Kniha)

Bytom (Beuthen)
(Horník a půl orla)

Černovice
(Brána s orlem)

Bückeburg
(Brána)

Calais
(Uprostřed franc. lilie)

Balenstedt
(Břevna)

Gdansko
(Korunované kříže)

České Budějovice
(Anděl)

Benešov na Táborsku
(Hvězda)

Hlodavci I.

Činčila (Chinchilla brevicaudata).

Tarbík skákavý (Jaculus jaculus).

Geomys bursarius.

Morče obecné (Cavia porcellus).

Dikobraz (Hystrix cristata).

Lumík (Lemnus lemnus).

ve filmech: Cudná Zuzana, Vagabund, Valčík lásky, Princezna Tralala, Adieu, Mascotte a mn. j.

Harvey William (1578—1657), r. 1615 prof. anatomie a fysiologie na Royal College v Londýně; objevil a r. 1628 podstatně první popsal oběh krve v lidském těle.

Harveyský pancíř, tvrzený (cementovaný) podle metody H. tím, že ocelová deska rozžhavená je silně nasycována uhlíkem po jedné straně. Děje se tak, že dvě desky z niklové ocele se položí zevnějšími stranami k sobě a mezi ně se umístí vrstva dřevěného uhlí (po př. jiné látky s bohatým obsahem uhlíku). Desky se v peci vystaví teplotě až 1250° C po dobu několika dní (podle potřeby desky), pak se ochladí a tvrdí v oleji a zpracují, načež se znovu zahřejí na 750—880° na teplejší straně a nakonec se na ně pouští vodní sprcha pod tlakem 1 atm., aby se dosáhlo ztvrdnutí. H. metoda, oblíbená v letech 90. předešl. st., byla nahrazena dokonalejší metodou Kruppovou (☞ Kruppova ocel) a nyní ještě novějšími procesy; ☞ ocel tvrzená.

Harwich, otevřený přístav v angl. hrabství Essex, 13.046 ob. V blízkosti lázně Dovercourt. Za svět. války opěrný bod britského loďstva; byl r. 1915 a 1916 osmkrát napaden něm. Zeppeliny.

Harz, pohoří v sev.-záp. Německu, asi 2000 km² velké, dlouhé 100 km od s.-z. na j.-v. Skládá se z t. zv. Horního a Dolního H.; horní plocha je planina, jež na záp. dosahuje 600 m, na vých. 400 m výšky. H. náleží k úvodí vezersko-labskému. Podnebí je vlhké, v záp. části Harzu je více srážek vodních než na východě. Květenou se Horní podobá severo-vých. Německu, v Dolním jsou velké lesy smrkové a jedlové, zvěř je tatáž jako v něm. středohoří. Obyvatelstvo Horního je plemena dolnosaského, v Dolním pak jsou kmeny durynské. Bohatství stříbra, mědi, železa, olova, síry atd. přilákalo různé přistěhovalce a začátkem 16. století vznikla hlavní hornická města, Andreasberg, Grund, Wildemann a j. Hlavní těžiště výživy je však dřevařství. Turisticky je H. hojně vyhledáván.

Hasa František, ing. (* 1863), prof. čes. techniky v Praze, odborník ve strojním inženýrství a zakladatel výzkumné stanice na mech. zkoušení kovů. Sp.: Mechanická technologie (1921, 1923) a j.

Hasák (páčidlo), nástroj ke zvedání, vytahování a páčení, v nejprostší formě ocelová zahrocená železná tyč.

Hasák Vincenc (1812—1889), český lit. historik, 1854 farář v Novosedlicích; psal německy o náboženské lidové literatuře pozdního středověku.

Hasan († 669), syn Alího a Fátimy, dcery Mohamedovy, zvolený po zavraždění otcově chálifem. Proslul zbožností, neměl ale odvahy otcovy a otráven Muávijovci v Mekce.

Hasan-aginica, jihoslov. epická báseň o šlechetné ženě Hasan-agy, nalezená r. 1774 it. knězem Fortisem. Do češtiny ji přeložil J. Hudec.

Hasara, národ mongolského původu ve středním Afganistanu; v záp. Hindukuši pěstitelé dobytka, dále na jih v pevných vesnicích rolníci.

Hasard (fr., azár), hra v kostky; hasardovati: náhodně hry hráti, ☞ haz. hry.

Haşdeu Bogdan Petriceicu (1836—1907), rum. jazykozpytec, prof. univ. bukureštské a ředitel stát. archivu rumun. Z jeho věd. spisů nejdůl.: Archiva hist. a Romaniei (1865—69), Istoria critica a Românilor (1873) a Cuvênte din Betrâni (1878—82). Psal také básně a sdružoval ml. lit. generaci v jím redig. revuích.

Hasdrubal, 1. zeť Hamilkarův, zv. Barkas; vytáhl s tímto 237 př. Kr. do Španělska, založil Nové Karthago. 2. Druhý syn Hamilkarův, zv. Barkas, po odchodu svého bratra Hannibala 218 př. Kr. vrch. vel. ve Španělsku, bojoval s Římany a 209 Scipionem poražen. 3. Syn Gisgův, 214—207 př. Kr. vedl s Hasdrubalem a Magem střídavou válku s Římany ve Španělsku. 201 skončil sebevraždou. 4. Polní vůdce Karthagiňanů 151—180 př. Kr. proti Massinissovi a v poslední punské válce proti Římu.

Hasekura Rokuyemon (1561—1622), jap. samuraj. 1613 podnikl jako vyslanec císaře cestu přes Mexiko do Španělska a Říma, z které se vrátil 1620.

Hasel Bedřich (* 1815 v Kasselu), herec v Praze v letech 80.

Haselbach, o. v Č., okr. Domažlice, 1002 ob. (25 čs.).

Haselbach, o. v Č., okr. Falknov nad Ohří, 872 ob. (117 čs.).

Haselbauer František (1677—1756), čes. biblista, 1696 jesuita, prof. hebrejštiny při Karlově universitě a censor hebrejských knih v Praze.

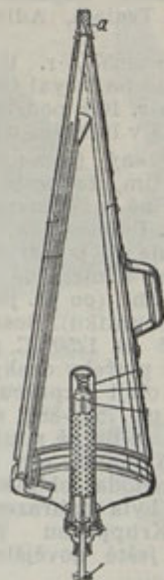
Hasenburk (Hanžburk, též Klapý), zřícenina hradu ze 13. stol. u Libochovic nad Ohří.

z Hasenburka (stč. z Házenburka), Zajícové, mocný rod panský, pocházející z rozrodu Buziců. Synové praotce Zajíců Oldřicha Zajíce († 1271), který založil dvě větve: Zbyslav Zajíců z Valdeka, Oldřich Zajíců z Hasenburka. Tato větev se v 1. pol. st. XIV. opět rozdělila na Zajíce z Pi-

hle (hrad u Čes. Lípy), kteří se psali t. z Hasenburka, ale neprávem. Pravou větví z H. byli Zajícové Klapští, držitelé hradu Klapý u Libochovic. Zakladatel této větve Zbyněk přezval Klapý na Hasenburg. Potomkům zanechal hodnost nejvyš. truksasa, jíž dědičně dosáhl ve službách krále Jana Lucemb. I tato větev se na čas rozdělila na budyňskou (vymřela v pol. XV. stol.) a na vl. větev klapskou. Z ní pocházel Vilém Zajíc z H., který již v 11 letech byl zvolen za kanovníka bamberského, načež r. 1349 se stal kanovníkem praž. V hodnosti té však dlouho nesetrval, ujal se správy statků rodových, jež rozmnožil koupí Slavětína a r. 1386 Kostelce. Jeho syn Zbyněk (asi 1375—1411) stal se r. 1390 mělnickým proboštem a r. 1403 arcib. praž. v době, kdy se ukazovaly předzvěsti vážných bojů nábož. Doba ta vyžadovala spíše obratného a neústupného teologa, kdežto Zbyněk se dovedl více oháněti mečem (jak dokázal v letech 1404—1406) než slovem. Za potomních bouří husit. stál rod pevně na straně katolické. Roku 1414 získal Mikuláš, bratr Zbyňkův, hrad Kosť, který se stal základem rodového majetku. Jako odpůrci kališníků byli hlavními strůjci Zelenohorské jednoty panské (r. 1465) proti Jiřímu z Poděbrad, který jim za to odňal Trosky, Skály, Budyni a Osek. Od 2. pol. XVI. stol. počal majetek rodu upadati, což pokračovalo zejm. na poč. 17. stol. za Jana Zbyňka († 1616), vášnivého alchymisty a milovníka nádherných staveb. Potomci jeho již jen živořili. Rod vymřel po meči Jaroslavem z H. († 1663). Lit. Fr. Stejskal: Zbyněk Zajíc z H. (1914). Novotný-Urbánek: Čes. dějiny, Herain J.: Páni Zajícové z H., Svob. občan 1909.

Hasicí prostředky chemické, působí bez vody, nebo jen tehdy s vodou, jsou-li v ní rozpuštěny anebo k ní přimíšeny chemikálie, a slouží ku hašení, aniž vznikají škody vodou. Jejich význam hlavně pro jejich vysokou cenu je v požární technice velmi málo oceněn. Již r. 83 př. Kr. používaly se roztoky kamence. Kühn v Míšni vynalezl r. 1846 kapsle plněné dusíkem, sírou a uhlím, které zapáleny a hozeny do hořícího prostoru, měly povstalým kouřem uhasiti oheň. Hasicí granáty jsou láhve plněné roztoky solí (hl. chlorid vápenatý, hořečnatý a amonný), které v ohni vybuchují. Také hasicí prášek je ve velkém množství používán.

Hasicí přístroje, jsou suché a mokré. T. zv. suché přístroje obsahují v plechové krabici hasicí prášek, který se stlačeným plynem vrhá do ohně. Mokré přístroje používají místo prášku vody vytlačované kyselinou uhličitou. Nejznámější přístroj tohoto druhu je Minimax, ve kterém se kyselina uhličitá vyrábí přímo. Nárazníkem h se vyrazí náplň f kyseliny solné do náplně g roztoku uhličitanu sodného. Přístroje pro hašení benzinu používají jiných kapalin.

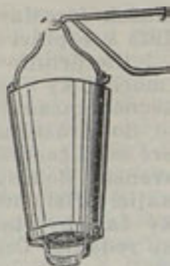
Minimax.

a) otvor k výstřiku,
b) vedoucí roura,
c) odvádějící roura,
d) koš,
e) náplň s kyselinou,
f) kyselina solná,
g) roztok uhlič. sodného,
h) nárazník.

Hasicí řád, vydávaný obecním úřadem v každé obci o více než 20 domovních číslech, ve kterém má býti ustanoveno, jak si v případě požáru má obyvatelstvo počínati.

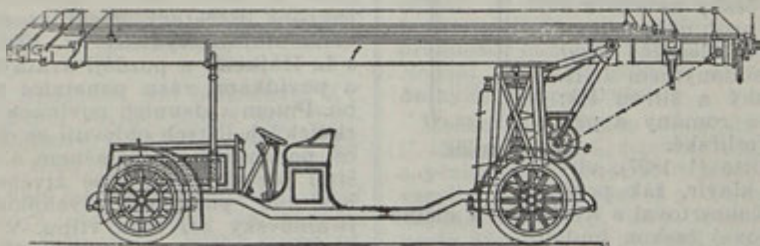
Hasičská stříkačka, tlaková pumpa na podvozku k hašení požárů. Může býti uvedena v činnost ručně, motory nebo plynem o vysokém napětí. Pojízdná ruční stříkačka se skládá obyčejně z dvoucylindrové ssací a tlakové pumpy. V pohyb se uvádí lidskou silou, voda se musí čerpati z potoka nebo z hydrantu. Jsou-li zřízeny u s. zásobny, pojme 1500—2000 l. Obsluhuje ji 6—12 mužů. Motorové stříkačky jsou buď parní, elektrické nebo s motorem výbušným. Stroj zastupuje práci lidskou, bývá o 40—50 HP. V minutě vychrlí až 2000 l. V městech používá se stříkaček automobilových, na venkově, kde je špatný terén, s. s koňským potahem. Třetí skupina s. je uváděna v činnost stlačeným plynem. Patří sem jednak téměř všechny hasicí přístroje automatické a pojízdné s. Na podvozku vozu spočívají dvě pánve s obsahem asi 400 l, spojené s bombami, ve kterých je uchován plyn. Zapojí-li se mechanismus, tlačí rozpínající se plyn vodu do hadic. — Dějiny: Stříkačka jest vynález mechanika Ktesibia (150 př. Kr.). Zlepšena Heronem byla používána v celé římské říši, ale později upadla v zapomenutí. 1439 objevuje se opět po prvé v Norimberku, odkud se opět rozšířila. 1655 byla opravena Hautschem, 1670 Janem van Heydenem.

Hasič s ruční stříkačkou.

Hasičský koš.

Hasičský koš, nádoba o obsahu 10—15 l, kterou hasiči tlumí malé ohně. Od 16. st. bývalo zvykem, aby každý dům byl podobnými koženými h. k. opatřen.

Hasičský žebřík, používá se k rychlému výstupu na požárem ohrožené budovy. Starší druhy vytlačily moderní stroje, hl. elektromobilní pneumat. žebřík, zařízení samočinné s využitím síly stroje nebo tlaku.

Pneumatický žebřík. (Schapler.)
a) motor, b) baterie, c) motor ku vztyčení žebříku, d) bomba s kys. uhličitou, e) větrník, f) teleskopová roura.

Hasičstvo československé, jest organisováno ve Svazu dobrovol. hasičstva čsl., založ. r. 1919 a má 5 zem. has. jednot s 272 župami, 8812 sbory dobrovol. hasičů a 248.595 činnými členy. Sídlem Svazu jest Praha a starostou jeho jest Adolf L. Seidl (↗), který je současně presidentem Sdružení hasičstva slovanského, ustaveného r. 1924 ve Varšavě.

Hasík Kryštof († 1588), malíř v Praze.

Hasík Matěj, malíř v Praze v letech 1500—1521.

Hasík Václav († 1551), malíř v Praze.

Hasištein, zříceniny hradu u N. Kralup, postaveného kol r. 1342 na panství královském a daného do manství Bedřichu a Bernartu ze Šumburka; 1418 zastaven Mikuláši z Lobkovic, v jehož rodě zůstal až do r. 1583. Zde shromáždil svoje vědecké sbírky slavný humanista Bohuslav z Lobkovic, který zde měl i svoji velkou a cennou knihovnu, jejíž část při požáru roku 1591 zničena, část se nalézá dosud v Roudnici. Po Lobkovicích přešel H. na cís. Rudolfa II., který jej r. 1608 prodal pánu ze Štampachu, za jehož syna Jana R. začal hrad pustnouti. R. 1622 propadl hrad a splynul s panstvím Ahnikovským.

Hasištejnský z Lobkovic Bohuslav, ↗ z Lobkovic Bohuslav Hasištejnský.

Hasivka, ↗ Pteridium.

Hášková Zdeňka, PhDr. (* 28. V. 1878 v Hradištku u Jílového), česká spisovatelka a redaktorka, uměl. a divadelní referentka Českoslov. Republiky (předtím v Pražských novinách) a Mládí; píše feuilletony, odborné stati, týkající se moderní ženy. Vydala dívčí román Mládí (1909) a sbírku veršů Cestou (1920). Provdána za spis. V. Dyka.

Hasler Hans Leo, komponista; žil kol 1600 v Praze na dvoře cís. Rudolfa.

Hasner Leopold, Ritter von Artha (1818—1891), rakouský státník; 1870 minist. předseda. Napsal: Grundlinien der Philosophie des Rechts u. seiner Geschichte (1851), System der politischen Ökonomie (1860), Denkwürdigkeiten (1892). 1851—61 byl profesorem politické ekonomie na pražské universitě. Od 1869 ministr vyučování; dal uzákoniti osmiletou povinnou docházku školní, povinné vyučování náboženství a systém lidového školství.

Hasner von Artha Josef (1819—1892), prof. okulistiky na pražské universitě.

Haspekl Václav Eduard (* 14. II. 1864 v Kosti u Sobotky, † 1. VI. 1921 v Praze), čes. malíř. Vynikal zvláště v pracích na slonové kosti, vypalovanými malbami na porculánu, majolice a skle. K velkým jeho pracím patří malba na domě Hlaholu, na hotelu Paříž atd., jež jsou provedeny na šamotu podle jeho návrhů.

Hasprunka, o. na Sl., okr. Malacky, 1521 ob. čs.

Hasse Johann Adolf (* 1699), it. komponista. Napsal přes 70 oper a serenád, instrumentální díla atd.

Hasselriis Louis (1844—1912), dánský sochař; vytvořil bronzovou sochu H. C. Andersena, Kirkegaarda a Heineho a pomník pro Heineův hrob v Paříži.

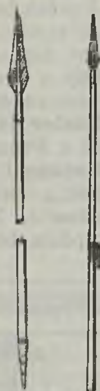
Hassenstein, ↷ Hasištein.

Hassert Francis Rawdon, markýz (1754—1826), brit. vojevůdce a státník; účastnil se války proti amer. koloniím. 1813—1823 gener. guvernérem indickým.

Hassert Kurt (* 1868), něm. zeměpisec, profesor techn. v Drážďanech a cestovatel.

Hassinger Hugo (* 1877), prof. na univ. v Basileji a nepřítel Čechů. Sp.: Tschechoslowakei (1926).

Hasta (lat.), oštěp, kopí. Původně asi vrhací kopí, později až 4 m dlouhý oštěp, jímž byli ozbrojeni triariové, zatím co hastati měli pilum.

Hasta.

Hastings (he-) Warren (1732—1818), britský gener. guvernér Indie.

Haš, pseudonym Josefa Hanuše.

Haša Jindřich (* 1876 v Kelči), český novelista a pedagog, prof. učit. ústavu v Ostravě Slezské; psal i pod pseudonymem J. H. Hladnovský a šifrou Hš; vydal dva romány a příručky kreslířské.

Haša Otto (* 1897), virtuos na klavír, žák prof. Mikeše. Koncertoval s Kociánem v cizině a propagoval českou hudbu.

Háša Jaroslav (* 6. 10. 1890), čes. malíř, portretista a krajinář. Pracuje ponejvíce v miniaturních formách na měděných a dřevěných deskách.

Háša Rudolf, inž. Dr. (* 1. IV. 1881 v Kunovicích), prof. vys. školy zemědělské v Brně, lesnický odb., řed. stát. lesnických ústavů v Brně. Napsal: Lesní zařízení a jeho poměr k lesní tvorbě (1924).

Hašek František (* 1842 v Zahájí, † 1885), český bohoslovec, 1864 redemptorista; vydal řadu asketických spisů. Lit.: Blahověst 1885, 63.

Hašek Jan, inž. (* 1. III. 1867 v Praze), docent čes. vys. školy techn. v Praze a lihovarské školy Nýdrlovy v Něm. Brodě. Od r. 1889—1909 jako vrch. inž. a přednosta oddělení u firmy F. Ringhoffer, od r. 1919—28 přednosta rev. komisí a rev. kanceláře a odb. znalec minist. financí, autor směrnic pro dávku z maj. průmysl. závodů. Napsal: Výroba surového a rektifikovaného lihu roku 1899—1911, články v Technickém Obzoru, Technické Mykologii atd.

Hašek Jaroslav (* 1883 v Mydlovarech, † 1923 v Lipnici n. S.). Vyšel z politického i literárního kvasu let 90. a dovedl humoristicky vykořistiti rušná léta předválečná a zasaditi jedinečné svoje největší dílo do hrůzného rámce světové války, které se zúčastnil jako rak. voják, československý dobrovolec a posléze jako vynikající příslušník sovětské armády. Nějaký čas byl také činný žurnalisticky jako redaktor Českého Slova a Světa zvířat. Do literatury uvedl se satirickými verši Májové výkřiky (r. 1901 společně s L. Hájkem) a později krátkými črtami a povídkami rázu ponejvíce cestopisného. Potom v denních novinách i v humoristických listech objevují se drobné práce, podepsané jeho jménem a nejrůznějšími pseudonymy, plné živého humoru, bystrého postřehu psychologického a twainovsky zářivého vtipu. V této době vydal sbírky vesměs kratších humoresek: Utrpení pana Tenkráta, Můj obchod se psy, Průvodčí cizinců a Dobrý voják Švejk. Ke konci války vyšla u Ottů (bez součinnosti autorovy) kniha Dva tucty povídek. Světová válka byla pro Haška skvělým dobrodružstvím nejen osobním, ale i literárním. Brzy po příchodu na ruskou frontu ocitá se v zajetí, kde je nejprve činný v českoruských a dobrovoleckých časopisech, později přiklání se k sovětům, v jejichž službách procestuje velkou část evropského i asijského Ruska. Brzy po návratu do vlasti začíná psáti Dobrého vojáka Švejka ve světové válce, který budí od počátku pozornost v nejširších kruzích čtenářských. Postava podšitého, zdánlivě přihlouplého českého vojáčka Švejka, páchajícího nad propastí zkázy rakouského vojáctví a na samém okraji hrobu k smrti odsouzené monarchie svá poťouchlá darebáctví a vyprávějícího své nedostižné historky ze

Jar. Hašek.

života, vzala útokem srdce i mysli poválečného čtenářstva. Charakteristický úšklcb Haškova humoru, vyznívající někdy dobrácky, ba soucitně, jindy až jízlivě sarkasticky, učinil ze Švejka figuru, jakých je málo v celé světové literatuře. Proto také je Švejk jednou z nejčtenějších českých knih a byl přeložen téměř do všech kulturních jazyků. Román byl také zfilmován a v češtině a němčině zdramatisován. Bohužel nemohl Hašek Švejka dokončiti. Zavedl ho pouze na ruskou frontu; jeho pokračovateli nepodařilo se už ani zdaleka zachytiti kouzelnou nit jedinečného Haškova humoristického líčení osudů Švejkových. Z Haškových spisů po válce vydaných nutno jmenovati knihy: Pepíček Nový (s obrázky V. Špály), Tři muži se žralokem a Mírová konference. Všecky Haškovy práce, i ty, které nebyly dosud knižně vydány (kromě několika předválečných satir politických), vyšly v Sebraných spisech Jar. Haška (redakcí A. Dolenského, nákl. A. Synka, 1923 a d.).

Hašek Roman Josef (1883—1919), spisovatel, redaktor. Sp.: Pohádka zelených očí a verše o stesku a výsměchu (1904), Umírající království (1902), Historie Modrého velblouda (1908), Nebe a dudy (1912), Potměšilé historie (1910), Svatební píseň (1912). Vydával časopis Svítilna (1906—1907).

Hašek z Roudnice, čes. bohoslovec XV. věku, protivník Husův, jemuž psal důležitý list protestní. — Lit.: Sedlák, Několik textů z doby husitské, I., 12.

Hašené uhlí (pekařské uhlí), uhlí, které vzniká, když hořící dřevo po uhašení plamene se pokryje a nechá vychladnouti. Je lehké, kypré, hoří bez plamene a dává málo tepla.

Hašení vápna, ⚲ vápno.

Hašiš (arab.), omamný prostředek, připravovaný z pryskyřnatých látek, obsažených v indickém konopí (Cannabis indica). H. používá se jako nápoje (Bang, Sidhee), připravovaného z rozemletých a v době květů shromažďovaných lístků, neb jako pasty, která se žvýká, konečně jako pilulek (Achach) k jídlu připravených za přísady másla z výtažku lístků neb ke kouření smíšením pryskyřice z této rostliny (Charas) s tabákem. Hašiš nahražuje zbožným mohamedánům zakázaný požitek alkoholu, neboť působí také omamným způsobem jako tento. Chemické složení h. není dosud známo; hl. látkou jest však fenolaldehyd (Cannabinol). Již Herodot píše, že Skythové vdechovali omamné páry nahřátých konopných plodů. R. 1009 byl již h. znám a rozšířeno jeho používání v Persii, odkud se dostal i do Číny. Také v jižní a střední Africe jest kouření konopí značně rozšířeno. U kmene Baluba bylo i částí náboženských obřadů.

Haška Michal (1778—1854), luž. spisovatel v Khróśćicích.

Haško Jakub (1622—1695), slovenský bohoslovec, 1690 biskup nitranský; mecenáš umění a literatury.

Hašková Jarmila (* 28. VI. 1887 v Praze), úřednice Obchodní komory, čes. spisovatelka. Psala četné feuilletony, humoresky, stati. Knižně vydala: Haniččino jaro (1923); Martin Mayer (1922); Povídky o slabých ženách a silných mužích a naopak; Robinson a j. veselé povídky (1923); Z notesu sv. Petra (1930) V časopisech užívá pseudonymů: Háma, Iška.

Haškovec Antonín (* 1858), český keramik a učitel keram. školy v Bechyni Četné odb. spisy.

Haškovec František (* 1879), sochař a medailér.

Haškovec Ladislav, MUDr. (* 18. V. 1866 v Bechyni), český neurolog a psychiatr, od 1896 docent, od 1906 profesor neuropatologie na pražské universitě, přednosta oddělení pro choroby nervové. Napsal mnoho pojednání a rozprav vědeckých i populárních.

Haškovec Prokop Miroslav, PhDr. (* 1876 v Bechyni), básník, román. filolog a překladatel, profesor Masarykovy university v Brně, psal i pod pseudonymy Miroslav Prokop, Jan Hanský; vydal verše Stesky a touhy (1921), studie Rabelais (1907), Stati literární (1913), V dvojím zrcadle (1916), Počátky novodobého románu francouzského (1917), Proudy (1921) a Francouzské kapitoly (1930), přeložil Mussetova Andrea del Sarto (1910), spoluredigujе Sborník Společnosti Vrchlického. — Lit.: Vodák, Lidové Noviny, 24. 1916, 199; Šimek, Lumír, 1917, 490.

Hašler Karel (* 31. X. 1877 na Zlíchově), čes. herec, režisér, zpěvák a populární skladatel písniček a popěvků. Hereckou dráhu započal 1897 v Aréně na Smíchově, poté krátce u venk. společ., 1902 v Lublani, a od r. 1903—16 u Národ. divadla v Praze; věnoval se pak plně umění kabaretnímu, jemuž dal hlavně ve svém kabaretě Lucerna vysokou uměleckou linii. Zvláště svými náladovými písničkami a popěvky v lidovém tónu a v duchu národním komponované s líbivými melodiemi, stal se H. populárním,

hlavně v době světové války, kdy písničkami svými za dnů největší persekuce burcoval národní uvědomění a v odvážných satirách připravoval nebojácně na naše osvobození. V r. 1925 vytvořil v pražském divadle Variété revui po vzoru pařížském, a nyní věnuje se úspěšně herectví filmovému. Vedle několika set písniček (z těch nejznámější Staropražské), napsal a překládal libreta operetní (Skvělá partie s hudbou E. Starého), píše revuální operety a překládá veselohry.

Hašnik Josip (1811—1883, slovinský spisovatel a hud. skladatel, autor četných slov. písní, z nichž mnohé znárodněly. Byl farářem u sv. Jiří v Celji.

Haššasinové, ↷ Assasini.

Haštal (Castulus), křesťanský světec. Ukrýval za pronásledování křesťany, začež byl umučen r. 270. Památka jeho se připomíná 26. března.

Haštalský J. Sl., pseud. Vinc. Vávry.

Hať (Gát), o. v P. R., 1625 ob. (15 čs., 187 r.).

Hata Sahačiro, MUDr., jap. lékař a nyní profesor bakteriologie tokijské university. Za doby svých studií v Německu (1910) objevil společně s prof. P. Ehrlichem salvarsan ↷, známý prostředek proti příjici (Ehrlich-Hata 606).

Hatas Karel Benjamin (1806—1839), evang. farář v sas. luž. osadě Njeswačidle, autor drobných oblíbených písní a příležitostných skladeb.

Hataš (Hattasch) Dismas (1725—1777), český houslista a hudební skladatel. Žil v Gothě, kdež byl členem orchestru. Jeho manželka Anna Frant., roz. Bendová († 1780), byla zpěvačkou divadla v Gothě.

Hataš Jindřich Krištof, č. hud. sklad., bratr předešl. Napsal kom. opery: Jelina, Lazebník bagdadský a j.

Hataš Samuel Václav (* ve Vlašimi), český bohoslovec XVII. věku. 1670 děkan v Chrudimi, kde † 1685; vydal vlastenecká kázání (1663).

Hatě (lat. fascis), otýpky proutí, tlusté asi 30 cm a dlouhé od 2—6 m, slouží ke stavbě ochranných zařízení na březích a jiných vodních zařízení, k zakládání komunikací v bažinatých krajích a byly v XVIII. stol. známým prostředkem při vojenském opevnění.

Hathayóga, praktická část ind. yógy, jež se snaží zadržením dechu a různými polohami těla přivodit potlačení fysických funkcí na určitou dobu a tím dosáhnouti nadpřirozených schopností.

Hathor, egypt. bohyně; v řecko-římské době byla postavena na roveň bohyni lásky Afroditě, jest zobrazována jako žena s kravskou hlavou, nebo se sluncem na hlavě.

Hathor.

Hátim ibn Abdalláh z rodu Tajj, arabský básník, žil v VI. stol. Jeho štědrost byla příslovečná a byla zvěčněna v četných perských románech.

Hatlák Emanuel (1852 1897), moravský publicista, redaktor Občana, pak Lidových Novin.

Hatlák František (* 1764), čes. sochař.

Hatlák Jindř., JUDr. (* 3. X. 1886 v N. Benátkách), odborník v otázkách soc. politických, zvláště dělnických a soc. pojišť., ředitel dozorčí rady Ústřední bratrské pokladny (ústavu pro soc. poj. horníků). Jako zástupce zaměstn. skupin byl spoluautorem nového zák. o pens. poj. soukr. úř. Jeho díla: O poměru pracovním (1923). O učních (praktik.) v továrnách, živn. a obch., jakož i o práci dětí a osob mladistvých (1924). Zákon o závodních výborech (1923).

Hatlák Tomáš, sochař ve Smiikově v l. 1764—82.

Hatšepset (Hatšepsut, Hatšepsovet), egyptská královna, 1501—1480 př. Kr., manželka Thutmosise III. a jeho spoluvládkyně. Vystavěla terasovitý chrám Der-el-Bahri.

Hatt (turec. výslovnost pro arab. chatt), linie, řádka.

Hattala Martin (* 4. XI. 1821 v Trstené, † 11. XII. 1903 v Praze), slov. jazykozpytec. Studoval v Trstené, na několika školách v Uhrách a v Subotici, katol. teologii v Bratislavě a Trnavě, načež byl přijat do vídeň. Pazmanea. Už v semináři se zabýval podrobnějšími studiemi československého jazyka a sepsal tam latinskou mluvnici slovenštiny a češtiny. R. 1848 byl vysvěcen, kaplanoval v Bzovíku a Hodruši, načež po nezdařené revoluci byl jmenován profesorem na stát. gymnasiu v Bratislavě, když r. 1850 byl vydal Grammatica linguae slovenicae, jež r. 1852 vyšla v slovenské úpravě jako Krátká mluvnica slovenská. Tato kniha byla na bratislavské schůzce přijata za mluvnici nové slovenštiny a od ní se vlastně datuje nová spisovná řeč na Slovensku. R. 1854 byl povolán na pražskou universitu na stolici jazyka českého, kde po krátké době byl jmenován mimořád-

ným a r. 1861 řádným profesorem. Avšak konservativní hledisko a přílišná osobní nevraživost vyvolaly proti H. hlavně mladšími jazykozpytci odpor, takže od té doby jeho výsostné postavení ve vědeckých kruzích upadalo a nakonec se stal H. všeobecně nenáviděným, hlavně když v rukopisných sporech se ostře postavil proti Masarykovi a Gebauerovi. Z jeho spisů zaslouží zmínky Skladba československého jazyka (1854), Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského (1857), a hlavně dvojdílná Mluvnica jazyka slovenského (1864—5), vydaná Maticou Slovenskou. V posledních letech svého života vědecky málo pracoval, zato však se zálibou se oddával osobním polemikám. Vzpomenouti sluší také jeho Brusu jazyka českého (1877). H. jazykozpytné práce jsou už dnes zastaralé a překonány moderními pracemi Gebauerovými a Trávníčkovými. Také ve slovenském jazykozpytu byl překonán Czambelem.

Hattenstein Konrád Adolf (* 1834 ve Frankfurtu n. Moh., herec v Praze v letech 70.

Hatteras, mys s majákem v severoamer. státě North Karolina. Písečné mělčiny kol mysu jsou nebezpečné plavbě.

Hatteria, ☞ Rhynchocephaleae.

Hattingen, prům. m. v j.-z. Vestfálsku s 14.370 ob. Velká tov. lokomotiv, kam. uhelné doly.

Hattišerif, kabinetní nařízení sultána s umělecky provedeným jeho jménem v záhlaví (tughra).

Hatto, jméno dvou biskupů mohučských: H. I. (IX. stol.), měl značný vliv na říšskou vládu; H. II. (X. stol.) podporoval krále v boji proti velmožům.

Hattonchâtel, franc. obec j.-v. od Verdunu, kdež bylo ve svět. válce úporně bojováno. R. 1914 dobyta Němci, 13. IX. 1918 obsazena Američany. Obec byla úplně zničena a po válce znovu vybudována.

Hatvan, m. v maď. komitátu Heves, asi 10.000 ob. Kdysi důležitá pevnost v tureckých válkách. Výborné víno.

Hatze Josip (* 1879), chorvat. komponista, žák Mascagniův, býv. sbormistr Zvonimira a nyní dirigent sboru Guslar, profesor zpěvu. Napsal písně pro ženské, mužské i smíšené sbory, vokální suitu i skladby instrumentální a jednotktovku Povratak.

z Hatzfeldu Sophie (1805—1881), spolupracovnice Lassallova (☞).

Hau Vladimír Ivanovič (1816—1895), vynik. ruský malíř (akvarel. a portretista), dvorní portretista carů Mikuláše I. a Alexandra II. a mnoha vynik. osobností té doby.

Haubert (franc., óbér), pancířová košile, původně bez rukávů, později sukňovitý pancíř, pokrytý šupinami, s rukávy, předchůdce řetízkového pancíře.

Haubice, ☞ houfnice.

Haudek Josef, malíř porculánu v Praze r. 1849.

Haudremont (ódromó), obec a les na sev. od Verdunu, středisko prudkých bojů o Verdun v r. 1915—16. ☞ Verdun.

Haudroy, franc. osada v dep. Aisne, kdež 7. XI. 1918 se dostavili něm. parlamentáři s prosbou o příměří.

Hauer Tomáš Jan (1748—1818), sochař a kreslíř na Slovensku.

Hauer Václav (* 1860), prof. a zemský archivář v Opavě. Vydal: Příspěvky k historii dialektu lašského, a mnoho spisů jiných. Redigoval Věstník Matice Opavské.

Hauerit, nerost, sirník manganičitý MnS_2, nachází se v pravidelných, s kyzem železným isomorfních krystalech u Kalinky na Slovensku a Radduzy na Sicilii.

Hauf Josef Antonín († 1748), čes. bohoslovec XVIII. věku, farář ve Velkém Ořechově; vydal pohřební kázání (1744).

Hauff Wilhelm (1802—1827), něm. básník; napsal v mládí své fantastické Pohádky (přel. J. Turnerová, 1904—5, F. Chmelař, 1926). Jeho román Lichtenstein vyznačuje se napínavostí a živou charakteristikou. Některé jeho básně zlidověly a staly se národními zpěvy.

Haugenhofer Krištof, knihtiskař v Brně v letech 1615—21.

z Haugvic (t. z Húgvic), hraběcí rod původu lužického, kde se připomíná r. 1225 v Budyšíně. Členové rodu zastávali v Lužici a Míšni rozličné hodnosti světské i církevní. Ve XIII. a XIV. stol. někteří se přestěhovali do Slezska, zejm. do Kladska a do s.-záp. Čech, kde se nejdéle udrželi na Lochotíně a Radošově. Ze Slezska přišla v pol. XV. stol. odnož větve H. z Biskupic. Zakoupili se nejprve na Šanovsku, pak na Roudnicku, Chrudimsku, Čáslavsku, ano i na Berounsku. Ve Slezsku se udrželi H. z Biskupic až do XIX. stol. Její odnoží byli též H. na Moravě, kamž přišli již ve XIV. stol. Byli přijati do panského stavu. Drželi Buzov, Rokytnici, Kojetín, v Čechách pak Litomyšl a Týniště, kde v 2. pol. XVI. st. Jan (Hanuš) z Buzova (od r. 1568 hejtman markrab. morav.) založil ves Haukvicov. Nejvýznačnějším představitelem této větve, o níž jdou zprávy do 2. pol.

XVII. stol., je jeden ze synů Janových Aleš Jošt. Za stavov. odboje stál na straně císařské, začež byl povýšen na podplukovníka a r. 1642 do stavu hraběcího. Jinou větví H-ů jsou hrabata z Malé Obiše na Krapicích, o nichž slyšíme v XV. stol. v Prus. Slezsku. Z této větve pochází Bedřich Vilém, jenž, zdědiv po otci Jiřím Karlovi, sas. a pol. generálu, Krapice, vstoupil do služeb cís. Marie Terezie. Byl prvním presidentem nově zřízeného centrál. úřadu místo dvorských kanceláří čes. a rak. (1749—1760). Stal se t. stát. a konferenč. ministrem. R. 1752 se zakoupil v Náměšti na Moravě. Zůstal bez potomků. Statky odkázal mladší linii, z níž vzešel zakladatel nynějších hraběcích větví H-ů Karel Vilém, který byl stát. a konferenč. ministrem prus. R. 1786 byl povýšen na hraběte. Bratr jeho Jindř. Vilém se usadil v Rak. Stal se katol. a zakladatelem katol. větve. Dosáhl vedle jiných hodností titulu c. k. tajného rady. Jeho syn Karel Vilém byl povýšen r. 1779 na hraběte. Členové této větve, držící jako hlav. majetek rodový Náměšť na Moravě, představují podnes rod H-ů. — Lit.: Haugwitz Ebh.: Die Geschichte der Fam. H., Leipzig 1910.

Hauch Johann Carsten (1790—1872), dán. básník, byl pod vlivem romantismu. Později dosáhl úspěchu divadelními pracemi.

Haukland Andreas (* 1873), norský realistický povídkář, pův. dělník.

Haulík Juraj Albert, kardinál (* 20. IV. 1788 v Trnavě, † 11. V. 1869 v Záhřebě), jako biskup byl dvakrát i zástupcem bana. Pius IX. povýšil za něho r. 1852 záhřebské biskupství na arcibiskupství. Proslul svou dobročinnou a osvětovou činností. R. 1841 založil v Záhřebě Gospodarsko Društvo a postavil se mu v čelo. Významné jsou jeho řeči Selectiones encyclicae litterae et dictiones sacrae, vydané ve 3 sv. ve Vídni roku 1850—3.

Haultin Pierre († 1580), nejstarší franc. rytec not a zakladatel systému psaní not, podle něho nazvaného.

Hauman Karel František, vedl od r. 1851 s Evženem Petersonem agenturu literárně artistického oddělení rakouského Lloydu pro Čechy. Prvý z nich zařídil si v Příbrami 1851 knihkupectví.

Haumant Émile (* 1859), franc. lit. historik a profesor pařížské univ. Sp.: La Russie au XVIIe siècle (1902), Ivan Tourgenief (1904), La Yougoslavie (1920), Le problème de l'unité russe (1922).

Hauner Emanuel, pseudonym Aurel Vlach (* 24. prosince 1875 v Olešnu u Rakovníka), český spisovatel, překladatel. Redigoval: Sborník pro filosofii, mystiku a okultismus (1900), Knihovnu Sfinx (od r. 1921). Napsal sbírky básní: Sabbathy duše (1898) a Volání do kosmu (Stříbrný kruh, 1919). Kromě toho sestavil Slovníček spiritualistický a přeložil do češtiny hojně děl okultní literatury (Eckhartshausen: Hledání pramene moudrosti, Engel: Údolí blažených, Sedir: Povinnost duchovního člověka, E. Lévi: Odhalený okultismus, Papus: Tajná věda, Guaita: Na prahu tajemství, Durville: Praktický magnetismus, a j.).

Hauner Vilém Julius, PhDr. (* 28. IV. 1877 v Praze), voj. historik. Studoval filosofii v Praze, Berlíně a Cambridgi. Psal o geometrii, filos., též o politice, zejména o věcech vojenských do České mysli, České Revue, Času a Přehledu. Je I. vicepresid. Vojenského vědeckého ústavu a docentem Svobodné školy nauk politických. Díla: Válka (1913), Vývoj pozemního válečnictví slovem i obrazem, (1922) mnoho odbor. a vědeckých pojednání, v denních listech i odbor. časopisech.

Haunerová Marie, čes. básnířka, ⚲ Votrubová Marie.

Haunerová-Trappová Maria (* 27. IV. 1898 v Plzni), čes. pěvkyně, koloraturní sopran, hl. interpretka Mozarta; studovala v Drážďanech, v Praze (u B. Rosenkrancové) a Wiesbadenu (u A. van Nieveltové), vystupuje zejm. na koncertech (Berlín, Vídeň, Drážďany), častý host pražského rozhlasu. Choť Dra V. J. Haunera.

Haupt Jakub (* 1883 v Heralticích), čes. politik, rolník v Tovačově, poslanec strany republikánské.

Haupt Leopold (1797—1883), něm. spisovatel, sběratel lidové prosaické literatury, pastor-primarius ve Zhořelci. Jako tajemník Hornoluž. učené společnosti všímal si lužicko-srbské tradiční literatury a usiloval o souborné vydání luž. nár. písní. Podkladem byla mu starší sbírka Antonova. Byl ve stycích s luž. buditelským básníkem H. Zejleřem, u něhož se dožadoval pomoci a vysvětlení, poněvadž lužicky neuměl. K úspěšnějšímu sbírání žádoucích písní dal podnět ve společnosti k vypsání ceny, což přimělo mladého J. A. Smoleřa k pečlivému sbírání luž. nár. písní po celé Lužici. Ovocem toho byla klasická kniha Smoleřova Pěsnički Hornych a Delnych łuž. Serbow, vytištěná ve dvou svazcích 1841 a 1843, první dobrá sbírka slov. nár. písní se srovnávacím aparátem. Ačkoliv je H. na sbírce podepsán rovnocenně se Smo-

leřem, účastnil se pouze veršovou úpravou něm. překladu luž. písní, jejž byl Smoleř prosaicky sám pořídil. — Lit.: Jos. Páta, Z čěs. listowanja J. A. Smoleřa, 1919; H. Šleca v Čas. Mać. Serb., 1922.

Haupt Michal (1750—1799), hornoluž. skladatel nábožných písní, jež vydal v r. 1777, překladatel duchov. zpěvů Lutherových, učitel ve Wulkém Wjelkowě.

Hauptfleisch Frant. (* 1826 ve Frýdlandě), řezbář dřeva, slonové kosti, mořské pěny atd.; studoval u Rubena a Haushofera.

Hauptman Michal (* 1843 v Praze), malíř.

Hauptmann Gerhard (* 1862), něm. dramat. básník; chtěl být pův. sochařem, věnoval se pak přírodně-vědec. studiím. Drama Východ slunce, provozované v Berlíně, vyvolalo velký skandál a dopomohlo mu ke jménu. Nejslavnějším jeho dílem však jsou Tkalci, v němž barvitě popisuje bídu chudých tkalců. Bobří kožich jest vtipnou satirou na úřednictvo. Slavné jest také jeho pohádkové drama Potopený zvon. H. jest nejvýznačnějsím německým básníkem nové doby. Obdržel také 1912 Nobelovu cenu. — Do češt. přel. Tkalci (Jos. baron Krušina), Osamělé duše (M. A. Šimáček), Hanička, Kolega Krampton, Bobří kožich, Forman Henčl, Potopený zvon, Ostrov velké matky čili Zázrak na Ile des Dames (přel. Olga Laurinová, 1926).

Hauptmann Jan Bohumil, Mistr (1703—1768), evang. farář v Lubňově v Dolní Lužici. Nar. se ve Wittenberku jako syn městského notáře a aktuára, vystudoval ve Wittenberku a v Žitavě. Měl zvláštní nadání jazykové; jako domácí učitel dostal se k vrchnosti v ryze luž. kraji. Tu se brzy naučil lužicky a byť rozený Němec, oddal se s velikou láskou povolání duchovnímu mezi Lužičany, jež nejenom povzbuzoval k zachování mateřské řeči a starých zvyků, ale dokonce sepsal první důkladnou mluvnici dolnolužické srbštiny, vydanou v Lubině 1761, která byla předstižena teprve novodobou prací Mukovou. H. se ve své knize jeví jako horlivý zastánce luž. jazyka i luž. národa.

Hauptmann Karl (1858—1921), něm. spisovatel, bratr H. G., pěstoval s počátku kritiku, věnoval se však později úplně básnictví. V jeho románech: Mathilde, Ismail Friedmann a v jeho menších povídkách jeví se hloubka myšlení. Krátce před válkou napsal velkolepé básnické dílo: Krieg. Ein Tedeum.

Hauptmann Ljudmil, PhDr. (* 1884), slovin. dějepisec a prof. univ. v Lublani.

Hauptmann-Sedláček Jaromír (* 1899), krajinář a ilustrátor.

Hauptmannová - Sommrová Eugenie (* 1865), česká malířka.

Hauptner Eliáš, malíř v Olomouci v letech 1705—1716.

Haura Jeroným (1704—1750), čes. historik, augustinián v Brně; napsal tři svazky pamětí svého života Miscellanea a historii kláštera brněnského, v níž označuje rodištěm Husovým Husinec u Prahy. Lit.: Neumann, Nový doklad o Husově rodišti, Hlídka 1924.

Hauraki, záliv na východ. pobřeží Nov. Zélandu, 104 km dlouhý, 30—50 km široký, s přístavem Aucklandem.

Haurán (ve starov. Auranitis), území v jižní Syrii, vých. od Jordánu, 21.300 km² s 60.000 ob. Odedávna jest H. obilní komorou Syrie.

Hausdorf Augustin, český biblista 19. věku; psal odborné stati do Čecha (1879).

Hausenstein Wilhelm, PhDr. (* 1882), něm. estetik a dějepisec hl. moderního umění, red. čas. Das Bild v Mnichově. Sp.: Die Kunst der Gegenwart, Expressionismus in der Malerei, Barbaren und Klassiker a j.

Hausen Max Klemens, baron (1846—1922), něm. gen.; před svět. válkou saský ministr voj., na počátku války velitelem 3. armády, s níž bojoval v pohraničních bitvách (hl. u Charleroi) a na Marně, kde čelil Fochovi; složil, onemocněv tyfem, 12. IX. velitelství a neúčastnil se více války. Sp.: Erinnerungen an den Marnefeldzug 1914 (1920).

Hauser František (* 1751 ve Žďáru), sochař; studoval v Praze 1770.

Hauser František (* 1794 v Krašovicích u Prahy, † 1870 ve Freiburku), operní pěvec (baryton), žák Tomáškův; působil 1817 v Praze, pak do r. 1837 v řadě měst zahranič., věnoval se učení zpěvu, 1846—64 řídil konservatoř v Mnichově.

Hauser Henri (* 1866), franc. dějepisec, prof. univ. v Paříži.

Hauser Joh. Nepomuk (1866—1927), h.-rak. z. hejtman, prelát, 1908 poslanec, 1918 člen rakouské Nár. rady ve Vídni.

Hauser Kaspar (1812—1833), záhadný nalezenec; byl vychován lordem Stanhope. Není dokázáno, že byl by býval potomkem Napoléonovým nebo nějakého šlechtického rodu, nýbrž byl asi podvodníkem. Jeho osudy vyvolaly rozsáhlou literaturu.

Haushofer Max (1811—1866), německý malíř-krajinář. Studoval akademii mnichovskou a po smrti Ant. Manesa jmenován profesorem krajinářství na akademii pražské. Řada prací jeho povstala v Alpách a na Šumavě.

Hauschild Arnošt (* 1814 v Praze), herec v Praze v l. 70.

Hauschild Hynek, JUDr. (1814—1881, český právník a politik, pražský advokát, 1848 člen Národ. výboru, říšský a zemský poslanec.

Hauschild Karel, JUDr. (1844—1897), český mecenáš. Stal se r. 1866 doktorem práv a vedl kancelář po svém otci, Hynku H. Odkázal velké legáty vlastenec. ústavům a také Svatoboru, Umělecké Besedě, Právnické Jednotě, Hlaholu, České spol. zeměvědné a jiným.

Hauschild Ludvík Leopold († 1882 v Texasu), amer. publicista a učitel český, redaktor chicagského Slovana, pak učitel v osadě Budějovické u Schulenburku.

Hausírovati (z něm.), choditi po domech, provozovati podomní obchod (kramář, vetešník).

Hauska Jiří Rudolf Jan, malíř v Praze v l. 1694—1699.

Hauska Otakar (* 1874), malíř v Brně, maluje a leptá staré pohledy.

Hausknecht Martin (1799—1850), stavitel v Praze.

Häusler Antonín (* 6. IX. 1869), český malíř kostelní, ilustrátor, krajinář.

Häusler Artur (* 1858), průmyslník a spolumajitel firmy Husník a Häusler v Praze. kterou se svým tchánem prof. Jakubem Husníkem založil a přivedl na nynější výši. Zúčastňuje se také prací ve veř. životě, hl. v organisacích hospodářských a při četných výstavách.

Häusler Karlo, Dr. (* 1888 v Križevcích), chorvatský básník, krátce poslanec za chorvat. selskou republik. stranu. Tiskl verše v regionalistických revuích a vydal i samostatnou sbírku. Dbá hudebnosti formy. Založil r. 1908 list Sutla pro sblížení se Slovinci.

Hausmann Adolf (1858—1929), malíř z Frýdlandu v Čechách, působil v Portugalsku.

Hausmann Čeněk (1826—1896), český inženýr, profesor techniky v Pešti a 1864—1884 v Praze. Zemský poslanec.

Haussmann Ivan (* 1907), karikaturista v Praze.

Hausman Jaroslav, MUDr. (* 1872, † v září 1923), známý allround-sportovec. Založil S. K. Slavii, jejímž byl dlouholetým předsedou. Výborný chirurg.

Hausmann Jiří, JUDr. (* 30. X. 1868), president vrch. zem. soudu v Praze; byl činný při organisaci soudnictví na Slovensku r. 1919—20. Min. spravedlnosti (1926) v 2. úřednické vládě Černého.

Hausman Jiří (1898—1923), soudní úředník pražský; vydal básnické sbírky Zpěvy hanlivé (1919) a román Občanská válka (1923), Velkovýroba ctnosti (1922).

Hausmann Josef Karel (1825—1905), čes. bohoslovec, farář v Běšinách; horlivě činný spisovatel bohovědný, rodopisný a literárně historický. Psal pod pseudonymem Hořínský.

Hausmann Karel (1812—1883), český místopisec, 1872 farář v Liboci; vydal Statistický a místopisný přehled Rakovnického kraje (1844) a přeložil Schmiedova Malá divadla (1834).

Hausmann Karl Friedrich (1825—1886), malíř, nejlepší něm. kolorista své doby

Hausman Václav Vlastimil (1850—1903), český hud. skladatel a ředitel kůru v Něm. Brodě, kdež založil Jednotu čes. ředitelů kůru. Četné skladby církevní. Vydával časopis Český Varhaník.

Hausmann Vincenc (1826—1896), prof. stroj. na české technice v Praze.

Hausmannit, nerost, kysličník manganato-manganitý; obsahuje 72.03% manganu, nachází se v čtverečných, často dvojčatných krystalech, též zrnitý a zarostlý, barva železově černá, lesk kovový, tv. 5,5, u Ilmenavy, ve Švédsku a j.

Hausmanová Frančiška (Fani) (1819—1853), první slovinská básnířka. Psala do Celjských Novin a Slovenije milostné a patriotické básně.

Haussmannová Amalie (1837—1920), česká malířka.

Hausner Otto (1827—1890), pol. národohospodář, člen rak. parlamentu a obránce samosprávy.

Hausse (fr., ōs), stoupání cen, hl. stoupání cen peněžních papírů. Haussové konsortium, spojení bursovních spekulantů (à la hausse) o zvýšení haussy, t. j. zvýšení poptávky, nákupu.

Häusser Ludwig (1818—1867), německý dějepisec. Zúčastnil se horlivě života politického. Hl. jeho dílem je: Deutsche Geschichte vom Tode Friedrichs d. Gr. bis zur Gründung des Deutschen Bundes, 4 sv. Jeho dílo spočívá na pečlivém studiu materiálu archivního.

Haussig K. (1821—1870), dolnoluž. náboženský spisovatel. Nar. v Chotěbuzu a působil posléze jako farář v Gołkojcích.

Haussmann Ivan (* 18. IV. 1907 v Praze), kreslíř, karikaturista. Kreslí hlavně pro pražské časopisy a navrhuje obálky na knihy a jejich úpravu.

Haussner Alfred, ing., Dr. (* 1859), prof. mech. technologie na něm. technice v Brně. Vydal Handbuch der Technologie a četné odborné spisy.

Haussové (též Hausové), kmen sudánských černochů (⚲) v sev. Africe, mezi Čadským jezerem a Súdánem. H. jsou

mohamedáni, živí se rolnictvím, známi jsou výrobou želez. zboží, malovaných věcí z kůže, pilní obchodníci. Jejich řeč stala se obcovací řečí od Aïru až k Jorubě, od Nigru až k Bornu a obsahuje četné prvky hamitické. Mají velmi starou bás. literaturu.

Haussů země, 665.000 km², asi 18 mil. ob., před obsazením Velkou Britanií byla to největší země ve střední Africe, ovládaná jediným panovníkem; leží mezi 6° a 15° s. š., 0° a 15° v. d. Obyvatelé jsou Haussové, kteří již r. 1000 po Kr. přišli do těchto krajů a vytvořili r. 1350 velikou říši, která se však brzy rozpadla. R. 1420 přijali islám, roku 1802 podrobeni Fulby. R. 1901 obsadila tyto krajiny V. Britanie a učinila z nich provincii Nigerii.

Haustellum (lat.), sosák hmyzu.

Haustoria, ústrojí cizopasných rostlin, jimiž se čerpá výživná látka z hostitele.

Hauswirth Arnošt Gabriel (* 1818 ve Strachoticích, † 1901), český historik, 1838 benediktin, 1881 opat ve Vídni; vydal dva spisy o dějinách řádu.

Haut Dobroslav (* 1907), karikaturista v Praze.

Haute finance (fr.), přední kruhy finanční.

Haute-Chevauchée, cesta v Argonnách ve Francii, býv. římská silnice, dělící dep. Marne od dep. Meuse; za svět. války jeviště mnohých bojů, zejm. poč. července 1915, rovněž r. 1917 jeviště podkopové války mezi 3. franc. arm. (Humbert) a 5. německou arm. (korunní princ něm.). Tam gen. Gourand (⚲), tehdy velitel 5. sboru, získal čestné příjmí „argonnský lev“.

Haut-dessus (fr., ó d'sy), vysoký soprán.

Haute-relief, plastická vypouklina.

Hautes Sauternes (ót sotern), značka výb. bílého franc. vína z krajiny Gironde.

Haute-taille (fr., ót taj), první tenor; opak basse-taille, druhý tenor, baryton.

Haute volée (fr., ót volé), vl. vysoký let, potom vysoká, vznešená společnost.

Haut-goût (fr., ó gů), chuť zabité zvěře déle odleželé.

Haüy (aüi) René (1743—1822), franc. mineralog a zakladatel moderní krystalografie. Sp.: Traité de mineralogie (1801).

Haüyn, nerost skupiny nefelinu, směs křemičitanu hlinito-sodného a síranu sodného; nachází se v pravidelných krystalech soustavy krychlové nebo zrnitý, modrý, nazelenalý, šedý, černý, zřídka bílý nebo bezbarvý, tv. 5,5, nalézá se v četných sopečných horninách, na př. v čediči u jezera Laašského, v lávě u Niedermandingu a j.

Havajské souostroví, ⚲ Hawajii.

Havana, ⚲ Habana.

Havana, chráněný název pravých havanských tabáků a tabákových výrobků z ostrova Kuby.

Havard (avár) Henry (1838—1921), fr. dějepisec umění. Získal si zásluhy o popularisování dějin umění, napsal Histoire et philosophie des styles (1899) a dílo o holansdkém malířství a franc. uměleckém průmyslu.

Havarie (něm. Haverei, fr. avarie, angl. average), obecné jméno pro jakoukoliv škodu na lodi nebo nákladu jejím, nebo útratu vzniklou při plavbě; v nejnovější době též pro škodu na letadle. Námořní právo rozeznává velkou h., vzniklou nebezpečím moře při zachování všech opatření, jež mají býti učiněna v příčině bezpečnosti lodi; zvláštní h., jež vzniká nehodou na lodi, při níž nebyly splněny všecky předpoklady velké h., a malou h., kde jde o normální útraty plavby, jako přístavné, vlečné, lodivodné, karantenní poplatky atd. H. se musí oznámiti v přístavě, kde loď končí cestu, a odhadnouti resp. stanoviti zvláštními úředníky (dispacheurs); útraty se pak rozdělí na loď (majetníka) a náklad (majetníky, pojišťovatele, věřitele atd.). Pravidla o h. jsou od r. 1890 mezinárodně stanovena (t. zv. York-Antwerp Rules).

Havas Agence, mezinárodní zpravodaj. kancelář v Paříži.

Havas Charles (1785—1858), zakladatel světoznámé mezinár. koresp. kanceláře, Agence Havas. Zbohatlý obchodník. Podnik r. 1879 změněn na akc. spol.

Havatovyč Jakob (1598—1679), autor nejstarších malorus. intermedií. V originále nezachován, pouze v polském překladě ve staré polské mysterii.

Havel, ⚲ Havola.

Havel, iluminátor v Praze 1496—1504.

Havel Samuel, malíř v Praze 1720. Pracoval pro hraběte Fr. Šporka.

Havel, malíř, ⚲ Gallus.

Havel, kř. svatý, Ir, žák Columbanův (⚲), jeho poustevna a hrob u Bodamského jezera staly se poutním místem. Zde založ. i významný klášter Svatohavelský. Svátek 16. října.

Havel Alois, současný český hagiograf; vydal Pravda o světci Janu Nepomuckém (1925).

Havel Bohumil (* 1871), minist. rada v min. N. O., sokolský pracovník.

Havel František, arch. (* 1826 ve Skurách, † 1880), praž. stavitel; budoval Nár. divadlo, zámky ve Valči, v Chýši, paláce: Lažanského, Hypoteční banky, Šebkův,

vily Groebovu, Lannovu a Šebkovu, obnovil románskou kapli v Poštovské ulici.

Havel František (Hadraba, * 3. IX. 1877 v Michli), český herec (od 1907—1919 u měst. div. na Vinohradech), též ve filmu. Od r. 1926 hlasatel rozhlas. stanice v Praze.

Havel Martin, pseud. M. A. Šimáčka.

Havel Petr, současný básník z družiny Katolické Moderny; psal epigramy do Evy a Nového Života.

Havel Stanislav, pseud. Petra Fingala (Fingla).

Havel Sv. ve Švýc., ↷ St. Gallen.

Havel Václav, inž. arch. (* 25. III. 1861, † 6. IX. 1921), kult. a nár. pracovník. Vytvořil palác Lucernu, první stavbu toho druhu v Praze.

Havelané (Stodorané), slovanský národ, který v 9. a 10. st. obýval dnešní Braniborsko. V letech 1147—50 podmanil je Albrecht Medvěd a založil v jejich zemi marku Braniborskou. Časem se úplně poněmčili.

Havelec Josef (1816—1854), český pedagog, 1851 katecheta při vzorné škole v Praze; od 1852 vydával časopis Škola. ↷ Škola 1854, 474.

Havelka Antonín (* 1817 v Jirkově, † 18. III. 1851), český spisovatel v Praze

Havelka Antonín (* 1881 v Modlešovicích), český publicista, 1918 arciděkan v Plzni, 1908 založil týdeník Český Západ, do něhož psal množství statí politických i kulturních.

Havelka Bedřich (* 1836 v Chrudimi), archivář kníž. Kinského v Praze v letech sedmdesátých.

Havelka Fráňa, současný lidový veršovec moravský z družiny Šamalíkovy; píše verše do Selky.

Havelka František (* 6. IV. 1894 v Telči na Moravě), malíř, autodidaktik v Telči. Vzdělal se zprvu v lidové malírně v Telči, pak vychodil keramickou školu v Bechyni, kde se vyučil figuralistou v modelování. Také jako malíř činný.

Havelka František (* 1882 v Lošticích), buditel moravský 19. st., malíř a divadelník lidový.

Havelka František J., RNDr. (* 1. XI. 1882 v Proboštově u Teplic-Šanova), sekč. rada min. obch. v. v. a spisovatel. Za světové války byl 3 roky žalářován. Napsal: Zápisky z vyhnanství (1919), Děti mučedníci (1923, II. vyd. 1928), dále Sibiř (1914, 1920, 1926, 3 vyd.), na Kavkaz, cest. studie (1921, 1928), Ledovým oceánem do Sibiře, atd. Z oboru grafiky: Ukázky moderního písma (1912), ruské: Praktičeskoje rukovodstvo dlja risovanija ornámentov.

Havelka Jan (* 1887 ve Smidarech), český homiletik, farář v Babicích; psal do Rádce duchovního.

Havelka Jan Bohuslav (1799—1875), č. básník a homiletik, děkan v Jesenici; psal do Čechoslava, Č. Č. Musea a listů katolických. Vydal Kázání.

Havelka Jan (1843—1926), prof. a filolog. Učil v Rusku.

Havelka Jan (1839—1886), prof. gymnasia v Olomouci; psal mnoho básní, jež vydal Houdek posmrtně jako Sebrané básně (1888), založil a redigoval Časopis Musejní společnosti v Olomouci, vydal Kratičké dějiny moravské, Cesty po Moravě, Visací mapa Moravy a Slezska a mnoho statí pedagogických, jež vyšly ve výboru (1887). Lit.: Liter. Listy 1886, 356. Vévoda, Náš Domov 1892, 78.

Havelka Leopold, sociální publicista, horník v Příbrami; od 1907 redigoval příbramskou Spravedlnost.

Havelka Matěj (1808—1892), český politik, říšský i zemský poslanec, spisovatel právnický, básník obrozenských revuí; soubor veršů Básně vyšel v Národní bibliotéce (1873).

Havelka Roman (* 30. IV. 1877 v Jemnici na Mor.), malíř krajinář. Žák J. Mařáka. Malíř lesů a vod. Předseda spolku Sdruž. výtvar. umělců mor. Z jeho obrazů zejména: V poledním slunci, Na Dyji u Bítova. Kovárna v Podyjí a j. Výstavy: 1923 v Uničově, 1927 v Praze.

Havelka Vilém Václav (1780—1847), čes. spisovatel lesnický.

Havelková Miloslava (1847—1878), čes. operní a koncertní pěvkyně.

Havelková (roz. Wanklová) Vlasta (* 16. XII. 1858 v Blansku na Mor.), kustodka Národopis. musea čsl. v Praze, dcera moravského archeologa Jindřicha Wankla, česká spisovatelka z oboru etnografie a archeologie; napsala řadu spisů o národních výšivkách (moravských) a symbolice národního ornamentu.

Havelok (angl), plášť, obyč. se širokým límcem, pojmenovaný po generálu Havelockovi (↷).

Havelock (havlok) Sir Henry (1795—1857), angl. generál. Sloužil od roku 1815, bojoval r. 1824 proti Birmancům, r. 1838 proti Afgancům, vedl v perské válce roku 1856 divisi a měl hlavní velení za indského povstání.

Havelský Josef (1868—1906), čes. herec, od r. 1891 členem Nár. divadla v Praze.

Havelský K., pseud. K. V. Hofa.

de Havilland Aircraft Co., továrna na letouny (zn. DH), zal. kapit. de H. a H. Thomasem před svět. válkou. Její specialita jsou dvouplošníky velmi ekonomic-

ké, solidní stavby, nyní též z duralumina, jež se hodí hl. za cestovní letouny. Používá se jich též v ČSR., jež má licenci k výrobě. Mají mnoho rekordů ve vytrvalostních letech (na př. Cobhamův let z Anglie do Australie a zpět, 230 hodin, 1927).

Havíř, horník zaměstnaný dobýváním uhlí, rudy a pod., nebo hnaním důlních chodeb.

Havířský výkon, množství dobytého nerostu za jednu směnu od jednoho havíře. U nás kol 8 q u kam. uhlí, kol 18 q u hnědého uhlí.

Havlák Eduard, JUC. (* 1893 v Slaném), býv. redaktor Nár. Politiky v Praze. Po převratu byl činným v několika redakcích a v min. nár. obrany.

Havlasa Bohumil (* 1852 v Strunkovicích, † 1878 v kavkazské Alexandropoli), český publicista a romanopisec historický; padl na Kavkaze jako ruský dobrovolník; vydal V družině dobrodruha krále (1875), Kněz Jan (1875), Tiché vody (1877), Drak bosenský a Péri (1880); sebrané spisy vydává Ústř. Legionakladatelství v Praze od 1927 (dosud 10 sv.). Lit.: Osvěta 1878, 473.

Havlasa Jan, pseud. Jana Klecandy ml.

Havlasa, pseud. Jindřicha Lenharta.

Havlasa Quido (* 1839 ve Strunkovicích, † 1909), český hudebník, 1876 ředitel kůru v Městci Heřmanově; komponoval řadu církevních skladeb a vydal Stručná cvičení ve zpěvu (1871).

Havle Josef (1763—1840), rytec v Praze, adjunkt polytechniky.

Havlena Bedřich (* 1888, † 21. VI. 1918 v Davanzu u St. Donà), úředník berní správy v Žamberce; byl zajat 1915 u Gorice na ital. frontě, vstoupil do čsl. dobrovol. sboru k 33. pluku, bojoval proti Rakousku, zajat a popraven. V Žamberku na jeho paměť postaven pomník.

Havlena J., pseud. J. J. Vykydala.

Havlíček František (1817—1871), český radik. politik, účastník polit. života v r. 1848 a místostarosta České Lípy, později říšský poslanec. Povoláním advokátní písař. Odsouzen pro polit. činnost do vězení na 2½ roku, kterýžto trest si odpykal.

Havlíček František, současný dramatik; vydal činohru Utrpení Páně (Brtnice 1925).

Havlíček František Včelakovský (1832—1877), český bohoslovec, 1876 administrátor u Sv. Jana pod Skalou; psal stati do Č. K. duchovenstva.

Havlíček Jaroslav (* 1881 v Praze), publicista a básník; vydal verše Písně (1901), Smutné chvíle (1902), Tvrdé sloky (1902), divad. hry: A to je dobré (1901), Jako Tebe, Kriste! (1903), Pohádka o jaru (1904) a sbírky povídek Pohádka o Honzíčkovi (1907), Čtení sentimentální (1919), Lidičky (1925).

Havlíček Jindřich (* 1882), krajinář, prof. v Olomouci. Žák Pirnerův.

Havlíček Borovský Karel (* 31. X. 1821 v Borové u Přibyslavě, † 29. VII. 1856 v Praze), zakladatel českého národního novinářství, kritik a básník; 1838 dostudoval gymnasium v Něm. Brodě, věnoval se studiu filosofie v Praze, 1840 vstoupil do semináře, z něhož byl však 1841 vyloučen pro svobodomyslnost v otázkách náboženských; 1843 vychovatel na Rusi, 1846 redaktor vládních Praž. Novin a revue Čes. Včely. Od r. 1848 věnoval se politice v Národním výboru, zvolen zemským poslancem za Čáslav a do říšského sněmu ve Vídni a počal vydávati Národní Noviny, po jejichž zastavení r. 1850 vystřídal je Slovanem. 1851 osvobodila ho porota v Kutné Hoře z udání vlády, ale téhož roku deportován do tyrolského Brixenu, odkudž 1855 vrátil se do Něm. Brodu se souchotinami, kterým brzo podlehl. Jako novinář stal se tvůrcem české politické i kulturní publicistiky, psal ve všemožných útvarech nesčíslné stati, které vydal ve dvou souborech: Duch Národních Novin (1851) a Epištoly kutnohorské (1851). Jako prosaik tiskl Obrazy z Rus (vydané Tobolkou 1904), řadu to kulturně historických obrazů ze života současného Ruska, překládal Gogola, zejména jeho román Mrtvé duše (1849), a Voltairovy Některé pověsti (1851). Literární kritiku zahájil recensí Tylova Posledního Čecha (1845) v České Včele, do níž pak psal o nejrůznějších zjevech české i slovenské slovesnosti a v níž otiskl i svou teorii kritiky v Kapitole o kritice (1846). Jako básník vynikl svými břitkými epigramy, jichž se dochovalo asi 200 kusů, satirami i parodiemi, z nichž slavnými staly se Křest svatého Vladimíra (psán 1848—1854), Tyrolské elegie (1852) a Král Lávra (1854). Dílo Havlíčkovo bylo záhy soustavně vydáváno, jeho básně dočkaly se četných edicí samostatných (Křest sv. Vladimíra do 1925 ve 23 vydáních) i souborných, z nichž vyniká Quisovo (Laichter 1906);

Karel Havlíček Borovský.

jeho stati vydal ve třech dílech Politických spisů (1900—1903) Tobolka, jeho dopisy sebrány v edici Zeleného Rodinné listy brixenské (1888) a Quisově Korespondenci Karla Havlíčka (1903) Lit.: Tůma (Hora Kutná, 1885). Masaryk (Praha, 1920 po třetí). Chalupný (Praha, 1908 a 1911).

Havlíček Matěj Tišnovský, současný básník; vydal verše Chudobky (Vyškov, 1916).

Havlíček Matěj (* 1825), český bohoslovec, od 1888 farář ve Slavonicích, spolupracovník Kuldovy Posvátné kazatelny.

Havlíček Milan (1873—1918), č. sochař. Provedl sochy hr. Jindř. Clam-Martinice a hr. Kašp. ze Šternberka pro pantheon Nár. musea a sousoší Tragedie a Komedie na Měst. div. vinohradském.

Havlíček Rudolf český pedagog, 1888 kaplan v Hulíně; vydal spis O spolupůsobení kněze a učitele (1888).

Havlíček-Trentán Jan (* 1856), litograf a krajinář ve Vídni.

Havlíček Věnceslav (* 1894), bankovní úředník v Bratislavě a sokolský spisovatel. Sp.: Postavení Sokolstva v národě, Miroslav Tyrš, Tyršova činnost politická a jeho polit. zásady a j.

Havlíček Vincent (* 29. IV. 1854 v Oščadnici, † 23. II. 1922 v Pešti), slov. spisovatel. Jako klerik ostřihomský stál v čele slovenského ruchu, byl pak kaplanem v Pešti a horlivým spolupracovníkem Kollárových Katolických Novin; vydával také slovenská kázání, překládal z italštiny a franštiny, ale když se r. 1889 dostal na blumentálskou faru do Bratislavy, stal se zakukleným maďaronem a pomáhal hlavně maďarské ludové straně k vítězství mezi slovenským voličstvem. Pro finanční machinace a zpronevěru církevních peněz byl suspendován a s hanbou odešel do Pešti, kde živořil jako soukromý katecheta.

Havlíčková Josefa (* 1791, † 1884 v Německém Brodě), matka Karla Havlíčka Borovského, spoluprožívší jeho bolestné rány životní a přečkavší smrt celé rodiny; žila posléze z důchodu Havlíčkovy nadace, spravované Svatoborem. ⚲ Lit. Listy, 1884, 110.

Havlíčková Sylva, současná básnířka; tiskla verše v Národní Politice.

Havlíčková Zdeňka (* 1848 v Praze, † 1872 v Německém Brodě), dcera Karla Havlíčka Borovského a jeho choti Julie, rozené Sýkorové; sdílela v letech 1852—1854 s otcem a matkou exil v Brixenu, po smrti otcově stala se miláčkem českého lidu, který jí sebral národní dar; prožila několik let štěstí v české společnosti Braunerových, ale podlehla záhy tuberkulose plic. ⚲ Merhout, Zd. Havlíčková, Praha 1914.

Havlíčkův pluk (9. čsl. střelecký pluk Karla Havlíčka Borovského), vytvořen na Rusi 9. VIII. 1918 spojením 1. čsl. střeleckého záložního pluku, 1. kurganského pochodového praporu a 1. pochodového půlpraporu davlekánovského. Účastnil se pak mnohých operací čsl. legií na Rusi.

Havlík, bohoslovec XV. věku, vikář a kazatel v kapli Betlémské za doby Husovy; odpůrce kalicha. Lit.: Sedlák, Hus 1915, 358.

Havlík Antonín (1855—1925), profesor v Praze, filolog, lit. historik.

Havlík Djuro, ⚲ Haulik Juraj Albert.

Havlík František (* 1872), čes. spisovatel. Sp.: Schovanec a schovanka (1905).

Havlík Josef (1850—1912), ředitel magistrátu v Praze, povídkář a libretista; vydal Povídky a humoresky (1889), Z menšího obzoru (1898), posmrtně Z ovzduší pražského magistrátu (1918), Z vírů i zátiší životních (1916), libreto Sedlecká kostnice.

Havlík Karel (1811—1884), soudce, čes. vlastenec a buditel. Spolutvořil úřední terminologii českou.

Havlík Ladislav (* 17. IV. 1889), český oper. pěvec (basista) u Čes. div. v Olomouci a Mor.-slez. Nár. div. v Moravské Ostravě.

Havlík Matěj († 1721), řezbář v Praze.

Havlík z Varvažova Bartoloměj, zv. Srnovec (1552—1610), pražský písař, spisovatel a příležitostný básník. Hl. spisy: Štef. Gwazy De mutua et civil conversatione, t. j. O ctném a chvalitebném v světě obcování (1613).

Havlín Jožka, vlastně Josefina Kolmanová (* 1886 na Smíchově), povídkářka; vydala sbírky Mosaika (1914), Poslední flirt (1917), Dámy ze společnosti (1921), Doznané prohry (1923). ⚲ Sezima, Lumír 1918.

Havlovský Josef K., pseud. Josefa Koťátka.

Havlů Jan (1826—1897), český bohoslovec, farář v Praze. Lit.: Vlast 1898, 287.

Havluj L., pseud. Jos. Vl. Hrubého.

Havola (něm. Havel), pravý přítok Labe a hl. řeka marky braniborské, 341 km dlouhá, úvodí 24.350 km. Je skoro po celé délce splavná (315 km) a regulovaná.

Havolané, ⚲ Stodorané.

Havolan, pseud. Ivana Ľuba.

Havran, hora v slov. Belských Alpách, vých. od Javoriny, 2151 m vys., v sousedství skoro stejně vys. temene hory Vidlí (Greinier 2158) s nádhernou vyhlídkou.

Havran, pseud. Vlad. Roye.

Havran V., pseud. Otomara Vigliče.

Havraň, býv. župní hrad u Nymburka v 2. pol. XII. stol.

Havránek Albert Jaroslav (1879—1929), dramatik a lyrik; vydal hry Jarní vody (1896), Ve víru života (1899), Ze světla do tmy (1899), Pod tíhou svědomí (1900), psal povídky a básně do časopisů; od 1901 redaktor v Chicagu.

Havránek Antonín (* 1774), malíř; jeho synové Vilém (* 1809 v Trmbovli v Haliči), mag. rada a malíř; Bedřich (* 1821) (○).

Havránek Bedřich (1821—1899), malíř-krajinář. Žák Ant. Mánesa a M. Haushofera. Upozornil na sebe ve svých 23 letech vystavením prvého obrazu Krajina na Labi. Na sklonku svého života žil v Chuchli a hojně cestoval po celé střední Evropě. Pracoval na malbách, kresbách a leptech.

Havránek Bohuslav, PhDr. (* 30. I. 1893 v Praze), mimoř. prof. slovan. jazykovědy na Karlově univ. v Praze, čes. linguista, člen redakce Naší vědy a Revue de Travaux scientif. tchécosl. Napsal: Práce o č. dialektologii a o spisovném jazyce, O sporných otázkách slov. hláskosloví a sémantické morfologii, Genera verbi v slovan. jazycích (I. 1928, II. 1929), Přísuvné vokály v slov. jazycích (1926).

Havránek Edgar Theodor (* 1896), kulturně-hist. spisovatel. Napsal Kuriosity, Kořeny a plody, črty kultur.-histor., 1925. (○ Matice lidu LIII., 4 a LIV., 3.) Společně s Lilianou Eichlerovou napsal Pravidla společenského chování, 1925 (3 sv., nakl. Sfinx).

Havránek Eustach, český malíř, světský kněz v Praze, kde † 1775; kreslil náměty biblické a světce.

Havránek František Xaver (1805—1867), český bohoslovec, 1867 farář v Unhošti; vydal několik sbírek kázání a redigoval Blahověst.

Havránek František (* 1875 v Dubečnám u Městce Králové), český básník, píšící pod pseudonymem Bohuslav Květ, odborný učitel ve Švihově; vydal verše Na vodách neklidu (1901), Když zraje ovoce (1919). Lit.: Deml, Hlídka 1901.

Havránek Frant. (* 13. VI. 1887 v Čelechovicích, Haná), čes. malíř, krajinář hl. na Slovensku. Vyznačuje se svojí činností v oboru speleologie, jako objevitel krápníkové jeskyně ve Vážci. Také literárně čnný. Obrazy: Na poli (1922), Pod Kriváňom (1924), Vážecká nevěsta (1925), Podzim ve Vážci.

Havránek Hubert, současný povídkář hanácký; soubor Povídek z Hané vyšel nákladem Družiny literární v Olomouci (1930).

Havránek Josef, RTDr. h. c. a ing. (* 1873), vynik. český inženýr a vrchní ředitel Škodových závodů. Získal si velké zásluhy o reorganisaci celého závodu po převratu a převedení provozu na mírovou potřebu, hl. zařízením automob., elektrotechn. a lokom. oddělení. Čestný doktor pražské české techniky.

Havránek Josef (1846—1904), český bohoslovec, prof. Akad. gymnasia v Praze; psal konferenční řeči a kázání.

Havránek Karel Vladislav (* 1853 v Jemníkách, † 1918 v Nymburce), novelista; zpracovával náměty železničářské, tiskl v časopisech pod pseudonymy Evin Adam, Karel Malý a Vladislav Sluka; vydal veršovanou humoresku Jakub Tvrdý (1903), romány Tíha svědomí (1904), Ukřižuj! (1908), místopis Trenčínské Teplice (1906); překládal z ruštiny.

Havránek Vilém, malíř v Praze (1831—1850).

Havránek-Zimmerhansl Frant. (* 1890—1929), malíř v Praze, žák Ženíškův.

Havranovití (Corvidae), ptáci z řádu pěvců. Celkem čítají 138 druhů a odrůd. Složitě stavění, silní ptáci s velkým zobákem, který je silný na slemeni nebo celkem slabounce zahnutý. Na špičce zobáku bývá přesahující slabý zářez, na basi bývá zpravidla pokryt dlouhými,

Kavka (C. monedula L.).

Vrána obecná (C. cornix L.).

nozdry kryjícími štětinami. Silné nohy, většině zaokrouhlená křídla s 10 vyvinutými ručními letkami, ocas je různě

Cyanocitta.

dlouhý, přistřižený, zaokrouhlený nebo stupňovitý, složený z 12 per (jen u Cryptorhina Waag z 10 per). Peří jednobarevné neb pestré. Pohlavní dimorfismus nenápadný, mladí podobní starým. Ročně

Cyanocorax.

jednou pelichají. Jsou velmi rozšířeni. Žijí ve všech šířkách zeměpisných i výškách. K rovníku jich přibývá, ale i v mírných pásmech jsou hojně zastoupeni. V chladném pásmu silně jich ubývá. Většinou zůstávají v zimě v létě na

Hlavy havranovitých.

témže místě a stěhovavých je jen velmi málo; jsou všežravci. V hospodářských krajinách více škodí než prospívají. Velká hnízda mají na stromech, dutinách a puklinách skal s četnou snůškou pestrých vajec, na nichž vytrvale vysedávají.

Havránka Jindřich (1841—1912), řed. hosp. školy v Jičíně a č. pomolog.

Havrda Ferdinand (* 1845), č. právník a odborník v poštovnictví.

Havrda Frant., JUDr. (* 1865 v Cvikově), odb. přednosta min. vnitra v Praze. Po krátké praxi u soudu přešel r. 1890 do služeb čes. zemského výboru a 1. I. 1919 jako odborový přednosta do služeb min. vnitra. Zde zúčastnil se všech prací týkajících se jazykové otázky, zejména při zákoně z 29. února 1920 a při jazyk. nařízení ze dne 3. II. 1926. V tomto směru byl i literárně činným a uveřejnil celou řadu odborných článků.

Havre (havr), město v severoam. státě Montana, (1920) 5429 ob.; leží na Milk River a dráze Great-Northern.

Havre Le (l'avr, hl. m. arrond. ve franc. depart. Seine-Inférieure; vedle Marseille nejdůl. franc. obch. přístav, (1921) 163.374 ob. Leží při ústí Seiny. Vyvinutý průmysl, strojírny, loděnice, přádelny, rafinerie na petrolej a cukr, továrny na chemické zboží, tabák, hedvábí atd. Obchod podporují roku 1909 rozšířená velká pobřežní skladiště. 25 km dlouhý kanál tancarvilleský umožňuje říčním plavidlům přímý styk s přístavem. Dováží se hlavně káva, kakao, koření, petrolej, měď, obilí, bavlna; vyvážejí se hlavně hedvábné, vlněné a bavlněné látky a zboží konfekční. Městem a přístavem od r. 1517.

Znak města Le Havre.

Hawaii, největší a nejjižnější z havajských ostrovů (○), mezi 18° 52′ s. š. a 154° 43′ v. d., 10.100 km², (1920) 65.895 ob. Hilobai na sev. pobřeží má nejlepší rejdu ostrova. Západní pobřeží má přístavy v Kealakeakua (zde byl zabit Cook), Kailua a Kavaihae. Povrch od pobřeží stoupá, střed je lávová plošina 1200—1800 m vysoká, nad ní se zvedají vulkanické vrcholy, na př. Mauna Kea (vys. 4208 m). Sev. a jižní část je velmi úrodná (kokosová palma, bambus, banánovník atd.), vlhká záp. část a střed je neúrodný. Hl. m. a hl. přístav je Hilo (○).

Hawaiiské ostrovy (Sandwichské ostrovy, angl. Sandwich Islands, sendvičailends), souostroví v sev. Tichém oceánu, největší archipel Polynesie, 16.702 km², 323.645 (1925) ob. Skládá se z 8 obydlených ostrovů: Niihau, Kauai, Oahu, Molokai, Lanai, Maui, Kahulaui a Hawaii. K nim se druží neobydlené malé korálové ostrůvky. Souostroví jest sopečného původu, zdvihá se z hlubiny 5000 m a

pne se na Hawaii do výše 4208 m. Ze 40 sopek jest dosud činna Mauna Loa; mocný vyhaslý vulkán jest Haleakala s obvodem krateru 45 km. Podnebí jest velmi mírné; počtem srážek jsou ostrovy nejbohatší na zemi (12.600 mm). Střední teplota jest 23°. Rostlinstvo tropické; v lesích převládá Acacia koa, z palem druhy Pritchardia, Freycinetia, Dracaena a Flagellaria. Fauna jest z větší části endemická; papoušci, štíři a hadi chybějí; zato hmyz vykazuje velmi četné druhy. Dovezené kulturní rostliny a domácí zvířata pozměnila velmi ráz ostrovů. Obyvatelstvo se skládá z 21.145 domorodců, 22.182 míšenců, 24.851 Číňanů, 128.068 Japonců, 49.335 Filippiňanů, 24.470 Portugalců a 35.880 Američanů, Němců a Angličanů. Havajci jsou Polynésany; mají starou kulturu. Bydlí v pravoúhlých chatrčích z trávy zrobených, uměle zavodňují pole. Živí se hl. rybolovem a zemědělstvím. Oděv tvoří tapa. Tetování vymizelo. Dříve stavěli velmi rychlé čluny, s kterými konali válečné výpravy až na ostrovy Přátelské. Mimo tance pěstují i sport a zápasy. Uctívají mimo domácí bohy (Maui, Pele) i předky na zvláštních obětištích (heiau). Národ se dělil ve tři třídy: členy královské rodiny, majitele pozemků a dělníky. Od r. 1819 trvají křesťanské missie. Honolulu jest sídlem katolického a amer. episkopálního biskupa. 1925 bylo 175 veřejných a 65 soukromých škol s 64.916 žáky. Na ostrovech pěstuje se cukrová třtina, ananas, káva, banán a rýže. Vyvážejí se (105 mil. dolarů), cukr, ananas, káva, banány, rýže, vlna, tuky, kůže; dovážejí (79 mil. dolarů) potraviny, lahůdky, stroje, dřevo. Hl. přístavy jsou Honolulu, Hilo, Kahului. 1925 kotvilo v nich 758 lodí. Železnic je 557 km. Podle ústavy ze 30. dubna 1900 skládá se Národní shromáždění ze senátu o 15 členech, volených na 4 roky, a poslanecké sněmovny o 30 členech, volených na 2 roky. Guvernér a státní tajemník jsou jmenováni presidentem USA., ostatní úředníky jmenuje guvernér. Číňané se smějí zde zdržovati. Hl. m. jest Honolulu. Význam souostroví jest v jejich výhodné poloze; tvoří uzel námořní dopravy mezi Asií, Australií a Amerikou. — Dějiny: Ostrovy byly objeveny 1527, 1555 byly Juanem Gaetanem nazvány Los Majos, 1779 Cookem Ostrovy Sandwichskými. USA. měly však již od XVIII. stol. vliv na dějiny ostrovů. Za královny Liliukalani vypukla 1893 revoluce a byla prohlášena republika, kterou však USA. 1898 anektovaly.

Hawára, eg. vesnice, ležící ve Fajum, sídlo Amenemetha III., kde si zřídil druhou pyramidu; nedaleko jsou zříceniny labyrinthu.

Hawel Rudolf (1860—1923), víd. dramatik a učitel. Z jeho dramat nejznámější: Matka — Starost, na Nár. div. roku 1901 provozované.

Hawke Edward, baron of Towton (1705—1781), angl. velko-admirál; vstoupil do loďstva 1719, vyznamenal se u Toulonu 1744, 1747 admirálem. Zničil 25. X. u Finisterre franc. eskádru pod L'Etanduèrem, 1755 vedl lapačskou válku v Atlant. oceáně, blokoval franc. loďstvo v Středozemním moři 1756, na atlant. pobřeží 1757, a způsobil mu u Ile-d'Aix těžké ztráty (5. IV. 1758); zničil v Quiberonské zátoce 20. XI. 1759 vel. franc. loďstvo pod Conflansem; za to odměněn roční pensí 2000 £. Od 1766—1771 min. námořnictva.

Hawker Harry (* 1891), brit. letec, rodem z Australie, vyznamenal se od 1913 různ. rekordy, tak získal t. r. 1000 £ cenu Daily Mailu, 1916 světový výškový rekord, 1919 se snažil s Grievem přeletět do Ameriky, byl však přinucen přistáti na moři a zachráněn parníkem, začež obdržel cenu pro útěchu 5000 £.

Hawranek Alfred, ing. Dr. (* 1878), prof. mostního stavitelství na něm. technice v Brně, odb. spisovatel.

Hawthorn Jars (angl. hãothorn džars), označení pro velmi drahocenné čínské vázy, které mají pod glazurou na kobaltově modrém podkladě květy rostlin. Nejlepší pocházejí z doby Kangiho (1662—1722).

Hawthorne (hãotórn) Nathaniel (1804—1864), severoamer. spisovatel. Stal se svými spisy, jako The Scarlet Letter (Rudé písmeno, F. Žilka, 1904; Šarlatové písmeno, Jar. Skalický, 1929), The House of the Seven (Dům o sedmi štítech, A. Klášterský, 1914), The Marble Faun, or, the Romance of Monte Beni (1860) a j., největším americkým prosaikem. Převládá u něho realismus se sklony k symbolismu. Jeho sloh vyznačuje se jasností, lahodou a půvabným humorem.

Haxthausen August (1792—1866), něm národohospodář.

Hay Jan Leopold (1735—1794), český bohoslovec, 1780 biskup v Hradci Král., nadšený josefinista a podporovatel školství. — Lit.: Řezníček, Č. Č. M. 1902—1906, též knižně.

Hayaši, ⟶ Hajaši.

Haydn Josef Franz (* 1. IV. 1732 v Rohravě nad Litavou, † 31. V. 1809 ve Vídni), hudební skladatel. V mládí byl choristou a živil se korepeticemi u skladatele Por-

pory, u kterého se seznámil s baronem Fürnberkem, který jej přiměl ke komposici prvního smyčcového kvarteta (1755). Následovaly četné skladby komorní a opera Der krumme Teufel. 1759 stal se kapelníkem hraběte Morzina v Lukavci v Čechách, pro kterého napsal první symfonii D-dur. Roku 1761 kapelníkem knížete Esterházyho, pro kterého psal díla operní, koncertní a chrámová. Do 1790 napsal většinu svých slavných děl komorních, oratorium Il ritorno di Tobia, Sedm slov. 1791—2 a 1794—5 vykonal cesty do Londýna, pro který napsal 12 proslulých symfonií. Po návratu žil ve Vídni a vyvrcholil svou práci oratoriem Stvoření (1798) a Roční počasí (1800). Význam H. záleží v tom, že založil moderní hudbu symfonickou a komorní. Díla jeho vynikají skvělou melodikou, vzdušností rytmickou a geniálním thematickým propracováním. Tvorba jeho je radostná a svěží. Plodnost jeho jest úžasná. Napsal: 150 symfonií, 77 smyčcových kvartetů, 30 smyčcových trií, 35 klavírních trií, 66 divertissementů a serenád, 20 klavírních koncertů, 9 houslových koncertů, 6 violoncellových koncertů, 12 houslových sonát, 33 klavírních sonát, 24 oper, 13 mší, četné skladby pro baryton (oblíbený nástroj kníž. Esterházyho), písně, kanony, vložky duchovní atd. Souborně vyd. jeho děl vychází od 1908 a má dosud 20 sv. Rozpočteno jest na 80 sv.

Haydn Michael (1737—1806), bratr Josefův, hudební skladatel, varhaník v Solnohradě; napsal četná díla duchovní (30 mší, 114 graduale, 67 oratorií) a 30 symfonií, 3 kvarteta.

Haye, La, 1. franc. název Haagu; 2. krajina v Lotrinsku, depart. Meurthe-et-Moselle.

Hayes (hēs) Isaak Israel (1832—1881), severoamer. polární badatel.

Hayko Matyáš (1680—1742), čes. bohoslovec, 1697 jesuita; vydal dva latinské spisy dogmatické.

Haymerle Heinrich Karl, svob. pán (1828—1881), rak. diplomat; 1866 zúčastnil se při úmluvách pražského míru (s Pruskem), pak v Cařihradě, Athénách, Haagu a v Římě, 1878 plnomocníkem na berlínském kongresu, 1879 ministrem zahraničí.

Haynau Julius Jakob, baron (1786—1853), rak. gen., nemanž. syn vév. Hessen-Kasselského; bojoval již v napoléonských válkách; 1848 pod Radeckým v It., kde krutě potrestal odboj měst Ferrara a Brescia (hyéna brescijská), a vedl rak. voj. 1849 v poslední fási bojů s maďar. revolucionáři, jež v srpnu porazil u Szőregu a Temešváru a po kapitulaci u Vilagoše nemilosrdně stíhal a dával popravovati; i v řadách důstojníků nenáviděn pro svoji fanatičnost a po sporu s min. války pensionován 1850.

Hayne Elwood (1857—1925), amer. inženýr, vynálezce automobilu, hnaného gasolinem (1894).

Hayneccius (-ekcius) Martin (1544—1611), něm. humanistický spis. veseloher.

Hays Will (* 5. XI. 1879 v Sullivanu v Americe), advokát a politik, generální ředitel pošt za presid. Hardinga, v r. 1922 stal se presid. spol. Motion Pictures Producers & Distributors of Amerika, jež slučuje všechny velké produkční a distribuční americké firmy filmové. Zván „carem filmu" a za jeho vedení dosáhl film amer. větší uměl. a morální úrovně.

Haza Josef Kupertin (* 1760 v Praze), čes. hudebník, minorita, žák Černohorského, ředitel kůru a varhaník, propagátor české hudby.

Hazardní hra, hra v kostky, karty, kuželky, losy, čísla a p., při které závisí výhra jen na náhodě a při níž není směrodatnou zručnost. Rozeznávají se h. h. soukromé (baccarat, poker, moje teta-tvoje teta, rouge et noir, trente et quarante a mn. j.) a veřejné, zák. dovolené hry (třídní loterie, slosování, rouleta, sázky při dostizích). Při mnohých h., zejména soukromých, není poměru mezi sázkou a výhrou. Pravděpodobnost příznivých a nepříznivých případů u hráče a bankéře není stejná, výhodu má rozhodně bankéř. V hernách nejvíce se hraje rouleta a trente et quarante. H. h. byly pro svůj zhoubný vliv se stanoviska hospodářského a mravního zákonitě omezeny nebo vůbec zakázány. Zákonitá činnost v tomto oboru je v evrop. zemích různá. V některých jsou h. h. nejen dovoleny, ale dokonce na prospěch státu pronajaty (Monte Carlo, Sopoty). Dluh ze hry, byť i dovolené, není žalovatelný; co však bylo již zaplaceno, nesmí býti žádáno zpět.

Hazárové (Hezárové), mongolský kmen nomádů ve stř. Afghánistanu, šiitského náboženství, kočující hl. v horách.

z Házemburka, ⚲ z Hasenburka.

Házená, původní česká hra, sestavená r. 1905 prof. A. Krištofem, při které se kopacím míčem hází do branky pouze rukama. Hraje 7 hráčů, a to: brankář, obránce, dva záložníci a tři útočníci. Ústředí: Svaz házené a ženských sportů v Praze, representující 225 klubů s 3500 Po prvé byla provozována r. 1907 ve Strakově akademii, roku 1908 založen

první kroužek a r. 1911 již vystoupila na Olympiádě čtyři mužstva. Největšího úspěchu docílila házená na sokolském sletu r. 1912 a záhy se stala velmi oblíbenou, hl. u dívek. Hraje se na hřištích footballových, a mimo ČSR. také v Jugoslavii a v Polsku. Úspěchy čsl. represent. družstev na mezinár. foru jsou vynikající a propagují úspěšně rozšíření této hry. R. 1930 dobylo naše družstvo vítězstvím nad Jugoslavií a Polskem světového mistrovství v házené.

Hazlitt William (1778—1830), angl. kritik a novinář. Napsal mnoho kritických statí, hl. obšírné studie: Shakespearovské charaktery, Dramatická literatura věku Alžběty, Duch času, neboli současné portréty, a mn. j.

Hazlov, o. v Č., okr. Aš, 2301 ob. (8 čs.); zámek, tov. pleteného zboží, přádelna, mech. tkalcovna, tov. stávk. zboží, pletárny, lomy.

Hazmburk, ↘ Hasenburk.

Hazucha, hazuka, ↘ halena.

Hazuka Václav, ThDr. (* 1875 v Hracholuskách), český biblista, 1908 profesor asyriologie při universitě Karlově; vydal dva spisy o kultuře babylonské.

Hazukův Jan, ↘ Pekk Jan.

Háže Václav, povídkář; vydal Z různých kruhů (Praha, 1889).

Hažlín, o. na Slov., okr. Bardějov, 899 ob. čs.

Hažlovice, o. na Mor., okr. Valašské Meziříčí, 377 ob. čs.

H. B. M. (zkr. angl.), His Britannic Majesty, Jeho (Její) britské Veličenstvo.

h. c., honoris causa (lat.), zn. pocta, Dr. h. c., čestný doktor.

H. C. (angl.), House of Commons, angl. poslanecká sněmovna.

H-dur (it. si maggiore [madžóre], franc. si majeure [mažér], angl. B major [be medžr]), stupnice s 5 křížky; (cis, fis, gis, dis, ais).

He, chem. značka helia.

h. e. (lat., hoc est), to jest.

H. E. (angl.), His Excellency, jeho excelence.

Head (angl.), hlava, předhoří, mys, též příď na lodi.

Healy Timothy Mich. (* 1855), irský advokát, od r. 1922 gen. guvernér Irského svob. státu. Byl často vězněn.

Hearn Lafcadio (1850—1904), angl. spisovatel; otec jeho byl Angličan a matka Řekyně; oženil se s Japonkou a zůstal v Tokiu jako profesor angl. literatury; jeho spisy se týkají ponejvíce Japonska. Sp.: Glimpses of Unfamiliar Japan (1894, Průhledy v neznámý Japan, J. J. David, 1911), Kokoro (1896), Kimiko (B. Z. Nekovářík, 1920), Kwaidan (W. F. Waller, 1911, B. Z. Nekovářík, 1920).

Hearst William Raudolph (* 1863), vydavatel novin v Americe, člen kongresu v l. 1903—07. Přítel Německa a odpůrce našich snah.

Heb Michal, malíř v Praze, 1664.

Hebadlo, primitivní nástroj k domácímu pletení provázků, používaný dosud na Chodsku.

Hebanowski Stanislaw (1820—1898), polský architekt. Stavěl polské divadlo v Poznani a četné paláce.

Hebbel Friedrich (1813—1863), německý básník. Výborný dramatik, jehož díla se vyznačují fantasií a bystrou kresbou charakterů, často však také nepřirozeností. Hl. díla: tragedie Judith (1841, přel. K. Kamínek), Genoveva (1843, přel. J. K. Tyl 1849), Maria Magdalena, Herodes und Marianne (1850, přel. K. Kamínek), Gyges und sein Ring (1856, přel. J. Sutnar 1904), Die Nibelungen (1862), Demetrius; veselohry Der Diamant, Der Rubin (přel. Alf. Breska). Mimo to vydal Gedichte (1857). Sebrané spisy vyšly 1866—62 ve 12 sv.

Hebdomas (řec.), týden, hebdomadální, týdenní, hebdomadarius, týdenní službu mající.

Hébé od Canovy.

Hébé, řecká bohyně věčného mládí, dcera Diova a Heřina, choť Herkulova; přisluhuje na Olympu bohům.

Hebefrenie (řec.), duševní nemoc, vyskytující se v době puberty; hlavními znaky jsou: halucinace, manie, hypochondrie.

Hebel Johann Peter (1760—1826), něm. básník a spisovatel; zprvu učitel, později řed. gymnasia. Psal ve švábském dialektu.

Hebeloma, ↘ slzivka.

Hebenstreit Josef (* 1745 v Augšpurce), český estetik, 1761 jesuita, profesor retoriky a poetiky při malostranském gymnasiu v Praze; vydal spis o řečnictví (1775).

Heber Franz Alexander (1815—1849), historik. Sp.: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser (I.—VII., 1843—1853), Mährens Burgen und ihre Sagen (1848).

Hébert Jacques René (1755—1794), fr. novinář a jeden z nejkrvavějších revolucionářů, původce hromadného vraždění zářijového. Zavedl nové náboženství „uctívání Rozumu". Za Robespierra guillotován. Jeho stoupenci, hebertisté, teroristé a anarchisté.

Hebosteotomie (řec., hebotomie, pubotomie), porodnická operace, propilování velké větve kosti stydké; slouží k rozšíření příliš úzké pánve. Dnes se jí téměř vůbec nepoužívá, nýbrž císařského řezu.

Hebra Ferdinand, MUDr. (1816—1880), rak. dermatolog a prof. víd. university. Sp.: Lehrbuch der Hautkrankheiten.

Hebraeus, ↷ Albert z Kaménka.

Hebrejská řeč, mluvili jí Israelité, usídlivší se v Kanaán. Náleží k jazykům semitským a je příbuzná řeči babylonsko-asyrské, aramejské a arabské; všechny tyto řeči jsou některými výrazy v hebr. zastoupeny; největší rozkvět h. ř. nastal ve st. 18. a 19., počínaje národním židovským hnutím. Staré písmo hebrejské vzniklo buď v Kanaán nebo ve Foinikii. Nejstarší památkou je náhrobní nápis ze 13. st. př. Kr. v Byblosu; písmo hebr. čte se zprava doleva a mělo 22 značek; z prvních hebr. gramatiků nejznámější je Gaon Saadja (892—942); první slovník sepsal Menachem ben Sarug (kol 960), jehož žákem byl Jehuda ben David; nejcennější dílo Michlol sepsal David Kimchi († 1235). Zakladatelem studia je Reuchlim († 1522): Rudimenta hebraica (1506). Čes. učebnici napsal Jaroslav Sedláček, Lešon hassefarim (1892). ↷ žargon.

Hebrejské evangelium, evang., psané aramejsky; ve středověku často s evangeliem sv. Matouše zaměňované. Zachovány jsou latinské a řecké zlomky.

Hebrejská literatura, ↷ židovská lit.

Hebrejská metrika, nauka o skladbě hebrejského verše, jejíž podstatu zjistil Lowth 1753 (De sacra poesi Hebraeorum) v paralelismu částic. Později byly činěny pokusy čísti hebrejské verše podle vzorů latinských, řeckých a arabských. Koncem 19. st. vládlo mínění, že h. m. vlastně vůbec neexistuje; přesto však básně, které byly provázeny hudbou a tancem, zřejmě nějakou rytmiku měly. Pro h. r. je důležitým přízvuk slova. Základní formou jeho jest: ∪ ∪ —, t. j. bezpřízvučná, bezpřízvučná, přízvučná (dlouhá). Řada veršů obsahuje 2, 3, 4 stopy. Perioda je složena: 3 a 3, 4 a 4, 3 a 2 neb 2 a 3, 4 a 3 neb 3 a 4, 2 a 2 a 2 stopy. Lit.: Sievers: Metrische Studien. I. Studien zur. h. Metrik (1901—1905, 2 díly).

Hebreové (Ibrim), název, daný cizinci Israelitům a rovná se assyrskému názvu Chabiri; k Hebreům se počítají Moabiti, Ammoniti a Endomiti.

Hebridy (Western Isles), skupina více než 500 ostrovů (102 z nich jsou obydleny), při západ. pobřeží Skotska; táhnou se od Firthu až k Levisu. Rozsah 7555 km², asi 80.000 ob., kteří mluví větš. galsky. Ostrovy se dělí průplavem Minchským na západní a východní. Podnebí mají mírné; obyvatelstvo živí se vzděláváním půdy, lovem ryb a chovem dobytka. — H. sluly dříve Ebudae, neb Hebudes; v VI. stol. byl tam založen sv. Columbou klášter. V IX. stol. bylo tu panství Normanů; ve XIII. stol. přivedeny pod panství skotské a dnes náleží z větší části Skotům, ↷ Britanie Velká.

Hebridy Nové, ↷ Nové Hebridy.

Hebrón, starobylé město v Palestině, 31 km na jih od Jerusaléma, v úrodném údolí; bylo sídlem Davidovým, Římany rozbořeno. Nyní sluje El-Chalil.

Hećim-Toma († 1848 v Pančevu), rodem z Makedonie, majitel kavárny v Bělehradě, proslulý lékař-samouk, jenž vyléčil poranění knížete Miloše r. 1807. Zemřel na choleru, ošetřuje srb. vojáky.

Heck Korneli Juljusz (* 1860—1910), pol. lit. historik. Sp.: Spis perjodycznych pism polskich (1904) a j.

Heckel Erich (* 1883), něm. malíř expresionista.

Hectocotylus, označení pro ústní rameno hlavonožců (Cephalopoda), jež je přeměněno u samců v pomocný páříci orgán. Slouží k přenášení spermat na samice. U některých druhů se může odděliti, zůstává potom v plášťové dutině samic dlouhý čas. Množství přissavek svedlo Cuviera k tomu, že popsal h. jako druh červů.

Hecyrus Kryštof († 1600), český bohoslovec XVI. věku, 1593 kanovník svatovítský v Praze; vydal zpěvník pro německé katolíky (1581).

Heczko Bohuslav († 1927), polský pracovník na Těšínsku, školní inspektor polských škol a osvětový činitel.

Hečko Pavel (* 8. X. 1825 v Srném, † 24. VI. 1895 v Hodruši), slov. spisovatel; studoval v Bratislavě, byl pak ev. knězem v Kostolné, Báňské Štiavnici a farářem v Hodruši. Psal pojednání ze slovenských dějin, úvahy etické a pedagogické a kompilace literárně-historické.

Heda, pseud. Hedviky Svobodové.

Hedenstjerna Karl Joseph Alfred (1852—1906), švéd. spisovatel. Přel. Humoresky (J. Harapat-Jizerský, 1921), Quislingský pastor (1905).

Hedera Helix L., břečťan obecný, samotný druh, který zastupuje dnes více předků z této čeledi Araliaceae (prodarovité), jež uchovaly se nám v křídě a tercieru. H. Helix je rozšířen v několika varietách a četných formách. Je rozšířen v jižní Evropě, v širším Středozemí, sahá do Orientu a přes Himalaje táhne se až do vých. Asie. Jako jediná pravá

Hedera Helix L.

dřevnatá evropská liana pne se do nejvyšších korun stromů, při čemž těsně připíná provazovitý kmen a větve velmi hojnými kořínky ke kůře stromů. Kořínky vyrůstají v řadě na straně ke kmeni obrácené. U nás břečťanu se nevede nejlépe a ten omezuje se pak jen na slabé kmeny a plazí se ve stínu lesa na zemi a skaliskách. Staré rostliny v zimě vykvétají na konečných vzpřímených větévkách, jež své podlouhlé listy uspořádávají kol osy ve spirále a tím se značně liší od os nekvětných, jež mají listy srdčité, 3—5laločné, vytrvalé, kožovité, postavené na jednu stranu osy čepelní v téže rovině. Okolíky sestavené v latu neb hrozen mají zelenavé 5četné kvítky, bobulky kulaté, černé, s 5 semeny. Ve starém Řecku byl břečťan symbolickou ozdobou při slavnostech. Pěstuje se v různých formách, jako s listy bělavě žíhanými a žilkovanými.

Hedin Sven (* 19. II. 1865 ve Štokholmu), švéd. cestovatel; po několika cestách do střední Asie podnikl 1894 první vědeckou výpravu. Prozkoumal Pamir, poušť Taklamakan, jezero Lob Nor, poušť až k Čerčenu, kde odkryl zříceniny města Lhasu, načež se přes Karakorum vrátil do Kašgaru. 1905 vypravil se z Teheranu do Indie přes severní Tibet, kde objevil hory s ledovci, které nazval Transhimalaje. Z cest se navrátil 1909. Za války vystupoval jako rozhodný přítel Německa. 1923 podnikl cestu kolem světa. Napsal: Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien (1887), Genom Khorasan och Turkestan (1891), En Färd genom Asia (1898), Tusen mil pa okända vägar (1903), Transhimalaja (1909), Oefter Land till Indien (1909), Southern Tibet (1917—22), Bagdad, Babylon, Ninive (1917), Gran Canon (1926). Lit.: Alma Hedin: Mein Bruder Sven (1925). Čes. překl.: Dobrodružná výprava do Lhasu (1911), Dobrodružné cesty (Štůla, 1921), Mount Everest a jiné asijské problémy (Lesná-Krausová, 1925), Po souši do Indie (1911), S Hedinem celým světem (Guth-Kosterka, 1912), Tibet. Výzkumy a dobrodružství v neznámé zemi (Svoboda, 1911), Tibet (Tošner, 1910—13), V srdci Asie. Deset tisíc kilometrů po neznámých cestách (Kraus-Guth), Z Pekingu do Moskvy (O. J. Hradecký, 1925).

Hedl František Josef († 1718), čes. kazatel XVIII. věku; 1714 děkan v Čelakovicích, vydal česká kázání „Vox clamantis" (1717).

Hedonismus (z řečt.), učení Aristippovo a jeho žáků, založené na nauce Epikurejců a vyslovující názor, že rozkoš je jediným účelem života.

Hedonal, mírně účinkující uspávací prostředek; bezb. prášek, chem. slož. methyl-propyl-karbinolur-ethan.

Hédouin (éduēn) (1820—1889), franc. malíř, žák Nanteuilův a Delaroche; též rytec.

Hedrich Franz (1820—1895), něm. spisovatel a účastník revol. hnutí v r. 1848. Prohlásil se sám (1889) za autora románů Alfr. Meissnera (Q).

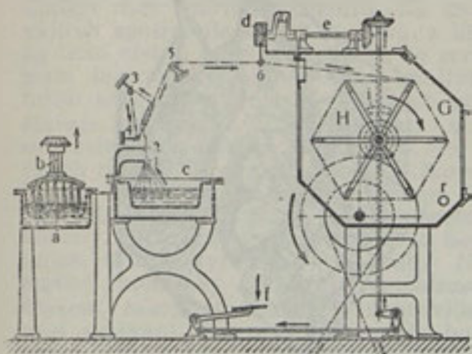
Hedvábí, vlákna, vytlačovaná z přádelních žláz hedvábníků, z kterých jest uvit kokon (obal larev); jest trojího druhu: jemné, průhledné předivo, vlastní kokon a pak pergamenovitá vrstva. Bourec morušový vytváří dlouhá souvislá vlákna (až 900 m), lehce oddělitelná a navijitelná. Většina na svobodě žijících hedvábníků nepřede však pravidelně, proto vlákna nejsou souvislá; mají-li se dobře navinouti, musí býti mechanickou cestou od sebe oddělena. Výroba hedvábných vláken a jejich použití jest starým čínským vynálezem, pečlivě tajeným. Ve III. stol. rozšířil se chov hedvábníků do Chotanu, Turfanu, Samarkandu a Persie. 552 přinesli křesťanští kněží v dutých holích vajíčka bource z Ceylonu do Cařihradu. — Kokony bource morušového jsou 33—36 mm dlouhé a 20—25 mm široké. Vlákna, podstata hedvábí (fibroin) jsou obklopena klihem (sericinem). Kokony jsou po několik hodin zahřívány na 75°, aby se larvy usmrtily. Pak jsou tříděny a odvinovány. V pánvi a změkčuje se vlákno parou a vodou a zjemňuje kartáčem b. Odtud přichází vlákno do džberu c, naplněného vodou teploty 28° Tam spojí dělnice více vláken a provlékne je skleněnými očky 1—6 až k vijáku H. Tím je dán počátek přediva. Očka jsou tak přizpůsobena, aby probíhající vlákna

se do sebe zaklínila, zakulatila a uhladila. Očko 6 jest připevněno na nosiči d, kterým spojka e neustále pohybuje sem a tam, aby se vlákna na vijáku navíjela křížem. Stane-li se v navíjení chyba, tu stiskne se nohou vypinač f, načež se viják vysune a brzda i zastaví běh přístroje. Horká pára, probíhající trubkou r, zavěšenou v pouzdru G, slouží k sušení vláken. 10—16 kg čerstvých kokonů nebo 7—9 kg ohřátých poskytuje 1 kg hedvábí, svíjeného, surového (Rohseide, grége, reale). Vlákna jsou dále skládána a do sebe kroucena. Podle množství vláken vznikají rozličné druhy hedvábí: organsin, z nejlepších kokonů ze 2 až 3 nití, z nichž každá jest složena z 3—9 vláken, trama z horšího materiálu, z 2—3 nezkroucených vláken, pelo, hrubé hedvábí, sloužící jako podklad k zlatitým neb stříbrným tkaninám, z 8—10 vláken, šicí hedvábí k pletení a vyšívání, složené z 3—42 kokonových vláken, kordonnetové h. pro vazcovitého rázu, složené z 4—8 nití. — Surové hedvábí jest tvrdé, hrubé, tuhé a bez lesku; teprve po degumování (vyváření v mydlinách, aby se odstranil klihový povlak) stane se hebkým, lesklým, šustivým a způsobilým k barvení (hedvábí odklížené, vyvařené). Jemnost surového hedvábí jest vyjádřena titrem legálním, vyjadřujícím váhu vlákna 9000 m dlouhého v g (denierech). Čím je počet titrů nižší, tím jemnější je hedvábí. Jednoduché kokonové vlákno váží 2 deniery, organsin 10—24, trama 20—40 denierů atd. Pevnost vláken zkouší se na serimetrech; mírou jest: 1 denier musí unésti 3 g zatěžkání. Hedvábí jest výborným isolátorem tepla a elektřiny, jest velmi hygroskopické, přijímá až 30% vláhy; hedvábí, přicházející do obchodu, má asi 11% vláhy. Odpadků při výrobě hedvábí používá se k výrobě druhů: hedvábí florettového, strusi, galetta, hedvábné vaty. Na celém světě r. 1926 bylo produkováno hedv. kokonů 389.198 t, z toho 325.383 t v Japonsku. Mezi evropskými druhy vyniká hedvábí italské a francouzské. 1 kg surového ital. hedvábí stál r. 1929 asi 400 Kč.

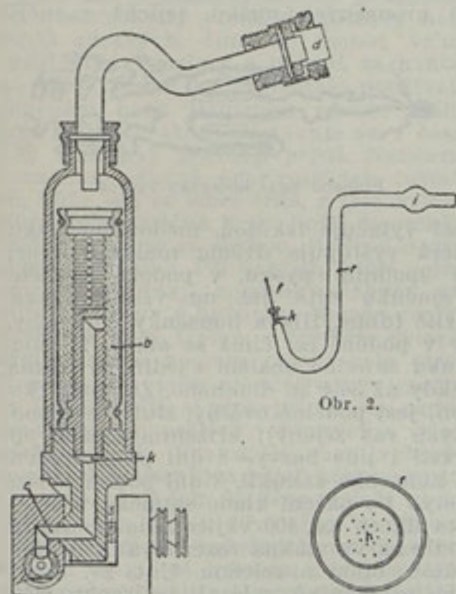
Hedvábí umělé, tuhnutím vhodných tekutin uměle připravované předivo. Výroba umělého hedvábí jest napodobením vzniku přirozeného hedvábí u hedvábníku. K vytvoření vlákna je nutno, aby tenký proud vytékající kapaliny tuhnul pouze na povrchu, kdežto vnitřek aby zůstal ještě tekutým. Působí-li se tahem na vznikající vlákno, trhá se jeho kůra v kroužky, obnažený, ještě kapalný vnitřek pokrývá se opět pevnou vrstvičkou, která se opět trhá a vzniká takto vlákno, které má mnohem menší průměr než otvor, z něhož vystupuje tekutina. Většina umělého hedvábí vyrábí se z roztoků buničiny. Rozeznáváme v podstatě 4 druhy umělého hedvábí: 1. nitrátové (nesprávně nitrohedvábí), 2. měďné, 3. viskosové, 4. acetátové. — Dějiny. 1. J. W. Swan v Bromley vyráběl r. 1883 u. h. po továrensku. Roztok dusičnanu celulosy v ledové kys. octové vtlačoval kapilárními otvory do srážecí lázně, na př. alkoholu, a denitroval vzniklé vlákno sirníkem amonným. Tkaniny z u-ho h. vystavoval na londýnské výstavě r. 1885. Technickou stránku výroby u-ho h. zdokonalil hrabě Hilaire de Chardonnet v Besançoně r. 1885. Husté kolodium (roztok dinitrátu celulosy ve směsi alkoholu a éteru) protlačoval použitím silného tlaku kapilárními trubičkami o vnitřním průměru 0.08 mm do vody, která zbavovala kolodium alkoholu a éteru a způsobovala takto jeho srážení. Později nalezl Chardonnet, že z kolodia lze připravovati předivo i na cestě suché. Vzniklé silně lesklé u. h. (nitrátové, kolodiové, Chardonnetovo h.) je zprvu zápalné jako střelná bavlna, ztrácí však tuto svou vlastnost působením sirníku amonného nebo sodného (denitrováním), a je pak hydrátem celulosy. — 2. Přípravu u-ho h. z celulosy, která byla podrobena účinku sodného louhu, a kupramminhydroxydu (⚲ kysličníky mědi), popsal po prvé L. H. Despaissis r. 1890. R. 1899 byly založeny v Cáchách spojené továrny na výrobu měďného h., odkudž r. 1901 byly přeloženy do Elberfeldu. — 3. Při výrobě viskosového h., kterou popsali Cross, Bevan a Beadle r. 1891, postupuje se následovně: Celulosa převede se působením louhu a sirouhlíku v sodný thiouhličitan celulosy, v slizovitou lepkavou kapalinu (viskosa), která podle Stearna vtlačuje se do roztoku síranu ammonného, podle Müllera do roztoku kyselého síranu sodného. — 4. Výrobu acetátového h. vynalezli rovněž Cross a Bevan, kteří r. 1894 podrobili celulosu acetylaci. Vzniklý di- až triacetát celulosy rozpouští se v acetonu a spřádá se na vzduchu (suchá cesta).

Výrobu u-ho h. lze rozděliti ve 3 části: v přípravu tekutiny, ve vlastní předení a v dodatečné zpracování. a) Tekutina, která má poskytnouti vlákno, musí býti vláčná a dávati souvislé vlákno. Musí býti prosta znečištěnin (též vzduchových bublinek), které by při výstupu tekutiny z kapilárních otvorů způsobily přetržení vlákna. Proto zbavuje se vzduchu ve

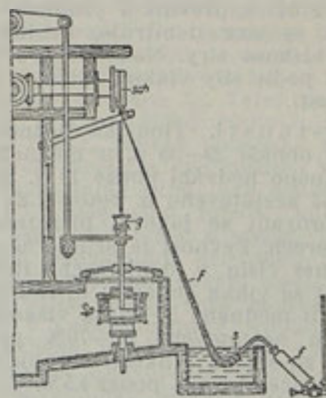
filtračním lisu a ve vakuových kotlech. Viskosa musí dozráti, při čemž thiouhličitan celulosy přemění se v hydrát. Surovinou pro výrobu lepšího u-ho h. jest bavlna a bavlněné odpadky; pro viskosu stačí obyčejná buničina. b) Předení počíná filtrací v Tophamově filtrační svíčce (obr. 1), jejíž filtrační těleso šroubem s u c jest přitlačováno k části, k níž jest připojen přívod tekutiny. Svíčka jest opatřena příčnými a podélnými rýhami a obalena batistem b, jímž profiltrovaná tekutina dostává se trubicí r ke kapilárními otvory opatřené části d. Pomocí pumpy s několika písty nebo s ozubeným kolem jest postaráno o to, aby tekutina vystupovala z dírek s neměnící se rychlostí. Trubice r bývá opatřena buď několika postranními nástavci (hřeben), k nimž kaučukovými hadicemi jsou připojeny trubičky r (obr. 2.), opatřené k snadnějšímu upevnění hrbolkem i a končící jediným kapilárním otvorem k, z něhož vystupuje vlákno t, anebo jest uzavřena dírkovaným víkem (kropiště, obr. 3.). Podle způsobu navíjení vlákna rozeznáváme cívkové a hrncové stroje (předoucí centrifugy, obr. 4). U posledních předení a soukání vyoknává se současně. Z filtrační svíčky dírkovaným víkem s vycházející vlákno F přes otáčivý kotouč sch vede se do malé odstředivky (hrnec) Sp. Zvedající se a klesající trubička g slouží k vedení vlákna. Složení srážecí lázně závisí na druhu umělého hedvábí: 1. pro nitrátové h. je to voda (pokud se pracuje mokrou cestou); toto hedvábí může se však též spřádati na vzduchu; 2. srážecí lázní pro mědné h. je kys. sírová nebo sodný louh; 3. pro viskosu používá se roztoku kyselého síranu sodného a kys. sírové. Acetá-

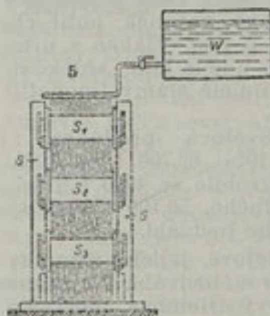
Strojní hedvábnický viják.

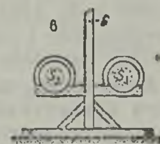

Obr. 1. Obr. 2. Obr. 3.

Obr. 4.

Obr. 5. Obr. 6.

tové h. spřádá se na vzduchu. c) Dodatečné zpracování spočívá nejdříve v dokonalém promytí. Navinuté skleněné cívky S_1, S_2 a S_3 umístí se na podstavci G (obr. 5 a 6) a skrápí se vodou z nádrže W. Potom se h. převine na menší cívky, ztuží a převine v přadena. Nitrátové h. se pak denitruje, mědné zbaví mědi, viskosa síry. Nakonec provede se třídění podle síly vlákna (titru) a jiných vlastností.

V l a s t n o s t i. Tlouštka jednotlivých vláken obnáší 29—35 μ, u mědného, vytahovaného hedvábí pouze 13 μ. Spec. v. 1.5—1.53 acetátového h. pouze 1.25. Číslování provádí se jako u přirozeného h. v denierech. Pevnost je průměrně o 30% větší než číslo v deniersech. Relativní pevnost za vlhka obnáší u nitrátového h. 30—40, u mědného 50—60, u viskosy 45—55 a u acetátového 60—70% pevnosti v tahu za sucha. Vlhkosti obsahuje u. h. asi 11%, acetátové h. pouze 4.5%. U. h. jest velmi citlivé vůči kyselinám, vůči alkáliím mnohem méně.

R o z l i š o v á n í jednotlivých druhů u-ho h. mezi sebou a od přirozeného: Při spalování přirozeného h. vzniká zápach po hořících vlasech a zbývá uhelnatý zbytek. Nitrátové h. barví se kyselinou difenylaminosírovou temně modře. Acetátové h. při spalování nejdříve taje a rozpouští se v acetonu. Zahříváním viskosy s kyselým chloridem cínatým uvolňuje se sírovodík, který zbarví olověný papír černě.

P o u ž i t í. Pro svůj výborný lesk hodí se u h. pro ozdobné nitě, pásky, prýmky, třásně a vůbec k účelům dekorativním (kulisy, výklady a pod.). Dále používá se ho k výrobě přehozů, vázanek, punčoch, pletených kazajek a pod. Vláken z u-ho h. používá se jako umělé žíně, stužkovitých vláken jako umělé slámy (monofil) a lýka (viskosa).

P r o d u k c e. Světová produkce r. 1913: 13,150 t, r. 1924: 62,700 t, r. 1925: 85,000 t. R. 1924 vyrobilo se 4900 t nitrátového, 900 t mědného, 55,100 t viskosy a 1800 t acetátového hedvábí.

Hedvábníci, motýlové, jejichž zámotky jsou zpracovávány v hedvábí. Nejznám. je bourec morušový (Bombyx mori, L.) z čeledi prádelníků, 28—32 mm široký, moučně bílý nebo perlově šedý, s žlutohnědými pruhy na křídlech a černými tykadly, pocházející z Číny; pěstuje se v Číně, Japonsku, Indii a v Evropě pro účely hedvábnické. Vajíčko jeho je oválné, ploché, 1 mm dlouhé, břidlicovitě šedé, hrající do modra, fialova neb zelena; přezimuje. Jeho housenka jest nejdříve černo-hnědá, později perlově šedá s odstíny hnědými neb žlutými. Některé druhy jsou po celém těle temně pruhovány.

Bource morušový.
1. Motýl, 2. housenka, 3. kokon.

Housenka se čtyřikráte svléká, 30—35 dní po vylíhnutí je schopna předení. Prádelní žlázy jsou složeny z četně kroucených míšků, jejichž zadnější

Prádelní žlázy housenky bource.

část vylučuje tekutou, medovitou látku, která vystupuje dvěma malými otvory ve spodním pysku, v podobě jemného praménku nitě, jež na vzduchu okamžitě tuhne. Hlava housenky činí pohyby v podobě ∞, čímž se stane, že housenka se ovine obalem z jediného vlákna, někdy až 3000 m dlouhého. Zámotek (kokon) jest podélně oválný, žlutý (u japonských ras zelený); křížením možno obdržeti i jiné barvy. 8 dní po zapředení se housenka zakuklí, 8 dní potom vylézá motýl. Po páření klade samička v několika dnech asi 400 vajíček, načež umírá. Podle barvy vlákna rozeznáváme 3 rasy: žlutou, bílou a zelenou. U t. zv. dvojitých prádelníků vylézají housenky ještě v témže létě a poskytují druhou generaci. — Chov: Za časného jara několik dní před zelenáním moruše připraví se vajíčka k vylíhnutí v místnostech, jejichž teplota stoupá denně o 1°, od 0° do 22—25°. Používá se k tomu zvláštních kamen. Po 10—15 dnech vylézají housenky, načež se pokryjí listy moruše. Míst-

nost a nářadí musí předtím býti řádně vyčištěno a vydesinfikováno; stejně pečlivě nutno pečovati o výměnu vzduchu v místnostech. K vylíhnutí housenek z 25 g vajíček (35—40.000 kusů) jest třeba prostoru 70 m³. Každou třetí hodinu dlužno listy moruše vyměniti. Na 25 g vajíček spotřebuje se 760 kg listů; z 1000 kg listů obdrží se 60 kg kokonů. Se vzrůstem housenek stupňuje se i spotřeba místa až na 70 m². Po 30—35 dnech přestávají housenky žráti, zakuklí se, načež se rozloží na ošatky se slamou. Po 8 dnech možno již sbírati zámotky. Zárodky se usmrtí parou nebo vzduchem 60° horkým. Slabé, skvrnité a dvojnásobné kokony, zhotovené společně od dvou housenek, dlužno vyřaditi. — Choroby: Nemocné housenky vykazují zmenšenou žravost, zakrnění vzrůstu a nepravidelnost svlékání. Spavost zachvacuje housenky krátce před předením; housenky leží bez hnutí, brzo umírají, zčernají a šíří protivný zápach; v žaludku nacházejí se četné bakterie a mikrokokky. — Zvápenění zapříčiňuje sněť Botrytis bassiana, jejíž mycel vniká do vnitřních orgánů housenky. Pošlé housenky jsou voskovité, později křídovité, pokrývají se trusem, který vniká do potravy housenek zdravých, čímž se nemoc velmi rychle šíří. Prostory a nářadí, zachvácené snětí, nesmí se již nadále používati. Ztučnění nebo žloutenka působí málokdy velikých škod; dostavuje se v čase, kdy housenky počínají přísti. Nemocná housenka nabývá nepřirozených rozměrů, kůže její se lehce trhá, z těla vytéká žlutá nebo mléčná krev. Pošlá housenka zčerná a stane se slizkou. Příčina nemoci jest neznáma. Při úbytích, které velmi pomalu probíhají, housenky slábnou, odmítají potravu a hnědnou. Nemoc vzniká obyčejně mezi třetím a čtvrtým svlékáním a může pomalu zničiti celý chov. Nemoci tyto jsou nevyléčitelné; možno je jen omeziti a předejíti. Proto nutno používati jen pečlivě vybraných a zdravých vajíček. Pro další chov vyberou se zdravé housenky a jejich kokony rozloží se na ošatkách. Vajíčka položí se na plátno nebo karton. Přes zimu se chovají v chladných a vzdušných místnostech. Jistější však jest isolovati párek motýlů hned po vylíhnutí v samostatných celách, kde se odbude páření a snesení vajíček. Po smrti motýlů prohlédnou se vajíčka mikroskopicky, zda jsou zdravá. Způsob cel zavedl Pasteur. — D i v o c í h e d v á b n í c i. Mimo Bombyx mori poskytuje ještě mnoho motýlů hedvábí. Motýlové tito žijí na svobodě, jejich vlákna jsou trvanlivější, silnější, při barvení neztrácejí, neboť neobsahují hedvábný klih. Mezi čelné druhy náležejí: v Indii Antheraea mylitta Drury, v Číně A. pernyi Guér., v Japonsku A. yamamayi Guér., který byl 1863 přivezen do Francie, Philosamia cynthia Drury, která zdomácněla v Alsasku. Hedvábí tohoto motýla směl dříve nositi jen japonský mikado a vývoz vajíček trestal se smrtí. Pokusy s hedvábníky jihoamerickými se osvědčily: Samia cecropia L., Telea polyphemus Cr. V Africe žijí 3 druhy h. z rodu Anaphe Boisd., jejichž housenky žijí na keřovitých Bridelia micrantha. Vlákna jejich jsou stejně silná jako bource morušového, dále jsou hnědá, kovového lesku, jsou však tvrdá a vlnitá. Vlákna divokých hedvábníků přicházejí do obchodu pod jménem hedvábí tussa. — Po světové válce vzrostl chov bource velmi značně. V Československé republice činí roční sklizeň přibližně 30.000 zámotků. H. podporuje Hedvábnický spolek v Praze a Hedvábnický ústav v Hradci Králové. Lit.: Pasteur: Études sur les maladies des vers à soie (1871); Voelschow: Die Zucht der Seidenraupen (1902); Gebbing: Seidenraupenzucht (1925); Ondrák: Hedvábnictví v praxi (1928).

Hedvika, stát. hnědouhelný důl v Ervěnicích u Mostu, jeden z největších v ČSR. Méněcenného uhlí z tohoto dolu používá Ervěnická elektrárna k výrobě elektr. energie, určené hl. pro Prahu (45.000 kW).

Hedvika polská (Jadwiga), (1370—1399), v Krakově r. 1384 korunovaná na královnu polskou.

Hedvika, svatá (1174—1243), patronka Slezska; založila ženský klášter, v němž žila po smrti svého chotě Jindřicha I.

Hedysarum L. (kopýšník), rod z čeledi Papilionaceae (motýlokvětých). Vytrvalé rostliny, zřídka keře s lichozpeřenými listy. Květy purpurové, bílé nebo bíložluté Semena mají tvar ledvin. V Evropě, Sev. Americe, Asii a sever. Africe. H. obscurum L. (k. tmavý) s květy tmavofialovými, smáčklým růžencovitým luskem, vyskytuje se ojediněle v Krkonoších. V jižni Evropě je H. coronarium L. (k. španělský) s červenými neb bílými květy, odolný proti vedrům a vyschnutí. Bývá pěstován jako okrasná květina.

Hedžra, přesídlení Mohamedovo do Mediny (z Mekky) 20. června 622. A. H. znamená Anno Hidschrae, t. j. roku tolikátého po hedžře. O sedmnáct let později označil kalif Omar tento den za počátek letopočtu mohamed.

Hedžas (Hidžás), arabské území, sev. část sluje Midian; ve starověku slul H. Arabia felix; důležitější města jsou: Mekka, Džida, Medina, Janbo el Bahr.

Země je málo úrodná; minerální bohatství není velké; vyváží se vlna, perleť, kůže, a dováží se obilí, káva a tabák.

Heeckeren Georges Charles d'Anthès (1812—1896), fr. baron a diplomat, adoptovaný syn holland. vyslance barona H., sňatkem spřízněn s Puškinem, jehož rodinu pomluvami urazil. V souboji 15. I. 1837 těžce zranil Puškina, za to zbaven hodnosti důstojníka carské gardy, vypověděn z Ruska, žil v Paříži, kde za Napoléona III. byl senátorem a ve franc. službách diplomatických. Po r. 1870 uchýlil se do soukromí.

Heem Jan Davidsz de (1606—1683), malíř holandské školy.

Heemskerck Martin van (1498—1574), nizozemský malíř, žák van Jana Scorela.

Hefaistos, řecký bůh ohně, později kovářství, syn Diův a Heřin.

Hefele Ferdo (1846—1909), ředitel školy, jihosl. kultur. historik a pedagog; zabýval se národními řemesly. Hlavní díla: Opanćar i opanćarija (1890), Naši domaći obrti (1896). Obstaral modely pro záhřebské Etnografické museum.

Heffling Valentin (* kolem 1663, † 1728), řezbář v Praze.

Hefflinger Vavřinec (* kolem 1694, † 1724), sochař v Praze.

Hefter Ervín (* 1905 v Liberci), malíř, žije v Berlíně. Maluje podobizny a krajiny. Souborná výstava v Berlíně r. 1929.

Hegel Georg Wilhelm Friedrich (* 27. VIII. 1770 ve Štutgartu, † 14. XI. 1831 v Berlíně), něm. filosof, od 1816 prof. filosofie v Heidelberku, od 1818 v Berlíně, kde vykonával svou filosofií vliv na pruskou vládu, takže jeho filosofii možno nazvati oficielní, státní. Napsal: De orbitis planetarum (1801), System der Sittlichkeit (1893), Phänomenologie des Geistes (1806), Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften (1817), Wissenschaft der Logik (1812—1816), Grundlinien der Philosophie des Rechts (1821). Přednášky jeho vyšly v sebr. spisech 1832—1887 a 1905—1925. Ve své filosofii si vytkl H. cíl, veškeré dění a bytí podříditi pojmu, a proto klade důraz na logiku, ne již formální, ale obsahovou. Logika jest mu soustavou čistého rozumu, říší myšlenky, pravdou v sobě a pro sebe, samotným bohem ve své věčné podstatě, před stvořením přírody a konečného ducha. Logické myšlení hledá pravdu v celku a postup jeho nazývá H. dialektikou. Systém H. se dělí na logiku, přírodní filosofii a filosofii ducha. Logika obsahuje nauku o jsoucnu, bytí a pojmu. Přír. fil. sleduje stopy ducha v přírodě. Filosofie ducha studuje projevy ducha, ujařmeného v přírodě k jeho svobodě, pochod od ducha subjektivního a objektivního. Tomu odpovídá jeho filosofie dějin a práva. Postup dějin lidstva vystupuje k ideálu svobody, postup vývoje práva k ideálu státu, který jest H. objektivní duch v nejvyšším svém projevu na zemi. Poslední stupeň, kterého může dojíti sám sebe osvobozující duch, je splynutí skutečnosti s duchem, státu s náboženstvím, což jest vyvrcholením filosofie. Tím blíží se absolutnímu duchu, božské stvořitelské podstatě světa, který se projevuje v umění, objektivním názorem, v náboženství subjektivní formou citu, ve filosofii subjektivně-objektivní formou čistého myšlení. H. filosofie počíná boží myšlenkou, pojmem, a přes rozmanitá dění vesmíru se opět vrací k božskému pojmu. H. skvělý systém spojuje téměř všechny metody filosofické, realismus, analytiku (Aristoteles), teologii (Proklos) a mystiku (mistr Eckart). Učení H. bylo v Rakousku ostře potíráno, vývoj je překročil, ale v poslední době nabývá opět veliké vážnosti, hl. úsilím ital. filosofa Croceho. — Liter.: Croce: Ció che è vivo e ció che è morto di filosofia di H. (1907), Scholz: Die Bedeutung der H. Philosophie für das phil. Denken der Gegenwart (1921), Kroner: Von Kant bis Hegel (1924), Rosenkranz: Hegels Leben (1844), Rádl: Romantická věda (1918).

Hegel Konstanty (1799—1876), polský sochař a profesor ve Varšavě.

Hegemonie (řecky), ze slova hegemon, vůdce, vláda (převaha) jednoho státu nad ostatními; známá je h. peloponeská a spartská (476 př. Kr.), dlouhého trvání neměla h. thébská; poslední byla macedonská.

Hegenbarth Emanuel (* 1868 v Čes. Kamenici, † 1923), malíř a prof. v Drážďanech. Maloval hlavně zvířata.

Hegenbart František (* 1818 v Grießdorfu), profesor pražské konservatoře.

Hegener Hanuš (* ve Vratislavi ve Slezsku), dvorský apatykář v Praze 1593.

Heger Edmund (* 1868 ve Svitavě), čes. hagiograf, lazarista, působil ve Štýrském Hradci, vydal řadu monografií o světcích.

Heger Filip, stavitel v Praze od r. 1792, ⤷ Frant. Heger.

Heger František (* 1766 v Praze), stavitel a měšť. v Praze. S bratrem Filipem ryl a kreslil pohledy na pražské stavby. Synové: Jan Maxmilian (1811—1855), stavitel a měšť., jeho vdova Aloisie (* 1810 Denhartová), vedla po něm živnost v Karlíně; František (* 1817), inženýr u dráhy.

Heger Josef (* 1885 v Nyklovicích), český biblista, kaplan v Brně; psal do čas. Museum a ČKD.

Heger Hynek Jakub (1808—1854), první český těsnopisec a stoupenec Gabelsbergerovy soustavy. Založil rak. Ústřed. jednotu těsnopisců, první těsnop. ústav rak. ve Vídni a napsal Soustavu čechoslov. těsnorychlopisu.

Hégésias, řecký filosof ze III. stol. př. Kr., známý ze zpráv Ciceronových a Diogenových (D. Laertský); spatřoval cíl života v bolesti a utrpení; dohnal mnoho lidí až k sebevraždě.

Hegesippos, athénský současník Demosthénův; přičítá se mu podvržená řeč D.: De Haloneso.

Hegewald Martin (1797—1864), měditiskař v Praze od r. 1834; byl obchodníkem a měšť. praž. od r. 1825.

Hegi Franz (1774—1850), švýc. mědirytec v Curychu.

Hegner-Abrahamowicz Andrzej († 1623), polský stavitel. Stavěl král. zámek ve Varšavě.

Hegner Edvard (1876—1929), úředník min. soc péče, povídkář a dramatik; vydal prósy Rozvrat (1905), Cesta k peklu (1918), Pět grotesek (1924), Marjánka Mičánková (1925), Čertova nevěsta (1927), dramatické hry Bratranci (1910, jako Trosečníci, 1921), Rub slávy (1911), Anna Martensová (1913), Průboj (1913), Přísný pán (1914 a 1922), Nad jícnem sopky (1920), Rodina Sukových (1921), Boj o Titana (1922), Milosrdné lži (1923), Zlaté doly (1923), Tajemství legionářova kufru (1924). — Lit.: Hartl, Budoucno, 1922.

Hegner Ulrich (1759—1840), švýc. spisovatel, člen vlády v Curychu; psal lidové povídky.

Hegnerová Anna (* 1876 v Zastávce u Brna), choť Edvarda Hegnera; vydala hry V příboji (1918), Xantippa (1923), společně s Edvardem hru Zlaté doly (1923) a povídky Marjánka Mičánková (1925).

Hégr Miloslav (* 1891), č. malíř, žák Loukoty a Preislera.

Hegyalja, ☞ Podhůří.

Hehl Vincenc (* 1901), ilustr. v Praze.

Hehnerovo číslo, udává procento nerozpustných kyselin mastných v tucích.

Hecht Egidius (1664—1726), čes. bohoslovec, 1682 piarista, rektor koleje v Benešově; kreslil portrety českých piaristů pro mědirytce, vydal překlad meditací Braunhofferových (1726).

Hecht Ferdinand (1822—1903), literární historik, kanovník kapituly Všech Svatých v Praze; vydal Homiliář Opatovický (1863).

Hecht Hugo, MUDr. (* 1883), něm. dermatolog a syfilidolog, zakladatel něm. abstinentního hnutí v Čechách a spolku pro potírání pohlavních chorob. Na starom. radnici zasedá za stranu komunistickou. Četné spisy z oboru studia syfilidy.

Hecht Hyacint, český právník XVIII. věku, premonstrát tepelský; vydal De jure et justitia (1734).

Heiberg Gunnar Edvard Rode (* 1857), norský dramatik. Jeho některá díla přeložena i do češtiny a provozov. na Stavovském a Vinohradském městském divadle (Balkon, Tragedie lásky).

Heide, město ve Šlesvicku. 10.646 ob. R. 1559 zvítězil tam Bedřich II. Dánský nad sedláky ditmarskými.

Heide Ant. (* 1809 v Tannenwaldu), malíř porculánu v Praze v 60. letech.

Heidel z Rasensteina, nazýv. též Heidelius, oblíbený znalec mincí na dvoře Rudolfa II., pražský primátor a nepřítel strany evangelické. Vypověděn z toho důvodu r. 1609 ze země jako škůdce, ale omilostněn. Nezúčastnil se však později veř. života.

Heidel Josef (* 1797 v Kladrubech u Teplé), kreslíř v Praze.

Znak města Heidelbergu.

Heidelberg, město v Bádensku při řece Neckaru; leží v úrod. rovině a je velmi výstavné; universita a jiná učiliště; dva starobylé mosty a středověké věže; ke kráse H. přispívají maleb. zříceniny renesančního zámku. H. je původu římského. Ve XIII. stol. patřil falckrabím římským, v XVI. stol. byl střediskem Helvetů; 1693 byl zabrán francouzským vojskem a popleněn; od r. 1803 náleží Bádensku. Byl majetkem Bedřicha Falckého, zimního krále.

Heidelberg František Josef (1844—1919), č. sochař. Pracoval s Levým na náhrobcích, vyzdobil karlínský chrám, obchodní komoru a j.

Heidelberg Josef (1812—1891), čes. sochař v Praze. Pracoval na oltářní výzdobě.

Heidelberger Arnošt, sochař v Praze (1628—86).

Heidelberský katechismus (lat. Catechesis palatina), byl vydán r. 1563 a obsahuje nauku církve reformované-luterské; byl sepsán na žádost Fridricha III. Falckého Zachariášem Ursinem a Kašparem Olevianem. Čes. překl. z r. 1619, 1723, 1783 a 1885.

Heidemann Paul (* 26. X. 1888 v Kolíně n. Rýnem), dříve operetní herec, nyní filmový v salonních komických rolích. Ve filmech Cikánský primáš, Malý Napoleon, Strach z lásky, Kontrola a mn. j.

Heidenheim Wolf (1757—1832), hebreista, založil r. 1799 v Heidenheimu hebrejskou tiskárnu.

Heidenreich Jan (1542—1617), evangel. bohoslovec, 1581 farář v Jihlavě.

Heidenstam Carl Gustav Werner von (* 1859), švédský básník; podnikl velké cesty na jih a do Orientu; psal romány, historické i epické a lyrické básně. R. 1916 získal Nobelovu cenu. V češt. Endymion (J. Dlabač, 1922), Karolíni (V. Šuman 1917—8), Pouť svaté Brigity (M. A. Pešková, 1917, E. Walter, 1929).

Heidinger Bedřich (* 1823 v Rajce v Uhrách), hudební ředitel praž. soukromé kapely.

Heidler Ferdinand, JUDr. (1881—1928), český politik, ministr obch. v kabinetě Vl. Tusara.

Heidler Gustav, JUDr. (1883—1930), tajemník Ústřed. spolku čsl. cukrovarnického. Literárně činným, a to zejména v otázkách ekonomických a finančních. Za války byl členem čsl. Maffie. Do N. S. byl vyslán za stranu nár. socialistickou.

Heidler Jan, PhDr. (* 7. IX. 1883, † 29. V. 1923), univ. prof. v Bratislavě, historický spisovatel. Napsal České politické strany v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (1914), Ant. Springer a česká politika v letech 1848—1850 (1914), Projevy českoslov. spisov. (1921) a j. Nejcennější své dílo o Fr. Lad. Riegrovi: Rieger na říšské radě 1879—85, již nedokončil.

Heidrich August (* 1807), malíř porculánu.

Heidrich Bruno (1884—1926), redaktor Bohemie, filatelista.

Heidrich Jiří (* 1787 v Kosmonosích), kolorista, v Praze od r. 1830.

Heidrich-Marek Adolf (* 1885 v Hradci Králové), ředitel měst. divadla v Jihlavě. Od r. 1902 působil u různých venk. div. společností, až r. 1907 přišel k Pištěkovu div., kde r. 1919 jmenován ředitelem. Nato převzal divadlo Deklaraci v Žižkově. Za světové války byl jako podezřelý vězněn. V r. 1922 převzal div. v Pardubicích. V r. 1925 převzal jako ředitel České divadlo v Jihlavě.

Heidrich-Marek Vladimír (* 1882), operetní režisér v Praze. V Berlíně absolvoval kurs u A. Reinhardta, působil u různých venkovských společností, pak u Budila v Plzni, u Měst. div. na K. Vinohradech, u Zem. divadla v Lublani. Po převratu přijal angažmá i se svou chotí u řed. Štecha v Brně jako šéfrežisér opery i operety. Nyní působí v Praze VII. u řed. B. Jeřábka jako herec i vrchní režisér.

Heidrich Oldřich, PhDr. (* 1892), český spisovatel a znalec švédské liter. Sp.: Přehled dějin švéd. literatury (1922) a j.

Heije Jan Pieter (1809—1876), nizozemský básník; založil časopis De Muzen; věnoval se studiu písně lidové po stránce hudební i básnické.

Heijermans Hermann (1864—1924), nizozemský spisovatel; psal silně naturalist. a sociální povídky a dramata.

Znak města Heilbronnu.

Heilbronn, město ve Virtembersku, ležící na řece Nekaru, 45.520 ob. Průmysl zlatnický a chemický; v okolí pěstuje se víno.

Heiler Friedrich (* 1892), prof. university v Marburgu a něm. ev. historik. Některé jeho práce přeložil do češ. G. A. Molnár v Českobratrských Hlasech (1924).

Heilig Josef (* 1830 v Praze), akadem. malíř.

Heiligenblut, korutanská obec v okresu špitálském, 1279 m n. m., na úpatí Velkého Glockneru ležící, 866 ob. V got. kostele sv. Briccia uschována jako relikvie láhvička s krví Kristovou. Zn. poutní místo.

Heiligenkreuz, o. v Dolních Rakousích v okr. bádenském, 975 ob., ve Vídeňském Lese. Cisterciátské opatství s románským kostelem (1150) a knihovnou (35.000 sv.).

Znak města Heiligenstadtu.

Heiligenstadt, 1. krajské město v sas. provincii s (1925) 8641 ob., na ř. Leine; 2. dříve vídeň. předměstí, nyní část 19. vídeň. okresu (Döbling). Beethovenovo museum.

Heilmann Frant. (* 1733 v Duchcově, † 1794 v Praze), čes. homiletik; vydal několik sbírek kázání.

Heilmann Jan Jakub, český historik a homiletik, polní kazatel hraběte Mansfelda; vydal Gruntovní relací, kterak se při dobývání Plzně dálo (1619).

Heilotové, ↷ Heloti.

Heim Rudolf, pseud. Václ. Mollendy.

Heimbacher Filip, polic. komisař v Praze, jeden z prvních čes. dramat. spisov.

období vlasteneckého divadelnictví; napsal řadu her, jež však po většině byly pouhým napodobením cizích vzorů (Schikanedra). Tiskem vyšla pouze jediná: Jan Dolínský (v r. 1793).

Heimburgová W., pseud. něm. spisovatelky Berty Behrens (1850—1912), nazv. dědička Marlittové. Svými romány stala se záhy velmi oblíbenou hlavně mezi ženami. (Lumpenmüllers Lieschen, 1879, Ihr einziger Bruder, 1882, Herzenskrisen, 1887, Eine unbedeutende Frau, 1891.) Její Sebrané spisy vyšly o 10 dílech r. 1890, pokrač. 5 dílů r. 1898. Do č. předlož. většina jejích románů (nakl. Kraus a Synek).

z Heimburku Řehoř, právník a diplomat XV. věku; napsal Apologii krále Jiřího (1466); 1469 stal se majitelem Nelahozevsi, po smrti krále Jiřího však musil ujíti do Drážďan, kde † 1472.

Heimburský Jindřich, český kronikář XIII. věku; napsal Annales sive Cronica bohemorum, jednající o dějinách do r. 1300; připisují mu i spis Chronica domus Sarensis. Lit.: Emler, Prameny II.

Heimdall (staronor., „záře světa"), norský bůh světla.

Heimerl Milan, JUDr. (* 1877), chorvský politik a publicista, později advokát, vynikající člen redakce Obzoru a Pokretu, pokrokový pracovník. Pronásledován za války rak. úřady, podlehl tuberkulose.

Heimrich Jan N. (* 1853), komerční rada a továrník v Jihlavě, dlouholetý posl. říšské rady rakouské, kulturní, sociální a národní pracovník na Jihlavsku.

Hein Jakub (1694—1754), český filosof; 1711 jesuita, rektor koleje v Telči; vydal dva latinské spisy.

Heindl Rudolf, Ing. (* 1861), odb. přednosta zem. práv. výboru; získal si zásluhy o zřízení a stavbu zem. hydroelektráren u Lotěštic, u Spálova na Jizeře, u Kaplice na Černé a j.

Heine Heinrich (do r. 1825 Harry) (* 13. XII. 1797 v Düsseldorfu, † 17. II. 1856 v Paříži), něm. básník. Syn nemajetných žid. rodičů; měl se stát obchodníkem, avšak za podpory svého strýce Salomona H., hamburského bankéře, studoval 1819—24 práva v Bonnu, Gotinkách a Berlíně. R. 1825 dal se pokřtíti. Chtěl se usadit v Hamburku jako advokát, avšak pro různé neshody žil střídavě v Londýně, Mnichově a sev. Italii, nejvíc však v Berlíně a Hamburku, až se r. 1831 usídlil v Paříži. Na jeho básnickou tvorbu této doby měla vliv jeho nešťastná láska k jeho sestřenici. Když r. 1835 byly všecky spisy Mladého Německa zakázány, byl Heine nucen žádati o státní pensi franc. vládu; od r. 1848 byl míšní chorobou připoután na lože. Svou básnickou činnost počal záhy (1822) sbírkou Gedichte. Značný úspěch měly jeho Reisebilder (1826), jakož i Buch der Lieder (1827). Ve Francii se snažil o franc.-něm. vzájemnost, kterou se snažil podporovati statěmi o Francii, uveřejňovanými v Německu, a statěmi o Německu, uveřejňovanými ve Francii. Za své nemoci psal balady Romancero (1851). Po jeho smrti byly vydány Letzte Gedichte und Gedanken (1869) a zlomky Memoiren (1884). Do češ. hojně překl. M. Krajníkem, Jak. Arbesem, Ferd. Schulzem, G. Žaludem, Erv. Špindlerem (Atta Troll, 1874, Kniha písní, 1873), A. Pikartem (Kniha písní, 1900), B. Kaňkou, Ot. Fischerem (Passionál, 1925), Václ. Kůstem, Zd. Kalistou, B. Benešem a j. — Lit.: Ot. Fischer (1923—4).

Heine Jan (* 16. V. 1798), akad. malíř v Praze.

Heineke František J. (* 1871), čes. lesnický spisovatel. Sp.: Myslivost v zemích českých, Tetřev, Liška a j. Též básník: Květy z lesů (Kroměříž, 1909).

Heinisch Jakub (1718—1771), český matematik, 1736 jesuita, ředitel filosofie v Olomouci; vydal Propositiones de Geometria (Praha, 1752).

Heinke Alvín (* 1837 v Niederwiera), kapelník v Praze v letech 70.

Heinker Jan Vilém (* 1799 v Schönfeldu v Sasku, † 1841 v Praze), knihkupec v Praze od r. 1829.

Heinold-Udyński Karl (* 1862), dlouholetý místodržitel moravský a min. vnitra v kabinetu Stürgkhově na počátku svět. války.

Heinrich, ⚲ Jindřich.

Heinrich Albin (* 1785 ve Frýdlantě na Mor., † 1864 v Brně), přírodopisec a kulturní historik; vydal několik německy psaných děl o dějinách Těšínska, o brněnském musejnictví, o moravských přírodninách a statistice.

Heinrich Arnošt (* 1880), český publicista, šéfredaktor Lid. Novin v Brně. Člen Maffie a revol. N. S.

Heinrich Ant. Filip (* 1781 v Schönbüchlu u Krásné Lípy, † 1861 v Novém Yorku), zprvu továrník, po úpadku odstěhovalý do Ameriky, kde hrál v orchestrech a komponoval nesčetné písně i velké skladby oratorní i symfonické.

Heinrich František (1803—1890), český malíř.

Heinrich Jan (1802—1844), český vojenský kazatel, 1836 voj. kaplan v Praze; vydal cyklus kázání o sebevraždě (1836).

Heinrich Josef (* 1837 v Dol. Jiřetíně, † 1908 v Horní Krči), českoněmecký peda-

gog a politik; jako zemský i říšský poslanec zastával se práv českého národa. 1864 zřídil v Praze první opatrovnu, 1889 dívčí vychov. ústav Cornelia v H. Krči.

Heinrich Kryštof (1663—1715), český matematik, 1681 jesuita, profesor ve Vratislavi; vydal dva latinské spisy.

Heinrich Vladimír Václav, PhDr. (* 7. IX. 1884), prof. astronomie univ. Karlovy; napsal četné práce z oboru astronomie a astrofysiky v odbor. časopisech.

Heinrich Vojtěch (* 1851 v Blovicích, † 1872), dramatik a novelista; otiskl pod pseudonymem V. J. Jirota řadu veseloher a povídek v Šumavanu a Obrazech života. Lit.: Šumavan, 1872, 31.

Heinrich von Freiberg, něm. básník koncem 13. st., žij. na dvoře českého krále Václava II. Napsal: Ritterfahrt des Böhmen Johann von Michalovic nach Paris (kol r. 1305).

Heinrich von Mügeln, míšenský básník na dvoře pražském za Karla IV.; zemřel kol r. 1372. Napsal: Der meide Kranz, sbírky písní a alegor. bajek.

Heinrich Władysław (* 1865), pol. filosof, prof. univers. v Krakově. Sp.: Zarys historji filozofji (1926).

Heinrichsgrün, ↪ Jindřichovice.

Heinschmidberský Jan, český homiletik XVII. věku; * v Třebechovicích, 1668 farář ve Smidarech, kde † 1693; vydal dva české spisy.

Heintsch Jan Jiří († 1713), slezský malíř, stoupenec Škretův.

Heintzit (hintzeit, kaliborit), nerost, vodnatý boritan hořečnato-draselný, tvoří bezbarvé nebo bílé krystaly, lesk skelný, tv. 4,5, vrostlý v pinnoitu u Stassfurtu a v karnallitu u Westeregeln.

Heinz Bartoloměj, sochař ve Znojmě, r. 1500.

Heinz Josef, st. (1564—1609), dvorní malíř Rudolfa II., původem z Basileje.

Heinz Vilém (pseud. Henry), (* 4. VII. 1886 v Praze), redaktor Národních Listů. Absolvovav gymnasium a medicinu, věnoval se zcela sportu; činem, slovem a hlavně perem byl z prvních propagátorů sportu u nás vůbec. Od 1901 vedl sport. týdeník Sport a hry, od 1906 je redaktorem Národ. Listů. Ve sport. žurnalistice má skvělé jméno, zejména je uznanou autoritou v automobilismu. Český sport vůbec a některé obory zvlášť (na př. kopaná), děkují mu za názvosloví, jež u nás zavedl.

Heinze Rudolf, JUDr. (* 1855), říšskoněm. politik strany lidové, dříve nár. lib. a poslanec říšského sněmu od roku 1907. Zúčastnil se na t. zv. Kappově puči (↪). Min. spravedlnosti a vicekancléř něm. (1921). R. 1926 předseda vrchního konsul. soudu v Egyptě.

Heinzel Vjekoslav (* 1871), chorvatský architekt a veřejný a komunální pracovník. 1911—1920 předseda obchodní a živnostenské komory v Záhřebě, několikrát starosta záhřebský.

Heiss Jan Jakub (* 1779 v Hrieningen v Švábích, † 1836), hudeb. umělec v Praze od r. 1798.

Heitler Otto (* 1884 ve Zhořelci), malíř, žák Krattnerův, krajinář. Restaurátor obrazů.

Hejbal Antonín (1814—1886), čes. básník a bohoslovec, farář káznice valašskomeziříčské; vydal sbírku latinských veršů Poemata (1850) a řadu spisů katechetických.

Hejčedlo, na Domažlicku primitivní kolébka pro děti, plachetka se silnými tkalouny na cípech. Dva a dva tkalouny po jedné straně vždy provlečeny kroužkem, zatlučeným ve trámě u stropu a uvázány.

Hejčín, městys na Mor., část Olomouce, 1945 ob. čs.

Hejčl Jan Josef, ThDr. (* 1868 v Žamberku), č. biblista: 1902 prof. biblistiky v Hradci Králové, 1909 na fakultě v Olomouci; vedle množství studií o literatuře biblické vydal skvělý překlad a výklad Knih Starého zákona (Praha 1917—1925). Lit.: A. Novák, Lid. Noviny 1928, 247.

Hejda František (1865—1919), žurnalista a spisovatel feuilletonických novel, a povídek. Sp.: Karikatury (1898), Krajané a kolemjdoucí (1905), Na výsluní (1907), Šašek a krasavice (1919), U Krásů a v sousedství (1910), Vrabci na střeše (1909), Ze soudní síně (I.—III., 1904—6). Psal též pantomimu Pohádku o Honzovi a veselohru Jižní krev.

Hejda Jan (1844—97), č. pedagog, říd. učitel. Sp.: Návod ke zpěvu, Nauka o zpěvu.

Hejda Jiří, JUDr. (* 25. II. 1895 na Kr. Vinohradech), národohosp. publicista, hosp. redaktor Lidových novin, spolupracovník Hospodář. rozhledu a Obzoru národohospod. Napsal studie Komu patří čsl. průmysl (Přítomnost 1927—8), Nová hospodářská politika (1929). V r. 1923 vydával v Olomouci revui Přehled.

Hejhal, hejkal, mystická postava lesního muže, z pohádek a bájí, povahově podobný Krakonošovi, líčen jako spravedlivý vládce lesů, hodným lidem neškodil, jim pomáhal, ale zlé trestal. V podání pohádek sídlil na vrchu Babě.

Hejhal Barthold Josef (* 1846 v Sedlčanech), český bohoslovec; provinciál

Augustiniánů v Praze; vydal překlad modliteb Belgramových (1882).

Hejl, ↘ hýl.

Hejna Josef (1841—1899), český místopisec; farář v Drahově; vydal dvě monografie o Borovanech a Opařanech.

Hejna Vojtěch, pseud. Ferd. Čenského.

Hejnic Otokar (* 1851, † 11. IX. 1925), prof. a bývalý archivář v Kutné Hoře. Sp.: Listář k dějinám školství kutnohorského (1905), Doplňky z let 1594—1623, Petr Brandl (1911) a Archiv kutnohorský (2 díly 1918).

Hejnice (Haindorf), ms. v Čechách, okr. Frýdland, 2638 ob. (162 čs.); poutnické místo. Frant. klášter s hrobkou Clam-Gallasů z r. 1691. Továrna na papír, přádelna bavl., mech. tkalcovna.

Heinitz Bohuslav, ing. Dr. (* 1883), přednosta rolnicko-lučeb. ústavu výzk. eměd. rady české. Odborný spisovatel.

Hejný Jan, pseud. Fil. Jana Konečného.

Hejret Jan (* 13. XI. 1868), od r. 1905 redaktor Nár. Politiky v Praze, propagátor slov. vzájemnosti. Napsal knihu Těšínsko (1919), studie a pojednání o Palackém, Havlíčkovi, Čelakovském (1899). Je starostou čes.-lužického spolku.

Hejrovský Jan F. (* 27. V. 1877 v Rokycanech), redaktor politic. týdeníku Žďár, dříve sokol. měsíč. Tyrš a Poštovního obzoru. Spolupracovník mnoha listů.

Hejsek, švihák, duchaprázdný, nastrojený mladík nebo starší ješitník či zhýralec.

Hej Slované!, píseň, kterou složil 1834 v Praze Samo Tomašík (1813—188) a jež znárodněla v slov. hymnu. S pozměněným textem „Hej Slováci!“ a v původ. znění doznala velkého rozšíření, dík smělému obsahu slovnímu a jaré melodii polské mazurky.

Hejšovina (něm. Heuscheuergebirge), hornatina z křídového pískovce v sev.-záp. Kladsku, která se geologickou stavbou a místy i romantickým vzhledem zvětralých skal podobá silně končinám v sousedním výběžku broumovském v Čechách. Nejvyšší bod Heuscheuer dosahuje výšky 919 m. Do Čech zasahuje skalními skupinami Větší a Menší Hejšov., zv. případně Stoh (910 m) a Stožec (866 m) a pásmem Polických stěn nebo Hvězdy (663 m), kt. uzavírá na záp. úval Broumovský.

Hejtman (z něm. Hauptmann, fr. capitaine, angl. captain), pův. každý vyšší, samostatný velitel armády, oddílu nebo útvaru (na př. v husit. váleč. h. vojska, h. táborový, h. nad vozy atd.), později v XVI.—XVII. stol. velit. menší jednotky kompanie (eskadrony), korouhvičky (setniny). Najímal voj. své jednotky na rozkaz plukovníkův. Nyní tolik co setník (kapitán) ↘. Mimo voj. též správní úředník, mající (aspoň původně) voj. moc ve svém okruhu; na př. krajský h., okresní h., městský h.

Hejtmánek František (1839—1920), odb. spisovatel v pivovarství a funkcionář piv. institucí. Sp.: Správa pivovaru (1905), Kousek kulturní pivovarské historie v Čechách (1918).

Hejtmánek Jan (1816—1875), učitel a řed. kůru v Karlíně. Hud. skladatel.

Hejtmánek Jan (1840—1918), český bohoslovec, farář v Bystrém; organisoval s Placidem Mathonem literární práci moravských katolíků.

Hejtmánek Ladislav (* 1859), řed. školy v Libni, spisovatel pro mládež a historik.

Hejtmánek Václav (1825—1898), ředitel škol ve Všetatech, spisovatel pedagogický; vydal Tabulky srovnávací o metrické míře a váze (1872) a životopis básníka Václava Hejtmánka (1882).

Hejtmánek Vácslav (1864—1881), mladý český básník, předčasně zemřelý. Sp.: Vínek z pozůstalých básnických prací (1882).

Hejtmánkovice, o. v Č., okr. Broumov, 1322 ob., 30 čs.

Hejtmanství báňské, ↘ horní právo.

Hejtmanství okresní, za Rak. okresní polit. správa. V jejím čele okr. hejtman.

Hejzlar Bonaventura (* 1878), čes. bohoslovec; dominikán v Praze; psal stati o dějinách řádu.

Hejzlar František, PhDr. (1843—1899), prof. a matem. spisovatel. Sp.: Logarithmy hyperbolické.

Hek František Vladislav (* 1769 v Dobrušce, † 1847 v Kyšperku), obrozenský spisovatel; studoval filosofii v Praze; kupec dobrušský; od 1823 pracoval pro Biblickou společ., 1840 překládal bratrské archivy do němčiny; stal se hrdinou románu Jiráskova F. L. Věk. Jeho sebrané spisy vydal J. Jakubec (1917—1924). Pseud. Dobrota Smíchorád.

Hekabé (lat. Hecuba), manželka Priamova, stala se po dobytí Tróie otrokyní Odysseovou a byla ukamenována od Řeků pro své spílání. „Co je mu po Hekabé?“, citát ze Shakespearova Hamleta (II, 2.) ve smyslu: je mu to lhostejné (↘ Ilias VI., 450).

Hekataios, řecký spisovatel z Milétu; zúčastnil se činně polit. života a marně se snažil zabrániti povstání Řeků maloasijských proti Peršanům (499). Napsal dílo dějepisné Genealogiai, dále zeměp. popis tehdy známého světa s mapou.

Hekaté.

Hekaté, řecká bohyně, vládkyně duchů a strašidel, hlavně duší těch, kteří násilím pozbyli života a nebyli pohřbeni. Těká nejraději za doby noční na rozcestích (odtud lat. trivia) za světla měsíčního. Pověra s jejím jménem spojila všechny možné děsivé představy. Byla uctívána jako bohyně měsíce a ztotožněna s Artemidou a Seléné. Zobrazována obyčejně s třemi hlavami.

Hekatomba, u starých Řeků oběť, která se skládala ze 100 kusů hovězího dobytka. Později každá větší oběť. Podle ní nazván první měsíc attic. roku (červenec-srpen) hekatombaion, kdy konány hekatomby Apollonovi.

Hekim (tur., hakim), lékař, ranhojič.

Hekla, nejznámější sopka na Islandě, leží vých. od Reykjaviku, tvoří kužel vys. 1447 m z lávy a tufu a má několik kráterů. Skoro stále je činná a je zaznamenáno dosud 26 velkých výbuchů.

Hektar, čtverec, jehož každá strana měří 100 m; rovná se 100 arům.

Hektický (řec.), označení tělesného stavu člověka, který charakterisuje stále pokračující hubnutí a scházení celého těla. Chorobu prozrazuje ostře ohraničená červeň na lících a horečka.

Hekto (řec.), sto, v metrické soustavě označuje sto jednotek; hektolitr = 100 l.

Hektograf (řec.), přístroj pro rozmnožování písma bez použití lisu; skládá se z plechové nízké nádoby, která obsahuje elastickou hmotu, na kterou se přenáší písmo, psané hektogr. inkoustem; list papíru se přiloží na povrch oné hmoty. Dostaneme až 100 kopií. H. massa se skládá z želatiny, glycerinu a vody. Podobné přístroje jsou autograf, chromograf, multigraf. Při kollografu užívá se solí uranu, které působí na želatinu tak, že místa, na která přišel inkoust, zůstanou suchá. Přetře-li se povrch mastnou černí, lze docíliti černých trvalých otisků.

Hektograf. inkoust, ↷ snímací inkoust.

Hektolitr, hl = 100 litrů.

Hektór, nejstarší syn krále Prima a Hekabé, manžel Andromachy, otec Astyanaktův, hlavní hrdina trojský; byl zabit v souboji Achillem.

Hektór, planetoida (624), objevená r. 1907.

Hektorović Petar (* 1487 ve St. Gradu na ostrově Hvaru, kde † 1572), básník dalmatský, smýšlením a citem Chorvat, ze šlecht. rodu. Za války turecké prchl do Italie; psal též italsky a latinsky; z jeho básní je největší a nejvýzn. třídílná: Ribanje a ribarsko prigovaranje, v níž pojal a zachoval taktéž tři staré národní písně. Uplatnil též své nadání hudební jako skladatel a spis. dramatický.

Hektowattová hodina, jednotka pro měření množství elektr. práce = 100 wattovým hodinám.

Hela (Mierzeja Pucka), poloostrov v pol. pomoří u Gdyně, dl. 35 km. Leží na něm vsi: Chałupy, Kužnica, Jastarnica, Bór, Hel.

Helada, ↷ Hellas.

Helbich Karel, MUDr. (* 1873 v Praze), odb. rada min. zdravotnictví v Praze. Působil původně v Kraslici a po převratu usadil se jako prakt. i poklad. lékař v Libni. Po celou dobu praxe lék. byl literárně činným v časop. Čes. lékařů a Lékařských rozhledech. V min. zdrav. působí od r. 1920; rediguje Věstník min. veř. zdravot. Vydal mnoho pozoruhodných děl (vyšlo u Pelcla: Odkud přišel bratříček?), založil Spolek poklad. lékařů.

Helcel Antonin Zygmunt (1808—1870), prof. práva na univ. v Krakově. Člen Kroměřížského sněmu. Sp.: Dawne prawo prywatne polskie, Starodawne prawa polskiego pomniki.

Hercelet Ctibor, JUDr. (* 1844 v Olomouci, † 17. X. 1904 ve Vyškově), syn Jana H., moravský advokát a novinář, zemský poslanec moravský, za stranu národní posl. říšské rady 1991—97.

Helcelet Jan, MUDr. (* 2. I. 1812 v Dol. Kounicích na M., † 19. XII. 1876 v Brně), moravský politik, nár. buditel, činný účastník Slovanského sjezdu v Praze r. 1848, pak r. 1861 poslancem na říšské radě, jako stoupenec strany federalistické. ↷ J. Kabelík, Korespondence a zápisky J. H-a (1910).

Helcelet Mojmír, PhMr. (* 1879, lékárník v Brně, bibliofil, exlibrista. Píše odborné články.

Helcmanovce, o. na Sl., okr. Gelnica, 1181 ob. (807 čs.).

Held (Dušánek) Otto, JUDr. (* 16. VIII. 1888), čes. oper. pěvec (hrdin. tenor), člen opery v Záhřebě, od r. 1926 u Jihočes. Nár. div. V r. 1929 u Měst. div. v Plzni.

1. Boby. 2. Hrách. 3. Čočka. 4. Kakaové lusky.

Held Heinrich (* 1868), bav. min. předseda a vůdce něm. strany středu.

Held Ignác (* 1766 v Třebechovicích, † 1816 v Brestu Litevském), čes. hudební skladatel, choralista praž. chrámů (altista), pak ve vojenské službě v Polsku, konečně učitelem hudby v Moskvě, kde získal si značnou přízeň a oblibu svými skladbami, hlavně polonézami národního rázu; na přímluvu velkokn. Konstantina obdržel místo přístav. úředníka v Pernavě, později přeložen do Petrohradu v hodnosti car. rady.

Held Jan Theobald, MUDr. (* 1770 v Třebechovicích, † 1851 v Praze, český lékař; byl 30 let primářem nemocnice Milosrd. bratří v Praze, několikráte děkan lékař. fakulty a 1827 rektor pražské university. Napsal historii nemocnice Milosrd. bratří, spisy lékařské a uplatnil i své nadání hudební ve skladbě písní (na slova K. A. Šnajdra, pod pseud. J. Orebský). V Jiráskově F. L. Věku jednou z hlavních postav románu.

Held Michal, malíř v Praze, 1835.

Held Ota, pseud. Fr. Picky.

Heldenbuch, sbírka středohornoněm. básní z hrdinských pověstí, vzniklá r. 1450 v Elsasku.

Helder, vál. a obch. přístav nizozem. provincie Sever. Holandu, (1926) 30.506 obyv., proti moři chráněné hrází 8 km dl.

Heldmann Ignác, malíř v Praze kol r. 1800.

Helebrant Antonín (* 1877 ve Lhotě u Zbirova), český lyrik a povídkář, 1910 katecheta gymnasia v Roudnici; tiskl básně v časopisech katolických, vydal několik sbírek povídek, překládal z ruštiny a němčiny, vše pod pseudonymem Miloslav Javorník.

Helemba, o. na Slov., okr. Parkáň, 1119 ob. (60 čs.).

Helena (* 1873), italská královna, dcera černohorského krále Nikoly I. (Jelena).

Helena („zářící"), 1. v řeckém mythu krásná dcera Dia a Ledy. Byla unesena Paridem a stala se tak příčinou války trojské; 2. křesť. světice, † kol. r. 330, matka Konstantina Vel.; zbudovala kostel nad Božím hrobem v Jerusalémě. Jí připisuje se také nález kříže Kristova. Svátek: 18. srpna.

Helena (řecké), ženské jméno. 1. H. Pavlovna (1806—1873), ruská velkokněžna, provdala se r. 1824 za velkoknížete Michala; podporovala umění, vědy. — 2. Luisa Alžběta, vévod. orleánská (1814—1858), dcera velkovévody meklenbursko-zvěřínského, provdala se r. 1837 za Ferdinanda Orleánského; marně se snažila r. 1848 zachovati trůn své rodině.

Helena, 1. hl. m. severoam. st. Montana, (1920) 12.037 ob., 1270 m n. m., důležité město hornické. — 2. m. v severoam. státě Arkansas, (1920) 9.112 ob., na řeče Mississippi; bavlnář. průmysl, obch. dřívím.

Helena, Krásná z Cařihradu, hrdinka lidové pověsti, která se od vynalezení tisku rozšířila skoro po všech krajích Evropy. Zakládá se na starofranc. románu ze 14. stol.

Helena Svatá, ostrov ↪ Svatá Helena.

Helenin (inulin), $C_6H_{10}O_5$, polysacharid, nachází se v kořenu Inula helenium, jakož i jiných složnokvětých rostlin a Campanulaceí, tvoří bezbarvé krystaly, rozpouští se snadno v horkém alkoholu a éteru, těká s vodními parami, taje při 100°, vře za rozkladu při 275—280°. Používá se v lékařství.

Helenín (Helenenthal), o. na Mor., okr. Jihlava, 473 ob. (320 č.). Velká akc. tov. suken.

Helenina medaile, Napoléonem III. založ. válečná pamětní medaile, pro Francouze i cizí příslušníky, kteří bojovali v l. 1792—1815 pod francouzskými prapory.

Helenium, rod amerických rostlin (30 druhů), z nichž některé druhy pěstovány jsou v našich sadech. H. autumnale L. má na podzim na vysoké lodyze vrcholík velkých žlutých úborů o polokulovitém terči a dlouhé, v zuby rozeklané jazykové květy.

Helenos, syn Priama a Hekabé; jako jeho sestra Kassandra byl nadán darem věšteckým; byl zajat od Řeků a prozradil jim, jak lze dobýti Troje.

Heleocharis (palach) R. Br., rod Cyperaceí (šáchorovitých). Z 80 druhů u nás zastoupeny jsou čtyři, nízké, slabé rostlinky s útlým oblým stéblem, jediným kláskem. Mělká pobřeží rybníků, tůní a močálů jsou jimi kryta. H. acicularis P., jednoletý druh, jehlicovitý, na bahně rybníků. H. tuberosa R. Br. poskytuje jedlé trsy. Roste v Číně.

Helespont, ↪ Hellespont.

Helfenburk, 1. zřícenina hradu u Bavorova, založ. r. 1335 od Rožmberků, kdež ve válkách husitských vězněni kališničtí kněží. Později v majetku Václava Vlčka z Čenova, pak jej opět získali Rožmberkové, po nich Eggenberkové, za nichž zpustl; — 2. neb Hrádek u Úštěka. Od r. 1374 patřil arcibiskupství pražskému a zde také sídlil po svém odstoupení arcib. Jan z Jenštejna. Později vystřídali se často jeho majitelé, ale od r. 1591 není o hradu více zmínky. I jeho jméno zaniklo a nazýván v okolí Affenberg.

Helfenštejn, ↪ Helštýn.

Helfer Jan Vilém, MUDr. († 1840), čes. cestovatel a přírodozpytec. Působil jako lékař ve Smyrně. Podnikl cestu do Bagdadu, Persie a Indie a usadil se pak v Birmě. Na vědecké cestě na Andamanské ostrovy zavražděn domorodci. Celou svoji obrovskou sbírku entomolog. odkázal Náprstkovu museu. Zprávy o jeho cestách s životopisem vydala Zeměp. spol. ve Vídni r. 1860.

Helfert Jaroslav, PhDr. (* 27. září 1883 v Malackách), řed. Zemského musea moravského, lektor musejnictví na Masarykově universitě, učitel dějin umění na konservatoři v Brně. Jest činný organisačně a publicist. v oboru musejnictví.

Helfert Josef, JUDr. (1791—1847), český právník, profesor církev. práva při Karlově universitě v Praze; vydal řadu spisů o právu kanonickém.

Helfert Josef Alexandr, JUDr. (1820—1910), právník a historik círk.; 1860 min. školství, 1863 president komise památkové ve Vídni; proti Palackému vydal spis Hus a Jeroným (1853) a řadu děl o dějinách rakouských.

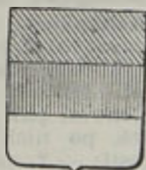
Helfert Vlad., PhDr. (* 24. III. 1886 v Plánici), čes. estetik, hudeb. spisov., docent hudeb. vědy na Masarykově univ. v Brně; věnoval se studiu historického vývoje čes. hudby 17. a 18. stol. a díla Bedřicha Smetany (Smetanovské kapitoly, B. Smetana, Tvůrčí rozvoj B. S.) a vydal celou řadu odb. spisů dějin hudby (Naše hudba a čes. stát a j.) a články v listech odborných (Estetika prvních oper, Čes. Mysl 1923), Boží bojovníci v česné hudbě, Žižkův sborník 1924) a j.

Helfferich Karel (1872—1924), něm. národohospodář a státník. Byl polit. činný za světové války i po ní. Byl nacionální stoupenec pravice, odpůrce Erzbergerův. Jeho dílem bylo r. 1923 stabilisování německé měny.

Helfštýn, ☞ Helštýn.

Helgi, H. Hundingsbani, hrdina vystupující v Eddě. Jeho příběh lásky patří k nejkrásnějším místům Eddy.

Helgoland, ostr. v Severním moři, od r. r. 1922 patří Něm.; leží před ústím Vesery a Labe; 45 km vzdálen od pevniny, 1600 m dl. a až 500 m široký, povrch asi 0.64 km². Skládá se z horní části (Oberland), asi 46 ha zbytku hornoněm. pohoří a jihových. nízké části (Unterland). R. 1925 měl H. 2885 obyv. (1910: 3417), národnosti fríské, kteří se živí rybolovem a plavbou. Mořské lázně. Ostrov je velmi důležitým strategickým bodem. Silná jeho opevnění musela býti po míru versailleském stržena. H. byl původ. v držení vévodů šlesvicko-holštýnsko-gottorpských, od r. 1714 obsazen Dány, r. 1807 Angličany, připadl r. 1890 něm. říši, 1892 Prusku.

Znak Helgolandu.

Héli, ☞ Elí.

Helíade-Radulesci (redu-) Jon (1802—1872), „otec rumunské literatury". Založil r. 1829 první rum. časopis Curierul românésca položil základ k prvnímu rumun. divadlu ve Valachii. Psal básně i díla prosaická.

Heliades Josef, český příležitostný humanistický básník v 17. stol. Žil v Čes. Brodě a v Trenčíně.

Héliady, v řec. mytu dcery Héliovy a Okeánovny Klyméné. Po smrti jejich bratra Faetonta změněny v topoly, jejich slzy v jantar.

Héliaia (řec.), lidový soud v Athénách. Utvořen Solonem z občanů všech tříd; byl s počátku instancí odvolací. Od V. st. př. Kr. pro pře hrdelní i civilní, rozpadal se z 10 soud. dvorů (dikasterií), s veřejným líčením. Perikles zavedl odměnu pro soudce (heliastikon).

Heliand, Schmellerem (1830) tak nazvané starosaské zpracování Nového zákona ve verších, vzniklé kol r. 830.

Helianthemum Pers. (devaterník), rod Cistaceí (cistovitých). Nízké, jakoby bylinné polokeříky se žlutými, bílými neb růžovými květy. Plody jsou tobolky 3chlopné. K nám zasahují pak H. chamaecistus Mill. (d. obecný), velkokvětý druh v různých formách po celé Evropě, H. canum Bug. (d. douškolistý) s malými kvítky; na vápencích.

Helianthus L. (slunečnice), rod Composit (složnokvětých). Jednoletou bylinou je H. annuus L. (sl. obecná), dorůstající do značné výše, ba i přes 2 m. Na vrcholu nese veliký plochý úbor, který bývá slabě vyklenutý, sytě žlutým paprskem a tmavě hnědým terčem. Malé větévky úžlabní zakončeny jsou menšími úbory. Nažky mají kol sebe zubaté plevy snadno opadající. Nažky jsou černé, fialové, bílé šedě pruhované a j. Semena nažek slouží k výrobě oleje. Sama jsou pak výborným krmivem pro ptactvo. Vytrvalou rostlinou tohoto rodu je H. tuberus L. (topinambur) s vysokou lodyhou a malými úbory. Pěstuje se pro odenkovité hlízy zevně nachové. Mají tvar bramborů a jsou výborným krmivem. Zvou se „židovské brambory" a obsahují inulin asi ve 3%.

Heliar, pseud. Alexandra Baťka.

Helias, univ. profesor v Praze ve stol. 15., původce interdiktu nad Husem a nad Prahou.

Helic Lukáš, kněz českobratrský z 2. pol. 16. stol., původem z židovské rodiny poznaňské; do Jednoty českobr. vstoupil asi 1570, kde uplatnil znalost hebrejštiny při překladu bible Kralické. Povahy dobrodružné, nestálé, několikráte odešel do Poznaně z míst svého působení (Ivančic, Fulneku), jsa v ustavičných sporech s Jednotou a s Luterány.

Helicidae, ⚲ hlemýždi.

Helicin, náleží mezi heteroglykosidy (glykosidy). Byl však získán pouze umělou cestou, a to sloučením acetochlorglukosy s draselnou solí aldehydu salicylového. Podobá se svými vlastnostmi salicinu, který jest obsažen v kůře vrbové.

Heliconia L. (helikonie), rod Musaceí, úhledné listy, často krásně zbarvené listeny. Asi 30 druhů v tropické Americe. Mnohé z nich pěstují se jako krásné skleníkové květiny; obzvláště H. metallica Linden. z Nové Granady s listy 60—90 cm dlouhými, shora zelenými, dole kovově červeně zbarvenými s perleťově lesklým bílým středním nervem.

Heliconidi (Heliconidae), čeleď denních motýlů. Tito velmi krásní motýlové, čítající množství druhů, shrnují se do rodu Heliconius Latr., jenž omezuje se pouze na Ameriku.

Helicoprion bessonowi Karpinsky, spirálovitě stočený útvar v průřezu jednoho segmentu od 0.25 až do 0.30 m. Segmenty složené z dentinu vybíhají v zub s ostrou hranou. Nalezen v ruském permu. Násadec je pokryt vápenitými deštičkami jako žraločí chrupavka. Pravděpodobně jsou to srostlé symfytické zuby žraločí. Podobný útvar z ruských vrstev karbonu byl popsán jako Edestus Leidy a považován za zbytek žraločí.

Helicoprion bessonovi.

Hélicoptère (fr., elikoptér), dřívější název pro vrtulová letadla.

Helička, „na helusku", dět. dívčí hra jarní, kolová s říkánkami, tancem a zpěvem.

Helichrysum arenarium DC.

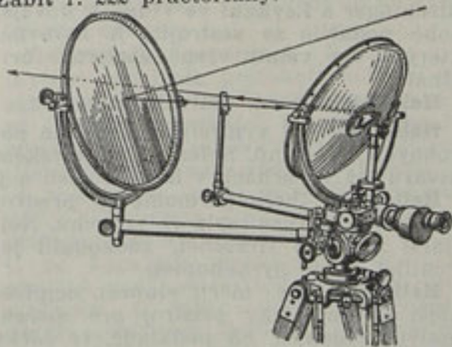
Helichrysum, smil, r. rostlin složnokvětých; rostliny nebo keře s bílým chmýřím, úbory květní jsou složeny z velmi četných květů, jichž bývá více samčích než samičích. Asi 300 druhů jest rozšířeno po celém světě mimo Ameriku, asi 150 v jižní Africe. Často v krajinách písečných roste divoce H. arenarium (smil písečný). Jeho žlutých květů se dříve používalo v lékařství. Z jiných h. na př. H. orientale, H. bracteatum, H. macranthum, květiny ozdobné.

Helikon, u starých Řeků čtyřstrunný nástroj k určování tónů; u dnešní vojenské hudby veliký hluboký plechový nástroj (kontrabasová tuba v f nebo es).

Heliocentrický (řec.), uznávající slunce jako střed, hlavně pojem astronomický.

Héliodóros, 1. řeč. metrik I. st. po Kr.; 2. H. z Emesy v Syrii, řec. spisovatel románů III. st. po Kr., napsal Aithiopica. (Příběhy aithiopské, přel. Jos. Hrůša, 1925.)

Heliogabalus (Elagabal), vl. jm. boha slunce, který byl uctíván v Emese v Syrii), jako řím. císař (218—222 po Kr.): Imperator Caesar M. Aurelius Antoninus Augustus, vnuk Julie Maesy, švagrové Septimia Severa. H. byl v Emese veleknězem boha slunce, prohlašoval se synem Caracallovým a získal si tak legionáře. R. 218 provolán císařem a dosáhl uznání senátu. Vládl však despoticky. Zabit r. 222 praetoriány.

Heliograf Zeissův.

Heliograf (řec.), přístroj k fotografování slunce; jest to vlastně astronomický dalekohled s fotograf. komorou. Jest buď ekvatoriální, nebo v pevné poloze; sluneční paprsky se uvádějí do dalekohledu heliostatem.

Heliograf vojenský (spr. heliotrop), signalisační přístroj, jehož hl. součástí je otáčecí zrcátko na třínožce, jež odráží sluneční nebo umělé světlo na vzdálenost až přes 100 km. Používá se Morseovy abecedy krátkých a dlouhých blesků; jsou viditelny jen ve směru vrženého paprsku, takže nelze jich se strany čísti nepovolanému. Rozšířen hl. u voj., zejm. pro jezdectvo a v horách.

Heliografie (ř.), souhrn všech grafických metod, které pomocí fotografie přenášejí výkresy nebo jiné obrazy na desku, a tuto tak zpracují, abychom z desky dostati štoček pro tisk. Jsou různé metody, na př. heliogravura, kde používá se desek měděných, které se pokryjí želatinou; fotogalvanografie, helioplastika, heliotypie a j.

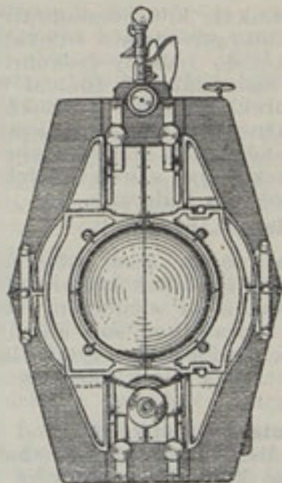
Heliogravura (fotogravura), postup, při němž získáváme prohloubené obrazy, schopné tisku. Deska měděná se pokryje asfaltovou vrstvou a nechá se na ni působiti světlo. Na tuto desku se dá obraz na pigmentovém papíře, kopírovaný pod diapositivem a neosvětlená želatina pigmentového obrazu se smyje ve vodě. Potom se navlhčí a leptá želatinový obraz v lázni chloridu železnatého do mědi. Při tom prostoupí roztok chloridu železnatého nejslabší místa želatinové vrstvy pigmentového obrazu a vzniknou tím hlubší stíny; dalším slabším leptáním dostaneme polotóny a světla. Potom se deska retušuje. Používalo se jí dříve k reprodukci mědirytin, nyní při výrobě map, plastických předmětů. Tuto metodu zdokonalil Karel Klíč (O͡) a Mertensem užita k tisku rotačnímu. Barevné heliogravury zhotovoval první Goupil v Paříži, pak Blechinger a Leykauf ve Vídni. V novější době podařilo se sestrojiti h. barevné, kterými lze velmi věrně zachytiti originál.

Heliolatrie (řec.), uctívání slunce.

Heliolites, rod vymřelých, korálům podobných živočichů, naléz. se v silurském útvaru též v Čechách v Koněprusích a j.

Heliometr (heliothermometr), přístroj k určení absorpce tepla ve vzduchu. Nejstarší vynalezl Herschel, zdokonalil jej Pouillet. Je to pyrheliometr.

Heliometr (řec., měřič slunce), nejpřesnější astronomický přístroj pro měřeni malých oblouků, na podkladě, že čočka objektivu pozorovacího dalekohledu je rozložena ve dvě půlky, které upevněny v kovových šoupátkách dají se pohybovati

Heliometr.

měřitelně ve směru dělení (obr. 1). Obr. 2 znázorňuje mechanismus h. Respoldova. Vidí se na něm dělený objektiv a vedení šoupátek při pozorovacím měření. H. byl použit nejprve k měření průměru slunce (z toho jeho jméno). Může se ale stanoviti i vzdálenost dvou hvězd tak, že zhlíží se obrazy každé v jedné polovici objektivu k druhému, až se kryjí. K tomu potřebný posuv odpovídá dvojité vzdálenosti měřených hvězd.

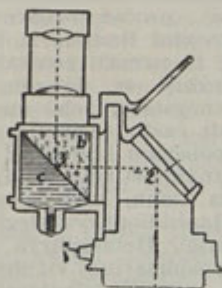
Heliomikrometr, přístroj k určování heliografických postavení bez počítání. Jedná-li se o měření, kterých je potřebí na př. k určení rotace sluneční ze zdánlivého pohybu skvrn, velmi ulehčují a zrychlují práci. H. od G. C. Hale se skládá ze dvou malých dalekohledů, které mají společný okulár. Dostaneme nejprve jeden obraz slunce, otočením dva obrazy, které se dotýkají. Podle úhlu otočení stanovíme zdánlivý průměr slunce.

Héliopolis (řec., sluneční město, egypt. Anu, bibl. On), 1. m. v horním Egyptě se slavným chrámem boha slunce Ra, zbudovaným Sesostrisem I.; 2. m. v Syrii, nyní Baalbek.

Hélios, řecký bůh slunce, syn Titana Hyperiona a Theie, sám pak nazýván Titan i Hyperion, bratr Séléne a Eos. Později byl ztotožněn s Apollonem, u Římanů se Solem. Z jeho obrazů starověkých nejznámější t. zv. kolos rhodský.

Helioskop (řec.), přístroj k tlumení světla slunečního při pozorování slunce dalekohledem. Na obraze znázorněny h.

Colziův podle Zeisse; zde vniká sluneční paprsek cestou 1—2—3—4 a naráží u a na skleněný klín, kde absorbuje se největší množství tepla, prochází hranolem b, jehož přepona dotýká se kapaliny, podle

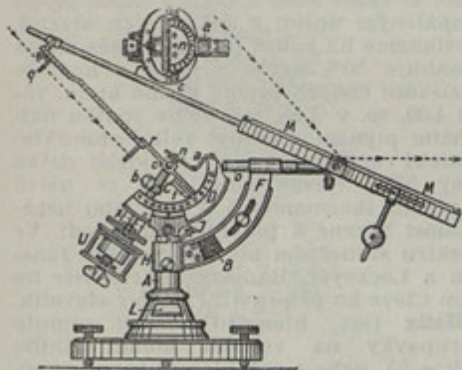

Helioskop Colziův (Zeiss)

jejíž volby může býti reflex u 3 více nebo méně rovnoběžný a toliko malá část světla projde okulárem.

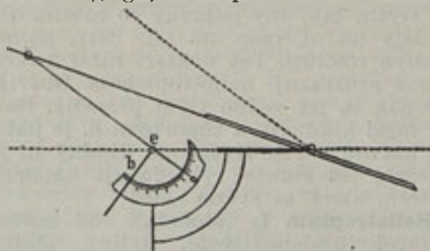
Heliosové hedvábí, umělé vlákno viskosní. ↷ hedvábí umělé.

Heliostat (řec.), přístroj, jímž lze paprsky sluneční, přes zdánlivý pohyb slunce, vésti stále určitým směrem. Skládá se v podstatě ze zrcadla, které se pohybuje hodinovým strojem podle otáčení se země. H. vynalezl Gravesande, zdokonalili ho Biot, Fahrenheit, Gambey,

Obr. 1. Heliostat universální. (Fuess.)

Meyerstein, Silbermann a j. Universální heliostat Fuessův (obr. 1) dovoluje otáčení až k 70° šířky. Schematické zobrazení principu, na němž je založen universální heliostat, ukazuje obr. 2: a značí azimutovou osu, b osu hodinovou, c vodorovnou osu zrcadla; rovina papíru představuje rovinu poledníku, osy d, e, f jsou myšleny kolmo. Mějme případ s kolmo odraženým paprskem o 12. hod. polední. Paprsek gd dopadá rovnoběžně s fe na zrcadlo, takže se odrazí vodorovně do bodu i, v prodloužení hd. Poněvadž fe || gd, také při otočení zůstává

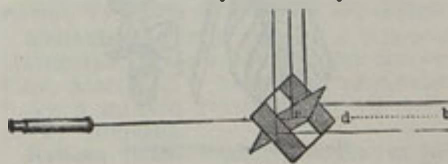
Obr. 2. Schema konstrukčního principu heliostatu universálního.

rovnoběžným, platí, že ∠ feh = ∠ gdh. Poněvadž nyní ∠ feh = 2 ∠ fdh, také ∠ gdh = 2 ∠ gdf. Podle zákona o odrazu jest ∠ gdf = ∠ idk, konečně ∠ idk = fdh, nebo di je stále v prodloužení osy zrcadla. Směr se však může podle libosti měniti.

Heliotherapie, ↷ léčení sluncem.

Heliotrop, 1. rod květin, ↷ Heliotropium. — 2. Ozdobný kámen, ↷ chalcedon. — 3. Označení barevného tónu podle bravy květů h.

Heliotrop (řec.), Gaussem sestrojený přístroj, jímž v zeměměřictví vzdálená stanoviště se stávají viditelnými reflek-

Heliotrop.

tovaným světlem slunečním. Obraz znázorňuje schematicky zrcadlové zařízení, které vrhá sluneční světlo sss zrcadlem cc do dalekohledu, zrcadlem dd ke vzdálenému bodu b.

Heliotropin, piperonal, $C_8H_6O_3$, methyléter aldehydu protokatechového. Obsažen jest vedle vanilinu ve vanilce pravé (Vanilla planifolia) a velkokvěté (V. pompona) a v otočníku peruviánském (Heliotropium peruvianum). Průmyslově vyrábí se dnes oxydací isosafrolu směsí chromovou. Tvoří bezbarvé, lesklé, příjemně vonné krystalky, tající při 37° C na kapalinu vroucí při 263° C. Ve studeně vodě se špatně, v horké vodě, alkoholu a éteru dobře rozpouštějí. Slouží ponejvíce jako velmi příjemně vonná látka k přípravě různých par-

fumů, někdy také jako lék proti bolení hlavy.

Heliotropismus (řec.), vlastnost mnoha rostlin, která se jeví v tom, že rostlina, je-li jednostranně osvětlována, natáčí se ke světlu tak, aby paprsky co možná dopadaly na ni, resp. na její listy, kolmo (pohyb rostlin). Též někteří nižší živočichové prozrazují heliotropismus. Obzvláště pak ti, jež vedou život přisedlý. Rozdíl mezi kladným a záporným h. je patrný hlavně v říši živočišné. Kladný h. je u těch, jež slunce vyhledávají, záporný u těch, které se světla „štítí".

Heliotropium L. (otočník), rod Borraginaceí (drslenovitých). Byliny, zřídka keře, s proměnnými, vejčitými nebo kopinatými listy, s malými, ve vijany upravenými listy. Přes 200 druhů v mírném a tropickém pásmu. H. peruvianum L. (o. vanilkový, „vanilka"), rostoucí v Peru a pěstěné pro tmavomodré kvítky silně vonící vanilem. V jižní Francii připravuje se z květů otočníku vanilkového a spolu z květů pomerančovníku voňavka. H. corymbosum Ruitz et Pav., s temnějšími, narcisově vonícími květy; zavlečen i do střední Evropy. H. europeum L. je jednoletý druh s hustými vijany bez listenů.

Heliotropium peruvianum.

Heliotypie (řec.), málo obvyklé označení pro autotypii (↘) a světlotisk (↘).

Heliozoa (řec.-lat.), slunivky, řád jednobuněčných živočichů (Protozoa) z třídy kořenonožců (Rhizopoda). H. jsou kulovití kořenonožci z většiny žijící ve sladkých vodách. Mají pulsační vakuolu, jemné paprsčité pseudopodie (panožky, t. j. výběžky tělní protoplasmy, jimiž se pohybují), které u této skupiny mají osní vlákna a proto jsou označovány jako axopodie. Tělní plasma vysílá plasmatické výběžky, které vyztuženy jsou osními, ponejvíce křemičitými vlákny. Vlákna mohou spolu splývati a tvořiti tak síťovinu. Tělo je buď nahé nebo slizem obalené (Chlamydophora), nebo dokonce stmelené v křemičité schránky (Clathrulina), pročež označovány jsou jako sladkovodní Radiolarie, od kterých se liší tím, že nemají centrální schránky. Rozmnožují se dělením, kterému předchází encystace, nebo množí se pučením. Dosti často sdružuje se více jedinců ve společnou kolonii. Z řady čeledí jsou nejznámější tyto druhy: Clathrulina elegans Cienk, Acanthocystis turfacea Cart, Raphidiophrys elegans Hertw. (tvoří kolonie), Heterophrys myriopoda Arch., Actinosphaerium eichhorni Ehrbg. Jmenované vesměs sladkovodní. Mořským druhem je Myxastrum radians H.

Helium, He, plyn, který se nalézá ve spodních vrstvách atmosférických, 0.000056 %, ve větším množství ve vyšších vrstvách, v bílých stálicích, na zemi v mnohých nerostech, dále v menších množstvích v různých zemních plynech, obyčejně s argonem, hl. v USA., kde se také jímá a stlačuje pro vojen. potřebu (ku plnění vzducholodí), dále ve vodách minerálních ve Wildbadu v Černém lese, v Cauterets, Mazières, Bath, jeho stopy jsou ve vodě říční a mořské. Připravuje se z radia. K jeho výrobě se rozpálí cleveit ve vakuu, vzniklá plynná směs se zbaví vody a zbytků cizích plynů rozpáleným uhlím z kokosových ořechů. Dostaneme na konec plynnou směs, která obsahuje 50% helia + neon a hodí se k získání čistých plynů. H. má atom. váhu 4.00, sp. v. 1.98, jest vedle vodíku nejlehčím plynem, ukazuje velmi charakteristické spektrální čáry, nejdelší délka vlny 587,6 (jasně žlutá). H. se užívá k plnění thermometrů a pro jeho nezápalnost hlavně k plnění vzducholodí. Ve spektru slunečním ho našli r. 1868 Janssen a Lockeyer, Ramsay a nezávisle na něm Cleve ho připravili r. 1895 z cleveitu.

Helix (lat., hlemýžď), zevní ohnuté chrupavky na volném konci ušního boltce (↘ ucho); rod hlemýžďů; v geom. ↘ šroub.

Helkoma, ↘ vřed.

Helkovice, o. v Č., okr. Jilemnice, 223 č. ob.

Hell Maximilián (* 1720 v Šťávnici, † 1792), slovenský astronom, 1738 jesuita, dvorní hvězdář ve Vídni.

Hellandit, nerost, křemičitan yttria a erbia, obsahuje hliník a vápník, hnědý, lesk mastný, tvoří nažloutlé, až 5 cm dlouhé jednoklonné krystaly.

Hellanikos, řec. dějepisec V. st. př. Kr., z Mytilény na Lesbu, napsal četné spisy dějepisného, chronologického a monografického obsahu v nářečí ionském.

Hellas, u Homéra krajina jižní Thessalie, později označení řec. států mimo Pelopones, s Thessalií, nebo bez ní. V širším smyslu všechny krajiny, obývané Řeky, s Velkým Řeckem, Kyrenaikou, pobřežím maloasijským atd. Také dnešní Řecko se nazývá úředně H.

Hellé, sestra Frixova; uprchla s ním na zlatém beranu před úklady jejich macechy, ale upadla do moře, po ní nazv. Hellespont.

Helleborein, $C_{21}H_{34}O_{10}$, jedovatý heteroglykosid (glykosid), obsažený vedle malého množství helleborinu v kořenech a spodních listech čemeřice černé (Helleborus niger) a č. zelené (H. viridis). Jest to jedovatá látka podobných účinků jako digitalin, působící hlavně na srdce. Přichází jako krystalický prášek, nutící ke kýchání, snadno ve vodě i alkoholu rozpustný, v éteru nerozpustný. Vodný roztok odpařen s kyselinou solnou dává modrý helleboretin, který se v konc. kyselině sírové rozpouští intensivní fialovou barvou.

Helleborus L., čemeřice, rod pryskyřníkovitých (Ranunculaceae), rostlina s mohutnými kořeny. Přízemní listy jsou tuhé a přezimují. Květy mají zelené, červenavé neb bílé korunovité lístky, počtem pět. Tobolky jsou vícesemenné. Asi 15 druhů ve střední Evropě. H. foetidus L., čemeřice smrdutá, se zelenavými kvítky, roste v jižní a záp. Evropě, zejména ve vápenatých půdách. H. niger, listy lodyhy celokrajné, vejčité, zcela jiné než přízemní. Květy bílé neb narůžovělé. Bezlistá lodyha, mající nahoře jen 2—3 listeny, je jednokvětá neb dvoukvětá. Kvete od prosince do března. Domovem jsou hory již. a střední Evropy. U nás se pouze pěstuje a jen zřídka zdivočí. Květů užívá se do věnců a jako vánoční okrasy. Jmenované druhy mimo čemeřici smrdutou a stejně tak i ostatní druhy, jako červeně kvetoucí H. orientalis Lam. v Řecku a H. purpurascens W. K. (čemeřice nachová) s listy okvětními uvnitř fialově naběhlými, lodyhou 1—3květou, pětidílnými přízemními, na rubu řídce chlupatými listy, rostoucí na Kavkaze, u nás průvodce bukových lesů na Podkarpat. Rusi, jsou pěstovány v zahradách pro ozdobu. — Lit.: Schiffner, Monographia Helleborum.

Čemeřice smrdutá.
a) stonek s příz. listem, b) květ v průřezu.

Hellebrant Arpád (* 1855), maďarský bibliograf, od r. 1876 knihovník maďarské akademie.

Hellegat, na válečných lodích prostor pod pancéřovým obalem.

Hellén, v řec. mythu syn Deukalióna a Pyrhhy, svými syny Aiolem, Dórem a Xanthem praotec Hellenů.

Hellen Paul (* 1859), fr. grafik, žák Gérômův.

Hellenismus (řec.), ráz národa hellenského (řeckého), obyčejně v užším slova smyslu doby od Alexandra Velikého po Augusta (323—31 př. Kr.), jak se vytvořil splynutím nár. kultury řecké s kulturou národů orientálních. Řeč, kterou se tehdy mluvilo (koine), se nazývá také hellenistická. Vyvinula se z nářečí attického.

Hellénista, znatel jazyka a literatury starořecké; ve starověku se tak nazývali Židé, kteří žili v krajinách, obydlených Řeky a mluvili řečtinou, do níž vnikly prvky židovské.

Hellens (elãs) Franz, pseudonym belg. spisovatele Fréderica van Ermengem (* 1881), píše mimo lyriku povídky a romány.

Heller Adolf (* 1887) profesor a malíř v Kroměříži.

Heller Agathon (* 1874), český učitel, autor četných sokolských tělocvičných příruček.

Heller Antonín (1790—1873), čes. včelař a odborný spisovatel.

Heller Ferdinand (1824—1912), český hudebník, přítel Smetanův. Sestavil čtverylky a známou Besedu z českých národních písní.

Heller Ferdinand (* 1868), český právník, hon. konsul Costa-Ricy.

Heller Jomtobh Lippmann (1579—1654), pražský rabín. Hl. dílo: Megilat ébha (paměti), komentář k Mišně.

Heller Johann Florian, MUDr. (1813—1871), prof. pathologické chemie ve Vídni,

spoluautor Heller-Teichmannovy zkoušky; ⚲ Teichmannova zkouška.

Heller Josef August († 1855), českoněmecký skladatel, odpůrce Wagnerův. Psal opery a duchovní hudbu.

Heller Julius (1846—1926), český učitel, odborný spisovatel o vinařství.

Heller Karel, JUDr. (* 11. X. 1866, † 5. XI. 1923), advokát. Mimo různé odb. práce vydal s JUDrem K. Kadlecem: Německo-česká terminologie úřední a právnická (1898).

Heller Saturnin (1840—1884), čes. architekt, spoluautor Nár. divadla, zástupce novočeské renesance.

Heller Seligman (* 1831 v Roudnici), německý básník a žurnalista, odešel 1873 do Vídně.

Heller Servác Bonifác, Dr. (1845—1922), žurnalista a spisovatel, redaktor Nár. Listů, kde působil od r. 1870. R. 1872 vypravily ho Nár. Listy do Ruska, odkud psal cestopisné feuilletony. Pak poslán do Berlína jako politický zpravodaj na sjezd tří císařů. R. 1877 byl jako válečný zpravodaj v ruském stanu. Odtud přinesl si látku k svému Románu na bojišti. Byl zemským a říšským poslancem a stal se odpovědným redaktorem Nár. Listů. Za světové války vzdal se aktivní činnosti novinářské a věnoval se spisování memoirů, které vyd. 1916—1924.

Hellerau, zahradní město, založ. r. 1909 v drážďanské rovině; umělecko-průmysl. dílny, a byla zde Dalcrozova taneční škola (pro rytmiku, hudbu a tělesnou výchovu), od r. 1925 v zámku Laxenburku u Vídně. Založil ji Dalcroze (⚲). Dalcroze vycházel od jednoty hudeb. a tělesných pohybů, chtěl realisovati rytmické a dynamické elementy hudby kroky, jeho nástupci rozvedli jeho systém ve směru tělesného a tanečního vzdělání.

Hellḗspontos (řec., moře Hellino, Frixos), starověké jméno Dardanel (⚲); na nejužším místě postavil Xerxes most. Je také proslaveno bájí o Héro a Leandrovi.

Hellich Bohuslav, MUDr. (* 1851 v Poděbradech), č. psychiatr a zoolog, doc. Karlovy univ., pak ředitel ústavu pro choromyslné v Praze; vydal řadu spisů o živočišstvu českém, o nemocích nervových a o předhistorických lebkách.

Hellich Čeněk Antonín (1803—1832), český malíř zátiší. Bratr jeho

Hellich Emanuel (1801—1874), lékárník v Poděbradech a malíř samouk.

Hellich Jan, PhMr. (* 19. I. 1850 v Poděbradech), český kulturní pracovník. Byl dlouhá léta starostou města Poděbrad a čelným činovníkem všech tamějších veřejných a kulturních institucí (okresního výboru, Občanské záložny, Spolku pro postavení sochy krále Jiřího z Poděbrad a čet. j.). R. 1902 založil okr. museum, jež obsahuje množství archeologických nálezů, jím učiněných. Prozkoumal Poděbradsko geologicko-paleontologicky, živočišně a rostlinopisně. Člen četných vědeckých korporací. Napsal velké množství odborných článků do různých časopisů a zasloužil se o kulturní a vědecké povznesení Poděbradska.

Hellich Josef Vojtěch (1807—1880); čes. histor. malíř, žák Berglerův. Spoluzakladatel Jednoty výtvarných umělců (1849). Vedle oltářních obrazů a portretů (B. Němcové, Kaliny a j.) věnoval se archeologii a byl též od r. 1841 kustodem sbírek Nár. Musea. — Lit.: Zlatá Praha, 1887 (čl. F. A. Slavíka).

Hellmer Jan Jiří (1687—1770), houslař v Praze, proslulý hl. svými violami.

Hellmer Karel Josef (1739—1812), syn předešlého a jeho žák.

Hellmessen Antonín (* 1854 v Roudnici, † 1930), architekt uměl.-prům. školy v Hallu u Inšpruku. Pracoval též v Čechách.

Hellmuth Bedřich, MUDr. (1840—1902), český oční lékař a zakladatel četných nadací.

Hello Ernest (1828—1885), katolický spisovatel francouzský, předchůdce novokatolické literární školy, filosof, povídkář, polemik a satyrik; řadu jeho spisů do češtiny přeložili Bouška, Florian a Krlín.

Hellquist Karl Gustav (1851—1890), švédský malíř; maloval krajiny, hl. však historická plátna z časů švéd. reformace.

Hellwald Friedrich Anton Heller von (1842—1892), něm. historik a zeměpisec. Napsal četná kulturně-historická pojednání a zabýval se studiem antropologie a asijského zeměpisu.

Helm Brigita (* 17. III. 1908 v Berlíně), něm. film. herečka, známá z filmů Metropolis, Na pokraji světa, Láska Jeany Neil, Lež Niny Petrovny, Peníze, Láska a vášeň Jiřího Gardena, Yachta sedmi hříchů a j.

Helm Friedrich, MUDr. (* 1886), něm. lékař a roentgenolog v Liberci.

Helm Jan Václav, knihtiskař v Praze v l. 1706—1733.

Helm Theodor Otto, PhDr. (1843—1920), víd. hudební kritik, odpůrce Hanslickův a ctitel Smetanův a Fibichův.

Helma, helm (ze starogermán. kořene hel-, lat. celare, skrývati), též přílba (něm. Helm, angl. helmet, franc. heaume. casque), ochrana hlavy bojovníkovy, nošená od starověku. Nejstarší známé h.

asyrské byly špičatého, cípatého tvaru frygické čapky, někdy opatřené polokruhovitým chocholem; řecké (☞ brnění) kryly celou hlavu a měly mandlovité, šikmé otvory pro oči a nánosky; mívaly rovněž veliké, obloukovité žíněné chocholy. Tyto h. byly z bronzu nebo železa. Římské byly buď z kůže, vyztužené křížem z kovových pásů (galea) nebo celé z kovu (cassis), opatřené nášijníky a naušníky na stěžejkách; jejich tvar byl kulatý; u důstojníků zdobeny chocholíkem ze pštrosích nebo z jiných per. Gladiátoři (☞) měli přílby tvaru klobouku s prohýbanou střechou a úplným hledím mřížkovitým. Středověké h. měly původně tvar zašpičatělé čepice (šišák) a nosila se pod ně brněná kukla na hlavu, splývající a chránící krk a ramena (camail, Helmbrünne); taková je na př. zachovaná přílba sv. Václava s nánoskem; rovněž normanské h. mají podobně špičatý tvar. Další stupeň vývoje je h. hrncovitá, kbelcovitá (Topfhelm, heaume) tvaru více méně válcovitého s dýnkem rovným (vzdorovala špatně úderům), později kuželovitým (aby se rány smekaly), s okrouhlými nebo obdélníčkovými okénky pro oči (12.—14. st.); na ně se začaly již připevňovat klenoty. I pod tyto přílby, kryjící celou hlavu i krk, se nosila kožená lebka (cervelière, Hirnhaube) nebo brněná; kromě toho byly, jako všecky přílby, uvnitř měkce vyloženy. V té době se rozmohly rytířské hry, k nimž se sestrojily zvláštní přílby kolčí (Stechhelm, h., de joute), s vysokým krkem a nízkou lebkou s náprsníkem a nášijkem, úplně uzavřené, jen s okénky pro oči, aby rytíř při klání nebyl poraněn dřevcem (hrálem), a turnajské (Tournierhelm, heaume de tournoi), podob. tvaru, ale z obličeje otevřené, opatřené tam mřížkou ozdobně zohýbanou a chránící jen temeno proti úderu meče nebo kyje, s nimiž se v turnaji zápasilo. Tyto druhy (14.—15. st.) se pak dostaly jako šlechtický odznak též do erbů. Vedle toho pro skutečný boj se vyvinul ve 14. st. jiný tvar přílby, bassinet (Becher- n. Beggelhaube, Kesselhaube) s pohyblivým hledím (visière), zvedacím buď na stěžejce upevněné na čele přílby (abschlächtig) nebo sklápěcím na čepích, po stranách spánků umístěných (aufschlächtig). Dýnko i hledí bývaly zašpičatělé (odtud název Hundsgugel). V 15. st. se tvar ten změnil potud, že lebka byla kulatá s hřebenem (crête, Kamm), po němž se hledí kol čepů otočilo na temena; tento tvar s krátkým límcem, zvaný armet, udržel se v různých odrůdách (bourguignotte, Burgunderhelm) až do 16. st. hl. pro turnaje. Souběžně s ním vznikl v 15. st. lehčí tvar, zvaný salade (z lat. celata), šalíř (z něm. Schallern, Sturmhaube), tvaru ocelového klobouku s dlouhou střechou na šíji a štěrbinami na oči; nesáhal na bradu, která bývala chráněna zvl. kusem brnění, zv. mentonnière (Bart), upevněným na krunýři; výhoda byla, že se přílba dala snáze sejmouti. Šalíře se nosily i pro hry až do 17. st. Jejich jednodušší forma, ocelový klobouk (kapalín, chapel de fer n. cape-

Obr. 1.

Obr. 2.

Obr. 4.

Obr. 5.

Obr. 6.

Obr. 7.

Obr. 3.

1. Rytířská h. (17. stol.).
2. Bavorská h. (1806).
3. Franc. kyrysnická h.
4.—6. Něm., angl. a franc. ocelová h.
7. Tropická h.

line, Eisenhut), tvaru kupy n. stohu se střechou, byly součástí zbroje pěšího lidu v téže době (na př. ve válkách husitských); byl ovšem bez nábradníku. Zlepšením palných zbraní ztrácí zbroj na ceně a tak se h. zase zjednodušovaly; v pol. 16. st. vzniká cabasset (Birnenhelm, Schützenhaube), tvaru vysokého končitého klobouku s úzkou rovnou střechou, hl. u střelců a pikenýrů; jezdectvo ještě v 17. st. podržuje armety nebo burgundské h. s hledím zavřitelným; jen arkebuzníci měli přílby otevřené. Se španělskou pěchotou se rozšířil v 16. st. tvar zv. morion (podle Maurů), kulatý n. zahrocený klobouk s hřebenem a střechou loďkovitě zvednutou. Z východu, kde vždy převažoval vliv asijský, přišel do módy tvar mongolský (tatarský, turecký); byl to kapalín podoby jockeyské čepice s knoflíkem nebo hrotcem nahoře, s článkovitou ochranou týla a náušníky; nánosek v podobě úzkého obloučku probíhal štítkem a dal se fixovati v různých polohách. Tato přílba, zv. Zischägge n. casque polonais (⚲ obr.), byla nošena zejm. v Polsku, Uhrách, Rakousku, Bavorsku až do 18. st. jakožto h. jezdecká. V 18. st. začíná vláda klobouku, jenž už v pol. 17. st., zejm. ve Francii a Švédsku, se u pěchoty rozšířil, a přílby mizejí; jenom jezdectvo nosí proti sečným úderům ještě dlouho pod kloboukem kovové lebky n. aspoň křížovou výztuhu z oceli. Teprve koncem 18. st. se zavádějí, aspoň pro některé druhy těžkého jezdectva, znovu přílby, zejm. pro kyrysníky a dragouny, tvaru řecké přílby bez hledí, ale se štítkem, s chocholem, třapcem nebo s ozdobou tvaru chlupaté housenky (odtud Raupenhelme, (⚲ obr.); přílba nabyla typického tvaru s vysokým, hákovitě dopředu zahnutým hřebenem, jak byla v různých armádách do světové války (⚲ obr.). U pěchoty, kde v 19. st. převládá čáko, se podobná přílba, ale s knoflíkem nebo bodcem místo hřebenu, zavedla jen v některých armádách (britské, něm. Pickelhaube). Jí přizpůsobená je přilba tropická, s širokou, klopenou (⚲ obr.) střechou po celém okraji a ventilací kolem hlavy (mezi dosedacím páskem a stěnou přílby a na temeni přílby); vyrábí se však ne z kovu, nýbrž z plátna nebo korku (⚲ obr.); podobně různé h. pro strážníky, četníky a j. jsou z lehčího materiálu. Již před svět. válkou se uznávala nutnost chrániti nějak hlavy vojínů zejm. v zákopovém boji proti šrapnelovým kuličkám a menším střepinám granátů; zkoušely se přílby z růz. druhů zušlechtěné oceli (bessemerské, kyrysové, niklové, manganové a j.). Ale teprve za světové války všechny válčící strany přikročily k hromadné výrobě h. pro celou armádu. Franc. zavedli 1915 vzor gen. lékaře Aldina, tvaru kapalínu z 16. st., vážící 660 g; Angličané h. z manganové oceli, tvaru plochého, chapel de fer z 15. st. (725 g) a Němci velmi těžký (1000 g) typ tvaru salade. Američané zkoušejí typ s hledím (⚲ obr.). H. se za války velmi osvědčily.

Helma v heraldice se vyskytuje nad štítem již ve 13. st. a to nejprve tvaru kbelcovitého, později h. kolčí a nakonec turnajská a zavřitelná (armet). Ježto turnajů se směli účastniti jen šlechtici o několika generacích, byla změna h. kolčí v turnajskou zlepšením erbu. V pozdějších dobách h. zdobena obojkem (Halsbande, collier) a klénotem (cimier, Helmschmuck, Zimier) obyčejně ve způsobě erbovního znamení, někdy i přikryvadlem (lambrequin, mantel, Helmdecke), zvyk, jenž se patrně vyvinul ze starogermán. způsobu nasazovati na hlavu zvířecí lebku s kůží. Pro knížata a jiné vysoké šlechtice bývala turnajská h. s mřížkou (barreaux) en face (de front) od hraběte do starého šlechtice (přes 3 předky); táž h. v ¾ profilu; h. v plném profilu se 3 pruty v mřížce měl šlechtic se 3 předky, kdežto nově ošlechtěný dostal armet se spuštěným hledím v profilu. Na h. korunka buď zavřená (knížecí) n. otevřená, podle stupně šlechtictví; rovněž počet prutů v mřížce udával šlechtictví. H. se dávala do erbu (pravidlem) jen osobám fysickým, ne právnickým, vyjímaje některé rytířské řády.

Helman Michal (1655—1710), řezbář v Praze.

Helmer Gilbert Jan (* 1864 v Křepkovicích), katolický politik, opat premonstrátského kláštera v Teplé; účastnil se živě politického i kulturního života českých Němců.

Helmerová Marie, pseud. M. Stejnichové.

Helmersen (Gelmersen) Grigorij Petrovič (1803—1885), znamenitý ruský geolog; prostudoval a popsal m. j. Ural, Altaj, donskou kamenouhelnou oblast a r. 1841 vydal první geologickou mapu evropského Ruska.

Helméssenová Gustava (* 1864), malířka v Praze, portretistka.

Helmhacker Rudolf (* 1841 v Rokycanech), český geolog, 1872 profesor geologie v Lubně, pak horní inženýr v Praze; vydal řadu německy i česky psaných děl z oborů krystalografie, geologie a kartografie.

Helmholtz Hermann von (1821—1894), něm. přírodozpytec, profesor anatomie a fysiky. Napsal: Über die Erhaltung der Kraft (1847), Handbuch der physiolog. Optik (1856—66), Die Lehre von den Tonempfindungen (1862) a j.

Helmichová Viviana, pseud. Viktora Hánka.

Helminthes, ↗ hlístovité.

Helminthiasis, onemocnění hlísty.

Helminthologie, nauka o hlístech, červech a j. cizopasnících ve vnitřnostech, na př. o tasemnici.

Helmitol, chem. sloučenina hexamethylentetramin kyseliny anhydromethylencitronové, krystalinický prášek kyselé chuti; slouží hlavně jako vnitřní antiseptikum při kataru močového měchýře.

Helmling Leandr, beuronský benediktin, působící v pražských Emauzích; vydal několik spisů o dějinách opatství emauzského a Průvodce křížovou chodbou kláštera emauzského v Praze (1910).

Helmold, středověký dějepisec z Holštýnska, autor Chronica Slavorum, líčící pokřesťanštění slovan. zemí do r. 1172.

Helmont Jean Baptiste van (1577—1644), holand. lékař a filosof, hlavní stoupenec ↗ chemiatrie a nástupce Paracelsův.

Helmovka, rod hub rouškatých, ↗ houby.

Helmstedt, město v Brunšviku, as 15.200 ob.; průmysl (hnědé uhlí, sklo, textilie, železo a j.); obchod obilím a dobytkem.

Znak města Helmstedtu.

Helobiae, řád rostlin jednoděložných (Monocotyledones). Základní květní typ vykazuje dva kruhy okvětné a volné pestíky (1 i více) i semena bez bílku. Vodní život je příčinou četných odchylek od základního typu.

Helodea Rich. et Mchx. (vodní mor), rod z čel. Hydrocharitaceae. Vodní rostlina s prodlouženou lodyhou (až 3 m), která buď spodem zakořeňuje neb hojně ve vodě vzplývá, nese husté, obyčejně trojčetné přesleny malých, útlých, jemně pilovitých lístků. Tyto jsou vysoce přizpůsobeny svému životnímu prostředí svým anatomickým zjednodušením. Mají totiž dvouvrstevnou čepel bez pokožky, vodní kanál místo cév. Existenci si zajišťují svými 4—5 mm dlouhými prýty, jež se snadno oddělují, přenášejí a přezimují. V Evropě je rozšířený druh H. canadensis, která zavlečena byla z Ameriky mezi lety 1836—42 do Skotska a Irska. Odtud přešla na britské ostrovy, do Belgie a Holandska (1860). V tutéž dobu rozšířila se z berlínské bot. zahrady do celého Německa a r. 1880 k nám a zá-

Vodní mor kanadský.
a) Kvetoucí větévka samičí rostliny, b) samičí květ, c) rozříznutý plod.

roveň až do Podunají. Je rostlinou velmi nenáročnou a má velkou schopnost vegetační, takže záhy dusí veškerou ostatní vegetaci a vyplňuje tůně, slepá ramena řek, rybníky a vodní nádrže ode dna až po hladinu hustou spletí větévek a listů Výbojnost, která ohrožuje někdy povážlivě vodní hospodářství, sama časem ustoupí, rostlina vymizí.

Heloderma horridum, ↗ ještěrka kornatá.

Helofylní rostliny, ↗ rákos.

Heloïsa, milenka Petra Abélarda.

Helotarsus, rod afr. orlů, nazv. kejklíř pro zvláštní způsob svého letu.

Helóti (řec.), státní otroci ve staré Spartě; zabývali se hl. zemědělstvím. Sloužili v námořnictvu jako veslaři pod jménem neodamodů. Po 3. st. není o nich již zpráv.

Helpa, o. na Sl., okr. Brezno nad Hronem, 2189 ob. (2151 čs.).

Helphand Alexander (1867—1924), něm. socialista; pracoval organisačně v Rusku a Turecku. Psal pod pseudonymem Parvus. Hl. dílo: Der Klassenkampf des Proletariats (1910).

Helsingborg, přístavní město ve švéd. Län Malmöhus, as 50.500 ob., na Oeresundu.

Helsingfors, ⚲ Helsinki.

Helsinki (Helsingfors), hl. m. Finska a Län Nylandu, as 208.000 ob., na výběžku ve Finském zálivu, nejdůlež. námořní a obchodní město země. Průmysl: kovodělné továrny, loděnice, cukrovar, tabáková továrna. Obchod s pobaltickými státy a zaoceánskými zeměmi (dříví, papír, máslo, obilí, stroje, cukr, uhlí). Dovoz převyšuje značně vývoz; lodní provoz činil 1925: 1.6 mil. reg. tun. H. je sídlem finské vlády a úřadů.

Znak města Helsinski.

Helštýn (něm. Helfenstein), srázný kopec u Lipníka, 340 m vys., na levém břehu Bečvy. Stál zde hrad, založ. v 13. st., kdysi oblíbené sídlo moravských šlechticů: pánů z Pernštejna, z Kravař a z Vrbna.

Heltai Gáspár (k. 1520—k. 1575), sedmihradský reformátor; založil tiskárnu, v níž tiskl luteránské katechismy. Po r. 1588 se přiklonil ke kalvinismu, později k unitarismu a socinianismu.

Heltman Viktor (1796—1878), pol. politik a žurnalista. Účastnil se povstání r. 1831 a 1863, emigroval. Sp.: Emigracja polska od 1831 do 1863 (1865), Demokracja polska na emigracji (1866).

Heluán (Helván), modní lázně v Egyptě, as 8000 ob., na pokraji pouště; spojeny drahou s Kahýrou.

Helungkiang (čín., Černá dračí řeka), nejsev. prov. Mandžurska, 526.000 km², as 4,230.000 ob. Převahou lesy a pastviny, na j. obdělávaná půda (oves, žito, boby). Dobývá se uhlí, též zlato. Hl. městem je Tsitsikar.

Heluška, pseud. Marie Hořubyové.

Helvelle Eduard (* kol 1817, † 1849), malíř v Praze.

Helvella L. (chřapáč), rod hub z čel. Helvellaceae (chřapáčovitých). Klobouk nasedá na nohu středem a několika hrubými laloky sklání se k ní. Noha sama je hluboce zbrážděná. H. crispa Scop. (chř. kadeřavý) a H. lacunosa Afz. (chř. důlkatý), mají světle barevné plodnice. Roste ve světlých hájích, na paloucích a travinách. H. esculenta Pers. až 11 cm vysoký, se zbrázděnou, bělavou nohou, okrouhlým neb jamkovatým, 4—6 cm širokým a hnědým kloboukem. Roste na jaře v písečné půdě jehličnatých lesů.

Helversenová Malvína († 1925), pražská lidumilka; 1888 založila útulek zmrzačených a opuštěných dívek Růžencová výrobna v Praze.

Helvetiové keltský kmen, podle Tacita původně sídlící mezi Černým lesem, Rýnem a ř. Maine. Za Caesara obývali území nyn. švýc. náhorní roviny. K. r. 60 př. Kr pohnul je náčelník Orgetorix k vystěhování do jižní Gallie, v němž jim bylo zabráněno Caesarem. Později byli ovládnuti Burgundy a Allemany.

Helvetia, v 19. stol. zavedený symbol Švýcar, v podobě ženy s oštěpem a se štítem.

Helvétius Claude Adrien (1715—71), fr. filosof a encyklopedista; jako sensualista a materialista nalézal v egoismu jediný praktický princip.

Helvetská kolej (Collegium Helveticum), seminář v Miláně, zal. 1579 arcibiskupem Karlem Borromejským pro Švýcarsko; trval do XVIII. stol.

Helvetská konfese v Čechách, byla vydána 1784 (Szalay), 1784 v Berlíně (Elsner), 1867 a 1885 (H. z Tardy). První h. k. vydal katol. kněz Vorel 1784. Evang. církev ref. od ní upustila po převratu a nahradila ji Českou konfesí z 1575 a Bratrskou konfesí z 1662 podle Komenského. ⚲ Československo, círk... poměry.

Helvetské vyznání, pojmenování ⚲ basilejského vyznání z r. 1536 a vyznání víry reformované církve, sestavené 1556 ⚲ Bellingerem.

Helvík Jan Bohumír, varhanář v Praze r. 1736.

Helvin, nerost, křemičitan manganatoberylnatý; obsahuje 5,7% síry, tvoří žluté až hnědé, čtverečné krystalky.

Helvius Cinna Gajus, řím. básník učeného alexandrinského směru z 1. stol. př. Kr.; napsal epos Smyrna a j.

Helzel Bedřich (* 1838), malíř a fotograf v Praze v l. 70.

Hémačandrah (k. 1089—1178), ind. spisovatel; napsal četná filosofická a filologická díla.

Hemailer Hans, dvorský malíř Matyášův v Praze, kol r. 1615.

Hemans Felicia Dorothea roz. Browne (1793—1835), angl. básnířka; psala básně nábož. a vlasteneckého obsahu.

Hematogelit, koloidní forma hematitu, nalezená, určená a prozkoumaná F. Tučanem.

Hemerka Vilo (* 1882 v Prostějově), malíř, portretista.

Hemerocallis L. (denivka), rod z čel. Liliaceae. Rozšířen hlavně ve střední a

východní Asii (Číně, Japanu). Vytrvalé tyto rostliny mají svazek četných kořenů hlízovitě zduřelých, dvouřadé obloukovité listy, přes 1 m vysoké stvoly květné, na kterých dvě neb tři větve nesou několik cihlově žlutočervených velkých

Hemerocallis fulva.

květů, jako H. fulva L. (d. plavá), jejíž květy se zvlněnými okraji trvají pouze jeden den. Žluté, vonné květy má H. flava L. (d. žlutá). V Evropě H. pěstuje se v zahradách a jen uvedené druhy rostou volně. Jsou pravděpodobně zdivočelé. Prvý je u nás neplodný, druhý jen velmi vzácně. Rozmnožování děje se rozdělováním trsů.

Hemessen Jan van (k. 1500—1566), vl. Jan Sanders, holand. malíř.

Hemi, (řec.), poloviční.

Hemianaesthesie, příznak mozkových chorob, jevící se hl. ve ztrátě kožního citu na jedné polovině těla. Při hysterii jest h. úplnou.

Hemianopsie (řec., hemiopie), omezení zorného pole na polovinu. Homonymní h. vzniká poruchou zrakové dráhy a zrak. ústředí v mozku; polovice společného obzoru obou očí nevnímá světla. Heteronymní h. (vzácnější) vzniklá hl. při nádorech hypofysy; zevní poloviny obzoru na obou očích nevidí.

Hemiascineae, řád hub ze skupiny Ascomycetes (houby vřeckaté). Stojí svojí organisací velmi nízko a v mnohém vztahuje se ku třídě plísní, od kterých se liší článkovaným myceliem. Neustálený počet jednobuněčných výtrusů ve vřeckách svědčí o nízkém stupni vývoje. Vřecka tvoří se jednotlivě na myceliu a slizem promíšené výtrusy vypouštějí se konečným otvůrkem. Žijí saprofyticky (Ascoidea, Endogone), nebo parasiticky (Protomyces).

Hemiatrofie obličeje, pomalu pokračující mizení jedné poloviny obličeje, počínající před nebo za pohlavního dospívání. Působí velké znetvoření. Způsobena je asi onemocněním sympatického nervstva. Dříve nebo později se zastaví, takže života neohrožuje. V jednotlivých případech osvědčil se operativní zákrok na nervu sympatickém nebo vyplňování vpadlých částí parafinem.

Hemibasidii, ☞ sněti.

Hemicefalus (řec., polohlava), znetvoření u lidí a zvířat, při němž chybí horní část lebky s mozkem.

Hemidesmus R. Br., druh Asklepiadaceí se zeleně purpurovými květy; 2 druhy ve Vých. Indii; H. indicus R. Br. poskytuje ind. sassaparillu, používanou v Asii jako lék proti příjici

Hemimorfit (kalamín křemičitý), zásaditý křemičitan zinečnatý, důležitá zinková ruda; nachází se v kosočtverečných, zřetelně hemimorfních krystalech nebo vláknitý, stébelnatý, zrnitý, celistvý a zemitý, bezbarvý, bílý, nažloutlý, šedý, hnědý; tv. 5; ve vápenci a dolomitu se smithshonitem, sfalerotem, galenitem, wulfenitem, limonitem, kalcitem; Merklín v Čechách, Píla u Nové Baně na Sl., Cáchy, Tarnovice, Raibl a Bleiberg v Korutanech, Urál.

Hemiola (řec., lat. proporcio hemiolia), v mensurální hudbě označení pro skupiny černých not.

Hemiptera, ☞ hmyz polokřídlý.

Hemisféra (řec.), polokoule, hl. polovina země nebo oblohy; hemisférický, polokoulový.

Hémon Louis (* 12. X. 1880 v Brestu, † 8. VII. 1923 v Chapleau v Kanadě), franc. spisovatel. Napsal román Maria Chapdelaine (1921), povídky La belle que voilà (1923), romány Colin-Maillard (1924), Batting Malone (1923). Do češtiny přel.: Marie Chapdelainová (M. Šárecká, 1923), Ona kráska (Šárecká, 1924), Román boxera (H. Kalva, 1927), Hra na slepou bábu (Hradecký, 1927).

Hemeroidální cévy (vasa haemorrhoidalia), cevy krevní konečníkové, t. zv. zlaté žíly; bývají podnětem ke krvácením z konečníku nebo k městkům hemoroidálním (☞).

Hempel Jan Marjan (1818—1886), pol. inženýr a kartograf.

Hemský Otakar, inž. (* 1873), vrchní stav. rada zeměd. rady v Praze, odborník v melioraci. Četné odb. spisy.

Hemzal Vincenc (1825—1884), český homiletik, 1881 farář v Sedlci, spolupracovník Kuldovy Posvátné kazatelny.

Hénault Charles Jean Francois (1685—1770), franc. básník a historik.

Henckovce, o. na Sl., okr. Rožnava, 418 ob. (382 čs.).

Henclová, o. na Sl., okr. Spišská Nová Ves, 440 ob. čs.

Henčl Jiří, mladý hornolluž. spisovatel, absolvent české střední školy, horlivý činovník pražské luž. Serbowky, organisátor lužického studentstva a jeho vůdce i rádce jako redaktor měs. Serbského Studenta. Napsal značné množství aktuálních článků o nár. věcech luž. Přeložil z čes. jazyka Dvorníkovu knížku o sv. Václavu, Maryšu bratří Mrštíků, hranou o prázdninách 1930 v Kulowě na stud. sjezdu, a j.

Hendaye, mořské lázně ve franc. dep. Basses-Pyrénées, as 3700 ob.

Hendekasyllabus (řec), jedenáctislabičný verš, jambické metrum, pojmenované podle Phalaeka:

— ◡ ◡ ◡ — ◡ — | ◡ — ◡.

Henderson Arthur (* 1863), angl. dělnický vůdce; byl několikráte ministrem, nyní ministr zahr. věcí; stojí na pravém křídle dělnického hnutí.

Henderson Sir David (* 1862), britský generál; sloužil u pěchoty od 1883, hl. v Africe, 1900 náčelník zpravodaj. oddělení v min. války; od 1911 pilot, 1913 ředitel voj. aeronautiky, od 1917 gen. řed. Svazu společností Červeného kříže se sídlem v Ženevě. Sp.: The Art of Reconnaissance (1907).

Henderson George Francis Robert (1854—1903), brit. pluk. a voj. spisovatel; studoval v Oxfordu, od 1878 v arm., sloužil v Egyptě, od 1889 prof. na voj. akademii v Sandhurstu, od 1892 na válečné škole; 1899 ředitel voj. zpravodaj. služby v jihoafrické válce; vrátiv se, sbíral látku pro dějiny vál., zemřel však záhy malarií. Je z předních angl. voj. historiků. Sp.: The Campaign of Fredericksburg (1889), Stonewall Jackson and the American Civil War (1898), The Science of War (1905).

Hendiadys (řec.), v rhetorice figura, kde místo substantiva s atributem jsou dvě substantiva spojená spojkou „a“. Na př.: Molem et montes altos místo molem altorum montium.

Hendl Bohumír Josef (1853—1913), čes. historik a místopisec, 1901 probošt premonstrátský na Svatém Kopečku; vydal stať o Jihlavě (1885) a psal o literární činnosti moravské.

Hendl František Antonín, malíř v Praze r. 1729.

Hendon, m. v angl. hrabství Middlesex, 13 km sev.-záp. od londýnské City, 56.104 ob. Má katol. misionářský ústav a letiště. Je venkovským předměstím Londýna.

Hendrich Emil, JUDr. (* 1882), ředitel Všeob. pens. ústavu v Praze. Napsal řadu prací, zejména z oboru sociálního pojištění.

Hendrich Jan, pseudonym Zdeněk Bretšnajdr (* 1879 v Budyni n. O., † 1914), účetní oficiál vrch. zem. soudu v Praze, historik doby cyrilo-metodějské a husitské, literární kritik Vlasti.

Hendrich Josef, PhDr. (* 21. II. 1888 v Mor. Budějovicích), prof. filosof. výchovy a dějin pedagog. na univ. Komenského v Bratislavě. Zabývá se hlavně studiem Komenského. Knižně vyšly jeho spisy: Střední školství v rep. čsl. (1923, též franc. vydání spolu s drem Smokem), J. A. Komenského snahy vševědné, všeosvětné a všenápravné (1924), Naše slabikáře od nejstarší doby do konce XVIII. st. (1929, s Kubálkem a Šimkem). Příspěvky ke stud. Komenského (1927). Z Komenského přeložil: Diogena (1920), Vlastní životopis Komenského (1924), Angelus pacis (1926), Informatorium školy mateřské (1925). Redig. Sborník na paměť J. J. Pestalozziho (1927) a sborník Revise pokrokových ideálů na škole národní (1929). Šifra Hch.

Hendrich Otakar, Ing. (* 1879), min. rada min. železnic v Praze. Píše o lokomotivách v různých odb. časopisech.

Hendrych, dřevorytec. R. 1610 ryl ex libris pro knihovnu rožmberskou.

Hendrych Jaroslav, JUDr. (* 1875), min. rada min. školství, čes. spisovatel (pseud. Z. Harden). Sp.: Mně stůně mládí (1900), Žaltář (1901).

Heněmeně, staré čes. slovo neznámého původu. Označuje špinavou, páchnoucí vodu, v níž za starodávna obuvníci starého slohu máčeli kusy kůže, aby byla vláčnější.

Hengeler Adolf (* 1863), něm. ilustrátor a malíř.

Hengstererben, městys v Čechách, okr. Nejdek, 1108 ob. (1 čs.); doly na cín.

Henigsberg Lav., ☞ Hönigsberg Lav.

Henikstein Alfred, bar. (1810—1882), rak. gener.; sloužil u ženijního vojska, pak u gen. štábu, za vál. 1859 velel brigádě v Judikarském údolí; potom u gen. štábu it. arm., 1864 náčelník gen. štábu v ministerstvu vál. Za vál. 1866 byl šéfem štábu Benedekova, neosvědčiv se, byl den před bitvou u Hradce Králové sesazen.

Hen kai pan (řec.), „jeden a vše“, mystická formule, pův. hen to pan („jedno je vše a vše je jedno“), představovaná symbolem hada, zakouslého do svého ohonu.

Henke Heřman (* 1819 z Mnichova Hradiště), malíř portretů v Praze.

Henke Raimund (* 1883 v Chřibské Nové Vsi), katol. publicista, katecheta

v Duchcově, předseda Christl. deutscher Pressbundu a tiskového spolku Union.

Henkelt, pseud. Josefa Jiřího Koláře.

Henkiel Djonizy (1841—1920), pol. spisovatel a redaktor Gazety Polskiej, Bibljoteki Warszawskiej.

Henley Regatta, amatérské závody veslařské, konané v červenci každoročně od 1839 v Henley (Oxfordshire) na ř. Temži v Anglii mezi různými kluby (na př. Oxford, Cambridge, Eton a j.) o různé ceny. Řídí se pravidly Amateur Rowing Association. Nemají nic společného s každoročním dubnovým závodem osmiveslic universit Oxford a Cambridge, jež se konají v Londýně (t. zv. University boat race).

Henley William Ernest (1849—1903), angl. básník. Sp.: A book of Verses, 1888; London Voluntaries, 1893. Též psal kritiky.

Henley on Thames, město v Oxfordshire (Anglie), as 6900 ob.; středisko veslařského sportu.

Henna, oranžové barvivo, obsažené v listech keře Lawsonia inermis, rostoucí v sev. Africe, používá se k barvení tkanin, koží a nehtů. Henna červená vyrábí se z kořenů pravé alkanny kosmet. prostředek k barvení vlasů.

Henneberg, býv. území něm. říše, pojmenované podle hradu H., ležící u Meiningen. Rozděleno mezi Prusko a Sasko.

Hennebique François (1843—1921), fr. inženýr a průkopník železobetonových staveb. Jeho pevnost na umělém ostrově u Hyères (1908—9) je již čistou, účelovou moderní stavbou.

Hennequin Alfred-Néoclés (1842—1887), franc. spisov. dramat. a oblíbený autor frašek a veseloher (některé spolu s Najacem nebo Millhaudem). Jeho úspěšná veselohra Růžová domina zpopularisována jako libreto Hellmesbergerovy operety Ples v opeře.

Hennequin Émile (1858—1888), franc. novinář (Agence Havase, Temps v Paříži a j.) a vynikající kritik, pokračovatel Taina v kritických zásadách téhož. Do češtiny přeložil F. V. Krejčí jeho Vědeckou kritiku a F. X. Šalda Spisovatelé ve Francii zdomácnělí.

Hennequin Charles Maurice (1863—1926), franc. dramat. spisov. veseloher a vaudevillů. Nejznámější: Paní presidentová (spolu s Veberem). Mnohé přeloženy do češtiny.

Henner Jean Jacques (1829—1905), fr malíř.

Henner Kamil, JUDr. (1861—1928), řád. prof. práva kanonického práv. fakulty univ. Karlovy. Ř. člen České akademie. Člen Král. české společnosti nauk. Hl. díla: Několik příspěvků k nauce o zřízení papežských soudů kacířských od druhé třetiny 13. až do sklonku 16. stol., 1886. Beitr. zur Organisation u. Competenz der päpstlichen Ketzergerichte, 1890. O rakouských zákonech amortisačních, 1892. Různění překážek manželských na veřejné a soukromé není kanonické, 1899. O uherském právu manželském, 1894. Poměr mezi státem a církví v Rakousku, 1906. K nauce o státu a církvi v Čechách, 1916. Základy práva kanonického, 4 sv., 1898—1922. Rozluka státu a církve, 1923. Další práce v různých časopisech právnických.

Henner Kamil ml., MUDr. (* 1895), docent neurologie lékařské fakulty university Karlovy. Sp.: Vztahy histrionství k hysterii (Sborník lék. 1922). Význam zkušeností ze svět. války pro diagnosu a léčbu traumatických neuros (Bursík a Kohout, 1925). Příznaky vznikající z nadměrné činnosti mozečku (spis habil., 1927, Sborník lék., str. 398). Vliv bulbocapninu na funkce mozečkové a vestibulární u člověka zdravého a nemocného (1928, Sborník prací na oslavu 60. nar. prof. Syllaby). Četné původní práce v Čas. lékařských českých i cizojaz.

Hennerová-Pujmanová Marie (* 8. VI 1893), čes. spisov., literární refer. v Tribuně od r. 1921—28 a div. ref. od r. 1926—1928. Hlavní spisy: Pod křídly, kniha domova (1917), a Povídky z městského sadu (1919).

Hennessy James (* 1867), majitel palíren v Cognacu, franc. politik a senátor, v r. 1924 vyslanec v Bernu. Propagoval vstup Německa do Svazu Národů.

Hennet Václav Josef († 1739), čes. homiletik a 1738 farář ve Voticích; vydal kázání svatojanská (1734).

Hennevogel von Ebenburg (1727—1790), pražský mramorář; provedl mramorování na četných pražských kostelech (sv. Mikuláš, kaple loretánská a j.).

Hennig (Hönig) Karel (* 1794 v Berlíně, † 1862), přišel do Prahy 1821, kamenotiskař u Haasů od r. 1825, samostatný závod od r. 1833, měditiskárnu od r. 1840, t. r. otiskovatel rytých desek. Lit.: Ed. Šebesta: Grafik, XXVII.

Hennin, kol r. 1420 ve Francii zavedená ženská pokrývka hlavy, homolovitého nebo válcového tvaru; bývala ozdobena závojem.

Henning Jiří (* 1806 ve Frankfurtě), faktor knihtiskárny v Praze.

Hennings Betty, roz. Schnell (* 1850), sl. dram. umělkyně dánská. R. 1904 hostovala na Nár. div. v Praze.

Hennlich František Eustach († 1804), portretista v Klatovech.

Hennocque Edmond Charles Adolphe (* 1860), gen. franc. a čsl., sloužil u jezdectva, přišel s franc. misí do ČSR., kde se stal velit. 3. pěší divise (později gen. Destremeau), jež spolu s 6. div. (Rossi) tvořila pod velením H-vým východní skupinu za čsl.-maďarské války 1919 (↗). Po válce velit. 10. pěší divise, koncem 1919 velit. na Podkarpatské Rusi; od 1920 zase ve franc. arm.

Henoch (Enoch, hebr. Chanoch), starozákonní jméno, zvl. praotce lidstva (1. Mojž. 5), který žil 365 let, bezprostředně se stýkal s Bohem a za živa byl vzat na nebesa. Zdá se, že postava H. má vzor v babylonském knězi Enmedurankim. Památka H. v židovství mizí, ale v pozdním čase opět se objevuje. H. stává se věčným poutníkem, který zná všechna tajemství. V literatuře o Henochovi jest uložena starožidovská tajná moudrost. Podle pověsti objeví se před koncem světa na zemi zjevně. Z rozsáhlé antické literatury o H. zachovala se Kniha Henochova v ethiopštině a řečtině (vyd. Flemming 1901), a Kniha tajemství v staroslovanštině (vyd. Bonwetsch 1896).

Henotheismus (řec., uctívání jediného boha), podle Maxe Müllera (Oxford) používané označení úcty jen jednoho boha, avšak ne vždy stejného.

Henotikon, spis, vydaný k spojení svářících se stran, zvláště pak titul psaní císaře Zenona I. z r. 482, vydaného v době monofysitských sporů.

Henriade, ↗ Voltairův epos.

Henricus, frater-bosák (1643—1677), pražský rytec. Z jeho prací nejznám. Výjevy ze života sv. Václava a pohledy na Karl. Vary.

Henricus de Isernia, český mistr Jindřich Vlach. Žil od r. 1270 v Praze, kdež zřídil s přispěním českého kancléře a vyšehrad. probošta mistra Petra první notářskou školu. R. 1273 jmenován král. protonotárem a hrzy nato kanovníkem vyšehradským. Přispěl r. 1278 ke zřízení městských knih pražských a vydal vzorce listin: Liber formularum Hci-It.

Henri-deux, sloh, označení slohového období fr. renesance, ohraničené dobou vlády Jindřicha II. (1547—59).

Henriette (Jindřiška), fr. ženské příjmení. 1. H. Maria fr. (1605—69), angl. královna, choť Karla I. — 2. H. Anna, vévodkyně orleánská (1644—70), dcera předchozí.

Henrich Jan (1873—1925), pol. stavitel ve Varšavě.

Henri-quatre, vous, pojmenovaný podle franc. krále Jindřicha IV.

Henry, jednotka samoindukce, ↗ indukce.

Henry, pseud. Viléma ↗ Heinze.

Henry Charles (1859—1926), fr. psychofysiolog a estetik, řed. fysiol. laboratoře na École des Hautes Études. Četné práce z oboru fysiologie, chemie a matematiky.

Henry Josef (1797—1878), amer. elektrotechnik a fysik, sestrojil r. 1827 první elektromagnety a zabýval se též meteorologií. Profesor přír. věd na univ. v N. Jersey. Podle něho nazvána samoindukční jednotka ↗ indukce.

Henry-Martini, systém pušky, v níž hlaveň s polygonálním ryhováním edinburského puškaře H-ho byla opatřena závěrem s padacím špalíčkem Peabodyho, opatřeným od švýc. puškaře Martiniho zpruhovým úderníkem a pákou pod krkem pažby. Ráže 11.4 mm, poč. rychlost 416 m/vt., zavedena v angl. arm. r. 1871—89, v tur. před vál. 1877; osvědčila se solidností a přesností ve střelbě, vadil jíž však silný odraz; dosud se jí používá v koloniích.

Henry Mys, předhoří při vjezdu do Chesapeakebai na vých. pobřeží USA. Důležitý ve válce za osvobození (1775—1782).

Henry Patrick (1736—1799), spolutvůrce sev.-amer. neodvislosti.

Henry René (* 1871), franc. spisovatel a odborník ve slovanských otázkách.

Henry William (1774—1836), angl. chemik, pracoval hl. v oboru rozpustnosti plynů.

Henry-Winchester, opakovačka s trubkovým zásobníkem pod hlavní a skříňkovým podavačem Henryho (řed. zbrojovky v New-Haven, USA.), zdokonalená Winchestrem, jenž zavedl nabíjecí klapku na pravém boku závěrové soustavy; závěr válcový a kohoutek se uvádějí v pohyb pákou, tvořící luček a oporu pro prsty pravé ruky; ráže pův. (1866) s okrajovým zapálením 11 mm, poč. rychlost 396 m/vt.; od té doby centrální roznět a všecky obvyklé ráže a vysoké rychlosti; od 1895 též skříňkový zásobník na 6 ran; dosud jedna z nejoblíbenějších opakovaček, zejm. pro účely lovecké. Výrobek fy: W. Repeating Arms Co., New Haven, Coun., USA.

Henschke Alfred (* 1891), něm. spisovatel, dramatik a lit. historik.

Henszimann Imre (1813—1888), maď. archeolog, a profesor univ. v Budapešti. Zajímal se hl. o starožitnosti slov. měst (Košic, Levoče).

Hentsch Richard (1869—1918), němec. pplk. gener. štábu za svět. války, spojovací důstojník, vyslaný šéfem gen. štábu Moltkem, aby 8. IX. 1917 posoudil situaci němec. armád v bitvě na Marně; jsa znepokojen situací 2. arm. Bülowovy, jež zahájila 9. IX. ústup za řeku před nebezpečím angl. průlomu, jakož i různými pověstmi, jež kolovaly o jiných armádách, nařídil, dospěv k 1. arm. Kluckově, aby i tato ustoupila — ač to bylo proti mysli jejího velitele, jenž doufal téhož dne dobýti úspěchu nad 6. franc. arm. Maunouryho. To mělo za následek ústup celého pravého křídla německé fronty a tím strategickou porážku v bitvě na Marně (○↘). — Lit.: Müller-Loebnitz: Die Sendung des Oberstleutnants H. (1922).

Hentzy von Arthurm, Heinrich, ryt. (1785—1849), rak. gen., rodem Švýcar, sloužil u ženij. sboru, vyznamenal se hl. 1849 úporným hájením pevnosti Budína proti revolucionářům, kde též padl.

Henygar Prokop ze Žeberka († 1809), český bibliofil, probošt vyšehradské kapituly; vystavěl zámek v Žitenicích, kapitule odkázal skvostně vázanou knihovnu.

Henych František (* 1866), ředitel Ústř. svazu čes. hosp. společenstev v Brně, sociální a družstevní pracovník moravský; jest král. rumun. konsulem od r. 1922.

Hepar (řec.), játra; v chemii různé preparáty jaterné barvy, které obsahují sulfidy kovů, na př. hepar sulfuris alcalicum, sirná játra; hepar sulfuris calcareum, vápenná játra.

Hepatica, ○↘ jaterník.

Hepatisace (lat.), játrovité složení plic při zápalu; plicní trubice jsou vyplněny tuhým, vláknům podobným obsahem.

Hephata (hebr., „otevři se"), podle bible (Marek 7, 34); jméno křesť. pomocných ústavů a spolků.

Hep-hep!, posměšné volání na židy, provázené posunkem (zaťatou pěst na bradu). Vykládá se jako začát. písmena latinského „Hierosyloma est perdita!" (Jerusalém jest ztracen!) nebo jako zkrácenina slova Hebrej.

Heppen Juljan (1828—1897), polský novinář.

Heptachord, diatonická škála o sedmi tónech v moderní soustavě tónové.

Heptameron (řec., „dílo sedmi dnů"), sbírka novel ○↘ Margarety Navarrské. Do češt. přel. J. Hlídek, 1925.

Heptametr (řec.), verš o sedmi stopách.

Heptandrus (řec.), sedmimužné, označení květů se sedmi volnými prašníky. Heptandria je označení řádu rostlin v Linnéově soustavě, a to těch, jež mají sedm volných prašníků, oproti sedmikvítku (Trientalis) a jírovci.

Heptany, uhlovodíky o vzorci C_7H_{16}. Normální heptan $CH_3.(CH_2)_5CH_3$ nachází se v naftě a v některých pryskyřicích, z nichž se získává destilací; bezbarvá kapalina o spec. v. 0,7, vře při 98°.

Heptarchie (řec.), od 16. století časté označení epochy anglosaské historie (449—828), kdy povstalo sedm malých říší.

Heptateuch (řec.), pojmenování pěti knih Mojžíšových, knihy Josuovy a kn. Soudců jako sedmi k sobě patřících bibl. spisů.

Heptiny, C_7H_{12}, nenasycené uhlovodíky řady acetylenové. Náleží sem na př.: heptin (1), enanthyliden, n-amylacetylen, $CH \equiv C.(CH_2)_4CH_3$. Jest to kapalina vroucí při 110.5° C, čirá, pohyblivá, hutnoty 0.738 při 12.6° C. Připravuje se z něho kyselina heptinkarbonová, jejichž esterů se používá ve voňavkářství jako t. zv. fixátorů.

Heptity, $C_7H_{16}O_7$, $CH_2OH.(CH.OH)_5CH_2OH$, alkoholické cukry. V přírodě se vyskytují pouze dva z nich a to: perseit, d-mannoheptit a volemit, α-sedoheptit. Perseit obsažen jest v plodech tropického stromu persea přelahodná (Persea gratissima). Tvoří jehličky tající při 188° C, ve vodě za tepla rozpustné. Volemit objeven byl v houbě syrovince (Lactaria volemus) a jest obsažen také v kořenech některých rostlin prvosenkovitých (Primulaceae). Tvoří krystalky ve vodě snadno rozpustné, tající při 154° C. Praktický význam obou těchto cukrů je nepatrný.

Heptosy, $C_7H_{14}O_7$, náleží mezi cukry jednoduché čili glykosy (monosacharidy). V přírodě se nevyskytují; byly však připraveny uměle. Náleží sem: galaheptosa a glukoheptosa.

Heptylová kyselina, enanthová kyselina, $CH_3(CH_2)_5COOH$, náleží mezi kyseliny mastné. Připravuje se oxydací aldehydu enanthového kyselinou dusičnou nebo směsí chromovou. Tvoří se také při žluknutí tuků. Jest to olejovitá kapalina, nepříjemně zapáchající, vroucí při 223.5° C. hutnoty 0.922 při 20° C. Používá se jí na přípravu příjemně vonících esterů enanthových.

Héra, řec. bohyně, podle pověsti nejstarší dcera Króna a Rhey, sestra a žena Diova, matka Hefaistova, Hébe a Eileithyie. Ochraňuje lidi, zakládá manželství. Hl. místem uctívání byl Argos.

Héra Ludovisi. (Řím.)

Héra Farnese. (Neapol.)

Barberinská Héra. (Řím).

Heracleum L. (bolševník), rod Umbelifer s nažkami se hřbetu silně sploštělými, opatřenými kol semena širokou křídlatou obrubou, po jejímž okraji probíhá žebro. H. Sphondylium L. (bolševník ob.) má vysokou brázditou lodyhu, hrubě srstnatou, s listy jednou peřenými, jejichž široké úkrojky jsou laločnatě rozeklány. Bohatý bílý okolík zakončuje lodyhu s několika slabšími větvemi. Hojně na lukách a vlhkých lesních mýtinách. V zahradách pěstují se větší druhy asijské, jako H. pubescens M. B. a H. persicum Dsf.

Heraea, staré město v Arkadii, na hranici Elisu, u nyn. Hagios Joannes.

Herain Jan (1848—1914), konservátor města Prahy a stav. archivář. Zachránil mnohé pražské památky. Sp.: Stará Praha (1904), Staroměstský rynk v Praze (spol. s Jos. Teigem, 1907), Karlův most v Praze (1908).

Herain Jos. Vojtěch (1852—1918), čes. odb. spisovatel a red. Čes. Lloydu.

Herain Karel Vladimír, PhDr. (* 29. XII. 1890), komisař Uměl. průmysl. musea v Praze. Sp.: Česl. malířství od doby rudolfínské do smrti Rainerovy (1915), Revoluční album (1920), Prague, la capitale de la République Tchécoslovaque (1923) a j.

Héraion, chrám bohyně Héry; nejslavnější byl v Olympii a mezi Argem a Mykénami.

Hérakleia, jméno 28 angtických měst. Nejdůl. byla: 1. H. v Lukanii u dnešního Policora; Pyrrhos zde porazil r. 280 př. Kr. Římany; 2. H. Lynkestis, v Macedonii, spáleno r. 479 po Kr. Theoderichem; 3. H. na Pontu, v Bithynii, na Černém moři, bylo zničeno v mithridatské válce. Nyní Bender-Eregli.

Hérakleidés Pontikos, řec. filosof; žil v Athénách kol. r. 350 př. Kr., žák Platonův a Aristotelův. Učil prvý heliocentrickému systému.

Hérakleios, pátý měsíc v bithynském kalendáři.

Hérakleiská deska (Tabula Heracleensis), zlomky desky, nalezené v Héraklei u Tarentu, nyní v Neapoli, obsahuje části Lex Julia municipalis.

Hérakleitos (Heraklit), řec. filosof z Efesu, asi r. 540—480 př. Kr., napsal knihu o přírodě, z níž se zachovalo 139 fragmentů. Bojoval proti demokracii, honbě za bohatstvím, vnějškové bohoslužbě a též proti tehdejším učitelům moudrosti. Učení H. bylo převzato stoiky a udrželo vliv až do doby křesťanské. V nové době převzali a dále rozvinuli jeho myšlenky zvl. Hegel, Lassalle a Nietzsche.

Hérakléonas, byzant. mezicísař, syn Heraklia, vládl jen několik měsíců r. 641.

Hérakleopolis, ve starověku město v Hor. Egyptě, sídlo 9. a 10. dynastie.

Hérakleovci, potomci Herakla, zvl. jeho syna Hylla, dórského krále; podařilo se jim proniknout úžinou Peloponnéskou a dobýti zpět ztracených území.

Hérakleovy Sloupy (Columnae Herculis), starý název pro úžinu Gibraltarskou mezi Calpe (Gibraltar) a Avilou (Ceuta).

Héraklés (lat. Hercules), nejslavnější hrdina řec. pověstí, syn Dia a Alkmény,

Héraklés bojující se lvem. (Didrachmon z Herakleje.)

Héraklés Glykonův. (Neapol.)

nástupce Perseův. Zabil svého učitele hudby Lina a byl poslán do Kithaironských hor. Zde zjevily se mu dvě ženy: neřest a ctnost, z nichž zvolil druhou (H. na rozcestí). Osvobodil Théby od poplatku Orchomenovi a dostal za to za ženu dceru krále Kréona, Megaru. Pak provedl 12 prací: zabití nemejského lva a devítihlavé hydry, ulovení erymanthského kance (boj s kentaury) a kerynejské laně, vyčištění Augiášova chléva, zabití stymfal. ptáka, přemožení kretského býka a lidožravých koní Diomedéových, uzmutí opasku královny Amazonek Hippolyty, stáda obra Géryona, tří zlatých jablek Hesperidek a Cerbera z podsvětí. Později pomáhal bohům ukončiti boj gigantů a zavedl Olympijské hry. Po smrti přišel na Olymp mezi nesmrtelné, kde žije s věčně mladou Hébe. Řekům byl symbolem nezničitelné síly a odvahy, jakož i pokorného hrdiny, poslušného bohů a pykajícího za své hříchy. Z Řecka přenesl se jeho kult brzy do Italie.

Héraklios (575—641), císař byzantský, svrhl usurpátora Foka s trůnu a zmocnil se vlády; bojoval proti perskému králi Chosrovi; v Jerusalémě slavil slavnost povýšení sv. kříže (svátek 14. září 629).

Herald, The (angl.), týdeník socialistický, vycházející v Londýně od r. 1912.

Heraldika (z řec., lat. ars heraldica, frc. blason), erbovnictví, nauka erbovní. Na h-ce první soustavně pracoval právník, Bartollus ze Sassoferrato (1314—57), rádce cís. Karla IV., napsal De armis et insigniis; ve Švýcarech vyd. curyšská Wappenrolle z r. 1320, v Německu Ritterspiegel Joh. Rothe; ve Francii Catalogus gloriae mundi (1529) Bartolom. Cassanea. Ze slov.: polský erbovník Dlugoszův, erb. šlechty srb. a bosen. z XV. stol.; u nás rodop. díla Paprockého a Břežana. — Lit.: Kolář-Sedláček: Českomoravská heraldika (1900—24). V. Král z Dobré Vody, Heraldika (1900). Sbírání materiálu a zákonů h-y přispěl rozkvět rytířstva a šlechty, čemu svědčí velké množ. až do nejnov. doby vyd. h-ických příruček. Spolky Herold v Berlíně, Adler ve Vídni a j. v čelných m. evrop. pěstují h-u a vydávají odb. publikace. U nás Rodopisná společnost. H., obírající se sestavením a popisem, zove se teoret., obor, pracující tříděním a pův. erbovnictví, zove h-ou praktickou. Erby dělí se na 1. e. státní, 2. e. oblastí a měst, 3. e. spolků a korporací, 4. e. rodové, 5. e. zděděné, 6. e. získané povýšením. H. pojednává o výkladu 6. barev (něm. Tinktur). Tyto se dělí na kovy: zlato (žlutá) a stříbro (bílá) a na barvy v užším slova smyslu červená (nachová, rumělka, rubínová), modrá (n. blankytná), zelená a černá. Přísně nutno dbáti toho, aby nebyl ani kov v sousedství kovu, ani barva vedle barvy. Figurologie obírá se popisem heroldských figur, obrazů, znamení. Obecnými fig. zovou erby vzniklé z přímých linek neb křivek, na př. štít štípený, dělený, pokosem dělený, kosmo dělený, polověštípený, štípený a od půl dělený, čtvrcený do půl dělený pak štípený, kosmě čtvrcený, dvakrát štípený, kůl, břevno, pás kosmý, šikmý pruh, hlava (svršek) štítu, noha (spodek) štítu, špice, krokev, oj, šachovnice, routování, štěnířř, stěnou dělený štít, řeka, stupeň a j. v. K obec. fig. dlužno počítati též erb. znamení, vzatá z říše živoč., rostl. a minerální, též nadpozemské fig. (slunce, hvězdy), báječná zvířata, postavy nebeské (andělé) a mytologie, ⤷ příloha.

Herálec, m. v Č., okr. Humpolec, 945 č. ob. Původně nazýv. Erharec. Průmysl lihov. a škrob., lomy žuly.

Herálec, o. na Mor., okr. Nové Město n. Mor., 651 č. ob.

Heralec Český, ⤷ Český Herálec.

Heralec Moravský, ⤷ Moravský Herálec.

Heraltice, o. na Mor., okr. Třebíč, 523 č. ob.

Heran František (* 2. XII. 1865), čes. spisov. dramatický, autor spisů pedagog., ředitel školy. Napsal řadu div. her lidových, Gustav Roob zhudebnil jeho Babiččinu Viktorku. Ze spisů pedagog.: O písni národní, O mravně zpustlé mládeži, a příspěvky v časopisech pedagogických.

Herát, severozápadní provincie Afghánistánu; 750.000 ob. Hl. město Herát leží v údolí Herí Rúdu; v okolí jsou zříceniny starých hradeb. Město je původu perského, r. 1222 bylo zbořeno Džengizchánem, znovu vystavěno a opět Timurem zničeno; později bylo sídlem Timurovců a až do 1747 patřilo Persii; pak Afghanům, nějaký čas Persii, od 1862 definit. spojeno s Afghanistánem.

Herba, ⤷ rostlina.

Herbart Johann Friedrich (1776—1841), něm. filosof a pedagog. Po studiích stal se docentem 1802 v Gotinkách, od 1808 prof. filosofie v Královci, od 1833 opět v Gotinkách. Hl. díla jeho jsou: Allgemeine Paedagogik (1806), Hauptpunkte der Metaphysik (1806), Allgemeine praktische Philosophie (1808), Lb. zur Einleitung in die Philosophie (1813), Lb. zur Psychologie (1816). Psychologie als Wissenschaft (1824—25), Allgemeine Metaphysik (1828—29). (Sebr. spisy 1887—1912.) H. filosofie jest přeměna názorů Kanto-

vých v metafysický realismus. Považuje Kantovu „věc o sobě" za reální bytost, složenou z monád jednoduchých, věčných a nezničitelných. Duše lidská jest takovou monádou. Stavy duševní vznikají sporem jednotlivých monád (reálů), vědomí pak jest souhrn vztahů duše k jiným monádám. Proto jest možno založiti psychologii jako vědu čistě mechanickou na základu matematickém. Na psychologii založil svou ethiku, estetiku a pedagogiku. Ethika jest mu praktickou filosofií, zabývající se hodnotou, estetiku zakládá na formách jednotlivých estet. vztahů. Účelem H. pedagogiky jest „ovládnutí, vyučování a výchova". Do pedagogiky zavedl H. jednoduché a v praksi snadno uveditelné metody, čímž založil školu p., kterou ovlivnil pedagogiku moderní. Pod vlivem H. stál v Čechách Čupr, Lindner, Durdík, Hostinský. Vliv H. na počátku 20. stol. poněkud upadl, ale v době poválečné opět roste. Liter.: Kádner: Dějiny pedagogiky. III. 1. (1923), Durdík: O významu nauky Herbartovy, O významu praktických ideí Herbartových pro všeobecnou estetiku (1881), Fritzsch: Herbarts Leben und Lehre (1921).

Herbarium (lat., herbář), původně značilo botanickou rozpravu, také sbírku v lékařství užívaných rostlin, plodů a kořenů. Během XVII. stol. vznikly sbírky (herbaria) sušených a stlačených rostlin, uložených mezi papíry. Semena, plody,

Lis na květiny.

dřeva, kořeny a drogy jsou uschovávány ve skleněných nádobách neb skříňkách. Při zakládání herbáře nutno dbáti: 1. aby sbíraly se rostliny celé, co možno čerstvé, s kořenem, květem i plodem. Rostlinné kořeny, cibulky a hlízy jsou důležitým systematickým znakem. Venku sbírají se rostliny do plechové torby, v níž se při dopravě domů uchrání pomačkání. 2. Před zakládáním do herbáře jsou rostliny v pijavých papírech vysoušeny, silně šťavnaté jsou pak horkou žehličkou stlačovány a vysoušeny. Slabá kůra tenkých větviček oddělí se od dřeva ve vřelé vodě, načež se stlačí a osuší. K sušení ponejvíce užívá se filtračního papíru, do jehož archů vkládá se po jedné rostlině tak, aby všechny její části byly uvnitř, neboť ven vyčnívající konce při schnutí se zkroutí, a při zakládání do herbáře se rozbijí. Rostliny, uložené v ssavé papíry, vkládají se do lisu. Vždy po 2—3 dnech se papíry zaměňují, a to tak dlouho, než jsou rostliny suché. Suché objekty vkládají se do papírových archů neb na jednotlivé listy a upevňují se papírovými páskami. Každý jedinec musí býti opatřen etiketou s vědeckým názvem, lokalitou (nalezištěm), dobou výskytu a jménem sběratelovým. Malé rostliny vkládají se do papírových trubiček. Z velkých plodnic hub nalepuje se kůže z jedné poloviny klobouku a noha v přirozené poloze na papír. Mimo to lepí se ještě podélný tenký průřez kloboukem s částí výtrusnic. 3. Uspořádání rostlin v herbáři musí se díti na vědeckém základě. Jednotlivé druhy musí býti přesně odděleny a označeny jménem. Druhy řadí se abecedně v jednotlivých rodech a rody pak do čeledí. Často děje se vřadění na místě abecedního pořadu podle geografického rozšíření, neb s biologického hlediska. 4. Malé herbáře chrání se proti hmyzu častým prohlížením. Velké herbáře chrání se roztokem chloridu rtuťnatého, do něhož se sušené rostliny namáčejí, tím otravují, načež dávají se znovu osušovat do ssavého papíru a definitivně ukládají. Desinfekce herbářů děje se v plechových nádobách sirouhlíkem. Z nejstarších herbářů dodnes uchovaly se herbář Aldrovandiho (z r. 1553, 17 sv. asi s 15.000 rostlinami), Giraultův z r. 1558 a Cesalpinův z r. 1563. — Lit.: Wünsche, Anleitung z. Botanisieren und z. Anlegung von Pflanzensamml. (5. vydání 1913); Mißbach, Der Pflanzensammler (1911); E. Ulrich, Konservierungsmeth. f. Pflanzenorganismen (in Hb. d. biolog. Arbeitsmethoden, oddíl 11., část 1., sešit 6., 1924).

Herbář (z lat. herbarium, též bylinář, rostlinář), sbírka sušených rostlin. Též spisy, jednající o rostlinách a jejich užití v lékařství. Nejstarší česky tištěn od Jana Černého, Kniha lekarska, kteraz slowe herbarz (1517), následuje překlad Mattioliho herbáře od Tadeáše z Hájku (1562), který znovu v překl. Adama Hubera z Riesenbachu vydal Daniel Adam z Veleslavína r. 1596 (patisk u fy. B. Kočí 1928 za redakce A. Ambrože). Současný tisk: Fr. Dlouhý, Léčivé rostliny (Herbář), 5. vyd. (1923).

Herbebois, lesík sev. od Verdunu na pravém bř. Mósy, mezi Chaumont a Ornes. Byl vzat hned při prvních němec. útocích 23. února 1916 a dobyt Francouzi

a Američany teprve v září 1918 po útoku na St. Mihiel.

Herbek Emanuel (1809—1859), čes. filolog, profesor v Brně. Hl. dílo: Pokus slovoskladu čes. jazyka z hlediště genetického (1848).

Herben Jan, PhDr. (* 7. V. 1857), spisov. a žurnalista. Napsal z beletrie: Moravské obrázky, Slovácké děti, Na dědině, Do třetího i čtvrtého pokolení, Hostišov.

PhDr. Jan Herben.

Z historie: Deset let proti proudu, Jan Nepomucký, Husitství a bratrství, M. V. Kramerius, Náboženská otázka, Životopis T. G. Masaryka v Mánesově sbírce Zlatorohu. Pseud. Jan Kalina, Jan Svoboda nebo jen pouhá šifra —li—. Byl také polit. činným, nejdříve ve straně realist., později v Nár. demokracii, za níž zvolen do senátu N. S.

Herbenová Bronislava (roz. Foustková, * 20. X. 1861 v Brně), čes. spisov., původ. učitelka, choť spisov. Jana H. Věnovala se hl. literatuře pro mládež, vydala 1907 Dětskou čítanku, z Dětských besed Času, napsala řadu povídek a pohádek pro mládež. Překládala hojně z ruštiny Dostojevského, Garšina, Gončarova a j.

Herberger Teodor (* 1821 v Chrudimi), akad. malíř; ucházel se v Praze o zřízení kamenotiskárny, jeho bratr Jindřich (roz. 1823 neb 1825 v Chrudimi), knihkupecký příručí Kronbergrův, vedl jeho závod.

Herberštejn Jan (1723—1766), historik církevní, 1741 jesuita.

Herbert Arthur, Eearl of Torrington (1647—1716), angl. admirál, přívrženec Viléma Oranžského (proti Jakubovi II. Stuartovi).

Herbert Petr (zv. Fulnecius), († 1. X. 1571 v Ivančicích), kněz českobratrský, správce sboru ve Fulneku, upravil nově bratrskou konfesi (1564), jíž přeložil do němčiny a podal cís. Maxmilianovi II. R. 1566 upravil něm. znění bratrského kancionálu podle šamotulského vydání (Kralice).

Herbertov (Gerbetschlag), o. v Č., okr. Kaplice, 299 ob. (9 č.).

Herbette Jules Gabriel (1839—1901), franc. diplomat, 1886—96 vyslanec v Berlíně.

Herbeville Ludwig, hr. (1635—1709), rak. maršál, pův. franc., bojoval od 1683 proti Turkům, pak ve válce o dědictví španěl. v Bavor., pak v Uhrách proti povstalcům, kde na hlavu porazil Rákóczyho u Žibova (11. XI. 1705) a dobyl s Rabutinem Sedmihradska.

Herbigny Michael Josef, d' (* 1880 v Lille), současný unionista, 1897 jesuita, znalec východních náboženství, president papežského ústavu orientálního v Římě; vydal L'Unité dans le Christ (1923); pěstuje čilé styky s čes. unionisty.

Herbitz, ☞ Hrbovice, o. v Č.

Herbivora, ☞ býložravci.

Herbort z Fritzlaru, básník, žil kolem r. 1200 na dvoře Hermanna v. Thüringen.

Herbort Matěj Boleslavský, českobratrský básník XVII. věku, duchovní správce v Solnici, složil Písničky a modlitby vojenské i jiné veršované skladby v letech 1580—1612. — Lit.: Skopec: Sborník skladeb českobratrských.

Herbortice, o. v Č., okr. Lanškroun, 315 č. ob.

Herbst Eduard (1820—1892), rak. právník a státník, od 1858 prof. v Praze, 1867—1870 ministr spravedlnosti; snažil se o centralisaci předlitavských území, jako vůdce levice svrhl ministerstvo Auerspergovo a umožnil vládu Taaffeho.

Herbst Jan (* 1806 v Uherčicích u Znojma), herec a inspektor panství kn. Collalto.

Herbst Thomas (1848—1915), německý malíř; maloval pod vlivem Corotovým.

Herbstová Bedřiška (* 1805 v Uhrách, † 1866), herečka v Praze.

Herburt Jan (1508—1566), pol. právník. Sp. Statuta Regni Poloniae.

Herc Bernard (* 1858), českoamerický spisovatel a socialistický novinář.

Herceg-Bosna, zem. pojišťovací ústav od r. 1910 v Sarajevě, od r. 1925 má centrálu v Bělehradě.

Herceg-Novi (Novi, Castelnuovo), dalmatské městečko a přístav v Boce Kotorské, na želez. trati Uskoplje-Zelenika; soustřeďuje úřady, školy, obchod, ač má jen na 2000 obyvatel. Mořské lázně a klimatické místo. Založ. r. 1382 bosenským králem Tvrtkem jako obchodní město a skladiště soli, dostavěn hercegem Stjepanem Vukčićem, po němž má jméno. Byl střídavě pod tureckou a benátskou mocí. Je obehnán hradbami a zachována je pevnost Gornji Grad (Fort Spagnuolo) ve výši 60 m. Ostatní utrpěly zemětřesením.

Herceg Stjepan Vukčić (15. stol.), vládce humské oblasti 15. III. 1435—22. V. 1466, kdy zemřel v Novom (Hercegu); od 1448 „herceg od sv. Save", násilný a sobecký, který bojoval na všechny strany o svoji moc a její zvětšení, i s vlastní rodinou a často za pomoci Turků. Postava z národních písní.

Hercegovina, horská krajina na s.-z. Balkánu, zabírá okruh mostarský (9139 km²) s (1921) 265.330 ob. Prostoupena je Dinarskými Alpami, divokými, řídce zalesněnými (Čvrstnica až 2228 m), v nichž leží, někdy bažinaté kotliny (polje), jako mostarské nebo památné Popovo polje a j., zavodňované především Narentou, Ramou, Bregavou, ponornou Trebinjčicou a j. Jihoslovanští Hercegovci se živí chovem dobytka, jen málo orbou, pěstují tabák a víno, žijí ve velkých rodinách. Úzkokolejná dráha vede ze Sarajeva přes hlavní město Mostar do Boky Kotorské. ⥅ Bosna. — Dějiny. Ve starověku patřila H. k římské provincii Dalmatia, v 9. stol. nazývána Hum, Zahumlje a Travun či Tribunium, ve stol. 12. a 13. upadala do moci Srbska, Bosny a Uher. Na konci 14. stol. se stala vasalským územím na Bosně závislým. Císař Friedrich III. dal knížeti titul vévodský (herceg), odkudž sluje Hercegovina („Ducatus Sancti Sabbae", t. j. vévodství sv. Sávy, zemského patrona). Byla též v područí tureckém od 1483. Křesťanské obyvatelstvo se 1875 vzchopilo pod vedením Ljubibratićovým.

Hercog Jan, český spisovatel, ⥅ Herzog Jan.

Hercen Aleksandr Aleks. (1839—1906), syn Aleks. Hercena; žil s otcem ve vyhnanství; od r. 1881 byl profesorem fysiologie v Lausanne; autor řady vědec. spisů z oboru anatomie a fysiologie.

Hercen (Gercen) Aleksandr Ivanovič (1812—1870), vynik. ruský spisovatel a novinář. Již v mládí prodchnut svobodomyslnými ideami souč. básníků a filosofů franc., horoval pro Saint-Simona a jeho socialismus; po červencové revoluci pařížské 1834 zatčen, vypověděn z Moskvy, kam se vrátil až 1840, kde uveden v kroužek Hegelovců a přejímal sociál. zásady franc. filosofů Cabeta, Prudhoma, Fouriera a j. a přidržel se po rozdvojení Hegelova kroužku skupiny západníků (proti Slavjanofilům s Chomjakovem ⥅ v čele). R. 1847 po smrti otce opustil Rusko, krátce žil v Německu, Italii, pak v Paříži, kde zúčastnil se revoluce r. 1848, potom uchýlil se do Švýcar a Nizzy, 1851—63 žil v Londýně, kde založil ruskou tiskárnu a vydával časopisy Golosy iz Rossiji, Kolokol a Zvězda, v nichž bojoval za osvobození rus. sedláka, usiloval o zrušení censury, tajného soudu a tělesných trestů. Přese všechny tresty a zákazy hl. Kolokol dosáhl v Rusku velkého rozšíření, jsa považován za tlumočníka veřejného mínění, a podle obsahu mnohých zpráv usuzováno, že Hercen má spolupracovníky z nejvyšších míst, z blízkosti samého trůnu. 1863—69 v Ženevě a posledně v Paříži, kde zemřel. Hercen byl zprvu nadšeným horovatelem pro západní kulturu, zklamán však, když poznal ji zblízka, přiklonil se ke Slavjanofilům s pevnou vírou, že ne západ, ale Rusko jest schopno obrodit svět. Podřadnější je jeho činnost beletr. z doby pobytu v Rusku. Teprve spisy v cizině napsané dosahují vysoké ceny a významu. Sensací byly hned první jeho dva spisy z té doby: Vom anderen Ufer (německy v Hamburku 1850, rusky v Londýně 1855, francouz. v Ženevě 1870), Briefe aus Italien und Frankreich (1850 něm., 1855 a 1858 rusky) jako ostrá a duchaplná kritika nezdravých poměrů západoevropských. Z dalších spisů: Ruský národ a socialismus (1858), Starý svět a Rusko (1858), pak jeho Memoiry (I. 1812—38, II. 1839—47). Velká pak jest jeho zásluha o ruskou literaturu, neboť vydával vynik. ruské autory: Puškina, Lermontova a j., necensurované v plném znění. Za polské revoluce pro svou sympatii k Polákům a stanoviskem federačním ztratil Kolokol mnoho odběratelů. Soub. vydání spisů Hercenových vyšlo v Ženevě 1875—80. Lit.: O. v. Sperber: Die sozialpolitischen Ideen A. Hercens, Lipsko, 1894, Ivanov-Razumnik 1920, I. Levin 1922.

Hercenstein (Gercenstein) Michail (1859—1906), rus. národohosp. a politik, přívrženec kadětů.

Hercík Cyril (* 1873 v Jindřichově na Mor.), profesor gymnasia v Brně, přírodopisec.

Hercík Dominik Alexander (* 1815 v Bystré, † 1871 v Opočně), český virtuos na housle.

Hercík Emanuel (* 1840 v Samšíně, † 1882), český kartograf a malíř; vydal řadu map a spis Kreslení ornamentální (1871). Lit.: Česká Škola 1879.

Hercok Ignacy (1806—1864), pol. architekt a státní stavitel v Krakově.

Hercovce, o. na Podk. Rusi, okr. Mukačevo, 112 r. ob.

Herculaneum, ve starověku město mezi Neapolí a Pompejemi, r. 63 po Kr. pobořeno zemětřesením, r. 79 úplně zničeno výbuchem Vesuvu; na jeho místě stojí dnes Portici a Resina.

Herculano de Carvalho e Aranjo Alexandre (1810—1877), portug. spisova-

tel a básník, zakladatel romantismu v port. lit.

Hercules, ⚲ Héraklés. Ve hvězd. souhvězdí (klečící H., lat. Ingeniculus), dvou jasných hvězd, M. 13 a M. 92, pod hlavou dračí mezi 16.—18. hod., od rovníka až k + 50° δ.

Hercynit, $FeAl_2O_4$, železný spinel; nachází se v drobných, černých, zeleně prosvítajících osmistěnech a v zrnitých horninách u Hazlova v Čechách a j.

Hercynský les (lat. Hercynia silva), Caesar nazývá tak všecka pohoří středoněmecká od Rýna a pramenů Dunaje po Karpaty. Název se opět ujímá u novějších geologů a geografů.

Herczeg Ferenc (* 1863), maďarský novelista a dramatik. V češt. přel.: Ďurkovičovi synové (G. N. Mayerhoffer, 1906), Ďurkovičovy dcery (týž, 1897), Láska Zuzany Simonové (týž, 1907), Sirius (týž, 1896), Szabolesovo manželství (týž, 1899), Román krásné květinářky (J. K. Novák, 1917).

Herčík Ferdinand (1861—1923), prof. čes. techniky v Brně, malíř. Portretista a krajinář.

Herčík Jan (* 1835 v Sánech u Kolína, † 8. II. 1869), čes. spisovatel církevní, katol. kněz. Přeložil ze sv. Augustina Vyznání (1858), Hauberovu Úplnou modlitební knihu, jež vyšla v mnoha vydáních, a přispíval do listů klerikálních. Lit.: Blahověst, 1869, 75.

Herčivald (Herzogwald), o. na Mor., okr. Mor. Beroun, 629 ob. (5 č.).

Herda, o. v Č., okr. Třeboň, 643 č. ob.

Herda František (Jaroslav) (* 1859 v Třeboni, † 1881 ve Mšeci), čes. básník, posmrtně vyšly dvě sbírky veršů Ze srdce a Básně. ⚲ Krecar, Máj, 1892.

Herder Bartolomeus, naklad., zal. 1801 v Meersburku knihkupectví, které přeložil jako Herderské universitní nakladatelství do Freiburku. Je to nakladatelství převážně katolické.

Herder Johann Gottfried von (* 1744 v Mohrungen, † 1803 ve Výmaru), jeden z nejznám. spisovatelů a myslitelů něm., syn kantora; stud. medicinu, přestoupil na teologii. Velký vliv na něj měli Kant, J. G. Haman a J. J. Rousseau. Svou liter. činnost počal: Fragmente über die neuere deutsche Literatur a Kritische Wälder. Pobyv krátce ve Francii a zcestovav kus světa, H. usadil se ve Štrasburku, kde poznal Goetheho. 1771 přijal H. místo kazatele v hraběcí rod. Lippe. Pojednáními, jako Über den Ursprung der Sprache a Ossian und die Lieder alter Völker H. vsunul se v mohutné tehdejší literární proudění. Přičiněním Goethovým byl povolán jako superintendent do Výmaru a tam vydává H. Stimmen der Völker in Liedern, sbírku překladů národních písní růz. evrop. národů. Přátelský poměr Goethův k H. nezůstává na něho bez vlivu. V té době H. píše svá největší díla Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, kde pojednává o řeči a mravech, nábož. a poesii, o umění a vědě, vyzdvihuje mocně do popředí prvek humanity. Po návratu z Italie 1789 počínají H-ovy starosti o dům a rodinu. V té době rozchází se s Goethem a upadá do chmurného stavu. Své duchovní protivy k filosofii Kantově a klas. umění Goethovu a Schillerovu vyhrocuje H. ohromně. Poslední osvěžení působí mu překlad romancí Cidových a jeho Legendy. R. 1803 konečně podléhá nezhojitelné jaterní nemoci. — H. měl veliký vliv na duchovní tehdejší život. Požadavkem humanity přispěl k zjemnění života. H. není básníkem v pravém slova smyslu, zato ale velikým prosaikem a kult. historikem. Je to náb. filosof, tvůrčí kritik a duchaplný řečník.

Herderit, nerost, fluor obsahující fosforečnan vápenato-berylnatý, tvoří vodojasné, jednoklonné krystaly a nachází se spolu s topasem a cínovcem.

Herectví, reproduktivní umění divadelní, spjaté a podmíněné dramatem, jehož osoby herec předvádí a představuje, slovem i gestem oživuje a psané myšlenky autorovy hrou ztělesňuje. Dějinný vývoj herectví souvisí těsně s vývojem divadla vůbec. K původnímu starořeckému herectví sborovému dal Thespis asi r. 534 př. Kr. herce sólového jako vůdce sboru, proti lyrickému živlu zpívajícího a tančícího sboru, postavil tu herce, vypravějícího — živel epický. Když pak Aischylos přidal herce druhého, vzniká dramatický dialog, rozšířený Sofoklem přidáním herce třetího. První herci staořec. divadla byli básníci sami, teprve později byli jimi deklamátoři z povolání, vždy jen muži, hrající i ženské role, jak bylo i ve staořímském divadle, jež přejalo formy ze st. Řecka. Povolání herecké bylo považováno za nečestné, zvláště pak když potulní herci připojovali se ke skupinám kejklířů rázu cirkusového. Za císařů řím. hrály již také ženy divadlo. Křesťanství v boji proti divadlu vytvořilo si v chrámech drama duchovní, jehož prvními herci byli kněží a mniši, teprve ve XIII. stol. osoby světské, a sice tu již v tak hojném počtu, že tvořily zvláštní bratrstva a cechy herecké. V komediích školských a žákovských hráli žáci. Herectví jako skutečné povolání vytvořeno

vlastně až se vznikem stálých divadel v XV. a XVI. stol. Vytváří se pak herectví ve své formě spolu podle rázu a povahy dramat. umění spisovného té které doby a přísl. národa. Od ital. Comedia dell' arte, přes německé hry masopustní a hanswurstiady, kdy herectví bylo v úpadku, téměř potulné kejklířství, vyrůstá teprve se vznikem dramat. literatury, se Shakespearem v Anglii, Lope de Vegou a Calderonem ve Španělích, a konečně Corneillem, Racinem, Voltairem a Molièrem ve Francii. Herectví jako reprodukční umění podléhalo změnám současně s vládou různých směrů v dram. literatuře, tak jako byl franc. básnický formalismus, naturalismus, romantismus a konečně realismus, který konečně oprostil herectví od dřívější ztrnulé šablonovité deklamace a patetického gesta, poskytuje herci širokou možnost životně reprodukční a niterně tvůrčí. Básnické formy symbolismu a expressionismu zasáhly rovněž reprodukci hereckou, ale jen v souvislosti se specielními autory té formy. V době současné jest herectví na vysokém stupni uměleckého vývoje, a dějiny divadel vykazují jména herců slávy světové. O hercích našich ↗ pod hesly Divadlo a ČSR., divadelní umění.

Herectvo československé. Svaz československého herectva v Praze. Organisační snahy a vlastní založení org. čsl. herectva spadají do prvních let tohoto století a nejživelněji projevily se v r. 1908, když 25. září celý personál divadla vinohradského stávkou domáhal se prosaditi spravedlivou věc stavovskou. Až do toho dne ztroskotaly všechny pokusy organisovati české herectvo. Zde po prvé vyšlo čes. herectvo svorně v jediném šiku do boje za úpravu svých poměrů uměleckých (šlo tehdy o řed. F. A. Šuberta, oblíbeného to vůdce personálu) a skutkem v divadelních dějinách ojedinělým, stávkou, provedlo důsledky svého zápasu. Myšlenky stavov. org. ujal se prvý Ed. Vojan. Základní program O. Č. H. tlumočen byl po prvé článkem Jos. Lukavského 5. XI. 1908 v VII. roč. časop. Divadlo. A dne 8. IV. 1908 založena byla na Žofíně (Slov. ostrov) Organisace čsl. herectva jednomyslným usnesením valného sjezdu čes. herectva. Prvním předsedou byl Ad. Dobrovolný a členy prvního výboru. Čonský, Fencl, Auersvald, Vydra, Spurný, Marek ml.; náhr. Bucek, Hašler, Lukavský a Vladyka. Založen sekretariát v r. 1910. O. Č. H. překonávala těžké boje a překážky, ale vytrvala. 1. září 1927 znamená v jejím vývoji postup k vytčeným cílům, když vstoupila v blok hnutí odborového, což posílilo značně jak ústředí, tak i odbory v zájmech stavovských. Také získala moderní kanceláře v Odborovém domě v Praze a změnila svůj dosavadní titul v oficielní „Svaz čsl. herectva". V té době byl předsedou svazu rež. Nár. div. Jos. Munclinger, z nejlepších a nejpovolanějších vůdců čsl. herectva, místopř. Jan Zelenka a tajem. K. Mathiasko. Svaz čsl. herectva navázal okamžitě úspěšné styky s Mezinárodní hereckou unií a svými delegáty zúčastnil se mezinárodních konferencí hereckých. V uznání významu obdařen byl Svaz statisícovým darem státním, a v přítomné době jest důležitou sociální institucí stavovskou. Při Svazu založen Novákův fond na paměť baryt. Nár. div. V. Nováka, který odkázal celé své jmění Vojanovu Hereckému domu.

Heredes, dědicové.

Hérédia José Maria de (* 1842 na Kubě, † 1905), franc. básník. Byl žákem Leconta de Lisle. Člen Akad. od r. 1894. Uveřejnil jediný svazek klas. sonetů: Les Trophées (1893), prózou pak dva překlady ze španělštiny. Do češt. přel. Trofeje Jan Žeranovský, 1900, porůznu básně Vrchlický (Mod. básníci franc.) a Lešehrad.

Hereditas (lat.), dědictví, souhrn pasiv i aktiv, zanechaných smrtí někoho; také tolik co dědičná posloupnost; h. iacens, „odpočívající dědictví", při němž dědici nejsou ještě vypátráni n. neohlásili dosud svůj nárok na dědictví.

Heremans Jacob Frans Johan (1825—1884), z nejlepších znalců nizozem. jazyka a literatury; byl prof. nizoz. literatury v Gentu.

Herer Ivan, ↗ Hörer Ivan.

Hererové (Ovaherero), kmen již. Bantů na sev. bývalé něm. jihozáp. Afriky.

Heres (lat. haeres), dědic; h. ab intestato, zákonný dědic; h. ex asse, universální dědic; h. necessarius, jenž proti své vůli stává se dědicem.

Herese, kacířství, ↗ haerese.

Heretník, o. na Slov., ↗ Hertník.

Znak města Herfordu.

Herford, město a okres ve Vestfálsku, (1925) 35.887 ob.; průmysl cigaret., nábytkový, zeměd. stroje, plátno, prádlo.

Herfort K., MUDr. (* 8. VIII. 1871), kulturní a sociální pracovník, spisovatel. Jest ředitelem pedopsycholog. ústavu a vrch. řed. Ernestina, výchovny pro slabomyslné, jakož i tvůrcem psychotechnického ústavu MAP.

Hergesel František (1823—1866), sochař v Praze a pomocník Jos. Maxe.

Hergesel František mladší (1857—1929), sochař. Vytvořil řadu návrhů na pomníky a výzdobu pražských staveb.

Hergesheimer Joseph (* 1880), severoamer. spisovatel; navštěvoval školu kvakerskou a Akademii výtv. umění ve Filadelfii; napsal vynikající romány z amerického prostředí, vyznačující se náladovým poutavým líčením: The Three Black Pennys (1917), Java Head (1919), Linda Condon (1919), Cytherea (1921, přel. J. Fastrová, 1926) a j.

Herget Ant., PhDr. (* 1875 v Javoří), znamenitý čes.-něm. pedagog a psycholog; prof. učit. ústavu v Chomutově. Zásadní stoupenec harmonic. pěstění všech těles. a dušev. schopností současně, při úplné nezávislosti učitele na všech šablonovitých metodách. Autor mnoha spisů pedagogických.

Herget Fr. Ant. Leonard, PhDr. (1741—1800), čes. inženýr, prof. stavovského inž. ústavu v Praze, od r. 1788 vrch. staveb. ředitel pro Čechy. Opravil Karlův most, vybudoval řadu vládních budov a staveb. Dal zbořit Betlémskou kapli.

Herget Josef (* 1822 v Karlíně), měditiskař v Praze.

Heriman, vévoda, spojenec českého knížete Bořivoje. Byl 872 poražen na Vltavě mohuč. arcibiskupem Liutbrechtem.

Hering Ewald, (1834—1918), vynik. něm. lékař a fysiolog; byl profesorem ve Vídni, v Praze a v Lipsku; věnoval se studiu psychofysiky pokud se týče vidění, fysiologie vidění a nových teorií vidění barevného.

Hering Ferdinand Hanuš (* 1889), malíř-krajinář a ilustrátor.

Hering Frant. Adolf (1853—1910), znamenit. čes. inženýr; v letech 1891—1908 ředitel Ringhofferových závodů v Praze. Napsal Cestovní upomínky z Ameriky, 1897, články národohosp. a technické, a v rukop. Dějiny stavby vagonů v Rakousku.

Hering Jan Jiří, dvorský malíř Ferdinanda II. od r. 1620 v Praze. Mal. olt. obrazy. Lit.: Herain, Malířství 48.

Hering Karel Josef (* 1838), malíř a hudebník v Praze.

Hering Vojtěch (* 1842 v Praze), kamenotiskař.

Heringsdorf, lázně u Balt. moře v Pomořansku, kolem rozsáhlé lesy.

Herink, o. v Č., okr. Říčany, 165 č. ob.

Herí Rúd (Herat Rud, stv. Arius), řeka v sev. Afghánistánu; mizí v Tekke, Turkménské oase.

Hérisson (érison) Maurice, hr. z Irrisonu (1840—1898), franc. spisovatel; byl 1870—1871 ordon. důst. ve službě diplomatické. Čína a franc.-něm. válka, vydal paměti.

Herites František (* 27. II. 1851 ve Vodňanech, † 1929 tamže), český spisovatel. Představitel genrového obrazu společenského, člen literárního trojlístku vodňanského (Zeyer, Mokrý, Herites), novinář a redaktor. Po Jar. Vrchlickém předseda spolku čes. spis. beletr. Máj v Praze. Vyšel od feuilletonistiky a drobnokresby a vynikl později zejména v líčení společenských poměrů maloměstských. Z jeho spisů nejzdařilejší jsou zejména: Arabesky a kresby (1880—1881), Tajemství strýce Josefa (1885), Kresby satirické, humoristické i vážné (1885), Maloměstské humoresky (1885 a 1887), Jan Přibyl, román ze Slezska (1877), Ze starých časů a Drobná próza (1892), Všední zjevy (1893), Na niti humoru (1898), Měšťanská šlechta (1898), Vlny života (1900), romány: Křemen a hlína (1909), Pozlátko (1920) a j. Vydal též biografické Vodňanské vzpomínky. Sebrané spisy Heritesovy vycházejí od r. 1908 nákladem J. Otty v Praze.

Frant. Herites.

Herites Jan, luterán. bohoslovec XVII. věku, 1612 duchovní správce v Touškově, 1625 odešel do vyhnanství; vydal Pět kázání o opilství (1600).

Heritesová (provd. Kohnová) Marie (* 1833 ve Vodňanech), dcera spisovatele Fr. H., česká virtuoska na housle, první žačka mistra prof. Ot. Ševčíka; koncertovala s velkým úspěchem po celé Evropě (v Rusku společně se zpěvačkou Gorlenko-Dolinou) a pak v Americe, kde se provdala a trvale usídlila.

Heritiera Ait. (Balanopteris Gärtn.), rod Sterculiacei, stromy s velkými kožitými listy, malé květy shloučeny v bohaté laty. Plody dřevité, křídlaté, podobné gondolám. Na březích tropů starého světa rostou 4 druhy. H. fomes Buch. roste v Indii a poskytuje užitkové a palivové dřevo.

Herkel Jan, slov. spisovatel a advokát v Pešti (pol. XIX. stol.). Podal návrh na universální řeč slov. (Elementa universolis linguae slavicae, 1826), který odmítnut.

Herkomer (sir od 1907) Hubert (1849—1914), angl. malíř, pův. z Bavor; stud. v Anglii a vynikl v akvarelech a leptech; lnul k preraffaelismu. Sp.: Etching and Mezzotint Engraving (1892).

Herkott Frant. (* v Praze), měšťan a jeden z nejstarších majitelů kartounky na Novém městě (kol r. 1754).

Herkules (v astron.), hvězdný obraz, obsahuje dvě velmi světlé, kulovité skupiny M 13 a M 92.

Herkules ⚲ Héraklés; též člověk obrovské postavy a značné síly. V zoologii brouk ⚲ Dynastidae.

Herkulovy lázně (rum. Baia Herculane), přední sirné lázně rum., poblíž Mehadie, 320 ob.

Herkulův prášek, třaskavina; obsahuje ledek a uhličitan hořečnatý, často též cukr.

Herlajn Andrej Jakob, ⚲ Herrlein Andrej Jakob.

Herlany, léčebné lázeňské místo na Sl., leží severovýchodně, 26 km vzdáleny od Košic, s nimiž mají autobusové spojení. Jsou známy svým podivuhodným geysirem, který jednou za 24 hodiny chrlí 700 hl uhličité, alkalicko-zemité kyselky do výše 31 m. V Herlanech jsou uhličité prameny kyselek pro pitnou léčbu Kysuca a Sloboda, které jsou hojně vyhledávány nemocnými, trpícími poruchami zažívacího traktu. Geysirovou vodou léčí se tu nemoci oběhu krevního a srdce, neurosy, rekonvalescence a celková ochablost. Lázně náležejí státu. 149 čs. ob.

Herle Jaromír (* 1872), dirigent Hlaholu; působil dlouhá léta v Srbsku a ve Vídni. V r. 1921 vstoupil do služeb Nár. divadla jako sbormistr.

Herles František, inž. Dr. (* 1861), význačný organisační pracovník chem. odborných korporací, zvl. cukrovarnických. Majitel pokusné hosp. stanice semenářské v Čisté u Rakovníka. Uveřejnil četné práce z oboru cukrovar. chemie.

Herlíkovce (Hackelsdorf), o. v Č., okr. Vrchlabí, 576 ob. (14 čs.).

Herlin Friedrich (* kol 1435, † kol 1500), něm. malíř a řezbář oltářů.

Herlingar Gangolf († 1547), malíř v Praze v l. 1507—47.

Herloszsohn Jiří Karel (* 1. IX. 1804, † 1849), významný něm. básník a romanopisec, jehož detailní studium české historie učinilo přítelem čes. národa a přimělo jej k sepsání mnoha histor. románů, jež byly svého času horlivě čteny. Je jich přes 60 svazků a nejznámější z nich jsou: Poslední Táborita, Král Václav IV., trilogie Valdštýn (Valdštýnova první láska, Valdštýnovi vrazi, Dcera Piccolominiho) a apotheosa české minulosti Mefistofeles; dále Husité neboli Čechy v r. 1414 až 1424 (2 díly: Jan Hus a Slepý hrdina) a j.

Herloš Karel, pseud. Jiřího K. Reginalda Herloszsohna.

Hermada, kopec (232 m) při pobřeží zát. Panzanské na Jaderském moři, vých. od Monfalcone, sv. od Duina, jeviště urputných bojů v sočských bitvách. Vzat Italy 9. VIII. 1917, čímž získán klíč k postupu na Terst; úspěch ten však ztracen it. porážkou u Kobaridu-Tolminu v říjnu t. r.

Hermagoras, řecký rétor z Lemna, kol 150 př. Kr.; učil řečn. na Rhódu. Tvůrce systému otázkového v retorice.

Hermafroditismus, zjev mužských i ženských pohlavních orgánů u jednoho jedince současně. Samoplození nastává jen zřídka; obyčejně buňky vaječné u jednoho oplozeny semenem druhého, nebo opačně, nebo má jeden výhradně postavení samce a druhý samice, nebo konečně uzrají napřed pohlavní žlázy jednoho pohlaví a později druhého (proterandrie, proterogynie). H. se vyskytuje též u květin. U zvířat je častější u nižších řádů, než u vyšších. U člověka pravý h. nanejvýš řídký (častější ⚲ pseudohermafroditismus). Embrya mají též u vyšších tvorů mnoho základů k h. U organismů s odděleným pohlavím může se h. vyskytnouti jen jako anomalie. Též pokusy byl h. docílen u některých tvorů.

Hermafroditos (řec. myt.), syn Hermův a Afroditin; na prosby nymfy Salmakidy srostl s jejím tělem a stvořen tak zpola muž a zpola žena, člověk dvojpohlavní.

Hermagor (slov. Šmohor), známé letovisko v j.-z. Korutanech. 964 ob.

Herman (drěmak), v lužicko-srbské mytologii zosobněný spánek.

Herman František, JUDr. (* 14. XII. 1871), vrch. mag. rada a spis. R. 1896 nastoupil místo koncept. úřed. magistr. a věnoval se hl. otázkám sociálním. Napsal: Ženská otázka, její sociální význam a řešení (1899), Anarchisté a jejich učení (1900). Později věnoval se hlavně divadelnictví a beletrii. Od r. 1920 je starostou Ústř. Mat. div. ochot. čsl., presidentem Mezinár. výboru pro lidové divadelnictví, zakladatel a po několik let předseda Filmové ligy čsl. atd. Z jeho divad. her

JUDr. Frant. Herman.

nejznám.: Zachycen proudem (veselohra), Vysněné štěstí, Pan major v. v. a j. Napsal mnoho románů, novel a povídek, též časových článků v odborných i denních listech.

Hermandad, bratrstva, branná spol. polit. organ. kastilských měst proti loupežné šlechtě. Svat. h.. k bezp. zvl. na silnicích; zal. Ferdinand a Isabella ve všech špan. kor. zem. 1576.

Hermanecius Václav, katol. bohosl. XVI. sto.; přeložil Štítek víry proti bludům nynějších časů (1570).

Hermann Amand (1639—1700), čes. filosof 17. věku, františkán, lektor bohosloví v Olomouci a v Praze; vydal dva spisy o filosofii scholastické.

Hermann Gustav, Ing. (* 1870), odbor. přednosta min. veř. prací, uznaná autorita z oboru stavby mostů a silnic: Pracoval na návrzích mnoha zákonů, spadajících v jeho obor. M. j. byl jeho zásluhou zbudován v Bechyni most přes řeku Lužnici. Četné odb. spisy.

Hermann Marián Antonín (1675—1711), český kanonista, prof. círk. práva, 1711 opat na Strahově.

Hermann Michael Kajetán (1756—1829), český pedagog, farář v Dolanech, insp. národních škol, pilný populární spisovatel náboženský.

Hermann-Otavský Emanuel, JUDr. (* 1868 v Kostelci n. Č. Lesy). Pův. přednosta administr. oddělení min. vnitra ve Vídni. Po převratu povolán do čes. min. vnitra a pověřen vedením mezistátních jednání ve věcech archivních, nadačních a fondovních.

Hermann-Otavský Karel, JUDr. (* 2. V. 1866 v Kostelci n. Č. Lesy), univ. profesor práva obchodního a směnečného na čes. univ. Karlově v Praze, ř. čl. Č. akad., starosta Právnické jednoty a Jednoty pro vědy pojistné. Význačný pracovník ve věcech archivních, nadačních a fondovních s nástupnickými státy. Z některých prací uvádíme: O právní povaze rekta papíru (1892), O osnově světového zákona směnečného (1911), Soukromé pojišťovací právo čsl. (1921), O obchodech podle čtvrté knihy všeobecného zákona obchodního (1925, 1928), Soustavné výklady na právo směnečné (1927), Všeobecný zákoník obchodní (1929).

Hermann der Lahme (Chromý, Hermannus Contractus, 1013—1054), středověký něm. historik, mnich. Jeho dílo Chronicon ab urbe condita ad annum, vzácný hist. pramen 1040—1054.

Hermanovce, o. na Sl., okr. Giraltovce, 569 ob. (468 čs.).

Hermanovce, o. na Sl., okr. Sabinov, 703 čs. ob.

Hermanrich, ↪ Ermenrich.

Hermannstadt, ↪ Sibiň.

Hermant Abel (* 3. II. 1862 v Paříži), franc. spisovatel. Je romanopiscem mravů. Cyklu svých satirických prací dal povšechný název: Mémoires pour servir à l'histoire de la société. D'une guerre à l'autre (3 sv., 1919—1921), Le cycle de lord Chelsea (4 sv., 1922—1924). Do češt. přel.: Legenda o sv. Janu, Malá otrokyně (M. Janů, 1920), Jediná svého druhu (O. Jílovská, 1914), Kariéra (O. Fastrová, 1921), ukázky po časopisech překl. Em. Lešehrad.

Hermas, jeden z círk. otců 1. st., učed. sv. Pavla. Připisuje se mu spis Pastor Hermae o povin. křesť. pokání, modlitbě, mučednictví atd. Novozák. apokryfy.

Hermelín, bílá, zimní kožišina hranostaje (Mustela erminea), ve středověku velmi vzácná a nošená jen knížaty a králi. Byla odznakem nevinnosti a čistoty, podle báje, že hranostaj raději zemře, než aby se znečistil. Dnes přichází do obchodu na půl milionu koží ročně. Nejkrásnější jsou kůže u Barabinska a Išimu.

Hermeneutika (z řec. hermeneuein, vykládati, tlumočiti), nauka o výkladu. Biblická h., teorie výkladů biblických. Katol. církev opírajíc se o zásadu, že bible vznikla působením sv. Ducha, vyhrazuje sobě jediná oprávnění k jejím slovesným a duch. výkladům, na rozdíl od protestant., která učí, že ona sama je schopna svého výkladu.

Hermenigild, kř. sv., syn visigot. krále Leovigilda, povst. proti němu, 585 sťat.

Hermersdorf, o. v Č., okr. Děčín, 701 n. ob.; výr. obuvn. svršků, el. dr., olejna, pily.

Hermersdorf, o. na Mor., ↪ Temenice.

Hermés, řec. bůh, syn Diův a Majin, dcery Atlantovy, původ. bůh stád a pastvišť, posel bohů, průvodce stínů zemřelých do podsvětí, dárce úrody obilní a pokladů země. Podporovatel dopravy, obchodu, zisků kupec. i zlodějů a silnic. Dále patron gymnastiky, hudby, paměti a chytrých řečí. Umění zpodobovalo jej jako mladíka s okřídlen. obuví a kloboukem, měšcem a zlatým žezlem v rukou. ⚬ Hermy.

Hermés Logios. (Řím.)

Hermésianax z Kolofóna, řec. eleg. poeta doby alexandrinské, kol 300 př. Kr., autor erot.-eleg. Leontion. Dochován úryvek 3. písně, 99 veršů.

Hermes Trismegistos (třikrát veliký), označení st. egypt. boha Thótha, Tautu, boha času, míru, pořádku světa, intelig., vzdělání, umění a věd, zvl. alchymie a magie, nazývané uměním hermetickým. Egyptské podání praví, že T. okult. moudrost tajných nauk je uložena v uctívaných knihách hermetických; řada traktátů v jaz. řec., lat. a arab. je dochována. Vliv Hermetis Trismegisti Poëmander (Parthey, 1854) uplatňoval se až do pozdního středověku.

Hermetický, co má vztah k předešlému (též v alchymii). Připisovaná jemu magická schopnost uzavírati poklady a nádoby, vyjadřuje neprodyšné uzavírání zapájením a j. zp.

Hermetisator, přístroj ke konservování pokrmů, vyssávající vzduch z naplněných nádob.

Hermias, Řek, žák Platónův, přítel Aristotelův; utracen 345 př. Kr. při povstání proti Peršanům.

Hermin, pseud. Herm. Jirečka.

Hermina, něm. žen. jméno, žen. forma jména Hermann, čes. Bojislava.

Hermina (* 1887), druhá choť Viléma II., roz. princ. z Reussu.

Herminoni (Hermioni) podle Tacita jedno ze stř. germ. plemen při Hercinsk. lesu; podle Plinia náleželi k nim Suevové, Hermunduři, Chattové a Cheruskové.

Hermioné, dcera Menelaa a Heleny, žena syna Achillova, Neoptolema, který byl zavražděn Orestem, jemuž byla dříve zasnoubena a kt. ji pak unesl.

Hermitage (ermitáž), franc. víno z vinic na stejnojmen. pahorkatině l. břehu Rhôny; zal. poustevníky v ran. středov. Červené h., ohnivé, blízké burgund., bílé h., známější stolní.

Hermitz, ⚬ Heřmanice.

Hermod, v skand. mytol. syn Odinův a Frigy, posel bohů do podsvětí.

Hermogenés, řec. arch. po 250 př. Kr., tvůrce chrámů Artemidy v Magnésii a Dionysa v Teosu.

Hermogenés z Tarsu (* kol 161 po Kr.), řec, hétor, věhl. odbor. spis. o řečnické technice: Ars rhetorica.

Hermokratés, Syrakusan, spojenec Sparťanů proti Athéňanům, vynik. stratég; ubit v pouličním boji r. 407.

Hermon, 1. Velký, Džebel el Šejch, poh. v j. Antilibanonu v Syrii, 2760 m. — 2. H. Malý, Džebel el Dahy, 553 m v Palestině, j.-v. od jez. Genezaretského.

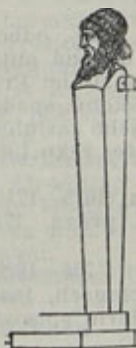
Hermon Jan (as 1667—1737), malíř v Praze.

Hermon Urban (též Němec Urban, † 1563 v Zábřehu), čes. spis. něm. původu, kněz českobratrský, původně krejčí lanškrounský, později podlehl luterství. Překládal hojně něm. písně círk., hlavně novokřtěnské.

Hermundurové, germ. plem. v I. st. po Kr., v dnešním Durynsku; udržovali obchodní styky s Římany, kladli odpor Tiberiovi 5 roků, načež zrušili spojenectví s Marobudem 17 po Kr.

Hermupolis (Syra, ant. Syros), hl. m. na v. pobř. ostr. Syra, (1923) 24.081 ob., sídlo arcib., příst. je stř. obch. v řeckém archipelagu; vývoz smirku a tabáku.

Hermy (řec.), zobrazení Herma v podobě čtyřbokých, dolů se zúžujících pilířů, vyskyt. se na silnicích a veř. místech st. řec. s hlavou božskou neb lidskou v dobách hellen. kultu Hermova.

Herma.

Herna, místnost při kavárnách, restauracích a p., vyhražená hrám karetním, šachům, kulečníku a j. Též herny palácové, vyhražené hazardním hrám (rouletě) ve velkých městech lázeňských, na př. pověstná herna v Monte Carlu.

Hernád, karpatská řeka, 190 km dlouhá; pramení v ČSR. a vlévá se pod Miškovcem do Sajó.

Hernals, XVII. část m. Vídně, 70.000 ob., při úpatí Víd. Lesa.

Hernani (er-), m. špan. prov. Guipuscoya, (1921) 5405 ob., tamže zříc. pevn. Santa Barbara.

Herncisz Emanuel (1858—1889), polský malíř a epigon Matějkův.

Hernia, ⌕ kýla.

Hernikovó (obyv. skal), st. ital. národ pův. asi sabinského, v dolině ř. Treru (Sacco), pokořený Římany 306 ve válce Samnitské. Hl. m. bylo Anagnia.

Héró, podle starořec. báje kněžka Afrodity v Sestu, milenka Leandra z Abydu, který každou noc, aby se s ní mohl sejíti, přeplavával Hellespont, řídě se světlem, které H. zapálila. Jedné noci světlo zhaslo a L. utonul. Když H. ráno nalezla jeho mrtvolu, vrhla se do moře. Pověst byla zpracována Musaiem (přeložil Jan Vondráček, O. Jiráni), v novověku jako balada Schillerem, jako tragedie Grillparzerem (Vlny lásky a moře).

Héródés, knížata jud., pod nadvl. římskou: 1. H. Veliký, 37—4 př. Kr., syn idum. Antipatra (47—43 prokur. Judey), Antoniem 41 na tetrarchu a 37 na krále judského povýšen. Rozšířil zemi, zveleboval nádherou a stavb. Jerusalem, podporoval hellenismus; jeho tyranství a tíživé daně podnítily odboj Židů a přivodily zánik st. židov. Jemu připis. vražda betlém. nemluvňat. — 2. H. Antipas, syn předešl., 4 př. Kr. — 37 po Kr., tetrarcha v Galilei a Perei, v druh. manž. pojal za manž. Herodiadu, původkyni stětí Jana Křtitele; zemřel ve vyhnanství v Lyonu v Gallii.

Héródes Atticus (Tiberius Claudius Atticus H.) (* 101 po Kr.), řec. věhlasný řečník a státník, pref. prov. asijsk., učitel Marka Aurelia a Vera v Římě, 143 konsul.

Herodias, choť H. Antipy, jehož svedla tancem dcery Salóme k vydání hlavy Jana Křtitele; provázela r. 39 chotě do vyhnanství.

Hérodotos (* 484 př. Kr., † kol 425), nejstarší soustavný řecký dějepisec, „otec dějepisu"; psal nář. ionským, účastnil se odboje proti tyranům, žil ve vyhnanství, a v Athénách. Konal daleké cesty po Evropě, Asii a Egyptu. Poznatky zeměp., národop. a přírodop. vložil do děl dějepisných, jež jsou jakousi encyklopedií doby tehdejší. Líčí dobu babylon., assyrskou, skytho-sarmatskou, egypt. a války řecko-perské. Snažil se rozlišovati báj od skutečnosti a postřehy své hodnověrně líčil, což potvrzují moderní badání o starém Egyptě. Dějiny přel. Jan Kvíčala (1863—64).

Héroický, bohatýrský, hrdinný; heroický verš (⌕ hexametr). Heroické krajinářství s koncepcí světa mytol., kde příroda nevystačovala, tam umělec idealisoval: A. Schiavone, Carracci, Claude Lorrain, N. Poussin a j.

Héróidy (řec., hrdinky), název Ovidiových milostných elegií Heroides neb Epistulae, psaných heroinami svým milencům (heroům).

Heroin, diacetylmorfin; jeho chlorhydrátu používají souchotináři proti kašli, používá se též při asthma bronchiale a pod., též jako náhražka morfinu, jest dvakrát tak účinný jako tento.

Héroina, představitelka hrdinských úloh hereckých.

Héroismus (řec. n. lat.), bohatýrství, hrdinný duch.

Héroiská doba, předhistor. časové období, kdy žili lidé neobyčejných tělesných sil a konali veliké a slavné činy.

Herold.

Herold, v starov. vyslanec se zvl. posláním, na př. o vyhlášení války. V středověku dvořané-obřadníci při dvorech a turnajích. Řády a obyčeje byly obsaženy v právu h. Se zánikem rytířství h. pozbyli na středov. významu; zachoval se však u některých pan. domů úřad říšského h. pro dvorní ceremoniel při významných stát. slavnost. aktech: při korunovaci, sňatku a j.

Herold Antonín (1833—1867 v Praze), sochař.

Herold Edvard (1820—1895), malíř, žák Ant. Manesa. Maloval krajiny a archeologické památky. Byl též hist. spisovatelem a beletristou. Sp.: Malerische Wanderungen durch Prag (I.—II., 1866, 1884), též český překlad; Führer auf der böhmischen Westbahn (1863); Průvodce po České západní dráze (1863); Malebné cesty po Čechách (1861, něm. 1870); Alchymista (1873), Čertova krčma (1874), Stavitel Karlova (1881), Zavrženec (1882), Markvart z Vartemberka (1885).

Herold František (1837—1903), český bohoslovec, 1889 arciděkan v Plzni; vydal Upomínky na Plzeň (1863).

Herold Franz (* 1854), česko-německý básník a spisovatel; žil v Praze, později ve Vídni; vedle básní též cestopis Aus sonnigen Ländern (1924).

Herold Jiří (* 16. IV. 1875), čes. virtuos na housle a violu. Byl koncert. mistrem ve Lvově, pak Čes. Filharm. v Praze, 1903 s vlastním komorním kvartetem uspořádal několik úspěšných tourné. Od r. 1906 violistou Českého kvarteta, od 1922 pro-

fesorem stát. konservatoře v Praze. Též hudební skladatel a znamenitý houslař.

Herold (Höroldt) Johann Georg (1696—1775), malíř porculánu; zdokonalením malířství přispěl k věhlasu míšeňské výrobny. R. 1720 vynalezl polevu kobaltové modře.

Herold Josef, JUDr. (1850—1908), advokát v Praze. Byl členem zastup. Vršovic, jež jeho přičiněním povýšeny na obec městskou. Též členem zastup. Král. Vinohradů. Byl průkopníkem národní strany svobodomyslné. R. 1883 zvolen poslancem do sněmu, 1888 do říšské rady rakouské, byl členem několika delegací; přísedící zem. výboru, vynik. činovník parlamentní i národní. Předseda Národní rady, spoluzakladatel ÚMŠ. Kromě své obsáhlé činnosti politické napsal i mnohé odb. články pro Samosprávný Obzor a Nár. Listy.

Hérold (érold) Louis Joseph Ferdinand (1791—1833), franc. operní skladatel; napsal: Marie, Zampa, Le pré aux clercs.

Herold Wolf Hieronymus (1627—1993), znamenitý něm. kovolijec, v Praze lil sochu Jana Nepomuc. na Karlově mostě (1683).

Heroldské básnictví, literární směr v 14. a 15. st., opěvující znak a hrdinné činy jeho nositelů.

Heroldt František, malíř v Praze r. 1699.

Heroltice (Hilbersdorf), o. v Č., okr. Něm. Brod, 303 ob. (54 čs.).

Heroltice (Herautz), o. na Mor., okr. Zábřeh, 651 ob. (16 čs.).

Heroltice, o. na Mor., okr. Tišnov, 245 čs. ob.

Heroltice, o. na Mor., okr. Vyškov, 353 čs. ob.

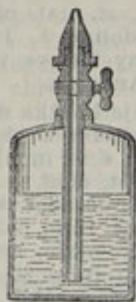
Heroltovice (Herlsdorf), o. na Mor., okr. Mor. Beroun, 248 ob. (12 čs.).

Herolt z Oupy, Vlk, 1594—97 kutnohorský mincmistr.

Hérón Alexandrinský, všestr. matem. a mechanik ke konci 2. st. př. Kr.; vynalezl t. zv. H. vřídlo, větrný stroj, heliostat, vodní hodiny a četné samohybné přístroje. Jeho díla geometr. sloužila po staletí jako učebnice měřictví; pojednání o dioptře, jež připomíná theodolit, chová vzorec o ploše trojúhelníku pro výpočty nižší geodesie (H-ův vzorec).

Héróndas (Herodas), řec. básník 3. st. př. Kr.; psal v ionickém nářečí scény z tehdejšího života lidového.

Hérónův přístroj, vynalezený Hérónem z Alexandrie, jest uzavřená nádoba (obr. 1.), s hrdlem, kterým neprodyšně prochází na obou stranách otevřená roura a dosahuje dna. Otevře-li se na hrdle se nalézající kohout a vpustí se

Hérónova láhev.

Sifonová láhev.

do nádoby prudce vzduch, nastane uvnitř láhve přetlak a voda vystřikne paprskovitě hrdlem do výše. Také sifonová láhev pro šumící nápoje (obr. 2.) jest vlastně Hérónův přístroj, jehož roura f jest uzavřena ventilem; otevře-li se tento tlakem na d, vyráží v láhvi nahromaděná kyselina uhličitá tekutinu otvorem k.

Héróon (řec., lat. hervum), svatyně héroa.

Héros, polobůh, rek, bohatýr, předhist. prostředníci mezi národem a bohy, ochránci měst, praotci pokolení, živností, zákon. pořádku i muži zasloužilí. Pozdější kult živým, na př. Sparťanu Lysandrovi, přijatý od Seleukovců a Ptolomeovců, přešel do Říma císařského.

Hérostratos, žhář velkolepého původ. chrámu Artemidy (Diany Efezské) 356 př. Kr., aby o sobě zachoval paměť potomstvu. Pověst praví, že téže noci zrodil se Alexander Veliký.

Hérouet Paul Louis Toussaint (1863—1914), franc. inženýr a vynálezce metody výrobní kovového hliníku el. proudem.

Herout Alois, PhDr. (* 1860), ředitel gymnasia v Praze. Vytvořil společně s inž. Mikulíkem novou soustavu těsnopiseckou, která místo Gabelsbergrovy na čes. ústavech byla zavedena. Sepsal a vydal celou řadu odborných spisů těsnopis.

Herpes (řec., opar), prudký zánět kožní původu nervového, vyznačuje se náhlými objevením se puchýřků na spodině světle červené a mírně zduřené, které tvoří skupinu a jsou ve většině případů uloženy podél průběhu kožního nervu. Jsou-li malé, zaschnou záhy ve stroupky; v běžných případech se předtím hnisavě zkalí. Příčinou oparu je podráždění n. poškození nervu. Buď mechanické (úraz, chorobné pochody v okolí), chemické (po arsenu, morfiu a pod.), n. reflektorické, ale nejčastěji jde o infekčního činitele, který se usídlí v nervových gangliích

(zauzlinách) míšních n. mozkových. Jeho podstata není dosud známa a nebude asi vždy stejná. Rozeznává se: 1. H. zoster (o. pásový), který způsobuje skupiny puchýřků podél průběhu některého nervu. Bývá skoro vždy jednostranný. Přichází v obličeji, okolí oka (nebezpečný pro možné komplikace oční), pak hl. v krajině žeberní. Jeho vznik provázejí někdy nepatrné příznaky celkové i místní, jindy předcházejí neuralgické bolesti v obvodu příslušného nervu, který mohou někdy přetrvati opar sám. Častá bývá horečka. Průměrné trvání 1—3 týdny. Člověka zachvacuje obyč. jen jednou v životě. — 2. H. simplex (o. prostý). Není vázán na průběh nervů, často je oboustranný a nepůsobí neuralgických bolestí. Může se objeviti kdekoliv na těle, ale obyč. postihuje tvář (h. facialis, o. obličejový) a zevní ústroje pohlavní (h. progenitalis). O. o. sídlí obyč. v okolí úst (o. retní, h. labialis) a na nosních křídlech. Často je sdružen s horečkou n. provází někt. horečnaté choroby (chřipku, zánět plic a pod.). H. progenitalis objevuje se s oblibou na předkožce u muže i ženy, v rýze žaludové a na malých pyskách stydkých. Některé osoby jsou k němu zvlášť náchylné a u nich se pak často opakuje. Léčba přihlíží k příčině, snažíc se ji odstraniti. Při o. infekčních (nejčastějších), podává se chinin a antipyrin n. aspirin. Místně zásyp a obvaz.

Herpetomonas muscae domesticae, ⚲ bičíkovci.

Herpobdella, ⚲ pijavky.

Herpotrichia, ⚲ houby vřeckaté.

Herre Paul, PhDr. (* 1876), něm. historik a archivář v Charlottenburku.

Herrenburgová-Tučková Leopoldina, ⚲ Tučkova L.

Herrera (er-) Antonio de, vl. jm. Tordesillas (1549—1625), španěl. historiograf; napsal dějiny obou Indií a Kastilie.

Herrera Fernando de, zvaný božský (el divino, kol 1534—1597), španěl. lyrik; psal vzletné sonety a elegie podle vzoru Petrarkova.

Herrera Francisco, el Viejo, starší (1576—1656), špan. malíř; realist. sujety vytvořil novou školu.

Herrera Francisco, el Mozo, mladší (1622—1685), syn a žák předešl., špan. malíř a arch.; zbudoval katedrálu v Saragosse.

Herrick Myron T. (1854—1930), amer. diplomat, vyslanec ve Francii (1910—(1914) a (1921—1928).

Herriot (erio) Edouard (* 1872), franc. státník, pův. liter. historik, prof., soc. politik, starosta lyonský, 1912—19 senátor, 1916—17 min. veř. prací, 1919 předseda radik. soc.; bojoval proti pol. pravice za Milleranda a Poincaré, 1921—22 na stud. cestách v SSSR., 1924 min. předs. a min. zahr.; obnovil dipl. styky se Sověty, zrušil vatik. vysl. a znepřátelil si katol. pravici; 1925 předs. sněm. posl. Napsal: Philon le Juif. Un ouvrage inédit de Mme de Staël, Mme Récamier, Précis d'histoire des lettres franc., Agir, Créer, La Russie nouvelle a mn. j.

Herrlein Andrej Jakob (* kol r. 1739 ve Würzburgu, † 1810 v Lublani), malíř krajin, portretů a oltářních obrazů.

Herrlich, ⚲ Hrdlovka, o. v Č.

Herrmann Augustin (1621—1680); vystěhoval se r. 1644 do Ameriky a založil Bohemia Manor. Byl zeměměřičem a nakreslil mapu Marylandu. Lit.: Čapek Tomáš, A. H., zakladatel Bohemia Manor, Praha, 1930.

Herrmann Emil (1841—1892), čes. právník. Hl. dílo: O směnkách (1897).

Herrmann Gustav Vratislav (1839—1874), český spisovatel (knihy pro mládež) a překladatel (Sue, Féval a j.).

Herrmann Jakub (1836—1916), hornolužický mecenáš, farář ve Wotrowě; podporoval vydávání literatury a listu Lužice.

Herrmann Jan, ředitel škol v Pardubicích a malíř pastelů kol r. 1803.

Herrmann Ignát (* 12. VIII. 1854 v Chotěboři), český spisovatel a novinář. Byl zprvu kupeckým mládencem, obchodním cestujícím, advokátním písařem, účetním příručím, administračním úředníkem, referentem ze soudní síně, redaktorem a propracoval se vlastním přičiněním a nadáním na významného

Ignát Herrmann.

českého spisovatele. Od r. 1882 rediguje humoristický časopis Švandu Dudáka a je členem redakce Nár. Listů. H. ve svých literárních pracích s oblibou pěstuje realistické genrové líčení, podmalované humoristicky a vystihující zdařile lidový život pražský. Hlavní jeho obor je kresba malých, všedních lidí, feuilletonistický ráz vypravování a jadrná, zdravá humor-

nost. Z jeho pros nejvýznačnější jsou: Z chudého kalamáře, drobné náčrty, 1880; Pražské figurky, 1884 a 1886; Drobní lidé, 1888; Z pražského zákoutí, 1889; U snědeného krámu, román, 1890; Bodří Pražané, 1893; Páté přes deváté, feuilletony Ypsilonovy, 1895; Otec Kondelík a ženich Vejvara, román, 1898; Ztřeštěné historky, 1901; Tchán Kondelík a zeť Vejvara, 1906; Staří mládenci, 1908; Rodiny a rodinky, 1909; Ženitba páně Karafiátova a jiné, 1911; Kancelářský prach 1912; Burlesky, 1913; O literátech, umělcích a hercích, 1916; Z notýsků Pavla Čamrdy, 1917; Příběh jednoho dne, 1918; Vdavky Nanynky Kulichovy, 1918; Z povídek nedělního kronikáře, 1920; Evička a jiné výjevy rodinné, 1920; Artur a Leontýna, 1921 a četné j. Dramatické práce: Manželova přítelkyně, aktovka, 1891. Překlady: Verne: Zimní pobyt v Ledovém moři; Her. Sudermann: Čest; Fricek. Psal pod pseudonymy: Ypsilon (v Nár. Listech), Vojta Machatý, Vavřinec Lebeda (ve Švandovi Dudáku) a j. Sebrané spisy H. vycházejí od roku 1905. Literatura o H.: Karel Šípek v Topičově Sborníku liter. a uměleckém Čtení o Ign. Herrmannovi; samostatně vydáno F. Topičem r. 1920.

Herrmann Jindřich (* 1799 v Lipsku), účetní divad. ředitele Stögera v Praze od r. 1832.

Herrmann Jiří, MUDr. (* 2. II. 1891 ve Stříbře), prof. psychiatrie a neurologie na něm. univ. v Praze. Napsal: Zur Lehre von der motorischen Amusie, Über Agraphie (Karger, 1926), Die optische Anaesthesie (Karger, 1928).

Herrmannsgrün, o. v Č., okr. Nejdek, 192 něm. ob.

Herrnhut, pseud. Adolfa Heyduka.

Herrnhut (Ochranov), městečko v sas. okr. löbauském, v H. Lužici, (1925) 1677 ob., žel. křiž. na trati Löblau—Žitava, 18 km od hranic českých, pův. a hl. sídlo evang. Jednoty bratrské (Ochranovští). Celnice, výchovna, dům pro poutníky a misionáře, archiv bratrský, museum.

Herrnskretschen, ↪ Hřensko.

Herron George David († 1925), amer. diplomat a sociolog, za války důvěrník Masarykův. Napsal: La menace de paix (1916).

Znak města Hersfeldu.

Hersfeld, kraj. m. v Hessensku-Nassavsku, (1925) 11.269 ob., na řece Fuldě, na trati Fulda—Bebra; známé svým textilnictvím.

Heršlák, o. v Č., ↪ Český Heršlák.

Heršpice, o. na M., okr. Vyškov, 842 čs. ob. Zřícenina hradu Kepkova (343 m).

Heršpice Dolní, ↪ Dolní Heršpice.

Heršpice Horní, ↪ Horní Heršpice.

Herstal, m. v belg. prov. Lütich, 23.382 ob. Továrny na kola a automobily.

Herštejn, o. v Č., ↪ Nový Herštejn.

Herštejnské Chalupy, též Pozorka (Hersteiner Häuseln, též Gibacht), o. v Č., okr. Horšovský Týn, 245 ob. (3 čs.).

Herstošice (Herscheditz), o. v Č., okr. Žlutice, 220 n. ob.

Herszaft Adam (* 1886), polský malíř a grafik ve Varšavě.

Hertík Emanuel, Ing. (1854—1916), čes. odborný spisovatel o mlynářství, ředitel průmyslové školy na Smíchově.

Hertník, o. na Sl., okr. Bardejov, 816 ob. (792 čs.).

Hertl Ladislav (* 1872), obch. rada a ředitel družstev. podniků mlékařských v Praze. Své bohaté zkušenosti uplatnil v četných článcích, v odbor. časopisech uveřejněných.

Hertling Georg, hrabě (1843—1919), státník a filosof něm., profesor fil. v Bonnu, Mnichově, od 1875 člen centra, od 1909 předs. centra říš. sněm., od 1912 bavor. min. předs., 1917—18 kancléř a prus. min. předseda, leč státní autoritu říše nezachránil.

Herttemberger Jan, český bohoslovec 15. st., * v Lokti, metropolitní kanovník v Praze, kde † 1498; zanechal knihovně kapitulní 181 vzácných rukopisů s četnými výpisky.

Hertvík (Hertvicius) Jan, luteránský bohoslovec český 17. věku, * ve Velkém Loukově, 1632 odešel do exilu, † 1657 v Drážďanech; vydal česká kázání (1620).

Konec osmého svazku.